

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ
ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година XCV
Књига 83

Нови Сад, децембар 2023.
Број 4.

Тема броја

ПРАВО ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

САДРЖАЈ

Уводник / 1179

ЧЛАНЦИ

- Проф. др Милан Шкулић / Уставноправна заштита животне средине / 1187
- Академик Миодраг Н. Симовић / Виктимолошка анализа ризика од виктимизације код климатских промјена у Босни и Херцеговини / 1250
- Др Марина М. Симовић / Осврт на екоцентрични модел заштите околиша у Хрватском казненом праву. Десет година након приступања ЕУ / 1292
- Проф. др. сц. Игор Вулетић / Специјализација носилаца правосудних функција и свест грађана као инструменти супротстављања еколошким казним делима / 1319
- Др Ивана Миљуш / Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода и право на здраву животну средину / 1365
- Др Јелена Костић / Ефикасност прекршајноправне заштите животне средине у Београду од 2017. до 2022. године / 1396
- Александар Стевановић /
- Др Вера Станковић /

Рад ван темата

- Др Владимир Марјански / Одлука скупштине о подношењу тужбе (покретању спора) за искључење члана друштва с ограниченом одговорношћу / 1440

ОСТАЛИ ПРИЛОЗИ И САОПШТЕЊА

- Одабрана пракса из области грађанског права / 1494
- Исправка / 1506
- Дисциплинска пракса АКВ / 1507
- Горан П. Илић / Игор Вуковић, *Коментар кривичних дела њојше имовине* / 1514
- Проф. др Наташа Петровић Томић / Проф. др Мирко Васиљевић, *Приказ Коментара Закона о њивредним друштвима са одабраном судском праксом и регистром њојмова* / 1520
- Закључци Регионалне научно-стручне конференције „Екологија и право“ / 1525
- Листа рецензената / 1527
- Саопштења са седница Управног одбора Адвокатске коморе Војводине / 1531
- Садржај *Гласника АКВ* за 2023. годину / 1555

GLASNIK

JOURNAL OF LEGAL THEORY AND PRACTICE
OF THE BAR ASSOCIATION OF VOJVODINA

Volume XCV

Novi Sad, December 2023

Issue 4

Subject

ENVIRONMENTAL LAW

CONTENT

Foreword / 1179

ARTICLES

- Milan Škulić Ph.D.** Environmental Protection under Constitutional Law / 1218
- Miodrag N. Simović, Ph.D.**
Marina M. Simović, Ph.D. Victimological Analysis of the Risk of Victimization Due to Climate Change in Bosnia and Herzegovina / 1271
- Igor Vuletić, Ph.D.** Review of the Ecocentric Model of Environmental Protection in Croatian Criminal Law. Ten Years after EU Accession / 1305
- Ivana Miljuš, Ph.D.** Specialization of Justice System Officials and Citizen Awareness as Instruments for Combating Environmental Crimes / 1342
- Jelena Kostić, Ph.D.** European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Right to a Healthy Environment / 1380
- Aleksandar Stevanović**
Vera Stanković, Ph.D. Efficiency of the Protection of the Environment through Misdemeanor Law in Belgrade from 2017 to 2022 / 1418

Non-thematic article

- Vladimir Marjanski, Ph.D.** Decision of the Assembly to File a Lawsuit (Initiate a Dispute) for the Expulsion of a Member from a Limited Liability Company / 1465

OTHER CONTRIBUTIONS AND ANNOUNCEMENTS

- Selected case law in the field of Civil Law / 1494
- Correction notice / 1506
- Sentences from the judicial practice of the Disciplinary Court of the Bar Association of Vojvodina / 1507
- Goran P. Ilić** Igor Vuković, *Commentary on criminal offenses against property* / 1514
- Nataša Petrović Tomić Ph.D.** Prof. Dr. Mirko Vasiljević, *Review of the Commentary on the Companies Law with selected case law and a glossary of terms* / 1520
- Conclusions from the regional scientific conference "Ecology and Law", / 1525
- List of reviewers / 1527
- Announcements from the meetings of the Board of Directors of the Bar Association of Vojvodina / 1531
- Contents of the Glasnik of the Bar Association of Vojvodina for 2023. / 1555

АДВОКАТСКА КОМОРА ВОЈВОДИНЕ

Основана 1921. у Новом Саду

*Указом Председништва СФРЈ бр. 64 од 12. јула 1988,
поводом 60-годишњице излажења,
ГЛАСНИК Адвокатске коморе Војводине
о д л и к о в а н ј е
Орденом заслуга за народ са сребрном звездом.*

Г Л А С Н И К
А Д В О К А Т С К Е К О М О Р Е В О Ј В О Д И Н Е

Покренут 1. јуна 1928.

Главни и одговорни уредници

Др Косџа Мајински (1928–1932), др Никола Николић (1933–1936), др Василије Сџанковић (1936), др Славко М. Ђурић (1937), Владимир К. Хаџи (1937–1941), Милорад Боџић (1952–1972), Сава Савић (1973–1987), Мирослав Здјелар (1987–1994), Слободан Бељански (1994–2004), др Јанко Кубињец (2004–2016), Милан Караћ (2016–2019)

Уређивачки одбор

Др Александар Тодоровић, адвокат у Новом Саду
главни и одговорни уредник

Милан Караћ, адвокат у Новом Саду, доц. др Аџила Чоколић, адвокат у Осијеку, др Јелена Тешановић, адвокат у Новом Саду, Тијана Голић, адвокат у Новом Саду, Бошко Каћански, адвокат у Новом Саду, проф. др Сања Ђајић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду, проф. др Маја Сџанивуковић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду, др Хајрија Мујовић, научни саветник на Институту друштвених наука, др Софија Николић Попадић, научни сарадник на Институту друштвених наука, проф. др Звонимир Јелинић, ванредни професор Правног факултета Свеучилишта у Осијеку

Технички уредник
Јелица Недић

Издавачки савет

Др Енике Веџ, адвокат у Новом Саду, председник
Др Славен Бачић, адвокат у Суботици, Мирослав Здјелар,
адвокат у Новом Саду, *Слободан Бељански, адвокат у Новом Саду, др Тања Вицковић Рамач, адвокат у Новом Саду*

Адреса Уредништва

21000 Нови Сад, Змај Јовина 20/1
Телефон: 021/521-235; факс: 021/529-459
e-mail: akvojvodine@gmail.com
www.glasnik.edu.rs

Рукописи се не враћају.

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година ХCV
Књига 83

Нови Сад, децембар 2023.
Број 4.

УВОДНИК

Већ дуже времена једно од најактуелнијих питања, не само унутар једне државе или регије већ и међународне заједнице као целине, јесте питање инструмената жељеног степена ефикасности заштите животне средине. О коликом степену актуелности питања је реч најбоље говори следећа чињеница. У данашњем свету пуном подела, у којем је, ако не немогуће онда засигурно веома тешко постићи сагласност у највећем броју питања универзалног карактера, једно од питања око којег се сви слажу јесте питање нужности проналажења адекватних инструмената заштите животне средине. Зашто је овако фомулисано питање питање око којег се сви слажу? Одговор је неспоран. Садржан је у чињеници да је човек својим неодговорним понашањем довео животну средину на саму ивицу њеног уништења а тиме и уништења свију оних чији опстанак зависи од квалитета животне средине, а то смо и сви ми. Због овако високог значаја питања проналажења инструмената адекватне заштите животне средине задатак је не само субјеката по природи своје делатности задужених да штите животну средину већ и свију нас. Наш задатак је не само да укажемо на погубне последице наставка даљег угрожавања животне средине, већ и да проналасимо инструменте за њену заштиту. Овом задатку, већ другу годину узастопно (2022. и 2023), придружује се и Адвокатска комора Војводине која као суорганизатор организује Регионалну научно-стручну конференцију на ову тему. Реч је о Регионалној научно-стручној конференцији у суорганизацији са Српским удружењем за кривичноправну теорију и праксу, Вишим судом у Новом Саду и Привредном комором Војводине у Новом Саду, одржаној 12. и 13. октобра 2023. године на тему „Екологија и право“. Организација Регионалне

научно-стручне конференције на ову тему своју основу налази у чињеници да је право, односно правне норме не само неизоставан већ и кључни инструмент заштите животне средине, што се преваходно односи на Кривично право које, иако *ultima ratio* средство, игра или би требало да игра кључну улогу када је реч о праву као инструменту заштите животне средине. Наравно, из овог се ни у ком случају не сме извући закључак да и друге правне норме нису инструмент заштите животне средине. Насупрот. Скоро да нема ниједне правне норме, почевши од Устава па завршивши са бројним подзаконским актима, да директно или индиректно нису у функцији заштите животне средине. Затим, ту је и преко 2.000 међународних правних аката (универзалног и регионалног карактера) донесених с циљем изналажења адекватних инструмената за заштиту животне средине, што само по себи говори сасвим довољно. Међутим, бројност правних аката није довољна јер правне норме, саме по себи, безусловно не дају и не могу дати ефекте ни о овом као ни о било ком другом питању. Насупрот. Да би правне норме, а што се посебно односи на кривичноправне норме, биле адекватан инструмент заштите животне средине, морају испуњавати три услова. Да буду по свом садржају адекватне, да одговарају простору на којем се примењују и времену у којем се примењују. Да буду адекватно примењене и да постоји потребан степен свести оних који их примењују о нужности њихове адекватне примене. С обзиром на значај ових услова правне норме као инструмента адекватности заштите животне средине неизоставно је и питање: Да ли су ови услови, посматрано у оквирима Републике Србије и шест других држава чији су представници учествовали у раду Конференције, испуњени или не и ако нису шта би требало предузети да се то деси? У жељи да се да одговор на овако постављено питање, а тиме и директан допринос проналажењу што адекватнијих правних норми и њихове адекватне примене за Конференцију, припремљен је тридесет и један реферат као основа за стручну расправу која се водила два дана трајања Конференције. Припремљени реферати и дискусија вођена поводом истих показују да на просторима свих осам држава чији су представници учествовали у раду Конференције (Србија, Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија, Мађарска и Румунија), постоји безмало не само значајан број отворених питања када је реч о правним нормама као инструментима заштите животне средине, већ су она у не малом степену индентична, што само по себи говори како о степену актуелности, тако и о степену универзалности предметне проблематике. У прилог оправданости овакве једне констатације говори и већ поменута чињеница постојања више од 2.000 међународних правних аката (универзалног и регионалног

карактера) донесених с циљем изналажења адекватних инструмената за заштиту животне средине. Међу њима, за просторе држава чији представници су узели учешће у раду Конференције, за простор Европе, а и шире, посебан значај има ЕУ Директива о кривичним делима према животној средини, односно њен нови предлог од стране ЕУ Комисије који треба да допринесе смањењу еколошког криминалитета путем имплементације његових стандарда у националне правне оквире заштите животне средине. Међу не малим бројем стандарда овог карактера посебну пажњу заслужују три. Прво, предлог нових кривичних дела у овој области и прописивање минимума казне за њихово извршење; друго, предвиђање инструмената повећања ефикасности сарадње надлежних субјеката при спровођењу закона као предуслова ефикасности њиховог рада; треће, предвиђање обавеза држава чланица да успоставе систем и мере помоћи и подршке онима који пријављују кривична дела из области заштите животне средине. Када је реч о овим, а и другим стандардима ове групе, посебно треба узети у обзир чињеницу да овако постављен оквир заштите животне средине представља не само нормативни оквир у државама чланицама ЕУ, већ и у оним које то још нису постале, као и уопште добру основу за подршку права на живот у здравој животној средини с циљем умањења њеног загађивања, са једне стране, и очувања ресурса који припадају свима, укључујући и генерације које долазе, с друге стране. То само по себи говори о значају који се придаје овој проблематици и неопходности њихове трансплантације и у кривично законодавство Србије а потом и њиховој пуној примени, што мора се признати, није лако постићи. Међутим, и поред свих тешкоћа начини и путеви постизања тако постављеног циља морају бити остварени ако хоћемо, а морамо, да имамо успеха на пољу званом жељени степен заштите животне средине. На ово је указано не само у текстовима који су пред нама већ и у поздравним речима приликом отварања Конференције¹ којом приликом је посебно наглашено:

„Једно од 33 преговарачких поглавља је и поглавље 27 које се односи на животну средину и климатске промене, које је у децембру 2021. отворено у оквиру Кластера 4 – Зелена агенда и одржива повезаност. Реч је о једном од најкомплекснијих, најскупљих и најзахтевнијих преговарачких поглавља с обзиром да прожима и сва друга поглавља, што само по себи говори о значају животне средине и степену њене актуелности. Управо зато неопходне су координација и сарадња различитих институција како би се сагледали сви технички, административни и инвестициони аспекти овог поглавља, како би се олакшало сагледавање

¹ Регионална научно-стручна конференција „Екологија и право“, Нови Сад, 12–13. октобра 2023. године

стања животне средине у Републици Србији и начини њеног приближавања стандардима Европске уније. С обзиром на бројност питања овог поглавља у оквиру Преговарачке групе 27 формирано је 10 секторских радних група које покривају следеће области: хоризонтално законодавство; квалитет ваздуха; управљање отпадом; квалитет вода; заштита природе; контрола индустријског загађивања; хемикалије; заштита од буке; климатске промене и цивилна заштита.“

Обавеза Републике Србије у погледу приступања Европској унији из Поглавља 27 захтева усклађивање њеног правног оквира са стандардима ЕУ из животне средине, са посебним освртом на обавезе из Директиве о кривичним делима према животној средини, њеној транспозицији у кривично законодавство Србије, као и изазовима у погледу њене пуне примене што, мора се признати, није лако постићи. Међутим, и поред свих тешкоћа начини и путеви постизања и тако постављеног циља морају бити пронађени, а путоказ како то постићи представљају и радови који чине садржај овог броја часописа, као и Закључци усвојени на крају рада Конференције.

Анализа радова који чине садржину овог броја часописа као и усвојени Закључци Регионалне научно-стручне конференције недвосмислено говоре да без адекватних правних норми, а посебно адекватних кривичноправних инструмената материјалног и процесног карактера, нема жељеног степена заштите животне средине, без обзира о ком њеном сегменту је реч. Већ поодавно је постало кристално јасно да се мерама превенције и бројним инструментима правне заштите нерепресивног карактера не може постићи жељени степен заштите животне средине. Односно, да и без кривичноправне заштите нема могућности жељеног степена заштите животне средине, да је Кривично право, иако *ultima ratio* средство, незаобилазан инструмент заштите животне средине. С обзиром на ово за похвалу је одлука Уређивачког одбора и главног и одговорног уредника часописа *Гласник Адвокатске коморе Војводине* да посебан број часописа посвете проблематици права као инструмента заштите животне средине и тако своје читаоце упознају како са бројним питањима правних инструмената заштите животне средине, њиховог нормативног и практичног карактера, тако и начинима њиховог пожељног решавања. Бројна су питања која су у радовима којима се посвећује овај број часописа предмет стручне (теоретске, нормативне и практичне) анализе права као инструмента заштите животне средине. Случај нпр. са питањима која се тичу међународноправне и уставноправне заштите животне средине. Затим, ту су питања казненоправних инструмената заштите животне средине (њиховог нормативног и практичног аспекта). Или, ту је надасве

актуелна проблематика Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода и права на здраву животну средину, као и питање правних принципа и праксе Европске уније у вези са заштитом ове универзалне људске вредности, односно и питање савремених еколошких стандарда и начина њихове имплементације у националне правне оквире. Даље, поред ових, по својој актуелности ту су и ништа мање значајна питања која се тичу инструмената ефикасности откривања, доказивања и пресуђења еколошких казних дела (нпр. међусобна сарадња субјеката и њихова специјализација), односно улоге и значаја невладиних организација у заштити животне средине, начела *ne bis in idem* и еколошког криминалитета и сл. Теоретска гледишта, свестраност разматрања, критичка анализа нормираних решења и практичне примене предметних питања обезбеђују им научни и стручни ниво који текстове који су пред нама чине и актуелним и оригиналним. Теоретске експликации и проширена излагања највећег броја од разматраних питања од користи су не само за Кривично право држава чији су представници учествовали у раду конференције – чији радови чине садржај овог броја часописа – већ и уопште. Тумачења начина нормирања и сврхе правних норми као инструмената заштите животне средине су аналитичка и свеобухватна, услед чега је њихов садржај и смисао разумљив, а критички тон аргументације највећег броја анализираних питања указује на неопходност њиховог даљег проучавања, и то не само у теорији већ и у њиховој нормативној разради. Теоретска објашњења највећег броја питања у радовима који су пред нама чине тематски број часописа *Гласник Адвокајтске коморе Војводине* актуелном литературом како за даља доктринарна проучавања, тако и за правилну примену законских прописа у правосудној пракси по предметним питањима, а предлози *de lege ferenda* осмишљени и децидни могу помоћи законописцима у свим будућим интервенцијама о овим питањима, без обзира на то о којем конкретном законодавству је реч, и представљају компас при успостављању нужног еквилибријума између циља прописивања, изрицања, примене и обезбеђења оптималних гаранција заштите животне средине путем правних норми. Текстови који су пред нама су путоказ пожељног начина нормирања и практичне примене правних норми као инструмената жељеног степена заштите животне средине, што тематском броју часописа даје додатну вредност.

С обзиром на изнесено више је него неспорно да повећавањем тематског броја једном броју радова припремљених за Регионалну научну стручну конференцију одржану у Новом Саду 12–13. октобра 2023. године на тему „Екологија и право“ у часпису *Гласник Адвокајтске коморе Војводине*, његов уредник и Редакција показују не само своју жељу да и на овај

начин дају свој допринос жељеном степену заштите екологије путем права – његових норми и њихове адекватне примене, већ и омогућавају бројним читаоцима овог угледног часописа да сагледају сву сложеност правних инструмената заштите екологије и на тај начин у свом раду, користити не мали број предлога и сугестија датих у радовима који чине садржину овог броја часописа, дају директан или индиректан допринос заштити ове универзалне људске вредности која је сваким даном све угроженија. Потврду оваквог става дају радови објављени у овом броју часописа. Њихова садржина говори не само о сложености правних инструмената заштите екологије већ и указује на путеве и начине достизања жељеног степена адекватности правних норми и њихове примене на пољу званом право као инструмент заштите екологије. С обзиром на квалитет радова који се објављују у овом броју часописа неспорно је да је он како у функцији адекватности нормирања тако великог броја надамте актуелних питања која се тичу правних инструмената заштите екологије, тако и у функцији адекватности примене тако нормираног а тиме и у функцији проналажања правних инструмената који су у функцији жељеног степена адекватности заштите животне средине. Текстови који су пред нама представљају путоказ како путем правних норми заштитити оно што је и обавеза свију нас да штитимо. Уз ово, с обзиром на садржај радова објављених у овом броју часописа, сасвим су оправдана и очекивања да су они и у функцији отклањања оног што, на жалост, данас карактерише правне норме као инструмент заштите екологије. То је несумњиви раскорак између норми и њихове практичне примене, што посебно долази до изражаја када је реч о кривичноправним инструментима заштите ове универзалне људске вредности. Не мали број предлога *de lege ferenda* датих како у радовима који чине садржину овог броја часописа, тако и у Закључцима усвојеним на крају рада Конференције, путоказ су законописцима држава чији су представници учествовали у раду Конференције, а и шире, како нормирати не мали број питања која се тичу правних инструмената заштите екологије, али и путоказ свима онима који примењују те норме како их применити да би биле у функцији која се од њих очекује, а то је адекватна заштита животне средине. Једном речју, резултати рада одржане Конференције, а пре свега радови објављени у овом броју часописа као и закључци усвојени на крају њеног рада, засигурно ће за свој резултат у блиској будућности имати још адекватније правне, а пре свега казненоправне норме не само у Републици Србији већ и шире (у државама чији су представници учествовали у раду Конференције – чији се радови публикују у часопису), њихову адекватнију примену и повећање свести свих оних који одлучују о примени норми овог карактера и

неопходности њихове примене у правосудној пракси у складу са интенцијама законодавца, што још увек није случај. С обзиром на ово за сваку похвалу је одлука Уређивачког одбора и главног и одговорног уредника *Гласника Адвокатске коморе Војводине* да овај број часописа посвете управо овој проблематици. Ово тим пре што право на живот у здравој животnoj средини није само наше право већ и наша обавеза да живимо у друштву у складу са правним нормама која регулишу ову проблематику. Два су кључна предуслова за то на којима посебно инсистирају текстови који чине садржину овог броја часописа. То су: прво, адекватне правне норме и њихова адекватна примена; друго, потребан степен свести о поштовању нормираног и привођење одговорности свих оних који не поштују правне норме заштите животне средине укључујући и правна лица, што на жалост још увек није случај. Путоказ како практично обезбедити ова два предуслова жељеног степена заштите животне средине дају радови који чине садржај овог броја часописа, што му даје додатну вредност. Уз ово, ту је и чињеница да је објављивање радова у часопису са овако актуелном тематиком још један у низу доказа квалитета *Гласника Адвокатске коморе Војводине* и потврда оправданости тако дугог његовог постојања и угледа који ужива не само код правника у Републици Србији већ и знатно шире.

У Београду,
новембра месеца 2023. године

Проф. др Сјанко Бејатовић

ARTICLES

CONTENT

- Milan Škulić Ph.D.**
Environmental Protection under
Constitutional Law / **1218–1249**
- Miodrag N. Simović, Ph.D.**
Marina M. Simović, Ph.D.
Victimological Analysis of the Risk
of Victimization Due to Climate Change
in Bosnia and Herzegovina / **1271–1291**
- Igor Vuletić, Ph.D.**
Review of the Ecocentric Model
of Environmental Protection in
Croatian Criminal Law. Ten Years
after EU Accession / **1305–1318**
- Ivana Miljuš, Ph.D.**
Specialization of Justice System Officials
and Citizen Awareness as Instruments
for Combating Environmental Crimes /
1342–1364
- Jelena Kostić, Ph.D.**
European Convention for the Protection
of Human Rights and Fundamental
Freedoms and the Right to a Healthy
Environment / **1380–1395**
- Aleksandar Stevanović**
Vera Stanković, Ph.D.
Efficiency of the Protection of the
Environment through Misdemeanor
Law in Belgrade from 2017 to 2022 /
1418–1439

ЧЛАНЦИ

САДРЖАЈ

- Проф. др Милан Шкулић**
Уставноправна заштита животне
средине / **1187–1217**
- Академик Миодраг Н. Симовић**
Др Марина М. Симовић
Виктимолошка анализа ризика
од виктимизације код климатских
промјена у Босни и Херцеговини /
1250–1270
- Проф. др. сц. Игор Вулетић**
Осврт на екоцентрични модел
заштите околиша у Хрватском
казненом праву. Десет година
након приступања ЕУ / **1292–1304**
- Др Ивана Миљуш**
Специјализација носилаца
правосудних функција и свест
грађана као инструменти
супротстављања еколошким
казненим делима / **1319–1341**
- Др Јелена Костић**
Европска конвенција о заштити
људских права и основних слобода
и право на здраву животну средину /
1365–1379
- Александар Стевановић**
Др Вера Станковић
Ефикасност прекршајноправне
заштите животне средине у
Београду од 2017. до 2022. године /
1396–1417

Рад ван темата

- Vladimir Marjanski, Ph.D.**
Decision of the Assembly to File a
Lawsuit (Initiate a Dispute) for the
Expulsion of a Member from a Limited
Liability Company / **1465–1492**

- Др Владимир Марјански**
Одлука скупштине о подношењу тужбе
(покретању спора) за искључење члана
друштва с ограниченом одговорношћу
/ **1440–1464**

*Prof. dr Milan Škulić**
Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
ORCID: 0000-0002-4515-1852

USTAVNOPРАВNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE**

SAŽETAK: U radu se objašnjava značaj ustavnopravne zaštite životne sredine. U kontekstu ustavnopravne zaštite životne sredine analizira se i opšti *ratio legis* krivičnopravne reakcije na zagađenje životne sredine, koja je, kao i inače, utemeljena na opštim ustavnopravnim odredbama.

U radu se definišu osnovni elementi prava zaštite životne sredine kako u nacionalnim pravnim okvirima, tako i sa stanovišta dejstva relevantnih međunarodnopravnih izvora, koji se u skladu sa ustavnopravnim pravilima primenjuju, odnosno mogu se primeniti i u nacionalnom pravnom sistemu, bilo putem tzv. implementacionih mehanizama, bilo nekada i neposredno.

Posebno se u radu objašnjava uloga Ustavnog suda u zaštiti životne sredine, što se ilustruje i primerima relevantnih odluka tog suda, kako u sferi normativne kontrole ustavnosti i zakonitosti, tako i u postupcima iniciranih podnesenim ustavnim žalbama.

Ključne reči: Ustav, životna sredina, ustavno pravo, ustavnopravna zaštita, krivičnopravna zaštita

* e-mail: skulic@ius.bg.ac.rs, sudija Ustavnog suda Srbije, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

** Rad je primljen 22. 11. 2023, a prihvaćen je za objavljivanje 4. 12. 2023. godine.

UVODNA RAZMATRANJA

Problem ekoloških delikata, odnosno zagađenja životne sredine u XXI veku, postaje jedna od najvećih opasnosti koja preti čovečanstvu i civilizaciji uopšte, od njihovog nastanka.¹ To je i osnovni razlog za razvoj tzv. ekološkog prava, naročito u poslednjim decenijama XX veka i tokom aktuelnog XXI veka. Problem masovnog i masivnog zagađenja životne sredine je nastao znatno ranije, još od prve i druge industrijske revolucije tokom veka i naravno tokom tih epoha, ali svoju kulminaciju doživljava u drugoj polovini XX veka, što se potom nastavlja i u prvim decenijama aktuelnog XXI veka, koji je nažalost obeležen i najvećim ratom na tlu Evrope nakon Drugog svetskog rata,² čiji su akteri Rusija i Ukrajina. Taj rat pritom, ne samo da predstavlja ogromnu opasnost po svetski mir, te je potencijalno čak uvodi u neki novi treći svetski rat, već izaziva i ogromne štete po životnu sredinu.³

¹ Aleksić, Ž., Škulić, M. (1996). *Kriminalistika*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 357.

² Pre ovog rata, čiji se kraj, nažalost, još uvek i ne nazire, na tlu Evrope odvijao se građanski rat u nekadašnjoj SFRJ. Ovaj oružani sukob je potom 1999. godine, kulminirao i NATO agresijom na Saveznu Republiku Jugoslaviju, što je do započinjanja rata u Ukrajini, bio do tada najveći rat nakon Drugog svetskog rata koji se odvijao na teritoriji Evrope. Pritom je sama agresija Severnoatlantskog pakta na Srbiju i SRJ, između ostalog, prouzrokovala i velike ekološke posledice. Naime, mnogobrojna oružana dejstva NATO-a su, osim direktnog razaranja, izazivala i teške štetne posledice po životnu sredinu. Drastični primer predstavlja upotreba granata koje sadrže osiromašeni uranijum, a što se sada nagoveštava i u Ukrajini, gde se korišćenje tih granata planira za dejstvo određenih vrsta zapadnih tenkova – pre svega američkih „Abrams“-a i britanskih „Challenger“-a. Tokom NATO agresije na SRJ, takve granate sačinjene od posebne legure koja sadrži osiromašeni uranijum, ispaljivane su iz vazduha, tj. dejstvom jedne komponente ratnog vazduhoplovstva SAD, koje su tu vrstu municije svojevremeno i razvile u periodu hladnog rata, primarno radi efikasnog odgovora u slučaju rata sa tadašnjim istočnim blokom, odnosno snagama NATO-u suprotstavljenog Varšavskog pakta koje su, između ostalog, raspolagale velikim brojem tenkova i drugih oklopnih vozila, zbog čega je NATO strahovao od svojevrsnog blic kriga u Evropi, u slučaju direktne vojne konfrontacije sa takvim hladnoratovskim protivnikom. Ova municija i oružja podobna da je ispaljuju, nikada nisu svoju primenu doživela u sukobu velikih sila iz epohe hladnog rata, što ne znači da nisu korišćena.

Najpoznatiji primeri upotrebe municije/projektila sa osiromašenim uranijumom do sada su bili rat između zapadnih saveznika i Iraka pod vlašću Sadama Huseina, kao i, nažalost, oružano dejstvo NATO-a tokom agresije na SRJ 1999. godine. Naime, u nekim krajevima Srbije, a prvenstveno na Kosmetu, takva sredstva su korišćena za napadna dejstva iz vazduha. Radilo se o upotrebi granata od 30 mm sa jezgrom od legure uranijuma, koje su masovno ispaljivane iz automatskih višecevnih topova (tip GAU – 8/A), montiranih na avionima tipa A-10. Više o tim sredstvima: Babić, V. K. (1990). *Avijacija u lokalnim ratovima*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 74.

³ Više o tome: Škulić, M. (2023). Upotreba besposadnih letilica u ratu / oružanom sukobu – analiza sa stanovišta međunarodnog krivičnog prava. *Zbornik radova sa*

Problemi zagađivanja životne sredine su u svojoj suštini globalni tako da, i pored nastojanja razvijenih država da tzv. prljave tehnologije razmešte van svojih granica, prvenstveno po zemljama „trećeg sveta“, najopasniji vidovi narušavanja ekološke ravnoteže ne poznaju granice.⁴ Ovakvo ponašanje i rezonovanje korporacija moćnih industrijskih država ne samo da jasno ukazuje da se u trci za profitom ne biraju sredstva, već sasvim jasno oslikava i izvesnu naivnost svih pokušaja da se cena industrijskog razvoja, a samim tim i ekološkog zagađenja, u potpunosti ispostavi nekom drugom.

Ipak, činjenica je da neposredne posledice ekoloških katastrofa trpe oni koji su prostorno i ambijentalno tim zagađenjima najviše izloženi – užasan primer za to su tragedija do koje je došlo u Indiji u Bophalu (slučaj isticanja otrovnog gasa iz hemijske fabrike), kao i teška nuklearna nesreća u Černobilju kojom je bio pogođen kako tadašnji SSSR, tako i najveći deo Evrope, ali i delovi drugih kontinenata.

Svi veliki problemi koji nastaju zagađenjem životne sredine kako ekološkim katastrofama ogromnih dimenzija, tako i onim zagađenjima te vrste koja se čak donekle i rutinski dešavaju usled tehničko-tehnoloških propusta, imaju već decenijama i svoje krivičnopravne komponente, što se ogleda u propisivanju čitavog niza tzv. ekoloških krivičnih dela, ali i uopšte delikata te vrste, što znači da tu spadaju i neki prekršaji kao načelno manje teška kaznena dela od krivičnih dela. Takav je slučaj i u Srbiji, čije krivično zakonodavstvo, između ostalog, sadrži i veliki broj krivičnih dela protiv životne sredine, a koja se odlikuju nizom zajedničkih osnovnih karakteristika ali i velikim brojem razlika, isto kao što sva ta krivična dela nekada imaju vrlo sličan, a nekada i bitno različit *ratio legis*.

Kada je reč o proučavanju krivičnopravne reakcije na zagađenje životne sredine, ali i sa stanovišta etiološke i fenomenološke komponente te vrste kriminaliteta, danas su veoma zastupljena sistematska kriminološka istraživanja posvećena tzv. ekološkom kriminalitetu, što se metaforično označava i kao „zelene kriminološke analize“, a kada je reč o monografskim i drugim radovima posvećenim tom problemu, oni se definišu i kao „zelena kriminologija“.⁵

međunarodne naučne konferencije: „Raskršća međunarodnog krivičnog i krivičnog prava – reforma pravosudnih zakona Republike Srbije“. Beograd, Palić: Udruženje za međunarodno krivično pravo, 28–59.

⁴ Škulić, M. (2022). *Kriminalistika*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 467.

⁵ Više o tome: Lukić, N. (2023). *Zelena kriminologija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 8–9.

PRAVO NA ZDRAVU ŽIVOTNU SREDINU

Određene Ustavom, kao i relevantnim međunarodnim izvorima prava, zajemčena ljudska prava predstavljaju veoma važan segment ukupnog korpusa normi imanentnih pravnoj državi, koja se odlikuje vladavinom prava. Danas je uobičajeno govoriti o „dve generacije ljudskih prava“, gde u jednu spadaju građanska i politička prava, a u drugu ekonomska, socijalna i kulturna prava. Sada je već razvijena i koncepcija o „trećoj generaciji ljudskih prava“, u koju se često svrstava i *pravo na zdravu životnu sredinu*.⁶

Spremnost nacionalnih zajednica i međunarodne zajednice da racionalno zadovolje ljudske potrebe značajno se povećava za opštim napretkom ljudskog društva, što dovodi i do priznanja novih prava, kao što je pravo na zdravu životnu sredinu i pravo na razvoj, ili se postavljaju zahtevi za priznavanjem novih prava, kao što su pravo na hranu ili pravo na vodu, pa se zato govori i o novoj – trećoj generaciji ljudskih prava.⁷

⁶ Inače, u vreme hladnog rata i drastične ideološko-političke suprotstavljenosti dva bloka i dva pogleda na svet, pitanje ljudskih prava je bilo izrazito politizovano i ideologizovano, što se svodilo na svojevrsno nadmetanje dva ekstrema – po jednom su jedino politička prava poput, na primer, prava na slobodne višepartijske izbore, prava na slobodu govora, prava na slobodno političko organizovanje itd., bila od značaja, a po drugom su od značaja bila jedino određena socijalno-ekonomska prava, poput prava na rad, prava na zdravstvenu zaštitu itd.

Moguće je uočiti dva međusobno dijametralno suprotna pogleda na ovo pitanje. Po jednoj ekstremnoj poziciji, ekonomska i socijalna prava su daleko važnija jer, na primer, ljudima koji su ekstremno siromašni ili bukvalno umiru od gladi, nije uopšte od značaja što poseduju slobodu govora, isto kao što pravo da učestvuju na izborima nije od značaja ljudima koji su bez krova nad glavom i sl.

Prema drugom ekstremnom rezonovanju, jedino su građanska i politička prava, zaista prava ljudska prava i jedino ona imaju značaj univerzalnih ljudskih prava, dok ekonomska i socijalna prava to svakako nisu, jer ako bi se ljudima apsolutno garantovala određena ekonomska i socijalna pozicija, to bi onda bilo potpuno suprotno ideji slobodnog tržišta i koncepciji o tržišnoj konkurenciji, te bi dovelo do štetnog državnog intervencionizma, a što bi onda, posledično pre ili kasnije, vodilo sužavanju nivoa dostignutih građanskih i političkih prava.

Takođe se u vezi sa ovim ističe da kako svako univerzalno ljudsko pravo pretpostavlja i dužnost države da omogući njegovo poštovanje (na primer, kada građanin ima pravo glasa, država je dužna da omogući slobodne izbore), ne bi bilo moguće da u uslovima tržišne ekonomije država apsolutno garantuje određena ekonomska i socijalna prava, jer bi se to svelo na državno upravljanje ekonomijom. Uglavnom, ovo pitanje je u velikoj meri povezano i sa globalnim društvenim sistemom vrednosti, te problematikom kako vladajuće ideologije u savremenom svetu, tako i sa pitanjem političkog i državnog organizovanja. Nakon završetka hladnog rata, ova suprotstavljena stanovišta u velikoj meri postaju nebitna ali, naravno, nova iskušenja tokom XXI veka, a pre svega nova velika polarizacija u svetu, imaće svakako svoje reperkusije i na pitanje vrednovanja ljudskih prava što, naravno, proizvodi određene konsekvence i u pogledu prava na zdravu životnu sredinu.

⁷ Etinski, R. (2010). *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Službeni glasnik, 222.

Pravo na zdravu životnu sredinu bi se moglo smatrati kombinovanim pravom u smislu podele na „dve generacije ljudskih prava“, jer je ono s jedne strane povezano sa nekim osnovnim građanskim pravima, poput prava na život i u vezi s njim pravom na telesni integritet, ali je ono, s druge strane, po logici stvari, u vezi i sa ekonomskim i socijalnim pravima, jer je zagađenje životne sredine često povezano sa ekonomskim aktivnostima, a posledice zagađenja su primarno usmerene na ljudsko zdravlje, što znači da postoji veza tog prava sa nekim socijalnim pravima.⁸

Kao što je već prethodno objašnjeno, pravo na zdravu životnu sredinu se sve češće svrstava i u tzv. treću generaciju ljudskih prava, ali se čini da u tom pogledu još uvek postoje brojne značajne dileme.

Naime, nije ni sasvim izvesno da li uopšte i postoji pravo na zdravu životnu sredinu, kao neko posebno ljudsko pravo, odnosno ako i postoji odgovarajuće pravo u odnosu na životnu sredinu, teško bi se moglo govoriti o tome da se to pravo tiče baš zdrave životne sredine, ili apsolutno/dominantno nezagađene životne sredine, s obzirom na izrazitu kompleksnost tog pitanja i njegove povezanosti sa čitavim korpusom drugih ekonomskih i socijalnih problema, pa i problema koji se tiču delovanja uobičajenih prirodnih okolnosti poput, na primer, vulkanske aktivnosti, zemljotresa, cikličnog smenjivanja globalnog zahlađenja, odnosno globalnog otopljanja itd. U stvari, to pravo postoji ponekad na deklarativnom nivou, čak i u našem Ustavu, ali je njegovo ostvarenje u praksi izrazito diskutabilno.

Sporno je, ako i postoji pravo na zdravu životnu sredinu, a ono se sve češće navodi kao aktuelno ljudsko pravo iz tzv. treće generacije ljudskih prava, da li se ono može smatrati univerzalnim ljudskim pravom. S jedne strane ono nije formalno propisano u najvažnijim međunarodnim izvorima prava koji se odnose na fundamentalna ljudska prava, već se iz nekih njihovih odredbi samo posredno može izvlačiti zaključak da ono postoji dok, s druge strane, u savremenom svetu nije sporno da industrijski razvoj, čitav niz novih tehnologija, saobraćaj i drugi slični faktori, značajno utiču na zagađenje životne sredine, a ne mogu nikako biti eliminisani, ni u potpunosti, niti u značajnijoj meri (naročito ne brzo), pa bi se onda lako moglo zaključiti da i ako bi se tvrdilo da čovek ima pravo na zdravu životnu sredinu, to njegovo pravo ne samo da se u praksi redovno krši, već neka druga prava mogu biti u izvesnoj koliziji sa takvim pravom. Na primer, ako bi se u kontekstu velikog zagađenja životne sredine u Japanu, ali i širom sveta, zbog katastrofe u nuklearnoj elektrani u Fukušimi, a pre toga na temelju žalosnog iskustva iz Černobilja, zabranilo korišćenje

⁸ Škulić, M. (2011). Pravo na zdravu životnu sredinu kao ljudsko pravo. *Zbornik: „Priručnik za zaštitu životne sredine“*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, 95.

nuklearne energije,⁹ svet bi munjevito bio zahvaćen dramatičnim manjkom energije, što bi onda posledično dovelo do problema, na primer, u snabdevanju stanovništva hranom, proizvodnji, grejanju itd., a usled toga bi brzo bili ugroženi, primera radi, pravo ljudi na rad i socijalnu sigurnost, pa čak i pravo na život itd. Isto važi i za problem preteranog korišćenja fosilnih goriva, nekih sredstava prevoza, upotrebe pesticida i herbicida u poljoprivredi itd.

S druge strane, nije sporno da velika zagađenja životne sredine mogu uslediti i kao rezultat više sile, odnosno usled određenih prirodnih pojava, kao što su zemljotresi, poplave i sl., pa kako se onda građanima od strane države može garantovati pravo na zdravu životnu sredinu, kada do njenog narušavanja može doći i potpuno nezavisno od države, a velike prirodne kataklizme ni najrazvijenije države ne mogu da spreče. Stoga je potpuno jasno da se nikako ne može govoriti o pravu na zdravu životnu sredinu, jer postojanje određenog prava podrazumeva i da određeni subjekt ima obavezu očuvanja takvog prava, njegove zaštite ili unapređenja, a u kontekstu ljudskih prava to bi svakako morala biti država. Da ne govorimo o tome da bi ovakvo pravo, po logici stvari, podrazumevalo da zaista i postoji zdrava životna sredina u državama koje to pravo priznaju svojim građanima, ali je danas u svakoj savremenoj državi zdrava životna sredina moguća samo u pojedinim regijama i više predstavlja izuzetak nego pravilo.

Pored toga, kako u mnogim situacijama do zagađenja životne sredine može doći i potpuno nezavisno od aktivnosti države i to na način koji je takav da država takvo zagađenje ne može da spreči, kao što je to slučaj sa velikim prirodnim kataklizmama, onda je nerealno i nemoguće da se državi apriorno nametne takva obaveza. Zatim, potpuno nezavisno od bilo kakve aktivnosti države, pa i ljudi uopšte, u svakoj zemlji postoje delovi, tj. regioni koji su manje ili više zdravi, povoljni za život i sl. Na primer, svakako je, po pravilu, daleko čistiji vazduh na planini nego u ravnici ili u nekom močvarnom predelu.

⁹ Još je u SFR Jugoslaviji, nakon katastrofe u Černobilju, zabranjena izgradnja nuklearnih objekata, a ta je zabrana i danas deo pozitivnog prava Srbije, na čemu je utemeljen *ratio legis* krivičnog dela nedozvoljene izgradnje nuklearnih postrojenja za koje, inače, postoje i argumenti da se smatra izrazom tzv. moralne panike, koja je poznati kriminološki, ali i kriminalno-politički fenomen. Radi se o nekim slučajevima *specifičnog reagovanja zakonodavca* koji najčešće pod pritiskom laičke javnosti, a uglavnom u vezi sa nekim konkretnim slučajevima u praksi, brže-bolje modifikuje određene zakone, često se fokusirajući na stvaranje uslova za „pooštravanje zakonske kaznene politike“, što se svodi na delovanje u okviru jednog šireg društvenog fenomena koji je u kriminologiji poznat kao „moralna panika“, što je prevod termina koji je izvorno formulisan na engleskom jeziku i nije sasvim adekvatan sa stanovišta značenja kako imenice „moral“, te atributa „moralna“, tako i reči „panika“ u srpskom jeziku, ali je već postao prilično ustaljen i kod nas. Više o tzv. moralnoj panici: Hagan, Frank E. (2008). *Introduction to Criminology – Theories, Methods and Criminal Behavior*; 6th Edition. Thousand Oaks, California: Sage Publications, 450.

Ovo ipak ne znači da države nemaju određene obaveze u odnosu na životnu sredinu, tj. u pogledu građana koji žive u određenom prirodnom okruženju.

Države bi načelno morale imati obavezu sprečavanja daljeg zagađenja životne sredine, te dužnost očuvanja onih delova životne sredine koji su još nezagađeni, kao i obavezu stvaranja odgovarajućeg balansa između potrebe za razvojem i neophodnosti da taj razvoj ne bude destruktivan po životnu sredinu, dužnost stvaranja uslova za ekspanziju tehnologija koje su ekološki prikladne i koje minimalno zagađuju životnu sredinu i sl.¹⁰

Moglo bi se samo eventualno govoriti o postojanju ljudskog prava na odgovarajuću životnu sredinu, tj. životnu sredinu koja je što je moguće manje zagađena, što se svodi na racionalni tzv. ekološki minimalizam, ali nije nikako moguće, osim na čisto deklarativnom nivou, smatrati da čovek ima bezuslovno pravo na zdravu, očuvanu, potpuno nezagađenu životnu sredinu, jer bi to očigledno bilo sasvim nerealno.

S druge strane, niz međunarodnih akata, kao i nacionalnih propisa, usmeren je na zaštitu životne sredine, što se u savremenom svetu čini tako da se pronade odgovarajući balans između potrebe postojanja odgovarajućih aktivnosti koje su nužne, ali istovremeno skopčane i sa manjim ili većim zagađenjem životne sredine (poput, na primer, proizvodnje energije sagorevanjem fosilnih goriva, ili korišćenjem atomskih elektrana,¹¹ saobraćajnih sredstava itd.), te neophodnosti da se životna sredina očuva. To se danas u prvom redu postiže razvijanjem koncepcije o *održivom razvoju*, koja se svodi na stvaranje uslova da se prednost daje tzv. čistim tehnologijama, tako da se s jedne strane aktuelno zagađenje životne sredine svede na nužni minimum, a da se, s druge strane, u isto vreme odgovarajućim merama i postupcima smanjuje već postojeće zagađenje, koje je često posledica ne višegodišnje već, imajući na primer

¹⁰ Više o tome: Škulić, M. (2011). Međunarodnopravna zaštita životne sredine – prava i obaveze države. *Zbornik: „Priručnik za zaštitu životne sredine“*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, 105–140.

¹¹ U ovom pogledu postoje i neki veoma upadljivi paradoksi, pa tako zastupnici i pristalice masovnog korišćenja atomske energije tvrde da je ona, s jedne strane, danas daleko bezbednija nego nekada, dok je, s druge strane, ona u praksi ekološki daleko manje destruktivna po životnu sredinu nego korišćenje fosilnih goriva, što se posebno ilustruje stepenom uobičajenog zagađenja (količina ugljen-monoksida, stepen povećanja globalne temperature itd.), koje nastaje radom termoelektrana koje kao gorivo koriste uglj ili mazut, sa onim zagađenjem koje u redovnim okolnostima nastaje usled rada nuklearnih elektrana, a koje je zaista minorno.

Međutim, problem sa nuklearnim elektranama je u ovom pogledu sličan kao i priča o kravi koja daje mnogo mleka, ali se na kraju muže ritne i prospe svo mleko, jer samo jedan veći incident u nekoj atomskoj centrali (poput onog u Černobilju ili, zatim, u japanskoj Fukušimi, a moguće je, nažalost, zamisliti i daleko crnje primere), može prouzrokovati dramatične ekološke posledice, koje se ne mogu otkloniti ni za nekoliko desetina hiljada godina, što sa stanovišta našeg uobičajenog ljudskog veka već na prvi pogled deluje i više nego zastrašujuće.

u vidu vreme započinjanja industrijskih revolucija i viševjekovnih zagađenja,¹² često dramatičnih razmera.

Poseban značaj u odnosu na pravo čoveka na zdravu životnu sredinu ima Konvencija o pristupu informacijama, javnom učestvovanju u odlučivanju i pristupu sudovima u stvarima zaštite životne sredine (zaključena u okviru Ekonomske komisije UN za Evropu u Arhusu, 25. jun 1998. godine), kojom su se države koje su strane ugovornice, prihvatile da svako lice ima pravo da živi u sredini koja odgovara njegovom zdravlju i blagostanju, kao i dužnost da pojedinačno i zajedno sa drugima štiti i poboljšava životnu sredinu, za dobrobit sadašnje generacije, kao i budućih generacija.

U cilju doprinošenja zaštiti prava svakog lica sadašnjih i budućih generacija da živi u sredini koja je adekvatna za njegovo zdravlje i blagostanje, strane ugovornice garantuju pravo pristupa informacijama, učešće javnosti u odlučivanju i pristup sudu u stvarima životne sredine, pri čemu su strane ugovornice dužne da obezbede da njihove javne vlasti, na relevantan zahtev, informacije o životnoj sredini učine dostupnim javnosti.¹³

Države koje su pristupile Konvenciji o pristupu informacijama, javnom učestvovanju u odlučivanju i pristupu sudovima u stvarima zaštite životne sredine, imaju nekoliko osnovnih dužnosti, što istovremeno znači da građani tih država imaju pravo da zahtevaju ispunjenje dužnosti koje države poseduju.¹⁴

¹² Takva istorijska komponenta je od značaja i danas. Na primer, Kina je danas sporno jedan od najvećih planetarnih zagađivača, što je često skopčano i sa oštrim kritikama u međunarodnoj zajednici, ali sama Kina ističe da ima pravo na industrijski razvoj, te da taj razvoj ima i svoju cenu, a da su svojevremeno i druge industrijske sile tadašnjeg doba bile veliki zagađivači. Na primer, čuveni „londonski smog“ je nastao kao jedna od posledica ubrzane industrijalizacije Engleske.

Pored toga, u uslovima globalizacije najbogatije države sveta, poput pre svega SAD, ali i brojne zapadnoevropske države, mnoge svoje industrijske pogone (a često i velike zagađivače), prebacile su u Kinu, ali i u druge zemlje koje se često označavaju kao „zemlje u razvoju“ jer je tamo daleko jeftinija radna snaga, a sama Kina je danas već postala i veliko tržište (posebno, na primer, za automobile), pa je i to jedan od razloga što ova država, koja je već postala svojevrsna globalna „svetska radionica“, danas ne samo što je u samom vrhu po stepenu proizvodnje, već i po stepenu doprinošenja globalnom zagađenju. Samo po sebi ovo je odličan primer i za uočavanje činjenice da se danas u vreme globalizacije, *pitanje odgovornosti* mora posmatrati kako u odnosu na pojedine države, tako i u pogledu konkretnih svetski značajnih korporacija, koje svoje industrijske pogone imaju širom sveta ali, pri tom, racionalno biraju lokacije za koje je karakteristična jeftina radna snaga, neinsistiranje na socijalnim pravima radnika, ali i liberalni ekološki propisi.

¹³ Više o tome: Etinski, R. (2010). *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Službeni glasnik, 405–406.

¹⁴ Inače, kada je reč o našoj zemlji, dobro je setiti se i u tom pogledu stare mudrosti da je istorija učiteljica života. Stoga se ne sme zaboraviti primer postupanja u vezi sa nuklearnom katastrofom u Černobilju u Ukrajini koja je u vreme kada je u nuklearnoj elektrani na njenom području došlo do eksplozije reaktora (26. aprila 1986. godine), bila u sastavu SSSR-a.

Tu spadaju sledeće osnovne dužnosti, kojima su korelativna određena prava građana:¹⁵

1) države imaju dužnost činjenja dostupnim javnosti relevantnih informacija o stanju životne sredine – korelativno ovoj dužnosti država, građani imaju pravo na pristup informacijama, odnosno pravo na dobijanje informacija na svoj zahtev.

2) Države su dužne da u svom pravnom sistemu, osim mehanizma za činjenje transparentnim informacija koje se odnose na stanje životne sredine, poseduju i odgovarajuće pravne mehanizme za pobijanje odluke kojom se konkretnom licu relevantne informacije ne učine dostupnim – u odnosu na ovu dužnost države, građani imaju korelativno pravo na pravni lek u slučaju da je odbijen njihov zahtev za dobijanje relevantnih informacija.

3) Države su dužne da uspostave sistem za dobijanje informacija o aktivnostima koje mogu da naruše životnu sredinu, a u odnosu na tu dužnost građani imaju pravo da po zahtevu koriste takav sistem radi upoznavanja sa informacijama koje su u njemu pohranjene.

Konačno, u teoriji se – kada je reč o međunarodnopravnim instrumentima, kojima se uređuju procesi zagađivanja koji nastaju na različite načine, a pritom nekada imaju i prekogranični karakter – određena aktivnost može opciono: 1) zabraniti, 2) dimenzionirati, tako da se dozvoljava do određenog obima, a preko toga zabranjuje, te 3) selektivno urediti.¹⁶

Osnovi prava zaštite životne sredine i osnovni elementi odnosa tog prava sa krivičnopravnom zaštitom životne sredine

Pravo zaštite životne sredine predstavlja perspektivnu pravnu disciplinu, koja se izučava na brojnim univerzitetima širom sveta, a u evropskim pravnim konceptima se po pravilu govori o „ekološkom pravu“, odnosno o „pravu

Černobiljska havarija je imala teške posledice. Više desetina ljudi koji su učestvovali u otklanjanju posledica havarije je umrlo usled zračenja, a hiljade su bile žrtve radijacijske bolesti. Veliki deo Ukrajine, ali i Evrope uopšte, je pretrpeo nepovratno zagađenje životne sredine. Nažalost, tada je i tadašnja Jugoslavija bila žrtva zagađenja putem atmosferskog prenošenja radioaktivnih čestica, ali stanovništvo o tome nije obavestavano na korektan način, pri čemu su nadležni organi prvenstveno bili rukovođeni potrebom neuznemiravanja javnosti. U Srbiji sada deluje Agencija za zaštitu od jonizujućih zračenja, koja bi morala promptno da obavestava javnost o eventualnom povišenju stepena zračenja, što je danas posebno aktuelno u svetlu havarije u japanskoj nuklearnoj elektrani nakon zemljotresa i cunamija, što će, u izvesnoj meri, svakako imati i šire globalne posledice.

¹⁵ Škulić, M. (2011). Međunarodnopravna zaštita životne sredine – prava i obaveze države. *Zbornik: „Priručnik za zaštitu životne sredine“*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, 127.

¹⁶ Etinski, R. (2010). *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Službeni glasnik, 559.

okoline“: nem. – *Umweltrecht*; franc. – *droit de l’environnement*; engl. – *Environmental Law*; ital. – *diritto dell ambiente*; port. – *Dereito do Ambiente*.¹⁷ Pored toga, u savremenim pravnim sistemima država, koje se odlikuju vladavinom prava, poslednjih decenija se posebno razvija *krivičnopravni segment zaštite životne sredine*, koji stiče i svoje „terminološko pravo građanstva“ – npr. *Umweltstrafrecht* (nemački), ili *Environmental Criminal Law* – (engleski).¹⁸

Za neke države anglosaksonske pravne orijentacije, poput SAD, tipično je i da, kada se radi o krivičnopravnoj/kaznenopravnoj zaštiti životne sredine, uvode objektivnu odgovornost. U stvari, u SAD se koncept objektivne odgovornosti ni inače ne utvrđuje faktički kao *oblik odgovornosti*, tj. sa stanovišta formalnog isključenja *mens rea* elementa, kao segmenta opšteg pojma krivičnog dela sadržanom u opštem materijalnom krivičnom pravu, već se taj koncept vezuje za posebni deo krivičnog prava i formulisanje određenih konkretnih vrsta krivičnih dela za koja se „odgovara objektivno“, tj. u pogledu kojih je dovoljno da učinilac izvrši konkretnu radnju (koja predstavlja segment *actus reus*-a kao objektivnog elementa krivičnog dela), a nije potrebno ni da, pritom, u odnosu na tu radnju učinilac ispoljava i određeni subjektivni odnos, kao što je to inače nužno kada se radi o drugim uobičajenim vrstama delikata, što se u američkoj krivičnopravnoj teoriji, između ostalog, povezuje i sa jednom od opštih podela krivičnih dela na *mala in se* i *mala prohibita*.¹⁹ Naime, američka krivičnopravna teorija ona krivična dela koja se u krivičnom pravu SAD temelje na objektivnoj odgovornosti (The Strict Liability Offenses), generalno svrstava u najtipičnija krivična dela koja su *mala prohibita* karaktera.

U krivična dela za koja se odgovara *objektivno* spadaju u SAD uglavnom delikti „regulatornog tipa“, poput onih koji se odnose na određene prehrambene, zdravstvene i ekološke standarde.²⁰ Mada se u literaturi opravdano ističe da iz činjenice da postoji mnogo različitih modela krivičnopravne zaštite životne sredine, proizlazi da je u pitanju relativno novi fenomen,²¹ danas je praktično nesporno da svi savremeni pravni sistemi poznaju određene forme ekoloških delikata.

¹⁷ Više o tome: Rakić-Vodinić, V. (1995). Ekološko pravo kao pravo čoveka. *Pravni život*, br. 9. Beograd, 245–265.

¹⁸ Heine, G., (Hrsg.) (1997). *Umweltstrafrecht in mittel – und südeuropäischen Ländern*. Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, VII.

¹⁹ Škulić, M. (2023). *Krivično pravo Sjedinjenih Američkih Država*. Beograd: Službeni glasnik, 56.

²⁰ Sheb, J. M. (2011). *Criminal Law and Procedure*. Wadsworth, Belmont, CA, 86.

²¹ Faure, M., Heine, G. (2000). *Environmental Criminal Law in the European Union*. Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, 1.

Kada je u pitanju Evropska unija, poslednjih decenija se uočavaju izraziti pravni naponi usmereni ka uspostavljanju čvrste saradnje u zaštiti životne sredine (npr. Stokholmska deklaracija),²² što ima svoje očigledne pravne konsekvence i na planu materijalnog krivičnog prava.²³ Pored toga, poslednjih godina se u literaturi govori i o posebnom mestu zaštite životne sredine u okviru *međunarodnog krivičnog prava*. Takva tendencija je naročito uočljiva nakon iskustava iz rata koji se u proleće 1991. godine odvijao između Iraka i multinacionalnih snaga predvođenih SAD, prilikom koga su iračke snage namerno zapalile niz kuvajtskih naftnih izvora što je dovelo do teških ekoloških posledica,²⁴ s tim da, naravno, treba imati u vidu i da su iračke oružane snage tada bile izrazito tehničko-tehnološki inferiorne u odnosu na svog ratnog protivnika (koalicione trupe predvođene SAD), te da je paljenje naftnih izvora bilo kako izraz izvesne frustracije zbog vojne nemoći, tako možda i pokušaj da se tako nastalim dimom ometaju vazdušni udari superiornih vazduhoplovnih snaga napadača.

U doktrinarnom smislu se smatra da su se

„...savremene državne organizacije i moderni pravni sistemi poslednjih decenija dosledno konstituisali pravo na zdravu životnu sredinu kao jedno od elementarnih prava čoveka“,²⁵

a to pravo se označava i kao „posebno lično pravo svakog građanina“.²⁶

U teoriji se ističe da se narušavanjem ekološke ravnoteže, odnosno krivičnim delima protiv životne sredine ne nanosi šteta samo prirodi, već to predstavlja i nasrtaj na ljudsku slobodu.²⁷ Čak se, pomalo euforično, u nemačkoj literaturi ističe i da moderna država mora biti ne samo privredna i ekonomska, već mora postati i ekološka (*Umweltstaat*).²⁸

²² Ipsen, K. (1990). *Völkerrecht*. München: Verlag C. H. Beck, 843.

²³ Principom 21. Stokholmske deklaracije usvojene na Konferenciji Ujedinjenih nacija o životnoj sredini održanoj 16. juna 1972, propisano je da države u skladu sa Poveljom UN i opštim načelima međunarodnog prava, imaju suvereno pravo korišćenja svojih prirodnih resursa shodno politici koju vode u odnosu na zaštitu životne okoline, ali imaju i odgovornost obezbeđivanja da se aktivnostima koje se vrše pod njihovom jurisdikcijom ili nadzorom, ne prouzrokuje šteta životnoj okolini drugih država ili na teritoriji koja je izvan granica nacionalne jurisdikcije.

²⁴ Reichart, M. (1999). *Umweltschutz durch völkerrechtliches Strafrecht*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang – Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1–3.

²⁵ Herdegen, M. (2000). *Völkerrecht*. München: Verlag C. H. Beck, 319–320.

²⁶ Kloepfer, M., (Hrsg.), (1994). *Umweltstaat als Zukunft – juristische, ökonomische und philosophische Aspekte*, – C. F. Gethmann, *Individuelle Freiheit und Umweltschutz aus philosophischer Sicht*. Bonn: Economica Verlag, 42.

²⁷ *Ibid.*, 67.

²⁸ *Ibid.*, 70.

Slično se objašnjava i evolutivno kretanje državne organizacije – od policijske do pravne i socijalne države, koja bi sa daljim razvojem, uz težnju punog poštovanja građanskih prava, morala da preraste u tzv. ekološku državu.²⁹

Naravno, veliko je pitanje koliko se takvi teorijski stavovi, poput prethodno navedenih, u praksi svode na svojevrstan spisak lepih želja. To važi i u opštem smislu kada se radi o pravnim aspektima zaštite životne sredine, ali se tiče i krivičnopravne reakcije na zagađenje životne sredine, koja je, kao i drugi oblici krivičnopravne zaštite, u osnovi utemeljena na generalnim ustavnopravnim odredbama. Kao i inače, i ovaj oblik krivičnopravne reakcije predstavlja *ultima ratio* mehanizam u funkciji zaštite životne sredine. Konačno, i kada se radi o ustavnopravnim normama koje se tiču zaštite životne sredine (čl. 74, st. 2. Ustava Srbije), one su, kao i inače kada se radi o ustavnopravnim odredbama, u velikoj meri norme i pretežno deklarativnog karaktera³⁰ ali, naravno, onda kada određeno činjenje ili nečinjenje koje se svodi na povređivanje ili ugrožavanje životne sredine, a koje ima potreban stepen relevantnosti u krivičnopravnom smislu, na scenu stupa i krivičnopravna zaštita životne sredine.

Životna sredina se u pravnoj državi, odnosno državi koja se odlikuje vladavinom prava, štiti i unapređuje raznovrsnim pravnim mehanizmima, pa nekada i krivičnim pravom, koje i u ovom pogledu, kao i inače, ima *ultima ratio* karakter.

Osnovna funkcija krivičnog prava je *zaštitna funkcija* u odnosu na najvažnija dobra i vrednosti koje bi se povredile ili ugrozile određenim krivičnim delima. To znači da „krivično pravo obezbeđuje zaštitu svim važnijim vrednostima društva“³¹. Tako je i kada se radi o krivičnopravnoj zaštiti životne sredine, jer je očuvana životna sredina / očuvanje životne sredine u meri

²⁹ Klopfer, M., (Hrsg.), (1994). *Umweltstaat als Zukunft – juristische, ökonomische und philosophische Aspekte*, – C. F. Gethmann, *Individuelle Freiheit und Umweltschutz aus philosophischer Sicht*. Bonn: Economica Verlag, 3.

³⁰ Naravno, deklarativni apeli i zalaganja, pa čak i u okviru najvažnijih pravnih propisa, nikada nisu nedostajali u našem pravnom sistemu, ali se oduvek postavljalo značajno pitanje koliko se oni zaista u praksi poštuju.

Samim tim što je čoveku dato pravo na zdravu životnu sredinu, životna sredina ne postaje ni zdravija, ni čistija, ni očuvanija, već je potrebno konkretnim adekvatnim propisima i praksom zasnovanom na njihovom poštovanju, stvoriti uslove za očuvanje i unapređenje životne sredine.

Konkretno, norme sadržane u ustavnim aktima zahtevaju svoju dopunsku konkretizaciju i to kroz donošenje niza drugih propisa, pre svega propisa koji konkretno štite životnu sredinu time što stvaraju određena pravila ponašanja za potencijalne zagađivače preko utvrđivanja čvrstih tehničko-tehnoloških kriterijuma i normativa, zatim propisa koji predviđaju krivičnopravnu zaštitu životne sredine, kao i druge oblike sankcionisanja ponašanja kojima se narušava ekološka ravnoteža.

³¹ Babić, M., Marković, I. (2013). *Krivično pravo – opšti dio*. Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, 23.

koja je objektivno moguća, jedan od društvenih ciljeva, povezanih sa pravom čoveka na zdravu životnu sredinu.³²

Svi veliki problemi koji nastaju zagađenjem životne sredine, kako ekološkim katastrofama ogromnih dimenzija, tako i onim zagađenjima te vrste koja se čak donekle i rutinski dešavaju usled tehničkoko-tehnoških propusta, imaju već decenijama i svoje krivičnopravne komponente, što se ogleda u propisivanju čitavog niza tzv. ekoloških krivičnih dela, ali i uopšte delikata te vrste, što znači da tu spadaju u neki prekršaji kao načelno manje teška kaznena dela od krivičnih dela. Takav je slučaj i u Srbiji, čije krivično zakonodavstvo, između ostalog sadrži i veliki broj krivičnih dela protiv životne sredine, a koja se odlikuju nizom zajedničkih osnovnih karakteristika, ali i velikim brojem razlika, isto kao što sva ta krivična dela nekada imaju vrlo sličan, a nekada i bitno različit *ratio legis*. Konačno, kada je reč o proučavanju krivičnopravne reakcije na zagađenje životne sredine, ali i sa stanovišta etiološke i fenomenološke komponente te vrste kriminaliteta, danas su veoma zastupljena sistematska kriminološka istraživanja posvećena tzv. ekološkom kriminalitetu, što se metaforično označava i kao „zelene kriminološke analize“, a kada je reč o monografskim i drugim radovima posvećenim tom problemu, oni se definišu i kao „zelena kriminologija“.³³

Moderno krivično pravo, pritom, ostvaruje svoju zaštitnu funkciju kako time što propisuje određena krivična dela, tako i propisivanjem opštih normi koje se tiču opštih kako objektivnih, tako i subjektivnih obeležja krivičnih dela, osnova isključenja protivpravnosti itd., ali sve to samo pod uslovom postojanja *krivice* učinioaca, pri čemu je stepen krivice od značaja i za odmeravanje kazne.³⁴ Ovdje treba posebno imati u vidu i da savremeno krivično

³² Inače, u našoj krivičnopravnoj teoriji se s pravom primećuje i da „krivičnopravna zaštita životne sredine koja se pruža brojnim inkriminacijama iz Glave XXIV Krivičnog zakonika ipak nije potpuna“, pa se „tako, njima ne pruža zaštita od buke“, što pritom, znači da taj „važan oblik ugrožavanja životne sredine nije inkriminisan ni nekom drugom inkriminacijom iz sporednog krivičnog zakonodavstva, te je ostao na nivou prekršajne zaštite.“ Stojanović, Z., Perić, O. (2009). *Krivično pravo – posebni deo*, XIII izdanje. Beograd, 260.

Kada je reč o zaštiti od buke, drugačije je u nekim evropskim krivičnim/kaznenim zakonodavstvima, pa je tako u Kaznenom zakoniku Nemačke (StGB) odredbama sadržanim u para. 325a, propisana, između ostalog, i zaštita od buke, kao posebnog oblika ugrožavanja/narušavanja životne sredine.

U prvom obliku krivičnog dela izazivanja buke, potresa i nejonizujućih zračenja (para. 325a Abs. 1 StGB), propisano je da će se alternativno: 1) kaznom zatvora (lišenja slobode) do pet godina ili 2) novčanom kaznom, kazniti učinilac koji pri radu postrojenja, naročito pogonske jedinice ili mašine, uz povredu administrativno-pravnih obaveza izazove buku, koja je podesna da van oblasti koja pripada postrojenju naškodi zdravlju drugog.

³³ Više o tome: Lukić, N. (2023). *Zelena kriminologija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 8–9.

³⁴ Roxin, C., Greco, L. (2020). *Strafrecht – Allgemeiner Teil – Band I – Grundlage – Der Aufbau der Verbrechenslehre*, 5. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 1–2.

pravo počiva na principu krivice.³⁵ Ovo se načelno tiče i krivičnopravne zaštite životne sredine. Kao i inače, i ovaj vid krivičnopravne zaštite, odnosno zaštita životne sredine krivičnopravnim mehanizmima, podrazumeva delovanje kako krivičnog materijalnog, tako i krivičnog procesnog prava. To podrazumeva uzimanje u obzir neposredne veze između krivičnog materijalnog i krivičnog procesnog prava. Ovo je konačno, u relaciji i sa definisanjem krivičnog procesnog prava u funkcionalnom smislu, odnosno direktno u vezi sa njegovom svrhom postojanja, a uz neposredan oslonac na cilj materijalnog krivičnog prava.³⁶ Tako se u teoriji (K. Roxin) ističe:

„Materijalno krivično pravo, čija su osnovna pravila sadržana u Krivičnom/Kaznenom zakon(ik)u, ustanovljava karakteristike kažnjivih radnji,³⁷ te zaprećuje pravnim posledicama (kazne i mere bezbednosti), koje su povezane sa činjenjem krivičnog dela. Da bi ove norme mogle da ostvare svoju funkciju stvaranja elementarnih pretpostavki za mirni zajednički život ljudi, one ne smeju u slučaju izvršenja krivičnog dela postojati samo na papiru. Potreban je, pre svega, jedan pravno uređeni postupak, pomoću koga se postojanje kažnjive radnje može ustanoviti, te istovremeno omogućiti sprovođenje zakonom propisane sankcije. Pritom se pod takvim pravno uređenim postupkom mogu razumeti tri aspekta: njegove odredbe moraju biti tako formulisane da na odgovarajući način potpomažu materijalnom krivičnom pravu da bude sprovedeno; one moraju istovremeno da ustanove granice prava zadiranja organa krivičnog pravosuđa u zaštićene slobode pojedinaca; i one moraju konačno da stvore mogućnost, da se pravnosnažnom odlukom ponovo uspostavi narušeni pravni mir.”³⁸

Dakle, postoji organska veza između krivičnog materijalnog i krivičnog procesnog prava, kao i između kako procesnog, tako i materijalnog krivičnog

³⁵ Jescheck, H. H., Weigend, T., (1996). *Lehrbuch des Strafrechts – Allgemeiner Teil*, Fünfte vollständig neuberarbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Duncker & Humblot, 24.

³⁶ Škulić, M. (2022). *Krivično procesno pravo*, 13. izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 5.

³⁷ Naravno, kada je reč o pozitivnom srpskom kaznenopravnom sistemu, pod kažnjivim radnjama treba podrazumevati kako radnje (činjenje ili nečinjenje, odnosno kažnjivo propuštanje), kojima se izvršavaju krivična dela, odnosno učestvuje u krivičnom delu, tako i radnje koje predstavljaju bitno obeležje prekršaja, ili privrednog prestupa, kao specifične vrste delikta, a u širem smislu (naročito u kontekstu delovanja načela *ne bis in idem* u svetlu prakse ESLJP, koju prihvata i Ustavni sud Srbije), tu bi nekada spadale i druge vrste delikata, kada su za njih zaprečene/izrečene relativno teže sankcije, poput slučajeva disciplinskog kažnjavanja osuđenih, ali i nekih drugih disciplinskih postupaka, kao u određenim situacijama i nekih mera koje objektivno imaju kazneni karakter, iako formalno nisu formulisane kao kazne/sankcije.

³⁸ Roxin, C. (1998). *Strafverfahrensrecht*, 25. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 1–2.

prava i kriminalistike, čija pravila u praksi omogućavaju efikasno otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje krivičnih dela uopšte, pa i onih krivičnih dela koja se tiču životne sredine, odnosno koja su u funkciji krivičnopravne zaštite životne sredine. Pored toga, obe osnovne grane krivičnog prava, posmatranog u njegovom totalitetu, što znači kako krivično materijalno pravo, tako i krivično procesno pravo, imaju svoje striktno ustavnopravno utemeljenje. To se tiče i krivičnopravne zaštite životne sredine, zasnovane između ostalog i na dejstvu relevantnih ustavnopravnih normi, koje načelno kreiraju opšti pravni ambijent države koja se odlikuje vladavinom prava, u okviru kojih se ostvaruju i svi relevantni oblici zaštite prava na zdravu životnu sredinu.³⁹

Životna sredina se može posmatrati u širem i u užem smislu, što ima svoje konsekvence i u krivičnopravnom smislu, jer se neka od krivičnih dela iz Glave XXIV KZ, odnose na zaštitu životne sredine u širem smislu, a nekima se krivičnopravno štiti životna sredina u užem smislu.⁴⁰

³⁹ Kao što to proizlazi iz samog naslova Glave XXIV Krivičnog zakonika Srbije, koja je posvećena krivičnopravnoj zaštiti životne sredine, zakonodavac kreiranjem te grupe krivičnih dela teži da krivičnopravnim normama zaštititi životnu sredinu kao takvu, što znači u svojevrsnom totalitetu, a u okviru delovanja krivičnog prava u njegovoj dominantnoj *zaštitnoj funkciji* u odnosu na načelno najvažnija društvena dobra i vrednosti.

⁴⁰ Inače, svakako je ispravnije i logičnije šire definisanje životne sredine, jer je u civilizovanom svetu, a naročito u savremenom svetu, teško, odnosno praktično nemoguće postojanje čiste ili potpuno „intaktne“ životne sredine, svedene samo na spoljašnje i prirodne elemente, a baš bez ikakvog uticaja čoveka.

Praktično je nemoguće da životna sredina bude samo običan okvir ljudskog delovanja, a da ona pritom, na određeni način, u manjoj ili većoj meri, takvim čovekovim delovanjem, ne bude modifikovana, što se najčešće svodi na odgovarajuće prilagođavanje određenih elemenata životne sredine ljudskim potrebama ili se životna sredina u izvesnoj meri i na odgovarajuće načine modifikuje usled čovekovih aktivnosti koje kao svoj nusproizvod ili kao pak svoj cilj i svrhu, manje ili više menjaju okruženje u kojem su realizovane.

Na primer, čak i u najdubljim prašumama Amazona, gde praktično nema ljudi (mada su takvi krajevi sada već sasvim retki, a i tamo gde nema modernih ljudi, po pravilu, žive tzv. urođenici), ipak postoji izvestan ljudski uticaj na životnu sredinu. Primera radi, atmosfera planete Zemlje je u najvećoj meri jedinstvena i bez obzira što, naravno, postoje manje ili više zagađeni delovi atmosfere, nije moguće identifikovati nijedan deo atmosfere koji bar delimično nije zagađen, pa tako u navedenom primeru i onaj deo atmosfere koji se nalazi iznad potpuno nenaseljenih prašumskih predela, bar u izvesnoj meri je modifikovan ljudskim delovanjem u vidu izvesnog (u ovom slučaju sasvim nezatnog, ali svakako realno postojećeg), zagađenja.

S druge strane, ako u određenom sasvim prirodnom predelu apsolutno nema bilo kakvih, makar i sasvim minornih rezultata ljudskih aktivnosti, onda takva sredina, praktično, uopšte ne bi ni bila životna sa stanovišta ljudi, a ljudi kao takvi kreiraju životnu sredinu kao pojam, baš radi njene zaštite, a u ovom slučaju ne bi bilo potrebe za bilo kakvom zaštitom, niti uopšte podvođenjem takve sredine pod bilo koju pravnu kategoriju.

Prema ekstenzivnoj definiciji koju je formulisala Grupa eksperata UNEP-a,⁴¹ životna sredina

„...podrazumeva biotičke i ne-biotičke komponente, uključujući vazduh, vodu, tlo, floru i ekosistem koji je stvoren njihovom interakcijom i može takođe uključiti kulturno nasleđe, osobine pejzaža i komfornu životnu sredinu“,

dok prema restriktivnoj definiciji koju sadrži Stokholmska deklaracija iz 1972. godine, životna sredina

„...daje čoveku fizičku održivost i pruža mu mogućnost za intelektualni, moralni, socijalni i duhovni napredak.“⁴²

Životna sredina *shvaćena šire* predstavlja odgovarajuće jedinstvo i relevantan spoj spoljašnjih, fizičkih i prirodno postojećih elemenata, kao i onih elemenata koji nastaju kao rezultat ljudskih aktivnosti, a koji su suštinski samo određena nadgradnja onih prethodno postojećih prirodnih, odnosno fizičkih elemenata, bilo kroz njihovo spajanje, stvaranje novih elemenata, odgovarajuće deljenje ili umnožavanje, delovanje na njih fizički ili hemijski, odnosno na bilo koji drugi način koji se svodi na njihovo modifikovanje.

Životna sredina *shvaćena uže* podrazumeva isključivo spoljašnje fizičke elemente koji predstavljaju samo odgovarajuće prirodno okruženje, odgovarajući prirodni ambijent, ili prirodni okvir za ljudsko delovanje.

U opštem smislu krivičnopravna zaštita životne sredine podrazumeva zaštitu životne sredine normama krivičnog prava od određenih oblika destruktivnog delovanja na nju, što se pre svega svodi na zagađenje životne sredine u određenom stepenu, koji je tako visok da to podrazumeva i odgovarajuću krivičnopravnu reakciju, ali tu spadaju i neki drugi oblici „napada“ na elemente životne sredine.⁴³

Zagađivanje životne sredine podrazumeva svako delovanje od strane čoveka kojim se destruktivno utiče na životnu sredinu, čija se intaktnost ili kvaliteta narušava, što se čini ispuštanjem materije, supstanci ili energije u okolinu (na primer, ispuštanje tečnosti, gasova, stvaranje hemijskih isparenja, produkata sagorevanja, radioaktivnog, odnosno jonizujućeg zračenja itd.), ili određenim destruktivnim mehaničkim delovanjem na životnu okolinu (na primer, devastirajuća seča šume, stvaranje deponija, gomilanje otpada itd.), usled čega

⁴¹ *United Nation Environmental Program*. Više o tome: https://www.unep.org/interactives/things-you-can-do-climate-emergency/?gclid=EAIaIQobChMIpr2xntzT_gIVFc-DVCh1NjwvuEAAYASAAEgIffID_BwE. Pristupljeno 1. maja 2023. godine.

⁴² Kreća, M. (2010). *Međunarodno javno pravo*, četvrto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Pravni fakultet u Beogradu, 639.

⁴³ Škulić, M. (2001). *Krivičnopravna zaštita životne sredine – dokazni aspekti*. Beograd: *Pravni život*, br. 9, Tom I, 257–280.

nastupaju ili opasnost ili konkretne štetne posledice po život i zdravlje ljudi, odnosno prouzrokuje se šteta u odnosu na druga živa bića i ekosisteme, ili se ometa legalna i legitimna upotreba prirodnih resursa, odnosno remete se postojeći prirodni uslovi i ambijent za život i proizvodnju na određenom području.⁴⁴

Kada su u pitanju krivična dela kojima se štiti životna sredina, danas u vezi sa određivanjem njihovog zaštitnog objekta, ni u teorijskom smislu, niti prema zakonskoj sistematici, više nije sporno da se njima ne štite određena klasična pravna dobra – život i zdravlje ljudi (od nekih oblika napada na njih, realizovanih ugrožavanjem životne sredine ili nanošenjem ekološke štete uopšte), već se tim krivičnim delima zaštićuje posebno dobro koje se može smatrati samostalnim sa stanovišta potrebe da se zaštititi između ostalog i krivičnopravnim normama, a to je životna sredina kao takva, odnosno pravo ljudi na životnu sredinu koja bi bila očuvana u najvećoj mogućoj meri.

Zaštitni objekt krivičnih dela protiv životne sredine, dakle, nije više krivičnopravna zaštita klasičnih dobara, poput života i tela, koji se često povređuju ili ugrožavaju i samim tim ekološkim krivičnim delima, već je to sama životna sredina kao takva. Smatra se stoga da je zaštitni objekt ovih krivičnih dela životna sredina kao samostalno dobro, što se, u stvari, svodi na zaštitu „prava čoveka na očuvanu životnu sredinu.“⁴⁵ Inače, „krivična dela kojima se štiti i životna sredina uz neki drugi primarni zaštitni objekt, krivična zakonodavstva poznaju već odavno“, a tu spadaju krivična dela protiv zdravlja ljudi, krivična dela protiv privrede, protiv opšte sigurnosti, ali i neka druga krivična dela.⁴⁶ S obzirom na veliki značaj životne sredine kao takve, odnosno važnost njenog očuvanja, naročito u epohi velikih industrijskih, tehničko-tehnoloških i drugih izazova koji su potencijalno ili aktuelno relevantni i u odnosu na destruktivno delovanje usmereno prema životnoj sredini, sva moderna krivična zakonodavstva sada propisuju i posebna „ekološka krivična dela“, poput krivičnih dela protiv životne sredine u krivičnom zakonodavstvu Srbije. Takva krivična dela su prvi put propisana još 1977. godine, u nekadašnjoj SFRJ, na nivou tadašnjih republičkih i pokrajinskih krivičnih zakonodavstava. Ostala su krivična dela te

⁴⁴ Ukoliko se zagađenje životne sredine prostire na teritoriji više država, ili obuhvata granična područja, onda se radi o ekološkim incidentima sa međunarodnom komponentom, koja zahteva postojanje posebne regulative na međunarodnom nivou. Ovo predstavlja specifičan slučaj transnacionalnih/multinacionalnih ekoloških delikata / ekoloških incidenata.

Već u drugoj polovini XIX veka nastaju bilateralni, ali i multilateralni međunarodni ugovori o graničnim vodama u koje se unose i pravila o zaštiti riba od zagađivanja, a relativno brz razvoj zaštite životne sredine od zagađivanja na međunarodnom nivou posebno dolazi do izražaja nakon Drugog svetskog rata, kada nastaje čitav niz veoma značajnih izvora međunarodnog prava koji se odnose na zaštitu životne sredine

⁴⁵ Stojanović, Z. (2022). *Komentar Krivičnog zakonika*, 12. izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Službeni glasnik, 860.

⁴⁶ Stojanović, Z. (2008). *Krivično pravo*. Podgorica: CID, 531.

vrste i u poslednjem jugoslovenskom krivičnom zakonu, što znači u KZ SRJ, a sada postoje u svim državama nastalim na teritoriji nekadašnje SFRJ.

Jedna od karakteristika pojedinih krivičnih dela protiv životne sredine u Glavi XXIV Krivičnog zakonika je da su *delicti propria*, što znači da ih ne može izvršiti bilo ko, već samo lice koje ima odgovarajući status, a to je najčešće službeno ili odgovorno lice, kao što je to slučaj sa krivičnim delima nepreduzimanje mera zaštite životne sredine (čl. 261. KZ) i protivpravna izgradnja i stavljanje u pogon objekata i postrojenja koje zagađuju životnu sredinu (čl. 262. KZ). U kriminološkom smislu takva krivična dela mogu biti i u kategoriji kriminaliteta belih okovratnika, a u nekim situacijama, kada je reč o krivičnim zakonodavstvima koja poznaju takvu mogućnost, tada može doći i do odgovornosti pravnih lica za krivična dela. Pored toga, za većinu krivičnih dela protiv životne sredine sadržanih u Glavi XXIV Krivičnog zakonika karakteristično je da su *blanketnog karaktera*. To se posebno tiče klasičnih krivičnih dela ove vrste, poput osnovnog ekološkog krivičnog dela, a to je zagađivanje životne sredine. To se najčešće čini odgovarajućim podzakonskim aktima kojima se detaljno uređuje mogući nivo emisija određenih materija koje su škodljive po životnu sredinu, zabranjuje određena delatnost koja je destruktivna u odnosu na životnu sredinu, uređuje pitanje reagovanja u slučaju havarija u industrijskim postrojenjima, način otklanjanja već nastupelih ekoloških posledica, postupanje sa otpadom uopšte, a posebno opasnim otpadom, poput medicinskog itd.

USTAVNOPRAVNI KARAKTER PRAVA NA ZDRAVU ŽIVOTNU SREDINU U SRBIJI

Pravo na zdravu životnu sredinu nalazi svoje *deklarativno utemeljenje* prvenstveno u ustavima i drugim najvišim pravno-političkim aktima,⁴⁷ pa je tako i čl. 52, st. 1. nekadašnjeg Ustava Savezne Republike Jugoslavije propisivao da „čovjek ima pravo na zdravu životnu sredinu“, uz pravo na „blagovremeno obaveštavanje o njenom stanju“, dok je takođe, odredba čl. 31. nekadašnjeg Ustava Republike Srbije predviđala da „čovjek ima pravo na zdravu životnu sredinu“,

⁴⁷ U deklarativnom smislu Crna Gora je otišla i korak dalje, pa se tako u njenom Ustavu navodi da je ona „demokratska, socijalna i ekološka država“, što se, naravno, u praksi uglavnom svodi na striktno, ili bar dominantno deklarativni nivo. Ovo se u crnogorskoj ustavnopravnoj teoriji objašnjava na sledeći način: „Ustav Crne Gore je jedan od rijetkih koji sadrži određenje o ekološkoj državi, što ima za svrhu da obaveže samu državu, pravna i fizička lica, ostale institucije i subjekte na njenoj teritoriji, da poštuju i čuvaju prirodna bogatstva i da se odgovorno ponašaju kada je u pitanju životna sredina.“ Vukčević, M. (2015). *Komentar Ustava Crne Gore*. Podgorica: Univerzitet Mediteran, 53.

uz dužnost svakog da u skladu sa zakonom štiti i unapređuje životnu sredinu. Pravo na zdravu životnu sredinu je propisano i važećim Ustavom Srbije.

Ustav Srbije propisuje u čl. 74, st. 1. da svako ima pravo na zdravu životnu sredinu, kao i na blagovremeno obaveštavanje o njenom stanju. Kada je reč o *pravu na zdravu životnu sredinu*, radi se u velikoj meri o deklarativnoj normi, jer ustavotvorac ne može realno da apsolutno garantuje pravo na životnu sredinu koja je svakako i čak apsolutno zdrava, jer to suštinski zavisi i od brojnih vanpravnih faktora. Na primer, ne može jednako biti zdrava životna sredina u velikim gradovima, naročito tokom grejne sezone ili u industrijskim centrima, a u odnosu na brdsko-planinska područja gde nema industrije i sl.

Stanje životne sredine u velikoj meri zavisi i od nekih geografskih i klimatskih faktora, tako da normu sadržanu u čl. 74, st. 1. Ustava Srbije, treba shvatiti kao intenciju ustavotvorca da svakome obezbedi zdravu životnu sredinu u meri koja je objektivno moguća te da, pritom, spreči svako nepotrebno zagađenje životne sredine što, pored toga, podrazumeva i krivičnopravnu zaštitu životne sredine od nekih posebno teških oblika njenog zagađenja.

Ustavom se svi (svako), a posebno građani i institucije Republike Srbije, tretiraju kao *odgovorni* za zaštitu životne sredine (čl. 74, st. 2. Ustava Srbije), a pored toga se svakome nameće i dužnost da čuva i poboljšava životnu sredinu (čl. 74, st. 3. Ustava Srbije). Ovo je u opštem smislu u skladu sa načelnom idejom/tendencijom da je „poštovanje Ustava i zakona dužnost svih pojedina i institucija u svakoj državi koja se temelji na vladavini prava.“⁴⁸

Uloga Ustavnog suda u zaštiti životne sredine

Uloga Ustavnog suda Srbije je veoma važna i izuzetno specifična, kako uopšte, u pravnom sistemu Srbije, tako i u njegovom krivičnopravnom segmentu. Ne treba zaboraviti da Ustavni sud Srbije nije neki nadsud, super sud ili sud nad sudovima u pravnom sistemu Srbije, te da čak uopšte i nije deo redovnog sistema sudske vlasti u okviru Ustavom ustanovljenog sistema podele vlasti.⁴⁹ To je tako, bez obzira što Ustavni sud inače ima pravo u nekim situacijama i da poništava odluke redovnih sudova, pa čak i Vrhovnog kasacionog suda, kao najvišeg suda u sistemu sudske vlasti, kada odlučuje o nekim ustavnim žalbama. Ni tada se, naravno, odlukama samog Ustavnog suda Srbije ništa definitivno ne rešava, već se tako praktično samo formalno iz pravnog sistema otklanja ono što je taj Sud ocenio neustavnim, odnosno utvrdio povredu nekog

⁴⁸ Vukčević, M., Armenko, S. (2023). *Komentar Zakona o Ustavnom sudu Crne Gore*. Podgorica: JU Službeni list Crne Gore, 15.

⁴⁹ Više o tome: Škulić, M. (2018). Uloga Ustavnog suda u krivičnopravnom segmentu pravnog sistema Republike Srbije. *Bilten Vrhovnog kasacionog suda* br. 2 /2018, 205.

Ustavom garantovanog prava, a redovnim sudovima se, potom, prepušta da meritorno reše konkretan predmet.

Od značaja su naravno i tzv. *deklarativne odluke* Ustavnog suda Srbije. Takođe, odlučujući u postupku normativne kontrole opštih pravnih akata, Ustavni sud može eliminisati iz pravnog poretka opšte pravne akte nižeg ranga od određenih zakona, onda kada oni nisu u skladu sa relevantnim zakonima, odnosno može poništiti zakonske odredbe koje nisu u saglasnosti sa Ustavom, tj. relevantnim ustavnopravnim odredbama.

Treba, naravno, uvek imati u vidu i da Ustavni sud, iako nije deo sudske vlasti u ustavnom sistemu podele vlasti, svakako jeste sud u jednom *sui generis* smislu, što znači i onda kada je reč o ustavnim žalbama u pogledu zaštite Ustavom garantovanih prava i sloboda, ali Ustavni sud *nije instancioni sud, ne sme se upuštati u utvrđivanje/ocenu činjeničnog stanja*, niti bi načelno smeo da *negira slobodnu ocenu* dokaza redovnih sudova, ispoljenu u njihovim pravnosnažnim odlukama.⁵⁰

Uloga Ustavnog suda u zaštiti životne sredine je kao i inače, shodno osnovnoj nadležnosti Ustavnog suda, usmerena u dva pravca, odnosno svodi se na dva vida delovanja Ustavnog suda Srbije. To su:

- 1) normativna kontrola određenih opštih pravnih akata, sa stanovišta njihove ustavnosti i zakonitosti, kao i
- 2) odlučivanje Ustavnog suda o relevantnim ustavnim žalbama iz domena moguće povrede ustavnog prava na zdravu životnu sredinu.

Normativna kontrola Ustavnog suda u sferi zaštite prava na zdravu životnu sredinu

U dosadašnjoj praksi Ustavnog suda bilo je svega nekoliko slučajeva normativne kontrole u sferi zaštite prava na zdravu životnu sredinu, što je već samo po sebi prilično indikativno. Pored toga, svega par odluka Ustavnog suda u sferi zaštite prava na zdravu životnu sredinu su uopšte od relevantnog značaja kada se radi o normativnoj kontroli ustavnosti i zakonitosti od strane Ustavnog suda.

Interesantna je odluka koja se tiče *zabrane izgradnje nuklearnih elektrana*. Ustavnom sudu podnete su inicijativa i dopuna inicijative za ocenu ustavnosti Zakona o zabrani izgradnje nuklearnih elektrana u Saveznoj Republici Jugoslaviji (*Službeni list SRJ*, br. 12/95 i *Službeni glasnik RS*, br. 85/05).⁵¹

⁵⁰ Više o tome: Škulić, M. (2018). Uloga Ustavnog suda u krivičnopravnom segmentu pravnog sistema Republike Srbije. *Bilten Vrhovnog kasacionog suda* br. 2 /2018, 205.

⁵¹ Zakon o zabrani izgradnje nuklearnih elektrana u Saveznoj Republici Jugoslaviji donela je Savezna skupština na sednici Veća republika od 28. februara 1995. godine i na sednici Veća građana od 2. marta 1995. godine.

U inicijativi se navodi da je osporeni Zakon nesaglasan sa odredbom čl. 83. Ustava Republike Srbije iz razloga što se njome ograničava slobodno preduzetništvo, budući da se „jedan od tri preovlađujuća izvora energije stavlja van zakona“. Pored toga, osporenim Zakonom se ograničava slobodna konkurencija u energetici i doprinosi monopolskom ponašanju javnih preduzeća u oblasti energetike, čime se povređuju odredbe čl. 84. Ustava.

Za ocenu ustavnosti osporenog Zakona od značaja su bile odredbe Ustava Republike Srbije kojima je utvrđeno da:

– svako ima pravo na zdravu životnu sredinu i na blagovremeno i potpuno obaveštavanje o njenom stanju, kao i da je svako, a posebno Republika Srbija i autonomna pokrajina, odgovorna za zaštitu životne sredine i dužan je da čuva i poboljšava životnu sredinu (čl. 74);

– je preduzetništvo slobodno i da se može ograničiti zakonom, radi zaštite zdravlja ljudi, životne sredine i prirodnih bogatstava i radi bezbednosti Republike Srbije (čl. 83);

– Republika Srbija uređuje i obezbeđuje sistem zaštite i unapređenja životne sredine, proizvodnju, promet i prevoz oružja, otrovnih, zapaljivih, eksplozivnih, radioaktivnih i drugih opasnih materija (čl. 7, t. 9);

– svi zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji moraju biti saglasni sa Ustavom (čl. 194, st. 3).

Po oceni Ustavnog suda u njegovoj odluci kojom nije prihvaćena inicijativa za pokretanje postupka za utvrđivanje neustavnosti Zakona o zabrani izgradnje nuklearnih elektrana u Saveznoj Republici Jugoslaviji,⁵² neosnovani su bili navodi podnosioca inicijative da se osporenim Zakonom o zabrani izgradnje nuklearnih elektrana u Saveznoj Republici Jugoslaviji⁵³ povređuje ustavni princip o slobodi preduzetništva iz čl. 83. Ustava, s obzirom na to da je ovom ustavnom normom ovlašćen zakonodavac da svojim propisom ograniči slobodu preduzetništva u situaciji kada zakonodavac oceni da je potrebno zaštititi zdravlje ljudi i životnu sredinu i osigurati bezbednost Republike Srbije, što je i učinjeno donošenjem navedenog zakona. Osporenim Zakonom se, po nalaženju Ustavnog suda, takođe, ne narušava slobodna konkurencija stvaranjem ili zloupotrebom monopolskog ili dominantnog položaja na tržištu, kako to pogrešno smatra podnosilac inicijative, jer je ograničenje korišćenja nuklearne energije uređeno sa ciljem da se zaštiti životna sredina od mogućih nuklearnih incidenata, što je ustavna obaveza Republike Srbije.

Pažnju zaslužuje i odluka Ustavnog suda IUo-49/2009, kojom je utvrđeno da nisu u saglasnosti sa Ustavom, potvrđenim međunarodnim ugovorom

⁵² Odluka IUz-1575/2010, od 20. 4. 2011, objavljena u *Službenom glasniku RS*, br. 50/2011.

⁵³ *Službeni list SRJ*, br. 12/95. i *Službeni glasnik RS*, br. 85/05.

i zakonom pojedine odredbe Uredbe o zaštiti Parka prirode „Šargan Mokra Gora“. Suština ove odluke je da Ustavni sud konstatuje da Vlada Republike Srbije ima pravo da uređuje i pitanje radova i aktivnosti u konkretnom parku prirode, ali je Vlada pritom nekim odredbama svoje Uredbe to učinila na način koji je bio suprotan drugim ustavnim pravima, a pre svega pravu na mirno korišćenje imovine, odnosno pravu na imovinu, koje se na ustavnopravno prihvatljiv način, onda kada je to opravdano, može i limitirati, ali samo zakonom, a ne i uredbom.

Interesantna je u kontekstu ekoloških debata intenziviranih poslednjih godina i odluka Ustavnog suda IUo-321/2013, kojom je utvrđeno da Odluka o uslovima za izgradnju mini-hidrocentrala na području opštine Kosjerić nije u saglasnosti sa Ustavom i zakonom, zato što je takvu odluku donelo Opštinsko veće, koje u skladu sa Zakonom o lokalnoj samoupravi nema pravo na donošenje takve vrste odluka.

Odlučivanje Ustavnog suda u postupcima iniciranim ustavnim žalbama u sferi zaštite prava na zdravu životnu sredinu

Ustavni sud se načelno ne može / ne sme upuštati u utvrđivanje činjeničnog stanja, u postupku pred njim ne deluju u punom kapacitetu načela raspravnosti niti neposrednosti kao u klasičnom sudskom postupku, iz čega između ostalog proizlazi i da Ustavni sud nije, naravno, vlastan da u postupku po ustavnoj žalbi deluje poput redovnog suda koji je deo sudske vlasti,⁵⁴ a u okvirima Ustavom uređenog sistema podele vlasti. U našoj ustavnopravnoj teoriji se ovo objašnjava navođenjem da je „sudska vlast grana državne vlasti koja autoritativno, snagom državne vlasti, rešava sporove u pravu“,⁵⁵ pri čemu je

„...u nadležnosti sudske vlasti kao oblika delovanja države da autoritativno kaže šta su zakon, pravo i pravda i da izriče, a u nekim sistemima vlasti i da primenjuje, sankcije“⁵⁵.

Ustavni sud je sud u *sui generis* smislu, što pre svega znači da on kao takav nije segment sudske vlasti u ustavnopravnom sistemu podele vlasti. Međutim, pod određenim uslovima, propisanim kako samim Ustavom, tako

⁵⁴ Prema čl. 142. Ustava Srbije sudska vlast pripada sudovima koji su nezavisni. Sudska vlast je jedinstvena na teritoriji Republike Srbije, a sudske odluke se donose u ime naroda. Smatra se načelno da je „način izbora (imenovanja) sudija jedna od glavnih institucionalnih garantija nezavisnosti sudstva.“ Više o tome: Petrov, V. (2022). *Ustavno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 146.

⁵⁵ Marković, R. (2022). *Ustavno pravo*, 26. izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 514.

i Zakonom o Ustavnom sudu, i Ustavni sud rešava određena „sporna pitanja“ pokrenuta konkretnim ustavnim žalbama, te i sam, kao što to čine i sudovi koji su deo sudske vlasti, „autoratativno kaže šta su zakon, pravo i pravda“, ali samo i isključivo ukoliko postoji određena povreda nekog od Ustavom zajemčenih prava, odnosno odgovarajući ustavnopravni osnov. To se odnosi i na odlučivanje Ustavnog suda u postupcima iniciranim ustavnim žalbama u sferi zaštite prava na zdravu životnu sredinu.

U nekim slučajevima, kao na primer u predmetu po ustavnoj žalbi UŽ-1424/2008, Ustavni sud je odlučivao o određenom ekološkom pitanju, koje je bilo predmet drugih postupaka, a koje se tako dugo rešavalo da je povređeno pravo podnosioca ustavne žalbe na „suđenje u razumnom roku“. U konkretnom slučaju je podnosilac Ustavne žalbe tužio Elektrovojvodinu zato što je blizina trafo-stanice i električnih kablova koji su razmešteni u zemlji ispod kuće i duž spoljnog zida kuće narušila njeno zdravstveno stanje. Kako je postupak pred redovnim sudom trajao neopravdano dugo (što je, inače, uvek pretežno *questio facti*), Ustavni sud je utvrdio povredu prava na povređeno pravo podnositeljke ustavne žalbe na suđenje u razumnom roku. Ovde nije utvrđena povreda prava na zdravu životnu sredinu, ali je Ustavni sud prilikom donošenja svoje odluke imao u vidu i relevantne propise te vrste sadržane u Ustavu, te je svoju odluku zasnovao i na analizi sledećih ustavnopravnih odredbi:

1) odredbi čl. 32, st. 1. Ustava, na čiju povredu je ukazano ustavnom žalbom, kojima je utvrđeno da svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i o optužbama protiv njega;

2) odredbi čl. 74. Ustava kojima je utvrđeno da svako ima pravo na zdravu životnu sredinu i na blagovremeno i potpuno obaveštavanje o njenom stanju (st. 1), da je svako, a posebno Republika Srbija i autonomna pokrajina, odgovoran za zaštitu životne sredine (st. 2) i da je svako dužan da čuva i poboljšava životnu sredinu (st. 3), kao i

3) odredbi čl. 32. Zakona o zaštiti životne sredine (*Službeni glasnik RS*, br. 135/04, 36/09. i 72/09), kojima je propisano da se zaštita od zračenja sprovodi primenom sistema mera kojima se sprečava ugrožavanje životne sredine i zdravlje ljudi od dejstva zračenja koja potiču iz jonizujućih i nejonizujućih izvora i otklanjaju posledice emisija koje izvori zračenja emituju ili mogu da emituju, a da pravno i fizičko lice može proizvoditi, vršiti i koristiti izvore jonizujućih i nejonizujućih zračenja po propisanim uslovima i na propisan način.

U inače relativno malom broju ustavnih žalbi u praksi Ustavnog suda podnesenih na temelju tvrdnje podnosioca da mu je povređeno ustavno pravo na zdravu životnu sredinu, kao i određena ustavna prava nekada povezana s

tim pravom, poput prava na zdravstvenu zaštitu i informisanje, ali i pravo na imovinu itd., dominiraju ustavne žalbe koje se tiču položaja dalekovodnih stubova i određenih neprijatnosti koje su potencijalno od ekološkog značaja, kao što je elektromagnetno zračenje, koje tada nastaje kod ljudi čiji su stambeni objekti u neposrednoj / potencijalno prevelikoj blizini tim stubovima, odnosno naponskoj mreži. Tako je Ustavni sud u predmetu UŽ 7702/2013 doneo odluku kojom je usvojio ustavnu žalbu zbog povrede prava na pravično suđenje u vezi sa povredom prava na zdravu životnu sredinu iz čl. 74. Ustava, te poništio presude redovnih sudova. U konkretnom slučaju se radilo o uticaju naponske mreže na ljude koji su živeli u njenoj blizini, a pritom redovni sudovi nisu na ustavnopravno prihvatljiv način objasnili da li su poštovani odgovarajući podzakonski propisi koji regulišu dozvoljeni nivo elektromagnetnog, odnosno nejonizujućeg zračenja.

MEĐUNARODNOPRAVNA KOMPONENTA ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE I NJEN UTICAJ NA KRIVIČNOPRAVNE MEHANIZME EKOLOŠKOG KARAKTERA

Formalni izvori međunarodnog prava zaštite životne sredine su u osnovi izvori međunarodnog prava, utvrđeni odredbom čl. 38. Statuta Međunarodnog suda pravde, tako da nije opravdano shvatanje po kojem postoje neki specifični izvori međunarodnog prava zaštite okoline, jer se zasnivaju na

„...neprihvatljivoj logici pozitivističke škole o međunarodnom pravu zaštite okoline kao samodovoljnom pravu (*self-contained regime*), koje postoji nezavisno od opšteg međunarodnog prava.“⁵⁶

Izvori međunarodnog javnog prava su prilično raznovrsni i heterogeni i u njih spadaju: međunarodno običajno pravo (međunarodna običajna pravila), opšta pravna načela, stavovi sudske prakse i doktrine međunarodnog javnog prava, te međunarodni ugovori.⁵⁷

Kada je reč o međunarodnopravnoj komponenti zaštite životne sredine prema pravilima pravnog sistema Srbije i u okviru pravnog poretka Srbije, treba imati u vidu i relevantne ustavnopravne norme. Naime, prema čl. 194, st. 4 Ustava Srbije, potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila

⁵⁶ Etinski, R. (2010). *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Službeni glasnik, 640.

⁵⁷ Vidi više o izvorima međunarodnog javnog prava u: Kreća, M. (2010). *Međunarodno javno pravo*, četvrto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Pravni fakultet u Beogradu, 76–107.

međunarodnog prava deo su pravnog poretka Republike Srbije, a u odnosu na potvrđene međunarodne ugovore primat ima Ustav Srbije, jer oni ne smeju biti u suprotnosti sa Ustavom.

Ustavnopravne odredbe, pored toga, utvrđuju da zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji ne smeju biti u suprotnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava.

Osnovni međunarodnopravni akti/izvori ekološkog prava / prava životne sredine

Svakako najznačajniji međunarodni izvori ekološkog prava / međunarodnopravni akti, odnosno prava zaštite životne sredine su ugovori koji se, kao i inače, mogu podeliti na dve osnovne vrste:

1) *dvostrani* (bilateralni), kada se dve države uzajamno obavezuju, odnosno stupaju u odgovarajući ugovorni odnos čiji je predmet regulisanje zaštite životne sredine, naknada štete zbog ekoloških šteta nastalih kada je izvor zagađenja na teritoriji jedne od ugovornih strana, problematike merodavnog prava kada su u pitanju ekološki sporovi sa elementom inostranosti itd.; te

2) *višestrani* (multilateralni), kada se više država uzajamno obavezuje u odnosu na relevantna ekološka pitanja sa elementom inostranosti, a što se u pravno-tehničkom smislu, po pravilu, svodi na određene konvencije, koje stupaju na snagu u skladu sa uobičajenim ratifikacionim pravilima.

Niz međunarodnih ugovora se bavi raznovrsnim aspektima zaštite životne sredine i prirode uopšte, pa tu (nabrojani prema hronološkom redu), spadaju, između ostalih, sledeći međunarodni ugovori/konvencije:⁵⁸

- Konvencija o upotrebi otrovnog belila prilikom bojenja (1921)
- Međunarodna konvencija o zaštiti ptica (1950)
- Konvencija o zaštiti bilja (1951)
- Međunarodna konvencija o sprečavanju zagađivanja mora naftom (1954)
- Ženevske konvencije o pravu mora (1958)
- Međunarodna konvencija o odgovornosti preduzetnika nuklearnih brodova (1962)
- Bečka konvencija o građanskoj odgovornosti za nuklearne štete (1963),
- Ugovor o zabrani eksperimenata sa nuklearnim oružjem u atmosferi, svemiru i pod vodom (1967)

⁵⁸ Krivokapić, B. (2010). *Leksikon međunarodnog javnog prava*. Beograd: Službeni glasnik, 1171–1172.

- Međunarodna konvencija o intervenciji na otvorenom moru u slučaju nesreće koja prouzrokuje ili može da prouzrokuje zagađivanje naftom (1969)
- Međunarodna konvencija o građanskoj odgovornosti za štetu prouzrokovanu zagađivanjem naftom (1969)
- Konvencija o močvarama koje su od međunarodnog značaja naročito kao staništa ptica močvarica (1971)
- Konvencija o zaštiti od opasnosti trovanja benzolom (1971)
- Ugovor o zabrani smeštaja nuklearnog i drugog oružja za masovno uništenje na dno mora i okeana i njihovo podzemlje (1971)
- Konvencija o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine (1972) itd.

Aktivnosti Ujedinjenih nacija radi globalne zaštite životne sredine na međunarodnom nivou

Ujedinjene nacije su svoju brigu za zaštitu životne sredine na globalnom međunarodnom nivou iskazale i osnivanjem posebne organizacije posvećene ekološkoj problematici u međunarodnopravnim okvirima (UNEP).⁵⁹

Pored toga što je od posebnog značaja i kada se radi o stepenu realne posvećenosti UN zaštiti životne sredine, zaštita životne sredine se na međunarodnopravnom nivou sve više shvata kao potreba zaštite jednog od vitalnih ljudskih prava, a u savremenom svetu postoji jasna (bar deklarativna) tendencija da se konsekventno štite univerzalna prava čoveka.⁶⁰

Okvirna konvencija Ujedinjenih nacija i Protokoli iz Kjota

Problemu globalnog otopljavanja i promeni klime⁶¹ posvećena je važna Okvirna konvencija Ujedinjenih nacija o promeni klime, čiji je osnovni cilj

⁵⁹ Ipsen, K. (1990). *Völkerrecht*. München: Verlag C. H. Beck, 839.

⁶⁰ Brownlie, I. (1999). *Principles of Public International Law*. Oxford, New York: Oxford University Press, 568.

⁶¹ Doduše, postoje i veoma ugledni naučnici koji prilično argumentovano tvrde da je globalno otopljavanje sasvim normalna pojava u cikličnom smenjivanju različitih globalnih klimatskih uslova na našoj planeti, te da je do sada bilo mnogo takvih promena i da će ih biti i u budućnosti, potpuno nezavisno od bilo kakvog ljudskog delovanja, ili uz sasvim neznatan uticaj aktivnosti ljudi na takve ciklične i redovne promene.

Na primer, naš čuveni naučnik Milutin Milanković je svetski poznat po svojoj teoriji o redovnim klimatskim promenama (čije nastupanje, odnosno smena mogu da se vrlo precizno matematički izračunaju), shodno čemu bi za nekih desetak hiljada godina, čovečanstvo verovatno moglo zakoračiti u novo ledeno doba.

Neki eksperti (koji su doduše u manjini), tvrde da je ukupan efekat čovekovih aktivnosti u odnosu na klimatske promene sasvim zanemarljiv u poređenju sa prirodnim ciklusima i uticajem normalnih prirodnih događaja, poput velikih erupcija vulkana i uopšte, masovnih tektonskih promena. Ove teorije su poslednjih godina dobile na značaju, nakon

smanjivanje emitovanja gasova koji proizvode efekat „staklene bašte“, odnosno doprinose tzv. globalnom otopljanju planete, što se danas smatra najozbiljnijim globalnim ekološkim problemom.

Države ugovornice Okvirne konvencije Ujedinjenih nacija iz 1992. godine su u narednim godinama nastavile pregovore u cilju konkretizacije obaveza država u odnosu na smanjenje ispuštanja ugljen-monoksida i drugih gasova u atmosferu, što je rezultiralo donošenjem određenih međunarodno-pravnih instrumenata, od kojih su svakako najvažniji bili Protokoli iz Kjota iz 1997. godine,⁶² kojima su za države utvrđene konkretne dužnosti u vremenskom periodu koji se proteže do 2012. godine.⁶³

Pariski sporazum

Sada je na međunarodnom nivou od značaja multilateralni sporazum zaključen u Parizu (Pariski sporazum), proizašao iz Konferencije Ujedinjenih nacija, koja je održana u Parizu tokom novembra i decembra 2015. godine, u okviru 21. redovnog godišnjeg zasedanja Konferencije UN o klimatskim promenama, koja se održava periodično od 1995. godine radi ostvarivanja ciljeva postavljenih u Okvirnoj konvenciji Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama, usvojenom 1992. godine na Samitu održanom u Brazilu u Rio de Žaneiru.⁶⁴

Pariski sporazum postaje obavezujući kada ga ratifikuje 55 država koje zajedno proizvode najmanje 55 % globalnih emisija gasova koji stvaraju tzv. staklenu baštu, do čega je došlo 4. novembra 2016. godine.⁶⁵

što je otkriveno da je jedan broj „vrhunskih“ klimatologa, namerno „frizirao“ podatke o povišenju globalne temperature, tj. o globalnom otopljanju, da bi na takav način, dodatnom dramtizacijom klimatskog stanja na Zemlji, na u suštini prevaran način opravdali povećana ulaganja u njihove ekspertske aktivnosti, te omogućili, odnosno opravdali finansiranje novih projekata posvećenih uticaju čoveka na globalno otopljanje.

⁶² Veoma su značajna i pravila koja su 2001. godine usvojena u Marakešu, a kojima su rešena određena praktična pitanja bitna za primenu Protokola iz Kjota.

⁶³ Osnovni princip Protokola iz Kjota svodio se na konstatovanje da je odgovornost za globalno zagađivanje životne sredine i produkovanje efekta staklene bašte, u osnovi zajednička, ali se ona ipak bitno razlikuje zavisno od toga koliko su određene države u prethodnom periodu doprinele zagađivanju životne sredine, tj. koliko su, zahvaljujući stepenu svoje industrijalizacije, doprinosile emisiji gasova, te koliko to aktuelno čine. S obzirom da najveća količina ugljen-monoksida i drugih gasova koji su produkt sagorevanja i određenih tehnološko-tehničkih industrijskih procesa u najvećoj meri potiče iz najrazvijenijih država, njima je nametnut i najviši stepen odgovornosti u redukciji emisije gasova u budućem periodu. Ovaj osnovni princip Kjoto protokola je suštinski relevantan i u sada aktuelnom Pariskom sporazumu.

⁶⁴ Izvor: <https://www.consilium.europa.eu/de/policies/climate-change/paris-agreement/>, pristupljeno 10. oktobra 2023. godine.

⁶⁵ Izvor: <https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Artikel/Industrie/klimaschutz-abkommen-von-paris.html>, pristupljeno 10. oktobra 2023. godine.

Pariskim sporazumom su postavljena tri osnovna cilja:⁶⁶

1) države su dužne da prosečno globalno zagrevanje Zemlje ograniče na značajno manje od dva stepena Celzijusa u odnosu na „predindustrijsko doba“;

2) sposobnost država da se prilagode klimatskim promenama mora biti ojačana, te etablirana kao jednako značajan cilj, uz cilj koji se tiče smanjenja emitovanja gasova koji utiču na zagrevanje Zemlje, odnosno stvaraju „staklenu baštu“; kao i

3) potrebno je uskladiti finansijsko-ekonomske ciljeve sa ciljem smanjenja globalnog zagrevanja Zemlje.

ZAKLJUČAK

Zdrava životna sredina je od izuzetne važnosti u modernim državama, suočenim između ostalog i sa ogromnim ekološkim problemima. Problemi zagađivanja životne sredine su u svojoj suštini globalni, tako da i pored nastojanja razvijenih država da tzv. prljave tehnologije razmeste van svojih granica, prvenstveno po zemljama trećeg sveta, najopasniji vidovi narušavanja ekološke ravnoteže ne poznaju granice. Ovakvo ponašanje i rezonovanje korporacija moćnih industrijskih država ne samo da jasno ukazuje da se u trci za profitom ne biraju sredstva, već sasvim jasno oslikava i izvesnu naivnost svih pokušaja da se cena industrijskog razvoja, a samim tim i ekološkog zagađenja, u potpunosti ispostavi nekom drugom. Ipak, činjenica je da neposredne posledice ekoloških katastrofa trpe oni koji su prostorno i ambijentalno tim zagađenjima najviše izloženi.

Ogromna važnost krivičnopravne zaštite životne sredine proizlazi iz enormne važnosti zdrave i očuvane životne sredine po zdravlje ljudi. Očuvana životna sredina je od velike važnosti i za očuvanje elementarne ljudskosti, jer su ljudi, uprkos velikom tehničko-tehnološkom napretku čovečanstva, u suštini deo prirode, što podrazumeva i da ljudi načelno moraju u najvećoj mogućoj meri tu prirodu da očuvaju, te da se uzdrže od nemilosrdnog destruktivnog delovanja u odnosu na životnu sredinu, odnosno prirodu u širem smislu, koja se često žrtvuje radi ekonomskog razvoja, standarda koji je sa tim povezan i sl.⁶⁷

Zaštita životne sredine pravnim normama kako ustavnopravnim, tako i normama drugih grana prava, poput prekršajnog i krivičnog prava, često je

⁶⁶ Izvor: <https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Artikel/Industrie/klimaschutz-abkommen-von-paris.html>, pristupljeno 10. oktobra 2023. godine.

⁶⁷ Škulić, M. (2023). Osnovne karakteristike i dominantan *ratio legis* krivičnopravne zaštite životne sredine. *Zbornik „Kaznena reakcija“*, XIII deo. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, edicija Crimen, 10–13.

generalno povezana i sa izraženom demagogijom, te se neretko svodi na svojevrsnu kamuflažu a, pre svega, radi zaštite interesa moćne industrije, davanja prevage ekonomskom razvoju i sl.

Krivično pravo je i kada se radi o zaštiti životne sredine ne samo strogo utemeljeno na relevantnim ustavnopravnim odredbama, već je i izrazito *ultima ratio* karaktera. Treba svakako imati u vidu da je uvek načelno bolje kada se efikasna zaštita životne sredine ostvari i bez primene krivičnopravne represije koja i ovde, kao i inače, predstavlja svojevrsno poslednje sredstvo u zaštiti najvažnijih pravnih dobara/vrednosti od najtežih oblika povređivanja i ugrožavanja.

Uloga Ustavnog suda Srbije u zaštiti životne sredine je neposredno skopčana kako sa opštom nadležnošću tog suda, koja se tiče kako delotvorne normativne kontrole ustavnosti i zakonitosti, tako i efikasne zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda u konceptu odlučivanja tog Suda u postupcima po ustavnim žalbama.

Praksa Ustavnog suda Srbije u zaštiti životne sredine je još uvek veoma oskudna kako u smislu normativne kontrole opštih pravnih akata, tako i u postupcima odlučivanja po ustavnim žalbama koje bi se ticale potencijalne povrede prava na zdravu životnu sredinu. Ovo inače, samo po sebi, u suštini i ne mora biti sporno, niti mora biti neka specifična anomalija u našem pravnom sistemu, ali je i to prilično indikativno u svetlu i nekih drugih upadljivih fenomena u praksi poput, po svemu sudeći, postojanja velike tamne brojke ekoloških delikata, bilo onih u sferi određenih prekršaja, bilo onih koji već predstavljaju određena krivična dela protiv životne sredine.

LITERATURA

- Aleksić, Ž., Škulić, M., (1996). *Kriminalistika*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Babić, M., Marković, I. (2013). *Krivično pravo – opšti dio*. Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
- Babić, V. K. (1990). *Avijacija u lokalnim ratovima*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
- Brownlie, I. (1999). *Principles of Public International Law*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Etinski, R. (2010). *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Službeni glasnik.
- Faure, M., Heine, G. (2000). *Environmental Criminal Law in the European Union*. Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht.
- Hagan, F. E. (2008). *Introduction to Criminology – Theories, Methods and Criminal Behavior*, 6th Edition. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Heine, G., (Hrsg.) (1997). *Umweltstrafrecht in mittel- und südeuropäischen Ländern*. Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht.

- Herdegen, M. (2000). *Völkerrecht*. München: Verlag C. H. Beck.
- Ipsen, K. (1990). *Völkerrecht*. München: Verlag C. H. Beck.
- Jescheck, H. H. und Weigend, T., (1996). *Lehrbuch des Strafrechts – Allgemeiner Teil*, Fünfte vollständig neubearbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Duncker & Humblot.
- Kloepfer, M., (Hrsg.), (1994). *Umweltstaat als Zukunft – juristische, ökonomische und philosophische Aspekte*, – C. F. Gethmann, *Individuelle Freiheit und Umweltschutz aus philosophischer Sicht*. Bonn: Economica Verlag.
- Kreća, M. (2010). *Međunarodno javno pravo*, četvrto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Pravni fakultet u Beogradu.
- Krivokapić, B. (2010). *Leksikon međunarodnog javnog prava*. Beograd: Službeni glasnik.
- Lukić, N. (2023). *Zelena kriminologija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Marković, R. (2022). *Ustavno pravo*, 26. izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Petrov, V. (2022). *Ustavno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Rakić-Vodinelić, V. (1995). Ekološko pravo kao pravo čoveka. *Pravni život*, br. 9. Beograd.
- Reichart, M. (1999). *Umweltschutz durch völkerrechtliches Strafrecht*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang – Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- Roxin, C. (1998). *Strafverfahrensrecht*, 25. Auflage. München: Verlag C. H. Beck.
- Roxin, C., Greco, L. (2020). *Strafrecht – Allgemeiner Teil – Band I – Grundlage – Der Aufbau der Verbrechenlehre*, 5. Auflage. München: Verlag C. H. Beck.
- Sheb, J. M. (2011). *Criminal Law and Procedure*. Wadsworth, Belmont, CA
- Stojanović, Z. (2022). *Komentar Krivičnog zakonika*, 12. izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Službeni glasnik.
- Stojanović, Z. (2008). *Krivično pravo*. Podgorica: CID.
- Stojanović, Z., Perić, O. (2009). *Krivično pravo – posebni deo*, XIII izdanje. Beograd.
- Škulić, M. (2023). *Krivično pravo Sjedinjenih Američkih Država*. Beograd: Službeni glasnik.
- Škulić M. (2023). Osnovne karakteristike i dominantan *ratio legis* krivičnopravne zaštite životne sredine. *Zbornik „Kaznena reakcija“*, XIII deo. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, edicija Crimen.
- Škulić, M. (2023). Upotreba besposadnih letilica u ratu / oružanom sukobu – analiza sa stanovišta međunarodnog krivičnog prava. *Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije: „Raskršća međunarodnog krivičnog i krivičnog prava – reforma pravosudnih zakona Republike Srbije“*. Beograd, Palić: Udruženje za međunarodno krivično pravo.
- Škulić, M. (2022). *Krivično procesno pravo*, 13. izdanje. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Škulić, M. (2022). *Kriminalistika*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

- Škulić, M. (2018). Uloga Ustavnog suda u krivičnompravnom segmentu pravnog sistema Republike Srbije. *Bilten Vrhovnog kasacionog suda* br. /2018.
- Škulić, M. (2011). Međunarodnopravna zaštita životne sredine – prava i obaveze države. *Zbornik: „Priručnik za zaštitu životne sredine“*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.
- Škulić, M. (2011). Pravo na zdravu životnu sredinu kao ljudsko pravo. *Zbornik: „Priručnik za zaštitu životne sredine“*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.
- Škulić, M. (2001). Krivičnopravna zaštita životne sredine – dokazni aspekti. *Pravni život*, br. 9, tom I.
- United Nation Environmental Program. Više o tome: https://www.unep.org/interactives/things-you-can-do-climate-emergency/?gclid=EAlaIqobChMIpr2xntzT_gIVFc-DVCh1NjwvuEAAYASAAEgIffD_BwE
- Vukčević, M. (2015). *Komentar Ustava Crne Gore*. Podgorica: Univerzitet Mediteran.
- Vukčević, M., Armenko, S. (2023). *Komentar Zakona o Ustavnom sudu Crne Gore*. Podgorica: JU Službeni list Crne Gore.

*Milan Škulić, Ph.D.**
Faculty of Law, University of Belgrade
ORCID: 0000-0002-4515-1852

ENVIRONMENTAL PROTECTION UNDER CONSTITUTIONAL LAW**

ABSTRACT: This paper explains the importance of the protection of the environment under constitutional law. In the context of the protection of the environment under constitutional law, the general ratio legis of the response of criminal law to environmental pollution is analyzed, which, as usual, is based on general constitutional provisions.

The paper defines the basic elements of environmental protection rights both in national legal frameworks and from the perspective of the effects of relevant international legal sources, which are applied in accordance with constitutional rules, either through so-called implementation mechanisms or sometimes directly.

The paper specifically explains the role of the Constitutional Court in the protection of the environment, illustrated by examples of relevant decisions of this Court, both in the realm of normative control of constitutionality and legality and in proceedings initiated through constitutional appeals.

Keywords: Constitution, environment, constitutional law, protection under constitutional law, protection through criminal law

* e-mail: skulic@ius.bg.ac.rs, Judge of the Constitutional Court of Serbia, Professor at the Faculty of Law, University of Belgrade.

** The paper was received on November 22, 2023, and the paper was accepted for publication on December 4, 2023.

The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*.

INTRODUCTION

The issue of environmental crimes, or pollution of the environment in the 21st century, is becoming one of the greatest threats facing humanity and civilization since their inception.¹ This is the main reason for the development of so-called environmental law, especially in the last decades of the 20th century and during the 21st century. The problem of mass and massive environmental pollution originated much earlier, during the first and second industrial revolutions, and of course during those periods, but it reached its peak in the second half of the 20th century, which then continued into the first decades of the current 21st century, unfortunately marked by the largest war in Europe after World War II,² involving Russia and Ukraine. This war not only poses a huge threat to world peace, potentially even leading to a new third world war, but it also causes enormous damage to the environment.³

¹ Aleksić, Ž., Škulić, M. (1996). *Kriminalistika*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 357.

² Before this war, whose end, unfortunately, is still not in sight, Europe was the scene of a civil war in the former SFRY. This armed conflict subsequently culminated in 1999 with NATO's aggression on the Federal Republic of Yugoslavia, which was the largest war in Europe since World War II until the outbreak of the war in Ukraine. The aggression of the North Atlantic Pact on Serbia and the FRY caused significant environmental consequences, among other things. Numerous military actions by NATO, besides direct destruction, also caused severe environmental damage. A drastic example is the use of munitions containing depleted uranium, which is now also anticipated in Ukraine, where the use of such munitions is planned for certain types of Western tanks – primarily American "Abrams" and British "Challengers". During NATO's aggression on the FRY, such munitions made from a special alloy containing depleted uranium were fired from the air, i.e., by a component of the US Air Force, which had developed this type of munition during the Cold War, primarily for an effective response in case of war with the Eastern Bloc, or forces opposed to NATO's Warsaw Pact which, among other things, had a large number of tanks and other armored vehicles, leading NATO to fear a kind of blitzkrieg in Europe in case of direct military confrontation with such a Cold War adversary. This munition and weapons capable of firing it were never used in conflict between the great powers of the Cold War era, which does not mean they were not used at all.

The most notorious examples of the use of depleted uranium munitions to date were the war between Western allies and Iraq under Saddam Hussein's rule, and, unfortunately, NATO's military action during the aggression on the FRY in 1999. In some parts of Serbia, primarily in Kosovo and Metohija, such weapons were used for aerial attacks. These were 30 mm rounds with a uranium alloy core, extensively fired from *GAU-8/A* Avenger rotary cannons mounted on A-10 aircraft. For more on these weapons, see: Babić, V. K. (1990). *Avijacija u lokalnim ratovima*. Belgrade: Vojnoizdavački i novinski centar, 74.

³ For more, see: Škulić, M. (2023). „Upotreba besposadnih letilica u ratu / oružanom sukobu – analiza sa stanovišta međunarodnog krivičnog prava“. *Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije: „Raskršća međunarodnog krivičnog i krivičnog*

Environmental pollution problems are fundamentally global, so despite the efforts of developed countries to relocate so-called dirty technologies beyond their borders, primarily to “third world” countries, the most dangerous forms of disturbances of environmental balance know no boundaries.⁴ This behavior and reasoning of corporations from powerful industrial nations not only clearly indicate that in the race for profit no means are spared, but it also vividly illustrates a certain naivety of all attempts to fully impose the “cost” of industrial development, and thus environmental pollution, on someone else.

However, the fact remains that the immediate consequences of environmental disasters are suffered by those who are spatially and environmentally most exposed to this pollution – a horrendous example is the tragedy that occurred in India in Bhopal (the case of toxic gas leakage from a chemical plant), as well as the severe nuclear disaster in Chernobyl which affected not only the then USSR but also the majority of Europe, as well as parts of other continents.

All major problems arising from environmental pollution, both through environmental disasters of enormous proportions and those types of pollution that even somewhat routinely occur due to technical and technological failures, have had their criminal law components for decades, reflected in the establishment of a whole range of so-called environmental crimes, but also generally crimes of that nature, meaning that it includes some misdemeanors as generally less severe punishable acts than criminal offenses. Such is the case in Serbia, whose criminal legislation, among other things, contains a large number of environmental crimes, which are characterized by a number of common fundamental characteristics but also a large number of differences, just as all these criminal offenses sometimes have very similar, and sometimes significantly different, *ratio legis*.

When it comes to studying the response of criminal law to environmental pollution, but also from the etiological and phenomenological components of this type of crime, systematic criminological research dedicated to so-called environmental crime is highly prevalent today, metaphorically referred to as green criminological analyses, and when it comes to monographic and other papers dedicated to this problem, they are defined as green criminology.⁵

prava – reforma pravosudnih zakona Republike Srbije“. Belgrade, Palić: Udruženje za međunarodno krivično pravo, 28–59.

⁴ Škulić, M. (2022). *Kriminalistika*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 467.

⁵ For more, see: Lukić, N. (2023). *Zelena kriminologija*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 8–9.

THE RIGHT TO A HEALTHY ENVIRONMENT

Defined by the Constitution and relevant international legal sources, guaranteed human rights form a very important segment of the overall body of norms inherent to a legal state (*Rechtsstaat*) characterized by the rule of law. It is now common to speak of “two generations of human rights,” where one includes civil and political rights, and the other economic, social, and cultural rights. There is also a developed concept of a “third generation of human rights,” often including *the right to a healthy environment*.⁶

The readiness of national and international communities to rationally satisfy human needs is rapidly increasing with the general progress of society, leading to the recognition of new rights, such as the right to a healthy environment and the right to development, or demands for the recognition of new rights, such as the right to food or water, thus speaking of a new – third generation of human rights.⁷

The right to a healthy environment could be considered a combined right in terms of the division into “two generations of human rights,” as it is related

⁶ During the Cold War and the drastic ideological-political opposition between the two blocs and two worldviews, the issue of human rights was highly politicized and ideologized, leading to a kind of competition between two extremes. On one side, only political rights such as the right to free multi-party elections, freedom of speech, and the freedom of political association were considered significant. On the other side, only certain socio-economic rights were deemed important, such as the right to work and the right to healthcare.

There are two diametrically opposed views on this issue. One extreme position holds that economic and social rights are far more important because, for example, people who are extremely poor or literally starving do not care about freedom of speech, just as the right to participate in elections is irrelevant to those who are homeless.

According to the other extreme reasoning, only civil and political rights are truly human rights and only they have the significance of universal human rights, while economic and social rights are not, because if people were absolutely guaranteed a certain economic and social position, it would be completely contrary to the idea of a free market and the concept of market competition, leading to harmful state interventionism, which could, in turn, eventually restrict the level of achieved civil and political rights.

It is also pointed out that every universal human right presupposes the duty of the state to ensure its realization (for example, if a citizen has the right to vote, the state is obliged to ensure free elections). It would not be possible for a state to absolutely guarantee certain economic and social rights in a market economy, as this would amount to state management of the economy. This issue is largely connected to the global social system of values, the issue of dominant ideologies in the modern world, and questions of political and state organization. After the end of the Cold War, these opposing views largely became irrelevant, but of course, new challenges in the 21st century, especially the new significant polarization in the world, will undoubtedly have repercussions on the issue of human rights valuation, which in turn produces certain consequences regarding the right to a healthy environment.

⁷ Etinski, R. (2010). *Međunarodno javno pravo*. Belgrade: Službeni glasnik, 222.

on one hand to some basic civil rights, like the right to life and the right to bodily integrity, but on the other hand, logically, it is also related to economic and social rights, as environmental pollution is often linked to economic activities, and the consequences of pollution are primarily directed at human health, meaning there is a connection of this right with some social rights.⁸

As previously explained, the right to a healthy environment is increasingly classified into the so-called third generation of human rights, but it seems that there are still many significant dilemmas in this regard.

It is not entirely certain whether there is a right to a “healthy environment” as a distinct human right, and even if there is an appropriate right related to the environment, it would be difficult to say that this right concerns an environment that is exactly healthy, or absolutely/dominantly unpolluted, given the extreme complexity of this issue and its connection with a whole body of other economic and social problems, and issues related to the effects of usual natural circumstances such as, for example, volcanic activity, earthquakes, cyclical alternation of global cooling, or global warming, etc. In fact, this right exists sometimes at a declarative level, even in our Constitution, but its realization in practice is highly questionable.

Even if there is a “right to a healthy environment,” often referred to as a current human right from the so-called third generation of human rights, it is questionable whether it can be considered a universal human right. On one hand, it is not formally prescribed in the most important international legal sources related to fundamental human rights, but from some of their provisions, it can indirectly be concluded that it exists. On the other hand, in the modern world, it is indisputable that industrial development, a range of new technologies, transportation, and other similar factors significantly impact environmental pollution, and they cannot be eliminated, neither completely nor significantly (especially not quickly), so it could easily be concluded that even if it were claimed that man has the right to a healthy environment, this right is not only regularly violated in practice, but other rights may be in collision with such a right. For example, if the use of nuclear energy were banned in the context of major environmental pollution in Japan, and around the world due to the disaster at the Fukushima nuclear plant, and previously based on the tragic experience from Chernobyl,⁹ the world would be instantly engulfed in

⁸ Škulić, M. (2011). Pravo na zdravu životnu sredinu kao ljudsko pravo. *Zbornik: „Priručnik za zaštitu životne sredine“*. Belgrade: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, 95.

⁹ In Yugoslavia, following the Chernobyl disaster, the construction of nuclear facilities was banned, and this ban remains part of the positive law in Serbia today, forming the basis for the *ratio legis* of the criminal offense of unauthorized construction of nuclear facilities. This is considered by some to be an expression of so-called “moral panic”, a

a dramatic energy shortage, which would consequently lead to problems, for example, in food supply, manufacturing, heating, etc., and as a result, rights such as the right to work, social security, and even the right to life, etc., would quickly be jeopardized. The same applies to the problem of excessive use of fossil fuels, some means of transport, the use of pesticides and herbicides in agriculture, etc.

On the other hand, it is indisputable that major environmental pollution can also result from force majeure, or certain natural phenomena, such as earthquakes, floods, etc., so how can citizens be guaranteed the right to a healthy environment when its violation can occur completely independently of the state, and when it comes to major natural disasters, even the most developed countries cannot prevent them. Therefore, it is entirely clear that one cannot speak of the right to a healthy environment, as the existence of a certain right implies that a certain subject has the obligation to preserve such a right, its protection or improvement, and in the context of human rights, this should certainly be the state. Not to mention that such a right would logically imply that there indeed exists a “healthy environment” in countries that recognize this right to their citizens, but today in every modern country, a healthy environment is possible only in certain regions and represents an exception rather than the rule.

Moreover, as in many situations, environmental pollution can occur completely independently of the state’s activities in such a way that the state cannot prevent it, as is the case with major natural disasters, then it is unrealistic and impossible to a priori impose such an obligation on the state. Furthermore, completely independent of any activity of the state, and even people in general, there are parts, i.e., regions in every country that are less or more healthy, conducive to life, etc. For example, the air is generally far cleaner in the mountains than in the plains or in a swampy area. However, this does not mean that states do not have certain obligations concerning the environment, i.e., concerning citizens living in a particular natural environment.

States should generally have the obligation to prevent further pollution of the environment, the duty to preserve parts of the environment that are still

well-known criminological and criminal-political phenomenon. It involves *specific legislative responses*, often under pressure from the lay public and usually related to specific cases in practice, where laws are quickly modified, often focusing on creating conditions for “tightening legal penal policy.” This falls within a broader social phenomenon known in criminology as “moral panic”, a term originally formulated in English and not entirely adequate from the standpoint of the meanings of the noun “moral” and the adjective “moral”, as well as the word “panic” in the Serbian language, but it has become quite established in Serbia as well. For more on so-called moral panic, see: Hagan, Frank E. (2008). *Introduction to Criminology – Theories, Methods and Criminal Behavior*, 6th Edition. Thousand Oaks, California: Sage Publications, 450.

unpolluted, and the obligation to create a proper balance between the need for development and the necessity that this development is not destructive to the environment, the duty to create conditions for the expansion of environmentally friendly technologies that minimally pollute the environment, etc.¹⁰

One could only possibly speak of the existence of a human right to an “adequate environment,” i.e., an environment that is as little polluted as possible, which boils down to rational so-called environmental minimalism, but it is not at all possible, except at a purely declarative level, to consider that a person has an unconditional right to a healthy, preserved, completely unpolluted environment, as that would obviously be quite unrealistic.

On the other hand, a series of international acts and national regulations are aimed at environmental protection, which in the modern world is done in such a way as to find an appropriate balance between the need for necessary activities that are essential but simultaneously associated with lesser or greater environmental pollution (such as, for example, energy production by burning fossil fuels, or using nuclear power plants,¹¹ means of transport, etc.), and the necessity to preserve the environment. Today, this is primarily achieved by developing the concept of *sustainable development*, which boils down to creating conditions that give preference to so-called clean technologies, so that on one hand, the current environmental pollution is reduced to a necessary minimum, and on the other hand, at the same time, with appropriate measures and procedures, the already existing pollution, which is often the result of not just years but, considering the start of the industrial revolutions even centuries-long pollution,¹² often of dramatic proportions, is reduced.

¹⁰ For more, see: Škulić, M. (2011). Međunarodnopravna zaštita životne sredine – prava i obaveze države. *Zbornik: „Priručnik za zaštitu životne sredine“*. Belgrade: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, 105–140.

¹¹ In this regard, there are some very striking paradoxes. Advocates and supporters of widespread use of nuclear energy argue that, on one hand, it is far safer today than it used to be, while on the other hand, in practice, it is far less destructive to the environment than the use of fossil fuels. This is particularly illustrated by comparing the level of usual pollution (amount of carbon monoxide, degree of global temperature increase, etc.) resulting from the operation of thermal power plants that use coal or fuel oil, with the pollution that occurs under normal circumstances from the operation of nuclear power plants, which is indeed minimal.

However, the problem with nuclear power plants in this regard is similar to the story of a cow that produces a lot of milk but eventually kicks over and spills all the milk. Just one major incident at a nuclear facility (like the one in Chernobyl or later in Fukushima, Japan, and it is possible, unfortunately, to imagine even darker scenarios) can cause dramatic environmental consequences that cannot be remedied for tens of thousands of years, which from the perspective of our usual human lifespan appears more than daunting.

¹² This historical component is significant even today. For instance, China is currently indisputably one of the largest global polluters, often facing sharp criticism in the

Particularly significant in relation to the human right to a healthy environment is the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (adopted within the UN Economic Commission for Europe in Aarhus, 25 June 1998), by which the contracting states committed to accept that every person has the right to live in an environment adequate to their health and wellbeing, and the duty, individually and in association with others, to protect and improve the environment for the benefit of present and future generations.

To contribute to protecting the right of every person of present and future generations to live in an environment adequate to their health and wellbeing, the contracting parties guarantee the rights of access to information, public participation in decision-making, and access to justice in environmental matters, whereby the contracting parties are required to ensure that their public authorities, upon request, make environmental information available to the public.¹³

States that have acceded to the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters have several basic duties, which simultaneously means that the citizens of these states have the right to demand the fulfillment of the duties that the states possess.¹⁴

international community. However, China asserts its right to industrial development, arguing that such development comes with a cost, and that historically, other industrial powers of their times were also major polluters. For example, the infamous “London smog” was a consequence of England’s rapid industrialization.

Moreover, in the context of globalization, the wealthiest countries in the world, primarily the USA along with numerous Western European nations, have relocated many of their industrial operations (often significant polluters) to China and other countries commonly referred to as “developing countries.” This is because labor is considerably cheaper there, and China has also become a major market (especially for automobiles, for example). As a result, China, which has become a kind of global “workshop”, is not only at the forefront of production but also significantly contributes to global pollution. This situation serves as an excellent example of the need to consider *the issue of responsibility* not only in terms of individual countries but also in relation to major global corporations. These corporations have their industrial operations worldwide and strategically choose locations characterized by cheap labor, a lack of insistence on workers’ social rights, and lenient environmental regulations.

¹³ For more, see: Etinski, R. (2010). *Međunarodno javno pravo*. Belgrade: Službeni glasnik, 405–406.

¹⁴ The Chernobyl disaster serves as a poignant reminder, especially for our country, of the old wisdom that “history is the teacher of life”. Therefore, we must not forget the actions taken in response to the nuclear catastrophe in Chernobyl, Ukraine, which was part of the USSR at the time of the reactor explosion on April 26, 1986.

The Chernobyl accident had severe consequences. Dozens of people involved in the cleanup died from radiation exposure, and thousands were victims of radiation sickness. A

These include the following basic duties, with correlative certain rights of the citizens:¹⁵

1) States have the duty to make available to the public relevant information about the state of the environment – correlative to this state duty, citizens have the right of access to information, i.e., the right to receive information upon their request.

2) States are obligated to have in their legal system, in addition to the mechanism for making transparent information related to the state of the environment, also appropriate legal mechanisms to challenge the decision by which relevant information is not made available to a particular person – in relation to this state duty, citizens have the correlative right to legal remedy in case their request for relevant information is denied.

3) States are obligated to establish a system for obtaining information about activities that may harm the environment, and in relation to this duty, citizens have the right to use such a system upon request to become acquainted with the information stored in it.

Finally, in theory, when it comes to international legal “instruments” that regulate pollution processes that arise in various ways and sometimes have a “transboundary character” – a certain activity can optionally: 1) be prohibited, 2) be dimensioned, so that it is allowed up to a certain extent, and beyond that, it is prohibited, and 3) be selectively regulated.¹⁶

The Fundamentals of the Right to Environmental Protection and the Fundamental Elements of Its Relationship with Environmental Protection through Criminal Law

Environmental law represents a forward-looking legal discipline studied at numerous universities worldwide, and in European legal concepts, it is typically referred to as “environmental law”: in German – *Umweltrecht*; in

large part of Ukraine, as well as Europe at large, suffered irreversible environmental pollution. Unfortunately, at that time, Yugoslavia was also a victim of pollution through the atmospheric transmission of radioactive particles, but the population was not properly informed. The authorities were primarily guided by the need not to disturb the public. In Serbia today, the Agency for Protection from Ionizing Radiation is now operating, which would have to promptly inform the public about any increase in radiation levels. This is particularly relevant today in light of the disaster at the Japanese nuclear power plant following an earthquake and tsunami, which will undoubtedly have greater global consequences.

¹⁵ Škulić, M. (2011). *Međunarodnopravna zaštita životne sredine – prava i obaveze države. Zbornik: „Priručnik za zaštitu životne sredine“*. Belgrade: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, 127.

¹⁶ Etinski, R. (2010). *Međunarodno javno pravo*. Belgrade: Službeni glasnik, 559.

French – *droit de l'environnement*; in English – *Environmental Law*; in Italian – *diritto dell ambiente*; in Portuguese – *Dereito do Ambiente*.¹⁷ Moreover, in contemporary legal systems of rule-of-law states, the last few decades have seen a particular development in the *criminal law segment* of environmental protection, which has gained its “terminological citizenship,” for example, *Umweltstrafrecht* (German) or *Environmental Criminal Law* (English).¹⁸

For some countries that are oriented toward Anglo-Saxon law, such as the USA, strict liability is typical when it comes to the protection of the environment through criminal law. In fact, in the USA, the concept of strict liability is not otherwise established factually as a *form of liability*, i.e., from the standpoint of the formal exclusion of the *mens rea* element as a segment of the general concept of a criminal offense contained in general substantive criminal law. Rather, this concept is linked to the special part of criminal law and the formulation of certain specific types of criminal offenses for which one is “strictly liable,” i.e., where it is sufficient for the perpetrator to perform a specific action (which constitutes a segment of the *actus reus* as the objective element of a criminal offense), without the need for the perpetrator to also exhibit a specific subjective relation to that action, as is otherwise necessary when dealing with other usual types of offenses, which in American criminal law theory, is associated with one of the general divisions of criminal offenses into *mala in se* and *mala prohibita*.¹⁹ Namely, American criminal law theory classifies those criminal offenses that are based on strict liability in the criminal law of the USA as the most typical crimes that are of a *mala prohibita* character.

In the USA, offenses that are subject to *strict liability* are mainly “regulatory type” offenses, such as those related to certain food, health, and environmental standards.²⁰ Although literature justifiably emphasizes that the existence of many different models of the protection of the environment through criminal law implies that it is a relatively new phenomenon,²¹ it is practically indisputable today that all contemporary legal systems recognize certain forms of environmental offenses.

¹⁷ For more, see: Rakić-Vodinelić, V. (1995). *Ekološko pravo kao pravo čoveka. Pravni život*, no. 9. Belgrade, 245–265.

¹⁸ Heine, G., (Hrsg.) (1997). *Umweltstrafrecht in mittel – und südeuropäischen Länder*. Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, VII.

¹⁹ Škulić, M. (2023). *Krivično pravo Sjedinjenih Američkih Država*. Belgrade: Službeni glasnik, 56.

²⁰ Sheb, J.M. (2011). *Criminal Law and Procedure*. Wadsworth, Belmont, CA, 86.

²¹ Faure, M., Heine, G. (2000). *Environmental Criminal Law in the European Union*. Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, 1.

When it comes to the European Union, in recent decades, there have been marked legal efforts aimed at establishing strong cooperation in environmental protection (e.g., the Stockholm Declaration),²² which has its evident legal consequences in the field of substantive criminal law.²³ Moreover, in recent years, literature has also discussed the special place of environmental protection within *international criminal law*. This tendency is particularly noticeable following the experiences of the war that took place in the spring of 1991 between Iraq and multinational forces led by the USA, during which Iraqi forces deliberately set fire to a number of Kuwaiti oil wells, leading to severe environmental consequences²⁴ noting, of course, that Iraqi armed forces were technically and technologically inferior to their wartime opponent (coalition troops led by the USA), and the burning of oil wells was both an expression of frustration due to military impotence and possibly an attempt to disrupt the air strikes of the superior aerial forces of the attacker with the resulting smoke.

Doctrinally, it is considered that

“...contemporary state organizations and modern legal systems in recent decades have consistently constituted the right to a healthy environment as one of the elementary human rights,”²⁵

and this right is also referred to as “a special personal right of every citizen.”²⁶

Theory emphasizes that harming environmental balance, i.e., criminal offenses against the environment, not only harms nature but also constitutes an attack on human freedom.²⁷ Somewhat euphorically, German literature also highlights that the modern state must not only be economic and financial but must also become environmental (*Umweltstaat*).²⁸

²² Ipsen, K. (1990). *Völkerrecht*. Munich: Verlag CH Beck, 843.

²³ Principle 21 of the Stockholm Declaration, adopted at the United Nations Conference on the Human Environment held on June 16, 1972, states that countries, in accordance with the UN Charter and the general principles of international law, have the sovereign right to exploit their own natural resources pursuant to their own environmental policies. However, they also have the responsibility to ensure that activities within their jurisdiction or control do not cause damage to the environment of other states or to areas beyond the limits of national jurisdiction.

²⁴ Reichart, M. (1999). *Umweltschutz durch völkerrechtliches Strafrecht*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Vienna: Peter Lang – Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1–3.

²⁵ Herdegen, M. (2000). *Völkerrecht*. Munich: Verlag CH Beck, 319–320.

²⁶ Kloepfer, M., (Hrsg.), (1994). *Umweltstaat als Zukunft – juristische, ökonomische und philosophische Aspekte*, – CF Gethmann, *Individuelle Freiheit und Umweltschutz aus philosophischer Sicht*. Bonn: Economica Verlag, 42.

²⁷ Kloepfer, M., (Hrsg.), (1994). *Umweltstaat als Zukunft – juristische, ökonomische und philosophische Aspekte*, – CF Gethmann, *Individuelle Freiheit und Umweltschutz aus philosophischer Sicht*. Bonn: Economica Verlag, 67.

²⁸ *Ibid.*, 70.

The evolutionary movement of state organization is similarly explained – from a police to a legal and social state, which, with further development and the aspiration for full respect of civil rights, must evolve into a so-called environmental state.²⁹

Of course, it is highly questionable to what extent such theoretical views, like those mentioned above, boil down in practice to a list of good intentions. This applies both generally to the legal aspects of environmental protection and to the response of criminal law to environmental pollution, which, like other forms of protection through criminal law, is fundamentally based on general constitutional legal provisions. As always, response through criminal law represents an *ultima ratio* mechanism in the function of environmental protection. Finally, when it comes to constitutional legal norms related to environmental protection (Article 74, paragraph 2 of the Constitution of Serbia), they are, as always when it comes to constitutional provisions, largely norms of predominantly declarative character³⁰ but, of course, when a certain action or omission amounts to harming or endangering the environment, and it has the necessary degree of relevance in a criminal legal sense, the protection of the environment through criminal law comes into play.

In a legal state, or a state characterized by the rule of law, the environment is protected and improved through various legal mechanisms, sometimes even through criminal law, which, in this respect as well, has the *ultima ratio* character.

The primary function of criminal law is its *protective function* in relation to the most important goods and values that could be damaged or endangered by specific criminal offenses. This means that “criminal law provides protection for all the more significant values of society.”³¹ This applies also to

²⁹ Kloepfer, M., (Hrsg.), (1994). *Umweltstaat als Zukunft – juristische, ökonomische und philosophische Aspekte*, – CF Gethmann, *Individuelle Freiheit und Umweltschutz aus philosophischer Sicht*. Bonn: Economica Verlag, 3.

³⁰ Certainly Of course, declarative appeals and commitments have always been present, even within the most important legal regulations of our legal system. However, the significant question that always arises is how much they are actually applied in practice.

Merely granting a person the right to a healthy environment does not make the environment healthier, cleaner, or more preserved; instead, it is necessary to create conditions for the preservation and improvement of the environment through concrete and adequate regulations and practices based on their application.

Specifically, norms contained in constitutional acts require their supplementary concretization through the adoption of a series of other regulations, primarily regulations that specifically protect the environment by creating certain rules of behavior for potential polluters through the establishment of firm technical and technological criteria and standards, then regulations that establish the protection of the environment through criminal law, as well as other forms of sanctioning behaviors that disturb the environmental balance.

³¹ Babić, M., Marković, I. (2013). *Krivično pravo – opšti dio*. Banja Luka: Faculty of Law, University of Banja Luka, 23.

the protection of the environment through criminal law, as a preserved environment, or the preservation of the environment to an objectively possible extent, is one of the societal goals associated with the human right to a healthy environment.³²

Modern criminal law achieves its protective function both by stipulating certain criminal offenses and by prescribing general norms related to both objective and subjective characteristics of criminal offenses, bases for excluding unlawfulness, etc., but all this only under the condition of the existence of the perpetrator's *guilt*, where the degree of guilt is significant for sentencing.³³ It is particularly important to note that modern criminal law is based on the principle of *guilt*.³⁴ In principle, this applies to the protection of the environment through criminal law as well. As always, this form of protection through criminal law, i.e., the protection of the environment through mechanisms of criminal law, involves the action of both substantive criminal law and procedural criminal law. This includes considering the direct link between substantive criminal law and procedural criminal law. Finally, this is related to the definition of procedural criminal law in a functional sense, directly related to its purpose of existence, with direct reliance on the goal of substantive criminal law.³⁵ Thus, in theory (C. Roxin) it is highlighted that:

³² In our criminal law theory, it is rightly noted that “the protection of the environment through criminal law, provided by numerous criminal offenses in Chapter XXIV of the Criminal Code, is still not complete”. Thus, “they do not provide protection against noise”, which means that this “important form of environmental endangerment is not criminalized by any other provision from secondary criminal legislation, and has remained at the level of protection through misdemeanor law”. Stojanović, Z., Perić, O. (2009). *Krivično pravo – posebni deo*, XIII edition. Belgrade, 260.

When it comes to protection from noise, the situation is different in some European criminal/penal legislations. For example, in the German Criminal Code (*StGB*), the provisions contained in Paragraph 325° provide for protection from noise as a specific form of endangering/disrupting the environment.

In the first form of the criminal act of causing noise, vibrations, and non-ionizing radiation (Para. 325a Abs. 1 *StGB*), it is stipulated that the perpetrator who, in the operation of a facility, especially a power unit or machine, violates obligations under administrative law and causes noise that is likely to harm the health of another outside the area belonging to the facility, will be punished alternately with: 1) a prison sentence (deprivation of liberty) of up to five years, or 2) a fine.

³³ Roxin, C., Greco, L. (2020). *Strafrecht – Allgemeiner Teil – Band I – Grundlage – Der Aufbau der Verbrechenlehre*, 5. Auflage. Munich: Verlag CH Beck, 1–2.

³⁴ Jescheck, H. H., Weigend, T., (1996). *Lehrbuch des Strafrechts – Allgemeiner Teil*, Fünfte vollstellige neubearbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Duncker & Humblot, 24.

³⁵ Škulić, M. (2022). *Krivično procesno pravo*, XIII edition. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 5.

“Substantive criminal law, whose fundamental rules are contained in the Criminal Code, establishes the characteristics of punishable acts,³⁶ and prescribes legal consequences (punishments and security measures) associated with the commission of a criminal offense. For these norms to fulfill their function of creating fundamental conditions for peaceful coexistence among people, in the event of a criminal offense being committed, they must not only exist on paper. Primarily, a legally regulated procedure is needed through which the existence of a punishable act can be established, and the legally prescribed sanction can be implemented. Such a legally regulated procedure can be understood in three aspects: its provisions must be formulated in such a way as to appropriately support substantive criminal law in being implemented; they must simultaneously establish the limits of the criminal justice organs’ right to interfere in the protected freedoms of individuals; and they must ultimately create the possibility, through a legally binding decision, to restore the disturbed legal peace.”³⁷

Therefore, there is an organic connection between substantive criminal law and procedural criminal law, as well as between both procedural and substantive criminal law and criminology, whose rules in practice enable the efficient discovery, clarification, and proof of criminal offenses in general, including those criminal offenses related to the environment, or those that facilitate the protection of the environment through criminal law. Additionally, both fundamental branches of criminal law, observed in its “totality,” meaning both substantive and procedural criminal law, have their strict constitutional foundation. This also applies to the protection of the environment through criminal law, based, among other things, on the effect of relevant constitutional norms that generally create the overall legal environment of a state characterized by the rule of law, within which all relevant forms of protection of the right to a healthy environment are realized.³⁸

³⁶ When it comes to the current Serbian criminal law system, punishable actions should be understood to include actions (commission or omission, i.e., punishable neglect) that constitute the commission of a crime or participation in a crime, as well as actions that represent a significant characteristic of a misdemeanor, or an economic offense, as specific types of delicts. In a broader sense (especially in the context of the *ne bis in idem* principle in light of the case law of the European Court of Human Rights, which is also accepted by the Constitutional Court of Serbia), this could sometimes include other types of delicts when they are punishable with relatively severe sanctions, such as cases of disciplinary punishment of convicted individuals, but also some other disciplinary procedures, as in certain situations some measures that objectively have a penal character, even though they are not formally formulated as penalties/sanctions.

³⁷ Roxin, C. (1998). *Strafverfahrensrecht*, 25. Auflage. Munich: Verlag C.H. Beck, 1–2.

³⁸ As indicated by the title of Chapter XXIV of the Criminal Code of Serbia, which is dedicated to the protection of the environment, the legislator aims, through the creation

The environment can be viewed in a broader and a narrower sense, which has implications for criminal law because some of the criminal offenses in Chapter XXIV of the Criminal Code relate to the protection of the environment in a broader sense, while others protect the environment through criminal law in a narrower sense.³⁹

According to the extensive definition formulated by the UNEP Expert Group⁴⁰, the environment

“...includes biotic and abiotic components, including air, water, soil, flora, and the ecosystem created by their interaction and may also include cultural heritage, landscape features, and a comfortable living environment,”

while according to the restrictive definition contained in the Stockholm Declaration of 1972, the environment

of this group of criminal offenses, to protect the environment as such, meaning in a kind of "totality", within the operation of criminal law in its predominantly *protective function* in relation to the fundamentally most important social goods and values.

³⁹ It is indeed more accurate and logical to define the environment in broader terms because, in the civilized world, especially in the modern era, it is difficult, if not practically impossible, for a clean or completely "intact" environment to exist, reduced only to external and natural elements, without any human influence.

It is virtually impossible for the environment to merely serve as a backdrop for human activities without being modified by them in some way, to a lesser or greater extent. This modification usually involves adapting certain elements of the environment to human needs or altering the environment to some degree and in certain ways due to human activities. These activities, as a byproduct or as their goal and purpose, change the environment in which they are carried out.

For instance, even in the deepest parts of the Amazon rainforest, where there are practically no humans (though such areas are now quite rare, and even there, where there are no modern humans, there typically are so-called indigenous peoples), there is still a certain human impact on the environment. For example, the Earth's atmosphere is largely unique, and although there are parts of the atmosphere that are more or less polluted, it is impossible to identify any part of the atmosphere that is not at least partially polluted. Thus, even the part of the atmosphere above completely uninhabited rainforest areas is, to some extent, modified by human activity in the form of certain (in this case, quite insignificant, but nonetheless real) pollution.

On the other hand, if there are absolutely no results of human activities, even minor ones, in a certain natural area, then such an environment would not practically be considered an environment from the human perspective. Humans create the concept of the environment for its protection, and in this case, there would be no need for any protection, nor would there be a need to classify such an environment under any legal category.

⁴⁰ *United Nations Environmental Program*. For more, see: https://www.unep.org/interactives/things-you-can-do-climate-emergency/?gclid=EAlaIqObChMlpr2xntzT_gIVF-cDVCh1NjwvUEAAYASAAEgIffD_BwE. Accessed May, 1 2023.

“...provides physical sustainability to humans and offers the opportunity for intellectual, moral, social, and spiritual progress.”⁴¹

Broadly understood, the environment represents an appropriate unity and relevant combination of external, physical, and naturally existing elements, as well as those elements that result from human activities, which are essentially just a certain extension of those previously existing natural, or physical elements, whether through their combination, creation of new elements, appropriate division or multiplication, physical or chemical action on them, or in any other way that amounts to their modification.

Narrowly understood, the environment implies exclusively external physical elements that represent only an appropriate natural setting, an appropriate natural ambiance, or a natural framework for human action.

In general terms, protection of the environment through criminal law implies protecting the environment from certain forms of destructive action against it through criminal law norms, primarily related to pollution of the environment to a degree high enough to warrant a corresponding reaction of criminal law, but this includes other forms of “attacks” on environmental elements as well.⁴²

Environmental pollution involves any human action that destructively impacts the environment, compromising its integrity or quality, whether by releasing substances or energy into the environment (for example, discharging liquids, gases, creating chemical vapors, combustion products, radioactive or ionizing radiation, etc.), or through certain destructive mechanical actions on the environment (for example, devastating deforestation, creating landfills, accumulating waste, etc.), resulting in danger or concrete adverse consequences for human life and health, causing damage to other living beings and ecosystems, or disrupting the legal and legitimate use of natural resources, or disturbing existing natural conditions and ambiance for life and production in a specific area.⁴³

⁴¹ Kreća, M. (2010). *Međunarodno javno pravo*, Fourth Revised Edition. Belgrade: Faculty of Law in Belgrade, 639.

⁴² Škulić, M. (2001). *Krivičnopravna zaštita životne sredine – dokazni aspekti*. Belgrade: *Pravni život*, no. 9, Volume I, 257–280.

⁴³ If environmental pollution extends across the territories of multiple countries, or encompasses border areas, then this constitutes environmental incidents with an international component, which requires the existence of special regulations at the international legal level. This represents a specific case of transnational/multinational environmental delicts/incidents. Already in the second half of the 19th century, bilateral, as well as multilateral international treaties on boundary waters were established, which included rules for the protection of fish from pollution. The relatively rapid development of environmental protection from pollution at the international level became especially pronounced after World War II, when a whole series of very significant sources of international law related to environmental protection emerged.

When it comes to criminal offenses protecting the environment, today, regarding the determination of their protective object, it is no longer controversial in theoretical terms or according to legislative systematics that they do not protect certain typical legal goods – human life and health (from some forms of attacks on them, realized by endangering the environment or inflicting environmental damage in general). Rather, these criminal offenses protect a particular good that can be considered independent from the standpoint of the need for protection, including through criminal law norms, which is the environment as such, or the human right to an environment that would be preserved to the greatest possible extent.

The protective object of criminal offenses against the environment, therefore, is no longer the protection of classical goods through criminal law, such as life and body, which are often harmed or endangered and thus by environmental criminal offenses. Rather, it is the environment itself. It is therefore considered that the protective object of these criminal offenses is the environment as an independent good, which essentially boils down to the protection of “the right of man to a preserved environment.”⁴⁴ Moreover, “criminal offenses that protect the environment along with some other primary protective object have been known in criminal legislation for a long time,” including criminal offenses against human health, criminal offenses against the economy, against general safety, and other criminal offenses.⁴⁵ Given the significant importance of the environment as such, and the importance of its preservation, especially in the era of major industrial, technical and technological, and other challenges that are potentially or currently relevant to destructive actions directed against the environment, all modern criminal legislations now prescribe special “environmental criminal offenses,” such as criminal offenses against the environment in Serbian criminal legislation. Such criminal offenses were first established in 1977, in the former SFRY, at the level of the republican and provincial criminal legislations. Criminal offenses of this type remained in the last Yugoslav criminal code, in the Criminal Code of the FRY, and now exist in all countries that emerged on the territory of the former SFRY.

One of the characteristics of certain criminal offenses against the environment in Chapter XXIV of the Criminal Code is that they are *delicti propria*, meaning they cannot be committed by just anyone. They can only be committed by a person who has the appropriate status, which is most often an official or responsible person, as is the case with the criminal offenses of failing to take measures to protect the environment (Article 261 of the Criminal Code) and illegal construction and commissioning of facilities and installations that

⁴⁴ Stojanović, Z. (2022). *Komentar Krivičnog zakonika*, 12. revised edition. Belgrade: Službeni glasnik, 860.

⁴⁵ Stojanović, Z. (2008). *Krivično pravo*. Podgorica: CID, 531.

pollute the environment (Article 262 of the Criminal Code). In criminological terms, such criminal offenses can also fall into the category of white-collar crime, and in some situations, when it comes to legislations that recognize such a possibility, then legal entities can also be held responsible for these criminal offenses. Moreover, most of the criminal offenses against the environment contained in Chapter XXIV of the Criminal Code are of a *blanket nature*. This particularly concerns classical types of such offenses, like the basic environmental offense, which is environmental pollution. This is most often done through appropriate by-laws that regulate in detail the permissible level of emissions of certain substances harmful to the environment, prohibit certain activities that are destructive to the environment, regulate the response in case of accidents in industrial installations, define procedures for mitigating existing environmental damage, and govern waste management in general, especially hazardous waste, such as medical waste, etc.

CONSTITUTIONAL CHARACTER OF THE RIGHT TO A HEALTHY ENVIRONMENT IN SERBIA

The right to a healthy environment finds its *declarative foundation* primarily in constitutions and other supreme legal-political acts.⁴⁶ For instance, Article 52, paragraph 1 of the former Constitution of the Federal Republic of Yugoslavia stated that “man has the right to a healthy environment,” along with the right to “timely information about its state.” Similarly, Article 31 of the former Constitution of the Republic of Serbia established that man has the right to a healthy environment, imposing a duty on everyone to protect and improve the environment in accordance with the law. The right to a healthy environment is also prescribed by the current Constitution of Serbia.

The Constitution of Serbia prescribes in Article 74, paragraph 1, that everyone has the right to a healthy environment, as well as to timely information about its state. When it comes to *the right to a healthy environment*, it is largely a “declarative norm,” as the constitutional legislator cannot realistically

⁴⁶ In a declarative sense, Montenegro has gone even further, as its Constitution states that it is a “democratic, social, and environmental state,” which, of course, in practice mostly boils down to a strictly, or at least dominantly declarative level. This is explained in Montenegrin constitutional law theory as follows: “The Constitution of Montenegro is one of the few that contains a provision on the environmental state, which is intended to oblige the state itself, legal entities and individuals, other institutions and entities on its territory, to respect and preserve natural resources and to act responsibly when it comes to the environment.” Vukčević, M. (2015). *Komentar Ustava Crne Gore*. Podgorica: Mediteran University, 53.

absolutely guarantee the right to an environment that is definitely and even absolutely healthy, as this essentially depends on numerous non-legal factors. For example, the environmental state cannot be equally healthy in large cities, especially during the heating season or in industrial centers, compared to mountainous areas where there is no industry, etc.

The state of the environment largely depends on some geographical and climatic factors, so the norm contained in Article 74, paragraph 1 of the Constitution of Serbia, should be understood as the intention of the constitutional legislator to provide everyone with a healthy environment to the extent that is objectively possible and, at the same time, prevent any unnecessary pollution of the environment which, in addition, implies protection of the environment through criminal law from some particularly severe forms of its pollution.

The Constitution treats everyone (everybody), especially citizens and institutions of the Republic of Serbia, as *accountable* for the protection of the environment (Article 74, paragraph 2 of the Constitution of Serbia), and additionally imposes a duty on everyone to preserve and improve the environment (Article 74, paragraph 3 of the Constitution of Serbia). This is generally in line with the principle idea/tendency that “respect for the Constitution and laws is the duty of all individuals and institutions in every state based on the rule of law.”⁴⁷

The Role of the Constitutional Court in the Protection of the Environment

The role of the Constitutional Court of Serbia is very important and exceptionally specific, both in general in the legal system of Serbia and in its criminal law segment. It should be noted that the Constitutional Court of Serbia is not a supreme court or a court above other courts in the Serbian legal system, and it is not even part of the regular judiciary within the constitutional framework of the separation of powers.⁴⁸ This is the case despite the fact that the Constitutional Court has the authority, in some instances, to annul decisions of ordinary courts, even those of the Supreme Court of Cassation, which is the highest court in the judiciary, when deciding on certain constitutional appeals. However, even then, the decisions of the Constitutional Court of Serbia do not definitively resolve anything but merely formally remove from

⁴⁷ Vukčević, M., Armenko, S. (2023). *Komentar Zakona o Ustavnom sudu Crne Gore*. Podgorica: JU Official Gazette of Montenegro, 15.

⁴⁸ For more, see: Škulić, M. (2018). Uloga Ustavnog suda u krivičnopravnom segmentu pravnog sistema Republike Srbije. *Bilten Vrhovnog kasacionog suda* no. 2/2018, 205.

the legal system what the Court has deemed unconstitutional or has identified as a violation of a constitutionally guaranteed right, leaving it to the ordinary courts to substantively resolve the specific case.

The so-called *declarative decisions* of the Constitutional Court of Serbia are also important. Additionally, when deciding in the process of normative control of general legal acts, the Constitutional Court can eliminate from the legal order general legal acts of a lower rank than certain laws when they are not in accordance with relevant laws, and it can annul legal provisions that do not comply with the Constitution, i.e., relevant constitutional provisions.

It should always be borne in mind that although the Constitutional Court is not part of the judiciary in the constitutional system of separation of powers, it is certainly a court in a *sui generis* sense, which means even when it comes to constitutional appeals regarding the protection of constitutionally guaranteed rights and freedoms. However, the Constitutional Court *is not a court of last instance; it should not engage in determining/assessing the factual situation*, nor should it generally *negate the free assessment* of evidence by ordinary courts, as expressed in their final decisions.⁴⁹

The role of the Constitutional Court in environmental protection, according to the basic jurisdiction of the Constitutional Court, is directed in two ways, or boils down to two types of actions by the Constitutional Court of Serbia. These are:

- 1) Normative control of certain general legal acts, from the standpoint of their constitutionality and legality, and
- 2) Decision-making by the Constitutional Court on relevant constitutional appeals in the realm of possible violations of the constitutional right to a healthy environment.

Normative Control by the Constitutional Court in the Area of Protecting the Right to a Healthy Environment

In the case law of the Constitutional Court, there have been only a few cases of normative control in the area of protecting the right to a healthy environment, which is quite indicative in itself. Furthermore, only a couple of decisions by the Constitutional Court in the area of protecting the right to a healthy environment are of any relevant significance when it comes to normative control of constitutionality and legality by the Constitutional Court.

One interesting decision is related to the *prohibition of constructing nuclear power plants*. The Constitutional Court received an initiative and an

⁴⁹ Škulić, M. (2018). Uloga Ustavnog suda u krivičnopravnom segmentu pravnog sistema Republike Srbije. *Bilten Vrhovnog kasacionog suda* no. 2/2018.

addition to the initiative to assess the constitutionality of the Law on the Prohibition of Construction of Nuclear Power Plants in the Federal Republic of Yugoslavia (*Official Gazette of the FRY*, No. 12/95 and *Official Gazette of the RS*, No. 85/05).⁵⁰ The initiative stated that the contested Law is inconsistent with the provision of Article 83 of the Constitution of the Republic of Serbia because it restricts free entrepreneurship, given that “one of the three prevailing sources of energy is outlawed.” Furthermore, the contested Law restricts free competition in the energy sector and contributes to monopolistic behavior by public enterprises in the energy sector, thereby violating the provisions of Article 84 of the Constitution.

For assessing the constitutionality of the contested Law, the provisions of the Constitution of the Republic of Serbia that establish the following were significant:

– Everyone has the right to a healthy environment and to timely and complete information about its state, and everyone, especially the Republic of Serbia and the autonomous province, is accountable for the protection of the environment and is obliged to preserve and improve the environment (Article 74);

– Entrepreneurship is free and may be restricted by law to protect human health, the environment, natural resources, and the security of the Republic of Serbia (Article 83);

– The Republic of Serbia regulates and ensures a system of environmental protection and improvement, production, trade, and transportation of weapons, poisonous, flammable, explosive, radioactive, and other hazardous substances (Article 7, point 9);

– All laws and other general acts enacted in the Republic of Serbia must be in accordance with the Constitution (Article 194, paragraph 3).

In the decision of the Constitutional Court, which did not accept the initiative to initiate proceedings to determine the unconstitutionality of the Law on the Prohibition of Construction of Nuclear Power Plants in the Federal Republic of Yugoslavia⁵¹ the claims of the initiator that the contested Law on the Prohibition of Construction of Nuclear Power Plants in the Federal Republic of Yugoslavia⁵² violates the constitutional principle of freedom of entrepreneurship under Article 83 of the Constitution were unfounded.

⁵⁰ The law prohibiting the construction of nuclear power plants in the Federal Republic of Yugoslavia was passed by the Federal Assembly, at the session of the Council of Republics on February 28, 1995, and at the session of the Council of Citizens on March 2, 1995.

⁵¹ Decision IUz-1575/2010, dated April 20, 2011, published in the *Official Gazette of the RS*, no. 50/2011.

⁵² *Official Gazette of the FRY*, no. 12/95. and *Official Gazette of the RS*, no. 85/05.

According to this constitutional norm, the legislator is authorized to limit the freedom of entrepreneurship through its regulations in situations where the legislator deems it necessary to protect human health and the environment and ensure the security of the Republic of Serbia, which was done by enacting said law. According to the finding of the Constitutional Court, the contested Law also does not violate free competition by creating or abusing a monopolistic or dominant position in the market, as incorrectly believed by the initiator, because the limitation on the use of nuclear energy is regulated with the aim of protecting the environment from possible nuclear incidents, which is a constitutional obligation of the Republic of Serbia.

The decision of the Constitutional Court IUo-49/2009 is also noteworthy, which determined that certain provisions of the Ordinance on the Protection of the “Šargan Mokra Gora” Nature Park were not in accordance with the Constitution, ratified international treaty, and law. The essence of this decision is that the Constitutional Court states that the Government of the Republic of Serbia has the right to regulate the issue of construction and activities in a specific nature park, but the Government, in some provisions of its Ordinance, did so in a manner that was contrary to other constitutional rights, primarily the right to peaceful enjoyment of property, or the right to property, which can be constitutionally acceptable limited, but only by law, not by ordinance.

The decision of the Constitutional Court IUo-321/2013 is interesting in the context of environmental debates that have escalated in recent years, which determined that the Decision on the Conditions for the Construction of Mini Hydroelectric Power Plants in the Municipality of Kosjerić was not in accordance with the Constitution and the law, because such a decision was made by the Municipal Council, which, in accordance with the Law on Local Self-Government, does not have the right to make such types of decisions.

Deciding on Constitutional Appeals in the Area of Protecting the Right to a Healthy Environment by the Constitutional Court

The Constitutional Court, in principle, cannot/should not engage in establishing facts. In proceedings before it, the principles of orality and immediacy do not fully apply as in a typical court procedure. This means that the Constitutional Court is not, of course, capable of acting like a regular court that is part of the judiciary⁵³ within the constitutionally established system of

⁵³ According to Article 142 of the Constitution of Serbia, judicial power belongs to the courts which are independent. Judicial power is unified within the territory of the Republic of Serbia, and court decisions are made in the name of the people. It is generally considered that "the method of selection (appointment) of judges is one of the main

separation of powers. In our constitutional law theory, this is explained by stating that “judicial power is a branch of state power that authoritatively, by the force of state power, resolves disputes in law,” where:

“... it is within the jurisdiction of the judiciary as a form of state action to authoritatively state what the law, right, and justice are and to impose, and in some systems of power, to apply, sanctions.”⁵⁴

The Constitutional Court is a court in a *sui generis* sense, meaning primarily that it is not part of the judiciary in the constitutional system of separation of powers. However, under certain conditions stipulated by both the Constitution itself and the Law on the Constitutional Court, the Constitutional Court resolves certain “disputed issues” raised by specific constitutional appeals, and like the courts that are part of the judiciary, “authoritatively states what the law, right, and justice are,” but only and exclusively if there is a certain violation of one of the constitutionally guaranteed rights, or an appropriate constitutional legal basis. This also applies to the Constitutional Court’s decisions in proceedings initiated by constitutional appeals in the area of protecting the right to a healthy environment.

In some cases, such as in the case of constitutional appeal UŽ-1424/2008, the Constitutional Court decided on a specific environmental issue that was the subject of other proceedings, which took so long to resolve that the right of the constitutional appeal petitioner to a «trial within a reasonable time» was violated. In the specific case, the petitioner of the Constitutional appeal sued Elektrovojvodina because the proximity of a transformer station and electric cables buried in the ground beneath the house and along the outer wall of the house impaired her health condition. As the proceedings before the regular court took unreasonably long (which is always predominantly *questio facti*), the Constitutional Court found a violation of the petitioner’s right to a trial within a reasonable time. Here, no violation of the right to a healthy environment was established, but when making its decision, the Constitutional Court considered relevant legal provisions of this kind contained in the Constitution and based its decision on the analysis of the following constitutional provisions:

1) Article 32, Paragraph 1 of the Constitution, whose violation was indicated by the constitutional appeal, establishes that everyone has the right to a public hearing before an independent and impartial court established by the law within reasonable time which shall pronounce judgement on their rights

institutional guarantees of the judiciary's independence." For more, see: Petrov, V. (2022). *Ustavno pravo* Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 146.

⁵⁴ Marković, R. (2022). *Ustavno pravo*, 26th edition. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, 514.

and obligations, grounds for suspicion resulting in initiated proceedings and accusations brought against them;

2) Article 74 of the Constitution, which establishes that everyone has the right to a healthy environment and to timely and complete information about its state (Paragraph 1), that everyone, especially the Republic of Serbia and the autonomous province, is accountable for protecting the environment (Paragraph 2), and that everyone is obliged to preserve and improve the environment (Paragraph 3), as well as

3) Article 32 of the Law on Environmental Protection (*Official Gazette of the RS*, Nos. 135/04, 36/09, and 72/09), which stipulates that protection from radiation is implemented by applying a system of measures to prevent endangering the environment and human health from the effects of radiation originating from ionizing and non-ionizing sources and to eliminate the consequences of emissions that radiation sources emit or can emit, and that a legal and natural person may produce, perform, and use sources of ionizing and non-ionizing radiation under prescribed conditions and in a prescribed manner.

In the relatively small number of constitutional appeals filed with the Constitutional Court based on the petitioner's claim that their constitutional right to a healthy environment was violated, as well as certain constitutional rights sometimes associated with that right, such as the right to health care and information, but also the right to property, etc., there is a prevalence constitutional appeals related to the position of high-voltage pylons and certain inconveniences of potential environmental significance, such as electromagnetic radiation, which then occurs in people whose residential buildings are in immediate/potentially excessive proximity to these pylons or the power grid. Thus, in case UŽ 7702/2013, the Constitutional Court made a decision accepting the constitutional appeal due to the violation of the right to a fair trial in connection with the violation of the right to a healthy environment under Article 74 of the Constitution and annulled the judgments of the regular courts. The specific case involved the impact of a power grid on people living nearby, where the regular courts did not sufficiently explain whether the relevant by-laws regulating the permissible level of electromagnetic or non-ionizing radiation were respected in a constitutionally acceptable manner.

INTERNATIONAL LEGAL COMPONENT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND ITS INFLUENCE ON CRIMINAL LAW MECHANISMS OF AN ENVIRONMENTAL NATURE

The formal sources of international environmental law are essentially the sources of international law, established by Article 38 of the Statute of the International Court of Justice. Thus, it is unjustified to assume there are specific sources of international environmental law because they are based on

“...the unacceptable logic of the positivist school of environmental law as a *self-contained regime*, existing independently of general international law”.⁵⁵

The sources of international public law are quite diverse and heterogeneous, and they include customary international law (international customary rules), general legal principles, case law and doctrine of public international law, and international treaties.⁵⁶

Regarding the international legal component of environmental protection according to the legal system of Serbia and within the legal order of Serbia, it is important to consider relevant constitutional norms. According to Article 194, Paragraph 4 of the Serbian Constitution, ratified international treaties and generally accepted rules of international law are part of the legal order of the Republic of Serbia, but the Constitution of Serbia takes precedence over ratified international treaties, as they may not be in noncompliance Constitution.

Constitutional provisions also establish that laws and other general acts adopted in the Republic of Serbia may not be in noncompliance with ratified international treaties and generally accepted rules of international law.

Key International Legal Acts/Sources of Environmental Law

The most significant international sources of environmental law/international legal acts, i.e., environmental protection laws, are treaties that can be divided into two main types:

1) *Bilateral*, where two states mutually commit or enter into an appropriate contractual relationship whose subject is the regulation of environmental protection, compensation for environmental damages arising when the source

⁵⁵ Etinski, R. (2010). *Međunarodno javno pravo*. Belgrade: Službeni glasnik, 640.

⁵⁶ For more about sources of public international law, see: Kreća, M. (2010). *Međunarodno javno pravo*, Fourth Revised Edition. Belgrade: Faculty of Law in Belgrade, 76–107.

of pollution is on the territory of one of the contracting parties, issues of applicable law in environmental disputes with a foreign element, etc.; and

2) *Multilateral*, where several states mutually commit in relation to relevant environmental issues with a foreign element, which technically involves certain conventions that come into effect in accordance with usual ratification rules.

A number of international treaties address various aspects of environmental and nature protection in general, including (listed chronologically):⁵⁷

- White Lead (Painting) Convention (1921),
- International Convention for the Protection of Birds (1950),
- Plant Protection Convention (1951),
- International Convention for the Prevention of Pollution of the Sea by Oil (1954),
- Geneva Conventions on the Law of the Sea (1958),
- International Convention on the Liability of Operators of Nuclear Ships (1962),
- Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage (1963),
- Treaty on the Prohibition of Experiments with Nuclear Weapons in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water (1967),
- International Convention on Intervention on the High Seas in Cases of Oil Pollution Casualties (1969)
- International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage (1969)
- Convention on Wetlands of International Importance, Especially as Waterfowl Habitats (1971)
- Convention concerning Protection against Hazards of Poisoning Arising from Benzene (1971)
- Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Sea-Bed and the Ocean Floor and in the Subsoil thereof (1971)
- Convention concerning the Protection of World Cultural and Natural Heritage (1972), etc.

⁵⁷ Krivokapić, B. (2010). *Leksikon međunarodnog javnog prava*. Belgrade: Službeni glasnik, 1171–1172.

Activities of the United Nations for Global Environmental Protection at the International Level

The United Nations has demonstrated its commitment to environmental protection at the global international level by establishing a specialized organization focused on environmental issues within international legal frameworks, known as the United Nations Environment Programme (UNEP).⁵⁸

Moreover, of particular significance regarding the UN's commitment to environmental protection is the increasing international legal understanding of environmental protection as the need to safeguard one of the vital human rights. Today, there is a clear (at least declarative) tendency to consistently protect universal human rights.⁵⁹

United Nations Framework Convention and Kyoto Protocols

The issue of global warming and climate change⁶⁰ is addressed by the significant United Nations Framework Convention on Climate Change, whose primary goal is to reduce the emissions of gases that produce the "greenhouse effect" and contribute to the so-called global warming of the planet, which is considered the most serious global environmental problem today.

The state parties to the 1992 United Nations Framework Convention continued negotiations in subsequent years to specify state obligations regarding the reduction of carbon monoxide and other gas emissions into the

⁵⁸ Ipsen, K. (1990). *Völkerrecht*. Munich: Verlag CH Beck, 839.

⁵⁹ Brownlie, I. (1999). *Principles of Public International Law*. Oxford, New York: Oxford University Press, 568.

⁶⁰ However, there are also very reputable scientists who quite convincingly argue that global warming is a perfectly normal phenomenon in the cyclical alternation of different global climate conditions on our planet, and that there have been many such changes in the past and there will be more in the future, completely independent of any human activity, or with a negligible impact of human activities on such cyclical and regular changes.

For example, our famous scientist Milutin Milanković is world-renowned for his theory of regular climate changes (whose occurrence, or alternation, can be very precisely calculated mathematically), according to which, in about ten thousand years, humanity could probably step into a new ice age.

Some experts (who are, however, in the minority), claim that the overall effect of human activities in relation to climate change is quite negligible compared to natural cycles and the impact of normal natural events, such as major volcanic eruptions and, in general, massive tectonic changes. These theories have gained importance in recent years, after it was discovered that a number of "top" climatologists deliberately "manipulated" data on the rise in global temperature, i.e., global warming, in such a way, by further dramatizing the climate situation on Earth, to essentially fraudulently justify increased investments in their expert activities, and thus enable or justify the funding of new projects dedicated to the impact of humans on global warming.

atmosphere. This led to the adoption of certain international legal instruments, the most important of which were the 1997 Kyoto Protocols.⁶¹ These Protocols established specific duties for states until 2012.⁶²

Paris Agreement

One of the most internationally significant agreements today is the multilateral agreement concluded in Paris (Paris Agreement), which emerged from the United Nations Conference held in Paris in November and December 2015. This conference was part of the 21st annual session of the UN Climate Change Conference, held periodically since 1995 to achieve the objectives set in the United Nations Framework Convention on Climate Change, adopted in 1992 at the Summit held in Rio de Janeiro, Brazil.⁶³

The Paris Agreement became binding when it was ratified by 55 countries that collectively account for at least 55% of global greenhouse gas emissions, which occurred on November 4, 2016.⁶⁴

The Paris Agreement sets three main objectives:⁶⁵

- 1) States are obliged to limit the average global warming of the Earth to significantly less than two degrees Celsius compared to the “pre-industrial era”;
- 2) The ability of states to adapt to climate change must be strengthened, establishing it as a goal equally important as reducing the emission of greenhouse gases; and
- 3) It is necessary to align financial-economic objectives with the goal of reducing global warming.

⁶¹ The rules adopted in Marrakesh in 2001 are very significant, as they have resolved certain practical issues important for the implementation of the Kyoto Protocol.

⁶² The basic principle of the Kyoto Protocol was the acknowledgment that responsibility for global environmental pollution and the production of the greenhouse effect is essentially common, yet significantly varies depending on how much certain countries have contributed to environmental pollution in the past, i.e., to what extent they have contributed to gas emissions due to their level of industrialization, and how much they currently do. Since the largest quantity of carbon monoxide and other gases, which are the products of combustion and certain technological and industrial processes, largely originate from the most developed countries, the highest degree of responsibility for reducing gas emissions in the future has been imposed on them. This fundamental principle of the Kyoto Protocol is essentially relevant in the currently active Paris Agreement.

⁶³ Source: <https://www.consilium.europa.eu/de/policies/climate-change/paris-agreement/>, accessed on October 10, 2023.

⁶⁴ Source: <https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Artikel/Industrie/klimaschutz-abkommen-von-paris.html>, accessed on October 10, 2023.

⁶⁵ *Ibid.*

CONCLUSION

A healthy environment is of immense importance in modern states, which face, among other challenges, significant environmental problems. Environmental pollution issues are fundamentally global, meaning that despite efforts by developed countries to relocate so-called dirty technologies beyond their borders, primarily to third-world countries, the most dangerous forms of environmental imbalance still impact the environment of affluent countries. This behavior and reasoning by corporations from powerful industrial nations not only clearly indicate that no means are spared in the race for profit but also highlight a certain naivety in all attempts to fully transfer the cost of industrial development and, consequently, environmental pollution to someone else. However, it is a fact that the immediate consequences of environmental disasters are borne by those who are spatially and environmentally most exposed to this pollution.

The immense importance of the protection of the environment through criminal law stems from the enormous significance of a healthy and preserved environment for human health. A preserved environment is also crucial for maintaining fundamental humanity, as humans, despite significant technological advancement, are essentially part of nature. This implies that humans must, to the greatest possible extent, preserve nature and refrain from relentless destructive actions towards the environment or nature in a broader sense, which is often sacrificed for economic development, associated standards, etc.⁶⁶

The protection of the environment through legal norms, both constitutional and those from other branches of law, such as misdemeanor and criminal law, is often generally associated with pronounced demagoguery and frequently amounts to a sort of camouflage, primarily to protect the interests of powerful industries, prioritize economic development, etc.

Criminal law, even concerning environmental protection, is not only strictly based on relevant constitutional provisions but also has a distinctly *ultima ratio* character. It should always be considered better if effective environmental protection can be achieved without resorting to criminal law repression, which here, as elsewhere, represents a last resort in protecting the most important legal goods/values from the most severe forms of violation and endangerment.

The role of the Constitutional Court of Serbia in environmental protection is directly linked to the court's general jurisdiction, which concerns both effective normative control of constitutionality and legality and efficient

⁶⁶ Škulić, M. (2023). Osnovne karakteristike i dominantan *ratio legis* krivičnopravne zaštite životne sredine. *Zbornik „Kaznena reakcija“*, Part XIII. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, Edition Crimen, 10–13.

protection of fundamental human rights and freedoms in the context of the court's decision-making in constitutional appeal procedures.

The case law of the Constitutional Court of Serbia in environmental protection is still very sparse, both in terms of normative control of general legal acts and in deciding on constitutional appeals related to potential violations of the right to a healthy environment. This, in itself, does not necessarily have to be problematic or indicative of a specific anomaly in our legal system, but it is quite indicative in light of other conspicuous phenomena in practice, such as the apparent existence of a large dark figure of environmental offenses, whether in the area of certain misdemeanors or those constituting specific criminal offenses against the environment.

BIBLIOGRAPHY

- Aleksić, Ž., Škulić, M. (1996). *Kriminalistika*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.
- Babić, M., Marković, I. (2013). *Krivično pravo – opšti dio*. Banja Luka: Faculty of Law, University of Banja Luka.
- Babić, V. K. (1990). *Avijacija u lokalnim ratovima*. Belgrade: Vojnoizdavački i novinski centar.
- Brownlie, I. (1999). *Principles of Public International Law*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Etinski, R. (2010). *Međunarodno javno pravo*. Belgrade: Službeni glasnik.
- Faure, M., Heine, G. (2000). *Environmental Criminal Law in the European Union*. Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht.
- Hagan, FE (2008). *Introduction to Criminology – Theories, Methods and Criminal Behavior*, 6th Edition. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Heine, G., (Hrsg.) (1997). *Umweltstrafrecht in mittel- und südeuropäischen Länder*. Freiburg im Breisgau: “Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht”.
- Herdegen, M. (2000). *Völkerrecht*. Munich: Verlag CH Beck.
- Ipsen, K. (1990). *Völkerrecht*. Munich: Verlag CH Beck.
- Jescheck, HH und Weigend, T., (1996). *Lehrbuch des Strafrechts – Allgemeiner Teil*, Fünfte vollstellige neubearbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Duncker & Humblot.
- Kloepfer, M., (Hrsg.), (1994). *Umweltstaat als Zukunft – juristische, ökonomische und philosophische Aspekte*, – CF Gethmann, *Individuelle Freiheit und Umweltschutz aus philosophischer Sicht*. Bonn: Economica Verlag.
- Kreća, M. (2010). *Međunarodno javno pravo*, Fourth Revised Edition. Belgrade: Faculty of Law in Belgrade.

- Krivokapić, B. (2010). *Leksikon međunarodnog javnog prava*. Belgrade: Službeni glasnik.
- Lukić, N. (2023). *Zelena kriminologija*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.
- Marković, R. (2022). *Ustavno pravo*, 26th edition. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.
- Petrov, V. (2022). *Ustavno pravo* Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.
- Rakić-Vodinešić, V. (1995). Ekološko pravo kao pravo čoveka. *Pravni život*, no. 9. Belgrade.
- Reichart, M. (1999). *Umweltschutz durch völkerrechtliches Strafrecht*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Vienna: Peter Lang – Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- Roxin, C. (1998). *Strafverfahrensrecht*, 25. Auflage. Munich: Verlag C.H. Beck.
- Roxin, C., Greco, L. (2020). *Strafrecht – Allgemeiner Teil – Band I – Grundlage – Der Aufbau der Verbrechenlehre*, 5. Auflage. Munich: Verlag CH Beck.
- Sheb, J. M. (2011). *Criminal Law and Procedure*. Wadsworth, Belmont, CA
- Škulić, M. (2001). *Krivičnopravna zaštita životne sredine – dokazni aspekti*. Belgrade: *Pravni život*, no. 9, Volume I.
- Škulić, M. (2011). Pravo na zdravu životnu sredinu kao ljudsko pravo. *Zbornik: „Priručnik za zaštitu životne sredine“*. Belgrade: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.
- Škulić, M. (2011). Međunarodnopravna zaštita životne sredine – prava i obaveze države. *Zbornik: „Priručnik za zaštitu životne sredine“*. Belgrade: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.
- Škulić, M. (2018). Uloga Ustavnog suda u krivičnopravnom segmentu pravnog sistema Republike Srbije. *Bilten Vrhovnog kasacionog suda* no. 2/2018.
- Škulić, M. (2022). *Krivično procesno pravo*, XIII edition. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.
- Škulić, M. (2022). *Kriminalistika*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.
- Škulić, M. (2023). Osnovne karakteristike i dominantan *ratio legis* krivičnopravne zaštite životne sredine. *Zbornik „Kaznena reakcija“*, Part XIII. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade, Edition Crimen.
- Škulić, M. (2023). „Upotreba besposadnih letilica u ratu / oružanom sukobu – analiza sa stanovišta međunarodnog krivičnog prava“. *Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije: „Raskršća međunarodnog krivičnog i krivičnog prava – reforma pravosudnih zakona Republike Srbije“*. Belgrade, Palić: Udruženje za međunarodno krivično pravo.
- Škulić, M. (2023). *Krivično pravo Sjedinjenih Američkih Država*. Belgrade: Službeni glasnik.
- Stojanović, Z. (2008). *Krivično pravo*. Podgorica: CID.
- Stojanović, Z. (2022). *Komentar Krivičnog zakonika*, 12. revised edition. Belgrade: Službeni glasnik.

- Stojanović, Z., Perić, O. (2009). *Krivično pravo – posebni deo*, XIII. Belgrade.
- United Nations Environmental Program. For more, see: https://www.unep.org/interactives/things-you-can-do-climate-emergency/?gclid=EAIAIQobChMIpr2xntzT_gIVFcDVCh1NjwvuEAAYASAAEgIffD_BwE. Accessed May, 1 2023
- Vukčević, M. (2015). *Komentar Ustava Crne Gore*. Podgorica: Mediteran University.
- Vukčević, M., Armenko, S. (2023). *Komentar Zakona o Ustavnom sudu Crne Gore*. Podgorica: JU Official Gazette of Montenegro.

*Академик Миодраг Н. Симовић**

Универзитет у Бихаћу

ORCID: 0000-0001-5116-680X

*Др Марина М. Симовић***

Паневропски Универзитет „Апеирон” Бања Лука, Правни факултет

ORCID: 0009-0008-3330-4023

ВИКТИМОЛОШКА АНАЛИЗА РИЗИКА ОД ВИКТИМИЗАЦИЈЕ КОД КЛИМАТСКИХ ПРОМЈЕНА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ***

САЖЕТАК: Идеја да свако људско биће има право на чисто и здраво окружење је закупила машту људи широм свијета. Да ли је то случај са еколошким људским правима? Повеља Уједињених нација (1945), Универзална декларација о људским правима (1948) и близаначки пакти о људским правима – Међународни пакт о грађанским и политичким правима (ICCPR) и Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (ICESCR) (оба усвојена 1966. и ступила на снагу 1977. године) уопште не спомињу да ли бити човјек укључује такво право. Социоекономска и културна права укључују права на достојанство, образовање, здравље, храну, воду, боловање, породично одсуство и запослење, док је право на здраву животну средину граница између овог и неких других права. Покуша-

* e-mail: miodrag.simovic@pf.unibl.org, професор на Правном факултету Универзитета у Бихаћу.

** e-mail: marina.simovic@gmail.com, ванредни професор на Факултету правних наука.

*** Рад је примљен 24. 11. 2023, а прихваћен је за објављивање 4. 12. 2023. године.

вајући да одговоре на наведено питање, аутори у раду најприје анализирају значење права на заштиту животне средине. Посебно се разматрају резултати Европске климатске конференције о научном доприносу трансформацији климатских промјена на европском континенту одржане 15. и 16. маја 2023. у Варшави. Уз то, презентирају се климатске промјене и виктимизација грађана, као и ризици од виктимизације код ових промјена. У наставку рада посебна позорност усмјерена је на проблематику односа Босне и Херцеговине и Конвенције Уједињених нација о праву мора. У сврху постизања адекватног нивоа нормираности и уређења, предлажу се хитне мјере превенције виктимизације код климатских промјена у Босни и Херцеговини како би се осигурало право свих грађана да живе у сигурном, чистом, здравом и одрживом окружењу.

Кључне речи: климатске промјене, Босна и Херцеговина, виктимизација, животна средина, вода

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Magna Carta Libertatum (средњовјековни латински назив за Велику повељу слобода), усвојен у Ранимиду (Runnymede, западно од Лондона) 1215. године је повукла директну везу између окружења и индивидуалне слободе и произвела је 1217. године Карта де Форест (Charter of the Forest) или Шумску повељу, која је гарантовала „слободе шума и слободних обичаја, како изнутра тако и изван Краљевске шуме“ и обавезу „да се поштују слободе и обичаји одобрени Повељом о шумама“.¹ Управо због тога признање права на заштиту животне средине требало би почети са признањем „права на воду“ у домаћем уставном праву.

Први напори да се учврсти материјално право на здраво окружење су дошли из САД, гдје је уставно признање први пут пронашло свој глас раних шездесетих година прошлог вијека.² Затим је 1968. године млади конгресмен из државе Њу Јорк (New York) – Ричард Отингер (Richard Ottinger) – преузео одговорност за уставно признање права на здраву (или *присвојну* – тадашња номенклатура) животну средину, образлажући да

„...само амандман на Устав САД, гарантујући сваком грађанину здраво и ненарушено окружење, може савладати лакоћу са којом се тренутни напори за очување могу избјећи“³.

¹ May, J. R. (2021). The case for Environmental human Rights: Recognition, implementation, and Outcomes. *42 Cardozo Law Review*, 987.

² *Ibid.*, 989.

³ *Ibid.*, 990.

У том контексту народ има право на чист ваздух и воду и на очување природних, сценских, историјских и естетских вриједности окружења.

Средином деведесетих година прошлог вијека Едит Браун Вајс (Edith Brown Weiss)⁴ идентификовала је 50 уставних одредби на глобалном нивоу које експлицитно признају основно право на квалитетну животну средину. Програм Уједињених нација за животну средину (UNEP – United Nations Environment Programme) закључује да најмање 150 земаља на неки начин признаје право на здраво окружење, укључујући регионални споразум и домаће законодавство. Програм се бави широким спектром питања животне средине, укључујући право на воду.

Стокхолмска декларација Уједињених нација⁵ је била први међународни документ којим се признаје оно што је постало познато као право здравог окружења. Она прописује да је

„...човјек истовремено производ и творац своје околине, која му даје средства за живот у физичком смислу и омогућава интелектуални, морални, друштвени и духовни напредак“.

Након тога је донесено низ докумената који то потврђују на различите начине, укључујући Хашку декларацију из 1989. године (која признаје „право на достојанствен живот у одрживом глобалном окружењу“), принципе Декларације из Рија из 1992. године:

„Људска бића су у средишту бриге за одрживи развој. Они имају право на здрав и продуктиван живот у складу са природом.“

Паришки споразум о климатским промјенама⁶ садржи у преамбули људска права:⁷

„Странке треба да, код предузимања мјера за рјешавање климатских промјена, обезбиједити поштовање, промовисање и разматрање њихових обавеза у погледу људских права...“

Циљ COP21 (Паришке конференције) био је постизање договора и усвајање новог правно обавезујућег документа који ће дефинисати обавезе држава чланица Оквирне конвенције УН о промјени климе (UNFCCC) за раздобље послје 2020. године и на тај начин спријечити

⁴ A. B., Stanford; J. D., Harvard; PH.D. University of California, Berkeley; LL.D. (Hon.), Chicago – Kent; LL.D. (Hon.), University of Heidelberg.

⁵ Dok. A konf. 48. Rev. 1/1972.

⁶ То је први је општи правно обавезујући глобални климатски споразум. Потписан је 22. априла 2016, а Европска унија ратификовала га је 5. октобра 2016. године.

⁷ V.: Fransen, T. et al. (2019). *Enhancing NDCs: A Guide to Strengthening National Climate Plans by 2020*, Washington, DC: World Resources Institute.

порастан температурe на глобалном нивоу преко 2 °C. Уз то, Ксентинијев извјештај⁸ (Уједињених нација), објављен 1994. године, закључује да

„...штета по животну средину има директне посљедице на уживање низа људских права, као што су право на живот, здравље, [и] на задовољавајући животни стандард“.

Босна и Херцеговина је ратификовала Оквирну конвенцију Уједињених нација о промјени климе⁹ (UN Framework Convention on Climate Change – UNFCCC)¹⁰ и Кјото протокол Оквирне конвенције УН о промјени климе (Kyoto protocol to the United nations framework convention on climate change)¹¹. Основни циљ Конвенције јесте да осигура стабилизацију нивоа гасова стаклене баште (CO₂, N₂O, CH₄, HFCs, PFCs и SF₆) у атмосфери на нивоу који ће спријечити опасне антропогенске утицаје на климатски систем (који се састоји од атмосфере, хидросфере, земљишта, леденог покривача, биосфере и интерактивних односа међу овим подсистемима). Даље, активности наведене у Конвенцији осмишљене су са циљем смањења брзине атмосферског загријавања, те да тиме осигурају услове за природне екосистеме да се прилагоде климатским промјенама, спријече нежељене временске услове за производњу хране и снабдијевање водом и осигурају будући привредни развој. Босна и Херцеговина је постала чланица ове конвенције 6. децембра, 2000. године. За успјешно провођење обавеза Босне и Херцеговине у складу са Конвенцијом, основан је Одбор за климатске промјене БиХ са 32 представника. Као посљедица тога, у складу са закључцима Вијећа министара БиХ, основан је Пододбор за климатске промјене БиХ, који се састоји од 10 чланова, а већина чланова Пододбора такође је именована у Одбор за климатске промјене БиХ.

⁸ UN. Special Rapporteur on Human Rights and the Environment: Human rights and the environment: final report / prepared by Fatma Zohra Ksentini, Special Rapporteur.

⁹ Паришки споразум је усвојило свих 196 страна Оквирне конвенције Уједињених нација о климатским промјенама. Обавезује да ће предузете мјере за ограничавање глобалне температуре порасти на „знатно испод“ 2 °C и наставити с напорима да се ограничи на 1,5 °C (чл. 2) (Lecerf, M., Herr, D., Thomas, T., Elverum, C., Delrieu, E., Picourt, L. (2021). Coastal and marine ecosystems as Nature-based Solutions in new or updated Nationally Determined Contributions, Ocean & Climate Platform, Conservation International, IUCN, GIZ, Rare, The Nature Conservancy, Wetlands International and WWF. Доступно на <https://ocean-climate.org/wp-content/uploads/2021/12>). Нето нулти циљеви морају бити усклађени са циљевима Париског споразума и бити позитивни на биодиверзитет или барем биодиверзитетски неутрални (*Ibid.*, 15).

¹⁰ *Службени гласник Босне и Херцеговине* број 19/00.

¹¹ *Службени гласник Босне и Херцеговине – Међународни уговори*, број 3/08. Протокол је отворен за потписивање у јапанском граду Кјоту 11. децембра 1997. године. Ступио је на снагу 16. фебруара 2005. године.

Основ за заштиту животне средине је успостављен и правом на живот или чл. 6. Међународног пакта о грађанским и политичким правима и чл. 6. Конвенције УН о правима дјетета. Право дјетета на успостављење здраве средине незамјењив је стандард за рано дјетињство или да дјеца преживе и развијају се.¹²

Комитет Уједињених нација за људска права (као уговорно тијело које надгледа Међународни пакт о грађанским и политичким правима) недавно је објавио коментар и неколико важних одлука повезивања људских права са исходима животне средине, укључујући климатске кризе. У том циљу, препоручује се да Комитет министара: 1) изради додатни протокол уз Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода (ECHR, ETS бр. 005) о праву на сигурну, чисту, здраву и одрживу животну средину, према терминологији које користе Уједињене нације; 2) изради додатни протокол уз Европску социјалну повељу (ESC) о праву на чисто, здраво и одрживо окружење;¹³ 3) покрене припрему студије изводљивости за конвенцију о пријетњама за животну средину и технолошке опасности које угрожавају људско здравље, достојанство и живот. То би пружило прилику да се у ову конвенцију уграде принципи превенције и предострожности који су неопходни да би право човјечанства на здраву животну средину било исправно заштићено.¹⁴

ЕВРОПСКА КЛИМАТСКА КОНФЕРЕНЦИЈА О НАУЧНОМ ДОПРИНОСУ ТРАНСФОРМАЦИЈИ КЛИМАТСКИХ ПРОМЈЕНА НА ЕВРОПСКОМ КОНТИНЕНТУ

Европска климатска конференција о научном доприносу трансформацији климатских промјена на европском континенту одржана је 15. и 16. маја 2023. године у Варшави у Пољској. Организатори Конференције су

¹² V.: Kofler, B., Netzer, N. (eds.) (2012). *On the Road to Sustainable Development How to Reconcile Climate Protection and Economic Growth*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, 7–9.

¹³ Укључивање овог права у ESC би учинило могућим препознати међуоднос између заштите социјалних права и заштите животне средине. То би такође омогућило невладиним организацијама да подносе колективне жалбе о питањима животне средине.

¹⁴ V.: Moutquin, S. (2021). *Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe*. Strasbourg: Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development. Draft recommendation adopted by the Committee with a large majority on 9 September, 1–17. и Pedersen, O. W. (2010). Environmental principles and environmental justice. Massachusetts Avenue Cambridge: *Environmental Law Review*, Vol. 12, No. 1, 26–49.

Пољска академија наука и Њемачка национална академија наука Леополдина. Након свечаног отварања Конференције, присутне су поздравили и изразили им добродошлицу предсједник Пољске академије Марек Конаржевски (Marek Konarzewski, биолог) и предсједник Леополдин Гералд Хаг (Leopoldine Gerald Haug, климатолог). Учесници су представници/делегати 90 академија наука из 45 земаља Европе и Евроазије. Циљ је да се институционализује научна платформа за иновативни приступ изучавању климатских промјена и с њима везаних трансформација и ефеката из европске перспективе, те дефинисање мјера и активности за постизање климатске неутралности. Конференција је инспирисана концептом антропоцена¹⁵ којег су дефинисали климатолози П. Ј. Крузен и Е. Ф. Штермер.

Уводно предавање (The Crutzen Anthropocene Distinguished Lecture) под насловом „Клизавње у антропоцен: предстојећа изненађења“ (Sliding into the Anthropocene: Surprises Ahead) дао је климатолог Томас Штокер (Thomas Stocker) са Универзитета Берн, Швајцарска. Рад Конференције је настављен у неколико пленарних и паралелних тематских подијум-дискусија: Планета и ми – шта чинити, а шта не?; Климатске промјене: фокусирање на регионалне различитости; Округли сто – дискусија 1: одговор/реакција друштва (заједница); Округли сто – дискусија 2: одговор/реакција пословних структура (businessa) и политике; Секторске трансформације широм Европе: адаптација и ублажавање (паралелни кластери): Кластер 1: пољопривреда и кориштење земљишта; Кластер 2: индустрија и енергија; Кластер 3: вода и екосистеми; Кластер 4: инфраструктура, мобилност и ризици и Закључци и приједлози за нацрт Варшавског комуникае.

Треба истаћи нагласак Конференције на науци и научним методама, посебно у евидентирању, доказивању и научно-заснованој манифестацији/демонстрацији непобитних чињеница о климатским промјенама (континуирани пораст глобалне температуре, топљење поларног леда, повећање температуре, киселости и нивоа мора и океана, све већа учесталост екстремних временских непогода – поплаве, суше, хуригани,¹⁶ деградација пољопривредног земљишта, дефорестација,¹⁷ све у директној корелацији

¹⁵ Антропоцене: назив геолошке ере/епохе која датира од почетка значајнијег људског импакта на земљин геолошки и екосистем, укључујући и антропогене (man-made) климатске промјене (појам увели холандски атмосферски хемичар и нобеловац П. Ј. Крузен (Paul J. Crutzen) и амерички биолог Е. Ф. Штермер (Eugen F. Stoermer). Назив антропоцене су званично подржали International Commission on Stratigraphy (ICS) и International Union of Geological Sciences (IUGS).

¹⁶ Њихова специјалност је подручје без вјетра, које се формира у центру циклона и назива се циклонско око. Због посебних услова, ограничени су на тропска подручја и не треба их помијешати са екстратропским циклонима.

¹⁷ Дефорестација или рашумљавање је сјеча и уклањање шуме са земљишта које се затим преображава за шумску употребу.

са интензитетом антропогених активности). Исказана је потреба за заједничким и координираним дјеловањем и међународном сарадњом, посебно земаља Европе и Евроазије, усмјереним ка хармонизацији мјера и подешавању стратегија у свим секторима за смањење промјена – до постизања неутралног климатског стања. У том циљу предложено је да се ова конференција инаугурише као континуирана активност у форми периодичког скупа сваке двије или три године.

Поред представника скоро свих земаља Европске уније, запажено је присуство делегата из бројних мањих и слабије развијених земаља. Упадљиво је да су били присутни делегати из свих држава насталих распадом СФРЈ, те Албаније, Јерменије, Азербејџана, Израела, Кипра, Молдавије и Турске.

Резиме Конференције, закључци и пројекција будућег дјеловања, те приоритети у разним секторима дефинисани су у Варшавском комуникеу о климатским промјенама у Европи. Тачка 5. Комуникаеа говори о важности да трансформације треба да буду праведне унутар и између друштвених заједница, тачка 9. о значају распознавања регионалних различитости, те тачка 10. о политичким и тржишно-заснованим инструментима (Европски зелени план, национане зелене инвестиције итд.), те нормативној регулативи која треба да стимулише технолошке и друштвене иновације, као и научно-базирану комуникацију међу политичарима, грађанима и научницима како би се смањио негативизам и негирање (дениализам)¹⁸.

КЛИМАТСКЕ ПРОМЈЕНЕ И ВИКТИМИЗАЦИЈА ГРАЂАНА

Природа и темпо уочених климатских промјена представља озбиљан ризик за државну сигурност. Сваки грађанин се мора запитати шта он или она може учинити појединачно за ублажавање климатских промјена и, заједно, шта његови или њени локални, државни и национални лидери раде да осигурају да се свијет одржава за будуће генерације.¹⁹

У Африци, Азији и на Блиском истоку утицаји екстремних временских услова, као што су суше и поплаве, резултирали су несташницом хране, дезертификацијом, дислокацијом становништва и масовним миграцијама

¹⁸ У психологији људског понашања порицање (denialism) је избор особе да негира стварност као начин да се избјегне психички неугодна истина.

¹⁹ CNA Military Advisory Board, National Security and the Accelerating Risks of Climate Change (Alexandria, VA: CNA Corporation, 2014), 1.

и подизањем нивоа мора. Они представљају сигурносне изазове владама ових регија. Ови трендови расту и убрзавају се.²⁰

Брз раст становништва, посебно у приморју и урбаним подручјима, те сложене промјене у глобалу сигурносног окружења учинили су изазовнијим разумијевање стратешки сигурносних ризика пројектованих климатских промјена. Америчко национално обавјештајно вијеће (U. S. National Intelligence Council) оцјењује да ће до 2030. године пораст становништва резултирати потражњом широм свијета за 35 % више хране и 50 % више енергије. Растуће температуре у средњим географским ширинама ће повећати потражњу за водом и енергијом. Ови растући захтјеви ће оптерећивати ресурсе, ограничавати им развој и повећати конкуренцију између пољопривреде, производње енергије и људске егзистенције.

У свјетлу предвиђених климатских промјена наглашава се потрошња воде – хране – енергије као све већа сигурносна пријетња у растућем сегменту свијета.²¹ Топлији океани значе и јаче пљускове. Као што ниво мора расте, олујни удари ће постати инвазивнији, деструктивнији, скупљи и смртоноснији. Густо насељена подручја, укључујући многе велике градове дуж обала или главне водене путеве, посебно су осјетљиви на монсуне и олујне поплаве.

Економије у развоју раде на разумијевању пријетње с којима се суочавају због пројекција климатских промјена, али далеко су од спремности да се носе са изазовима. Климатске промјене могу допринијети изазову глобалне нестабилности, глади, сиромаштву и сукобима. Несташница хране и воде, пандемија болести, спорови око избјеглица и ресурса и теже природне катастрофе додатно оптерећују привреду, друштво и институције широм свијета.²²

Сагледавајући искуства земаља, европски регион јасно показује да треба имати два јасна циља: побољшање просјечног здравља и смањење здравствених неједнакости. Да би се то постигло постоје двије врсте стратегија: унутар сваке земље, дјеловање на социјалне детерминанте здравља за побољшање просјека здравља и смањење здравствених неједнакости и акција на транснационалном нивоу за рјешавање узрока неједнакости између земаља.²³ Мјере превенције стога морају бити усмјерене на смањење емисије стакленичких плинова (GHG), посебно CO₂ емисије и

²⁰ CNA Military Advisory Board, National Security and the Accelerating Risks of Climate Change (Alexandria, VA: CNA Corporation, 2014), 2.

²¹ *Ibid.*, 3.

²² *Ibid.*, 13.

²³ Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region, 2021, 15.

побољшање секвестрације угљеника која је неопходна за одржавање здравља морског живота, као и климе. Тренутно се мора пронаћи могућност (мјере) ублажавања загријавања океана, ацидификације,²⁴ деоксигенације,²⁵ пораста нивоа мора, утицаја екстремних временских појава и разарања и заштите посебно осјетљивих екосистема на глобалном нивоу.

У вези са својом стратегијом управљања водом и минимизирања поплаве, власти Сингапура су изјавиле да ће земља сачувати и обновити своју шуму мангрова,²⁶ јер

„...мангрови помажу тако што распршују валове и заробљавају седимент, потенцијално служећи као флексибилан облик обалне одбране, уз смањење ерозија“²⁷.

Зашто Босна и Херцеговина не ради слично у намјери не само заштите вода и водених ресурса, већ и заштите шума, али и земљишта? И, наравно, ако то и ради, зашто не сади дрвеће и биљке које ће бити прилагођене будућим климатским промјенама? И како се бори са штеточинама и шумокрадицама? Здраве и нетакнуте марине и обални екосистеми представљају ефективне природне тампоне против утицаја климатских промјена, а шта је учињено да се заштите море и обални појас? О заштити биљног и животињског свијета не може се ни говорити док се не усвоји адекватна регулатива, с тим да климатске промјене неће чекати на нас. Посебан немар постоји када је ријеч о заштити биолошке разноликости, а у том контексту и природних резервата попут Хутовог блата,²⁸ што се мора хитно промијенити.

²⁴ Овај феномен се обично назива закисељавањем океана или „други CO₂ проблем“, поред загријевања океана.

²⁵ Деоксигенација је хемијска реакција која укључује уклањање атома кисеоника из молекула. Термин се такође односи на уклањање молекуларног кисеоника (O₂) из гасова и растварања, што је корак у техници без ваздуха и пречишћивачима гаса.

²⁶ Шуме мангрова су шуме стабала разних врста мангрова које су врло толерантне на со морске воде, а расту у обалним подручјима која захватају плиме и осјеке.

²⁷ Lecerf, M., Herr, D., Thomas, T., Elverum, C., Delrieu, E. and Picourt, L. (2021). *Coastal and marine ecosystems as Nature-based Solutions in new or updated Nationally Determined Contributions*, Ocean & Climate Platform, Conservation International, IUCN, GIZ, Rare, The Nature Conservancy, Wetlands International and WWF, 31. Доступно на: <https://bvearmb.do/handle/123456789/2479?show=full>.

²⁸ Парк природе „Хутово благо“ основан је 1995. године. Налази се у југоисточној Херцеговини, са лијеве стране ријеке Неретве на територији општина Чапљина и Столац. Заузима површину од 8.000 хектара. „Хутово благо“ се сматра једним од највећих зимовалишта птица на подручју Европе.

РИЗИЦИ ОД ВИКТИМИЗАЦИЈЕ КОД КЛИМАТСКИХ ПРОМЈЕНА

Здравствена неједнакост вријеђа људско право на здравље и неправедна је. С обзиром на европске вриједности и знање може се и мора у БиХ радити више на афирмисању здравља и смањењу здравствене неједнакости. Здравствени системи усмјерени на људе кључни су за одрживост и праведну Европу. Ова визија се на одговарајући начин одражава у кључне стратешке циљеве Здравља 2020. (Health 2020) усвојене на Малти на сједници Регионалног комитета у септембру 2012. године. Иза Health 2020. крије се једноставна али витална идеја: здравље за добробит је важно за људе, друштвени и економски развој и будућност Европе. Здравље је основни ресурс за живеће људи, породица и заједнице. У овом контексту постоји хитна потреба промовисања и заштите здравља, посебно за најугроженијим сегментима становништва.²⁹

Превентивни фактори ризика виктимизације грађана Босне и Херцеговини у будућим климатским промјенама су услови у којима се људи рађају, расту, живе, раде и старе и неједнакости у моћи и новцу и ресурсима који их стварају. Други, не мање значајан фактор ризика учестале и вишеструке виктимизације грађана Босне и Херцеговини у будућим климатским промјенама је могућност приступа људским правима, при чему приоритет треба да буде побољшање здравља (или право на здравље и здраву животну средину) и смањење неједнакости или санкционисање сваког облика дискриминације грађана по наведеним основама у приступу услугама или мјерама помоћи, подршке и заштите у вези са наступајућим климатским промјенама и природним катастрофама и штетама. Трећи и можда најважнији фактор ризика је неадекватна заштита водених ресурса Босне и Херцеговине, те непостојање права на воду као елементарног људског права у Уставу Босне и Херцеговине, јер без воде нема живота, а тиме су и сва остала људска права онемогућена или недоступна за грађане.

Неодрживо кориштење мора и нарушено управљање довело је у опасност и здравље и просперитет Медитерана за будуће генерације. Не само да се ризикује губљење разноликости биодиверзитета региона, већ се такође угрожавају средства за живот свих оних који зависе од здраве планете. До данас земље широм свијета, укључујући медитерански регион, нису успјеле да учине значајан напредак ка стварању

²⁹ V.: Јакаб, З. (2021). *Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region: final report*. New Delhi: World Health Organization, Regional Director for Europe. Доступно на: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/...>

адекватне мреже заштићених морских подручја (МРА)³⁰ до 2020. године, а што је циљ постављен Конвенцијом о биолошкој разноликости (CBD – Convention on Biological Diversity³¹). Међутим, у посљедњих неколико деценија неodrживи риболов, туризам, пластика, хемикалије и загађење и брзи развој обале озбиљно су угрозили његову еколошку отпорност. Уз то, у протеклих 50 година популација медитеранских морских сисара смањена је за 41 %, а око 80 % рибљег фонда је прекомјерно изловљено. Више од половине (53 %) ајкула је у ризику од изумирања, а медитеранска морска трава *Posidonia oceanica* смањена је за 34 %.³²

Бројне еколошке политике усмјеравају медитеранске земље да заштите читав низ обалних и морских станишта како би се одржала способност природних система да обезбиједе повезане услуге екосистема. То укључује:

- на међународном нивоу, Конвенцију о биолошкој разноликости и УН 2030 Агенду за одрживи развој (Циљеви одрживог развоја или SDG – Sustainable Development Goals)³³;

- на регионалном нивоу, поморски стратешки оквир и морско просторно планирање Директиве Европске уније о посебно заштићеним подручјима и биолошкој разноликости регије (Протокол о разноликости – SPA/BD – Protocol is the Mediterranean’s main tool for implementing the 1992 Convention on Biological Diversity) и Регионална конвенција УН за заштиту морског окружења и обалне регије Медитерана (Барселона конвенција)³⁴.

Босна и Херцеговина, Кипар, Грчка, Израел, Либија и Монако оцијењени су у односу на ратификоване обавезе врло слабо, са 50 % или

³⁰ Према дефиницији Међународне уније за очување природе (IUCN), заштићена морска подручја (МРА) представљају морска подручја која су издвојена с циљем дугорочног очувања природе и повезаних услуга екосистема и културне вриједности. Строги морски резервати забрањују сваки приступ, с изузетком приступа ради обављања научне дјелатности.

³¹ Конвенција је отворена за потпис на Свјетском самиту у Рио де Жанеиру 5. јуна 1992. године, а ступила је на снагу 29. децембра 1993. године. САД су једина земља чланица УН која није ратификовала ову конвенцију. Има два допунска споразума, Картагенин протокол (The Cartagena Protocol) и Нагоја протокол (Nagoya Protocol).

³² Gomei, M., Abdulla, A., Schröder, C., Yadav, S., Sánchez, A., Rodríguez, D., Abdel, Malek D. (2019). *Towards 2020: how Mediterranean countries are performing to protect their sea*, World Wide Fund For Nature, 7. Dostupno na <https://www.semanticscholar.org/paper/Towards-2020>.

³³ Усвојена од стране Уједињених нација 2015. године.

³⁴ Convention for the Protection of the Mediterranean Sea Against Pollution (Barcelona Convention) усвојена је 16. фебруара 1976. године у Барселони, а ступила на снагу 1978. године.

мање. Осталих 13 земаља је такође имало прилично лоше резултате (испод 83 %), и то из два разлога: 1) тек треба да преведу у национално законодавство оно што је ажурирано 1995. године, посебно Протокол о заштићеним подручјима и биолошкој разноликости (SPA/BD), кључни протокол из Конвенције из Барселоне која се односи на стварање МРА у територијалним водама и отвореном мору или 2) нису успјели доставити шести национални извјештај који се захтијева према CBD.³⁵

Већина других земаља, са изузетком Албаније, Хрватске, Грчке и Малте, нису направиле било какав напор да се повећа њихова ознака подручја у протеклих десет година. Врло мала површина МРА је такође одређена у Египту, Италији, Словенији и Турској. Гледајући у државе чланице Европске уније, већина нових МРА у Хрватској, Грчкој и Шпанији (осим Коридора за китове успостављеног 2018. године) су Natura 2000³⁶ подручја, успостављена у оквиру обавезујућег законодавства о птицама и стаништима.³⁷

Алжир, Босна и Херцеговина, Кипар, Египат, Либан, Либија, Малта, Црна Гора, Мароко, Сирија и Тунис још увијек немају потпуно заштићене службенике области.³⁸ Упркос чињеници да су све медитеранске земље усвојиле законе за заштиту морске околине, одређивање МРА и њихово учинковито управљање и даље је велики изазов за већину земаља. Лобистички и економски интереси, који се супротстављају овим мјерама заштите, остају превише моћни, док капацитети државне администрације још увијек нису довољни да ефикасно управљају системом МРА. Осим

³⁵ Конкретно, Босна и Херцеговина, Кипар, Грчка, Израел, Либан, Либија и Црна Гора још увијек нису ратификовали Протокол SPA/BD.

³⁶ Natura 2000 је еколошка мрежа коју чине подручја важна за очување угрожених врста и станишта Европске уније. Темелји се на двије директиве које подржавају политику заштите природе Европске уније. То су Директива о стаништима и Директива о птицама. Овим се директивама штити око 1.200 животињских и биљних врста и 230 врста станишта на преко 20 % територија Европске уније. Мрежа Natura 2000 састоји се од посебних заштићених подручја – SAC (подручја која су одређена Директивом о стаништима) и посебних подручја заштите птица – SPA (подручја одвојена према Директиви о птицама) и тренутно обухвата око 30.000 подручја. Циљ Natura 2000 је осигурати дугорочан опстанак и повољне услове највреднијих и најугроженијих станишта и врста.

³⁷ Lecerf, M., Herr, D., Thomas, T., Elverum, C., Delrieu, E., Picourt, L. (2021). *Coastal and marine ecosystems as Nature-based Solutions in new or updated Nationally Determined Contributions, Ocean & Climate Platform*. Conservation International, IUCN, GIZ, Rare, The Nature Conservancy, Wetlands International and WWF. Доступно на: <https://ocean-climate.org/wp-content/uploads/2021/...>, 15.

³⁸ Gomei, M., Abdulla, A., Schröder, C., Yadav, S., Sánchez, A., Rodríguez, D., Abdel Malek, D. (2019). *Towards 2020: how Mediterranean countries are performing to protect their sea*, 22

тога, доносиоцима одлука недостаје дугорочна визија за рјешавање кризе биодиверзитета.

Упркос скоро двије деценије глобалних, регионалних и националних обавеза, доносиоци одлука на Медитерану још увијек нису довољно ангажовани на заштити своје морске средине. Прије дванаест година земље Медитерана потписале су CBD Aichi Target 11,³⁹ обавезујући се на заштиту најмање 10% њихових вода са стварањем ефективних МРА. Међутим, од 2010. године већина земаља уложила је мало или нимало напора да одреди додатна подручја.⁴⁰

Како обални региони постају све насељенији, чешће или јаче олује угрожавају становништво у овим подручјима и повећавају захтјеве за хитне службе у смислу учесталости и јачине олуја. Истовремени или широко распрострањени екстремни временски догађаји и/или шумски пожари, праћени масовним евакуацијама и деградирана критична инфраструктура могла би надмашити локалне и државне ресурсе и захтијевају повећано кориштење подршке војног и приватног сектора.⁴¹

Потенцијалне сигурносне посљедице промјена глобалне климе треба да служи као катализатор за сарадњу и промјену. Умјесто тога, утицаји климатских промјена убрзавају нестабилност у рањивим подручјима у свијету и служе као катализатори сукоба. С позитивне стране, признање ризика може довести до повећане сарадње – дакле, виде се климатске промјене као катализатор за сарадњу и промјене.⁴²

Чак и за те исходе или пројектовани сценариј, који имају мало вјероватноће да ће се догодити, ако је посљедица довољно висока, резултат ризика захтијева акцију. Због тога, процјене треба да буду и загађености хидропотенцијала, али и осталих природних ресурса. Остали догађаји који се мјере са већом прецизношћу, а представљају факторе виктимизације усљед климатских промјена од 2007. године, укључују: дужину пожарних сезона; убрзање пораста нивоа мора; наставак колапса и густине и запремине морског леда у Арктичком океану;⁴³ кретање биљака,

³⁹ Ради се о уводу у „друге ефикасне мјере очувања засноване на областима“ у оквиру Aichi Target 11 Конвенције о биолошкој разноликости (Convention on Biological Diversity): поријекло, тумачење и нова океанска питања.

⁴⁰ Gomei, M., Abdulla, A., Schröder, C., Yadav, S., Sánchez, A., Rodríguez, D., Abdel Malek, D. (2019). Towards 2020: how Mediterranean countries are performing to protect their sea, 25

⁴¹ CNA Military Advisory Board (MAB), 2014, 4.

⁴² *Ibid.*

⁴³ Трендови на леду тренутно сугеришу да у суштини нема леда. Арктичко љето се појављује по први пут после 2021. године. Доступно на <https://www.cna.org/centers-and-divisions/ipr/mab>, приступљено 12. 9. 2023.

животиња и вектора болести према вишим надморским висинама и географским ширинама; падавине и суше су све неправилније и интензивније и повећан стрес за системе слатке воде.

Процјене ризика, поред мјерења у одређеном временском интервалу и прогноза за наредни период (сценарио), треба да садрже утицај климатске промјене на окружење, могућност адаптације (мјере помоћи, подршке и заштите) и рањивост (штете и страдања). Климатске промјене су утврдиле да ће се у сушним регијама фреквенција суша вјероватно повећати. Предвиђено је да ће овај тренд значајно смањити обновљиве ресурсе површинских и подземних вода и појачати конкуренцију за воду. Осим тога, предвиђа се смањење климатских промјена на квалитет слатке воде и воде за пиће због интеракцијских фактора као што су повећање седимената, нутријената и загађивача због тешких оптерећења падавина и повећана концентрација загађивача током суша.⁴⁴ И Босна и Херцеговина ће са порастом температуре до пет степени до 2030. године бити суочена са сушама, поплавама, клизиштима и недостатком воде и хране.

Научни подаци указују да ледени покривач губи више леда него што се још увијек замјењује и научници и даље нису сигурни у његову будућност. Океани су највећи свјетски угљенични „понори“, док апсорбирају око једну четвртину угљеничног диоксида који се емитује у атмосферу сваке године. Што је више угљеничног диоксида који се апсорбује, морска вода постаје киселија. Ово закисељавање океана смањује капацитет мора и организама са шкољкама или скелетима направљеним од калцијум-карбоната (као што су корали, крил, шкољкасти мекушци и шкољке) да преживе, расту и размножавају се. Овај феномен утиче на цијели ланац исхране у води. Могао би узроковати поремећај снабдевености храном из океана.⁴⁵ Губитак земљишта и поплаве доводе до расељавања становништва, а подизање нивоа мора сигурно би исто произвело у сливу Неретве, при чему би незаштићено „Хутово блато“ било изгубљено уколико се не предузму одговарајуће мјере превенције.

Баријере за управљање ризиком од поплава отпорним на климатске промјене у Босни и Херцеговини, према процјени надлежних министарстава огледају се у недостацима у мрежи и капацитетима хидрометријског осматрања; финансијским ограничењима; ограничењу људских ресурса; недостатку техничких капацитета за идентификацију ризика и процјена, моделирању и предвиђању, превенцији/смањењу ризика и преносу ризика који су слаби међу институцијама и нивоима управљања; недовољном

⁴⁴ CNA Military Advisory Board, 2014, 4.

⁴⁵ *Ibid.*

знању и капацитетима о екосистемским и неструктуралним приступима отпорности на климу; смањењу ризика од поплава; недостатку стратешког интегрисаног приступа управљања ризиком од поплава; недостатку приступа процјене идентификације потреба одбране од поплава и детаљне процјене ризика и посљедица неуспјеха.⁴⁶

Предвиђени утицаји климатских промјена би требало би да буду у потпуности интегрисани у национални план заштите инфраструктуре и стратешки национални план процјене ризика. Стратешка национална процјена ризика мора укључити пројектоване утицаје климатских промјена током наредних деценија, тако да је потребна отпорност, а захтјеви у вези са овим пројекцијама могу се боље дефинисати у националном плану заштите инфраструктуре.⁴⁷ Утицаје климатских промјена треба узети у обзир у свим процјенама рањивости и предвидјети могуће штете. Када је ријеч о мору не смије се заборавити утицај подизања нивоа мора на слив Неретве, посебно Бушко језеро⁴⁸ (некада Бушко блато), те у складу с тим треба планирати адекватне мјере заштите и искориштавања пријетње подизања мора, као могућег одрживог природног ресурса убудуће (примјер Норвешка или Енглеска).

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА И КОНВЕНЦИЈА УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА О ПРАВУ МОРА

Босна и Херцеговина није имплементирала у цијелости Конвенцију о праву мора Уједињених нација⁴⁹ (The United Nations Convention on Law of the Sea; скраћеница: UNCLOS) нити је адекватно заштитила своју морску површину и биолошку разноликост. С друге стране, Босна и Херцеговина је поморска држава која има своје територијално море,

⁴⁶ V.: Scaling up climate resilient flood risk management in Bosnia and Herzegovina, 2019: 1–15.

⁴⁷ CNA Military Advisory Board, 2014, 5.

⁴⁸ Бушко језеро или Бушко блато природни је наставак Ливањског поља. Налази се у Босни и Херцеговини на 716 m надморске висине. Само језеро има површину од 55,8 km², а укупна запремина је 782 милиона m³. Својом површином ово језеро је највеће умјетно језеро – вјештачка акумулација у Европи. Бушко блато располаже богатством и разноврсношћу рибљег фонда.

⁴⁹ Конвенцију је усвојила Трећа конференција Уједињених нација о праву мора (UNCLOS III) и отворена је за потписивање, заједно са Завршним актом Конференције, у Montego Bayu, Јамајка, 10. децембра 1982. године. Ступила је на снагу 16. новембра 1994. године. Конвенцијом се успоставља правни систем за океане и мора који утврђује правила која уређују све употребе океана и њихових богатстава.

те остала припадајућа права у складу са својим статусом, према овој конвенцији. То се посебно односи на потпуно слободан и ничим ометан приступ спој/прикључак територијалног мора Босне и Херцеговине на међународне воде (отворено море) у којем се не примјењује режим нешкодљивог пролаза. Осим тога, не примјењује се ни режим транзитног пролаза, него режим слободне пловидбе и комуникације (потпуно исти као у међународним водама) за све врсте пловила, прелијетање авиона и полагање подморских каблова.

Босна и Херцеговина је тек 2017. године донијела прву декларацију која настоји утврдити морске и државне границе Босне и Херцеговине са Републиком Хрватском.⁵⁰ У овој декларацији се позивају надлежни органи Републике Хрватске, односно Европске уније да без одгађања обуставе све радње чији циљ може бити умањење или потпуно докидање суверених права Босне и Херцеговине на мору, а што се посебно односило на најаву почетка изградње Пелешког моста између тзв. Малог мора (продужетка Неретванског канала југоисточно од луке Плоче) и Канала Малог Стона. Уз то, позивају се надлежни органи Републике Хрватске, односно Европске уније да се хитно укључе у билатералне разговоре с Босном и Херцеговином, а ради постизања билатералних рјешења у погледу разграничења на мору на принципима уважавања суверених права Босне и Херцеговине. О мјерама заштите становништва и биолошке разноликости усљед климатских промјена, попут подизања нивоа мора, још не постоји ни адекватна законодавна регулатива, јер нису имплементиране европске директиве и препоруке из ове области.

ХИТНЕ МЈЕРЕ ПРЕВЕНЦИЈЕ ВИКТИМИЗАЦИЈЕ КОД КЛИМАТСКИХ ПРОМЈЕНА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Све је јасније да су вода, храна и енергија нераскидиво повезани. Вода је потребна не само за живот људи, него и за пољопривреду и производњу енергије. Производња хране захтијева воду за раст усјева и енергију за сађење и жетву и за производњу енергетски богатих гнојива. У неким дијеловима свијета шуме се спаљују за производњу дрвеног угља, а усјеви се спаљују и претварају у биогориво умјесто у храну. У другим дијеловима у свијету енергетски интензивна десалинизација користи гориво за прављење слатке воде. Главни водени путеви

⁵⁰ Декларација Представничког дома Парламентарне скупштине БиХ од 13. септембра 2017. године.

у националним границама и храна која се узгаја у умјереним подручјима омогућава исхрану милиона људи у сувим лошим областима узгоја, а водна сигурност постаје све важнија. Највећи приоритет је да државе осигурају добар почетак живота за свако дијете.

Мјере превенције треба усмјерити према: суочавању са чињеницама – анализа стања и могућих климатских промјена; изради процјена, чак и малих количина ризика; придржавању концепта потпуне одговорности кроз израду приједлога викимолошких планова помоћи, подршке и заштите и суочавању са могућим посљедицама кроз процјену рањивости (страдања и штете). Поред тога, у благе викимолошке мјере убрајају се: израда одговарајуће законске и подзаконске регулативе у вези са заштитом водених и осталих природних ресурса (земљиште, шуме, биљке, животиње и људи); израда викимолошких планова помоћи, подршке и заштите; викимолошке обуке становништва за дјеловање у ризичним ситуацијама; обезбјеђење резерви (воде, хране и осталих ресурса) и здравствене заштите и накнаде штете за угрожене грађане.

Одређене здравствене детерминанте, као што су сиромаштво и лоше образовање, могу да прелазе с једне генерације на другу и, из сложених разлога, интензивирају се у процесу.⁵¹ Ово захтијева, као минимум, адекватну социјалну и здравствену заштиту за жене, будуће мајке и младе породице и значајно напредовање за универзалне, квалитетне, приступачне ране године, те систем образовања и бриге о дјечи. Оба захтјева су кључна за јачање побољшања у вјештинама и индивидуалном оснаживању добрим стартом, али и постизању бољег здравља међу постојећом одраслом популацијом у свакој земљи. Посебно је битно смањити стрес на послу и дуготрајну незапосленост кроз активне програме тржишта рада и рјешавање узрока друштвене изолације.⁵²

Долазе у обзир:

Препорука 1(а): осигурати услове потребне за добар квалитет родитељства и изградњу породице, промовисати родну равноправност и обезбиједити адекватну социјалну и здравствену заштиту.

Препорука 1(б): осигурати универзални квалитетан и лак приступ раним годинама, систем образовања и бриге о дјечи. Исто се односи на запослење, услове рада и здравствену неједнакост.

⁵¹ Chair, A. C. (2015). *Task Group on Sustainability and Community Head of Social Policy, New Economics Foundation, Intergenerational equity briefing Review of social determinants of health and the health divide in the WHO European Region*. New Delhi: World Health Organization, 4.

⁵² Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region: final report, 2021, 15. Dostupno na <https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789289000307>.

Препорука 1(с): искоријенити изложеност нездравом и несигурном раду и ојачати мјере за осигурање здравих радних мјеста и приступ запошљавању и квалитетном раду.

Препорука 1(д): увести кохерентну ефикасну међусекторску акцију за бављење неједнакостима у старијој доби како би спријечили и управљали развојем хроничног морбидитета и побољшали опстанак и благостање преко друштвеног градијента.

Препорука 2(а): унаприједити ниво и дистрибуцију социјалне заштите према потребама побољшања здравља и адресирања здравствене неједнакости.

Препорука 2(б): осигурати да се предузму заједнички напори за смањење неједнакости у локалним детерминантама здравља – кроз заједничко стварање и партнерство са онима који су погођени, цивилног друштва и низа цивилних партнера.

Препорука 3(а): промовисање правичности кроз ефективну употребу пореза и трансфера. Конкретно, пропорцију буџета утрошеног на здравствену и социјалну заштиту треба одржати у свим земљама и повећати за земље испод садашњег европског просјека.

Препорука 3(б): дугорочно планирање и чување интереса будућих генерација – утврђивањем веза између околишних, друштвених и економских фактора и њихова централност за све политике и праксу.

Препорука 4(а): побољшати управљање за друштвене детерминанте здравља и здравствену правичност. Ово захтијева већу кохерентност дјеловања на свим нивоима власти (транснационални, национални, регионални и локални) и у свим секторима и заинтересованим странама (јавним, приватним и добровољним). Приоритети су јавно здравље, превенција лошег здравља и лијечење

Препорука 4(б): развити свеобухватан, међусекторски одговор на дугорочну природу превенције и лијечења болести и здравље на правичан начин како би се постигле одрживе и правичне промјене у превенцији и лијечењу лошег здравља и јачању здравствене правичности.

Препорука 4(с): предузети редовно извјештавање и увид јавности у неједнакости у здрављу и његовим друштвеним детерминантама на свим нивоима управљања, укључујући транснационалне, у земљи и локално⁵³.

⁵³ Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region: final report, 2021, 15. Доступно на: <https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789289000307>, 169.

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Свака генерација има дужност да заштити животну средину и биодиверзитет и да спријечи све непоправљиве и неповратне штете животу на Земљи, како би се осигурало право наредних генерација да живе у сигурном, те чистом, здравом и одрживом окружењу. Свака генерација ће осигурати да се природни ресурси користе и управљају на еколошки одржив начин, те да научно-технолошки напредак у свим областима не штети животу на Земљи. Свака генерација је одговорна за заштиту животне средине и дужна је спријечити штету за животну средину и санирати еколошку штету.⁵⁴

Босна и Херцеговина треба хитно да приступе изради виктимолошких студија процјене ризика и штетних ефеката околине, затим процјене здравља становништва и узроке нарушавања здравља, те измјени законодавства ради заштите права и достојанства и добробити људи (право на воду у Уставу и право на заштиту животне средине у складу са међународним документима), али и процјене стабилности екосистема и већ проузрокованих штета са посебним освртом на природне ресурсе (воду, море, шуме, руде, земљиште и биоразноликост). Спречавањем и процесуирањем кршења права на сигурну, чисту, здраву и одрживу животну средину и заштиту жртава, имплементирале би се на нивоу цијеле државе „интегрисане политике“ које су ефикасне и нуде свеобухватан одговор на пријетње околине и технолошких опасности.

„Морална одговорност“ богатијих земаља и „солидарност“ са сиромашнијим земаљама сугерише да друга социјална једнакост – као што су родна равноправност, права дјецe и права на образовање за најугроженије (виктимолошке обуке помоћи, подршке и заштите особа у ризику од климатских промјена) – морају бити приоритети неразвијених и земаља у развоју. То подразумјева обавезу државе Босне и Херцеговине не само да усклади своју законску регулативу са међународним и европским правним нормативима и стандардима, већ и да, при имплементацији ових одредби у Устав и законодавство, посебну пажњу посвети различитом третману посебно рањивих група у свом друштву. Међутим, Босна и Херцеговина је до сада пропустила прилику за унапређење и није успјела израдити заједничку стратегију о управљању ризицима усљед климатских промјена. То може да значи да ће будуће климатске промјене Босна и Херцеговина дочекати незаштићена и неспремна.

⁵⁴ Moutquin, S. (2021). Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe, Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development, Draft recommendation adopted by the Committee with a large majority on 9 September, 1–17.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелески, М., Симовић, М., Симовић, М. М. (2022). *Викијимологија*. Тетово: графички студио Партизан пројект.
- Wissenschaftlicher Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen (WBGU) (2011). Yukon, Oklahoma: *Global Megatrends*, Factsheet, No. 3 /2011. Доступно на: https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewiRmrBF4KCEAxWehf0HHUNfCYcQFnoECBIQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.wbgu.de%2Ffileadmin%2Fuser_upload%2Fwbgu%2Fpublikationen%2Fhauptgutachten%2Fhg2011%2Fpdf%2Fwbgu_jg2011_ZfE.pdf&usq=AOvVaw2sZ7GM4QLAcIEZHbmWDTfV&opi=89978449.
- Germanwatch (2011). *Globaler Klimawandel: Ursachen, Folgen, Handlungsmöglichkeiten, 3rd. revised edition*. Bonn: Germanwatch.
- Gomei, M., Abdulla, A., Schröder, C., Yadav, S., Sánchez, A., Rodríguez, D., Abdel Malek, D. (2019). Towards 2020: how Mediterranean countries are performing to protect their sea.
- Darnall, N., Sides, S. (2008). Assessing the Performance of Voluntary Environmental Programs: Does Certification Matter?, Washington, DC: *Policy Studies Journal*, Vol. 36, no. 1. Доступно на <https://doi.org/10.1111/j.1541-0072.2007.00255.x>.
- IPCC (2007). *Climate Change – Impacts, Adaptation and Vulnerability*. New York: Cambridge University Press, Доступно на: <https://www.ipcc.wg2.org>.
- Jakab, Z. (2021) *Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region: final report*. New Delhi: World Health Organization, Regional Director for Europe.
- Kofler, B., Netzer, N. (eds.) (2012). *On the Road to Sustainable Development How to Reconcile Climate Protection and Economic Growth*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Lecerf, M., Herr, D., Thomas, T., Elverum, C., Delrieu, E., Picourt, L. (2021). *Coastal and marine ecosystems as Nature-based Solutions in new or updated Nationally Determined Contributions, Ocean & Climate Platform*, Conservation International, IUCN, GIZ, Rare, The Nature Conservancy, Wetlands International and WWF. Доступно на <https://ocean-climate.org/wp-content/uploads/2021/...>
- Marx, A. (2019). *Public-Private Partnerships for Sustainable Development: exploring their design and its impact on effectiveness*. Leuven: Leuven Centre for Global Governance Studies, University of Leuven.
- May, J. R. (2021). The case for Environmental human Rights: Recognition, implementation, and Outcomes. New York: 42 Cardozo Law Review, 983.
- Moutquin, S. (2021). *Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe*. Strasbourg: Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development. Draft recommendation adopted by the Committee with a large majority on 9 September.
- Netzer, N., Gouverneur, J. (2011). *Saving Tomorrow – Today?, Dialogue on Globalization*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.

- Pedersen O. W. (2010). Environmental principles and environmental justice. Massachusetts Avenue Cambridge: *Environmental Law Review*, Vol. 12, No. 1.
- Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region: final report, 2021*. New Delhi: World Health Organization.
- Scaling up climate resilient flood risk management in Bosnia and Herzegovina, Ministry of Spatial Planning, Civil Engineering and Ecology, United Nations Development Programme, 2019. Sarajevo: UNDP.
- Simović, M., Ramljak, A. (2006). *Viktimologija*. Banja Luka: Panevropski univerzitet „Apeiron“.
- Симовић, М., Ацајлић-Дедовић, А., Симовић, М. М., Симовић, М. В., Ангелески, М. (2021). Критичка виктимологија о жртви, миту и корупцији. Лакташи – Бања Лука: Графомарк.
- Симовић, М., Ацајлић-Дедовић, А., Велић, Л., Софразија, Х., Симовић, М. М., Хумачкић, Т., Буљубашић, М., Хунчек, С., Мадешко, Б., Ченгић, А. (2021). Виктимологија о жртвама природних катастрофа и заштити животне средине у Босни и Херцеговини. Лакташи – Бања Лука: Графомарк.
- Stern, N. (2009). *The global deal climate change and the creation of a new era of progress and prosperity, 1st ed.* New York: PublicAffairs.
- Traufetter, G. (2010). *Was in Cancun beschlossen wurde*, in: Spiegel Online (11-12-2010); Доступно на: <https://www.spiegel.de/wissenschaft/natur/dokumentation-was-in-cancun-beschlossen-wurde-a-734120.html>.
- Fransen, T., Sato, I., Levin, K., Waskow, D., Rich, D., Ndoko, S., Teng, J. (2019). *Enhancing NDCs: A Guide to Strengthening National Climate Plans by 2020*. Washington, DC: World Resources Institute.
- Chair, A. C. (2015). *Task Group on Sustainability and Community Head of Social Policy*. New Economics Foundation, *Intergenerational equity briefing Review of social determinants of health and the health divide in the WHO European Region*. New Delhi: World Health Organization.
- CNA Military Advisory Board, National Security and the Accelerating Risks of Climate Change*. Alexandria, VA: CNA Corporation, 2014.

*Miodrag N. Simović, Ph.D.**

University of Bihać, Faculty of Law

ORCID: 0000-0001-5116-680X

*Marina M. Simović, Ph.D.***

Pan-European University Apeiron in Banja Luka, Faculty of Legal Studies

ORCID: 0009-0008-3330-4023

VICTIMOLOGICAL ANALYSIS OF THE RISK OF VICTIMIZATION DUE TO CLIMATE CHANGE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA***

ABSTRACT: The idea that every human being has the right to a clean and healthy environment has captivated the imagination of people worldwide. Is this the case with environmental human rights? The United Nations Charter (1945), the Universal Declaration of Human Rights (1948), and the two human rights covenants – The International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR) (both were adopted in 1966 and entered into force in 1977) omit any reference to whether being human encompasses such a right. Socioeconomic and cultural rights include the rights to dignity, education, health, food, water, sick leave, family

* e-mail: miodrag.simovic@pf.unibl.org, Professor at the Faculty of law, University of Bihać

** email: marina.simovic@gmail.com, Assistant Professor at the Faculty of Legal Studies

*** The paper was received on November 24, 2023, and the paper was accepted for publication on December 4, 2023.

The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*

leave, and employment, while the right to a healthy environment presents a boundary between these and various other rights. In an attempt to address this issue, the authors first analyze the meaning of the right to environmental protection. They specifically scrutinize the outcomes of the European Climate Conference regarding the scientific contributions to climate change transformations on the European continent, held on May 15th and 16th, 2023, in Warsaw. Additionally, the paper presents insights into climate change and the victimization of citizens, along with the risks of victimization associated with these changes. Building on the discussion, special attention is directed towards the issue of the relationship between Bosnia and Herzegovina and the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS). To achieve an adequate standardization and regulation level, urgent preventive measures are proposed to address victimization in the context of climate change in Bosnia and Herzegovina with the aim of ensuring the right of all citizens to live in a safe, clean, healthy, and sustainable environment.

Keywords: climate change, Bosnia and Herzegovina, victimization, environment, water

INTRODUCTORY REMARKS

The Magna Carta Libertatum (medieval Latin for “Great Charter of Freedoms”), adopted in Runnymede (west of London) in 1215, drew a direct link between the environment and individual freedom. It gave rise to the *Carta de Foresta* (Charter of the Forest) or “Forest Charter” in 1217, guaranteeing “liberties of the forest and free customs, both within and outside the royal forest,” and the obligation “to respect the liberties and customs granted by the Charter of the Forest.”¹ This is precisely why recognizing the right to environmental protection should commence with the acknowledgment of the “right to water” in domestic constitutional law.

The initial efforts to solidify the substantive right to a healthy environment emerged from the United States, where constitutional recognition first found its voice in the early 1960s². In 1968, a young congressman from the state of New York, Richard Ottinger, took on the responsibility of advocating for the constitutional recognition of the right to a healthy (or “decent,” as per the terminology of that time) environment. He argued that “only a constitutional amendment in the United States, guaranteeing every citizen a healthy and unimpaired environment, can effectively address the ease with which cur-

¹ May, J. R. (2021). The Case for Environmental Human Rights: Recognition, Implementation, and Outcomes, *42 Cardozo Law Review*, 987.

² *Ibid.*, 989.

rent preservation efforts can be sidestepped.”³ In this context, the people have the right to clean air and water and the preservation of the natural, scenic, historical, and aesthetic values of the environment.

In the mid-1990s, Edith Brown Weiss⁴ identified around 50 constitutional provisions globally, explicitly recognizing the fundamental right to a quality environment. The United Nations Environment Programme (UNEP) concludes that at least 150 countries recognize, in some form, the right to a healthy environment at a regional, national, or subnational level. The program addresses a broad spectrum of environmental issues, including the right to water.

The Stockholm Declaration of the United Nations⁵ was the first international document to recognize what has become known as the right to a healthy environment. It proclaims that

“...Man is both the creator and the product of his environment, which gives him physical sustenance and affords him the opportunity for intellectual, moral, social and spiritual growth.”

Subsequently, a series of documents emerged, each affirming this right in different ways. Among them is the 1989 Hague Declaration, which acknowledges the “right to live in dignity in a viable global environment,” as well as the principles articulated in the 1992 Rio Declaration, emphasizing that “human beings are at the center of concerns for sustainable development and entitled to a healthy and productive life in harmony with nature.” The Paris Agreement on climate change⁶ incorporates human rights in its preamble⁷ (“When taking action to address climate change, parties should respect, promote and consider their respective obligations on human rights...”). The objective of COP21 (the Paris Climate Conference) was to reach an agreement and adopt a new legally binding document that would define the obligations of the member states of the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) after 2020. The goal was to prevent a global temperature increase of over 2°C. Additionally, Ksentini’s report⁸ (United Nations), pub-

³ May, J. R. (2021). The Case for Environmental Human Rights: Recognition, Implementation, and Outcomes, *42 Cardozo Law Review*, 990.

⁴ A. B., Stanford; J. D., Harvard; PH.D. University of California, Berkeley; LL.D. (Hon.), Chicago – Kent; LL.D. (Hon.), University of Heidelberg.

⁵ United Nations, *Stockholm Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*, Stockholm, 1972.

⁶ This was the first universal, legally binding global climate agreement. It was signed on April 22, 2016 and ratified by the European Union on October 5, 2016.

⁷ See: Fransen, T. *et al.* (2019). *Enhancing NDCs: A Guide to Strengthening National Climate Plans by 2020*. Washington, DC: World Resources Institute.

⁸ UN. Special Rapporteur on Human Rights and the Environment: Human rights and the environment: final report / prepared by Fatma Zohra Ksentini, Special Rapporteur.

lished in 1994, concludes that “environmental harm has direct implications for the enjoyment of a range of human rights, such as the right to life, health, [and] a satisfactory standard of living.”

Bosnia and Herzegovina has ratified⁹ the UN Framework Convention on Climate Change (UNFCCC)¹⁰ and the Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change¹¹. The fundamental goal of the Convention is to ensure the stabilization of greenhouse gases (CO₂, N₂O, CH₄, HFCs, PFCs, and SF₆) in the atmosphere at a level that will prevent dangerous interference with the climate system (which comprises the atmosphere, hydrosphere, cryosphere, land surface, biosphere, and the interactive relationships among these subsystems). Furthermore, the activities outlined in the Convention are designed to reduce the rate of global warming, thereby providing conditions for natural ecosystems to adapt to climate change, preventing adverse weather conditions for food production and water supply, and ensuring future economic development. Bosnia and Herzegovina became a party to the Convention on December 6, 2000. For the successful implementation of Bosnia and Herzegovina’s obligations under the Convention, a BiH Climate Change Committee, consisting of 32 representatives, was formed. Subsequently, in accordance with the conclusion of the BiH Council of Ministers 66th session, a BiH Sub-Committee on Climate Change was established, consisting of 10 members, with the majority of its members also appointed to the BiH Climate Change Committee.

The foundation for environmental protection is also established by the right to life, as outlined in Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights and Article 6 of the UN Convention on the Rights of the

⁹ The Paris Agreement was adopted by all 196 parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change. It commits countries to take action to limit global temperature rise to “well below” 2°C and pursue efforts to limit it to 1.5°C (see Article 2) (Lecerf, M., Herr, D., Thomas, T., Elverum, C., Delrieu, E., Picourt, L. (2021). Coastal and marine ecosystems as Nature-based Solutions in new or updated Nationally Determined Contributions, Ocean & Climate Platform, Conservation International, IUCN, GIZ, Rare, The Nature Conservancy, Wetlands International and WWF. Available at <https://ocean-climate.org/wp-content/uploads/2021/12>). Net-zero objectives must align with the objectives of the Paris Agreement and have a positive impact on biodiversity, or at least be biodiversity-neutral. (*Ibid.*, 15).

¹⁰ *The Official Gazette of Bosnia and Herzegovina*, No. 19/00.

¹¹ *The Official Gazette of Bosnia and Herzegovina – International agreements and treaties*, No. 3/08. The Protocol was adopted in Kyoto, Japan, on December 11, 1997 and entered into force on 16 February 2005.

Child. The child's right to a healthy environment is an indispensable standard for early childhood, ensuring that children not only survive but thrive and develop.¹²

The United Nations Human Rights Committee (the body that monitors the implementation of the International Covenant on Civil and Political Rights by its State parties) recently released a commentary and several important decisions linking human rights to environmental outcomes, including climate crises. In this regard, it is recommended that the Committee of Ministers: (1) draft an additional protocol to the European Convention on Human Rights (ECHR, ETS No. 005) concerning the right to a safe, clean, healthy, and sustainable environment, using the terminology employed by the United Nations; (2) draw up an additional protocol to the European Social Charter (ESC) concerning the right to a safe, clean, healthy and sustainable environment¹³; (3) launch the preparation of a feasibility study for a "5P" convention on environmental threats and technological hazards threatening human health, dignity and life. This initiative presents an opportunity to incorporate principles of prevention and precaution into the Convention, which are essential for properly safeguarding the human right to a healthy environment.¹⁴

EUROPEAN CLIMATE CONFERENCE ON THE SCIENTIFIC CONTRIBUTIONS TO CLIMATE CHANGE TRANSFORMATIONS ON THE EUROPEAN CONTINENT

The European Climate Conference on the scientific contributions to climate change transformations on the European continent was held on May 15 and 16, 2023, in Warsaw, Poland. The conference was organized by the Polish Academy of Sciences and the German National Academy of Sciences

¹² See: Kofler, B., Netzer, N. (eds.) (2012). *On the Road to Sustainable Development How to Reconcile Climate Protection and Economic Growth*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, 7–9.

¹³ Incorporating this right into the European Social Charter (ESC) would make it possible to recognize the interconnection between the protection of social rights and environmental protection. It would also enable non-governmental organizations to file collective complaints on environmental issues.

¹⁴ See: Moutquin, S. (2021). *Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe*. Strasbourg: Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development. Draft recommendation adopted by the Committee with a large majority on 9 September, 1–17. and Pedersen, O. W. (2010). *Environmental principles and environmental justice*. Massachusetts Avenue Cambridge: Environmental Law Review, Vol. 12, No. 1, 26–49.

Leopoldina. Following the formal opening of the conference, the attendees were greeted and welcomed by Marek Konarzewski, President of the Polish Academy (biologist), and Gerald Haug, President of Leopoldina (climatologist). Participants included representatives/delegates from 90 science academies from 45 countries in Europe and Eurasia. The goal is to institutionalize a scientific platform for an innovative approach to studying climate change and related transformations and effects from a European perspective, as well as define measures and activities for achieving climate neutrality. The Conference draws inspiration from the concept of the Anthropocene¹⁵, defined by climatologists P. J. Crutzen and E. F. Stoermer.

The opening lecture (also known as “The Crutzen Anthropocene Distinguished Lecture”), titled “Sliding into the Anthropocene: Surprises Ahead,” was delivered by climatologist Thomas Stocker from the University of Bern, Switzerland. The conference proceeded with several plenary and parallel thematic panel discussions, including “The Planet and Us – What to Do and What Not to Do?”; “Climate Change: Focusing on Regional Differences”; Roundtable Discussion 1: Society’s Response/Reaction (Community); Roundtable Discussion 2: Business and Political Response/Reaction; Sectoral Transformations Across Europe: Adaptation and Mitigation (parallel clusters): Cluster 1: Agriculture and Land Use; Cluster 2: Industry and Energy; Cluster 3: Water and Ecosystems; Cluster 4: Infrastructure, Mobility, and Risks; and Conclusions and Proposals for the Draft Warsaw Communiqué.

It is crucial to highlight the Conference’s strong emphasis on science and scientific methodologies, particularly in documenting, proving, and scientifically demonstrating indisputable facts regarding climate change. These include the continuous rise in global temperature, polar ice melting, increased sea temperature, acidity, and sea levels, as well as the growing frequency of extreme weather events such as floods, droughts, hurricanes¹⁶, agricultural land degradation, and deforestation¹⁷. All of the above directly correlates with the intensity of anthropogenic (human) activities. The need for collective and coordinated efforts, as well as international cooperation, has been empha-

¹⁵ Anthropocene is the term for a proposed geological era/epoch dating from the beginning of significant human impact on Earth's geological and ecological systems, including anthropogenic (human-made) climate changes. Coined by Dutch atmospheric chemist and Nobel laureate Paul J. Crutzen and American biologist Eugene F. Stoermer, the term Anthropocene has received official support from the International Commission on Stratigraphy (ICS) and the International Union of Geological Sciences (IUGS).

¹⁶ They are characterized by the windless area formed at the center of a cyclone, known as the “eye of the cyclone.” Due to specific conditions, they are confined to tropical regions and should not be confused with “extratropical” cyclones.

¹⁷ Deforestation, also known as forest clearance, involves the cutting down and removal of forests from land to repurpose it for non-forest uses.

sized (particularly among European and Eurasian countries), directed towards harmonizing measures and adjusting strategies across all sectors to mitigate climate change until achieving a climate-neutral state. In this regard, it has been proposed that this Conference be inaugurated as an ongoing activity in the form of a periodic gathering every two or three years.

Alongside representatives from nearly all European Union countries, the presence of delegates from numerous smaller and less developed nations was notable. It was striking that delegates from all countries that emerged after the breakup of the SFRY, along with Albania, Armenia, Azerbaijan, Israel, Cyprus, Moldova, and Turkey, were also present.

The summary of the Conference, along with conclusions, future action plans, and priorities in various sectors, are outlined in the Warsaw Communiqué on Climate Change in Europe. Point 5 of the Communiqué stresses the importance of ensuring fairness in transformations both within and between social communities. Point 9 highlights the significance of recognizing regional differences, while point 10 addresses political and market-based instruments such as the European Green Deal, national green investments, and regulatory norms aimed at spurring technological and social innovations. The Communiqué also underscores the need for scientific-based communication among politicians, citizens, and scientists to reduce negativity and denialism.¹⁸

CLIMATE CHANGE AND VICTIMIZATION OF CITIZENS

The nature and pace of the observed climate changes and the emerging scientific consensus on their anticipated consequences pose serious risks to national security. Thus, each citizen should contemplate what he or she can do individually to mitigate climate change and, collectively, what their local, state, and national leaders are doing to ensure a sustainable world for future generations.¹⁹

In Africa, Asia, and the Middle East, the repercussions of extreme weather conditions, such as droughts and floods, have resulted in food shortages, desertification, population displacement, and mass migrations, along with rising sea levels. These trends pose significant security challenges to the governments of these regions, and their intensification is a growing concern.²⁰

¹⁸ In the psychology of human behavior, denialism refers to an individual's choice to deny/reject reality as a means of avoiding an emotionally uncomfortable truth.

¹⁹ CNA Military Advisory Board, *National Security and the Accelerating Risks of Climate Change* (Alexandria, VA: CNA Corporation, 2014), 1.

²⁰ *Ibid.*, 2.

The rapid population growth, particularly in coastal and urban areas, coupled with intricate shifts in the global security landscape, has made it more challenging to comprehend the strategic security risks posed by anticipated climate changes. According to the assessment of the U.S. National Intelligence Council, by 2030, population growth will lead to a worldwide demand for 35 percent more food and 50 percent more energy. Rising temperatures in mid-latitudes will escalate the demand for water and energy. These growing demands will strain resources, hinder their development, and intensify competition among agriculture, energy production, and human survival.

In light of anticipated climate changes, the escalating consumption of water, food, and energy is emphasized as an increasing security threat in the expanding regions of the world.²¹ Warmer oceans also mean more intense rainfall. As sea levels rise, storm surges will become more invasive, destructive, costly, and deadly. Densely populated areas, including numerous major cities along coastlines or major waterways, are particularly vulnerable to monsoons and storm-induced floods.

Developing economies are grappling with the intricacies of the threats they face posed by anticipated climate changes, yet they are far from being ready to cope with the ensuing challenges. Climate change can significantly contribute to the issues of global instability, hunger, poverty, and conflicts. Escalating shortages of food and water, pandemics, disputes over refugees and resources, and more severe natural disasters further burden the economy, society, and institutions worldwide²².

Rethinking the experiences of different countries, the European region clearly indicates the need for two distinct objectives: enhancing overall health and reducing health inequalities. To achieve this, strategies should be implemented at both the national and transnational levels. Within each country, efforts should focus on addressing the social determinants of health to enhance overall well-being and minimize health disparities. Simultaneously, collaborative actions on a transnational scale are necessary to tackle the root causes of inequality among countries.²³ Preventive measures should, therefore, focus on reducing greenhouse gas (GHG) emissions, particularly CO₂ emissions, and enhancing carbon sequestration to safeguard the well-being of marine life and climate. Currently, efforts must be made to find strategies (measures) to

²¹ CNA Military Advisory Board, *National Security and the Accelerating Risks of Climate Change* (Alexandria, VA: CNA Corporation, 2014), 3.

²² *Ibid.*, 13.

²³ Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region, 2021, 15.

mitigate ocean warming, acidification²⁴, deoxygenation²⁵, sea-level rise, the impacts of extreme weather events, and the protection of highly vulnerable ecosystems on a global scale.

Regarding their water management and flood mitigation strategy, Singaporean authorities have expressed their commitment to preserving and restoring mangrove forests²⁶ because mangroves play a crucial role in dispersing waves and trapping sediment, potentially offering a flexible form of coastal defense, while reducing erosion.²⁷ Why doesn't Bosnia and Herzegovina follow a similar approach to not only safeguard water and its resources but also preserve forests and land? And, even if it has, why isn't the country focusing on planting trees and vegetation suited for the upcoming climate changes? How is it addressing challenges like pests and illegal logging? Healthy and unspoiled marine and coastal ecosystems act as effective natural barriers against the repercussions of climate change. But what steps have been implemented to safeguard the sea and coastal regions? Talking about preserving plant and animal life is futile without the adoption of appropriate regulations, especially since climate change won't wait for our response. There's even more negligence when it comes to safeguarding biodiversity, including precious natural reserves like Hutovo Blato,²⁸ and it demands urgent attention and action.

RISKS OF VICTIMIZATION IN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGE

Health inequality violates the fundamental human right to health and is also inherently unjust. In light of European values and knowledge, Bosnia and

²⁴ This phenomenon is commonly referred to as “ocean acidification” or the “second CO₂ problem”, in addition to ocean warming.

²⁵ Deoxygenation is a chemical reaction involving the removal of oxygen atoms from a molecule. The term also refers to the removal of molecular oxygen (O₂) from gases and solvents, a step in air-free technique and gas purifiers.

²⁶ Mangrove forests consist of various species of mangrove trees that are highly tolerant to saltwater, thriving in coastal areas affected by tides.

²⁷ Leccerf, M., Herr, D., Thomas, T., Elverum, C., Delrieu, E. and Picourt, L. (2021). Coastal and marine ecosystems as Nature-based Solutions in new or updated Nationally Determined Contributions, Ocean & Climate Platform, Conservation International, IUCN, GIZ, Rare, The Nature Conservancy, Wetlands International and WWF, 31. Available at: <https://bvearmb.do/handle/123456789/2479?show=full>.

²⁸ The nature park Hutovo Blato was established in 1995. It is located in south-eastern Herzegovina, on the left bank of the Neretva River, within the municipalities of Čapljina and Stolac. Covering an area of 8,000 hectares, Hutovo Blato is considered one of the largest wintering grounds for birds in Europe.

Herzegovina should intensify its efforts to promote health and reduce health disparities. People-centered health systems are crucial for sustainability and a fair Europe. This vision is appropriately reflected in the key strategic goals of Health 2020, adopted in Malta at the Regional Committee meeting in September 2012. At the core of Health 2020 lies a simple yet vital idea: health, for the greater good, is indispensable for the well-being of individuals, social and economic progress, and the future of Europe. Health is a fundamental resource for the lives of individuals, families, and communities. Given this context, there is an urgent need to promote and protect health, especially for the most vulnerable segments of the population²⁹.

Preventable risk factors for the victimization of citizens in Bosnia and Herzegovina amidst future climate changes include the circumstances surrounding people's birth, upbringing, daily life, work environment, and the aging process. This is further compounded by existing disparities in power, wealth, and resources that shape these circumstances. Another equally significant risk factor contributing to the likelihood of recurrent and diverse victimization of citizens in Bosnia and Herzegovina within the context of future climate changes is the accessibility of human rights, with a focus on improving health (or the right to health and a healthy environment) and reducing inequalities or sanctioning any form of discrimination faced by citizens in accessing services or relief measures, support systems, and protection related to upcoming climate changes and natural disasters and resulting damages. The third and perhaps most crucial risk factor is the inadequate protection of water resources in Bosnia and Herzegovina, as well as the absence of the right to water as a fundamental human right in the Constitution of Bosnia and Herzegovina. Without water, there is no life, and thus, the absence of this right renders all other human rights inaccessible or unattainable for the citizens.

The reckless exploitation of our seas and compromised management have endangered both the health and prosperity of the Mediterranean for future generations. This not only puts the rich biodiversity of the region at risk but also jeopardizes the livelihoods of those dependent on and relying on a healthy, thriving planet. To date, countries worldwide, including the Mediterranean region, have failed to make significant progress in establishing a comprehensive network of marine protected areas (MPAs)³⁰ by 2020, as set

²⁹ See: Jakab, Z. (2021). *Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region: final report*. New Delhi: World Health Organization, Regional Director for Europe. Available at: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/...>

³⁰ According to the definition of the International Union for Conservation of Nature (IUCN), marine protected areas (MPAs) are marine areas that have been set aside with the aim of long-term conservation of nature and related ecosystem services and cultural values.

out by the Convention on Biological Diversity (CBD).³¹ Nevertheless, over the past few decades, the Mediterranean has faced significant threats to its ecological resilience, stemming from unsustainable fishing, tourism, plastic pollution, chemicals, and rapid coastal development. Additionally, the last 50 years witnessed a 41 % decline in the population of Mediterranean marine mammals, with approximately 80 % of fish stocks being overexploited. Furthermore, more than half (53 %) of sharks face the risk of extinction, and the Mediterranean seagrass *Posidonia oceanica* has experienced a decline of 34 %.³²

Numerous environmental policies are steering Mediterranean countries towards safeguarding a diverse array of coastal and marine habitats, ensuring the resilience of natural systems to deliver interconnected ecosystem services. This includes:

– At the international level, the Convention on Biological Diversity and the UN 2030 agenda for sustainable development (Sustainable Development Goals or SDGs)³³;

– At the regional level, the maritime strategic framework and marine spatial planning fall under the European Directive on Special Protected Areas and Biodiversity (SPA/BD Protocol is the Mediterranean’s main tool for implementing the 1992 Convention on Biological Diversity) and the regional convention of the UN for the protection of the marine environment and the coastal region of the Mediterranean (Barcelona Convention³⁴).

Bosnia and Herzegovina, Cyprus, Greece, Israel, Libya, and Monaco were rated very poorly in terms of fulfilling their ratified obligations, scoring 50 % or less. The remaining 13 countries also had fairly poor results (below 83 %) for two main reasons: (1) they are yet to incorporate the updates made in 1995 into national legislation, especially the Protocol on Specially Protected Areas and Biological Diversity (SPA/BD), a key protocol of the Barcelona Convention dealing with the establishment of MPAs in territorial waters and

Strict marine reserves prohibit all access, with the exception of access for the purpose of scientific activity.

³¹ The Convention was opened for signature at the World Summit in Rio de Janeiro on June 5, 1992, and entered into force on December 29, 1993. The US is the only UN member state that has not ratified this convention. It has two supplementary agreements, the Cartagena Protocol and the Nagoya Protocol.

³² Gomei, M., Abdulla, A., Schröder, C., Yadav, S., Sánchez, A., Rodríguez, D., Abdel Malek, D. (2019). Towards 2020: how Mediterranean countries are performing to protect their sea, World Wide Fund For Nature, 7. Available at: <https://www.semanticscholar.org/paper/Towards-2020>.

³³ Adopted by the United Nations in 2015.

³⁴ Convention for the Protection of the Mediterranean Sea Against Pollution (Barcelona Convention) was adopted on February 16, 1976 in Barcelona, and entered into force in 1978.

the open sea, or (2) they have failed to submit the sixth national report required by the CBD.³⁵

Most other countries, with the exception of Albania, Croatia, Greece, and Malta, have made little to no effort to expand their designation of areas in the past ten years. Very few MPAs have also been designated in Egypt, Italy, Slovenia, and Turkey. Looking at the European Union member states, the majority of new MPAs in Croatia, Greece, and Spain (except for the Whale Corridor established in 2018) are Natura 2000³⁶ areas, established under binding legislation on birds and habitats.³⁷

Algeria, Bosnia and Herzegovina, Cyprus, Egypt, Lebanon, Libya, Malta, Montenegro, Morocco, Syria, and Tunisia still do not have fully protected, official marine protected areas³⁸. Despite the fact that all Mediterranean countries have adopted laws to protect the marine environment, designating MPAs and effectively managing them remains a significant challenge for most countries. Lobbying and economic interests opposing these protective measures remain too powerful, while the administrative capacities of state bodies fall short of effectively overseeing the MPA system. Additionally, decision-makers lack a long-term vision to address the biodiversity crisis.

Despite nearly two decades of global, regional, and national commitments, decision-makers in the Mediterranean are still not adequately engaged in protecting their marine environment. Twelve years ago, Mediterranean

³⁵ In particular, Bosnia and Herzegovina, Cyprus, Greece, Israel, Lebanon, Libya and Montenegro have yet to ratify the SPA/BD Protocol.

³⁶ Natura 2000 is an ecological network comprising areas crucial for preserving endangered species and habitats within the European Union. It is grounded in two directives that underpin the EU's nature protection policy, namely, the Habitats Directive and the Birds Directive. These directives safeguard approximately 1,200 animal and plant species, as well as 230 habitat types across over 20% of the European Union's territory. The Natura 2000 network includes Special Areas of Conservation (SACs), designated under the Habitats Directive, and Special Protection Areas (SPAs), designated under the Birds Directive, currently spanning around 30,000 areas. The goal of Natura 2000 is to ensure the long-term survival and favorable conditions for the most valuable and endangered habitats and species.

³⁷ Lecercf, M., Herr, D., Thomas, T., Elverum, C., Delrieu, E., Picourt, L. (2021). Coastal and marine ecosystems as Nature-based Solutions in new or updated Nationally Determined Contributions, Ocean & Climate Platform, Conservation International, IUCN, GIZ, Rare, The Nature Conservancy, Wetlands International and WWF.15. Available at: <https://ocean-climate.org/wp-content/uploads/2021/...>, 15.

³⁸ Gomei, M., Abdulla, A., Schröder, C., Yadav, S., Sánchez, A., Rodríguez, D., Abdel Malek, D. (2019). Towards 2020: how Mediterranean countries are performing to protect their sea, 22

countries signed the CBD Aichi Target 11,³⁹ committing to protect at least 10 % of their waters by establishing effective Marine Protected Areas (MPAs). However, since 2010, most countries have invested little to no effort in designating additional areas.⁴⁰

As coastal regions become increasingly populated, more frequent or intense storms pose a threat to the residents, placing increased demands on emergency services. Simultaneous or widespread extreme weather events and/or forest fires, accompanied by mass evacuations and degraded critical infrastructure, could overwhelm local and state resources, calling for increased involvement and support from both the military and the private sector⁴¹.

The safety implications of global climate change should serve as a catalyst for collaboration and change. However, instead of fostering cooperation, the impacts of climate change are increasing instability in vulnerable regions worldwide, acting as catalysts for conflicts. On a positive note, acknowledging these risks can lead to increased collaboration – thus, climate change can be seen as a driving force for cooperation and change⁴².

Even for outcomes or projected scenarios with low probability, if the consequences are sufficiently high, resulting risks demand action. Therefore, assessments should not only focus on the contamination of hydropower potential but also on other natural resources. Other events measured more precisely, representing victimization factors due to climate change since 2007 include the following: the duration of fire seasons; the accelerated rise in sea levels; the ongoing collapse of Arctic sea⁴³ ice density and volume; the migration of plants, animals, and disease vectors to higher altitudes and latitudes; irregular and intensified precipitation and droughts, causing increased stress on freshwater systems.

Risk evaluations should not only measure over a specific time frame and forecast changes for the upcoming period (scenario) but also consider the broader impact of climate change on the environment. These assessments should also explore the possibility of adaptation (measures of assistance,

³⁹ This refers to the introduction to “other effective area-based conservation measures” within the framework of the Aichi Target 11 of Convention on Biological Diversity: Origin, interpretation and emerging ocean issues.

⁴⁰ Gomei, M., Abdulla, A., Schröder, C., Yadav, S., Sánchez, A., Rodríguez, D., Abdel Malek, D. (2019). Towards 2020: how Mediterranean countries are performing to protect their sea, 25

⁴¹ CNA Military Advisory Board (MAB), 2014, 4.

⁴² *Ibid.*

⁴³ Current ice trends strongly indicate an almost complete absence of ice. The Arctic summer appeared for the first time post-2021. Retrieved on September 12, 2023, from: <https://www.cna.org/centers-and-divisions/ipr/mab>

support, and protection) along with assessing vulnerability in terms of damages and losses. In regions prone to aridity, climate change is expected to heighten the frequency of droughts. This trend is anticipated to significantly reduce renewable surface and groundwater resources and escalate competition for water. Moreover, the predicted consequences of climate change are expected to adversely affect the quality of freshwater and drinking water due to various interacting factors. These include an increase in sediments, nutrients, and pollutants resulting from heavy rainfall loads, as well as an increased concentration of contaminants during periods of drought⁴⁴. With a projected temperature increase of up to five degrees by 2030, Bosnia and Herzegovina will grapple with issues such as droughts, floods, landslides, and shortages of food and water.

Scientific data points to the ice cover losing more ice than it is being replenished, so researchers remain uncertain about its future. Oceans serve as the planet's largest carbon sinks, absorbing about a quarter of the carbon dioxide emitted into the atmosphere each year. As more carbon dioxide is absorbed, seawater becomes more acidic. This ocean acidification diminishes the capacity of seas and organisms with shells or skeletons made of calcium carbonate, like corals, krill, shellfish, and mollusks, to thrive, grow, and reproduce. This phenomenon impacts the entire aquatic food chain and could lead to disruptions in oceanic food supply.⁴⁵ Land loss and floods are causing population displacement, and rising sea levels would certainly have the same effect in the Neretva River basin, where the unprotected Hutovo Blato could be 'lost' if appropriate preventive measures are not taken.

The barriers to climate-resilient flood risk management in Bosnia and Herzegovina, as outlined by relevant ministries, manifest in deficiencies in the hydro-meteorological observation network; financial constraints; limitations in human resources; lack of technical capacities for risk identification, assessment, modeling, and prediction; weak coordination among institutions and management levels for risk prevention, reduction, and transfer; insufficient knowledge and capacities regarding ecosystem and non-structural climate resilience approaches; diminishing flood risk reduction strategies; lack of a strategic integrated approach to flood risk management; and inadequate access to assessment for identifying defense needs and conducting detailed risk and failure consequence assessments.⁴⁶

⁴⁴ CNA Military Advisory Board, 2014, 4.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ See: Scaling up climate resilient flood risk management in Bosnia and Herzegovina, 2019: 1–15.

The anticipated impacts of climate change should be fully integrated into the national infrastructure protection plan and the overarching strategic national risk assessment plan. The strategic national risk assessment should factor in the forecasted impacts of climate change over the coming decades, ensuring resilience, with specific requirements related to these projections more precisely defined in the national infrastructure protection plan⁴⁷. The impacts of climate change must be taken into account in all vulnerability assessments, foreseeing potential damages. Regarding maritime aspects, we must not overlook the implications of rising sea levels on the Neretva River basin, especially Buško Lake⁴⁸ (formerly Buško Blato). Thus, it is essential to plan appropriate protective measures and explore how to leverage the challenge of rising seas into a potential sustainable natural resource in the future (e.g., like Norway or England).

BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE UNITED NATIONS CONVENTION ON THE LAW OF THE SEA

Bosnia and Herzegovina has not fully implemented the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS)⁴⁹ nor adequately protected its marine expanse and biodiversity. On the other hand, Bosnia and Herzegovina is a maritime nation with territorial waters and other associated rights in accordance with its status under this convention. This particularly concerns the free and unrestricted access/connection of Bosnia and Herzegovina's territorial waters to international waters (open sea) for which the innocent passage regime does not apply. Additionally, the transit passage regime is not applied either; instead, the regime of free navigation and communication (the same as in the case of international waters) is applied for all types of vessels, aircraft overflight, and the laying of submarine cables.

It wasn't until 2017 that Bosnia and Herzegovina adopted its first declaration aiming to define the maritime and state borders of Bosnia and

⁴⁷ CNA Military Advisory Board, 2014, 5.

⁴⁸ Buško Lake or Buško Blato is a natural extension of the Livanjsko Polje. Situated in Bosnia and Herzegovina at an altitude of 716 m above sea level, this lake covers an area of 55.8 km², with a total volume of 782 million m³. By area, this lake is the largest artificial lake in Europe. Buško Blato contains a wide variety and diversity of fish life.

⁴⁹ The convention was adopted by the Third United Nations Conference on the Law of the Sea (UNCLOS III) and was opened for signature, along with the Conference's Final Act, in Montego Bay, Jamaica, on December 10, 1982. It came into force on November 16, 1994. The convention establishes a legal framework for the oceans and seas, laying down rules governing all uses of the oceans and their resources.

Herzegovina with the Republic of Croatia.⁵⁰ In this declaration, the competent authorities of the Republic of Croatia, and by extension, the European Union, are urged to immediately cease any actions that may diminish or completely negate Bosnia and Herzegovina's sovereign rights at sea. This particularly referred to the announcement of commencing the construction of the Pelješac Bridge between the so-called "small sea" (an extension of the Neretva Channel southeast of the port of Ploče) and the Mali Ston Channel (the Bay of Mali Ston). Additionally, the competent authorities of the Republic of Croatia, that is, the European Union, are urged to promptly engage in bilateral discussions with Bosnia and Herzegovina to achieve bilateral solutions regarding maritime demarcation based on the principles of respecting Bosnia and Herzegovina's sovereign rights. There is still a lack of an appropriate legislative framework to protect the population and biodiversity from climate change impacts, such as rising sea levels, as European directives and recommendations in this domain have not been implemented.

EMERGENCY MEASURES FOR PREVENTING VICTIMIZATION BY CLIMATE CHANGE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

It is becoming increasingly evident that water, food, and energy are intricately intertwined. Water isn't just crucial for human survival but is also a vital component in agriculture and energy production. Producing food demands water for crop growth, as well as energy for planting, harvesting, and manufacturing nutrient-rich fertilizers. In some parts of the world, forests are burned to churn out wood charcoal, and crops are burned for biofuels instead of being used for food. In other regions, fuel is used for energy-intensive desalination to create fresh water. The primary waterways within national borders, coupled with the cultivation of food in moderate climates, provide sustenance for millions of people in challenging, arid agricultural regions, highlighting the growing importance of water security. The highest priority is for countries to ensure favorable and promising living conditions for every child right from the very beginning of their lives.

Preventive measures should be directed towards a few key areas: addressing the facts – analyzing the current situation and potential climate changes; conducting assessments, even for minor risk factors; adhering to the concept of complete responsibility through the development of victimological plans for assistance, support, and protection; and confronting potential

⁵⁰ The Declaration of the House of Representatives of the Parliamentary Assembly of Bosnia and Herzegovina dated September 13, 2017.

consequences through vulnerability assessments (considering both casualties and damages). Additionally, more lenient victimological measures involve the following: drafting appropriate legal and sub-legal regulations regarding the protection of water and other natural resources (such as land, forests, plants, animals, and people); developing victimological plans for assistance, support, and protection; providing victimology training for the population to help people navigate risky situations; securing reserves (water, food, and other resources), healthcare and compensation for damages to vulnerable citizens.

Certain health factors, such as poverty and poor education, can persist from one generation to the next and, for complex reasons, even intensify along the way.⁵¹ Addressing this issue requires, at the very least, providing adequate social and health support for women, future mothers, and young families. Additionally, there should be significant strides in creating universal, high-quality, and accessible early education systems and child care. Both of these goals are vital for enhancing skills, individual empowerment, and ensuring a strong start, ultimately leading to improved health outcomes for the existing adult population in every country. It is particularly important to alleviate workplace stress and long-term unemployment through active labor market programs while addressing the root causes of social isolation.⁵²

Considerations include:

Recommendation 1(a): Ensure conditions necessary for fostering quality parenthood and family development, promote gender equality, and provide adequate social and health protection.

Recommendation 1(b): Ensure universal, high-quality, and accessible access to early years, education systems, and child care. This also applies to employment, working conditions, and health inequality.

Recommendation 1(c): Eradicate exposure to unhealthy, insecure work conditions and fortify measures for securing healthy workplaces, employment opportunities, and quality work.

Recommendation 1(d): Introduce a cohesive and effective cross-sectoral action to address old age-related inequalities, preventing and managing the onset of chronic morbidity and enhancing survival and well-being across societal strata.

⁵¹ Chair, A.C. (2015). *Task Group on Sustainability and Community Head of Social Policy, New Economics Foundation, Intergenerational equity briefing Review of social determinants of health and the health divide in the WHO European Region*. New Delhi: World Health Organization, 4.

⁵² Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region: final report, 2021, 15. Available at: <https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789289000307>.

Recommendation 2(a): Improve the level and distribution of social protection to meet the needs of health improvement and counteracting health disparities.

Recommendation 2(b): Ensure collaborative efforts are made to reduce inequalities in local health determinants – through joint creation and partnerships with those affected, civil society, and various civic partners.

Recommendation 3(a): Promote fairness through the effective use of taxes and transfers. Specifically, maintain the budget proportion allocated to health and social protection in all countries and increase it for those falling below the current European average.

Recommendation 3(b): Engage in long-term planning and safeguard the interests of future generations – by establishing connections between environmental, social, and economic factors and recognizing their centrality in all policies and practices.

Recommendation 4(a): Strengthen governance for social determinants of health and health equity. This requires greater coherence in actions at all governance levels (transnational, national, regional, and local) and across all sectors and stakeholders (public, private, and voluntary). Priorities include public health, prevention of poor health, and treatment.

Recommendation 4(b): Develop a comprehensive, cross-sectoral response to the long-term nature of disease prevention and treatment, ensuring health is approached fairly to achieve sustainable and equitable improvements in preventing and treating poor health and strengthening health equity.

Recommendation 4(c): Regularly report and provide public insight into health inequalities and their social determinants at all governance levels, including transnational, national, and local levels.⁵³

CONCLUDING REMARKS

Each generation bears the duty to protect the environment and biodiversity, preventing any irreversible and irreparable harm to life on Earth. This guarantees the right of future generations to live in a safe, clean, healthy, and sustainable environment. It is incumbent upon each generation to ensure that natural resources are used and managed in an environmentally sustainable manner and that scientific and technological advancements in all areas do not harm or jeopardize life on Earth. Every generation is responsible for

⁵³ Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region: final report, 2021, 15. Available at: <https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789289000307>.

environmental protection and obligated to prevent harm to the environment and remediate ecological damage⁵⁴.

Bosnia and Herzegovina urgently needs to start developing victimological studies assessing environmental risks and their harmful effects. Furthermore, there is a pressing need for an evaluation of the population's health and the factors compromising health, along with legislative amendments to safeguard the rights, dignity, and overall well-being of individuals (including the right to water in the Constitution and the right to environmental protection in line with international documents). This should also involve an assessment of ecosystem stability and existing damages, with a particular focus on natural resources such as water, seas, forests, minerals, land, and biodiversity. By preventing and prosecuting violations of the right to a safe, clean, healthy, and sustainable environment and protecting the victims, the implementation of “integrated policies” at the national level would not only become efficient but also offer a holistic response to environmental threats and technological hazards. The idea of “moral responsibility” for wealthier nations and the call for “solidarity” with less affluent countries imply that addressing other social inequalities, such as gender equality, children's rights, and the right to education for the most vulnerable (victimological training for assistance, support, and protection of individuals at risk due to climate change), should be top priorities for underdeveloped and developing nations. This involves a commitment from the state of Bosnia and Herzegovina not only to align its legal framework with international and European legal norms and standards but also to pay special attention to the different treatment of particularly vulnerable groups within its society when implementing these provisions in its constitution and legislation. Nonetheless, Bosnia and Herzegovina has thus far missed numerous opportunities for improvement and failed to develop a unified strategy for managing risks associated with climate change. This could mean that the country may face future climate changes unprotected and unprepared.

BIBLIOGRAPHY

- Angeleski, M., Simovik, M., Simovik, M. M. (2022). *Viktimologija*. Tetovo: Graphic studio Partizan Project.
- Chair, A.C. (2015). *Task Group on Sustainability and Community Head of Social Policy. New Economics Foundation, Intergenerational equity briefing Review of so-*

⁵⁴ Moutquin, S. (2021). Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe, Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development, Draft recommendation adopted by the Committee with a large majority on 9 September, 1–17.

- cial determinants of health and the health divide in the WHO European Region*. New Delhi: World Health Organization.
- CNA Military Advisory Board, *National Security and the Accelerating Risks of Climate Change*. Alexandria, VA: CAN Corporation, 2014.
- Darnall, N., Sides, S. (2008). Assessing the Performance of Voluntary Environmental Programs: Does Certification Matter?, Washington, DC: *Policy Studies Journal*, Vol. 36, no. 1. Available at: <https://doi.org/10.1111/j.1541-0072.2007.00255.x>
- Fransen, T., Sato, I., Levin, K., Waskow, D., Rich, D., Ndoko, S., Teng, J. (2019). *Enhancing NDCs: A Guide to Strengthening National Climate Plans by 2020*. Washington, DC: World Resources Institute.
- Germanwatch. (2011). *Globaler Klimawandel: Ursachen, Folgen, Handlungsmöglichkeiten*, 3rd.revised edition. Bonn: Germanwatch.
- Gomei, M., Abdulla, A., Schröder, C., Yadav, S., Sánchez, A., Rodríguez, D., Abdel Malek, D. (2019). Towards 2020: How Mediterranean countries are performing to protect their sea.
- IPCC (2007). *Climate Change – Impacts, Adaptation and Vulnerability*. New York: Cambridge University Press. Available at: <http://www.ipcc.wg2.org>
- Jakab, Z. (2021). *Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region: final report*. New Delhi: World Health Organization, Regional Director for Europe.
- Kofler, B., Netzer, N. (eds.) (2012). *On the Road to Sustainable Development How to Reconcile Climate Protection and Economic Growth*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Lecerf, M., Herr, D., Thomas, T., Elverum, C., Delrieu, E., Picourt, L. (2021). *Coastal and marine ecosystems as Nature-based Solutions in new or updated Nationally Determined Contributions, Ocean & Climate Platform*, Conservation International, IUCN, GIZ, Rare, The Nature Conservancy, Wetlands International and WWF. Available at: <https://ocean-climate.org/wp-content/uploads/2021/...>
- Marx, A. (2019). *Public-Private Partnerships for Sustainable Development: exploring their design and its impact on effectiveness*. Leuven: Leuven Centre for Global Governance Studies, University of Leuven.
- May, J. R. (2021). *The case for Environmental human Rights: Recognition, implementation, and Outcomes*. New York: 42 Cardozo Law Review, 983.
- Moutquin, S. (2021). *Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe*. Strasbourg: Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development. Draft recommendation adopted by the Committee with a large majority on 9 September.
- Netzer, N., Gouverneur, J. (2011). *Saving Tomorrow-Today?. Dialogue on Globalization*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Pedersen O. W. (2010). Environmental principles and environmental justice. Massachusetts Avenue Cambridge: *Environmental Law Review*, Vol. 12, No. 1.
- Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region: final report, 2021*. New Delhi: World Health Organization, New Delhi.

- Scaling up climate resilient flood risk management in Bosnia and Herzegovina, Ministry of Spatial Planning, Civil Engineering and Ecology, United Nations Development Programme, 2019. Sarajevo: UNDP.
- Simović, M., Ramljak, A. (2006). *Viktimologija*. Banja Luka: Pan-European University “Apeiron”.
- Simović, M., Adžajlić-Dedović, A., Simović, M. M., Simović, M. V., Angeleski, M. (2021). Kritička viktimologija o žrtvi, mitu i korupciji. Laktaši – Banja Luka: Grafomark.
- Simović, M., Adžajlić-Dedović, A., Velić, L., Sofradžija, H., Simović, M. M., Humačkić, T., Buljubašić, M., Hunček, S., Madeško, B., Čengić, A. (2021). *Viktimologija o žrtvama prirodnih katastrofa i zaštiti životne sredine u Bosni i Hercegovini*. Laktaši – Banja Luka: Grafomark
- Stern, N. (2009). *The global deal climate change and the creation of a new era of progress and prosperity*, 1st ed. New York: PublicAffairs.
- Traufetter, G. (2010). *Was in Cancun beschlossen wurde*, in: Spiegel Online (11-12-2010). Available at: <https://www.spiegel.de/wissenschaft/natur/dokumentation-was-in-cancun-beschlossen-wurde-a-734120.html>
- Wissenschaftlicher Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen (WBGU) (2011). Yukon, Oklahoma: Global Megatrends, Factsheet, No. 3 /2011. Available at: https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiRmrbF4KCEAxWehf0HHUNfCYcQFnoECBIQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.wbgu.de%2Ffileadmin%2Fuser_upload%2Fwbgu%2Fpublikationen%2Fhauptgutachten%2Fhg2011%2Fpdf%2Fwbgu_jg2011_ZfE.pdf&usg=AOvVaw2sZ7GM4QLAcieZHbmWDTfV&opi=89978449.

*Prof. dr. sc. Igor Vuletić**
Pravni fakultet
Sveučilište Josipa Jurja Štrosmajera u Osijeku
ORCID: 0000-0001-5472-5478

OSVRT NA EKOCENTRIČNI MODEL ZAŠTITE OKOLIŠA U HRVATSKOM KAZNENOM PRAVU** Deset godina nakon pristupanja EU

SAŽETAK: U radu se raspravlja problematika kaznenopravne zaštite okoliša, što predstavlja jedan od aktualnih problema suvremenog kaznenog prava. Stupanjem na snagu novog kaznenog materijalnog zakonodavstva 2013. godine, hrvatski zakonodavac je implementirao tzv. ekocentrični model kaznenopravne zaštite okoliša, prihvaćajući u potpunosti europske i međunarodne standarde. Nešto više od deset godina nakon toga, u pogledu određenih djela oblikovala se sudska praksa. Ipak, za većinu djela iz ove glave primijećeno je da je gotovo u potpunosti izostala njihova praktična primjenjivost. Autor analizira obilježja onih kaznenih djela za koje postoji dostupna praksa, prikazuje odabrane praktične primjere, ukazuje na stajališta drugih autora i iznosi vlastita zapažanja o uspješnosti i iskustvima primjene hrvatskog zakonodavnog modela.

Gljučne reči: okoliš, odgovornost, krivnja, pokušaj, kazna, namjera, nehaj, pravne osobe, kaznena prijava

* e-mail: ivuletic@pravos.hr, vanredni profesor, predstojnik Katedre kaznenopravnih znanosti.

** Rad je primljen 24. 11. 2023, a prihvaćen je za objavljivanje 5. 12. 2023. godine.

UVOD

Koncept kaznenopravne zaštite okoliša podrazumijeva složeni sustav etičkih, kriminoloških, kaznenih, penoloških i drugih elemenata koji su povezani s globalnim naporima za zaštitu okoliša. Hrvatska se suočila s nizom nužnih reformi u svojem zakonodavstvu, uključujući područje ekoloških kaznenih djela. Na pragu pristupanja Europskoj uniji prije deset godina, zahtjevi za zaštitu okoliša bili su usmjereni na poboljšanje i standardizaciju postojećih kaznenih djela, ali i na stvaranje novih.¹ Prilikom reforme, u obzir su uzeti relevantni europski i međunarodni standardi.²

Hrvatska je implementirala tzv. ekocentrični model kaznenopravne zaštite, za koji se smatra da predstavlja najviši stupanj zaštite okoliša jer ga ne štiti posredno kroz zaštitu drugih pravnih dobara, nego izravno.³ Glava kaznenih djela protiv okoliša, koja je uvedena 1. siječnja 2013, sadrži dvadeset kaznenih djela⁴ i vrlo precizno uređuje gotovo sve zamislive oblike teškog ugrožavanja okoliša, s dominacijom kaznenih djela apstraktnog ugrožavanja⁵, što je u skladu sa spomenutim ekocentričnim pristupom.⁶ Osim opsežnosti po broju kaznenih djela, još jedna karakteristika novog zakonodavstva je, bez sumnje, činjenica da je značajno strože u usporedbi s starim zakonodavstvom. To nas dovodi do zaključka da je zakonodavac ovom području kaznenog prava dao puno veću ozbiljnost i pažnju nego prije. To je opravdano rješenje, ako se

¹ Herceg Pakšić, B., Vuletić, I., Kohalmi, L. (2013). Kaznenopravna zaštita okoliša u Mađarskoj i Hrvatskoj u kontekstu usklađivanja s regulacijom Europske unije. *Pravo–regije–razvoj*, Župan, M., Vinković, M. (ur.). Pečuh: Osijek: Grafika Osijek, 371–386.

² U tom pogledu, ovdje svakako treba istaknuti sljedeće međunarodne dokumente: Direktiva (2008/99/EZ) o kaznenopravnoj zaštiti okoliša; Međunarodna konvencija o sprječavanju onečišćenja mora s brodova (MARPOL); Direktiva (2009/123/EZ) o onečišćenju brodova; Konvencija o zaštiti okoliša kroz kazneno pravo; Konvencija o biološkoj raznolikosti.

³ V. npr.: Donnelly, B., Bishop, P. (2007.): Natural Law and Ecocentrism. *Journal of Environmental Law*, 19 (1), 89–101.

⁴ Iako se ovaj broj kaznenih djela može učiniti velikim, treba napomenuti da neke države imaju i znatno veći broj propisanih kaznenih djela usmjerenih na zaštitu okoliša. Kao primjer, može se navesti crnogorsko zakonodavstvo, koje predviđa čak trideset kaznenih djela ove vrste. V. npr. Đurišić, J. (2022.): Krivičnopravni instrumenti zaštite životne sredine, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, XCVI (4), 1099.

⁵ Pojam apstraktnog ugrožavanja se u ovom tekstu rabi u smislu kaznenih djela kojima se stvara tzv. stanje „predopasnosti“ te se u zakonskom tekstu najčešće opisuje sintagmom „može ugroziti“ ili sl. Usp. Vukušić, I. (2016). „Odustanak“ kod posebnih kaznenih djela ugrožavanja okoliša. *Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu*, 53 (2), 583. Takvo shvaćanje prihvaća i najnovija hrvatska sudska praksa (vidjeti npr. VSRH, I Kž-U-4/2021).

⁶ Tako i: Turković, K. i dr. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine, 263.

uzme u obzir da je riječ o ustavnopravnoj kategoriji i jednom od najznačajnijih ustavnih dobara tzv. treće generacije.⁷

Danas, deset godina nakon implementacije novog režima, moguće je dati povratne informacije iz sudske prakse o učinkovitosti zakonodavnog koncepta. Cilj ovog istraživanja je pružiti uvid u stanje i trendove ekološkog kriminala u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1. 1. 2013. do 1. 1. 2023. godine. Razmatraju se dostupni statistički podaci Državnog zavoda za statistiku o prijavljenim, optuženim i osuđenim počiniteljima kaznenih djela protiv okoliša te statistički podaci Ministarstva unutarnjih poslova RH o prijavljenim kaznenim djelima protiv okoliša. Središnji dio rada predstavlja analiza zakonskih odredbi i relevantne sudske prakse kako bi se zaključilo o najvažnijim izazovima u praksi. Na temelju takve analize autor zaključno iznosi osvrt o učinkovitosti ekocentričnog modela kaznenopravne zaštite okoliša u hrvatskom pravu.

OSNOVNO O TRENDOVIMA EKOLOŠKOG KRIMINALA U HRVATSKOJ

Kako u svojoj analizi podataka Državnog zavoda za statistiku navodi Kondor-Langer, proizlazi da je u razdoblju od sedam godina ukupno podnesena 2551 prijava za kaznena djela protiv okoliša. Pritom je najviše prijava podneseno putem Ministarstva unutarnjih poslova, što upućuje na zaključak da druge nadležne službe nisu u dovoljnoj mjeri aktivne u ovom području. Zanimljivo je da su tijekom pojedinih promatranih godina vidljivi različiti trendovi kretanja podnošenja kaznenih prijava putem Ministarstva unutarnjih poslova i neposrednim putem.⁸

Za ova kaznena djela još je značajno spomenuti da se, prema određenim istraživanjima, kao počinitelji povremeno javljaju pravne osobe.⁹ U tom smislu je važno spomenuti da Hrvatska ima uređenu kaznenu odgovornost pravnih osoba od 2003. godine, prema modelu krivnje odgovorne osobe, pa onda i nemogućnost utvrđivanja krivnje odgovorne fizičke osobe najčešće dovodi do neodgovornosti pravne osobe ili do obustave kaznenog postupka.¹⁰

⁷ Usp. Sabolč, M. (2022). Prostorne karakteristike krivičnih dela protiv životne sredine izvršenih u Mađarskoj. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, XCVI (4), 1099–1255.

⁸ Kondor-Langer, M. (2021). Stanje i kretanje okolišnog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj. *Policija i sigurnost*, 30 (2), 247.

⁹ Vidi npr. Vuletić, I. (2023). Corporate Criminal Liability: An Overview of the Croatian Model after 20 Years of Practice. *MDPI Laws*, 12 (2), 7.

¹⁰ Derenčinović, D. i Novosel, D. (2012). Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela – prolazne dječje bolesti ili (ne)rješiva kvadratura kruga. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 19 (2), 585–613.

PRIKAZ ZAKONODAVNOG UREĐENJA

U nastavku teksta ukratko ćemo prikazati važnija kaznena djela protiv okoliša koja predviđa hrvatski KZ. Prikaz će se sastojati od analize zakonskih odredbi te opisivanja relevantne prakse iz koje se može vidjeti kako je određena odredba ostvarena u praksi. Pritom je važno naglasiti kako nisu sva kaznena djela u jednakoj mjeri zaživjela u dosadašnjoj sudskoj praksi. Tako za neka djela postoji bogata dostupna praksa, dok se kod drugih djela može naći svega nekoliko ili samo jedna pravomoćna sudska odluka. Zato će se u prikazu naglasak staviti na ona kaznena djela za koja je u trenutku pisanja ovog rada dostupan značajniji korpus sudske prakse. Ona kaznena djela za koja nije dostupna niti jedna odluka neće biti obrađena u ovom tekstu, u nastojanju da se sačuva konciznost i praktična relevantnost prikaza.¹¹

Onečišćenje okoliša (čl. 193)

Ovo kazneno djelo uređeno je čl. 193. KZ. Temeljni oblik ostvaruje onaj tko protivno propisima otpusti, unese ili ispusti količinu tvari ili ionizirajućeg zračenja u zrak, tlo, podzemlje, vodu ili more kojom se može trajnije ili u znatnoj mjeri ugroziti njihova kakvoća ili se mogu u znatnoj mjeri ili na širem području ugroziti životinje, bilje ili gljive, ili se može ugroziti život ili zdravlje ljudi. Propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Teži oblik, za koji je propisano od jedne do osam godina zatvora, čini onaj tko otpusti, unese ili ispusti tvari ili ionizirajuće zračenje u zrak, tlo, podzemlje, vodu ili more i time ugrozi život ili zdravlje ljudi. Predviđena je i odgovornost za nehaj, u kojem slučaju je propisana kazna zatvora do dvije, odnosno do tri godine, ovisno o obliku kojem se radi u konkretnom slučaju. U svim slučajevima radi se o kaznenim djelima apstraktnog ugrožavanja pa nije potrebno da je do opisanih posljedica zaista i došlo nego samo da je do njih „moglo“ doći.

Ovdje je riječ o tzv. blanketnoj odredbi pa je kod tumačenja potrebno konzultirati posebni zakon (Zakon o zaštiti okoliša). Temeljni oblik sastoji se u apstraktnom ugrožavanju, uz korištene tzv. blanketne dispozicije. Kvalificirani

¹¹ Sljedeća kaznena djela nisu uključena u prikaz: Ispuštanje onečišćujućih tvari s plovnog objekta (čl. 194); Ugrožavanje okoliša postrojenjem (čl. 197); Ugrožavanje okoliša radioaktivnim tvarima (čl. 198); Ugrožavanje bukom, vibracijama ili neionizirajućim zračenjem (čl. 199); Uništavanje zaštićenih dijelova prirode (čl. 200); Uništavanje staništa (čl. 201); Trgovanje divljim vrstama (čl. 202); Protuzakonito unošenje u okoliš divljih svojti ili GMO-a (čl. 203); Prenošenje zaraznih bolesti životinja i organizama štetnih za bilje (čl. 206); Proizvodnja i stavljanje u promet štetnih sredstava za liječenje životinja (čl. 207); Nesavjesno pružanje veterinarske pomoći (čl. 208); Pustošenje šuma (čl. 209); Promjena vodnog režima (čl. 210);

oblik, pak, sastoji se u konkretnom ugrožavanju i kod njega nema blanketne dispozicije. Oba oblika je moguće počinuti s namjerom i iz nehaja, pri čemu je važno naglasiti da se kod namjere dopušta i mogućnost tzv. neizravne namjere, kod koje je počinitelj svjestan da može ostvariti obilježja kaznenog djela pa na to pristaje.¹² Pokušaj je kažnjiv kod namjernih oblika, a postoji i mogućnost oslobođenja kazne (čl. 213. KZ) ako počinitelj dobrovoljno otkloni opasnost ili stanje koje je prouzrokovao. Ovdje se radi o jednoj vrsti tzv. djelotvornog kajanja, s kriminalnopolitičkom svrhom motiviranja počinitelja da otkloni ili umanjí štetne posljedice svog djelovanja.¹³

Iz uvida u sudsku praksu ne proizlazi puno pravomoćnih odluka. Za potrebe ovog prikaza može se navesti predmet u kojem je utvrđeno da su optuženici osnovali više trgovačkih društava, radi bavljenja kriminalnom djelatnošću, s ciljem pribavljanja protupravne imovinske koristi. Oni su pribavljali i izrađivali neistinitu poslovnu dokumentaciju o nabavci i prodaji plavog dizela, odnosno prerađenog takvog ulja u euro dizel, te distribuciji takve prerađevine u maloprodaji i veleprodaji, a također su i ispuštali velike količine štetnih otpadnih tvari u okoliš što je dovelo do trajnog onečišćenja tla i biljaka na tlu. Obavljali su nelegalni proces izdvajanja Euromarkera Solvent Yellow 124, a koji se nalazi u obojanom plinskom gorivu pod nazivom plavi diesel. Plavi diesel se uz pomoć raznih dodataka kao aktivni ugljen, sulfatna kiselina i kameni pijesak filtrira. Kroz navedene sastojke se dobiva pogonsko gorivo eurodiesel koji u sebi ne sadrži Euromarker. Na taj su način ostvarili obilježja ovog kaznenog djela te su osuđeni po zakonu.¹⁴

Daljnji uvid u sudsku praksu pokazuje, međutim, kako ponekad dolazi do pogrešnih tumačenja koje proizlaze iz nerazlikovanja apstraktnog od konkretnog ugrožavanja. Sljedeći primjer će to ilustrirati. Jedno trgovačko društvo na području grada Rijeke bavi se skladištenjem i prekrcajem ugljena i željezne rudače. Cijeli prekrcaj se vrši u luci koja se nalazi u mjestu u kojem žive građani i u čijoj neposrednoj blizini se nalaze kuće i stanovi. Prilikom prekrcaja i prijevoza ugljena i željezne rudače, stvara se prašina koju građani udišu, a ista se taloži na prozore, u kućama građana, na automobile. To stanje traje više godina, 15 do 20 godina. Tek naknadno su poduzete mjere i radnje u cilju otklanjanja tih problema, odnosno pogon je u fazi rekonstrukcije koja još nije završena. Izvršenom analizom kakvoće zraka i podmorja utvrđeno je prekoračenje čestica poradi čega je samo u 2022. godini državni inspektorat podnio tri prekršajne prijave protiv pravne i odgovorne osobe u pravnoj osobi zbog onečišćenja zraka. Nadalje, provođenjem izvida utvrđeno je da je uistinu došlo

¹² Novoselec, P. (2016). *Opći dio kaznenog prava*. Pravni fakultet Osijek, 225.

¹³ Turković, K. i dr. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine, 265.

¹⁴ Županijski sud u Osijeku, Kv II-147/2016.

do zagađenja zraka i podmorja, odnosno da su čestice raznih metala i drugih spojeva povišene. Unatoč tome, nadležno državno odvjetništvo odbacilo je kaznenu prijavu uz obrazloženje da je za postojanje kaznenog djela potrebno dokazati da je do opisanih posljedica zaista i došlo. Takvo tumačenje polazi od pogrešne pretpostavke da se ovdje radi o kaznenom djelu povrjeđivanja ili (eventualno) konkretnog ugrožavanja, dok je iz zakonskog opisa jasno da se radi o apstraktnom ugrožavanju. Zato je navedeno tumačenje peusko.

Ugrožavanje ozonskog sloja (čl. 195)

Prema slovu zakona, obilježja ovog kaznenog djela ostvaruje osoba koja, protivno propisima proizvodi, uvozi, izvozi, stavlja u promet ili koristi stvari koje oštećuju ozonski sloj. Također se radi o tzv. blanketnom kaznenom djelu, kao i u prethodnom slučaju. Propisana je kazna zatvora (od tri mjeseca) do tri godine, a djelo ima i nehajni oblik za koji je propisana kazna zatvora do jedne godine. Novčanu kaznu je moguće izreći kao glavnu kaznu (čl. 40, st. 4. KZ). I ovdje postoji mogućnost počinjenja djela neizravnom namjerom, kao i kod prethodno opisanog kaznenog djela. Ovdje, međutim, nije kažnjiv pokušaj.

Ugrožavanje ozonskog sloja spada u tipična kaznena djela apstraktnog ugrožavanja, s obzirom da je za postojanje kažnjivosti dovoljno da su stvari načelno podobne da oštete ozonski sloj, a ne traži se i da je do oštećenja doista i došlo. U praksi se postavilo pitanje je li moguća primjena instituta beznačajnog djela, s obzirom da je ozonski sloj pravno dobro koje je vrlo značajno za sve. Beznačajno djelo je u hrvatskom kaznenom pravu razlog za donošenje oslobađajuće presude (tzv. razlog isključenja kažnjivosti). Tako je optuženi XY ostvario sva obilježja kaznenog djela ugrožavanja ozonskog sloja iz čl. 195, st. 1. KZ jer je inkriminiranog dana na graničnom prijelazu M. unio radi uporabe u Republiku Hrvatsku u plinskoj boci 13,6 kg tvari freon R 22 (klorodifluorometan), iako je bio svjestan da te stvari štetno utječu na ozonski sloj i čija je uporaba zabranjena. Prvostupanjski sud ga je oslobodio primjenom instituta beznačajnog djela, zbog izostanka štetnih posljedica. Državno odvjetništvo se žalilo na presudu uz obrazloženje da nije moguća primjena instituta beznačajnog djela zato što se prema zakonskom tekstu ne traži nastup posljedice pa se ni izostanak posljedice ne može tumačiti u prilog beznačajnom djelu. Drugostupanjski sud je žalbu odbio i potvrdio prvostupanjsku presudu, uz obrazloženje da

„...13,6 kg tvari freon R 22 ne predstavlja samo za sebe značajnu opasnost za ozonski sloj“.¹⁵

¹⁵ Županijski sud u Varaždinu, 21 Kž-204/2018.

Ugrožavanje okoliša otpadom (čl. 196)

Sukladno zakonskom tekstu, temeljni oblik ugrožavanja okoliša otpadom, za koji je propisana kazna zatvora do dvije godine, biti će ostvaren ako počinitelj protivno propisima u jednoj ili više naizgled povezanih pošiljaka izvrši nedozvoljeni promet otpadom u količini koja je veća od neznatne. Promet će se smatrati „nedozvoljenim“ ako se, primjerice, vrši bez potrebnih suglasnosti ili uz krivotvorenje suglasnosti (tada je moguć stjecaj s odgovarajućim kaznenim djelom krivotvorenja) i sl. Riječ je o blanketnom kaznenom djelu. Kvalificirani oblik, s kaznom od šest mjeseci do pet godina, postoji kad počinitelj protivno propisima odbacuje, odlaže, sakuplja, skladišti, obrađuje, uvozi, izvozi ili prevozi otpad ili posreduje u tome ili s njim uopće gospodari ili postupa na način koji može trajnije ili u znatnoj mjeri ugroziti kakvoću zraka, tla, podzemlja, vode ili mora, ili u znatnoj mjeri ili na širem području ugroziti životinje, bilje ili gljive, ili ugroziti život ili zdravlje ljudi. Oba je oblika moguće počinuti i iz nehaja, s propisanom kaznom do jedne, odnosno do dvije godine zatvora. Pokušaj je, pak, kažnjiv samo kod kvalificiranog oblika iz st. 2.

Iz dostupne sudske prakse može se opisati sljedeći primjer. Optuženik je u razdoblju od 4 godine kao vlasnik i direktor manje mljekare organizirao njezin rad protivno odredbama Zakona o vodama i Zakona o otpadu. On je, naime, propustio ishoditi vodoprivrednu dozvolu za korištenje voda, odnosno za ispuštanje voda sa promijenjenim svojstvima ili otpadnim tvarima. Osim toga, nije imao propisani spremnik za sabiranje ili pročišćavanje otpadnih voda te je, unatoč rješenju vodopravne inspekcije, kojim mu je izrečena zabrana ispuštanja otpadnih voda u putni jarak i dalje odvodnim kanalom, koji prelazi preko više parcela, nastavio ispuštati otpadne vode. To je napravio premda je znao da se zbog štetnih kemikalija sadržanih u njima izaziva smrad, jako onečišćenje okolnih parcela različitih vlasnika te podzemnih voda. Zbog njegovog postupanja je bio onemogućen uzgoj bilo koje poljoprivredne kulture na okolnom zemljištu površine najmanje jednog jutra. Sud je utvrdio da je opisanim radnjama optuženi počinio kazneno djelo ugrožavanja okoliša otpadom.¹⁶

Protuzakoniti lov i ribolov (čl. 204)

Ovo kazneno djelo ima tri moguća oblika počinjenja. Prvi (temeljni) oblik, s propisanom kaznom zatvora do jedne godine, čini onaj tko lovi divljač u vrijeme lovostaja ili na području na kojem lov nije dopušten ili lovi bez položenog lovačkog ispita. Kvalificirani oblik, uz kaznu do tri godine zatvora, ostvaruje tko lovi divljač, ribu ili druge slatkovodne ili morske organizme na način ili sredstvima

¹⁶ Županijski sud u Bjelovaru, Kž-340/02.

kojima se oni masovno uništavaju ili upotrebom nedopuštenih pomoćnih sredstava. Naposljetku, treći oblik, s kaznom do jedne godine, čini onaj tko vrhunski trofej divljači trajno iznese u inozemstvo. Propisano je obvezno oduzimanje predmeta namijenjenih ili uporabljenih za počinjenje bilo kojeg od opisanih oblika ovog kaznenog djela. Novčanu kaznu je moguće izreći kao glavnu.

Prema ranijem zakonodavstvu, radilo se o dva kaznena djela koja su reformom iz 2013. godine spojena u jedno. Djelo ipak ne obuhvaća lov zaštićenih životinjskih vrsta, nego je takvo postupanje uređeno zasebnom odredbom (čl. 200. KZ/11). Vrijedi istaknuti kako lov bez posebne dozvole, ribolov u vrijeme lovostaja, ribolov na nedopuštenom području i premještanje divljači i ribe nisu kaznena djela, nego prekršaji.¹⁷ Kazneno djelo o kojem je riječ također je koncipirano kao blanketno pa će biti potrebno tumačenje dopuniti posebnim propisima, prije svega Zakonom o lovstvu, Zakonom o morskom ribarstvu i Zakonom o slatkovodnom ribarstvu.

U sudskoj praksi se postavilo nekoliko zanimljivih spornih pravnih pitanja. Prvo od njih je pitanje pravnog kontinuiteta između starog i novog zakona. Tako je optuženicima stavljeno na teret da su dana 11. listopada 2011. godine na lovištu kojim gospodari jedan fakultet, bez pismenog dopuštenja lovoovlaštenika, s mora, iz brodice, poluautomatskom puškom marke „Crvena zastava“, cal. 7,9 mm, protivno čl. 68. Zakona o lovstvu, odstrijelili jednog muflona težine barem 20 kg. Pravomoćnom odlukom suda oslobođeni su kaznene odgovornosti uz obrazloženje da modaliteti počinjenja kaznenog djela protuzakonitog lova iz čl. 258. st. 1. i 2. KZ/97 nemaju pravni kontinuitet u kaznenom djelu protuzakonitog lova i ribolova iz čl. 204. novog KZ. Sud je u obrazloženju odluke posebno istakao da

„...u opisu djela iz optužnog akta nije sadržana niti jedna inkriminacija iz čl. 204. KZ/11 jer se okrivljenicima ne stavlja na teret lov u vrijeme lovostaja ili na području gdje lov nije dopušten, a niti da su lovili divljač bez položenog lovačkog ispita”.¹⁸

U istom primjeru problematiziralo se i pitanje što podrazumijeva pojam „masovnog uništavanja“ iz zakonskog opisa. U tom pogledu sud je istakao da lov automatskom puškom ne predstavlja sredstvo kojim se divljač masovno uništava te da za postojanje ovog kaznenog djela nije dovoljno da se samo radi o sredstvu kojim se divljač može masovno uništavati jer bi se u tom slučaju i obična lovačka puška mogla smatrati sredstvom za masovno uništavanje, iako se „notorno radi o oružju koje je dozvoljeno sredstvo za lov divljači”.¹⁹

¹⁷ Usp. Turković, K. i dr. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine, 276.

¹⁸ Županijski sud u Rijeci, Kž-210/2014.

¹⁹ *Ibid.*

Nadalje, u praksi je bilo sporno što se smatra lovom i donošene su različite odluke. U jednom primjeru, sud je zaključio da se lovom smatra

„...svaka aktivnost usmjerena na dolaženje do divljači, a radnja počinjenja opisana riječju 'lovi' obuhvaća radnje prije samog ranjavanja ili odstrela divljači i njezinog odnošenja, odnosno hvatanja žive divljači, kao što su traženje, promatranje, očekivanje, vabljenje, praćenje i dr.“

Sukladno tome, postoji odgovornost kod počinitelja koji se kreće s lovačkom puškom po lovištu bez dopuštenja lovoovlaštenika, tražeći divljač u cilju neovlaštenog odstrela.²⁰ S druge strane, sudovi su uzeli da se ne smatra lovom situacija u kojoj se optuženici s lovačkom puškom kreću cestom kroz nacionalni park jer nije došlo do odstrela životinja.²¹

Ubijanje ili mučenje životinja (čl. 205)

Ubijanje ili mučenje životinja je kazneno djelo koje je možda i najviše zaživjelo u hrvatskoj sudskoj praksi, kada su u pitanju kaznena djela protiv okoliša. Osim što predstavlja izraz okrutnosti prema životinjama, ovo djelo često može biti potencijalni pokazatelj sklonosti nasilnog ponašanja i prema ljudima, o čemu postoje brojne znanstvene studije.²² Zato se može uputiti kritika hrvatskom zakonodavcu što je za ovo kazneno djelo propisao vrlo niske, gotovo simbolične kazne. Tako je kaznom do jedne godine zatvora kažnjiv onaj tko usmrti životinju bez opravdanog razloga ili je teško zlostavlja, nanosi joj nepotrebne boli ili je izlaže nepotrebnim patnjama. Ako je opisano ponašanje počinjeno iz koristoljublja, propisana je kazna zatvora do dvije godine. Ova dva oblika moguće je počinuti samo s izravnom namjerom, dok će se u slučaju neizravne namjere raditi o odgovornosti za prekršaj.²³ Strože kažnjavanje koristoljublja bilo je prvenstveno motivirano nastojanjem za suzbijanjem organiziranja ilegalnih borba pasa.²⁴ Treba naglasiti kako se smatra da motiv izživljavanja nije element ovog kaznenog djela.²⁵

Predviđena je i odgovornost iz nehaja ali samo za situaciju u kojoj netko uskratkom hrane ili vode ili na drugi način izloži životinju tegobnom stanju

²⁰ Županijski sud u Splitu, Kž-271/17.

²¹ Županijski sud u Zagrebu, 15 Kž-1059/2017.

²² V. npr.: Bonela Gomes, L. et al. (2021): *Diagnosis of animal abuse: A Brazilian study*, *Preventive Veterinary Medicine*, 194.

²³ Županijski sud u Zagrebu, 8 Kž-792/2018.

²⁴ Cvitanović, L. u Novoselec, Petar et al. (2007). *Posebni dio kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 285.

²⁵ Županijski sud u Osijeku, Kž-540/2021.

kroz dulje vrijeme. Takvo postupanje mora trajati dulje vrijeme inače će se raditi samo o odgovarajućem prekršaju.²⁶ Tada je propisana kazna zatvora do šest mjeseci i ovdje je značajno napomenuti da KZ za kazne do šest mjeseci propisuje iznimnost bezuvjetne kazne zatvora, uz primarno pribjegavanje radu za opće dobro kao alternativu. Predviđeno je obvezno oduzimanje životinje kod svih oblika ovog kaznenog djela.

Za ovo djelo je osuđen optuženik koji je na oranici nedaleko od kuće, nakon što mu je na dvorište dolutao pas mješanac zlatno žute boje i zaklao jednu kokoš, uzeo drveni kolac, istog psa otjerao iz dvorišta i trčao za njim te ga na oranici u kukuruzu više puta udario drvenim kolcem duljine 170 cm po glavi i smrskao mu kosti lubanje, nakon čega je pas uginuo.²⁷ Isto tako, krivom je proglašena optuženica koja je, nakon što je u njeno dvorište došlo pile u vlasništvu susjede, u nakani da ga usmrti, udarila pile drvenim kolcem, te ga potom bacila u korito rijeke pa je pile uginulo.²⁸ Može se navesti i primjer optuženika, koji je prišao psu koji je bio privezan na lancu, te ga je s upaljenom motornom pilom porezao u području prsa te mu nanio duboke porezotine i razderotine prsišta s desne strane i slomljena rebra pa je pas zbog zadobivenih ozljeda uslijed iskrvarenja u potkožje mišićja i prsnu šupljinu u velikim bolima uginuo.²⁹ U još jednom primjeru, osuđen je optuženik zato što je slomio vrat 8 kokoši i zatim te kokoši bacio na prometnicu.³⁰

Protupravna eksploatacija rudnog blaga (čl. 211)

Ovo djelo čini onaj tko protivno propisima obavlja eksploataciju rudnog blaga i time prouzroči znatnu štetu. Ovdje će biti potrebno dokazati uzročnu vezu između eksploatacije i nastupjele štete pa se tu zapravo radi o kaznenom djelu povređivanja. Propisana je kazna zatvora do tri godine, a zakonodavac je predvidio i kažnjivost pokušaja. Kvalificirani oblik, s kaznom od šest mjeseci do pet godina, postojat će ako počinitelj eksploataciju vrši u području koje je propisom ili odlukom nadležnog tijela proglašeno zaštićenom prirodnom vrijednosti. Zakonom je propisano obvezno oduzimanje predmeta koji su namijenjeni, uporabljeni ili nastali počinjenjem ovog kaznenog djela.

Iz sudske prakse zanimljivo je spomenuti predmet u kojemu su optuženici osuđeni jer su u kamenolomu, protivno posebnim propisima, obavljali

²⁶ Općinski sud u Velikoj Gorici, K-297/2016.

²⁷ Općinski sud u Zlataru, K-356/2015.

²⁸ Općinski sud u Zlataru, K-200/2019.

²⁹ Općinski sud u Velikoj Gorici, Kž-619/2017.

³⁰ Općinski sud u Zadru, Kž-540/2021.

eksploataciju rudnog blaga tehničko-građevnog kamena bazalta, izvan odobrenih granica eksploatacije, prema glavnom rudarskom projektu. Okrivljenici su imali koncesiju samo za određeni dio polja, a iskop su vršili izvan tog odobrenja dijela polja bez koncesije.³¹

Protupravna gradnja (čl. 212)

Posljednje kazneno djelo iz ovog prikaza je kazneno djelo protupravne gradnje. Njega čini tko protivno propisima gradi građevinu u području koje je propisom ili odlukom nadležnog tijela proglašeno zaštićenom prirodnom vrijednosti, kulturnim dobrom ili drugim područjem od posebnog interesa za državu. Propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina, a kažnjiv je i sam pokušaj ovog kaznenog djela. Djelo je moguće počiniti s izravnom i neizravnom namjerom. Treba napomenuti kako je kaznena odgovornost značajno sužena u odnosu na staro zakonodavstvo jer je kažnjiva samo gradnja na zaštićenim područjima (47 % kopnenog i 39 % morskog područja RH).³² Radi se o blanketnom kaznenom djelu.

U sudskoj praksi zabilježeni su i primjeri osuđujućih i primjeri oslobađajućih odluka. Tako se, kao primjer osuđujuće odluke, može navesti predmet u kojem je optuženik, protivno člancima 48. i 209. Zakona o prostornom uređenju i gradnji i članku 3. Zakona o pomorskom dobru i morskim lukama, bez ishoda građevinske dozvole, odnosno bez rješenja o uvjetima gradnje, te bez potvrde glavnog projekta, putem izvođača radova na lokaciji koja predstavlja pomorsko dobro, duž obalnog pojasa, na nekoliko metara od obalne crte izgradio cestu dužine 650 metara.³³ S druge strane, oslobođen je kaznene odgovornosti optuženik koji je u zgradi, koja nije registrirana kao pojedinačno kulturno dobro, a nalazi se u području koje je proglašeno kulturno-povijesnom cjelinom, izvršio rekonstrukciju stana na način da je povećao broj stambenih jedinica u građevini, od jednog napravljena su tri stana, koja su etažirana i čine tri zasebne etažne jedinice, što nije bilo u skladu sa lokacijskim uvjetima. Naime, novim KZ je kriminalna zona znatno sužena tako da se sada kažnjava samo protupravno građenje na zaštićenim područjima, zaštićenoj prirodnoj vrijednosti, kulturnom dobru ili drugom području od posebnog interesa za državu. Kulturno-povijesna cjelina je, sukladno odredbi čl. 6. toč. 5. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, naselje ili dio naselja, kao i područje, koji

³¹ Županijski sud u Osijeku, Kž-546/2014.

³² Turković, K. i dr. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine 281 i 282.

³³ Županijski sud u Zagrebu, Kž-631/2018.

su zaštićeni kao kulturno dobro. Sud je zaključio da je „u konkretnom slučaju izvršena unutarnja rekonstrukcija građevine, koja nije registrirana kao pojedinačno kulturno dobro pa takvo građenje, iako se građevina nalazi na području koje je proglašeno kulturno-povijesnom cjelinom, obzirom da vanjski izgled građevine nije izmijenjen, može biti predmet prekršajnog kažnjavanja, ali ne ulazi u sferu kaznene odgovornosti.“³⁴

ZAKLJUČAK

Glava kaznenih djela protiv okoliša u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu očigledno sadrži vrlo velik broj kaznenih djela, od kojih dobar dio (više od polovice) nije gotovo uopće primijenjen u sudskoj praksi. Razlozi za takvo stanje su višestruki. Kao prvo, iz statističkih podataka proizlazi da kaznene prijave podnosi uglavnom policija, što znači da ostala nadležna tijela u ovom segmentu ne izvršavaju svoje zakonom ustanovljene ovlasti. To je vrlo velik problem ako se uzme u obzir da kod većine ovih kaznenih djela nema individualnih oštećenika koji bi podnijeli prijavu i inicirali progon.

Nadalje, većina kaznenih djela iz ove glave koncipirana je kao blanketne norme, što znači da je za njihovo tumačenje potrebno poznavanje posebnih propisa. Tih propisa je, pak, mnogo i često su zastarjeli te ne odgovaraju potrebama prakse. Osim toga, ponekad nije sasvim jasna razlika između kaznenih djela i prekršaja u pojedinim segmentima zaštite okoliša pa i u tom smislu može doći do nedoumica i nejasnoća. Uz to, propisane kazne za većinu kaznenih djela iz ove glave su vrlo niske pa omogućuju široku primjenu zatvorskih alternativa (rada za opće dobro i uvjetne osude), što stvara dojam određene nebitnosti ili nedovoljne težine ovog dijela kaznenog prava. To posebno dolazi do izražaja u pogledu kaznenog djela ubijanja ili mučenja životinja, koje je vrlo često u sudskoj praksi i ukazuje na veliku agresivnost i društvenu opasnost počinitelja, ali je usprkos tome propisana kazna niska pa je upitno može li ostvariti zakonom proklamiranu svrhu kažnjavanja. Za dio ovih kaznenih djela je također moguće izreći novčanu kaznu kao glavnu, što, po našem mišljenju, dodatno pojačava prethodno opisani dojam i slabi svrhu kažnjavanja.

Nedostatno razvijenoj sudskoj praksi u pogledu većine ovih kaznenih djela zasigurno pridonosi i nedostatak kaznenopravne literature iz ovog područja, koja bi pomogla u tumačenju pojedinih odredbi te tako pružila smjernice za postupanje. Nepostojanje odgovarajućih stručnih i znanstvenih radova, zakonskih komentara te, općenito, načelna nezainteresiranost znanstvene i

³⁴ Županijski sud u Bjelovaru, KŽ 32/2015.

stručne javnosti za problematiku kaznenopravne zaštite okoliša mogu imati destimulirajući učinak i na praktičnom polju. Zato bi bilo preporučljivo da se u narednom razdoblju razvije poseban poslijediplomski program iz područja prava koji bi pažnju skrenuo na opisane i srodne probleme.

Učinkovit kaznenopravni okvir za zaštitu okoliša jedan je od ključnih faktora za očuvanje prirodnih resursa, zaštitu zdravlja ljudi te održivost planeta za sadašnje i buduće generacije. Kaznenopravni sustav igra presudnu ulogu u osiguravanju da odgovorni za ozbiljna kršenja okolišnih pravila snose odgovornost. To pridonosi načelu vladavine prava te šalje jasnu generalnopreventivnu poruku da su takve aktivnosti neprihvatljive i da će biti sankcionirane. Zato je u budućnosti važno nastojati razvijati ove odredbe u smjeru koji će omogućiti njihovu širu praktičnu primjenjivost.

LITERATURA

- Bonela Gomes, L. et al. (2021). *Diagnosis of animal abuse: A Brazilian study, Preventive Veterinary Medicine*
- Cvitanović, L. u Novoselec, Petar et al. (2007). *Posebni dio kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Derenčinović, D. i Novosel, D. (2012). Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela – prolazne dječje bolesti ili (ne)rješiva kvadratura kruga. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 19 (2).
- Donnelly, B., Bishop, P. (2007). Natural Law and Ecocentrism. *Journal of Environmental Law*, 19 (1).
- Herceg Pakšić, B., Vuletić, I., Kohalmi, L. (2013). Kaznenopravna zaštita okoliša u Mađarskoj i Hrvatskoj u kontekstu usklađivanja s regulacijom Europske unije u: *Pravo–regije–razvoj*, Župan, M., Vinković, M. (ur.). Pečuh: Osijek: Grafika Osijek.
- Kondor-Langer, M. (2021). Stanje i kretanje okolišnog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj. *Policija i sigurnost*, 30 (2).
- Novoselec, P. (2016). *Opći dio kaznenog prava*. Osijek: Pravni fakultet Osijek.
- Turković, K. i dr. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: *Narodne novine*.
- Vukušić, I. (2016). „Odustanak“ kod posebnih kaznenih djela ugrožavanja okoliša. *Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu*, 53 (2).
- Vuletić, I. (2023). Corporate Criminal Liability: An Overview of the Croatian Model after 20 Years of Practice. *MDPI Laws*, 12 (2).

*Igor Vuletić Ph.D.**
University of Osijek
ORCID: 0000-0001-5472-5478

**REVIEW OF THE ECOCENTRIC
MODEL OF ENVIRONMENTAL PROTECTION
IN CROATIAN CRIMINAL LAW
Ten Years after EU Accession****

ABSTRACT: This paper discusses the issue of the protection of the environment through criminal law, which represents one of the problems of contemporary criminal law. With the entry into force of the new substantive criminal legislation in 2013, the Croatian legislator implemented the so-called ecocentric model of the protection of the environment through criminal law, fully adopting European and international standards. More than ten years later, case law has formed regarding certain offenses. However, for most of the offenses in this category, it has been observed that their practical applicability is virtually non-existent. The author analyzes the characteristics of those criminal offenses for which there is available case law, presents selected practical examples, points out the views of other authors, and offers personal observations on the effectiveness and experiences of applying the Croatian legislative model.

Keywords: environment, liability, culpability, attempt, punishment, intent, negligence, legal entities, criminal complaint

* e-mail: ivuletic@pravos.hr, Associate professor, Head of the Department of Criminal Law Sciences at the Faculty of Law.

** The paper was received on November 24, 2023, and it was accepted for publishing on December 5, 2023.

The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*.

INTRODUCTION

The concept of the protection of the environment through criminal law implies a complex system of ethical, criminological, criminal, penological, and other elements that are linked to global efforts to protect the environment. Croatia faced a series of necessary reforms in its legislation, including the area of environmental crimes. On the threshold of accession to the European Union ten years ago, the demands for environmental protection were focused on improving and standardizing criminal offenses in the existing legislation, as well as establishing new ones.¹ During the reform, relevant European and international standards were taken into account.²

Croatia implemented the so-called ecocentric model of the protection of the environment through criminal law, which is considered to represent the highest degree of environmental protection because it does not protect the environment directly rather than indirectly through the protection of other legal goods.³ The chapter on criminal offenses against the environment, introduced on January 1, 2013, contains twenty criminal offenses⁴ and very precisely regulates almost all imaginable forms of severe environmental endangerment, with a prevalence of offenses of abstract endangerment,⁵ in accordance with the aforementioned ecocentric approach.⁶ Besides the large number of criminal

¹ Herceg Pakšić, B.; Vuletić, I.; Kohalmi, L. (2013). *Kaznenopravna zaštita okoliša u Mađarskoj i Hrvatskoj u kontekstu usklađivanja s regulacijom Europske unije u Pravo-regije-razvoj*, Župan, M.; Vinković, M. (ed.), Pécs: Osijek: Grafika Osijek, 371–386.

² In this regard, the following international documents should certainly be highlighted here: Directive (2008/99/EC) on the Protection of the Environment through Criminal Law; The International Convention for the Prevention of Pollution from Ships (MARPOL); Directive (2009/123/EC) on Ship-Source Pollution; Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law; Convention on Biological Diversity.

³ See e.g. Donnelly, B.; Bishop, P. (2007). Natural Law and Ecocentrism. *Journal of Environmental Law*, 19 (1), 89–101.

⁴ Although this number of criminal offenses may seem large, it should be noted that some countries have a significantly higher number of prescribed criminal offenses aimed at environmental protection. For example, Montenegrin legislation provides for as many as thirty such criminal offenses. See: Đurišić, J. (2022). Krivičnopravni instrumenti zaštite životne sredine. *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*, XCVI (4), 1099.

⁵ The concept of abstract endangerment in this text is used in the sense of criminal offenses that create a so-called “pre-dangerous” state and are most often described in the legal text with the phrase “may endanger” or similar. Cf. Vukušić, I. (2016). „Odustanak“ kod posebnih kaznenih djela ugrožavanja okoliša. *Collected Papers of the Faculty of Law in Split*, 53(2), 583. This understanding is also accepted by the latest Croatian case law (see, for example, VSRH, I Kž-Us-4/2021).

⁶ Also Turković, K. et al. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine, 263.

offenses, another characteristic of the new legislation is, undoubtedly, the fact that it is significantly stricter. This leads us to conclude that the legislator has given this area of criminal law much greater attention than before. This is a justified solution, considering that it concerns a constitutional category and one of the most significant constitutional goods of the so-called third generation.⁷

Today, ten years after the implementation of the new regime, it is possible to provide feedback from case law on the effectiveness of the legislative concept. The aim of this research is to provide insight into the state and trends of environmental crime in the Republic of Croatia in the period from January 1, 2013, to January 1, 2023. The paper examines the available statistical data from the State Bureau of Statistics on reported, accused, and convicted perpetrators of environmental crimes, as well as the statistical data from the Ministry of the Interior of the Republic of Croatia on reported environmental crimes. The central part of the paper presents an analysis of the legal provisions and relevant case law to highlight the most important challenges in practice. Based on such an analysis, the author provides a review of the effectiveness of the ecocentric model of the protection of the environment through criminal law in Croatian law.

OVERVIEW OF THE TRENDS OF ENVIRONMENTAL CRIME IN CROATIA

As *Kondor-Langer* points out in her analysis of the data from the State Bureau of Statistics, a total of 2551 complaints for environmental crimes were filed over seven years. The majority of these complaints were filed through the Ministry of the Interior, suggesting that other competent services are not sufficiently active in this area. Interestingly, during certain observed years, different trends in the submission of criminal complaints through the Ministry of the Interior and direct submissions were visible.⁸

It is also significant to mention that, according to certain studies, legal entities occasionally appear as perpetrators of these crimes.⁹ In this context, it is important to note that Croatia has had a legal framework for the criminal liability of legal entities since 2003, based on the model of liability of the

⁷ Cf. Sabolč, M. (2022). Prostorne karakteristike krivičnih dela protiv životne sredine izvršenih u Mađarskoj. *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*, XCVI (4), 1099, 1255

⁸ Kondor-Langer, M. (2021). Stanje i kretanje okolišnog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj. *Policija i sigurnost*, 30 (2), 247.

⁹ See e.g. Vuletić, I. (2023). Corporate Criminal Liability: An Overview of the Croatian Model after 20 Years of Practice. *MDPI Laws*, 12 (2), 7.

responsible person. Therefore, the inability to establish the culpability of the responsible natural person often leads to the non-liability of the legal entity or to the termination of criminal proceedings.¹⁰

OVERVIEW OF LEGISLATIVE REGULATIONS

In the following section, we will briefly present the more significant environmental crimes stipulated by the Croatian Criminal Code. The overview will consist of an analysis of legal provisions and a description of relevant case law which shows how a particular provision has been implemented in practice. It is important to emphasize that not all crimes have been equally established in case law so far. Thus, for some offenses, there is extensive available case law, while for others, there may be only a few or even a single final court decision. Therefore, the overview will focus on those crimes for which a significant body of case law is available at the time of writing this paper. Crimes for which not a single decision is available will not be covered in this text, in an effort to maintain conciseness and practical relevance of the overview.¹¹

Environmental Pollution (Article 193)

This criminal offense is regulated by Article 193 of the Criminal Code. The basic form is committed by anyone who, contrary to regulations, releases, introduces, or discharges substances or ionizing radiation into the air, soil, underground, water, or sea that could permanently or significantly endanger their quality or could significantly or extensively endanger animals, plants, or fungi, or could endanger human life or health. The prescribed penalty is imprisonment from six months to five years. The qualified form, punishable by

¹⁰ Derenčinović, D., Novosel, D. (2012). Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela – prolazne dječje bolesti ili (ne)rješiva kvadratura kruga. *Croatian Yearbook of Criminal Law and Practice* 19 (2), 585–613.

¹¹ The following criminal offenses are not included in the overview: Discharge of Polluting Substances from a Vessel (Art. 194); Endangering the Environment through Facility Operations (Art. 197); Endangering the Environment with Radioactive Substances (Art. 198); Endangering the Environment by Noise, Vibrations, or Non-ionizing Radiation (Art. 199); Destruction of Protected Natural Areas (Art. 200); Habitat Destruction (Art. 201); Trading in Wild Species (Art. 202); Illegal Introduction into the Environment of Wild Species or GMOs (Art. 203); Spreading of Infectious Animal Diseases and Harmful Organisms to Plants (Art. 206); Production and Distribution of Harmful Animal Treatment Substances (Art. 207); Veterinary Malpractice (Art. 208); Forest Devastation (Art. 209); Alteration of Water Regime (Art. 210);

one to eight years in prison, is committed by anyone who releases, introduces, or discharges substances or ionizing radiation into the air, soil, underground, water, or sea, thereby endangering human life or health. Negligence is also punishable, in which case the prescribed penalty is imprisonment for up to two, or up to three years, depending on the form committed in the specific case. In all cases, these are crimes of abstract endangerment, so it is not necessary for the described consequences to have actually occurred, but only that they “could” have occurred.

This is a so-called blanket provision, so it is necessary to consult a special law (Environmental Protection Law) when interpreting it. The basic form consists of abstract endangerment, using so-called blanket dispositions. The qualified form, on the other hand, consists of concrete endangerment and does not involve blanket dispositions. Both forms can be committed intentionally and negligently, but it is important to note that intentional forms allow for the possibility of so-called indirect intent, in which the perpetrator is aware that their actions could constitute this criminal offense and consents to this.¹² Attempt is punishable in intentional forms, and there is also a possibility of exemption from punishment (Article 213 of the Criminal Code) if the perpetrator voluntarily eliminates the danger or condition they caused. This is a type of so-called effective remorse, aimed at encouraging the perpetrator to eliminate or mitigate the harmful consequences of their actions, serving the goal of crime prevention.¹³

Insight into case law does not yield many final decisions. For the purposes of this analysis, a case can be cited where it was determined that the defendants had established several companies for the purpose of engaging in criminal activity, with the goal of acquiring unlawful material gain. They procured and fabricated false business documentation on the procurement and sale of blue diesel, i.e., processed such oil into euro diesel, and on the distribution of such processed products in retail and wholesale, and they also discharged large quantities of harmful waste substances into the environment, leading to permanent pollution of the soil and plants. They conducted an illegal process of extracting Euromarker Solvent Yellow 124, found in the colored gaseous fuel known as blue diesel. By filtering blue diesel through various additives such as activated carbon, sulfuric acid, and sandstone, they obtained eurodiesel fuel that does not contain Euromarker. In this way, their actions constituted this criminal offense and they were convicted.¹⁴

¹² Novoselec, P. (2016). *Opći dio kaznenog prava*. Osijek: Faculty of Law in Osijek, 225.

¹³ Turković, K. et al. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine, 265.

¹⁴ County Court in Osijek, Kv II-147/2016.

Further insight into case law shows, however, that there are sometimes incorrect interpretations arising from the failure to distinguish between abstract and concrete endangerment. The following example will illustrate this. A company in the city of Rijeka was engaged in the storage and transshipment of coal and iron ore. The entire transshipment took place in a port located in a populated area, close to houses and apartments. During the transshipment and transport of coal and iron ore, dust was generated, which citizens inhaled, and it settled on windows, inside citizens' homes, and on cars. This situation had continued for a long time, approximately 15 to 20 years. Only later were measures and actions taken to address these problems, with the facility currently undergoing reconstruction. Air and seabed quality analyses found particle exceedances, leading to the State Inspectorate filing three misdemeanor complaints against legal entities and responsible persons in those entities for air pollution in 2022 alone. Further investigations confirmed air and seabed pollution, with elevated levels of various metals and other compounds. Despite this, the competent state attorney's office dismissed the criminal complaint, reasoning that it was necessary to prove that the described consequences had actually occurred. This interpretation stems from the incorrect assumption that this is a crime of injury or (possibly) concrete endangerment, while it is clear from the legal description that only abstract endangerment is required. Therefore, this interpretation is too limited.

Endangering the Ozone Layer (Article 195)

The law states that this criminal offense is committed if a person, contrary to regulations, produces, imports, exports, puts on the market or uses substances that harm the ozone layer. This is also a so-called blanket offense, as in the previous case. The prescribed penalty is imprisonment from three months up to three years, and this offense can be committed by negligence, for which the prescribed penalty is imprisonment for up to one year. A fine can also be imposed as the principal punishment (Article 40, paragraph 4 of the Criminal Code). Here too, the offense can be committed with indirect intent, as with the previously described offense. However, attempt is not punishable in this case.

Endangering the ozone layer falls into the typical category of crimes of abstract endangerment, as it is sufficient for the substances to be potentially capable of damaging the ozone layer, without requiring actual damage to have occurred. In practice, an interesting question arose regarding the applicability of the principle of insignificance, given that the ozone layer is a legally protected good of great significance for everyone. In Croatian criminal law,

the principle of insignificance is a reason for acquittal (so-called reason for excluding criminal liability). Thus, the actions of the accused XY constituted the criminal offense of endangering the ozone layer under Article 195, paragraph 1 of the Criminal Code, because on the day in question at the border crossing M., he imported for use in the Republic of Croatia, 13.6 kg of the substance freon R 22 (chlorodifluoromethane) in a gas cylinder, despite being aware that these substances adversely affect the ozone layer and their use is prohibited. The first-instance court acquitted him by applying the principle of insignificance due to the lack of harmful consequences. The State Attorney's Office appealed the verdict, arguing that the principle of insignificance could not be applied because the legal text does not require the occurrence of consequences, so the absence of consequences cannot be interpreted in favor of the principle of insignificance. The appellate court rejected the appeal and confirmed the first-instance verdict, explaining that "13.6 kg of the substance freon R 22 does not in itself constitute a significant danger to the ozone layer."¹⁵

Environmental Endangerment by Waste (Article 196)

The law states that the basic form of environmental endangerment by waste, punishable by up to two years in prison, is committed if the perpetrator, contrary to regulations, carries out unauthorized waste traffic in a quantity greater than negligible in one or several apparently related shipments. Traffic will be considered "unauthorized" if, for example, it is carried out without the necessary consent or with forged consent (which could involve concurrent charges for the corresponding offense of forgery), etc. This is a blanket offense. The qualified form, punishable by six months to five years in prison, exists when the perpetrator, contrary to regulations, discards, disposes, collects, stores, processes, imports, exports, or transports waste or mediates in doing so or manages it in a way that can permanently or significantly endanger the quality of air, soil, underground, water or sea, or significantly or extensively endanger animals, plants, or fungi, or endanger human life or health. Both forms can also be committed by negligence, with a prescribed penalty of up to one, or up to two years in prison, respectively. Attempt is punishable only in the qualified form under paragraph 2.

From the available case law, the following example can be described. Over a period of 4 years, the accused, as the owner and director of a small dairy, organized its operation contrary to the provisions of the Water Law and the Waste Law. Specifically, he failed to obtain a water management permit

¹⁵ County Court in Varaždin, 21 Kž-204/2018.

for the use of water, i.e., for the discharge of water with altered properties or waste substances. In addition, he did not have the required tank for collecting or purifying wastewater and, despite a decision from the water management inspectorate, which imposed a ban on discharging wastewater into the roadside ditch and further through a drainage channel crossing multiple properties, he continued to discharge wastewater. He did so knowing that, due to the harmful chemicals they contained, this caused odor and significant pollution of the surrounding properties of various owners and groundwater. Due to his actions, the cultivation of any agricultural crops on the surrounding land of at least one acre was made impossible. The court found that by his actions, the accused committed the criminal offense of environmental endangerment by waste.¹⁶

Illegal Hunting and Fishing (Article 204)

This criminal offense can be committed in three possible forms. The first (basic) form, punishable by up to one year in prison, is committed by anyone who hunts game during the closed season, in areas where hunting is not permitted, or without having passed the hunting exam. The qualified form, punishable by up to three years in prison, is committed by those who hunt game, fish, or other freshwater or marine organisms in a manner or with means that lead to their mass destruction, or by using prohibited auxiliary means. Lastly, the third form, punishable by up to one year, is committed by anyone who permanently takes a prime game trophy abroad. The mandatory confiscation of items intended or used for the commission of any of the described forms of this criminal offense is prescribed. A monetary fine can also be imposed as the principal penalty.

Under previous legislation, these were two separate criminal offenses that were merged into one in the 2013 reform. However, this offense does not include hunting protected animal species, which is regulated by a separate provision (Article 200 of the Criminal Code/11). It is important to note that hunting without a special permit, fishing during the closed season, fishing in prohibited areas, and the relocation of game and fish are not criminal offenses but misdemeanors.¹⁷ The discussed criminal offense is also conceived as a blanket offense, so its interpretation needs to be supplemented by special regulations, primarily the Law on Hunting, the Law on Marine Fisheries, and the Law on Freshwater Fisheries.

¹⁶ County Court in Bjelovar, Kž-340/02.

¹⁷ Cf. Turković, K. et al. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine, 276.

Several interesting legal questions have appeared in case law. The first of these is the issue of legal continuity between the old and new legislation. The accused were charged with hunting a mouflon weighing at least 20 kg on October 11, 2011, in a hunting ground managed by a university, without written permission from the hunting rights holder, from the sea, in a boat, with a semi-automatic rifle “Crvena Zastava,” caliber 7.9 mm, contrary to Article 68 of the Hunting Act. They were acquitted by a final court decision, with the reasoning that the modalities of committing the criminal offense of illegal hunting under Articles 258, paragraphs 1 and 2 of the Criminal Code/97, do not have legal continuity in the criminal offense of illegal hunting and fishing under Article 204 of the new Criminal Code. The court particularly noted that “the description of the act in the indictment does not contain any incrimination from Article 204 of the Criminal Code/11, as the accused are not charged with hunting during the closed season or in an area where hunting is not permitted, nor with hunting game without having passed the hunting exam.”¹⁸

The same example raised the question of what constitutes “mass destruction” according to the legal description. In this regard, the court pointed out that hunting with an automatic rifle does not constitute a means by which game is massively destroyed and that for the existence of this criminal offense, it is not sufficient for it to be merely a means by which game can be massively destroyed, as in that case, even an ordinary hunting rifle could be considered a means for mass destruction, although it is “notoriously a weapon that is a permitted means for hunting game.”¹⁹

Furthermore, what is considered hunting has been controversial in practice, leading to different decisions. In one case, the court concluded that hunting is “any activity aimed at acquiring game, and the act of commission described by the word ‘hunts’ includes actions before the actual wounding or shooting of game and its removal, i.e., capturing live game, such as searching, observing, waiting, luring, following, etc.” Accordingly, there is liability for a perpetrator who moves with a hunting rifle through a hunting ground without the permission of the hunting rights holder, searching for game with the intention of unauthorized shooting.²⁰ On the other hand, courts have determined that it is not considered hunting when the accused move with a hunting rifle along a road through a national park because there was no shooting of animals.²¹

¹⁸ County Court in Rijeka, Kž-210/2014.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ County Court in Split, Kž-271/17.

²¹ County Court in Zagreb, 15 Kž-1059/2017.

Killing or Torturing Animals (Article 205)

Killing or torturing animals is perhaps the most prevalent criminal offense in Croatian case law when it comes to environmental crimes. Besides being an expression of cruelty towards animals, this act can often be a potential indicator of a propensity for violent behavior towards humans as well, as evidenced by numerous scientific studies.²² Therefore, criticism can be directed at the Croatian legislator for prescribing very low, almost symbolic penalties for this offense. Thus, a penalty of up to one year in prison is prescribed for anyone who kills an animal without justified reason or severely abuses it, inflicts unnecessary pain, or subjects it to unnecessary suffering. If the described behavior is committed for gain, the prescribed penalty is imprisonment for up to two years. These two forms can only be committed with direct intent, while indirect intent will result in misdemeanor liability.²³ The stricter punishment for committing this offense for gain was primarily motivated by efforts to combat the organization of illegal dog fights.²⁴ It should be emphasized that the motive of sadism is not considered an element of this criminal offense.²⁵

Liability for negligence is also stipulated but only in situations where someone exposes an animal to a distressing condition over a long period by withholding food or water or in another manner. Such conduct must last over a long period; otherwise, it will only constitute a corresponding misdemeanor.²⁶ In this case, a penalty of imprisonment for up to six months is prescribed, and it is significant to note that the Criminal Code prescribes unconditional imprisonment for penalties of up to six months only exceptionally, while primarily opting for community service as an alternative. Mandatory confiscation of the animal is prescribed for all forms of this criminal offense.

The defendant, who was convicted of this crime, was in arable land not far from their house, when a golden-yellow mixed-breed dog ran into his yard and slaughtered one hen. The defendant took a wooden stake, chased the dog out of the yard, ran after him, and in the corn field repeatedly hit him in the head with a 170 cm long wooden stake and crushed his skull, after which the dog died.²⁷ Similarly, the accused was found guilty after a chicken owned by a neighbor came into her yard, and with the intention of killing it, she hit the chicken with

²² See e.g. Bonella Gomes, L. et al. (2021): Diagnosis of animal abuse: A Brazilian study. *Preventive Veterinary Medicine*, p. 194.

²³ County Court in Zagreb, 8 Kž-792/2018.

²⁴ Cvitanović, L. in: Novoselec, P. et al. (2007): Posebni dio kaznenog prava, Faculty of Law, University of Zagreb, Zagreb. 285.

²⁵ County Court in Osijek, Kž-540/2021.

²⁶ Municipal Court in Velika Gorica, K-297/2016.

²⁷ Municipal Court in Zlatar, K-356/2015.

a wooden stake, and then threw it into the riverbed, whereupon the chicken died.²⁸ Another example can be cited when the defendant approached a chained dog and cut it in the chest with a chainsaw, inflicting deep cuts and lacerations on the right side of the chest and breaking its ribs, which led to hemorrhaging into the subcutaneous tissue of the muscles and the chest cavity, causing the dog to die in great pain.²⁹ In another example, the defendant was sentenced for breaking the necks of 8 chickens and then throwing them onto the road.³⁰

Illegal Exploitation of Mineral Resources (Article 211)

This offense is committed by anyone who carries out the exploitation of mineral resources contrary to regulations and thereby causes significant damage. Here, it is necessary to establish causality between the exploitation and the resulting damage, so it is essentially a crime of injury. The prescribed penalty is imprisonment for up to three years, with attempt being punishable. The qualified form, with a penalty ranging from six months to five years, will exist if the exploitation is carried out in an area that has been declared a protected area by regulation or decision of the competent authority. The law mandates the confiscation of items that were intended for, used in, or resulted from the commission of this criminal offense.

There is an interesting case where the defendants were convicted for carrying out the exploitation of technical-construction stone basalt in a quarry, contrary to specific regulations, outside the limits of approved exploitation according to the main mining project. The defendants had a concession only for a certain part of the field, and they conducted excavation beyond the approved area without a concession.³¹

Illegal Construction (Article 212)

The last criminal offense presented here is the offense of illegal construction. It is committed by anyone who, contrary to regulations, constructs a building in an area that has been declared a protected area, cultural good, or other area of special interest to the state by regulation or decision of the competent authority. The prescribed penalty is imprisonment from six months to five years, and attempt is punishable. The offense can be committed with both

²⁸ Municipal Court in Zlatar, K-200/2019.

²⁹ Municipal Court in Velika Gorica, KŽ-619/2017.

³⁰ Municipal Court in Zadar, KŽ-540/2021.

³¹ County Court in Osijek, KŽ-546/2014.

direct and indirect intent. It should be noted that criminal liability has been significantly narrowed compared to the old legislation, as only construction in protected areas is punishable (47 % of the terrestrial and 39 % of the maritime area of Croatia).³² This is a blanket offense.

Case law includes both convictions and acquittals. As an example of a conviction, there is a case where the defendant, contrary to Articles 48 and 209 of the Law on Spatial Planning and Construction and Article 3 of the Law on Maritime Domain and Seaports, constructed a 650-meter-long road along the coastal strip, a few meters from the coastline, without obtaining a building permit, a decision on construction conditions, or main project certification, through a contractor at a location that constitutes maritime domain.³³ On the other hand, a defendant was acquitted for reconstructing an apartment in a building, not registered as a cultural good but located in an area declared a cultural-historical whole, in a manner that increased the number of residential units from one to three apartments, which were partitioned and formed three separate units, not in accordance with the location conditions. The new Criminal Code restricts the scope of punishable offenses so that now only illegal construction in protected areas, protected natural values, cultural goods, or other areas of special interest to the state is punishable. A cultural-historical whole, according to Article 6, paragraph 5 of the Act on the Protection and Preservation of Cultural Goods, is a settlement or part of a settlement, as well as an area that is protected as a cultural good. The court concluded that “in this specific case, an internal reconstruction of the building, which is not registered as a cultural good, was carried out, so even though the building is located in an area declared a cultural-historical whole and since the external appearance of the building has not been changed, such construction can be subject to a misdemeanor penalty but does not fall within the scope of criminal liability.”³⁴

CONCLUSION

The chapter on criminal offenses against the environment in Croatian criminal legislation clearly contains a very large number of criminal offenses, the majority of which (more than half) have hardly been applied in case law at all. There are multiple reasons for this. Firstly, statistical data shows that criminal complaints are mainly filed by the police, which means that other

³² Turković, K. et al. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: *Narodne novine*, 281–282.

³³ County Court in Zagreb, KŽ-631/2018.

³⁴ County Court in Bjelovar, KŽ 32/2015.

competent bodies are not exercising their legally established powers in this area. This is a significant problem considering that for most of these criminal offenses, there are no individual victims who would file a complaint and initiate proceedings.

Furthermore, most of the criminal offenses in this chapter are constructed as blanket norms, meaning that their interpretation requires knowledge of specific regulations. There are many such regulations, and they are often outdated and cannot easily be applied in practice. Moreover, sometimes the distinction between criminal offenses and misdemeanors in certain segments of environmental protection is not entirely clear, leading to ambiguities and uncertainties. Additionally, the penalties prescribed for most of the criminal offenses in this chapter are very mild, allowing for a wide application of prison alternatives (community service and suspended sentences), creating an impression of certain insignificance or insufficient seriousness of this part of criminal law. This is particularly evident in the case of the criminal offense of killing or torturing animals, which is very common in case law and indicates a high level of aggressiveness and social danger of the perpetrators, but despite this, the prescribed penalty is mild, raising questions about its ability to achieve the proclaimed purpose of punishment. For some of these criminal offenses, it is also possible to impose a fine as the principal penalty, which, in our opinion, further strengthens the previously described impression and weakens the purpose of punishment.

The underdeveloped case law regarding most of these criminal offenses is undoubtedly also influenced by the lack of criminal law literature in this area, which would help in interpreting individual provisions and thus provide guidelines for action. The absence of appropriate professional and scientific articles, legal commentaries, and, in general, a lack of interest from the scientific and professional community in the issue of the protection of the environment through criminal law can have a demotivating effect on the practical field as well. Therefore, it would be advisable to develop a specialized postgraduate program in the field of law in the near future, which would draw attention to these and related problems.

An effective criminal law framework for environmental protection is one of the key factors for the preservation of natural resources, protection of human health, and sustainability of the planet for present and future generations. The criminal justice system plays a crucial role in ensuring that those responsible for serious violations of environmental rules are held accountable. This contributes to the principle of the rule of law and sends a clear general preventive message that such activities are unacceptable and will be sanctioned. Therefore, it is important in the future to strive to develop these provisions in a direction that will enable their broader practical applicability.

BIBLIOGRAPHY

- Bonella Gomes, L. et al. (2021). Diagnosis of animal abuse: A Brazilian study. *Preventive Veterinary Medicine*.
- Cvitanović, L. in: Novoselec, P. et al. (2007): *Posebni dio kaznenog prava*. Zagreb: Faculty of Law, University of Zagreb.
- Derenčinović, D., Novosel, D. (2012). Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela – prolazne dječje bolesti ili (ne)rješiva kvadratura kruga. *Croatian Yearbook of Criminal Law and Practice*, 19 (2).
- See e.g. Donnelly, B., Bishop, P. (2007). Natural Law and Ecocentrism. *Journal of Environmental Law*, 19 (1).
- Herceg Pakšić, B., Vuletić, I., Kohalmi, L. (2013). *Kaznenopravna zaštita okoliša u Mađarskoj i Hrvatskoj u kontekstu usklađivanja s regulacijom Europske unije u Pravo-regije-razvoj*, Župan, M., Vinković, M. (ed.). Pécs – Osijek: Grafika Osijek.
- Kondor-Langer, M. (2021). Stanje i kretanje okolišnog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj. *Policija i sigurnost*, 30 (2).
- Novoselec, P. (2016). *Opći dio kaznenog prava*. Osijek: Faculty of Law in Osijek.
- Turković, K. et al. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: *Narodne novine*.
- Vukušić, I. (2016). „Odustanak“ kod posebnih kaznenih djela ugrožavanja okoliša. *Collected Papers of the Faculty of Law in Split*, 53 (2).
- Vuletić, I. (2023). Corporate Criminal Liability: An Overview of the Croatian Model after 20 Years of Practice. *MDPI Laws*, 12 (2).

Case Law

- County Court in Bjelovar, KŽ 32/2015
- County Court in Bjelovar, KŽ-340/02
- County Court in Osijek, Kv II-147/2016
- County Court in Osijek, KŽ-540/2021.
- County Court in Osijek, KŽ-546/2014.
- County Court in Rijeka, KŽ-210/2014
- County Court in Split, KŽ-271/17.
- County Court in Varaždin, 21 KŽ-204/2018
- County Court in Zagreb, 15 KŽ-1059/2017.
- County Court in Zagreb, 8 KŽ-792/2018
- County Court in Zagreb, KŽ-631/2018.
- Municipal Court in Velika Gorica, K-297/2016
- Municipal Court in Velika Gorica, KŽ-619/2017.
- Municipal Court in Zadar, KŽ-540/2021.
- Municipal Court in Zlatar, K-200/2019.
- Municipal Court in Zlatar, K-356/2015.

*Др Ивана Миљуш**
Правни факултет у Београду
ORCID: 0000-0001-8147-4061

СПЕЦИЈАЛИЗАЦИЈА НОСИЛАЦА ПРАВОСУДНИХ ФУНКЦИЈА И СВЕСТ ГРАЂАНА КАО ИНСТРУМЕНТИ СУПРОТСТАВЉАЊА ЕКОЛОШКИМ КАЗНЕНИМ ДЕЛИМА**

САЖЕТАК: Специјализација, садржајне обуке и континуирано усавршавање јавних тужилаца и судија у домену еколошких деликата, заједнички едукативни програми за правосудне органе, полицијске службенике и инспекторе, повећање материјалних и персоналних ресурса, а нарочито у оквиру инспекција, нужан је захтев за унапређење откривања, разјашњавања, доказивања и спречавања еколошких казнених дела. Ауторка у раду најпре разматра значај специјализације носилаца правосудних функција, јавних тужилаца и судија, за еколошка казнена дела. Један од актуелних приоритета Европске уније је борба против еколошког криминалитета, посебно појединих његових видова. Специјализација носилаца правосудних функција, а нарочито јавних тужилаца у појединим земљама је норма. Значајна препрека за превенцију, откривање и сузбијање еколошких казнених дела је недовољна свест грађана/јавности о последицама еколошких казнених дела односно штети коју проузрокују, њиховим жртвама, „профитабилности“ и размерама. Бројни међународноправни документи наглашавају

* e-mail: ivana.miljus@ius.bg.ac.rs, доцент Правног факултета Универзитета у Београду.

** Рад је примљен 24. 11. 2023, а прихваћен је за објављивање 2. 2. 2024. године.

императив унапређења јавне свести о еколошким казним делима. Ауторка јачање свести грађана доводи у везу са правом „припадника јавности“ на приступ правосуђу и улогом „заинтересоване јавности“ у кривичном поступку, пре свега као подносилаца кривичних пријава, често у оквирима удружења грађана, и у вези са учествовањем у кривичним поступцима за ова кривична дела.

Кључне речи: еколошка казнена дела, специјализација јавних тужилаца, специјализација судија, подносиоци кривичних пријава, „заинтересована јавност“

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Пораст извршења казних дела против животне средине/еколошких казних дела, један је од темељних разлога за увођење професионалне специјализације у кривичном правосуђу за ова казнена дела.¹ Када су у питању еколошка кривична дела која се врше на подручју Европске уније указује се на три особине: 1. облик организоване криминалне активности, четврте по значају и обиму; 2. криминална активност у порасту; 3. одређена еколошка кривична дела узрокују високе финансијске губитке и илегални профит.² Право Европске уније обухвата значајан сет прописа који се односе на заштиту животне средине. Потреба да се у националним кривичним поступцима разматра специјализација носилаца правосудних функција тако што ће се образовати специјална судска одељења и специјализовани јавни тужиоци за поступање у еколошким предметима истицана је у Резолуцији Савета Европе (77)28 од 28. септембра 1977. године о доприносу кривичног права за заштиту животне средине.³ На важност специјализације указује формулисање „принципа специјализације“, бројне препоруке у овом смеру уз наглашавање потребе и значаја специјализације за еколошка казнена дела. Консултативно веће европских тужилаца истиче „принцип специјализације“⁴ који подразумева образо-

¹ Clifford, M., Edwans, T. (2012). *Environmental Crime*, 2nd edition. Burlington: Jones & Bartlett Learning, 244.

² European Commission, Combating environmental crime, https://environment.ec.europa.eu/law-and-governance/compliance-assurance/combating-environmental-crime_en, 20. 11. 2023.

³ Council of Europe – Committee of Ministers *Resolution (77) 28 on the contribution of Criminal Law to the Protection of the Environment*.

⁴ Consultative Council of European Prosecutors (CCPE), CCPE Opinion No. 17 (2022) on the role of prosecutors in the protection of the environment, Strasbourg, 4 October 2022, para. 60–63.

вање добро обученог и специјализованог кадра за адекватну примену законодавства о заштити животне средине, специјализацију тужилаца и/или мултидисциплинарне јединице, нарочито у оквиру тужилачког система и предуслов за одговарајућу примену законодавства који се огледа у довољности буџетских средстава. Обуке треба да буду континуиране и заједничке за истражне органе. Принцип специјализације не значи обавезу специјализације у оквирима тужилаштва, јер она зависи од националног контекста и фактора, већ принцип да у државама у којима је изводљива треба да се сматра приоритетом.

У оквиру европских стручних пројеката указује се на значај „структурне специјализације“. У одсуству „структурне специјализације“ јавних тужилаца и судија, обучени тужиоци и судије прелазе на друге позиције, да раде на другим предметима, те тада напор обучавања нових кадрова непрестано почиње испочетка, што је „Сизифов посао“.⁵ Откривање и доказивање еколошких казних дела одражава уску повезаност повезаност инспекције и кривичног гоњења односно надлежности инспектора и јавних тужилаца. Структурна специјализација у формалном смислу омогућава систематску шансу за развој стручних знања, унапређује комуникацију инспектора за заштиту животне средине и јавних тужилаца и усклађивање њихових циљева.⁶

Обука тужилаца и судија треба да буде у циљу стицања знања и разумевања еколошког криминалитета и штете коју проузрокује / може да проузрокује, што је од кључног значаја за посвећеност кривичном гоњењу и кажњавању за еколошка казнена дела.⁷ Специјализација је у блиској вези са потребом обезбеђивања значајнијих ресурса (финансијских, персоналних) у циљу прикупљања доказа и спровођење одређених вештачења која су од највећег значаја за утврђивање штете, њене озбиљности и обима.⁸

Техничко-технолошки развој и константна и брза еволуција информационе технологије значајно се осети у сфери креирања савремених

⁵ Sanctioning Environmental Crime (WG4) Prosecution and judicial practices 2016/17, LIFE – ENPE Project, LIFE14 GIE/UK/000043, March 2018, 46. https://www.environmentalprosecutors.eu/sites/default/files/document/LIFE-ENPE_WG4_InterimReport_FINAL.pdf, 20. октобар 2023

⁶ O tome: Billiet, C. M., Rousseau, S. (2017). Environmental inspectors and public prosecutors: is sharing information always useful?. *The effectiveness of environmental law* (ed. Sandrine Maljean-Dubois). Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia, 271–294.

⁷ Sanctioning Environmental Crime (WG4) Prosecution and judicial practices 2016/17, LIFE – ENPE Project, LIFE14 GIE/UK/000043, March 2018, 46.

⁸ *Fajardo del Castillo, Teresa et al., (2015). Fighting Environmental Crime in Spain: A Country Report. Study in the framework of the EFFACE research project. Granada: University of Granada, 57–58.*

инструмената/„оруђа“ за откривање и доказивање појединих еколошких казних дела, као што су дрoнови који служе за мапирање, узимање узорака и анализе, те напредне истражне технике, коришћење термалних камера, софтвера за препознавање људских активности (који се могу користити за откривања незаконитог лова).⁹ Специјализација омогућава упознавање са напредним техникама и ефикасним средствима и методама за откривање кривичних дела. Добија на додатном значају у контексту потенцијалне повезаности појединих еколошких деликата са тешким кривичним делима, пре свега кривичним делима против привреде, кривичним делима против службене дужности, односно коруптивним кривичним делима, организованим криминалом, високотехнолошким криминалом, тероризмом и „софистицираним“ начином вршења еколошких казних дела.

ОСНОВНИ ЗНАЧАЈ СПЕЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ ЈАВНИХ ТУЖИЛАЦА И СУДИЈА ЗА ЕКОЛОШКА КАЗНЕНА ДЕЛА

Значај специјализације за еколошка казнена дела почива пре свега на специфичностима, посебној природи и разноликости ових казних дела, сложености појединих дела, „техничком карактеру“, практичном захтеву мултидисциплинарног приступа, могућности укључености организованих криминалних група и правних лица у њихово извршење. Ове одлике стварају потребу стицања техничких знања, неопходност координације и сарадње међу надлежним државним органима, размене искустава и најбољих пракси, неопходност континуираног усавршавања ради њиховог откривања, упознавања са специфичностима начина извршења и стицања неопходних криминалистичких знања, као и међународне сарадње. Императив за поступање носилаца правосудних функција у области еколошких казних дела је познавање великог броја закона, међународних конвенција, уредби, правилника, у релевантном обиму материје управног права, добро познавање свих „карика у ланцу“ државних органа који учествују у откривању и имају извесну улогу у доказивању ових казних дела,

⁹ Дрoнови омогућавају истраживања са удаљене локације, која када се предузимају непосредно повлаче ризике по безбедност. Нарочито су погодни за приступ удаљеним и неприступачним подручјима и узимање узорака из индустријских емисија. У употреби су дрoнови са елементима вештачке интелигенције и верзије којима се додају камере. Мултиспектралне камере поседују потенцијал да пруже кључне информације о коришћењу земљишта, крчењу шума или незаконитом лову (коришћење термалних камера за ноћно праћење). V.: Colantoni, L., Sarano, G. S., Bianchi, M. (2022). *Fighting Environmental Crime in Europe. An Assessment of Trends, Players and Actions*. Roma: Istituto Affari Internazionali – Ambitus, 71–72.

њихове унутрашње структуре, те практично, најпре коме упутити захтев за прикупљање потребних обавештења у предистражном поступку ради провере навода кривичне пријаве.

Еколошка кривична дела сврставају се у „нискоризичну – високопрофитну“ врсту криминалитета, а специјализација органа који примењују еколошко право одређује се као једно од средстава за ефикасну борбу против ове врсте криминалитета.¹⁰ Многа еколошка кривична дела бивају неоткривена управо због одсуства специјализације службених актера који имају потешкоће да *препознају елементе кривичног дела*, на пример у погледу незаконите трговине дивљим врстама, заштићене производе и врсте.¹¹ Такође, потребна је свест тужилаца и судија како правилно да оцене *вредности* конзервације једног примерка заштићене врсте, што захтева информације од експерата да би се учинилац адекватно санкционисао.¹²

Изазови за тужиоце су тачна процена да ли оптужба треба да буде кривичноправне природе, претње за настанак штете, процена способности и воље окривљеног да отклони штету, прикупљање и презентовање довољно убедљивих техничких доказа.¹³ Важно је *одредити ниво озбиљности, као и обим оштећења* узрокован казним делом. Кључни критеријуми за класификацију еколошког деликта као кривичног дела су „*ниво озбиљности и штећења* која је проузрокована“, а у овом смислу треба имати на уму да се негативни утицај на животну средину може исполити и деценијама након времена када је извршен и последице могу да буду континуиране и дуготрајне.¹⁴ Имајући у виду да поједина еколошка кривична дела доносе значајан нелегалан профит, потребно је омогућити замрзавање и заплону имовине проистекле из вршења ових кривичних дела и предузимање прикривених истражних техника.

„Паралелне финансијске истраге које се фокусирају и на еколошка кривична дела и повезана кривична дела прања новца истовремено

¹⁰ Council of the European Union: EnviCrimeNet – Intelligence Project on Environmental Crime – Preliminary Report on Environmental Crime in Europe, 16438/14, Brussels, 5 December 2014, 2. https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/ipep_report_on_environmental_crime_in_europe_0.pdf

¹¹ Vagliasindi, G. M. (2016). The fight against environmental crime in the European Union and its member states: a perspective on the enforcement system. *Protection of the Environment through Criminal Law* (eds. José Luis de La Cuesta et al.). AIDP World Conference, Bucharest, Vol. 87, Issue 1, 174.

¹² *Ibid.*

¹³ Clifford, M., Edwans, T. (2012). *Environmental Crime*, 2nd edition. Burlington: Jones & Bartlett Learning, 256.

¹⁴ Consultative Council of European Prosecutors (CCPE), CCPE Opinion No. 17 (2022) on the role of prosecutors in the protection of the environment, Strasbourg, 4 October 2022, para 57.

су ефикасно средство за идентификацију већих криминалних мрежа и ремећење финансијских токова“.¹⁵

Тешкоће доказивања повезане су пре свега са комплексностима појединих казних дела, неопходном хитном поступању, знатно отежаним довођењем у везу тачно одређене радње/пропуштања са последицама и трошковима предузимања доказних радњи увиђаја и вештачења. Специфичности предузимања доказне радње увиђаја огледају се у потреби примене мера за спречавање даљег загађивања/уништавања заштићеног добра, потреби примене мера заштите здравља чланова увиђајне екипе, излазак на лице места одмах по сазнању за догађај.¹⁶ Када је реч о загађењима/оштећењима животне средине потребно је доказати одређени степен загађења или оштећења животне средине, уз присуство одређене количине штетних материја у ваздуху, води или земљи, у којој мери је остварено кривично дело.¹⁷ Ако се концентрација временом смањује, а првобитна концентрација није одређена вештачењем на лицу места, неће постојати еколошко кривично дело.¹⁸ Значај специјализације је видљив и у погледу предузимања доказне радње саслушања осумњиченог, која тражи квалитетну припрему и претходно ангажовање стручних лица да би се

„...у потпуности елиминисала могућност да саслушавано лице оствари извесну психолошку предност, рачунајући на своју стручност и упућеност у све детаље технолошког процеса“.¹⁹

Темељ за припрему саслушања је пажљиво изучавање великог броја хетерогених прописа законских и подзаконских аката који регулишу материју заштите животне средине и када су у питању загађења, анализу свих интерних прописа загађивача – предузећа у циљу утврђивања евентуалних одступања од прописа *lex generalis* карактера.²⁰

У Републици Србији медији су извештавали о значају формирања посебне јединице МУП-а Републике Србије за сузбијање еколошког

¹⁵ Consultative Council of European Prosecutors (CCPE), CCPE Opinion No. 17 (2022) on the role of prosecutors in the protection of the environment, Strasbourg, 4 October 2022, para. 59.

¹⁶ Perović, M. (2015). Krivična djela protiv životne sredine sa aspekta normiranja, otkrivanja i dokazivanja ekoloških delikata na vodama. *Zbornik radova: Nauka – Društvo – Tranzicija*. Banja Luka: Evropski defendologija centar, 1001.

¹⁷ Malish Sazdovska, M., Murgoski, B., Latifi, L. (2018). Forensic Analysis in environmental crimes. *Kriminalistička teorija i praksa*, Vol. 5, 2/2018, 60.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Шкулић, М. (2022). *Криминалистика*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 476.

²⁰ *Ibid.*

криминала и заштиту животне средине као посебне специјализоване истражне јединице и о већем броју кривичних пријава поднетих на почетку рада ове јединице, као и о формираном Одељењу за спречавање грађења без грађевинске дозволе и заштиту животне средине у оквиру једног јавног тужилаштва у држави (Првог основног јавног тужилаштва).²¹

Једна од основних препрека специјализацији судија за еколошка казнена дела је знатно мањи број предмета, јер се велики број поступака оконча управо у раним несудским фазама поступка. Важност специјализације судија у материји еколошког криминалитета огледа се првенствено у следећим доменима: 1. специјализација полиције и јавних тужилаца за еколошка казнена дела не може да оствари пуно дејство без специјализације судија у овој материји; 2. јачање свести судија о значају еколошких казних дела; 3. специјализација је препрека *a priori* сврставању еколошких предмета у предмете мањег значаја, односно мање хитне предмете („деприоритизације предмета“) и једна од гаранција суђења у разумном року; 4. специјализација има потенцијал да унапреди доследну примену права и јединствену судску праксу; 5. омогућава изрицање кривичних санкција и мера које су адекватне и сразмерне учињеном делу, нарочито мера ресторативног карактера; 6. доприноси доношењу одлука о имовинскоправном захтеву у кривичном поступку; 7. пут ка пракси примене одузимања имовине проистекле из кривичног дела; 8. пут ка јачању поверења јавности у рад судова.²²

²¹ V.: Цвета еколошки криминал, полиција за неколико месеци поднела 300 пријава, <https://www.rts.rs/vesti/drustvo/4953291/cveta-ekoloski-kriminal-policija-za-neko-liko-meseci-podnela-300-prijava.html>, приступљено: 23. 10. 2023; Алимпић, М. (2022). Кривична дела против животне средине. Кривично законодавство Србије и међународни правни стандарди – усаглашеност или не?. *Гласник Адвокатске коморе Војводине – часопис за правну теорију и праксу*, 4/2022, 1328.

Резултати истраживања новинских текстова у 2022. години показују да се 25 текстова односило на формирање посебне јединице у оквиру МУП РС, док се неколико односило на посебно одељење у оквиру Првог основног јавног тужилаштва, као прво одељење ове врсте у нашој земљи. Наталија Лукић, *Зелена криминологија*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 171–172.

²² Више о томе: Миљуш, И. (2023). Специјализација службених актера у поступку за кривична дела против животне средине. *Раскрића међународног кривичног и кривичног права – реформа правосудних закона Републике Србије* (ур. М. Шкулић, И. Миљуш, А. Шкундрић), зборник радова са међународне научне конференције. Удружење за међународно кривично право, Intermex – Универзитет у Београду – Правни факултет, Палић, 16–19. јун 2023. године, 415–417.

СПЕЦИЈАЛИЗАЦИЈА ЈАВНИХ ТУЖИЛАЦА И СУДИЈА. УПОРЕДНОПРАВНИ ПОГЛЕД

Европске државе се у све већем обиму суочавају са нелегалним управљањем отпадом, нелегалном трговином отпадом, дивљим животињама, незаконитим ловом. Изражена је транснационална активност илегалне трговине дрветом, отпадом и илегалне сече шума. У Предлогу Директиве Европског парламента и Савета о кривичноправној заштити животне средине и замени Директиве 2008/99/ЕС,²³ истиче се да специјализација за еколошка казнена дела подразумева редовне обуке и додатне материјалне и персоналне ресурсе. Обуке треба да буду свеобухватне, да подразумевају обучавање свих субјекта односно „карика у ланцу примене еколошког права“ (инспектора, полиције, јавних тужилаца, судија). Указује се потреба да државе чланице ЕУ сагледају могућност формирања специјализованих истражних јединица, специјализацију тужилаца и судија које ће судити за еколошка кривична дела и могућност организовања специјализованих већа у оквиру кривичних судова опште надлежности. Додатна гаранција ефикасности откривања, разјашњавања, доказивања и кажњавања за еколошка кривична дела су технички стручњаци који су доступни свим органима у „ланцу примене еколошког права“.

У европским земљама изражени су различити облици испољавања специјализације јавних тужилаца за еколошка кривична дела. У неким државама видљива је специјализација у оквиру јавних тужилаштава за кривична дела против животне средине односно у одређеним јавним/ државним тужилаштвима и у оквирима њихове организације (Аустрија, Немачка²⁴) или посебна јединица у оквиру јавног тужилаштва у којој поступају специјализовани јавни тужиоци, надлежна на државном/централном нивоу (Шведска). У појединим земљама постоји мањи број специјализованих јавних тужилаца (Грчка, Финска). У неким државама спроводи се фактичка обука за тужиоце у овом домену, без обезбеђивања структуралне специјализације. У Холандији специјализована национална

²³ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99/EC, European Commission, Brussels, 15. 12. 2021 COM(2021) 851 final 2021/0422 (COD)

²⁴ У Немачкој није уобичајено да се формирају посебна одељења за еколошки криминалитет у оквиру јавних тужилаштава, али се ова одељења образују у великим градским подручјима као што су Берлин, Хамбург, Франкфурт у којима неколико државних тужилаца добија предмете који се односе на еколошка кривична дела.

Sina, Stephan *et al.* (2014). *Fighting Environmental Crime in Germany: A Country Report*. Study in the framework of the EFFACE research project. Berlin: Ecologic Institute, 54.

канцеларија јавног тужилаштва надлежна је за истрагу и кривично гоњење комплексних еколошких и економских кривичних дела (Национална канцеларија јавног тужилаштва за тешку превару, еколошки криминалитет и одузимање имовине – *Functioneel Parket*). Овај вид организације у оквиру јавног тужилаштва начелно омогућава да специјализовани јавни тужиоци координишу све истраге и активности прикупљања информација од стране различитих истражних тела и јачање овлашћења специјализованих јавних тужилаца над истражним органима. Норвешка је карактеристичан упоредноправни пример за борбу против еколошких и са њима повезаних кривичних дела. У Норвешкој је образован јединствен орган за истраживање и кривично гоњење (*ØKOKRIM*) привредног и еколошког криминалитета у оквиру којег постоји тим људи за заштиту животне средине састављен од оних који су прошли посебну полицијску обуку, стручних лица у области природних наука и у области финансија при чему су јавни тужиоци део полицијских снага.²⁵

У Француској је образована посебна институције за борбу против еколошког криминала, *OCLAESP*, која се састоји од припадника жандармерије, полицијских снага и техничких саветника за питања животне средине и здравља, чије надлежности су временом проширене.²⁶ У Холандији су формиране посебне јединице полиције за еколошка кривична дела и на националном и регионалном нивоу.

Шпанија је један од транспарентних примера у Европи специјализације службених актера у истраживању еколошких кривичних дела – постојање посебне полицијске службе Цивилне гарде за заштиту природе (*Servicio de Protección de la Naturaleza – SEPRONA*) надлежне за заштиту земљишта, воде и ваздуха, добробити животиња и очување фауне,²⁷ једне од највећих и најструктуралнијих агенција за еколошке деликте. Постоји специјализовано тужилаштво на националном нивоу као и еколошка одељења у оквиру тужилаштва на локалном нивоу.

²⁵ О томе: Лукић, Т. (2012). Откривање и истраживање еколошког криминалитета. *Ревиија за кривично право и криминологију*, бр. 1–2/2012, 228–229.

²⁶ Fajardo del Castillo, T. *et al.* (2015). *Fighting Environmental Crime in Spain: A Country Report*. Study in the framework of the EFFACE research project. Granada: University of Granada, 113.

²⁷ Vagliasindi, G. M. (2016). The fight against environmental crime in the European Union and its member states: a perspective on the enforcement system. *Protection of the Environment through Criminal Law* (eds. José Luis de La Cuesta *et al.*). AIDP World Conference, Bucharest, Vol. 87, Issue 1, 174.

Током 2018. године, према подацима SEPRONA-е, 2.690 кривичних дела против животне средине је истраживано, а 2.598 лица истраживано/лишено слободе. Ángel B. Gómez Puerto, (2020). *Constitución, ciudadanía y medio ambiente*. Madrid, 73.

Јавно тужилаштво пред Врховним судом има координатора за еколошка кривична дела (Fiscal de Medio Ambiente у Urbanismo) надлежног за координацију и надзор над активностима свих јавних тужилаца у вези са еколошким криминалитетом. Специјализација у оквирима јавног тужилаштва значајно је унапредила кривично гоњење еколошких кривичних дела, али се од стране специјализованих тужилачких одељења истичу и бројни захтеви укључивања техничких стручњака – експерата за еколошка питања да би се могли решити научни аспекти случајева ради унапређивања стручности у истрагама.²⁸

Специјализација судија у еколошкој материји такође је у вези са судско-организационим променама односно променама у стварној и функционалној надлежности судова. Талас специјализације судија довео је до формирања посебних и специјализованих одељења или већа за поступање у „еколошким предметима“ у оквиру судова опште надлежности или до формирања еколошких судова за суђења у ужој или широкој области заштите животне средине. У појединим државама ради се на пројекту установљења засебних судова (тзв. зелени судови – green courts) или су већ оформљени посебни судови и трибунали специјализовани за примену еколошког права. Уочава се светски тренд раста броја специјализованих судова а разлози за то су усложњавање прописа и развој принципа еколошког права, признавање везе између људских права и заштите животне средине, претња која потиче од климатских промена, незадовољство јавности радом правосудних форума.²⁹ Издвајају се неки од разлога у прилог формирања посебних судова (потреба експертизе, ефикасност у поступању, видљивост прогреса у области заштите животне средине, образовање јединствене праксе, давање приоритета еколошким предметима итд.), али и противаргументи (недовољан број предмета, недостатак висококвалификованих професионалаца, фрагментарност правосудног система), те се решење проналази и у неформалном усмеравању предмета судијама који су обучени и испољили интересовање да суде у овој области.³⁰

Специјализација судија у смислу формирања засебних судова који ће судити и у кривичноправној материји није одлика европских држава.

²⁸ Sanctioning Environmental Crime (WG4) Prosecution and judicial practices 2016/17, LIFE – ENPE Project, LIFE14 GIE/UK/000043, March 2018, 28.

²⁹ EUFJE, Summary Report on training and specialisation of judges in environmental law, 2019, 37., fn. 29, https://www.eufje.org/images/docConf/so2018/EUFJE_Report_on_Training_and_Specialisation_in_Environmental_Law_2019.pdf

³⁰ George (Rock) Pring, Catherine (Kitty) Pring with an Introduction by Lalanath de Silva, *Greening Justice – Creating and Improving Environmental Courts and Tribunals*, The Access Initiative, 2009, 14–17.

У земљама Европске уније проналазимо примере специјализовања судија (магистрата) за еколошка казнена дела и специјализована одељења у оквирима појединих првостепених судова која поступају у еколошким предметима, али и другим предметима и фактички специјализована већа у оквиру жалбених судова (Белгија). Формирање посебних кривичних већа за еколошке предмете у оквиру судова опште надлежности, формулише се као препорука за европске државе. Карактеристичан пример специјализације у кривичним судовима је Шведска, у којој постоји могућност да се за судије у кривичном поступку именују технички експерти.³¹ Тенденција специјализације изражена је у државама у којима недостаје специјализација у оквиру правосуђа и у којима је низак ниво приоритизације еколошких кривичних дела и огледа се у запажању да је одсуство специјализације једна од темељних препрека у борби против еколошких казних дела.

Формирање посебних судова надлежних за материју еколошког права изражено је у земљама Латинске Америке.³² Доминантан разлог за формирање специјализованог суда за област *Madre de Dios* у Перуу био је велики број предмета за поједина кривична дела против животне средине (нарочито незаконито рударење и кривична дела против шума) и међусобна повезаност појединих кривичних дела из ове групе. Ипак, наглашавани су проблеми у кривичним поступцима који се не могу решити формирањем посебног суда: недостаци у истраживању ових кривичних дела, неопходност ангажовања више институција у откривању и доказивању ових кривичних дела и сложеност предмета.³³

³¹ Gerstetter, C. et. al. (2016). *Environmental crime and the EU*, Synthesis of the Research Project “European Union Action to Fight Environmental Crime” (EFFACE). Berlin: Ecologic Institute gGmbH, 33.

³² Поједине државе Латинске Америке су специфични упоредноправни примери приступа заштити животне средине. Од неколико изузетака од антропоцентричног приступа заштити животне средине чији оквир чине људска права, најзначајнији изузеци су у државама Латинске Америке: устави Еквадора и Боливије формулишу више екоцентрично право животне средине (права Мајке Природе / Мајке Земље): „право да постоји, опстане, одржава се и обнавља своје животне циклусе, структуру, функције и процесе у еволуцији“. О томе: Saloni Malhotra, (2017). „The International Crime that Could have Been but Never Was: An English School Perspective on the Ecocide Law“. *Amsterdam Law Forum*, Vol. 9, 3/2017, 65–66.

³³ Mongabay, Special judiciary on environmental crimes established in Peru, <https://news.mongabay.com/2018/04/special-judiciary-on-environmental-crimes-established-in-peru/>, приступљено: 20. 10. 2023.

ЗАХТЕВ ЈАЧАЊА СВЕСТИ ГРАЂАНА КАО ИНСТРУМЕНТА СУПРОТСТАВЉАЊА ЕКОЛОШКИМ КАЗНЕНИМ ДЕЛИМА

Јачање свести грађана, који треба да примене еколошке норме, о значају заштите животне средине и далекосежним и озбиљним последицама њених повреда нужан је предуслов у превенцији еколошких деликата и борби против еколошких казnenих дела. Један од темељних проблема заштите животне средине је ниска свест грађана о потреби заштите животне средине, размери и значају еколошког криминалитета и његовим жртвама.³⁴ Јачање свести грађана у блиској је вези са специјализацијом носилаца правосудних функција и ефикасним судским поступцима. Наглашена је образовна вредност стварне примене закона о заштити животне средине: шаље поруку друштву о важности заштите животне средине и подстиче друштвену забринутост и свест о бризи за животну средину.³⁵

Корак напред ка укључивању грађана у борбу против еколошких казnenих дела је креирање јединственог еколошког информационог система апликације gReact (Green Reaction) чији је циљ прикупљање информација на терену и активирање и координација рада надлежних служби.³⁶ У Румунији су инициране акције за укључивање грађана у откривање незаконитог сечења шума путем доступности информација о транспорту дрва путем интернета и омогућавање грађанима да пријаве сумњиве испоруке.³⁷

Једно од основних начела у законодавству о заштити животне средине је „начело информисања и учешћа јавности“ из чл. 9, ст. 1, т. 10.

³⁴ У литератури се међу мерама подизања свести грађана о заштити животне средине посебно издваја систематичан и перманентан приступ теми заштите животне средине у оквиру васпитно-образовних програма и актуелизација теме заштите животне средине у јавном мњењу путем медија. О томе: Павловић, З. (2022). „Свест грађана о значају заштите животне средине и превенција кривичних дела против животне средине“. *Гласник Адвокатске коморе Војводине – часопис за правну теорију и праксу*, 4/2022, 1221.

³⁵ Sanctioning Environmental Crime (WG4) Prosecution and judicial practices 2016/17, LIFE – ENPE Project, LIFE14 GIE/UK/000043, March 2018, 46.

³⁶ О томе: Краћи пут у решавању проблема: Еколошке проблеме грађани могу да пријављују преко јединственог система gReact, <https://www.novosti.rs/drustvo/vesti/1111208/kraci-put-resavanju-problema-ekoloske-probleme-gradjani-mogu-prijavljuju-preko-jedinstvenog-sistema-greact>

³⁷ О томе: Spapens, A., Mehlbaum, S. L. (2019). Policing and prosecution of transnational environmental crime. *Research Handbook on Transnational Crime* (ed. Mitsilegas, V., Hufnagel, S., Moiseienko, A.). Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 182.

Закона о заштити животне средине³⁸ који утврђује право на информацију („право свакога да буде обавештен“) и право на учествовање у поступку доношења одлука чија реализација поседује потенцијал да оствари утицај на животну средину. У доктрини се објашњава да ово начело преноси основу Архуске конвенције о постојању обавезе држава потписница да укључе јавност у поступке одлучивања „о активностима које носе еколошки ризик“ и информисања о овом ризику и стању животне средине.³⁹

Јачање свести грађана/јавности, ипак, само по себи не доводи до унапређења сузбијања еколошких казних дела, већ захтева истовремену ефикасност правосудних органа у борби против ових казних дела, почев од укидања негативних пракси деприоритизације предмета и проактивног приступа надлежних органа у поступку.

Право „припадника јавности“ / „заинтересоване јавности“ на приступ правосуђу – улога / потенцијална улога невладиних организација у казним поступцима

Подносиоци кривичних пријава могу бити грађани, групе грађана, удружења грађана односно невладине организације. Невладине организације у примени еколошког права могу имати веома значајну улогу праћења усаглашености поступања са еколошким прописима, информативну улогу у погледу еколошких казних дела, могу иницирати одговарајуће поступке због непоштовања еколошких прописа, али и унапређивати свест грађана о важности заштите животне средине. Групе жртава и НВО едукују грађане о природи и последицама еколошког криминалитета, помажу да се открију учиниоци и намећу директан трошак пословима учинилаца путем „кампања излагања и срамоћења“ и делују као правни заступници жртава.⁴⁰

Конвенција о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима која се тичу животне средине Економске комисије Уједињених нација за Европу (UNICE)⁴¹ из

³⁸ Закон о заштити животне средине, *Службени гласник РС*, бр. 135/2004, 36/2009, 36/2009. – др. закон, 72/2009. – др. закон, 43/2011. – одлука УС, 14/2016, 76/2018, 95/2018. – др. закон и 95/2018. – др. закон

³⁹ Дреновак-Ивановић, М. (2021). *Еколошко право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 44.

⁴⁰ Gerstetter, C. et. al. (2016). *Environmental crime and the EU*, Synthesis of the Research Project “European Union Action to Fight Environmental Crime” (EFFACE). Berlin: Ecologic Institute gGmbH, 37.

⁴¹ Закон о потврђивању Конвенције о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима која се тичу животне средине, *Службени гласник РС – Међународни документи*, бр. 38/2009.

1998. године (у даљем тексту: Архуска конвенција), према чл. 9, ст. 3, утврђује право на приступ правди „припадницима јавности“ и практично „отвара врата“ учешћу еколошких НВО које испуњавају услове националног законодавства (ако су прописани у закону државе потписнице), и у кривичном поступку. Наиме, у кривичном поступку због кривичних дела против животне средине, окривљеном/окривљенима стављају се на терет чињења или пропуштања супротна одредбама закона који се односе на животну средину, укључујући и кривични закон. Архуска конвенција тумачи се тако да даје широку и активну улогу еколошким НВО у кривичном поступку.⁴² Њено усвајање има циљ „да се природи да глас“ тако што ће се омогућити „припадницима јавности“, нарочито еколошким НВО приступ правди – управним и судским поступцима ради оспоравања радњи или пропуштања која угрожавају животну средину.⁴³

Ово тумачење не одговара тумачењу права на приступ суду, једног од захтева права на правично суђење, у одлукама Европског суда за људска права према којима се право на правично суђење из чл. 6, ст. 1. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода (у даљем тексту: ЕСЉП) односи на окривљеног и на оштећеног али само у условљеном виду, у оном делу који се односи на грађанскоправни захтев истакнут у кривичном поступку.⁴⁴ Тубић запажа разлику између Архуске конвенције и других конвенција о људским правима, које предвиђају да ће

„...удружења која се баве животном средином имати приступ судским поступцима само ако су њихова грађанска права повређена, али не постоји претпоставка да је јавни еколошки интерес еквивалентан људском праву у смислу чл. 6. ЕКЉП“.⁴⁵

⁴² Правила Архуске Конвенције тумачи Комитет за усклађеност са Архуском конвенцијом (Arhus Convention Compliance Committee – ACCC) и Европски суд правде (у својим одлукама које су обавезујуће за државе чланице Европске уније).

⁴³ Schalk-Unger, L. (2022). The participation of environmental NGOs in (Austrian) criminal proceedings in the light of Art. 9 (3) Aarhus Convention. *Opolskie Studia Administracyjno-Pravne*, Vol. 20, 1/2022, 212.

⁴⁴ Више о томе в.: Илић, П. Г. (2012). Оштећени и стандарди људских права у кривичном поступку. *Анали Правног факултета у Београду* 2/12, 141; Миљуш, И. (2022). Начело једнакости „оружја“ у кривичном поступку. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 165.

⁴⁵ Тубић, Б. (2011). Поље примене Архуске конвенције. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2/2011, 388.

Аутор даље истиче да није јасно колики је домет ЕКЉП ван области приватне својине (нпр. у случају права на чист ваздух, природу). *Ibid.*

Темељна питања која се постављају у упоредном праву држава потписница Архуске конвенције од доношења Архуске конвенције у вези са правом на приступ правосудју су:

1. *ишумачење појма жршћве/ошћћећеноџ* да би се задовољили захтеви Архуске конвенције;

2. *ишрећираће ишрироде / живоћћине средине као жршћве*, а еколошких НВО као њених заступника у казним поступцима;

3. *ишћенцијално увоћћење нових аућћономних ишрава еколошких НВО* у кривичним поступцима;

4. развој кривичнопроцесног законодавства у правцу *јачања улоће „граћанске сћћранке“ / лица које је истћкло граћанскоишравни захћћев* односно оштећеног.

У неким европским државама, НВО остварују активну улогу у кривичним поступцима (Шпанија, Португал), мећутим, у многим као што су Немачка и Аустрија могу да учествују у кривичном поступку само ако се утврди да су оштећене еколошким кривичним делом / кривичним делима.⁴⁶ Тако није спорно да НВО могу имати статус оштећеног у кривичном поступку, ако су претрпеле директну штету извршењем еколошког кривичног дела, у виду сношења трошкова загаћења земљишта које поседују, смаћења његове вредности, ветеринарских трошкова ако кривично дело погађа стоку или друге животиње у поседу НВО.⁴⁷

У Предлогу Директиве о кривичноправној заштити животне средине и замени Директиве 2008/99/ЕС, чл. 14, прописује се захтев државама чланицама да обезбеде у складу са својим националним правним системима да чланови „заинтересоване јавности“ (public concerned) имају одговарајућа права да учествују у поступцима који се односе на кривична дела у вези са животном средином. У Преамбули је истакнута улога „заинтересоване јавности“ у казном поступку – заступаће природе као јавног добра. *Природа не може да засћући саму себе као жршћву* у казном поступку, због чега „представницима заинтересоване јавности у циљу ефикасности кривичног поступка треба омогућити да

⁴⁶ У погледу повреда Закона о трговини врстама, Виши регионални суд у Бечу је нашао: 1. свака особа или еколошка НВО која ради у области заштите животиња не сматра се жртвом повреде њихових интереса заштићених кривичним законом; 2. само идеолошки интерес за заштиту животиња није довољан да оправда статус жртве. Schalk-Unger, L. (2022). The participation of environmental NGOs in (Austrian) criminal proceedings in the light of Art. 9 (3) Aarhus Convention. *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne*, Vol. 20, 1/2022, 222.

⁴⁷ *Ibid.*, 219–220.

делују у име животној средине као јавног добра“ (Преамбула Предлога Директиве, 26).⁴⁸

Појам „заинтересоване јавности“ и „заинтересованог лица“ дефинишу се у чл. 2, ст. 4. Предлога Директиве о кривичноправној заштити животне средине и замени Директиве 2008/99/ЕС. „Заинтересована јавност“, као шири појам, обухвата „лица на која утичу или би могла да утичу“ на казнена дела против животне средине у смислу Предлога Директиве. „Заинтересоване особе“ су: 1. лица која имају довољан интерес; 2. лица која тврде да им је повређено право; 3. НВО које промовишу заштиту животне средине и испуњавају услове предвиђене у националном праву.

Право „припадника јавности“ на приступ правосуђу у вези је са ефикасним покретањем судских поступака и евентуално додатним правима учешћа (партиципативним правима) током поступка. У контексту аустријског кривичнопроцесног законодавства, у доктрини се тумачи да делотворно покретање судских поступака даље „инхерентно“ води ка постојању права „припадника јавности“ да оспоравају/преиспитују одлуку јавног/државног тужиоца о обустави истраге, с обзиром да пракса показује да се велики број „сколошких предмета“ оконча управо у раној фази поступка, те се предлаже да регистрованим НВО треба дати аутономно право да поднесу образложен захтев (правно средство) да се поступак настави у вези са кривичним делима против животне средине.⁴⁹ Проблем је нарочито изражен у кривичнопроцесним законодавствима која жртви/оштећеном не признају право да преиспитује одлуку јавног тужиоца о негођењу / одустанку од гоњења. Отвара се и питање права жртве/оштећеног да учествује у одређеној мери у поступку примене начела условљеног опортунитета кривичног гоњења, односно да преиспитује одлуку јавног тужиоца о примени начела опортунитета у кривичнопроцесним законодавствима које у овој процедури не утврђују улогу оштећеног, као што

⁴⁸ Наводе се три основна разлога улоге НВО у кривичном поступку: 1. „животној средине не може сама да се бори“, те су НВО „гласноговорник жртве/жртва“ којима омогућава присуство и заступање; 2. НВО унапредује видљивост и знање о најтежим стварима: у оквиру суда и у спољном свету; 3. када НВО има право на накнаду штете као странка, накнада одражава колективне ширококе казниче дела којих би учиниоци требало да буду свесни и за њих одговорни. Sanctioning Environmental Crime (WG4) Final report, Key observations and recommendations 2016–2020, LIFE-ENPE Project LIFE14 GIE/UK/000043 Action B2: Working groups to improve consistency and capacity June 2020, 35., https://www.environmentalprosecutors.eu/sites/default/files/document/WG4_Y4_Final%20Report_0.pdf, приступљено: 28. 10. 2023.

⁴⁹ Schalk-Unger, L. (2022). The participation of environmental NGOs in (Austrian) criminal proceedings in the light of Art. 9 (3) Aarhus Convention. *Opolskie Studia Administracyjno-Pravne*, Vol. 20, 1/2022, 215–217, 228.

је случај у нашем кривичнопроцесном законодавству од доношења Закона о кривичном поступку из 2011. године⁵⁰ (у даљем тексту: ЗКП).

Препоруке улоге НВО у државама ЕУ у кривичним поступцима иду у три смера:

1. у вези са покретањем кривичног поступка;
2. могућност да буду сведоци и стручна лица;
3. учествовање у својству странке у кривичним поступцима;
4. признавање минималног права да траже накнаду штете у циљу заштите животне средине, која им према њиховом статуту следује.⁵¹

Кривичнопроцесна законодавства Шпаније и Португалије, познају примену института *actio popularis* у кривичном поступку, чији носилац може бити сваки грађанин, без захтева да се посебно доказује постојање конкретног и директног интереса, као и НВО. Невладине организације у кривичном поступку имају право да захтевају примену репарационих мера ради уклањања/умањивања штетних последица по животну средину, односно враћања нарушене еколошке равнотеже, као и на компензацију.

***Actio popularis* у кривичном поступку Португалије**

Португалија је карактеристичан упоредноправни пример признавања права НВО и грађанима појединачно да траже накнаду еколошке штете у кривичном поступку. У основном извору кривичнопроцесног права, Законику о кривичном поступку, утврђује процесна права носилаца права на *actio popularis*, одређених Законом о *actio popularis*-у. У литератури се објашњава да је *actio popularis* у потпуности сагласан дефинисаном праву на приступ правосуђу из Архуске конвенције иако се у њој изричито не наводи.⁵² У португалском Уставу и законима наведено је да је „животна средина дифузни интерес“, што значи да нема „привилегованог носиоца“, па сваки појединац и НВО имају право да захтевају накнаду еколошке штете.⁵³ Према овој концепцији добар статус животне

⁵⁰ Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021. – одлука УС и 62/2021. – одлука УС.

⁵¹ Sanctioning Environmental Crime (WG4) Final report, Key observations and recommendations 2016–2020, LIFE-ENPE Project LIFE14 GIE/UK/000043 Action B2: Working groups to improve consistency and capacity June 2020, 35.

⁵² Ђорић, Д. (2006). *Actio popularis* as an instrument for the protection. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2006, 420.

⁵³ У Португалији и португалским говорним земљама у Латинској Америци и Африци, давање правног основа НВО да иду на суд „у интересу животне средине“ је

средине је интерес свакога: животна средина се тиче сваког појединца, породице, заједнице, организације, региона, државе, коначно, целог човечанства.⁵⁴ Објашњава се да *actio popularis* није врста тужбе, већ признање да су неке штете у тој мери дифузне да свака особа треба да има право да захтева од судије да преиспита законитост и одлучи у предмету.⁵⁵ Правна конструкција „дифузног интереса“ почива на признању трансиндивидуалних интереса, поткатогије интереса изнад индивидуалног интереса и изван оквира јавног интереса.⁵⁶

Посебан режим интервенције грађана и удружења у кривичном поступку уређен у Закону о *actio popularis*⁵⁷, чл. 25, огледа се у томе да носиоци права на *actio popularis* имају право на подношење пријава за казнена дела јавном тужиоцу (*denúncia, queixa*) или обавештења јавном тужиоцу (*participação ao Ministério Público*), као и да постану приватна странка / странка са тужилачким правима (*assistente*) у складу са Законом о кривичном поступку (*Código de Processo Penal*). Носиоци права на *actio popularis* према чл. 2. Закона о *actio popularis*-у су: 1. *грађани, удружења и фондације* без обзира да ли за захтев имају директан интерес или не, при чему удружења и фондације морају да испуне одређене услове;⁵⁸ 2. *локалне власти / локалне самоуправе* у односу на интересе за које су носиоци становници у подручју њихове надлежности.

Assistente имају правни положај сарадника / „помоћника“ тужилаштва (*colaboradores do Ministério Público*) који практично пружају помоћ јавном тужиоцу тако што подносе доказне предлоге и предлажу

„правна конструкција заснована на посебној претпоставци: *sui generis* природи еколошких добара: животна средина је свеприсутна (свуда око нас), недељива (сваки појединачни део је снажно повезан са свим осталима) и дифузна (нема привилегованог носиоца)“. Alexandra Aragão, *Portugal*, Study on the Possibilities for Non-governmental Organisations Promoting Environmental Protection to Claim Damages in Relation to the Environment in Four Selected Countries, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental matters Task Force on Access to Justice. UN Economic Commission for Europe, 2015, 59–60.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ Aragão A., Celeste Carvalho, A. (2017). Taking access to justice seriously: diffuse interests and action popularis. Why not?. *Environmental Law Network International*, 2/17, 43.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Direito de participação procedimental e de acção popular, Lei n.º 83/95, Alterado pelo/a *Rectificação n.º 4/95 – Diário da República n.º 236/1995, Série I-A de 1995-10-12*, em vigor a partir de 1995-10-12

⁵⁸ Неопходно је да испуњавају следеће услове: 1) статус правног лица; 2) експлицитно укључивање у своје надлежности / статутарне циљеве за заштиту интереса који су укључени у врсту поступка у питању; 3) необављање било какве врсте професионалне делатности која би конкурисала компанијама / слободним професијама (чл. 3. Закона о *actio popularis*-у).

предузимање кривичнопроцесних радњи. Закоником о кривичном поступку прописана су им посебна права учешћа када су у питању кривична дела која се гоне по службеној дужности као што су оштећења животне средине или загађење које проузрокује озбиљне штете: 1. интервенисање у истрази и међуфази поступка у којој суд одлучује да ли ће се предмет упутити на суђење, подношење доказа (доказна иницијатива) и иницијатива које сматрају неопходним, те да буду обавештени о одлукама које се односе на иницијативе; 2. самостално подношење оптужбе, независно од јавног тужилаштва; 3. улагање жалбе на одлуке које се на њих односе, чак и ако то јавно тужилаштво није учинило; право приступа кључним елементима поступка ради улагања жалбе (чл. 69).

ЗАКЉУЧАК

Бројни међународноправни и европскоправни документи указују на значај структурне специјализације у оквиру јавног тужилаштва (формирање посебних одељења односно организационих јединица у оквиру јавних тужилаштва), специјализацију јавних тужилаца и судија за еколошка казнена дела и образовање специјализованих већа у оквирима надлежности судова који ће првенствено поступати у „еколошким предметима“. Континуирано и садржајно стицање знања и вештина у овој области, заједничке обуке јавних тужилаца и судија са инспекторима и полицијом ради координације у поступању свих „карика у ланцу поступања“, квалификовани јавни тужиоци и судије, решавање проблема недостатка људских и техничких капацитета, стручних лица за разнолике одговарајуће области која поседују стручно-техничка знања (пре свега ради доказивања узрока загађења, да је загађење у већој мери / на ширем простору) и адекватност примене казненоправних норми важни су инструменти за борбу против еколошких казнених дела. Ова казнена дела реализују се у све већем обиму, профит који проистиче из њиховог остваривања све је виши, везе са организованим криминалом и коруптивним кривичним делима све учесталије, а последице у националним оквирима и светском нивоу све озбиљније. С друге стране, једна од њихових основних одлика је висока „тамна бројка“ и веома низак или занемарљив удео осуђујућих пресуда за кривична дела против животне средине.

Важно је да се у раној фази поступка препозна постојање релевантног степена сумње о остваривању елемената кривичног дела против животне средине, међусобној вези ових кривичних дела са коруптивним кривичним делима и организованим криминалом, те да се због јединства

доказа води јединствен поступак пред надлежним јавним тужилаштвом и судом и спроводе паралелне финансијске истраге. Бројне препоруке и мишљења на нивоу Савета Европе и Европске уније и предлог Директиве о кривичноправној заштити животне средине и замени Директиве 2008/99/ЕС наглашавају значај за ефикасност истраживања одређивања од стране суда и предузимања посебних доказних радњи / специјалних истражних мера и техника / посебних истражних алата у случају постојања релевантног степена сумње у раним фазама поступка о *остваривању тешких еколошких кривичних дела / тешких облика еколошких кривичних дела односно укључености организоване криминалне групе* у вршење еколошких кривичних дела. У овом смислу намеће се да су неопходна разматрања да се у будућој реформи кривичнопроцесног законодавства као тешка кривична дела из чл. 162, ст. 1, т. 2. ЗКП препознају и наведу и тешки облици кривичних дела против животне средине, што уједно подиже свест о размери и значају еколошког криминалитета међу носиоцима правосудних функција.

Примена права на приступ правосуђу припадника јавности у смислу Архуске конвенције остварује се у појединим државама континенталне Европе пре свега путем подношења кривичних пријава од стране грађана, удружења грађана / НВО, путем тумачења дефиниције оштећеног у кривичном поступку и прописивања права оштећеног у кривичном поступку, док са друге стране, у складу са тумачењима Архуске конвенције, поједине државе дају широка права НВО (*actio popularis* и повезана процесна права учешћа у кривичном поступку), права на подношење захтева за накнаду штете и захтева за предузимање репарационих мера. У овом контексту научна и стручна анализа у упоредном праву указује на потребу јачања улоге оштећеног у погледу преиспитивања одлуке јавног тужиоца да не гони, као и у поступку примене начела опортунитета кривичног гоњења и прописивање процесних права НВО за еколошка кривична дела да преиспитују одлуку јавног тужиоца о негођењу / одустанку од гоњења у раним истражних фазама поступка у којима се највећи број еколошких предмета и завршава.

ЛИТЕРАТУРА

- Алимпих, М. (2022). Кривична дела против животне средине. Кривично законодавство Србије и међународни правни стандарди – усаглашеност или не?. *Гласник Адвокатске коморе Војводине, часопис за правну теорију и праксу*, 4/2022.
- Aragão, A. (2015). „Portugal“, *Study on the Possibilities for Non-governmental Organisations Promoting Environmental Protection to Claim Damages in Relation to the Environment in Four Selected Countries*. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental matters Task Force on Access to Justice. UN Economic Commission for Europe.
- Aragão, A., Celeste Carvalho, A. (2017). Taking access to justice seriously: diffuse interests and action popularis. Why not?. *Environmental Law Network International*, 2/17.
- Billiet, C. M., Rousseau, S. (2017). Environmental inspectors and public prosecutors: is sharing information always useful?. *The Effectiveness of Environmental law* (ed. Sandrine Maljean-Dubois). Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia.
- Vagliasindi, G. M. (2016). The fight against environmental crime in the European Union and its member states: a perspective on the enforcement system. *Protection of the Environment through Criminal Law* (eds. José Luis de La Cuesta et al.). AIDP World Conference, Bucharest, Vol. 87, Issue 1.
- Gerstetter, C. et. al. (2016). *Environmental crime and the EU*. Synthesis of the Research Project “European Union Action to Fight Environmental Crime” (EF-FACE). Berlin: Ecologic Institute gGmbH.
- Gómez Puerto, A. B. (2020). *Constitución, ciudadanía y medio ambiente*. Madrid.
- Дреновак-Ивановић, М. (2021). *Еколошко право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Илић, Г. П. (2012). Оштећени и стандарди људских права у кривичном поступку. *Анали Правног факултета у Београду*, 2/12.
- Лукић, Т. (2012). Откривање и истраживање еколошког криминалитета. *Ревизија за кривично право и криминологију*, бр. 1–2/2012.
- Лукић, Н. (2023). *Зелена криминологија*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Malhotra, S. (2017). The International Crime that Could have Been but Never Was: An English School Perspective on the Ecocide Law. *Amsterdam Law Forum*, Vol. 9, 3/2017.
- Malish Szdovska, M., Murgoski, B., Latifi, L. (2018). Forensic Analysis in environmental crimes. *Kriminalistička teorija i praksa*, Vol. 5, 2/2018.
- Миљуш, И. (2023). Специјализација службених актера у поступку за кривична дела против животне средине. *Раскрића међународног кривичног и кривичног права – реформа правосудних закона Републике Србије* (ур. М. Шкулић, И. Миљуш, А. Шкундрић). *Зборник радова са међународне научне конфе-*

- рениције. Удружење за међународно кривично право, Intermex – Универзитет у Београду – Правни факултет. Палић, 16–19. јун 2023. године.
- Миљуш, И. (2022). *Начело једнакости „оружја“ у кривичном процесу*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Павловић, З. (2022). Свест грађана о значају заштите животне средине и превенција кривичних дела против животне средине. *Гласник Адвокатске коморе Војводине – часопис за правну теорију и праксу*, 4/2022.
- Perović, M. (2015). Krivična djela protiv životne sredine sa aspekta normiranja, otkrivanja i dokazivanja ekoloških delikata na vodama. *Zbornik radova: Nauka – Društvo – Tranzicija*. Banja Luka: Evropski defendologija centar.
- Preston, B. J. (2008). Operating an environment court: The experience of the Land and Environment Court of New South Wales. *Environmental and Planning Law Journal*, Vol. 25.
- Pring, G. (R), Pring, C. (K.), with an Introduction by L. de Silva, (2009). *Greening Justice – Creating and Improving Environmental Courts and Tribunals*. The Access Initiative.
- Schalk-Unger, L. (2022). The participation of environmental NGOs in (Austrian) criminal proceedings in the light of Art. 9 (3) Aarhus Convention. *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne*, Vol. 20, 1/2022.
- Sina, S. et al. (2014). *Fighting Environmental Crime in Germany: A Country Report*. Study in the framework of the EFFACE research project. Berlin: Ecologic Institute.
- Sparens, T., Mehlbaum, S. (2019). Policing and prosecution of transnational environmental crime. *Research Handbook on Transnational Crime* (ed. V. Mitsilegas, S. Hufnagel, A. Moiseienko). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Тубић, Б. (2011). Поље примене Архуске конвенције. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2/2011.
- Торић, Д. (2006). *Actio popularis* as an instrument for the protection. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2006.
- Fajardo del Castillo, T. et al. (2015). *Fighting Environmental Crime in Spain: A Country Report*. Study in the framework of the EFFACE research project. Granada: University of Granada.
- Colantoni, L., Sarano, G. S., Bianchi, M. (2022). *Fighting Environmental Crime in Europe. An Assessment of Trends, Players and Actions*. Roma: Istituto Affari Internazionali – Ambitus.
- Clifford, M., Edwans, T. (2012). *Environmental Crime*. Burlington: Jones & Bartlett Learning, 2nd edition.
- Шкулић, М. (2022). *Криминалистика*. Београд: Универзитет у Београду Правни факултет.

Интернет извори

- Council of the European Union: EnviCrimeNet – Intelligence Project on Environmental Crime – Preliminary Report on Environmental Crime in Europe, 16438/14.

- Brussels, 5 December 2014, https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/ipec_report_on_environmental_crime_in_europe_0.pdf
- Цвета еколошки криминал, полиција за неколико месеци поднела 300 пријава, <https://www.rts.rs/vesti/drustvo/4953291/cveta-ekoloski-kriminal-policija-zanekoliko-meseci-podnela-300-prijava.html>
- EUFJE, Summary Report on training and specialisation of judges in environmental law, 2019, https://www.eufje.org/images/docConf/so2018/EUFJE_Report_on_Training_and_Specialisation_in_Environmental_Law_2019.pdf
- European Commission, Combating environmental crime, https://environment.ec.europa.eu/law-and-governance/compliance-assurance/combating-environmental-crime_en
- Mongabay, Special judiciary on environmental crimes established in Peru, <https://news.mongabay.com/2018/04/special-judiciary-on-environmental-crimes-established-in-peru/>
- Новости, Краћи пут у решавању проблема: Еколошке проблеме грађани могу да пријављују преко јединственог система gReact, <https://www.novosti.rs/drustvo/vesti/1111208/kraci-put-resavanju-problema-ekoloske-probleme-gradjani-mogu-prijavljuju-preko-jedinstvenog-sistema-greact>
- Sanctioning Environmental Crime (WG4) Prosecution and judicial practices 2016/17, LIFE – ENPE Project, LIFE14 GIE/UK/000043, March 2018, https://www.environmentalprosecutors.eu/sites/default/files/document/LIFE_ENPE_WG4_InterimReport_FINAL.pdf
- Sanctioning Environmental Crime (WG4) Final report, Key observations and recommendations 2016–2020, LIFE-ENPE Project LIFE14 GIE/UK/000043 Action B2: Working groups to improve consistency and capacity June 2020, https://www.environmentalprosecutors.eu/sites/default/files/document/WG4_Y4_Final%20Report_0.pdf

*Ivana Miljuš, Ph.D.**
Faculty of Law, University of Belgrade
ORCID: 0000-0001-8147-4061

SPECIALIZATION OF JUSTICE SYSTEM OFFICIALS AND CITIZEN AWARENESS AS INSTRUMENTS FOR COMBATING ENVIRONMENTAL CRIMES**

ABSTRACT: Specialization, contentful training, and continuous professional growth of prosecutors and judges in the domain of ecological crimes, joint education programs for criminal justice organs, police officers and inspectors, the increase in material and human resources, especially in the domain of inspections, are all necessary requirements for the improvement in the detection, investigation, evidence collection, and prevention of ecological crimes. In this paper, the author first analyzes the significance of the specialization of public office holders, prosecutors and judges, when it comes to ecological crimes. One of the current priorities of the EU is the struggle against ecological crime, especially certain types of ecological crime. The specialization of criminal justice office holders, especially prosecutors, is the norm in certain countries. Insufficient public awareness about the consequences of ecological crimes and the damage they cause, their victims, their “profitability”, and their scope is a significant obstacle for the prevention, detection, and reduction of ecological crime. Numerous international legal

* ivana.miljus@ius.bg.ac.rs, Assistant professor at the Faculty of Law, University of Belgrade

** The paper was received on November 24, 2023, and the paper was accepted for publication on February 2, 2024.

The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*.

documents emphasize the imperative of improving public awareness about ecological crimes. The author relates the improvement in public awareness with the right of “members of the public” to access criminal justice and the role of the “concerned public” in a criminal procedure, above all as persons filing criminal complaints, often in the form of citizen groups/associations or in relation to the participation in criminal procedures for these crimes.

Keywords: ecological crimes, specialization of prosecutors, specialization of judges, persons filing criminal complaints, “concerned public”

INTRODUCTORY REMARKS

The increase in the incidence of crimes against the environment/ecological crimes is one of the fundamental reasons behind the introduction of professional specialization for these types of crimes in criminal justice.¹ When it comes to ecological crimes that are committed on the territory of the European Union, three main characteristics are identified: 1. the form of organized criminal activity, which is ranked fourth according to its scope and significance; 2. it is a crime with increasing incidence; 3. certain ecological crimes cause large financial losses and illegal profits.² The law of the European Union includes a significant set of regulations that are related to the environment. The need to consider the specialization of criminal justice office holders in national criminal procedures by way of creating specialized court departments and specialized prosecutors for procedures dealing with ecological crimes was emphasized in the European Council Resolution (77) 28 from September 28, 1977, regarding the contribution of criminal law to the protection of the environment.³ The significance of specialization is emphasized through the formulation of “the principle of specialization”, numerous recommendations in this direction, together with the emphasis on the necessity and importance of specialization for ecological crimes. The Consultative Council of European Prosecutors singles out the “principle of specialization”⁴ which presupposes

¹ Clifford, M., Edwans, T. (2012). *Environmental Crime*, 2nd edition. Burlington: Jones & Bartlett Learning, 244.

² European Commission. Combating environmental crime. Retrieved on November 20, 2023, from: https://environment.ec.europa.eu/law-and-governance/compliance-assurance/combating-environmental-crime_en

³ Council of Europe – Committee of Ministers *Resolution (77) 28 on the contribution of Criminal Law to the Protection of the Environment*.

⁴ Consultative Council of European Prosecutors (CCPE), CCPE Opinion No. 17 (2022) on the role of prosecutors in the protection of the environment, Strasbourg, October 4, 2022, paras. 60–63.

the education of well-trained and specialized staff when it comes to the adequate application of the legislation about the protection of the environment, specialization of prosecutors and/or multidisciplinary units, especially in the domain of the system of prosecutors, as well as the precondition for the appropriate application of legislation which is reflected in sufficient funding. The trainings need to be continued and common for investigative organs. The principle of specialization does not entail the obligation of specialization in the framework of the system of prosecutors because it depends on the national context and factors. Instead, it entails the principle that in the countries in which it is feasible, it should be considered a priority.

European professional projects point out the significance of “structural specialization”. In the absence of “structural specialization of prosecutors and judges, trained prosecutors and judges move to different positions to work on other cases, which is why the effort to train new staff has to be restarted frequently, which can be characterized as “Sisyphus’ Work”.⁵ Detection and evidence procurement in ecological crimes reflects a close connection between the investigation and prosecution or the authority of investigators and prosecutors. Structural specialization, in a formal sense, enables systematic opportunities for professional development, improves communication among inspectors responsible for the protection of the environment and prosecutors as well as the harmonization of their goals.⁶

The training of prosecutors and judges should be aimed towards the accumulation of knowledge and understanding of ecological crime and the damage it (can) cause, which is of crucial importance for the commitment to criminal prosecution and penalization of ecological crimes.⁷ Specialization is closely connected to the need to secure significant resources (financial, human) with the goal of obtaining evidence and carrying out certain expert investigations which are of the highest importance in determining damages, their seriousness and scope.⁸

⁵ Sanctioning Environmental Crime (WG4) Prosecution and judicial practices 2016/17, LIFE – ENPE Project, LIFE14 GIE/UK/000043, March 2018, 46. Retrieved on October 20, 2023, from: https://www.environmentalprosecutors.eu/sites/default/files/document/LIFE-ENPE_WG4_InterimReport_FINAL.pdf

⁶ For more, see: Billiet, C. M., Rousseau, S. (2017). Environmental inspectors and public prosecutors: is sharing information always useful?. *The effectiveness of environmental law* (ed. Sandrine Maljean-Dubois). Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia, 271–294.

⁷ Sanctioning Environmental Crime (WG4) Prosecution and judicial practices 2016/17, LIFE – ENPE Project, LIFE14 GIE/UK/000043, March 2018, 46.

⁸ *Fajardo del Castillo, Teresa et al.* (2015). *Fighting Environmental Crime in Spain: A Country Report*. Study in the framework of the EFFACE research project. Granada: University of Granada, 57–58.

Technical and technological development and fast evolution of information technologies is significantly felt in the sphere of creating modern instruments/means for discovering and proving certain ecological crimes (e.g. drones used for mapping, sampling and analysis, advanced investigative techniques, the use of thermal cameras, software for recognizing human activities (which can be used to discover illegal hunt).⁹ Specialization enables familiarization with advanced techniques and efficient tools and methods for detecting criminal activities. It gains in significance in the context of potential links between certain ecological crimes and other serious crimes, primarily in the domain of commerce, abuse of office (i.e. corruption), organized crime, high-tech crime, terrorism, and “sophisticated” criminal methods.

THE MAIN SIGNIFICANCE OF THE SPECIALIZATION OF PROSECUTORS AND JUDGES FOR ECOLOGICAL CRIMES

The significance of specialization for ecological crimes rests primarily on the specificities, special nature and diversity of these crimes, the complexities of particular crimes, “the technical character”, the practical requirement of a multidisciplinary approach, the possibilities of including organized criminal groups and legal persons into the execution of a crime. All these properties create the need to acquire technical knowledge, the necessity of coordination and cooperation among the responsible state bodies, the exchange of experience and best practices, the need for continued improvement for the purposes of detecting crimes, familiarization with the specificities of the ways in which crimes are committed, the acquisition of necessary criminological knowledge, and international cooperation. It is imperative for criminal justice office holders to be familiarized with a large number of laws, international conventions, regulations, rules, the relevant aspects of administrative law, a grasp of all the “links in the chain” of state organs that participate in the detection of crimes and have a certain role in evidence procurement for these crimes, their internal structure and in practical terms, who should be addressed with a request to

⁹ Drones enable research from remote locations in cases when on-site research involves safety risks. They are especially useful for approaching distant and hard-to-access locations and for sampling industrial emissions. Drones that are being used nowadays also include AI components and cameras. Multi-spectral cameras have the potential to supply crucial information about the use of land, deforestation or illegal hunting (the use of thermal cameras for night surveillance). See: Colantoni, L., Sarano, G. S., Bianchi, M. (2022). *Fighting Environmental Crime in Europe – An Assessment of Trends, Players and Actions*. Rome: Istituto Affari Internazionali – Ambitus, 71–72.

collect the necessary information in the preliminary investigation in order to evaluate the claims from the criminal complaint.

Ecological crimes are categorized as a “low risk – high gain” type of crime, and the specialization of the organs that apply ecological law is designated as one of the means for the efficient struggle against this type of crime.¹⁰ Many ecological crimes pass undetected precisely due to the lack of specialization on the part of official agents who have difficulties *recognizing the elements of a crime*, for instance when it comes to illegal trade in wildlife, protected products and species.¹¹ Also, what is necessary is the awareness on the part of prosecutors and judges regarding the proper assessment of the *value* of conserving a specimen of a protected species, which demands expert informedness in order to penalize the perpetrator in an adequate manner.¹²

The challenges for the prosecutors are correct assessment as to (i) whether charges should be of criminal nature, (ii) the degree of threat of causing damage, (iii) the assessment of the ability and willingness of the accused person to undo the damages, (iv) the collection and presentation of sufficiently convincing technical pieces of evidence.¹³ It is important to determine *the degree of severity as well as the scope of the damage* caused by the crime in question. The crucial criteria for the classification of an ecological offense as a crime are “*the degree of severity and the damage that was caused*”, and in this sense, one should bear in mind that negative effects on the environment can manifest themselves even decades after a crime has been caused and the consequences can be continued and lasting.¹⁴ Bearing in mind that certain ecological crimes create significant illegal profits, it is necessary to enable the freezing of funds and the forfeiture of assets acquired through illegal acts as well as the use of covert investigative techniques.

“Parallel financial investigations that focus also on ecological crimes and associated felonies of money laundering are, at the same time, an

¹⁰ Council of the European Union: EnviCrimeNet – Intelligence Project on Environmental Crime – Preliminary Report on Environmental Crime in Europe, 16438/14, Brussels, December 5, 2014, 2. Available at: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/ipecc_report_on_environmental_crime_in_europe_0.pdf

¹¹ Vagliasindi, G. M. (2016). The fight against environmental crime in the European Union and its member states: a perspective on the enforcement system. *Protection of the Environment through Criminal Law* (eds. José Luis de La Cuesta *et al.*). AIDP World Conference, Bucharest, Vol. 87, Issue 1, 174.

¹² *Ibid.*

¹³ Clifford, M., Edwans, T. (2012). *Environmental Crime*, 2nd edition. Burlington: Jones & Bartlett Learning, 256.

¹⁴ Consultative Council of European Prosecutors (CCPE), CCPE Opinion No. 17 (2022) on the role of prosecutors in the protection of the environment, Strasbourg, October 4, 2022, para 57.

efficient means of identifying larger criminal networks and disruption of financial flows”.¹⁵

The challenges of evidence procurement are associated primarily with the complexities of certain crimes, the necessary emergency actions, significant obstacles in finding links between a specific action/failure to act with the consequences, and the expenses of undertaking evidentiary actions such as crime scene investigations and expert assessment. The specificities of undertaking the evidentiary action of crime scene investigation are reflected in the application of the primary measures for preventing further pollution/destruction of a protected good, the need of applying measures of protecting the health of the members of the forensic staff, the appearance of the staff at a crime scene immediately after the crime has been registered.¹⁶ Concerning a pollution/environmental damage, it is necessary to prove that there has been a certain degree of pollution or environmental damage combined with a certain amount of harmful substances in the air, water, or soil, which then represents the measure of the crime that has been committed.¹⁷ If the concentration reduces in time, while the original concentration was not established through an expert assessment, an ecological crime will not exist.¹⁸ The significance of specialization is apparent also with respect to execution of the evidentiary action of suspect interrogation, which demands appropriate preparations and the preparatory expert assistance in order to

“...fully remove the possibility that the interrogator could achieve a certain psychological advantage counting on their expertise and familiarity with all the details of the technological process”.¹⁹

The basis for the preparation of the interrogation is a careful examination of a large number of heterogeneous regulations, legal and sublegal acts that regulate the matters of environmental protection, and, when it comes to pollution,

¹⁵ Consultative Council of European Prosecutors (CCPE), CCPE Opinion No. 17 (2022) on the role of prosecutors in the protection of the environment, Strasbourg, October 4, 2022, para 59.

¹⁶ Perović, M. (2015). Krivična djela protiv životne sredine sa aspekta normiranja, otkrivanja i dokazivanja ekoloških delikata na vodama, edited volume. *Collection of Papers: Nauka – Društvo – Tranzicija*. Banja Luka: European Defendology Center, Banja Luka, 1001.

¹⁷ Malish Sazdovska, M., Murgoski, B., Latifi, L. (2018). Forensic Analysis in environmental crimes. *Criminalistic theory and practice*, Vol. 5, 2/2018, 60.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Škulić, M. (2022). *Kriminalistika*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Law, 476.

the analysis of all internal documents of the polluting company with the aim of establishing possible violations of *lex generalis* regulations.²⁰

In the Republic of Serbia, the media have reported on the importance of forming a specialized unit within the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia in charge of suppressing ecological crime as a special investigative unit as well as a large number of criminal complaints that were submitted as soon as this unit came into existence and the newly formed department for the protection of environment and prevention of illegal construction as part of one public prosecutor's office in the country (the First Basis Public Prosecutor's Office).²¹

One of the basic obstacles for the specialization of the judges for ecological crimes is a significantly lower number of cases because a large number of procedures are ended in earlier phases outside of the court. The importance of the specialization of judges in the matters of ecological crime is reflected primarily in the following domains: 1. the specialization of the police and public prosecutors for ecological crimes cannot be achieved to the full extent without the specialization of the judges concerning these matters; 2. improving the awareness on the judges' part about the significance of ecological crimes; 3 specialization is an obstacle for the practice of *a priori* classifying ecological cases as less significant or cases of lower urgency (deprioritization of cases) and a one of the guarantees of a trial within a reasonable time; 4. specialization has the potential to improve the consistency of the application of the law and the uniformity of court practice; 5. it enables the issuing of penalties and sanctions that are adequate and proportionate to the committed act, especially concerning restorative measures; 6. it contributes to the process of decision-making concerning property-related legal claims in criminal procedures; 7. the path towards the practices of applying asset forfeiture on assets obtained

²⁰ Škulić, M. (2022). *Kriminalistika*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Law, 476.

²¹ Cveta ekološki kriminal, policija za nekoliko meseci podnela 300 prijava. Retrieved on October 23, 2023, from: <https://www.rts.rs/vesti/drustvo/4953291/cveta-ekoloski-kriminal-policija-za-nekoliko-meseci-podnela-300-prijava.html>; Alimpić, M. (2022). Krivična dela protiv životne sredine. Krivično zakonodavstvo Srbije i međunarodni pravni standardi – usaglašenost ili ne?. *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina – Journal of Legal Theory and Practice*, 4/2022, 1328.

The results of an investigation of newspaper articles in 2022 show that 25 articles dealt with the formation of a specialized unit within the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia, while several of them referred to the special department in the First Basic Prosecutor's Office as the first department of this kind in our country. Lukić, N, *Zelena kriminologija*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Law, 171–172.

through criminal acts; 8. the path towards strengthening the public confidence regarding the work of the courts.²²

THE SPECIALIZATION OF PUBLIC PROSECUTORS AND JUDGES: A COMPARATIVE PERSPECTIVE

European countries are increasingly facing problems of illegal waste management, illegal trade in waste products, wildlife, and illegal hunting. There is an emphasis on transnational activity in illegal trade in lumber, waste and illegal logging. The Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99/EC²³ states that the specialization for ecological crimes presupposes regular training and additional material and human resources. Trainings need to be comprehensive and they should include the training of all subjects or “all the links in the chain of application of ecological law” (inspectors, police, prosecutors, judges). There is also mention of the need for the EU member states to consider the possibility of forming specialized investigative units, the specialization of prosecutors and judges who would rule in cases involving ecological crimes and the possibility of organizing specialized councils within general criminal courts. An additional guarantee of the efficiency of detection, case resolution, evidence procurement and penalization of ecological crimes are technical experts who are available to all organs in the “chain of application of ecological law”.

In European Countries, various forms of specialization of public prosecutors and judges have been put in place. In some countries, one can observe specialization within the system of public prosecutors for ecological crimes, i.e. in certain public prosecutors’ offices and within their organization (Austria, Germany²⁴) or a specialized department within the system of prosecution which consists of specialized prosecutors with the authority on the central/

²² For more, see: Miljuš, I. (2023). Specializacija službenih aktera u postupku za krivična dela protiv životne sredine. *Raskršća međunarodnog krivičnog i krivičnog prava - reforma pravosudnih organa Republike Srbije* (eds. M. Škulić, I. Miljuš, A. Škundrić, eds.), proceedings from an international conference. The Association for International Criminal Law, Intermex - University of Belgrade, Faculty of Law, Palić, June 16–19, 2023, 415–417.

²³ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99/EC, European Commission, Brussels, 15. 12. 2021 COM(2021) 851 final 2021/0422 (COD).

²⁴ It is not customary in Germany to form specialized departments for ecological crimes within public prosecutor’s offices, but these departments are being formed in larger metropolitan areas such as Berlin, Hamburg, and Frankfurt in which several public prosecutors receive cases related to ecological crimes. Sina, Stephan et al. (2014). Fighting

state level (Sweden). In certain countries, there is a smaller number of specialized public prosecutors (Greece, Finland). In some countries, practical training for prosecutors in this domain is taking place without structural specialization. In the Netherlands, a specialized national office of the state prosecutor is in charge of the investigation and criminal prosecution of complex ecological and economic crimes (The National Office for Serious Fraud, Environmental Crime and Asset Confiscation – *Functioneel Parket*). This form of organization within the system of public prosecutors, in principle, enables specialized public prosecutors to coordinate all investigations and information gathering activities carried out by various investigative bodies and the strengthening of the authority of specialized public prosecutors over investigative bodies. Norway is an interesting example from the comparative legal standpoint when it comes to the struggle against ecological and related crimes. In Norway, a unified organ for investigation and prosecution of ecological and commercial crimes (ØKOKRIM) has been formed, and it contains a team of individuals specialized for the protection of the environment which is made up of persons that have completed special police training, experts in the domain of natural sciences and finance whereby public prosecutors are part of the police force.²⁵

France has formed a special institution for the struggle against ecological crime, OCLAESP, which consists of the members of the Gendarmerie, police forces and technical advisors for questions of the environment and health, whose authorities have been expanded with time.²⁶ In the Netherlands, specialized police units for ecological crimes have been formed both at the national and at the regional level.

Spain exhibits one of the most transparent examples in Europe when it comes to the specialization of official actors in investigating ecological crimes – a specialized police service Civil Guard for the Protection of Nature (*Servicio de Protección de la Naturaleza* – SEPRONA) in charge of protecting soil, water, air, animal welfare and the preservation of fauna,²⁷ one of the largest, most systemic agencies for ecological crimes. There is a specialized prosecutorial body at the national level as well as ecological departments within

Environmental Crime in Germany: A Country Report. Study in the framework of the EFFACE research project. Berlin: Ecologic Institute, 54.

²⁵ See: Lukić, T. (2012). Otkrivanje i istraživanje ekološkog kriminaliteta. *Journal of Criminology and Criminal Law*, no. 1–2, 228–229.

²⁶ Fajardo del Castillo, T. et al. (2015). Fighting Environmental Crime in Spain: A Country Report. Study in the framework of the EFFACE research project. Granada: University of Granada, 113.

²⁷ Vagliasindi, G. M. (2016). The fight against environmental crime in the European Union and its member states: a perspective on the enforcement system. Protection of the Environment through Criminal Law (eds. José Luis de La Cuesta et al.). AIDP World Conference, Bucharest, Vol. 87, Issue 1, 174.

prosecutor's offices at the local level. Public prosecutor's office in front of the Supreme Court has a coordinator for ecological crimes (*Fiscal de Medio Ambiente y Urbanismo*) in charge of coordination and surveillance of the activities of all public prosecutors in relation to ecological crime. Specialization in the framework of public prosecution has significantly improved criminal prosecution of ecological crimes, but specialized prosecution departments issue numerous requests for the inclusion of technical experts - experts for ecological questions who would be able to solve scientific problems in specific cases in order to improve the level of expertise in investigations.²⁸

The specialization of judges in ecological matters is also related to organizational changes in courts or changes in subject matter and functional jurisdiction of courts. The wave of specialization of judges has led to the formation of special and specialized departments or acting councils in "ecological cases" within general courts or the formation of ecological courts in charge of cases which fall in the narrow or broader area of environmental protection. In certain countries, projects are under way to establish special courts (so-called "green courts") or specialized courts and tribunals for the application or ecological law have already been formed. What is apparent is a global trend of growth in the number of specialized courts and the reasons for that are the growing complexity of regulations and the development of principles of ecological law, the recognition of the link between human rights and protection of the environment, the threat that originates in climate change, the public dissatisfaction with the work of legal fora.²⁹ There are certain reasons that stand out when it comes to the formation of special courts (the need for expertise, efficiency in trials, the visibility of progress in the domain of environmental protection, the formation of unique practice, the prioritization of ecological cases, etc.), but there are also some counterarguments (insufficient number of cases, the lack of highly trained professionals, fragmentation of the legal system), so the solutions are found in informal guidance and advice in specific cases coming from judges who are trained and have exhibited interest to judge in this domain.³⁰

In 2018, according to SEPRONA's data, 2690 ecological crimes were investigated and 2598 persons were investigated/arrested. Gómez Puerto, Á.B. (2020). *Constitución, ciudadanía y medio ambiente*. Madrid, 73.

²⁸ Sanctioning Environmental Crime (WG4) Prosecution and judicial practices 2016/17, LIFE – ENPE Project, LIFE14 GIE/UK/000043, March 2018, 28.

²⁹ EUFJE, Summary Report on training and specialisation of judges in environmental law, 2019, 37., fn. 29. Available at: https://www.eufje.org/images/docConf/so2018/EU-FJE_Report_on_Training_and_Specialisation_in_Environmental_Law_2019.pdf

³⁰ George (Rock) Pring, Catherine (Kitty) Pring with an Introduction by Lalanath de Silva, *Greening Justice – Creating and Improving Environmental Courts and Tribunals, The Access Initiative*, 2009, 14–17.

The specialization of judges in the sense of forming special courts which would rule in criminal justice matters is not a characteristic of European countries. In EU countries, we find examples of judges (magistrates) specialized for ecological crimes and specialized departments within certain lower courts which rule in ecological cases but also in other cases and practically specialized councils within courts of appeal (Belgium). The formation of special councils for ecological cases within general courts is formulated as a recommendation for European countries. A characteristic example of specialization in criminal courts comes from Sweden, where there is a possibility for technical experts to be named as judges in criminal cases.³¹ The tendency of specialization is pronounced also in countries in which there is a lack of specialization within the criminal justice system and in which there is a low degree of priority attached to ecological crimes and it is reflected in the observation that the absence of specialization is one of the fundamental obstacles in the struggle against ecological crimes.

The formation of specialized courts in charge of ecological crime figure prominently in Latin American countries.³² A dominant reason for the formation of a specialized court for this domain, *Madre de Dios*, in Peru, was a large number of cases for individual crimes against the environment (especially illegal mining and crimes against forests) and the interrelatedness of certain crimes within this category. Still, there is an emphasis on the problems in criminal cases that cannot be solved by forming a specialized court: the shortcomings in the investigations of these crimes, the necessity of engaging multiple institutions to detect and solve these crimes as well as the complexity of such cases.³³

³¹ Gerstetter, C. et. al. (2016). *Environmental crime and the EU, Synthesis of the Research Project "European Union Action to Fight Environmental Crime" (EFFACE)*. Berlin: Ecologic Institute gGmbH, 33.

³² Certain Latin American countries are specific comparative legal examples when it comes to the approach to environmental protection. Out of several exceptions from the anthropocentric approach to environmental protection based on human rights, the most significant ones come from Latin American countries: the Constitutions of Ecuador and Bolivia formulate a more eco-centric right of the environment (the rights of Mother Nature/Mother Earth): its right to exist, survive, maintain and renew its life cycles, structure, function and processes in evolution". Saloni Malhotra, (2017). „The International Crime that Could have Been but Never Was: An English School Perspective on the Ecocide Law“. *Amsterdam Law Forum*, Vol. 9, 3/2017, 65–66.

³³ Mongabay, Special judiciary on environmental crimes established in Peru. Retrieved on October 20, 2023, from <https://news.mongabay.com/2018/04/special-judiciary-on-environmental-crimes-established-in-peru/>

THE NECESSITY OF IMPROVING PUBLIC AWARENESS AS AN INSTRUMENT OF COMBATING ECOLOGICAL CRIMES

Improving the awareness of the citizens who are supposed to implement ecological norms about the significance of the environment and the far reaching and serious consequences of environmental damage is a precondition in the prevention of ecological crimes and the struggle against ecological crime. One of the fundamental problems of environmental protection is a low degree of public awareness about the need for environmental protection, the scope and significance of ecological crime and its victims.³⁴ Improving public awareness is closely connected to the specialization of criminal justice office holders and the efficiency of court cases. There is an emphasis on the educational value of practical application of the environmental laws - it sends a message to the society about the importance of the environment and incites social concern and the awareness about the care for the environment.³⁵

A step forward towards the inclusion of the citizens into the struggle against ecological crimes is the creation of a unified ecological information system in the form of the application called gReact (*Green Reaction*) whose aim is to collect information on the ground and activate and coordinate the work of the authorities.³⁶ Recently, in Romania, certain programs have been initiated to include citizens into the detection of illegal logging through the online availability of data on the transportation of lumber and by allowing the citizens to report suspicious shipments.³⁷

One of the basic principles of environmental legislation is “the principle of informedness and public participation” from Article 9 Paragraph 1 Line 10

³⁴ In the literature, a systematic and continual approach in the framework of educational programs and the insistence on the topic of environmental protection in the public sphere through the media are emphasized from the measures of raising public awareness about the protection of the environment. For more on this: Pavlović, Z. (2022). Svest građana o značaju zaštite životne sredine i prevencija krivičnih dela protiv životne sredine. *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina – Journal for Legal Theory and Practice*, 4/2022, 1221.

³⁵ Sanctioning Environmental Crime (WG4) Prosecution and judicial practices 2016/17, LIFE – ENPE Project, LIFE14 GIE/UK/000043, March 2018, 46.

³⁶ More on this: Kraći put u rešavanju problema: Ekološke probleme građani mogu da prijavljuju preko jedinstvenog sistema. gReact. Available at: <https://www.novosti.rs/drustvo/vesti/1111208/kraci-put-resavanju-problema-ekoloske-probleme-gradjani-mogu-prijavljaju-preko-jedinstvenog-sistema-greact>

³⁷ More on this: Spapens, A., Mehlbaum, S. L. (2019). Policing and prosecution of transnational environmental crime. *Research Handbook on Transnational Crime* (ed. Mitsilegas, V., Hufnagel, S., Moiseienko, A.). Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 182.

of the Law on the Protection of the Environment³⁸ which establishes the right to informedness (“the right of every individual to be informed”) and the right to participation in making decisions whose implementation has the potential to create an effect on the environment. The doctrine explains that this principle transfers the basis of the Aarhus Convention on the existence of the obligation of signatory states to include the public into decision-making “about activities that bear ecological risks” and inform them about this risk and the state of the environment.³⁹

Improving the awareness of citizens/the public, nonetheless, does not, by itself, lead to the suppression of ecological crimes. Instead, it demands simultaneity and efficiency on the part of criminal justice organs in the struggle against these crimes, starting from the elimination of negative practices such as deprioritization of cases and a proactive approach of the authorized organs in the case.

**The right of “the members of the public”/ “concerned public”
to access to criminal justice – the role / potential role of NGOs
in criminal cases**

Persons submitting criminal complaints can be citizens, citizen groups, citizen associations or NGOs. NGOs can play a very significant role in the application of ecological law when it comes to monitoring the harmonization of court practice with ecological regulations, informative role concerning ecological cases, initiating appropriate procedures due to the violations of ecological regulations, as well as to improve public awareness about the importance of the environment. Groups of victims and NGOs educate citizens about the nature and consequences of ecological crime, help to discover the perpetrators and impose direct expenses on the business activities of the perpetrators through “naming and shaming campaigns” and act as legal representatives of victims.⁴⁰

Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters of the United Nations

³⁸ The Law on the Protection of the Environment, *Official Gazette of the RS*, no. 135/2004, 36/2009, 36/2009 – other law, 72/2009 – other law, 43/2011 – Verdict of the Supreme Court, 14/2016, 76/2018, 95/2018 – other law and 95/2018 – other law.

³⁹ Drenovak-Ivanović, M. (2021). *Ekološko pravo*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Law, 44.

⁴⁰ Gerstetter, C. et. al. (2016). Environmental crime and the EU, Synthesis of the Research Project “European Union Action to Fight Environmental Crime” (EFFACE). Berlin: Ecologic Institute gGmbH, 37

Economic Commission for Europe (UNICE)⁴¹ from 1998 (henceforth: Aarhus convention), according to Article 9 Paragraph 3, establishes the right to access to justice to the “members of the public” and practically “opens the door” to the participation of ecological NGOs which meet the requirements of national legislations (if they are included in the law of a given signatory state) in criminal cases. Namely, in criminal procedures related to environmental crimes, the accused are charged with actions or failures to act that are in violation of the legal provisions regarding the environment including the criminal code. The Aarhus Convention is interpreted in such a way as to assign a broad and active role to ecological NGOs in criminal cases.⁴² Its adoption has as its goal to “give a voice to nature” by enabling “members of the public”, especially ecological NGOs access to justice – through administrative and court cases aimed at disputing acts or failures to act that threaten the environment.⁴³

This interpretation is not in accordance with the interpretation of the right of access to justice, one of the requirements of the right to fair trial, in the decisions of the European Court for Human Rights, whereby the right to fair trial from Article 6 Paragraph 1 of the European Charter for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) refers to the accused and the damaged party but only in a qualified way in the part that deals with civil law claims made in a criminal case.⁴⁴ Tubić points out the difference between the Aarhus Convention and other conventions on human rights, which prescribe that

“...associations that associations whose activities focus on the environment will have access to court cases only if their civil rights have been violated, but there is no assumption that public ecological interest is equivalent to human rights in the sense of Article 6 of ECHR”.⁴⁵

⁴¹ The Law on the Ratification of the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental matters, *Official Gazette of the RS - International Documents*, no. 38/2009.

⁴² The rules of the Aarhus Convention are interpreted by the Aarhus Convention Compliance Committee – ACCC and the European Court of Justice (in its decisions that are binding for EU countries).

⁴³ Schalk-Unger, L. (2022). The participation of environmental NGOs in (Austrian) criminal proceedings in the light of Art. 9 (3) Aarhus Convention. *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne*, Vol. 20, 1/2022, 212.

⁴⁴ For more on this, see: Ilić, G. P. Oštećeni i standardi ljudskih prava u krivičnom postupku. *Annals of the Faculty of Law in Belgrade* 2/12, 141.; Miljuš, I. (2022). *Načelo jednakosti “oružja” u krivičnom postupku*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Law, 165.

⁴⁵ Tubić, B. (2011). Polje primene Arhuske konvencije. *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 2/2011, 388. The author points out further that it is not clear what the scope of the ECHR outside of the domain of private property is (e.g. in the case of the right to clean air, nature, etc.). *Ibid.*

Fundamental questions that are being asked in comparative law of the signatory states of the Aarhus Convention since the passage of the Aarhus Convention in relation to the right to access to criminal justice are:

1. *the interpretation of the notion of a victim/damaged party* which meets the requirements of the Aarhus Convention;
2. *the treatment of nature/environment as a victim*, and ecological NGOs as its representatives in criminal cases;
3. *the potential introduction of new autonomous rights of ecological NGOs* into criminal justice cases;
4. *the development of criminal justice legislation in the direction of empowering the role of a “citizen party”/a person that has put forth a civil law claim*, i.e. the damaged party.

In some European countries, NGOs play an active role in criminal procedures (Spain, Portugal); however, in many other countries such as Germany and Austria, they can participate in a criminal procedure if they have suffered direct damage as a result of an ecological crime,⁴⁶ in the sense of bearing the expenses of the pollution of the land that they own, the reduction in its value, veterinary expenses if the crime had an effect on livestock or other animals that the NGO possesses.⁴⁷

In Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99/EC, Article 14 prescribes the requirement of all signatory states to ensure that in accordance with their national legal systems, members of concerned public have appropriate legal rights to participate in procedures that are related to ecological crimes. In the Preamble, there is an emphasis on the role of “concerned public” in a criminal procedure - to represent nature as a public good. *Nature cannot represent itself as a victim* in a criminal procedure, which is why “representatives of the concerned public should be allowed to act *in the name of the environment* as a public good to ensure the efficacy of the criminal procedure” (Preamble to the Proposal for a Directive, 26).⁴⁸

⁴⁶ In regards to violations of the Species Trade Act, the Higher Regional Court in Vienna found that: 1. Every person or ecological NGO that operates in the domain of species protection is not considered a damaged party in regards to violations of their interests as protected by criminal law; 2. An ideological interest in species protection is not sufficient to justify a damaged party status. Schalk-Unger, L. (2022). The participation of environmental NGOs in (Austrian) criminal proceedings in the light of Art. 9 (3) Aarhus Convention. *Opolskie Studia AdministracyjnoPrawne*, Vol. 20, 1/2022, 222.

⁴⁷ *Ibid.*, 219–220.

⁴⁸ Three basic reasons behind the role of NGOs in a criminal procedure are mentioned: 1. “*the environment cannot fight for itself*”, which is why NGOs are “spokespersons of the victim(s)” whose presence and representation is ensured in this way; 2. NGOs improve the visibility and knowledge about the *damages that were caused*: both inside and

The notion of a “concerned public” and “interested person” are defined in Article 2 Paragraph 4 of the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99 EC. “Concerned public”, as a broader term, comprises “persons that affect or could affect” crimes against the environment in the sense of the Proposal for a Directive. “Interested persons” are: persons that have sufficient interest; 2. persons that claim that their rights have been violated; 3. NGOs that promote the protection of the environment and fulfill the conditions prescribed by the national legislation.

The right of the “members of the public” to access criminal justice is related to the efficacy of initiating court cases and eventually other rights of participation (participation rights) as part of the criminal procedure. In the context of the Austrian criminal justice system, the doctrine is that efficacious initiation of a trial inherently leads towards the existence of the right “of the members of the public” to dispute/question the decision of a public prosecutor about the termination of an investigation, given the fact that experience has shown that a large number of “ecological cases” are terminated precisely in the early stage of the procedure, which is why it is recommended that registered NGOs should be given the right to submit a justified claim (a legal instrument) in order to continue a procedure related to environmental crimes.⁴⁹ This problem is particularly acute in criminal justice systems which do not recognize the victim’s or the damaged party’s right to question the decision of a public prosecutor about non-prosecution or the cessation of prosecution. There also arises a question of the right of a victim/damaged party to participate, to a certain extent, in a procedure of the application of the principle of qualified deferred prosecution in criminal justice systems that do not establish the role of the damaged party in these processes, which is the case in our criminal justice system since the passage of the Criminal Procedure Code from 2011⁵⁰ (hereinafter: CPC).

outside the courtroom; 3. when the NGO has the right to damages as a party, the *compensation reflects the collective expenses of the crime* that the perpetrator should be aware of and responsible for. Sanctioning Environmental Crime (WG4) Final report, Key observations and recommendations 2016–2020, LIFEENPE Project LIFE14 GIE/UK/000043 Action B2: Working groups to improve consistency and capacity June 2020, 35. Retrieved on October 28, 2023, from: https://www.environmentalprosecutors.eu/sites/default/files/document/WG4_Y4_Final%20Report_0.pdf

⁴⁹ Schalk-Unger, L. (2022). The participation of environmental NGOs in (Austrian) criminal proceedings in the light of Art. 9 (3) Aarhus Convention. *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne*, Vol. 20, 1/2022, 215–217, 228.

⁵⁰ Criminal Procedure Code, *Official Gazette of the RS*, no. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – decision of the Constitutional Court and 62/2021 - decision of the Constitutional Court.

The recommendations about the role of NGOs in the criminal procedures in EU countries have three main directions: 1) in relation to the initiation of the criminal procedure; 2) the opportunity to be witnesses or expert witnesses; 3) participation in the capacity of a party in a criminal procedure; 4) the recognition of the minimal right to demand compensation with the aim of protecting the environment, which they are entitled to under their statutes.⁵¹ Criminal procedural legislations of Spain and Portugal recognize the application of the institute *actio popularis* in criminal procedures, which can be held by any citizen without proving concrete and direct interest as in the case of NGOs. NGOs have the right to demand restorative measures in order to remove/mitigate harmful consequences for the environment or to restore ecological balance that has been disturbed as well as to claim compensation.

***Actio popularis* in the Portuguese criminal procedure**

Portugal is a characteristic comparative example of the recognition of the right of NGOs and citizens to individually demand compensation for ecological damage in a criminal procedure. The basic source of criminal procedural law, the Code of Criminal Procedure establishes procedural rights of the holders or rights to *actio popularis*, defined in the Law on *actio popularis*. The literature explains that *actio popularis* is completely aligned with the defined right to access criminal justice from the Aarhus Convention even though it is not explicitly stated in it.⁵² The Portuguese Constitution and laws state that “the environment is a dispersed interest”, which means that it does not have “a privileged holder” and every individual and NGO has the right to demand compensation for ecological damages.⁵³ On this conception, a positive status of the environment is in everyone’s interest: the environment concerns each indi-

⁵¹ Sanctioning Environmental Crime (WG4) Final report, Key observations and recommendations 2016–2020, LIFE-ENPE Project LIFE14 GIE/UK/000043 Action B2: Working groups to improve consistency and capacity June 2020, 35.

⁵² Čorić, D. (2006). *Actio popularis* as an instrument for protection. *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 1/2006, 420.

⁵³ In Portugal and Portuguese-speaking countries in Latin America and Africa the right given to NGOs to participate in court cases “in the interest of the environment” is “a legal construct based on the special assumption about the *sui generis* nature of ecological goods: the environment is omnipresent (everywhere around us), indivisible (every individual part is strongly linked with all the others) and dispersed (there is no privileged holder).” Alexandra Aragão, Portugal, Study on the Possibilities for Non-governmental Organisations Promoting Environmental Protection to Claim Damages in Relation to the Environment in Four Selected Countries, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental matters Task Force on Access to Justice. UN Economic Commission for Europe, 2015, 59–60.

vidual, family, community, organization, region, country, and finally the whole of mankind.⁵⁴ It is explained that *actio popularis* is not a kind of complaint but an admission that certain damages are dispersed to such a degree that any person should have the right to demand from a judge to examine the legality of an act and issue a verdict in a case.⁵⁵ The legal concept of “dispersed interest” rests on the admission of trans-individual interests, a subcategory of interests above individual interests and above public interest.⁵⁶

The necessary regime of intervention on the part of citizens and associations in a criminal procedure is defined in the Law on *actio popularis*⁵⁷, Article 25, and it is reflected in the fact that the holders of the right to *actio popularis* are entitled to submit complaints about criminal actions (*denúncia, queixa*) or notifications (*participação ao Ministério Público*) to the public prosecutor as well as to become a private party in prosecutorial rights (*assistente*) in accordance with the Code of Criminal Procedure (*Código de Processo Penal*). The holders of rights to *actio popularis* according to Article 2 of the Law on *actio popularis* are: 1. *citizens, associations, or foundations* regardless of whether they have a direct interest for the claim in question, whereby, associations and foundations have to meet certain criteria⁵⁸; 2. *local authorities/local governments* in relation to the interests of the residents of the territories under their jurisdictions.

Assistente have the legal status of an associate/“assistant” to the prosecutor (“*colaboradores do Ministério Público*”) which in practice provide assistance to the public prosecutor by suggesting evidence and criminal procedural actions. The Code of Criminal Procedure provides them with special participation rights when it comes to crimes which are prosecuted according to official obligation, e.g. damage to the environment or pollution that causes severe damage. These are:

1. to intervene in the investigation in the intermediary stage of the procedure in which the court decides whether the case will be forwarded to trial,

⁵⁴ UN Economic Commission for Europe, 2015, 59–60.

⁵⁵ Aragão A., Celeste Carvalho, A. (2017). Taking access to justice seriously: diffuse interests and action popularis. Why not?. *Environmental Law Network International*, 2/17, 43.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Direito de participação procedimental e de acção popular, Lei n.º 83/95, Alterado pelo/a *Rectificação n.º 4/95 – Diário da República* n.º 236/1995, Série I-A de 1995-10-12, em vigor a partir de 1995-10-12.

⁵⁸ It is necessary to meet the following conditions: 1) the status of a legal person; 2) explicit inclusion of the protection of the interests that are not part of the given type of procedure into its jurisdiction/statutory goals; 3) the absence of any other professional activity that would compete with companies/free professions (Article 3 Law on *actio popularis*).

to submit evidence (evidentiary initiative) and other initiatives that are deemed necessary as well as to be informed about the decisions about those initiatives;

2. to press charges autonomously or independently of the prosecutor;

3. file complaints against decisions that relate to them, even if public prosecution did not do so; the right of access to key elements of the procedure in order to file a complaint (Article 69).

CONCLUSION

Numerous international and European legal documents point out the significance of structural specialization within the prosecutorial system (the formation of specialized departments or organizational units within prosecutors' offices), the specialization of public prosecutors and judges for ecological crimes and the formation of specialized councils within courts' jurisdictions whose primary purpose will be to act in ecological cases. Continual and contentful acquisition of knowledge and skills in this area, common trainings of public prosecutors and judges with inspectors and the police force in order for them to coordinate their actions, qualified public prosecutors and judges, solving the problem of the lack of human and technical capacities, experts for different areas who possess expert/technical knowledge (primarily for the purpose of proving the causes of pollution and its spatial scope) and the adequacy of application of penal norms are all important instruments in combating ecological crimes. The incidence of these crimes is growing, the profits that are created through these crimes are increasing, the ties with organized crime and crimes of corruption are growing stronger, and the consequences on the national and global level are becoming more and more serious. On the other hand, one of their basic characteristics is a high "dark number" and a very low or negligible share of convictions for crimes against the environment.

It is important to recognize, at an early stage, the existence of a relevant degree of suspicion about the realization of the elements of a crime against the environment, the links between these crimes and crimes of corruption and organized crime, as well as to initiate a unified case in front of a public prosecutor's office and court in jurisdiction in order to secure a unified evidentiary record and carry out parallel investigations. Numerous recommendations and opinions at the level of the European Council and the European Union as well as the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99 EC emphasize the significance of specialized evidentiary actions/specialized investigative measures and techniques/special investigative

tools ordered by the court for the efficiency of the investigation in cases where there is a relevant degree of suspicion in the early phases of the procedure related to the *serious ecological crimes*, i.e. *the involvement of organized criminal groups* in ecological crimes. In this sense, the conclusion emerges that it is necessary to consider recognizing and listing serious crimes against the environment alongside crimes from Article 162 Paragraph 1 Line 2 of CPC in a future reform of criminal procedural legislation, which would simultaneously raise awareness about the incidence and significance of ecological crime among criminal justice office holders.

The application of the right to access criminal justice in the sense of the Aarhus Convention is realized in certain countries of continental Europe primarily by means of criminal complaints issued by citizens or associations of citizens/NGOs enabled by the interpretation of the definition of the damaged party in a criminal case and the prescribing of the right of the damaged party in a criminal case, while, on the other hand, in accordance with the interpretation of the Aarhus Convention, broad rights are given to NGOs (*actio popularis* and other related procedural rights when it comes to the participation in a criminal case), such as the right to submit a compensation claim or a request to undertake restorative measures. In this context, academic and expert analysis of comparative law points to the need to empower the role of the damaged party with respect to the questioning of the decision of a public prosecutor to drop charges and when it comes to the procedures of applying deferral of prosecution as well as to establish procedural rights of NGOs in cases involving ecological crimes to dispute the decision of a public prosecutor to refrain from prosecution or drop charges in early, investigative phases of these cases when the majority of ecological cases are terminated.

BIBLIOGRAPHY

- Alimpić, M. (2022). Krivična dela protiv životne sredine. Krivično zakonodavstvo Srbije i međunarodni pravni standardi - usaglašenost ili ne?. *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina – Journal of Legal Theory and Practice*, 4/2022.
- Aragão, A. (2015). “Portugal”, *Study on the Possibilities for Non-governmental Organisations Promoting Environmental Protection to Claim Damages in Relation to the Environment in Four Selected Countries, Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental matters Task Force on Access to Justice*. UN Economic Commission for Europe.
- Aragão, A., Celeste Carvalho, A. (2017). Taking access to justice seriously: diffuse interests and action popularis. Why not?. *Environmental Law Network International*, 2/17.

- Billiet, C. M., Rousseau, S. (2017). Environmental inspectors and public prosecutors: is sharing information always useful?. *The Effectiveness of Environmental law* (ed. Sandrine Maljean-Dubois). Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia.
- Colantoni, L., Sarano, G. S., Bianchi, M. (2022). Fighting Environmental Crime in Europe. An Assessment of Trends, Players and Actions. Roma: Istituto Affari Internazionali – Ambitus.
- Clifford, M., Edwans, T. (2012). Environmental Crime. Burlington: Jones & Bartlett Learning, 2nd edition.
- Drenovak-Ivanović, M. (2021). *Ekološko pravo*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Law.
- Gerstetter, C. et. al. (2016). Environmental crime and the EU. Synthesis of the Research Project “European Union Action to Fight Environmental Crime” (EFFACE). Berlin: Ecologic Institute gGmbH.
- Gómez Puerto, A. B. (2020). Constitución, ciudadanía y medio ambiente. Madrid.
- Ćorić, D. (2006). Actio popularis as an instrument for protection. *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 1/2006.
- Fajardo del Castillo, T. et al. (2015). Fighting Environmental Crime in Spain: A Country Report. *Study in the framework of the EFFACE research project*. Granada: University of Granada.
- Ilić, G. P. (2012). Oštećeni i standardi ljudskih prava u krivičnom postupku. *Annals of the Faculty of Law in Belgrade*, 2/12.
- Lukić, T. (2012). Otkrivanje i istraživanje ekološkog kriminaliteta. *Journal of Criminology and Criminal Law*, no. 1–2/2012.
- Lukić, N. (2023). *Zelena kriminologija*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Law.
- Malhotra, S. (2017). The International Crime that Could have Been but Never Was: An English School Perspective on the Ecocide Law. *Amsterdam Law Forum*, Vol. 9, 3/2017.
- Malish Sazdovska, M., Murgoski, B., Latifi, L. (2018). Forensic Analysis in environmental crimes. *Criminalistic theory and practice*, Vol. 5, 2/2018.
- Miljuš, I. (2023). Specializacija službenih aktera u postupku za krivična dela protiv životne sredine, *Raskršća međunarodnog krivičnog i krivičnog prava - reforma pravosudnih organa Republike Srbije* (M. Škulić, I. Miljuš, A. Škundrić, eds.). *Proceedings from the international conference*. The Association for International Criminal Law, Intermex – University of Belgrade, Faculty of Law. Palić, June 16–19.
- Miljuš, I. (2022). *Načelo jednakosti “oružja” u krivičnom postupku*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Law.
- Pavlović, Z. (2022). Svest građana o značaju zaštite životne sredine i prevencija krivičnih dela protiv životne sredine. *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina – Journal for Legal Theory and Practice*, 4/2022

- Perović, M. (2015). Krivična djela protiv životne sredine sa aspekta normiranja, otkrivanja i dokazivanja ekoloških delikata na vodama. *Collection of Papers: Nauka – Društvo – Tranzicija*. Banja Luka: European Defendology Center.
- Preston, B. J. (2008). Operating an environment court: The experience of the Land and Environment Court of New South Wales. *Environmental and Planning Law Journal*, Vol. 25.
- Pring, G. (R), Pring, C. (K.), with an Introduction by L. de Silva, (2009). Greening Justice – Creating and Improving Environmental Courts and Tribunals. The Access Initiative.
- Schalk-Unger, L. (2022). The participation of environmental NGOs in (Austrian) criminal proceedings in the light of Art. 9 (3) Aarhus Convention. *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne*, Vol. 20, 1/2022.
- Sina, S. et al. (2014). Fighting Environmental Crime in Germany: A Country Report. Study in the framework of the EFFACE research project. Berlin: Ecologic Institute.
- Spapens, T., Mehlbaum, S. (2019). Policing and prosecution of transnational environmental crime. Research Handbook on Transnational Crime (ed. V. Mitsilegas, S. Hufnagel, A. Moiseienko). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Škulić, M. (2022). *Kriminalistika*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Law.
- Tubić, B. (2011). Polje primene Arhuske konvencije. *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 2/2011.
- Vagliasindi, G. M. (2016). The fight against environmental crime in the European Union and its member states: a perspective on the enforcement system. Protection of the Environment through Criminal Law (eds. José Luis de La Cuesta et al.). AIDP World Conference, Bucharest, Vol. 87, Issue 1.

Online Sources

- Council of the European Union: EnviCrimeNet – Intelligence Project on Environmental Crime – Preliminary Report on Environmental Crime in Europe, 16438/14. Brussels, 5 December 2014, https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/ipec_report_on_environmental_crime_in_europe_0.pdf
- Cveta ekološki kriminal, policija za nekoliko meseci podnela 300 prijava, <https://www.rts.rs/vesti/drustvo/4953291/cveta-ekoloski-kriminal-policija-za-nekoliko-mese-ci-podnela-300-prijava.html>
- EUFJE, Summary Report on training and specialisation of judges in environmental law, 2019, https://www.eufje.org/images/docConf/so2018/EUFJE_Report_on_Training_and_Specialisation_in_Environmental_Law_2019.pdf
- European Commission, Combating environmental crime, https://environment.ec.europa.eu/law-and-governance/compliance-assurance/combating-environmental-crime_en
- Mongabay, Special judiciary on environmental crimes established in Peru, <https://news.mongabay.com/2018/04/special-judiciary-on-environmental-crimes-established-in-peru/>

Kraći put u rešavanju problema: Ekološke probleme građani mogu da prijavljuju preko jedinstvenog sistema. gReact, <https://www.novosti.rs/drustvo/vesti/1111208/kra-ci-put-resavanju-problema-ekoloske-probleme-gradjani-mogu-prijavljaju-preko-jedinstvenog-sistema-greact>

Sanctioning Environmental Crime (WG4) Prosecution and judicial practices 2016/17, LIFE – ENPE Project, LIFE14 GIE/UK/000043, March 2018, https://www.environmentalprosecutors.eu/sites/default/files/document/LIFE_ENPE_WG4_InterimReport_FINAL.pdf

Sanctioning Environmental Crime (WG4) Final report, Key observations and recommendations 2016–2020, LIFE-ENPE Project LIFE14 GIE/UK/000043 Action B2: Working groups to improve consistency and capacity June 2020, https://www.environmentalprosecutors.eu/sites/default/files/document/WG4_Y4_Final%20Report_0.pdf

*Dr Jelena Kostić**
Institut za uporedno pravo, Beograd
ORCID: 0000-0001-6032-3045

EVROPSKA KONVENCIJA O ZAŠTITI LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA I PRAVO NA ZDRAVU ŽIVOTNU SREDINU**

SAŽETAK: Pravo na zdravu životnu sredinu ne spominje se izričito u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine. Navedeno pravo je novijeg datuma i svrstava se u prava treće generacije ljudskih prava. U završnoj Deklaraciji konferencije Ujedinjenih nacija o ljudskoj okolini održanoj u Stokholmu 1972. godine, prvi put se spominje osnovno pravo čoveka na slobodu, jednakost i adekvatne uslove života u sredini koja mu dopušta život u dostojanstvu i dobrobiti. Iako se u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ne spominje pravo na zdravu životnu sredinu, njemu se ipak pridaje značaj kroz presude Evropskog suda za ljudska prava, a u čijoj nadležnosti je razmatranje povreda navedene konvencije. Zaštita tog prava se dovodi u vezu sa drugim pravima koja garantuje Konvencija, kao što su npr. pravo na život, pravo na privatni i porodični život i dr. Cilj istraživanja u ovom radu je ukazivanje na značaj uspostavljanja garancije prava na zdravu životnu sredinu, kao i sve veći značaj njegove zaštite kao preduslov za uživanje nekih drugih osnovnih

* e-mail: j.kostic@iup.rs, viši naučni saradnik.

Ovaj rad je rezultat istraživanja sprovedenog u Institutu za uporedno pravo, a koje je finansirano od strane Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije na osnovu Ugovora o realizaciji i finansiranju naučnih istraživanja naučnoistraživačkih organizacija tokom 2023. godine, a koji je zaveden pod brojem 451-03-47/2023-01/200049

** Rad je primljen 24. 11. 2023, a prihvaćen je za objavljivanje 5. 12. 2023. godine.

ljudskih prava. U radu se koristi metod analize sadržaja. Osim analize nacрта Protokola uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, analiziramo i sadržaj presuda Evropskog suda za ljudska prava.

Ključne reči: Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava, pravo na zdravu životnu sredinu, pravo na život, unapređenje zaštite

UVOD

U okviru glave 19. Ugovora o Evropskoj zajednici, predviđeno je da je cilj Evropske unije rad na uravnoteženom ekonomskom rastu i stabilnosti cena, visokokonkurentnoj socijalnoj tržišnoj privredi u cilju pune zaposlenosti i društvenog napretka i visokog nivoa zaštite i unapređenja kvaliteta životne sredine. Osim toga, jedan od ciljeva jeste i promovisanje mera na međunarodnom nivou za rešavanje regionalnih ili svetskih ekoloških problema, a posebno za borbu protiv klimatskih promena.¹

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ne garantuje izričito pravo na zdravu životnu sredinu.² Navedeno pravo je novijeg datuma, dok je Konvencija usvojena 1950 godine. Međutim, imajući u vidu da se za Konvenciju često kaže da je „živi instrument“, u prethodnom periodu bilo je nekoliko inicijativa za donošenje protokola kojim bi se navedeno pravo uvrstilo u ljudska prava predviđena Konvencijom.

Završnom Deklaracijom konferencije Ujedinjenih nacija o ljudskoj okolini koja je održana u Stokholmu 1972. godine, prvi put se spominje osnovno pravo čoveka na slobodu, jednakost i adekvatne uslove života u sredini koja mu dopušta život u dostojanstvu i dobrobiti. U Principu 1 Deklaracije navodi se da čovek ima osnovno pravo na slobodu, jednakost i adekvatne uslove života u okruženju koje omogućava dostojanstvo i blagostanje. Osim toga, na njemu je i odgovornost da zaštiti i unapredi životnu sredinu za sadašnje i buduće generacije.³ U skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija i principima međunarodnog prava države imaju suvereno pravo da eksploatišu sopstvene resurse u skladu

¹ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. *Official Journal of the European Union*, 2007/C 306/01, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

² Đajić, S. (2012). Pravo na zdravu životnu sredinu i Evropski sud za ljudska prava. *Pravni život*, br. 12, 277.

³ Princip 2. Deklaracije o ljudskoj okolini, usvojene na konferenciji o ljudskoj okolini u Stokholmu 16. juna 1972. godine. <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/29567/ELGP1StockD.pdf>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

sa sopstvenom ekološkom politikom, ali i odgovornost da obezbede da aktivnosti pod njihovom jurisdikcijom ili kontrolom ne prouzrokuju štetu životnoj sredini drugih država ili oblasti van granica nacionalne jurisdikcije.⁴ Međutim, čini se da danas na međunarodnom nivou ne postoji opšti konsenzus u pogledu sadržaja prava na zdravu životnu sredinu. On uglavnom zavisi od rešenja sadržanih u nacionalnim ustavima, jer navedeno pravo još uvek nije zaštićeno međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima.⁵

Iako Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ne propisuje izričito pravo na zaštitu životne sredine, njemu se ipak pruža zaštita kroz presude Evropskog suda za ljudska prava, a koje se odnose na zaštitu postojećih prava garantovanih navedenom Konvencijom. Imajući u vidu da su presude suda obavezujuće i da se u slučaju utvrđivanja povrede prava podnosioca predstavke izriče obaveza njegovog obeštećenja, čini se da one imaju značajan uticaj na praksu nacionalnih organa u pogledu prevencije istih ili sličnih povreda. Međutim, vremenom je jačala ideja o potrebi definicije prava na zdravu životnu sredinu odredbama Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Prema Preporuci 1614(2003) o životnoj sredini i ljudskim pravima zdrava, održiva i pristojna životna sredina je od najveće važnosti. Njom je preporučeno da Komitet ministara izradi dodatni protokol uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima kojom bi bilo definisano pravo na zaštitu životne sredine. U Preporuci se navodi da države članice treba da obezbede odgovarajuću zaštitu života, zdravlja, porodičnog i privatnog života, fizičkog integriteta i privatne imovine lica u skladu sa čl. 2, 3. i 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima i čl. 1. Dodatnog protokola tako da se posebno vodi računa o potrebi zaštite životne sredine.⁶ Osim toga, na nacionalnom nivou bi trebalo priznati ljudsko pravo na zdravu, održivu i pristojnu životnu sredinu, a što podrazumeva obavezu država da štite životnu sredinu u nacionalnim zakonima, po mogućnosti na ustavnom nivou. Na nacionalnom nivou je prema Preporuci neophodno zaštititi i individualna, proceduralna prava na pristup informacijama, učešće javnosti u donošenju odluka i pristup pravdi u pitanjima životne sredine utvrđene Arhuskom konvencijom.⁷

Od posebnog značaja za razvoj prava na zdravu životnu sredinu bila je preporuka broj 10, prema kojoj je preporučeno Komitetu ministara da izradi dodatni protokol uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima koji se odnosi

⁴ Princip 21. Deklaracije o ljudskoj okolini.

⁵ Mladenov, M., Serotila, I. (2022). Human Right's Approach to Environmental Protection – Practice of the Human Rights Committee. *Pravo, teorija i praksa*, br. 2, 53.

⁶ Tačka 9.1. Preporuke 1614(2003), Environment and Human Rights Recommendation 1614(2003), <https://pace.coe.int/en/files/17131/html>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

⁷ Tačka 9.2–9.4. Preporuke.

na priznavanje pojedinačnih proceduralnih prava u cilju unapređenja zaštite životne sredine kako bi se obezbedila individualna zaštita od degradacije životne sredine, uz usvajanje na nacionalnom nivou prava pojedinca da učestvuje u donošenju odluka o životnoj sredini.

NACRT PROTOKOLA UZ EVROPSKU KONVENCIJU O LJUDSKIM PRAVIMA

Praksa Evropskog suda za ljudska prava predviđa indirektnu zaštitu prava na životnu sredinu tako što preispituje postojanje povrede drugih ljudskih prava koja su već priznata Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Autori navode da je Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava prvi regionalni zakonodavni ugovor o ljudskim pravima „otvorene tekture”.⁸ Usvajanjem dodatnog protokola uspostavio bi se osnov za donošenje odluke Suda u vezi sa kršenjem ljudskih prava koje proističe iz štetnih uticaja na životnu sredinu o ljudskom zdravlju, dostojanstvu i životu.

U poslednje vreme je unapređena globalna vizija potrebe zaštite ljudskih prava, pa je pojam održivog razvoja postao delo politika širom sveta. Danas se čini da se razumevanje životne sredine poima kao ključni faktor za razvoj, pa stoga predstavlja značajan pravni izazov na globalnom i regionalnom nivou. U savremeno doba potrebno je da se unaprede aktivnosti na nacionalnom nivou kako bi se sprečila degradacija životne sredine zbog komercijalne eksploatacije prirode. Međutim, čini se da trenutna eksploatacija životne sredine doprinosi kršenju osnovnih prava, što utiče i na veliki broj pravnih sporova.⁹ Zbog toga se čini da je sazrela ideja o unapređenju evropske vizije savremene zaštite ljudskih prava. Dosadašnja zaštita je bila ograničena na građanska i politička prava koja su sadržana u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima, kao i socio-ekonomska prava koja su priznata u Evropskoj socijalnoj povelji. Evropska konvencija o ljudskim pravima ne spominje na izričit način zaštitu životne sredine, pa stoga Evropski sud za ljudska prava ne može na efikasan način da se bavi zaštitom tog ljudskog prava. Raniji poziv Skupštini Saveta Evrope koji je bio sadržan

⁸ Etinski, R. (2018). The interrelationship between the European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 1, 8.

⁹ Tačka 2. Rezolucije 2396(2021) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, Uspostavljanje prava na zdravu životnu sredinu i potreba za pojačanim delovanjem Saveta Evrope, <https://pace.coe.int/pdf/658d3f594762736ba3c0f378798b2c9529cf4be34aa45a8c38616ecd-18fa80c0/res.%202396.pdf>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

u Preporuci 1885(2009) o potrebi izrade dodatnog protokola uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima nije sledio Komitet ministara. Mnogo godina kasnije, 2021. godine, Parlamentarna skupština Saveta Evrope je predložila usvajanje novog dodatnog protokola uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima kojim bi se priznalo pravo na bezbednu, čistu, zdravu i održivu životnu sredinu u okviru sistema Saveta Evrope. Taj dokument bi trebalo Evropskom sudu za ljudska prava da dâ osnovu za donošenje odluka koje se tiču kršenja ljudskih prava koja proističu iz štetnih uticaja na životnu sredinu, dostojanstvo i život ljudi.¹⁰ Dosadašnja praksa Evropskog suda za ljudska prava pruža indirektnu zaštitu prava na zdravu životnu sredinu. Povreda prava na zdravu životnu sredinu se utvrđuje utvrđivanjem kršenja drugih ljudskih prava koja su priznata Evropskom konvencijom. Ukoliko bi se usvojio protokol uz navedenu konvenciju ne bi bilo neophodno da se utvrđuje povreda drugih prava kako bi se pružila zaštita pravu na zdravu životnu sredinu.

Cilj donošenja Protokola je unapređenje odgovornosti sadašnjih prema budućim generacijama i prevencija štete za prirodu sa kratkoročnim i dugoročnim efektima klimatske krize na buduće generacije. Zbog toga su nova pravila i dužnosti od značaja za unapređenje principa transgeneracijske odgovornosti, jednakosti i solidarnosti. U današnje vreme pretnje uništenja životne sredine i klimatske promene smatraju se najvećim izazovima čovečanstva, dok Parlamentarna skupština smatra velikim izazovom za ljudska prava korišćenje tehnologija koje je stvorio čovek, kao što su: veštačka inteligencija, nanotehnologija i genetski inženjering. Stoga bi na nacionalnom nivou trebalo da se izgradi i konsoliduje pravni okvir koji bi garantovao pravo na bezbednu, čistu, zdravu i održivu životnu sredinu.¹¹

U nacrtu dodatnog Protokola definisano je da pravo na bezbednu, čistu, zdravu i održivu životnu sredinu podrazumeva pravo sadašnjih i budućih generacija da žive u nedegradiranom, održivom i pristojnom okruženju koje je pogodno za njihovo zdravlje, razvoj i blagostanje.¹² Isti dokument predviđa načelo transgeneracijske odgovornosti, jednakosti i solidarnosti. Prema

¹⁰ Tačka 7. Rezolucije 2396(2021) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, Uspostavljanje prava na zdravu životnu sredinu i potreba za pojačanim delovanjem Saveta Evrope, <https://pace.coe.int/pdf/658d3f594762736ba3c0f378798b2c9529cf4be34aa45a8c38616ecd18fa80c0/res.%202396.pdf>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

¹¹ Tačke 13. i 14. 1. Rezolucije 2396(2021) Pralamentarne skupštine Saveta Evrope, *Uspostavljanje prava na zdravu životnu sredinu i potreba za pojačanim delovanjem Saveta Evrope* <https://pace.coe.int/pdf/658d3f594762736ba3c0f378798b2c9529cf4be34aa45a8c38616ecd18fa80c0/res.%202396.pdf>

¹² Član 1. nacrta protokola uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima u vezi sa pravom na bezbednu, zdravu i održivu životnu sredinu, <https://pace.coe.int/en/files/29501/html>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

njemu svaka generacija ima dužnost da zaštiti životnu sredinu i biodiverzitet i da spreči bilo kakvu nepopravljivu i nepovratnu štetu po život na zemlji, a u cilju obezbeđivanja prava narednih generacija da žive u bezbednom, zdravom i održivom okruženju. Stoga, svaka generacija ima dužnost da obezbedi da se prirodni resursi koriste i da se njima upravlja na ekološki održiv način, kao i da naučni i tehnološki napredak u svim oblastima ne šteti životu na zemlji. Dakle, prema navedenom principu, svaka generacija ima obavezu kako da spreči nastupanje štete po životnu sredinu, tako i da otkloni štetne posledice po nju.¹³

Nacrt protokola sadrži i principe prevencije, predostrožnosti, neregresije i princip *in dubio pro natura*. Prema njima bi, kada se utvrdi rizik od štete, bilo potrebno preduzeti mere za preventivno delovanje i otklanjanje rizika kako bi se otklonila šteta po životnu sredinu. Nacionalne i međunarodne odredbe o zaštiti životne sredine mogu biti predmet isključivo stalnog unapređenja u odnosu na trenutne rezultate naučnih i tehnoloških istraživanja.¹⁴ Ukoliko se usvoji, protokol bi trebalo da garantuje svima pravo na bezbednu, čistu, zdravu i održivu životnu sredinu.¹⁵ Ostvarivanje tog prava može biti podložno samo formalnostima, uslovima i ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su neophodna u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti radi sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja, prava i slobode drugih. Prema nacrtu protokola svako bi trebalo da ima prisup informacijama koje se odnose na životnu sredinu u posedu javnih organa, pa ne bi moralo da se dokazuje postojanje interesa. Pored toga, ukoliko bi određeni projekat, program ili politika imali uticaja na životnu sredinu i biodiverzitet, svako bi imao pravo da bude konsultovan unapred kako bi ga tela koja donose odluke u vezi sa odobrenjem i razvojem tog projekta saslušala. Prema odredbama sadržanim u nacrtu svako lice čija su prava garantovana protokolom imalo bi prava na delotvoran pravni lek.¹⁶

Kada je doneta Evropska konvencija o ljudskim pravima bilo je drugačije stanje u svetu. Međutim, kasnije su siromaštvo, ratovi, ekološke i prirodne katastrofe doprinele ograničenom napretku u pogledu ljudskih prava u mnogim delovima sveta. Ideja u osnovi treće generacije ljudskih prava je solidarnost, a ta prava obuhvataju i kolektivna prava društva i naroda. U nacrtu protokola je izražen stav da je pravo na zdravu životnu sredinu pravo koje se mora štititi radi dobrobiti kako sadašnjih, tako i budućih generacija, posebno imajući u vidu da se današnje generacije suočavaju sa ozbiljnim ekološkim i društvenim krizama. Prema dostupnim podacima, relevantno je da će globalno zagrevanje

¹³ Član 2. Nacrta protokola.

¹⁴ Član 4.

¹⁵ Član 6.

¹⁶ Član 8.

uticati veoma štetno na veliki broj osnovnih ljudskih prava, kao što su pravo na život i zdravlje.¹⁷

Do usvajanja novog protokola i dalje će Evropski sud za ljudska prava na posredan način pružati zaštitu pravu na zdravu životnu sredinu, tako što će je dovoditi u vezu sa zaštitom nekih drugih prava koja su garantovana Konvencijom, kao što su pravo na privatni i porodičan život, pravo na izražavanje ili pravo na slobodno uživanje imovine. Dakle, pravo na zdravu životnu sredinu izводиće se i dalje iz ekstenzivnog tumačenja i primene drugih prava koje Evropska konvencija o ljudskim pravima garantuje.¹⁸ Takvo postupanje suda ima pozitivan efekat na zaštitu ljudskih prava na nacionalnom nivou jer utiče na sprovođenje nacionalnih propisa u oblasti zaštite životne sredine od strane nadležnih državnih organa.

Ipak, pitanje je da li će i kada biti usvojen dodatni protokol. Autori smatraju da problemi u vezi sa garantovanjem novog prava nisu isključivo političke prirode, već da postoje i objektivni problemi u pogledu njegovog normiranja. Tako se navodi da je u kontekstu globalnog zagađivanja nemoguće utvrditi tačnu uzročno-posledičnu vezu između štetnika i oštećenog. Takva nemogućnost otežava sudsku zaštitu u vezi sa povredom životne sredine u slučaju globalnog zagađivanja. Isti autori ističu da je svakako lakše pružiti zaštitu osnovnim ljudskim pravima koji su lične i individualne prirode, kao što je to npr. pravo na život, dok je životna sredina zajednička i kolektivna, pa je teško individualizovati zaštićeni interes.¹⁹

Međutim, u nedostatku garancije prava na zdravu životnu sredinu jedna od poteškoća sa kojom su suočeni podnosioci predstavki Evropskom sudu za ljudska prava jeste dokazivanje da je neko pravo koje nije u direktnoj vezi sa životnom sredinom povređeno. Ekstenzivnim tumačenjem postojećih prava od strane suda zahtevaju se i dalje složeni medicinski dokazi jer se od podnosilaca zahteva traži da dokažu uzročnu vezu između određenog oblika degradacije životne sredine i zdravstvenog stanja. To može da prouzrokuje velike troškove kako za pojedince koji su podnosioci predstavki, tako i za zemlje protiv kojih se podnose predstavke.²⁰

¹⁷ Tačka 16. Parliamentary Assembly, Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development Anchoring the right to a healthy environment, need for enhanced action by the Council of Europe. Rapporteur: Mr Simon Moutquin, Belgium, SOC <https://assembly.coe.int/LifeRay/SOC/Pdf/TextesProvisoires/2021/20210909-HealthyEnvironment-EN.pdf>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

¹⁸ Todić, D. (2021) Povelja EU o osnovnim pravima i pravo na (zdravu) životnu sredinu. *Ecologica*, Vol. 28, br. 104, 627. <https://doi.org/10.18485/ecologica.2021.28.104.19>.

¹⁹ Đajić, S. (2012) Pravo na zdravu životnu sredinu i Evropski sud za ljudska prava. *Pravni život*, br. 12, 289.

²⁰ Balfour-Lynn, H., Willman, S. (2022) The Right to a Healthy Environment: The Case for a New Protocol to the European Convention on Human Rights. *Environmental*

Autori smatraju da je, uprkos težnji za uspostavljanjem novog prava, malo verovatno da bi to novo pravo izmenilo u većoj meri pristup žrtvi. Čini se da bi i dalje Evropski sud za ljudska prava, ali i nacionalni sudovi zahtevali da se dokaže da je pojedinac lično pogođen nekom od posledica ugrožavanja životne sredine, a ne da deluje u ime predstavnika celokupnog stanovništva određene države.²¹

ZAŠTITA PRAVA NA ZDRAVU ŽIVOTNU SREDINU U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Prema Etinskom Evropski sud za ljudska prava je zauzeo stav prema kojem se Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ne može tumačiti isključivo u skladu sa namerama njenih autora, koji su izraženi pre više od četrdeset godina.²²

U praksi Evropskog suda za ljudska prava zaštita prava na zdravu životnu sredinu pruža se kroz zaštitu nekih drugih prava, kao što su: pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske, sloboda izražavanja, pravo na život ili pravo na nesmetano uživanje svojine.

Povreda prava na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske

Prema čl. 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima, svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske. Stoga se javne vlasti ne smeju mešati u vršenje tog prava, osim ukoliko to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i

Rights Recognition Project, 18. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4206563>. Isti stav je prisutan i u radu autora Kobylarz, N. (2023) *Anchoring The Right to a Healthy Environment In The European Convention on Human Rights: What Concretized Normative Consequences Can Be Anticipated for The Strasbourg Court In The Field of Admissibility Criteria?*. *Environmental Law before the Courts: A US-EU Narrative*, G. Antoneli (ed.). Springer, 35. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4398112>.

²¹ Balfour-Lynn, H., Willman, S. (2022) *The Right to a Healthy Environment: The Case for a New Protocol to the European Convention on Human Rights*. *Environmental Rights Recognition Project*, 18. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4206563>.

²² Etinski, R. (2018). *The interrelationship between the European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention*. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 1, 8–9.

sloboda drugih. Pružanjem zaštite navedenog prava u slučaju *Haton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, pružena je na posredan način zaštita pravu na zdravu životnu sredinu.²³

Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava nije izričito propisano pravo na čisto i tiho okruženje. Međutim, kada je pojedinac direktno i ozbiljno pogođen bukom ili nekom drugom vrstom ugrožavanja životne sredine, smatra se da postoji povreda prava predviđenog čl. 8. navedene Konvencije, kojom se štiti pravo pojedinca na poštovanje njegovog ili njenog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske. Takav pristup primenjen je u predmetu *Pavel i Rajner protiv Ujedinjenog Kraljevstva*.²⁴ U predmetu su se podnosioci predstavke žalili na smetnje zbog buke aviona, pa je sud u tom slučaju razmatrao da li je došlo do povrede čl. 8. Evropske konvencije, jer je smatrao da je na privatni život i mogućnost uživanja u pogodnostima njegovog doma negativno uticala buka koju su proizvodili avioni koji su koristili aerodrom Hitrou. Sud je povredu prava na zdravu životnu sredinu analizirao kroz tumačenje povrede čl. 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima i u predmetu *Lopez Ostra protiv Španije*,²⁵ kao i u predmetu *Guera protiv Italije*.²⁶

U presudi u predmetu *Haton protiv Ujedinjenog Kraljevstva* koja je doneta 2. oktobra 2001. godine, Evropski sud za ljudska prava je zaključio da nema povrede prava predviđenog čl. 8. Evropske konvencije jer su buku na aerodromu Hitrou koristili avioni koji nisu bili u vlasništvu, pod kontrolom ili pod rukovodstvom vlade ili njenih institucija. Stoga se za Ujedinjeno Kraljevstvo ne može reći da je ometalo podnosiocima zahteva u njihovom privatnom ili porodičnom životu. Dakle pravo predviđeno navedenim čl. 8 analizirano je u smislu obaveze države da preduzme razumne i odgovarajuće mere da obezbedi podnosiocima predstavke poštovanje prava na privatni ili porodični život.²⁷ U navedenom predmetu je zauzet stav da mora da se vodi računa o pravičnoj ravnoteži koja mora da se postigne između suprotstavljenih interesa pojedinca i zajednice u celini. Stoga bi države trebalo u najvećoj mogućoj meri da minimiziraju mešanje u prava propisana čl. 8. Evropske konvencije, pokušaju da pronađu alternativna rešenja i ostvare svoje ciljeve zadirući u

²³ *Haton protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Predstavka broj 36022/97. Presuda u predmetu je doneta 8. jula 2003. godine. Case of *Haton and others v. the United Kingdom* (Application no. 36022/07), Grand Chamber Judgment, Strasbourg, 8 July 2003, <https://hudoc.echr.coe.int/Eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61188%22%7D>

²⁴ *Povell i Rainer protiv Ujedinjenog kraljevstva*, presuda od 21. februara 1999, 18, st. 40.

²⁵ Predmet *Lopez Ostra protiv Španije*, presuda od 9. decembra 1994, 54–55 i 51.

²⁶ Predmet *Guerra i drugi protiv Italije* (presuda od 19. februara 1998-I), koji se takođe odnosio na zagađenje životne sredine, st. 96.

²⁷ *Haton protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Predstavka broj 36022/97. *Op. cit.*, t. 85.

najmanjoj mogućoj meri u ljudska prava.²⁸ Za razliku od navedenog slučaja, u prethodnim je sud smatrao da država nije ostvarila suštinsku ravnotežu između interesa kojem je težila i efektivnog uživanja prava iz čl. 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima.²⁹

Pravo na nesmetano uživanje imovine

Članom 1. Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima predviđeno je da svako fizičko i pravno lice ima pravo na nesmetano uživanje svoje imovine. Stoga niko ne može da bude lišen svoje imovine, osim ukoliko to nije u javnom interesu i pod uslovima predviđenim zakonom i opštim načelima međunarodnog prava. Međutim, to ne utiče na pravo države da primenjuje zakone koje smatra potrebnim da bi se regulisalo korišćenje imovine u skladu sa opštim interesima ili da bi se obezbedila naplata poreza ili drugih dažbina ili kazni.

Tumačenje navedene odredbe od strane Evropskog suda za ljudska prava u nekim predmetima dovodi se u vezu sa zaštitom prava na zdravu životnu sredinu. Takav pristup prisutan je u odluci suda u predmetu *Hamer protiv Belgije*.³⁰ U navedenom predmetu, podnosilac predstavke je izvršio renoviranje kuće i posekao drveće na susednom zemljištu. Flamanska kompanija za vodosnabdevanje, koja je bila delimično pod kontrolom vlade, izvela je radove na povezivanju kuće sa kanalizacijom i sistemima za vodosnabdevanje. Međutim, tada je izostala reakcija lokalnih vlasti. Iste godine, policijski službenik je sastavio zapisnik u kojem je konstatovao da je akt sečenja drveća na imanju u suprotnosti sa Flamanskom uredbom o šumarstvu, da je vikendica podignuta bez urbanističke dozvole i da se nalazi u šumovitom području za koji se takva dozvola nije ni mogla izdati. U konkretnom predmetu, podnosilac predstavke se žalio na povredu svojih imovinskih prava zagarantovanih čl. 1. Protokola br. 1. Tumačeći sve relevantne okolnosti, kao i navedeni član, sud je zauzeo stav da ni na koji način navedeno pravo ne može da umanjí pravo države da sprovodi zakone koje smatra da je neophodno primeniti kako bi se kontrolisalo korišćenje imovine u skladu sa opštim interesom ili interesom da se obezbedi plaćanje poreza, doprinosa ili drugih kazni.³¹ U konkretnom slučaju se nije mogla pružiti zaštita pravu na nesmetano uživanje imovine, jer je kuća podnosioca predstavke bila izgrađena na šumovitom području u kojem

²⁸ *Haton protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Predstavka broj 36022/97. Presuda u predmetu je doneta 8. jula 2003. godine, t. 86.

²⁹ *Ibid.*, t. 90.

³⁰ *Hamer protiv Belgije*, Predstavka 21861/03.

³¹ *Hamer protiv Belgije*, t. 71.

nije bila dozvoljena gradnja. Stoga je bilo opravdano rušenje objekta i vraćanje u prvobitno stanje lokacije na kojoj je on bio podignut suprotno propisima kojima je predviđeno obavezno izdavanje urbanističke dozvole.³² Rušenje kuće je imalo legitiman cilj u skladu sa st. 2, čl. 1, Protokola br. 1. Upravo zbog toga je podnositeljki predstavke uskraćena pravna zaštita i nije mogla da se zahteva nikakva tolerancija od strane trećih lica koja su prema njenim navodima ugrozila njena prava, a mera koja je preduzeta i na koju se ona žalila nikako nije mogla da bude nesrazmerna.³³ Cilj koji se želeo postići preduzimanjem aktivnosti od strane nadležnog organa je bio legitiman jer se radilo o zaštiti šumskog područja u kojem nije dozvoljena izgradnja.³⁴ Jedino što je bilo sporno u konkretnom predmetu bilo je da li se korist za pravilno planiranje izgradnje i zaštitu šumskog područja u kojem se nalazila kuća podnosioca predstavke mogla smatrati srazmernom neprijatnostima koje su podnositeljki predstavke bile pričinjene, pa su se stoga morali uzeti u obzir različiti faktori.³⁵ Značajno je istaći da je sud upravo u navedenom predmetu zauzeo stav da životna sredina predstavlja vrednost sama po sebi, iako nije izričito garantovana Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Iz dosadašnje prakse proizilazi da država ima obavezu da preduzme odgovarajuće mere u slučaju aktivnosti koje su opasne za životnu sredinu.³⁶

Sloboda izražavanja

Zaštita prava na zdravu životnu sredinu pruža se i ekstenzivnim tumačenjem čl. 10. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Navedenim članom garantovana je sloboda izražavanja. Prema toj garanciji svako ima pravo na nju i ona podrazumeva slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice. Prema čl. 10, st. 2. Evropske konvencije, korišćenje tih sloboda podrazumeva i određene dužnosti i odgovornosti i može se podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja

³² *Hamer protiv Belgije*, Predstavka 21861/03, t. 72.

³³ *Ibid.*, t. 73.

³⁴ *Ibid.*, t. 81.

³⁵ *Ibid.*, t. 82.

³⁶ Krstić, I. (2012). Zaštita životne sredine u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava. *Pravni život*, br. 9, 659 i 660.

otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

U predmetu *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, Evropski sud za ljudska prava je doneo presudu 14. aprila 2009. godine u kojoj je priznato pravo na pristup zvaničnim dokumentima. Ukoliko državni organi poseduju informacije od javnog značaja, odbijanje da se takvi dokumenti dostave onima koji traže pristup predstavlja povredu prava na slobodu izražavanja i informisanja koja je garantovana čl. 10. Konvencije. U navedenom predmetu sud je priznao pravo na pristup javnim dokumentima.³⁷ Takav stav suda ima za rezultat i priznavanje prava na pristup ekološkim informacijama u upravnom postupku i upravnom sporu.

Pravo na život

Pravo na zdravu životnu sredinu Evropski sud za ljudska prava dovodi u vezu sa čl. 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima kojim je garantovano pravo na život. U predmetu *Öneryıldız v. Turkey* od 30 novembra 2004. godine radilo se o predstavi podnosioca čiji je stan bio neovlašćeno izgrađen na zemljištu koje je okruživala deponija za smeće koju su zajednički koristila četiri okružna veća. Eksplozija metana se dogodila 1993. godine i tom prilikom je otpad koji je izbio iz gomile progutao više od deset kuća koje su se nalazile ispod njega, uključujući i kuću podnosioca predstavke koji je tada izgubio devet bliskih srodnika.³⁸

Posnosilac predstavke se žalio da nisu preduzete nikakve mere da se spreči eksplozija uprkos tome što je izveštaj veštaka skrenuo pažnju vlastima da treba da deluju preventivno, jer je postojala velika verovatnoća od nastupanja eksplozije. Evropski sud za ljudska prava je smatrao da je u konkretnom predmetu povređeno pravo garantovano čl. 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima u njegovom materijalnom delu, zbog nedostatka odgovarajućih aktivnosti kako bi se sprečila slučajna smrt devet bliskih rođaka podnosioca predstavke. Osim toga, sud je smatrao da je čl. 2. povređen u procesnom delu zbog nedostatka adekvatne zakonske zaštite kojom se štiti pravo na život. U tom smislu sud je primetio i da turska vlada stanovnicima siromašne četvrti u kojoj je živio i podnosilac predstavke nije pružila informacije o rizicima kojima su bili izloženi živeći u njima.

³⁷ *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, Predstavka broj 37374/05. Presuda Evropskog suda za ljudska prava od 14. aprila 2009. godine.

³⁸ *Öneryıldız v. Turkey*, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,may%20be%20undetermined%20by%20the,pristupljeno:10.11.2023.

Zaštita prava na zdravu životnu sredinu dovedena je u vezu sa pravom na život i u predmetu *Budajeva i drugi protiv Rusije*. U tom predmetu se radilo o slučaju kada je u julu mesecu 2000. godine grad Tirnauz u planinskom okrugu planine Elbrus u Rusiji razorilo klizište u kojem je stradalo osam ljudi, uključujući i prvu podnositeljku predstavke. Katastrofa je prouzrokovala kako fizičke, tako i psihičke posledice po podnosioc predstave koji su u njoj izgubili i svoje domove. Oni su tvrdili u svojoj predstavi da ruske vlasti nisu uspele da ublaže posledice klizišta i da sprovedu sudsku istragu o katastrofi.³⁹

Sud je smatrao da je u konkretnom predmetu došlo do povrede čl. 2. Konvencije u njenom suštinskom delu, zbog propusta ruskih vlasti da zaštite život muža prve podnositeljke predstavke i podnosilaca predstavke i stanovnika grada od klizišta koje je prouzrokovalo veliku štetu za njihov grad. Osim toga, sud je smatrao da je došlo do povrede čl. 2. u okviru njegovog procesnog dela, zbog nedostatka adekvatne sudske istrage o nesreći. Pitanje odgovornosti Rusije za nesreću u Tirnauzu nije nikada istraživalo ili ispitivalo neko sudsko ili administrativno telo na nacionalnom nivou.⁴⁰

ZAKLJUČAK

Zaštita životne sredine i promocija mera prevencije ugrožavanja životne sredine predstavlja jedan od značajnijih ciljeva Evropske unije. Iako je na nivou unije donet veliki broj dokumenata kojima se garantuje pravo na zdravu životnu sredinu, takvo pravo nije sadržano u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava. Međutim, treba imati u vidu da je ona usvojena 1950. godine, a da je navedeno pravo pravo treće generacije, koji je prvi put spomenuto u završnoj Deklaraciji Ujedinjenih nacija 1972. godine usvojenoj na završnoj konferenciji održane u Stokholmu. Prema navedenom dokumentu moguće je dopuniti odredbe Evropske konvencije novim protokolom kojim će se i pravo na zdravu životnu sredinu uvrstiti u prava garantovana navedenom Konvencijom. Prvi pokušaj donošenja takvog protokola iz 2009. godine nije dao adekvatne rezultate, dok su naredni koraci ka njegovom usvajanju preduzeti 2021. godine. Na osnovu analize njegovih odredaba čini se da su stavovi sadržani u presudama Evropskog suda za ljudska prava implementirani u nacrt protokola uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava iz 2021. godine. Kako navedena Konvencija ne garantuje izričito pravo na zdravu životnu

³⁹ *Budayeva and others v. Russia*, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,may%20be%20undermined%20by%20the, pristupljeno: 10. 11. 2023.

⁴⁰ *Ibid.*

sredinu, ono se štiti ekstenzivnim tumačenjem njenih odredaba od strane Evropskog suda za ljudska prava, a kojima je garantovano pravo na život, pravo na nesmetano uživanje svojime, pravo na privatni život i prepisku ili slobodu izražavanja. Naravno i na takav način je moguće uticati na zakonodavstvo i praksu na nacionalnom nivou zemalja koje su ratifikovale Konvenciju. Neki od stavova sadržani u presudama Evropskog suda za ljudska prava, kao što je pravo na pristup ekološkim informacijama u upravnom postupku i upravnom sporu sadržani su u nacrtu Protokola uz Evropsku konvenciju. Usvajanjem navedenog dokumenta uspostavio bi se osnov za donošenje odluka Evropskog suda u vezi sa kršenjem ljudskih prava koja proističu iz štetnih uticaja na životnu sredinu. To bi omogućilo eventualno utvrđivanje povrede prava, bez obzira na to da li je ili nije došlo do povrede nekog drugog prava.

Međutim, treba naglasiti da je i do tada moguće obavezati države da plate odštetu za povredu nekog drugog prava koje je dovedeno u vezu sa pravom na zdravu životnu sredinu. Samim tim, to bi trebalo preventivno da utiče na nadležne organe na nacionalnom nivou da se suzdrže od aktivnosti kojima se nanosi šteta životnoj sredini, kao i da preduzmu sve raspoložive mere kako bi se sprečilo nastupanje štetnih posledica.

LITERATURA

- Balfour-Lynn, H., Willman, S. (2022) The Right to a Healthy Environment: The Case for a New Protocol to the European Convention on Human Rights, Environmental Rights Recognition Project, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4206563>.
- Đajić, S. (2012). Pravo na zdravu životnu sredinu i Evropski sud za ljudska prava, *Pravni život*, broj 12, 277–290.
- Etinski, R. (2018). The interrelationship between the European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 1, 1–15.
- Kobylarz, N. (2023) Anchoring The Right to a Healthy Environment In The European Convention on Human Rights: What Concretized Normative Consequences Can Be Anticipated for The Strasbourg Court In The Field of Admissibility Criteria? Environmental Law before the Courts: A US-EU Narrative, G. Antoneli (ed.). Springer, 1–38. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4398112>.
- Krstić, I. (2012). Zaštita životne sredine u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava, *Pravni život*, br. 9, 645–661.
- Mladenov, M., Serotila, I. (2022). Human Right's Approach to Environmental Protection – Practice of the Human Rights Committee. *Pravo, teorija i praksa*, br. 2, 52–64.

- Nacrt protokola uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima u vezi sa pravom na bezbednu, zdravu i održivu životnu sredinu, <https://pace.coe.int/en/files/29501/html>, pristupljeno: 10. 11. 2023.
- Parliamentary Assembly, Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development Anchoring the right to a healthy environment, need for enhanced action by the Council of Europe, Rapporteur: Mr Simon Moutquin, Belgium, <https://assembly.coe.int/LifeRay/SOC/Pdf/TextesProvisoires/2021/20210909-HealthEnvironment-EN.pdf>, pristupljeno: 10. 11. 2023.
- Preporuka 1614(2003), Environment and Human Rights Recommendation 1614(2003), <https://pace.coe.int/en/files/17131/html>.
- Rezolucija 2396(2021) Pralamentarne skupštine Saveta Evrope, Uspostavljanje prava na zdravu životnu sredinu i potreba za pojačanim delovanjem Saveta Evrope, <https://pace.coe.int/pdf/658d3f594762736ba3c0f378798b2c9529cf4be34aa45a8c38616ecd18fa80c0/res.%202396.pdf>, pristupljeno: 10. 11. 2023.
- Todić, D. (2021) Povelja EU o osnovnim pravima i pravo na (zdravu) životnu sredinu, *Ecologica*, Vol. 28, broj 104, 625–633. <https://doi.org/10.18485/ecologica.2021.28.104.19>.
- Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007, Official Journal of the European Union, 2007/C 306/01, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

Sudska praksa

- Budayeva i drugi protiv Rusije, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,may%20be%20undermined%20by%20the Deklaracija o ljudskoj okolini, usvojena na konferenciji o ljudskoj okolini u Stokholmu 16. juna 1972. godine. <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/29567/ELGP1StockD.pdf.b>, pristupljeno: 10. 11. 2023.
- Guerra i drugi protiv Italije*, presuda od 19. februara 1998. godine
- Hamer protiv Belgije*, predstavka broj 21861/03.
- Haton protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka broj 36022/97. Presuda od 8. jula 2003. godine. Case of *Hatton and others v. the United Kingdom* (Application no. 36022/07), Grand Chamber Judgment, Strasbourg, 8 July 2003, [https://hudoc.echr.coe.int/Eng#%22itemid%22:\[%22001-61188%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/Eng#%22itemid%22:[%22001-61188%22])
- Lopez Ostra protiv Španije*, presuda od 9. decembra 1994.
- Povell i Rainer protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Presuda od 21. februara 1999.
- Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, predstavka broj 37374/05, Presuda od 14. aprila 2009. godine.
- Öneryıldız v. Turkey*, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,may%20be%20undermined%20by%20the, pristupljeno: 10. 11. 2023.

*Jelena Kostić, Ph.D.**
Institute of Comparative Law, Belgrade, Serbia
ORCID: 0000-0001-6032-3045

EUROPEAN CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS AND THE RIGHT TO A HEALTHY ENVIRONMENT**

ABSTRACT: The right to a healthy environment is not explicitly mentioned in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from 1950. The mentioned right is more recent and belongs to human rights of the third generation. In the final Declaration of the United Nations conference on the human environment held in Stockholm in 1972, the basic human right to freedom, equality and adequate living conditions in an environment that allows an individual to live in dignity and well-being is mentioned for the first time. Although the right to a healthy environment is not mentioned in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, it is still given importance through the judgments of the European Court of Human Rights, which is responsible for considering violations of

* e-mail: j.kostic@iup.rs, Senior Research Associate.

This paper is the result of research conducted at the Institute of Comparative Law, which was financed by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia based on the Agreement on the Implementation and Financing of Scientific Research by Scientific Research Organizations in 2023, which was registered under the number 451-03-47/2023-01/200049.

** The paper was received on November 24, 2023, and the paper was accepted for publication on December 5, 2023.

The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*.

the said Convention. The protection of that right is linked to other rights guaranteed by the Convention, such as, for example, the right to life, right to private and family life, etc. The aim of the research in this paper is to indicate the importance of establishing a guarantee of the right to a healthy environment, as well as the increasing importance of its protection as a prerequisite for the enjoyment of some other basic human rights. The paper uses the method of content analysis. In addition to the analysis of the Draft Protocol to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, we also analyze the content of the verdicts of the European Court of Human Rights.

Keywords: European Convention for the Protection of Human Rights, right to a healthy environment, right to life, improvement of protection

INTRODUCTION

Under Chapter 19 of the Treaty on the European Community, it is stipulated that the goal of the European Union is to work on balanced economic growth and price stability, a highly competitive social market economy with the aim of full employment and social progress and a high level of protection and improvement of the quality of the environment. In addition, one of the goals is to promote measures at the international level to solve regional or global environmental problems, and especially to combat climate change.¹

The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms does not explicitly guarantee the right to a healthy environment.² This right is more recent, while the Convention was adopted in 1950. However, bearing in mind that the Convention is often said to be a “living instrument”, in the previous period there were several initiatives to adopt a protocol that would include the said right in the human rights provided for in the Convention.

The Final Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, which was held in Stockholm in 1972, for the first time mentions the fundamental right of man to freedom, equality and adequate living conditions in an environment that allows an individual to live in dignity and

¹ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, December 13, 2007. Retrieved on November 10, 2023, from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL>

² Đajić, S. (2012). Pravo na zdravu životnu sredinu i Evropski sud za ljudska prava, *Pravni život*, no. 12, 277.

well-being. Principle 1 of the Declaration states that an individual has the basic right to freedom, equality and adequate living conditions in an environment that enables dignity and well-being. In addition, it is an individual's responsibility to protect and improve the environment for current and future generations.³ States have, in accordance with the Charter of the United Nations and the principles of international law, the sovereign right to exploit their own resources in accordance with their own environmental policy, and the responsibility to ensure that activities under their jurisdiction or control do not cause damage to the environment of other states or areas beyond the borders of national jurisdiction.⁴ However, it seems that today at the international level there is no general consensus regarding the content of the right to a healthy environment. It mainly depends on the solutions found in national constitutions, because the said right is not yet protected by international treaties on human rights.⁵

Although the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms does not explicitly prescribe the right to environmental protection, it is still protected through the verdicts of the European Court of Human Rights, which refer to the protection of existing rights guaranteed by the said Convention. Bearing in mind that the verdicts of the court are binding and that in the case of a violation of the petitioner's rights being proven, the obligation to compensate the petitioner is imposed, it seems that they have a significant impact on the practice of national authorities with regard to the prevention of the same or similar violations. However, over time, the idea of the need to define the right to a healthy environment through the provisions of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms grew stronger. According to Recommendation 1614 (2003) on the environment and human rights, a healthy, sustainable and decent environment is of utmost importance. It recommended that the Committee of Ministers draft an additional protocol to the European Convention on Human Rights that would define the right to environmental protection. The Recommendation states that member states should ensure adequate protection of life, health, family and private life, physical integrity and private property of persons in accordance with Articles 2, 3 and 8 of the European Convention on Human Rights and Article 1 of the Additional Protocol so that special

³ Principle 2 of the Declaration on the Human Environment, adopted at the conference on the human environment at Stockholm on June 16, 1972. Retrieved on November 10, 2023, from <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/29567/ELGP-1StockD.pdf>

⁴ Principle 21 of the Declaration on the Human Environment.

⁵ Mladenov, M., Serotila, I. (2022). Human Right's Approach to Environmental Protection – Practice of the Human Rights Committee. *Pravo, teorija i praksa*, no. 2, 53.

attention is paid to the need for environmental protection.⁶ In addition, the human right to a healthy, sustainable and decent environment should be recognized at the national level, which implies the obligation of states to protect the environment in national laws, and preferably at the constitutional level. At the national level, according to the Recommendation, it is also necessary to protect individual, procedural rights to access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters established by the Aarhus Convention.⁷

Of particular importance for the development of the right to a healthy environment was the recommendation number 10, according to which it was recommended to the Committee of Ministers to draft an additional protocol to the European Convention on Human Rights that refers to the recognition of individual procedural rights in order to improve environmental protection with the goal to provide individual protection against environmental degradation, with the adoption at the national level of the individual's right to participate in environmental decision-making.

DRAFT PROTOCOL TO THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS

The practice of the European Court of Human Rights provides for the direct protection of the right to the environment by reviewing the existence of violations of other human rights already recognized by the European Convention on Human Rights. The authors state that the European Convention on the Protection of Human Rights is the first “open-textured” regional legislative treaty on human rights.⁸ The adoption of the additional protocol would establish the basis for making a decision of the Court in relation to the violation of human rights resulting from harmful effects on the environment on human health, dignity and life.

Recently, the global vision of the need to protect human rights has been improved, so the concept of sustainable development has become part of policies around the world. Today, understanding the environment appears to be seen as a key factor for development, and therefore represents a significant

⁶ Point 9.1. of the Recommendation 1614 (2003), Environment and Human Rights. Retrieved on November 10, 2023, from <https://pace.coe.int/en/files/17131/html>

⁷ Points 9.2–9.4. of the Recommendation.

⁸ Etinski, R. (2018). The interrelationship between the European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention. *Collection of Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, no. 1, 8.

legal challenge at the global and regional level. Nowadays, it is necessary to improve activities at the national level in order to prevent the degradation of the environment due to the commercial exploitation of nature. However, it seems that the current exploitation of the environment contributes to the violation of fundamental rights, which also affects a large number of legal disputes.⁹ That is why the idea of improving the European vision of modern protection of human rights seems to have matured enough to act on it. Until now, protection was limited to civil and political rights contained in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its protocols, as well as socio-economic rights recognized in the European Social Charter. The European Convention on Human Rights does not explicitly mention the protection of the environment, and therefore the European Court of Human Rights cannot effectively deal with the protection of that human right. The Committee of Ministers did not follow the earlier call to the Assembly of the Council of Europe contained in Recommendation 1885(2009) on the need to draft an additional protocol to the European Convention on Human Rights. Many years later, in 2021, the Parliamentary Assembly of the Council of Europe proposed the adoption of a new additional protocol to the European Convention on Human Rights that would recognize the right to a safe, clean, healthy and sustainable environment within the system of the Council of Europe. That document should provide the European Court of Human Rights with a basis for making decisions regarding human rights violations resulting from adverse impacts on the environment, dignity and life of people.¹⁰ The current practice of the European Court of Human Rights provides indirect protection of the right to a healthy environment. Violation of the right to a healthy environment is determined by determining the violation of other human rights recognized by the European Convention. If the protocol to the mentioned convention were to be adopted, it would not be necessary to determine the violation of other rights in order to provide protection for the right to a healthy environment.

The goal of adopting the Protocol is to improve the responsibility of the present towards future generations and to prevent damage to nature with short-term and long-term effects of the climate crisis on future generations. That is why the new rules and duties are important for the promotion of the principles

⁹ Point 2 of Resolution 2396 (2021) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe*. Retrieved on November 10, 2023, from <https://pace.coe.int/pdf/658d3f594762736ba3c0f378798b2c9529cf4be34aa45a8c38616ecd18fa80c0/res.%202396.pdf>

¹⁰ Points 7 of Resolution 2396 (2021) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe*. Retrieved on November 10, 2023, from <https://pace.coe.int/pdf/658d3f594762736ba3c0f378798b2c9529cf4be34aa45a8c38616ecd18fa80c0/res.%202396.pdf>

of transgenerational responsibility, equality and solidarity. Nowadays, threats of environmental destruction and climate change are considered the greatest challenges of humanity, while the Parliamentary Assembly considers the use of man-made technologies, such as: artificial intelligence, nanotechnology and genetic engineering, to be a great challenge to human rights. Therefore, at the national level, a legal framework should be built and consolidated that would guarantee the right to a safe, clean, healthy and sustainable environment.¹¹

In the draft of the Additional Protocol, it is defined that the right to a safe, clean, healthy and sustainable environment includes the right of current and future generations to live in a non-degraded, sustainable and decent environment that is suitable for their health, development and well-being.¹² The same document foresees the principle of transgenerational responsibility, equality and solidarity. According to it, every generation has a duty to protect the environment and biodiversity and to prevent any irreparable and irreversible damage to life on earth, in order to ensure the right of future generations to live in a safe, healthy and sustainable environment. Therefore, each generation has a duty to ensure that natural resources are used and managed in an ecologically sustainable manner, and that scientific and technological progress in all fields does not harm life on earth. Therefore, according to the stated principle, each generation has an obligation to prevent the accumulation of damage to the environment, as well as to eliminate harmful consequences for it.¹³

The draft protocol also contains the principles of prevention, precaution, non-regression and the principle of *in dubio pro natura*. According to them, when the risk of damage is determined, it would be necessary to take measures for preventive action and elimination of the risk in order to eliminate damage to the environment. National and international provisions on environmental protection can only be subject to continuous improvement in relation to the current results of scientific and technological research.¹⁴ If adopted, the protocol should guarantee everyone the right to a safe, clean, healthy and sustainable environment.¹⁵ The exercise of that right can only be subject to formalities, conditions and restrictions prescribed by law and which are necessary

¹¹ Points 13 and 14.1 of Resolution 2396 (2021) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe*. Retrieved on November 10, 2023, from <https://pace.coe.int/pdf/658d3f594762736ba3c0f378798b2c9529cf4be34aa45a8c38616ccd18fa80c0/res.%202396.pdf>

¹² Article 1 of the *Draft Protocol to the European Convention on Human Rights regarding the right to a safe, healthy and sustainable environment*. Retrieved on November 10, 2023, from <https://pace.coe.int/en/files/29501/html>, November 10, 2023.

¹³ *Ibid.* Article 2.

¹⁴ *Ibid.* Article 4.

¹⁵ *Ibid.* Article 6.

in a democratic society in the interest of national security, territorial integrity or public safety in order to prevent disorder or crime, protect the health, rights and freedom of others. According to the draft protocol, everyone should have access to information related to the environment in the possession of public authorities, so there would be no need to prove the existence of an interest. In addition, if a certain project, program or policy would have an impact on the environment and biodiversity, everyone would have the right to be consulted in advance so that decision-making bodies regarding the approval and development of that project would listen to them. According to the provisions contained in the draft, every person whose rights are guaranteed by the protocol would have the right to an effective legal remedy.¹⁶

When the European Convention on Human Rights was adopted, the situation in the world was different. However, later poverty, wars, environmental and natural disasters contributed to limited progress on human rights in many parts of the world. The idea behind the third generation of human rights is solidarity, and these rights include the collective rights of society and people. The draft protocol expresses the view that the right to a healthy environment is a right that must be protected for the benefit of both current and future generations, especially considering that today's generations are facing serious environmental and social crises. According to the available data, it is relevant that global warming will have a very harmful effect on a large number of basic human rights, such as the right to life and health.¹⁷

Until the adoption of the new protocol, the European Court of Human Rights will continue to indirectly protect the right to a healthy environment, by linking it to the protection of some other rights guaranteed by the Convention, such as the right to private and family life, the right to expression or the right to free enjoyment of property. Therefore, the right to a healthy environment will continue to be derived from the extensive interpretation and application of other rights guaranteed by the European Convention on Human Rights.¹⁸ Such action of the court has a positive effect on the protection of human rights at the

¹⁶ Article 8 of the *Draft Protocol to the European Convention on Human Rights regarding the right to a safe, healthy and sustainable environment*. Retrieved on November 10, 2023, from <https://pace.coe.int/en/files/29501/html>, November 10, 2023.

¹⁷ Point 16, Parliamentary Assembly, Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development,

Anchoring the right to a healthy environment, need for enhanced action by the Council of Europe, 2021. Rapporteur: Mr Simon Moutquin, Belgium, SOC. Retrieved on November 10, 2023, from <https://assembly.coe.int/LifeRay/SOC/Pdf/TextesProvisaires/2021/20210909-HealthyEnvironment-EN.pdf>

¹⁸ Todić, D. (2021). Povelja EU o osnovnim pravima i pravo na (zdravu) životnu sredinu. *Ecologica*, Vol. 28, no. 104, 627. Available at: <https://doi.org/10.18485/ecologica.2021.28.104.19>.

national level because it affects the implementation of national regulations in the field of environmental protection by the competent state authorities.

However, the question is whether and when the additional protocol will be adopted. The authors believe that the problems related to guaranteeing the new right are not exclusively of a political nature, but that there are also objective problems regarding its standardization. Thus, it is stated that in the context of global pollution, it is impossible to determine the exact cause-and-effect relationship between the tortfeasor and the aggrieved party. Such an impossibility makes it difficult for a court of law to provide protection related to the environment violation in the case of global pollution. The same authors point out that it is certainly easier to provide protection to basic human rights that are of a personal and individual nature, such as, for example, the right to life, while the environment is common and collective, so it is difficult to individualize the protected interest.¹⁹

However, in the absence of a guarantee of the right to a healthy environment, one of the difficulties faced by petitioners to the European Court of Human Rights is proving that a right that is not directly related to the environment has been violated. The court's extensive interpretation of existing rights still requires complex medical evidence as petitioners are required to prove a causal link between a particular form of environmental degradation and a health condition. This can cause high costs both for the individual petitioners and the countries against which petitions are filed.²⁰

The authors believe that despite the aspiration to establish a new law, it is unlikely that this new law would change the approach to the victim to a greater extent. It seems that the European Court of Human Rights, as well as national courts, would still demand that it be proven that an individual is personally affected by some of the consequences of endangering the environment, and not that he acts on behalf of the representative of the entire population of a certain country.²¹

¹⁹ Đajić, S. (2012). Pravo na zdravu životnu sredinu i Evropski sud za ljudska prava. *Pravni život*, no. 12, 289.

²⁰ Balfour-Lynn, H., Willman, S. (2022). The Right to a Healthy Environment: The Case for a New Protocol to the European Convention on Human Rights. *Environmental Rights Recognition Project*, 18. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4206563>; the same attitude is present in the work of the author Kobylarz, N. (2023). Anchoring The Right to a Healthy Environment In The European Convention on Human Rights: What Concretized Normative Consequences Can Be Anticipated for The Strasbourg Court In The Field of Admissibility Criteria?. *Environmental Law before the Courts: A US-EU Narrative*, G. Antoneli (ed.). Springer, 35. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4398112>.

²¹ Balfour-Lynn, H., Willman, S. (2022). The Right to a Healthy Environment: The Case for a New Protocol to the European Convention on Human Rights. *Environmental Rights Recognition Project*, 18. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4206563>

PROTECTION OF THE RIGHT TO A HEALTHY ENVIRONMENT IN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS' CASE LAW

According to Etinski, the European Court of Human Rights took the position according to which the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms cannot be interpreted exclusively in accordance with the intentions of its authors, which were expressed more than forty years ago.²²

In the European Court of Human Rights case-law, the protection of the right to a healthy environment is provided through the protection of some other rights, such as: the right to respect for private and family life, home and correspondence, freedom of expression, the right to life or the right to unhindered enjoyment of property.

Violation of the right to respect for private and family life, home and correspondence

According to Article 8 of the European Convention on Human Rights, everyone has the right to respect for their private and family life, home and correspondence. Therefore, public authorities may not interfere with the exercise of that right, unless it is in accordance with the law and necessary in a democratic society in the interest of national security, public safety or economic welfare of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals or for the protection rights and freedom of others. By providing protection for the said right in the case of *Hatton and others v. the United Kingdom*, the right to a healthy environment was indirectly protected.²³

The European Convention on the Protection of Human Rights does not explicitly prescribe the right to a clean and quiet environment. However, when an individual is directly and seriously affected by noise or some other type of environmental threat, it is considered that there is a violation of the right provided for in Article 8 of the aforementioned Convention, which protects the individual's right to respect for his or her private and family life, home and correspondence. Such approach was taken in *Powell and Rainer v. the United*

²² Etinski, R. (2018). The interrelationship between the European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention. *Collection of Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, no. 1, 8–9.

²³ *Hatton and others v. the United Kingdom*, (App. no. 36022/97), 8. 7. 2003.

Kingdom.²⁴ In the case, the petitioners complained about disturbances due to the noise made by airplanes, so the court in that case considered whether there was a violation of Article 8 of the European Convention, because it considered that the private life and the ability to enjoy the comforts of his home were negatively affected by the noise produced by aircrafts using Heathrow Airport. The court analyzed the violation of the right to a healthy environment through the interpretation of the violation of Article 8 of the European Convention on Human Rights in the case of *Lopez Ostra v. Spain*²⁵, as well as in the case of *Guerra v. Italy*²⁶.

In the *Hatton v. United Kingdom* verdicts delivered on October 2, 2001, the European Court of Human Rights held that there had been no violation of Article 8 of the European Convention because noise at Heathrow Airport was being produced by aircrafts, not owned and not under the control or direction of the government or its institutions. Therefore, the United Kingdom cannot be said to have interfered with the petitioner's private or family life. Thus, the right provided for in Article 8 was analyzed in terms of the state's obligation to take reasonable and appropriate measures to ensure the respect for the petitioner's right to private or family life.²⁷ In the aforementioned case, the position was taken that one must take into account the fair balance that must be achieved between the conflicting interests of the individual and the community as a whole. Therefore, states should to the greatest possible extent minimize interference with the rights prescribed by Article 8 of the European Convention, try to find alternative solutions and achieve their goals by encroaching on human rights as little as possible.²⁸ In contrast to the above case, in previous cases the court considered that the state did not achieve an essential balance between the interest it sought and the effective enjoyment of the rights from Article 8 of the European Convention on Human Rights.²⁹

The right to unhindered enjoyment of property

Article 1 of Protocol 1 to the European Convention on Human Rights stipulates that every natural and legal person has the right to unhindered enjoyment of their property. Therefore, no one can be deprived of their property,

²⁴ *Powell and Rainer v. the United Kingdom*, 21. 2. 1999, p. 18, paragraph 40.

²⁵ *Lopez Ostra v. Spain*, 9. 12. 1994, p. 54–55 and p. 51.

²⁶ *Guerra and Others v. Italy*, 19. 2. 1998-I. It also concerned environmental pollution, para. 96.

²⁷ *Hatton and others v. the United Kingdom*, (App. no. 36022/97), 8. 7. 2003, point 85.

²⁸ *Ibid.*, point 86.

²⁹ *Ibid.*, point 90.

unless it is in the public interest and under the conditions stipulated by law and general principles of international law. However, this does not affect the right of the State to apply such laws as it deems necessary to regulate the use of property in accordance with the general interests or to ensure the collection of taxes or other duties or penalties.

The interpretation of the aforementioned provision by the European Court of Human Rights in some cases is related to the protection of the right to a healthy environment. Such approach is present in the decision of the court in the *Hammer v. Belgium case*.³⁰ In the said case, the petitioner renovated the house and cut trees on the neighboring land. A Flemish water company that was partly controlled by the government carried out work to connect the house to the sewerage and water supply systems. However, there was no reaction from the local authorities at that time. In the same year, a police officer drew up a report in which he stated that the act of cutting down trees on the property was in violation of the Flemish Ordinance on Forestry, that the cottage was built without a planning permit and that it was located in a wooded area for which such a permit could not even be issued. In this particular case, the petitioner complained about the violation of his property rights guaranteed by Article 1 of Protocol No. 1. Interpreting all the relevant circumstances, as well as the said article, the court took the position that in no way can the said right reduce the right of the state to implement the laws it considers necessary to apply in order to control the use of property in accordance with the general interest or the interest to ensure the payment of taxes, contributions or other penalties.³¹ In this specific case, the right to unhindered enjoyment of the property could not be protected, because the petitioner's house was built on a wooded area where construction was not permitted. Therefore, it was justified to demolish the building and restore to its original state the site where it was erected contrary to the regulations that provide for the mandatory issuance of a planning permit.³² The demolition of the house had a legitimate goal in accordance with paragraph 2, article 1, Protocol 1. This is precisely why the petitioner was denied legal protection and no tolerance could be demanded from third parties who, according to the petitioner's allegations, threatened her rights, and the measure which was undertaken and which she complained about could not possibly be seen as disproportionate.³³ The goal that was sought to be achieved by undertaking activities by the competent authority was legitimate because

³⁰ *Hammer v. Belgium*, (App. no. 21861/03).

³¹ *Ibid.*, point 71.

³² *Ibid.*, point 72.

³³ *Ibid.* point 73.

it aimed to protect the forest area in which construction is not allowed.³⁴ The only thing at issue in the particular case was whether the benefit to the proper planning of the construction and the protection of the forest area in which the petitioner's house was located could be considered proportionate to the inconvenience caused to the petitioner, and therefore various factors had to be taken into account.³⁵ It is important to point out that in the aforementioned case, the court took the position that the environment represents a value in itself, even though it is not expressly guaranteed by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. From the current practice, it follows that the state has the obligation to take appropriate measures in case of activities that are dangerous for the environment.³⁶

Freedom of expression

The protection of the right to a healthy environment is provided by an extensive interpretation of Article 10 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Freedom of expression is guaranteed by the mentioned article. According to that guarantee, everyone has the right to it, and it includes the freedom to hold one's own opinion, to receive and communicate information and ideas without the interference of public authorities and regardless of borders. According to Article 10, paragraph 2 of the European Convention, the use of these freedoms implies certain duties and responsibilities and may be subject to formalities, conditions, restrictions or penalties prescribed by law and necessary in a democratic society in the interest of national security, territorial integrity or public safety, in order to prevent disorder or crime, protection of health or morals, protection of the reputation or rights of others, prevention of disclosure of information received in confidence or to preserve the authority and impartiality of the judiciary.

In the case of *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, the European Court of Human Rights issued a verdict on April 14, 2009, recognizing the right of access to official documents. If state authorities possess information of public importance, the refusal to provide such documents to those seeking access constitutes a violation of the right to freedom of expression and information guaranteed by Article 10 of the Convention. In the aforementioned case, the court recognized the right to access public documents.³⁷ Such atti-

³⁴ *Hammer v. Belgium*, (App. no. 21861/03), point 81.

³⁵ *Ibid.* point 82.

³⁶ Krstić, I. (2012). Zaštita životne sredine u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava. *Pravni život*, no. 9, 659–660.

³⁷ *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, (App. no. 37374/05), 14. 4. 2009.

tude of the court results in the recognition of the right to access environmental information in administrative proceedings and administrative disputes.

The right to life

The right to a healthy environment is linked by the European Court of Human Rights to Article 2 of the European Convention on Human Rights, which guarantees the right to life. In the case of *Öneriyıldız v. Turkey* of November 30, 2004, the petition was filed by the petitioner whose apartment was built without authorization on land surrounded by a garbage dump that was jointly used by four district councils. A methane explosion occurred in 1993, and on that occasion, the waste that erupted from the pile engulfed more than ten houses that were located below it, including the house of the petitioner, who then lost nine close relatives.³⁸

The petitioner complained that no measures were taken to prevent the explosion despite the fact that the expert's report drew the authorities' attention to the need to act preemptively, as there was a high probability of an explosion occurring. The European Court of Human Rights considered that in the specific case the right guaranteed by Article 2 of the European Convention on Human Rights was violated in its material part, due to the lack of appropriate activities to prevent the accidental death of nine close relatives of the petitioner. In addition, the court considered that Article 2 was violated in the procedural part due to the lack of adequate legal protection protecting the right to life. In this regard, the court noted that the Turkish government did not provide the residents of the poor neighborhood where the petitioner lived with information about the risks they were exposed to while living there.

The protection of the right to a healthy environment was linked to the right to life in the case of *Budayeva and others v. Russia*. In July 2000 the town of Tirmauz in the mountain district of Mount Elbrus in Russia was destroyed by a landslide in which eight people died or were injured, including the first petitioner. The disaster caused both physical and psychological consequences for the petitioners who also lost their homes in it. They claimed in their petition that Russian authorities had failed to mitigate the effects of the landslide and to conduct a judicial investigation into the disaster.³⁹

³⁸ Press Unit of the European Court of Human Rights. (2023). *Factsheet – Environment and the ECHR*. Retrieved on November 10, 2023, from https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,may%20be%20undermined%20by%20the

³⁹ *Ibid.*

The Court considered that in the specific case there was a violation of the article 2 of the Convention in its essential part, due to the failure of the Russian authorities to protect the life of the husband of the first petitioner and he petitioners and residents of the city from the landslide that predicted great damage to their city. In addition, the court considered that there was a violation of Article 2 within its procedural part, due to the lack of an adequate judicial investigation of the accident. The issue of Russia's responsibility for the Tirmauz accident has never been investigated or questioned by any judicial or administrative body at the national level.⁴⁰

CONCLUSION

Environmental protection and promotion of measures to prevent environmental threats is one of the most important goals of the European Union. Although a large number of documents guaranteeing the right to a healthy environment have been adopted at the level of the Union, such a right is not included in the European Convention on the Protection of Human Rights. However, it should be borne in mind that the Convention was adopted in 1950, and that the mentioned right is a right of the third generation, and that it was first mentioned in the final Declaration of the United Nations in 1972, adopted at the final conference held in Stockholm. According to the mentioned document, it is possible to supplement the provisions of the European Convention with a new protocol that will include the right to a healthy environment among the rights guaranteed by the Convention. The first attempt to adopt such a protocol from 2009 did not give adequate results, while the next steps towards its adoption were taken in 2021. Based on the analysis of its provisions, it seems that the views contained in the verdicts of the European Court of Human Rights have been implemented in the Draft Protocol to the European Convention on the Protection of Human Rights from 2021. As the said Convention does not expressly guarantee the right to a healthy environment, it is protected by the extensive interpretation of its provisions by the European Court of Human Rights, which guarantee the right to life, the right to unhindered enjoyment of one's property, the right to private life and correspondence or freedom of expression. Of course, in such a way it is possible to influence legislation at the national level and case-law of countries that have

⁴⁰ Press Unit of the European Court of Human Rights. (2023). *Factsheet – Environment and the ECHR*. Retrieved on November 10, 2023, from https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,may%20be%20undermined%20by%20the.

ratified the Convention. Some of the positions contained in the verdicts of the European Court of Human Rights, such as the right to access environmental information in administrative proceedings and administrative disputes, are contained in the Draft Protocol to the European Convention. The adoption of the mentioned document would establish the basis for making decisions of the European Court in relation to the violation of human rights resulting from harmful effects on the environment. This would enable the eventual determination of a violation of rights, regardless of whether or not there was a violation of another right.

However, it should be emphasized that even until then it is possible to obligate the states to pay compensation for the violation of another right that is related to the right to a healthy environment. Therefore, it should preemptively influence the competent authorities at the national level to refrain from activities that cause damage to the environment, as well as to take all available measures to prevent the occurrence of harmful consequences.

BIBLIOGRAPHY

- Balfour-Lynn, H., Willman, S. (2022). The Right to a Healthy Environment: The Case for a New Protocol to the European Convention on Human Rights. *Environmental Rights Recognition Project*. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4206563>
- Draft Protocol to the European Convention on Human Rights regarding the right to a safe, healthy and sustainable environment. Retrieved on November 10, 2023, from <https://pace.coe.int/en/files/29501/html>
- Đajić, S. (2012). Pravo na zdravu životnu sredinu i Evropski sud za ljudska prava. *Pravni život*, no.12, 277–290.
- Etinski, R. (2018). The interrelationship between the European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention, *Collection of Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, no. 1, 1–15.
- Kobylarz, N. (2023). Anchoring The Right to a Healthy Environment In The European Convention on Human Rights: What Concretized Normative Consequences Can Be Anticipated for The Strasbourg Court In The Field of Admissibility Criteria? *Environmental Law before the Courts: A US-EU Narrative*, G. Antoneli (ed.). Springer, 1–38. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4398112>.
- Krstić, I. (2012). Zaštita životne sredine u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava, *Pravni život*, no. 9, 645–661.
- Mladenov, M., Serotila, I. (2022). Human Right's Approach to Environmental Protection – Practice of the Human Rights Committee. *Pravo, teorija i praksa*, no. 2, 52–64.

- Parliamentary Assembly, Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development,
Anchoring the right to a healthy environment, need for enhanced action by the Council of Europe, Rapporteur: Mr Simon Moutquin, Belgium, SOC. Retrieved on November 10, 2023, from <https://assembly.coe.int/LifeRay/SOC/Pdf/TextesProvisoires/2021/20210909-HealthyEnvironment-EN.pdf>
- Press Unit of the European Court of Human Rights. (2023). *Factsheet – Environment and the ECHR*. Retrieved on November 10, 2023, from https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,may%20be%20undermined%20by%20the
- Recommendation 1614(2003), Environment and Human Rights. Retrieved on November 10, 2023, from <https://pace.coe.int/en/files/17131/html>
- Resolution 2396 of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe. Retrieved on November 10, 2023, from <https://pace.coe.int/pdf/658d3f594762736ba3c0f378798b2c9529cf4be34aa45a8c38616ecd18fa80c0/res.%202396.pdf>
- Todić, D. (2021). Povelja EU o osnovnim pravima i pravo na (zdravu) životnu sredinu, *Ecologica*, Vol. 28, no. 104, 625–633. Available at: <https://doi.org/10.18485/ecologica.2021.28.104.19>
- Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, December 13, 2007, Official Journal of the European Union. Retrieved on November 10, 2023, from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL>

Case Law

- Guerra and Others v. Italy*, 19. 2. 1998.
- Hammer v. Belgium*, (App. no. 21861/03).
- Hatton v. the United Kingdom*, (App. no. 36022/97), 7. 8. 2003. Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/Eng#%22itemid%22:%2001-61188%22>
- Lopez Ostra v. Spain*, 9. 12. 1994.
- Powell and Rainer v. the United Kingdom*, 21. 2. 1999.
- Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, (App. no. 37374/05), 14. 4. 2009.
- Öneryıldız v. Turkey*, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,may%20be%20undermined%20by%20the

*Александар Стевановић**

Институт за криминолошка и социолошка истраживања Београд
ORCID: 0009-0005-3620-9812

*Др Вера Сџанковић***

Институт за криминолошка и социолошка истраживања Београд
ORCID: 0009-0005-3620-9812

ЕФИКАСНОСТ ПРЕКРШАЈНОПРАВНЕ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ У БЕОГРАДУ ОД 2017. ДО 2022. ГОДИНЕ***

САЖЕТАК: Аутори настоје да представе прекршајноправни механизам заштите животне средине у Београду за период од 2017. до 2022. године, анализирајући у основним цртама његову ефикасност. Петогодишњи период који овај рад обухвата, одређен је као период у којем се могу препознати и пратити одређене тенденције како у односу на структуру забрањених понашања која су уперена против животне средине, тако и у погледу активности које, као вид формалне реакције, предузимају надлежни управни органи и прекршајни судови. У раду се полази од појма животне средине дефинисаног у Закону о заштити животне средине¹ (даље: ЗЗЖС). У раду су анализирана она прекршајна дела чијим извршењем се мењају и/или могу

* aleksandar.stevanovic993@gmail.com, истраживач сарадник.

** vera.batanjski@gmail.com, научни сарадник.

*** Рад је примљен 24. 11. 2023, а прихваћен је за објављивање 4. 12. 2023. године.

¹ Закон о заштити животне средине (*Службени Гласник РС*, бр. 135/2004, 36/2009, 36/2009. – др. закон, 72/2009. – др. закон, 43/2011. – одлука УС, 14/2016, 76/2018, 95/2018. – др. закон и 95/2018. – др. закон).

променити стања и услови у животној средини. Ефикасност прекршајноправне заштите анализирана је у три правца. Најпре је размотрен обим прописаних дела. Са друге стране, посматран је и потпуни изостанак прописивања одређених радњи усмерених против животне средине, као прекршаја. Даље је размотрен квалитет самих прекршајних одредби, а нарочито у погледу њихове довољне одређености у циљу несметане примене од стране управних и судских органа. Најзад, пажња је посвећена исходима прекршајних поступака у односу на дела која су уперена против животне средине. Настојећи да допринесу даљем разбијању мита о „еколошким деликтима“ као делима без жртве, аутори наводе и објашњавају дејство конкретних последица најучесталијих прекршајних дела како на животну средину, тако и на живот и здравље човека.

Кључне речи: прекршаји, животна средина, правна заштита, штетне последице

УВОД

У оквиру казнене заштите животне средине у Србији законодавац прописује кривичноправну и прекршајноправну реакцију, као и реаговање кроз предвиђене привредне преступе. Одељак – *казнене одредбе*, који се налази у готово свим прописима који регулишу материју животне средине, показује да је за највећи број противправног понашања/пропуштања којима се крше одредбе о заштити животне средине, предвиђена прекршајноправна заштита. Према томе, прописивање и санкционисање за прекршаје, који у основи представљају понашања и пропуштања која вређају правни поредак (код прописивања одређених прекршаја се примећује и друштвена опасност као *ratio legis*, иако је то суштинска карактеристика оних дела која законодавац прописује као кривична), најчешћи је вид казненоправног реаговања у области заштите животне средине. При том, у литератури се наводи како је управо прекршајна заштита посматрано са историјског аспекта, у дужем периоду била једина правна гаранција очувања животне средине.²

Када је реч о заштити животне средине, како је то иначе случај у свим сферама где се пружа заштита основним правима човека, законодавац издваја она дела која, услед свог интензитета и територијалног

² Јолџић, В., Станковић, В. (2016). О успостављању, те потребама и могућностима даљег развоја казненоправне заштите животне средине. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 35(3), 55–69.

опсега последица, представљају највећу претњу по животну средину и предвиђа их као кривична дела која чине посебну главу важећег Кривичног законика (даље: КЗ).³ Прекршајноправна заштита животне средине начелно се остварује у погледу свих других дела чије карактеристике не изискују *a priori* кривичноправно реаговање, односно код којих појединачно гледано, последица квантитативно и квалитативно није у тој мери угрозила или представљала опасност по животну средину. У складу са кривичноправним принципом *ultima ratio*, код нас се кривичноправним одредбама прописаним у глави XXIV КЗ заштита пружа специфичним делима која се односе на противправну изградњу и стављање у погон објеката који загађују животну средину, оштећења објеката који служе заштити животне средине, недозвољену изградњу нуклеарних постројења, док се код осталих дела тражи да је последица неправда остварена „у већој мери или на ширем простору“. Поред тога, инкриминацијама из главе XXIV КЗ, као ни одредбама споредног кривичног законодавства, нису обухваћена штетна понашања која се састоје у имисијама буке, што је нарочито важно у погледу великих градова какав је Београд.

Природа прекршајне заштите друштвено-економских односа, као и битне карактеристике прекршајног поступка, подразумева се, у значајној мери обликују и условљавају прекршајноправну заштиту животне средине. У том смислу присутна је *дифузности* норми, па тако и прекршајних санкција које уређују област животне средине, будући да, поред системског прописа, Закона о заштити животне средине, постоји низ секторских прописа, при чему се посебно мисли на законе, али су за град Београд значајни извори „еколошког права“ и уредбе и одлуке које доносе надлежни градски органи. Отуда је адресатима еколошких норми, како физичким и правним лицима потчињеним конкретној јурисдикцији, тако и органима који се старају о примени прописа, у овој области некада изузетно отежано да уште буду упознати са постојањем одређених норми (обавеза, забрана и тсл.), а и у ситуацији када су са њима упознати, често се због специфичности материје дешава да долази до неразумевања садржаја права и обавеза које норме намећу. Може се, у том смислу, извести закључак да већина прекршаја у области животне средине спада у категорију *mala prohibita*, иако се у доктрини налазе ставови да „еколошки деликти“ све више попримају обресе категорије *mala in se*,⁴ што се ипак, имајући у

³ Кривични законик (*Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005. – испр., 107/2005. – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016. и 35/2019).

⁴ Bell, S., McGillivray, D. (2006). *Environmental Law*. Oxford, New York: Oxford University Press, 6th Edition, 281.

виду изражену друштвену опасност кривичних дела, пре свега односи на кривичноправну заштиту животне средине.

Начелно се у доктрини за казнену реакцију у области прекршаја везује (релативна) *дисфункционалности* поступка, као карактеристика која је узрокована природом прекршаја и њиховом заступљеношћу у структури казнене реакције. У исходу, чест је случај да многа прекршајна дела никада и не буду пријављена, а и ако буду, често долази до обустављања поступка услед наступања застарелости. Супротно изнетом становишту, у доктрини је присутан и став да је прекршајноправна заштита, без обзира на област, блажа, али и ефикаснија од кривичноправне, имајући у виду поједностављене форме поступања, као што је, примера ради, могућност издавања прекршајних налога.⁵

НОРМАТИВНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ПРЕКРШАЈНОПРАВНЕ РЕАКЦИЈЕ У ОБЛАСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА БЕОГРАДА

У домаћој литератури⁶ се истиче како материјални основ за прописивање прекршаја у области животне средине полази од норми које: 1) успостављају еколошка права; 2) успостављају еколошке вредности; 3) еколошке обавезе; 4) еколошке одговорности.⁷

Важећим Законом о прекршајима⁸ (даље: ЗОП) (чл. 4, ст. 1) предвиђено је да се они могу прописивати законом или уредбом, односно одлуком скупштине аутономне покрајине, скупштине општине, скупштине града и скупштине града Београда.

⁵ Стајић, Љ. (2018) Пракса Прекршајног суда у Новом Саду у области заштите животне средине. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 52 (4), 1503–1505.

⁶ Види рецимо: Јолцић, В. (2014). Еколошки деликти и казне: стварно и потребно. У: Крон, Ј. (ур.), *Пресџуи и казна: de lege lata et de lege ferenda*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, 165–174.

⁷ Имајући у виду постојање начела супсидијарне одговорности према којем: државни органи, у оквиру својих финансијских могућности, отклањају последице загађивања животне средине и смањења штете у случајевима када је загађивач непознат, као и када штета потиче услед загађивања животне средине из извора ван територије Републике Србије, које је предвиђено чл. 9. важећег Закона о заштити животне средине, јасно је да не треба мешати појмове „еколошке обавезе“ и „еколошке одговорности“.

⁸ Закон о прекршајима (*Службени гласник РС*, бр. 65/2013, 13/2016, 98/2016. – одлука УС, 91/2019, 91/2019. – др. закон и 112/2022. – одлука УС).

Системски закон у овој области је Закон о заштити животне средине. То из разлога што он прописује: а) руководна начела; б) дефинише основне појмове у материји заштите животне средине; в) даје начелан опис и конкретизује заштитни објекат, односно типичне штетне активности; г) и најзад, на особен начин предвиђа институте кривичног материјалног права.

а) ЗЗЖС прокламује 11 начела заштите животне средине од којих су за ову тему нарочито важна начела: *одговорности загађивача и његовог правног следбеника и суисидијарне одговорности*. Прво начело је основно материјално полазиште за прописивање прекршаја будући да прокламује одговорност правног или физичког лица које својим незаконитим или неисправним активностима доводи до загађења животне средине. Незаконите активности се у датом контексту могу тумачити као оне које се супротстављају законској норми, док би неисправне активности требало тумачити као оно деловање или пропуштање које је у супротности са каквим техничким правилима (правилима поступка производних процеса, процеса одлагања отпада и тсл.) која су предвиђена и прописана каквим правним актом (уредбом, одлуком, правилником...)⁹

б) Овде је од нарочитог значаја одређивање појма „животна средина“ коју чл. 3, ст. 1, т. 1. ЗЗЖС дефинише као скуп природних и створених вредности чији комплексни међусобни односи чине окружење, односно простор и услове за живот.¹⁰ Истим чланом се дефинише и шта подразумева загађивање животне средине, односно низ „оперативних“ појмова као што су опасне материје, емисија, отпад итд.

в) Имајући у виду да у домаћем правном систему не постоји посебан део материјалноправних одредби ЗОП, где би прекршаји били сврстани према заштитном објекту, јасно је да је за разлику од кривичних дела, код прекршајних знатно теже утврдити заштитни објекат. Зато примера ради Прекршајни суд у Београду, често прекршајне поступке који се воде услед повреде закона или прописа који се тичу материје заштите животне

⁹ Термин „неисправне“ активности се чини као недовољно јасан, па би можда било боље заменити га термином „противправне“ ако се већ хоће учинити дистинкција од оних које се незаконито, јер су супротне законским нормама. То из разлога што се правна одговорност у најширем смислу, може успоставити само у случају повреде правног правила.

¹⁰ У страног литератури се тако наводи да услове за човеков живот на земљи одређује међусобни однос три компоненте које се међусобно прожимају: природна средина, друштво и економија. Види о томе више у: Yermeyev, I., Dychko, A., Remez, N., Kravchuk, S., Ostapchuk, N. (2021). Problems of sustainable development of ecosystems. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 628, No. 1, p. 012014). IOP Publishing.

средине, подводе под прекршаје против привреде.¹¹ Ова околност нема само технички или теоријски карактер, већ може произвести и битне материјално-процесне последице које се, рецимо, тичу наступања *заста-релости прекршајног поступка*.¹²

ЗЗЖС тако чл. 22–32. практично предвиђа да се његовим нормама обезбеђује заштита: *тла и земљишта, вода, ваздуха, шума, биосфере и биодиверзитетна, флоре и фауне*, те уређују питања *промета примерака дивље флоре и фауне, опасних материја, управљања отпадом, заштите од буке и вибрација и заштите од зрачења*. Поред тога, чл. 10. ЗЗЖС предвиђа да се заштита животне средине пружа и другим (секторским) законима и другим подзаконским актима.

г) За разлику од КЗ којим се објективна одговорност само изузетно предвиђа, чл. 103. ЗЗЖС се прописује да загађивач који проузрокује загађење животне средине одговара за насталу штету по начелу *објективне одговорности*, што је од велике важности, нарочито у смислу оних дела код којих се субјективни доприноси теже урачунавају, имајући у виду комплексност радњи и утврђивања последица.

Према ЗЗЖС, за прекршаје могу одговорати физичко лице, предузетник, правно лице, те одговорно лице у правном лицу. Додатно, законодавац је искористио могућност коју предвиђа Закон о прекршајима¹³ па је предвидео и прекршајну одговорност родитеља, старалаца, односно одговорног лица у органу старатељства, ако због пропуштања дужног надзора над малолетником, он учини одређене прекршаје које прописује ЗЗЖС.

У чл. 117. ЗЗЖС, прописано је 13 прекршаја које може учинити правно лице, при чему је за сваки од њих прописана новчана казна у распону од 500.000 до 1.000.000 динара, док се одговорном лицу може изрећи новчана казна у распону од 25.000 до 50.000 динара.¹⁴ Наредним чл. 117а. прописано је 17 прекршаја који могу бити извршени од стране предузетника, при чему је за сваки од њих прописана новчана казна у распону од 250.000 до 500.000 динара, док сходно чл. 118. ЗЗЖС, физичко лице може учинити четири прекршаја за које се прописује новчана казна у распону од 5.000 до 50.000 динара или казна затвора до 30 дана. Најзад, одредбом чл. 119. ЗЗЖС експлицитно се прописује прекршајна одговор-

¹¹ Види предмет Пр. 93342/2018, Прекршајни суд у Београду.

¹² Чл. 84, ст. 5. ЗОП.

¹³ Чл. 72. ЗОП.

¹⁴ Чл. 117, ст. 2. ЗЗЖС прописује да се новчана казна може изрећи у сразмери са висином причињене штете или неизвршене обавезе, вредности робе или друге ствари која је предмет прекршаја, а највише до двадесетоструког износа тих вредности.

ност одговорног лица у органу управе, јединици локалне самоуправе, односно организације која врши јавна овлашћења и то за 17 прекршаја са запрећеном новчаном казном у распону од 25.000 до 50.000 динара.¹⁵

У случају правног лица и предузетника уз казну се може изрећи и *зашићивајућа мера забране вршења делатности до четири године*, док се одговорном лицу у правном лицу, односно у органу управе, јединици локалне самоуправе, односно организације која врши јавна овлашћења може изрећи и *зашићивајућа мера забране вршења одређених послова у трајању до једне године*.¹⁶ У сваком случају, може се уз казну изрећи и *зашићивајућа мера одузимања предмета који су намењени или употребљени за извршење прекршаја или су настали или прибављени његовим извршењем*, осим у случају прекршаја који врши одговорно лице у органу управе, јединици локалне самоуправе, односно организације која врши јавна овлашћења.

Прегледом бића укупно 51 прекршајног дела прописаних у ЗЗЖС, примећује се да је већина практично *административног* карактера и да се своди на недостављање података надлежним органима. Прекршајни деликти из ЗЗЖС који примарно штите еколошке вредности и могу се сматрати тзв. „правим еколошким прекршајима“¹⁷ заправо су само они прописани чл. 118, ст. 1. и ст. 2. ЗЗЖС, чији учинилац може бити само физичко лице. Секторски закони у овој области, попут рецимо Закона о управљању отпадом,¹⁸ Закона о водама¹⁹ или Закона о заштити ваздуха,²⁰ такође прописују већи број „неправих еколошких прекршаја“ одређујући пропуштање да се сачине одређени програми или да се изврше обуке, као радњу прекршаја.

¹⁵ Упореди нпр. са чл. 215. Закона о водама који изричито предвиђа прекршајну одговорност водног санитарног и инспектора за заштиту животне средине у случају да учине одређени прекршај.

¹⁶ Законом о водама предвиђено је *обавезно* изрицање заштитне мере физичком лицу за прекршај из чл. 212, ст. 1, т. 22а.

¹⁷ О правим и неправим еколошким деликтима види више код: Stevanović, A. (2020). Environmental Crime: Criminological Reflections. In: *The Criminal Law Protection of our Common Home: 7th AIDP Symposium for Young Penalists*, 99–112.

¹⁸ Закон о управљању отпадом (*Службени гласник РС*, бр. 36/2009, 88/2010, 14/2016, 95/2018. – др. закон и 35/2023).

¹⁹ Закон о водама (*Службени гласник РС*, бр. 30/2010, 93/2012, 101/2016, 95/2018. и 95/2018. – др. закон).

²⁰ Закон о заштити ваздуха (*Службени гласник РС*, бр. 36/2009, 10/2013. и 26/2021. – др. закон).

Нормативни оквир града Београда

Законом о главном граду,²¹ установљене су надлежности града Београда.²² Надлежности које се тичу права и обавеза у области заштите животне средине су: активности на плану смањења ризика од катастрофа и управљање ванредним ситуацијама, у складу са законом којим се уређује смањење ризика од катастрофа и управљање ванредним ситуацијама; уређивање општих услова заштите, начина подизања и одржавања, обнове уништених јавних зелених површина и вођење података о јавним зеленим површинама; управљање комуналним отпадом, односно његовим одлагањем на територији града Београда, доношење програма мера превенције стварања отпада од пластичних кеса, са планом за његово спровођење; одређивање делова обале и водног простора на којима се могу градити хидротехнички објекти, постављати плутајући објекти и привезишта за чамце, односно места за распреду бродова, услове и начин постављања плутајућих објеката и привезишта за чамце, укључујући издавање одобрења за њихово постављање и вршење надзора у области водопривреде као и над коришћењем места за постављање плутајућих објеката и привезишта за чамце, у складу са законом којим се уређује коришћење вода и водни саобраћај.

Чл. 25. Статута града Београда,²³ конкретизоване су надлежности града Београда, изведене из Устава,²⁴ Закона о локалној самоуправи,²⁵ те Закона о главном граду. Тако се град Београд стара о заштити животне средине, доноси програме коришћења и заштите природних вредности и програме заштите животне средине, односно акционе и санационе планове за територију Града, у складу са стратешким документима и својим интересима и специфичностима и утврђује посебну накнаду за заштиту и унапређење животне средине; организује зоохигијенску службу за обављање послова хватања и збрињавања напуштених животиња у прихватилиште за животиње, нешкодљиво уклањање лешева угинулих животиња и њихов транспорт до објекта за сакупљање и третман; уређује начин коришћења и управљања изворима, јавним бунарима и чесмама; издаје водопривредне услове, сагласности и дозволе за објекте утврђене

²¹ Закон о главном граду (*Службени гласник РС*, бр. 129/2007, 83/2014. – др. закон, 101/2016. – др. закон, 37/2019. и 111/2021. – др. закон).

²² Види чл. 8. Закона о главном граду.

²³ Статут града Београда (*Службени лист гграда Београда*, бр. 39/2008).

²⁴ Устав Републике Србије (*Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021).

²⁵ Закон о локалној самоуправи (*Службени гласник РС*, бр. 129/2007, 83/2014. – др. закон, 101/2016. – др. закон, 47/2018. и 111/2021. – др. закон).

законом; уређује и организује вршење послова у вези са држањем и заштитом домаћих и егзотичних животиња. Град Београд поред тога прописује прекршаје за повреде прописа из своје надлежности, а образује инспекцијске службе и врши инспекцијски надзор над извршењем прописа и других општих аката из надлежности Града.

Скупштина града Београда је усвајала више Одлука којима су се регулисала питања која се у најширем смислу тичу заштите животне средине. Тако је рецимо од 2019. године на снази Одлука о управљању комуналним, интерним и неопасним отпадом.²⁶ У делу који садржи казнене одредбе ова Одлука предвиђа 52 прекршајна дела за која важе исте напомене као и у случају анализираних казnenих (прекршајних) одредби ЗЗЖС, с тим да прекршаји из Одлуке више нагињу ка категорији „правих еколошких деликата“. Од значаја је и Одлука о одвођењу и пречишћавању атмосферских и отпадних вода на територији града Београда²⁷ будући да садржи 80 прекршајних дела.

Организациони аспект

Судску власт у области прекршаја на територији града Београда врше: Прекршајни суд у Београду са подручним одељењима, Прекршајни суд у Младеновцу са подручним одељењем, Прекршајни суд у Обреновцу, те Прекршајни суд у Лазаревцу за територије истоимених градских општина. Поступајући сходно својим надлежностима, прекршаје откривају и пријављују (подношење захтева за покретање прекршајног поступка) републички и градски органи, сваки у оквиру својих надлежности, при чему се нарочито истичу надлежности и активности Агенције за заштиту животне средине, као и републичких и градских надлежних инспекција, које често врше и заједничке, тзв. „здружене акције“. У марту, 2022. године, у оквиру система Министарства унутрашњих послова, формирана је и Јединица за сузбијање еколошког криминала и заштиту животне средине, чија улога и функција у сузбијању еколошких деликата још увек, с обзиром на релативно кратко време од успостављања, не може бити анализирана.

²⁶ Одлука о управљању комуналним, интерним и неопасним отпадом (*Службени листи града Београда*, бр. 71/2019, 78/2019. и 26/2021).

²⁷ Одлука о одвођењу и пречишћавању атмосферских и отпадних вода на територији града Београда (*Службени листи града Београда*, бр. 6/2010. и 29/2014).

Недостаци нормативног оквира и предлози за унапређење постојећег стања

Недостаци нормативног оквира се начелно односе како на републичке, тако и на градске прописе, с тим да би се првим пре могла упутити критика имајући у виду њихову правну снагу и обим предметне материје на који се односе управо републички прописи.

Основни недостатак је постојање великог јаза, односно нормама непокривеног дела између области којој заштиту пружају кривична дела и оне која се штити прекршајима. На једном полу КЗ забрањује и предвиђа као кривична дела оне еколошки штетне активности/пропуштања, код којих се штетна последица јавља у *већој мери или на ширем простору*, док се на другом полу, који се односи на прекршајно кажњавање за тзв. еколошка дела, углавном препознаје забрана по правилу *непоследичних* радњи/пропуштања које имају претежно *административни* карактер. Оправдано је код таквог стања ствари поставити питање евентуалне казнене реакције на она последична дела код којих се последица не остварује у *већој мери или на ширем простору* будући да се подједнака, ако не и интензивнија еколошка штета може проузроковати сукцесивно, континуираном активношћу којом се последица, појединачно гледано, не остварује у *већој мери или на ширем простору*. Чини се да би у том смислу било неопходно предвидети као прекршаје она дела (права еколошка) код којих се не захтева да је негативна последица остварена са већим интензитетом и у већем обиму чиме би се „попунила“ постојећа празнина у прекршајно-правној заштити животне средине, уз поштовање принципа *ultima ratio* у погледу функције и домаћаја кривичноправне реакције. Минорне штетне последице би и у том случају свакако, сходно правилима о *делу малог значаја*, остајале изван сфере казног реаговања.

Висина запређене казне се по правилу разматра у смислу одређивања репресивности једног казног система, али и као превентивни фактор у смислу сузбијања деликата. У домаћој литератури се са правом поставља питање да ли је кривично дело у сваком конкретном случају теже од прекршајног.²⁸ Тако се рецимо наводи како КЗ предвиђа могућност да суд одреди престанак мере и пре истека времена за које је изречена, док суд у прекршајном поступку, када је реч о изреченој заштитној мери забране вршења послова, ту могућност нема. Нарочито је у контексту новчаних казни у области заштите животне средине спорна могућност изрицања исте у *сразмери са висином причињене штете или неизвршене обавезе, вредности робе или друге ствари која је предмет прекршаја, а највише*

²⁸ Тако рецимо: Милић, И. (2016). Да ли је кривично дело увек најтеже казнено дело? (I део). *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2016, 937–955.

до двадесетоструког износа њих вредности, што по логици ствари може вишеструко превазићи максималну новчану казну која се може изрећи за кривично дело. Ипак, судови у периоду на који се истраживање односи, нису користили ову могућност, будући да би то подразумевало велики број процесних радњи, значајне трошкове поступка и проток времена.

Када је реч о прописаним казнама за прекршајна дела која су у фокусу рада, примећујемо и то да законодавац не прописује казну рада у јавном интересу за еколошка прекршајна дела, како у ЗЗЖС, тако и у секторским законима, а иста је ситуација и са другим републичким подзаконским актима, као и актима града Београда. Иако се та могућност не може односити на правна лица која су најчешћи могући учиниоци прекршајних еколошких дела, сматрамо оправданим да се код тзв. правих еколошких прекршајних дела, чији учинилац може бити физичко лице, као главна казна (или макар споредна) предвиди могућност изрицања рада у јавном интересу. Такав рад би свакако могао да унапреди друштвене капацитете за одржавање животне средине (чишћење зелених површина, водених токова и површина, шума и сл.), а чини се да би гледано из угла генералне и специјалне превенције могао да оствари позитивне ефекте на плану подизања еколошке свесћи.

Најзад, иако се најчешће истиче како ефикасност прекршајног поступка у битном опструира тенденција да се предмет „уведе у застару“ и поступак услед наступања застаре обустави, ЗЗЖС као и други важнији секторски закони, не користе могућност дату одредбом чл. 84, ст. 5. ЗОП, према којој се, између осталих, за област заштите животне средине може предвидети дужи (не дужи од пет година) рок застаре. Није до краја јасно зашто законодавац није искористио наведену могућност и на тај начин омогућио да се у оквиру прекршајног поступка, без бојазни да ће наступити застара, предузму све потребне процесне радње.

При разматрању бића већине прекршајних дела која су предвиђена како у ЗЗЖС, тако и у секторским законима и другим подзаконским прописима, евидентна је доминантна административна природа прекршаја у области заштите животне средине. Иако смо такво стање ствари претходно критиковали, указујући на „пукотину“ која постоји између кривичне и прекршајне реакције у овој области, остаје нејасно због чега се готово по правилу за таква административно-еколошка прекршајна дела као санкција готово по правилу прописује новчана казна у распону, будући да таква санкција онемогућава примену прекршајног налога као „инструмента“ који је замишљен да допринесе ефикасности поступања у ситуацијама где се, примера ради, кршење каквог правног правила утврђује једноставном провером од стране надлежног органа (пропуштање рокова да се достави обавештење, изради план и тсл.).

КОНТЕКСТ ГРАДА БЕОГРАДА

Подручје Града Београда заузима површину од 322.268 ha (уже градско подручје 35.996 ha) и административно је подељено на 17 градских општина (Чукарица, Вождовац, Врачар, Нови Београд, Палилула, Раковица, Савски венац, Стари град, Земун, Звездара, Барајево, Гроцка, Лазаревац, Обреновац, Младеновац, Сопот, Сурчин).

Град Београд је погодно тле за изучавање најразличитијих прекршајних дела против животне средине, узевши у обзир обим и динамику привредних односа у њему, суживот великог броја људи, унутрашње и спољне миграције, расположивост различитих природних ресурса, постојање изразито урбаних, али и руралних зона и сл.

Са седиштем у Београду је регистровано више десетина хиљада привредних субјеката. Највећа термоелектрана у Србији, са шест блокова укупне инсталисане снаге 1.765,5 MW изграђена је на десној обали Саве, надомак Обреновца, и највећи је појединачни произвођач електричне енергије у српском електроенергетском систему. Просечно производи више од 8 милијарди kW/h годишње. Београдске електране за топлотне изворе имају осам топлана и пет котларница. Град Београд лежи на ушћу реке Саве у Дунав, као две значајне реке у међународним оквирима. Имајући у виду наведене податке и полазећи од чињенице да еколошки штетним понашањима у битној мери доприносе економско-индустријски чиниоци,²⁹ јасно је да је територија града Београда у том смислу најизложенија најразличитијим могућностима за угрожавање животне средине. Практично, од свих прекршаја у области заштите животне средине који су у оптицају у домаћем праву, на територији града Београда не би могла да буду учињена само прекршајна дела из области заштите животне средине која се тичу обезбеђивања заштите националних паркова.

Када је реч о активности Прекршајног суда у Београду у посматраном петогодишњем периоду,³⁰ током 2017. године формирано је 17 предмета за прекршаје предвиђене у ЗЗЖС, донето је 13 осуђујућих пресуда, једна ослобађајућа, а донето је и девет решења о обустави поступка, док решења о одбацивању захтева нису била донесена. Наредне 2018. године, формирано је 17 предмета, донето је 10 осуђујућих пресуда, две ослобађајуће, а донето је и 20 решења о обустави поступка, док је у два

²⁹ Види о томе у: Стевановић, А. (2015). Еколошки криминалитет. У: *Казнена реакција у Србији (V део)*. Београд: Универзитет у Београду, Правни факултет, 301–312.

³⁰ Обавештење Прекршајног суда у Београду, бр. СУ II–17а 229/2023-1 од 10. 10. 2023.

судска предмета донето решење о одбацивању захтева. Током 2019. године формирано је 62 предмета, донето је 12 осуђујућих пресуда, две ослобађајуће, а донето је и девет решења о обустави поступка, док је у 16 случајева донесено решење о одбацивању захтева. Током 2020. године формирано је 32 предмета, донето је пет осуђујућих пресуда, није донета ниједна ослобађајућа, донето је 12 решења о обустави поступка, док је у једном предмету донето решење о одбацивању захтева. Наредне, 2021. године, формирано је 7 предмета, донето је 11 осуђујућих пресуда, није донета ниједна ослобађајућа, донето је 21 решење о обустави поступка, док је у два предмета донето решење о одбацивању захтева. Коначно, током 2022. године, формирано је 23 предмета, донето је девет осуђујућих пресуда, није донета ниједна ослобађајућа, донето је 20 решења о обустави поступка, док је у једном предмету донето решење о одбацивању захтева.

КРИМИНОЛОШКИ ПОГЛЕД

У стварању негативних последица по еколошка добра, у највећем делу партиципирају правна лица као привредни субјекти. Чињеница је да еколошки штетне активности или неактивности привредних субјеката као правних лица, а нарочито оних чија се делатност може подвести под тзв. „тешку индустрију“, генерише већи интензитет угрожавања, повреде или уништења неког еколошког добра у мањој јединици времена. У условима данашње превласти капиталистичког културног и друштвеног обрасца у односу на остале, јасно је да се остваривање профита може схватити као наметнути циљ, који је лакше остварити непоштовањем одређених прописа као што су они који обавезују на уградњу филтера, пречишћивача и многих других редукционих апарата.³¹ Увидом у формулације домаћих позитивних одредби које нормирају ову материју, а таква је ситуација и у готово свим светским законодавствима, примећују се две врсте дужности.³² Прва је превентивног карактера и представља избегавање штетних последица о свом трошку уградњом филтера и сличних уређаја. Друга група дужности односи се на обавезно отклањање нанете штете по принципу материјалне одговорности. У оба случаја је неопходно одрећи се одређених материјалних средстава или извесног будућег прихода што, наравно, није у интересу економског субјекта.

³¹ Обавештење Прекршајног суда у Београду, бр. СУ II-17а 229/2023-1 од 10. 10. 2023.

³² *Ibid.*

Може се говорити и о економском узроку еколошког криминалитета из угла државе, а не само привредних субјеката, тј. о начинима на које држава свесно или несвесно стимулише актуелне и потенцијалне учиниоце, пре свега еколошких кривичних дела, а потом и других деликата. Наиме, санкцијама због кршења императивних еколошких прописа далеко су изложенија поред физичких лица и правна лица са привредном делатношћу, која не послују са великим приходима, не запошљавају велики број људи и чија делатност није од виталног значаја за функционисање једног друштва. Једноставно, често и оштро санкционисање великих привредних субјеката угрозило би њихово пословање, а самим тим и радну егзистенцију великог броја запослених у таквим системима, што би водило већој стопи незапослености и отварању читавог низа социјално-економских питања, која су по правилу велики притисак на сваку државну власт.

Гледано из угла државне власти, далеко је исплативије толерисати понекад и флагрантно кршење релевантних прописа који штите какво еколошко добро од стране великих привредних система који на име пореске обавезе у државни буџет уплаћују велика новчана средства. Веома је у том смислу значајна и врста делатности, будући да ће у појединим случајевима еколошки интерес бити потиснут у жељи да се стање у држави учини функционалним.³³ Може се закључити, дакле, да већи привредни системи у претходно поменутом смислу, али и њихова одговорна лица, имају неку врсту *фактичког имунитета*.³⁴

Удео појединаца, али не у смислу одговорних лица унутар правних лица, већ физичких лица, такође треба обухватити приликом излагања о економском скупу узрока еколошких прекршаја, јер, иако је претходно констатовано да у стварању негативних последица по еколошка добра у већој мери учествују привредни субјекти као правна лица, то не значи да еколошке деликте појединаца треба занемарити.

За еколошке деликте по логици ствари важи присуство значајне *шамне бројке*.³⁵ Она се може објаснити пре свега великим бројем предвиђених прекршајних дела у области заштите животне средине. Нешто је

³³ Узмимо за пример могућност да приликом ископавања угља одређени електро-привредни гигант крши какву казнену норму усмерену на заштиту какве еколошке вредности. Постоји извесна могућност да би *stricto iuris* понашање државне власти угрозило пословање тог привредног система, а самим тим и дистрибуцију електричне енергије која свакако јесте од виталне важности за друштво.

³⁴ Игњатовић, Ђ. (2011). *Криминологија*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

³⁵ Ова констатација је условног карактера будући да се заснива на искуственом проматрању аутора, без ослонаца на студију самооптуживања примера ради, која би

другачија ситуација у погледу прописаних кривичних дела из ове области, будући да су она по правилу *последично*, *штемјорално* и *дисјанцирно* карактера. На то се свакако надовезује и питање утврђивања каузалности између радње и последице, за шта је неопходно стручно знање, а понекад и захтеван поступак који подразумева различита мерења и сл. Са друге стране, већина прекршајних дела која су прописана ЗЗЖС, другим секторским законима, подзаконским прописима како републичким, тако и градским, су *делатно* карактера, па за утврђивање чињенице да је остварено објективно прекршајно неправо није потребно утврђивати наступање последице и њеног каузалног односа са радњом.

Најзад, у доктрини се наглашава још једна важна перцептивна карактеристика (заступљен став углавном у општој јавности) еколошких деликата, а то је да су они тзв. *деликати без жртве* (eng. *victimless crime*).³⁶ То у основи значи да су последице прекршајног дела (мада ретко улазе у биће прекршаја) удаљене од личних и имовинских добара човека.

Конкретни ефекти негативних еколошких последица по свакодневни живот човека

Према објављеним подацима Светске здравствене организације (даље: СЗО) за 2022. годину,³⁷ загађен ваздух је други највећи фактор ризика за незаразне болести и један од главних ризика по здравље становништва, који узрокује болести као што су: карцином плућа, мождани удар, болести срца, акутне и хроничне респираторне болести, укључујући астму. Око 89 % прераних смрти догађа се у земљама са ниским и средњим приходима. Узимајући у обзир Годишњи извештај о стању квалитета ваздуха у Републици Србији за 2020. годину,³⁸ територија града Београда припада трећој (најлошијој) категорији квалитета ваздуха. Средња годишња вредност концентрације сумпор-диоксида изнад граничне вредности

могла са ваљаног методолошког становишта потврдити постојање ове појаве, свакако не и њен обим.

³⁶ Види о томе код: Батрићевић, А., Пауновић, Н. (2018). Environmental terrorism-victimological aspects and preventive mechanisms. *Темид*, 21 (1), 67–89.

³⁷ WHO (2022). Ambient (outdoor) air pollution. доступно на: [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health?gclid=EAIaIQobChMImLL-pegZgQMVluN3Ch10jw5tEAAAYASAAEgK3gvD_BwE](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health?gclid=EAIaIQobChMImLL-pegZgQMVluN3Ch10jw5tEAAAYASAAEgK3gvD_BwE), приступљено: 13. 10. 2023.

³⁸ Knežević, J., Jović, B., Marić Tanasković, M., Ljubičić, A., Stamenković, D., Dimić, B. (2021). *Kvalitet vazduha u Republici Srbiji 2020. godine*. SEPA. Доступно на: http://www.sepa.gov.rs/download/izv/Vazduh_2020.pdf, приступљено: 13. 10. 2023.

(50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$) у 2020. години није забележена у Београду. Међутим, дневна гранична вредност (125 $\mu\text{g}/\text{m}^3$) је прекорачена у главном граду (2 дана у центру Обреновца, на Мостару, Врачару и Новом Београду по један дан). Сатне вредности (гранична вредност 350 $\mu\text{g}/\text{m}^3$) нису прекорачене у Београду.

Према једном истраживању³⁹ које се односило на утицаје загађеног ваздуха на здравље човека, процењени су конкретни здравствени ефекти који се приписују изложености амбијенталним концентрацијама РМ 2,5 изнад 10 mg/m^3 . Сатне концентрације РМ 2,5 прикупљене су са 13 станица за праћење загађења ваздуха у београдском округу током јуна и јула 2021. године. Просечна концентрација РМ 2,5 за двомесечно праћење са свих места узорковања у граду износила је 14,8 mg/m^3 , максимална дневна концентрација износила је 55,7 mg/m^3 , док је максимална концентрација на сат износила 365 mg/m^3 . Развој болести, као што су мождани удар, исхемијска болест срца (ИХС), хронична опструктивна болест плућа (ХОБП) и карцином плућа, услед загађења околине РМ 2,5 процењен је према методологији СЗО за процену здравственог ризика од загађења ваздуха. Модел који се користи за ову процену заснива се на пропорцији дефинисаној као део здравственог ефекта који се односи на изложеност загађењу ваздуха у ризичној популацији. Процењена пропорција (удео) био је 19,4 % за мождани удар, 27,2 % за ИХД, 15,3 % за ХОБП и 9,0 % за карцином плућа. Процењени број случајева који се могу приписати на 100.000 људи у ризичној популацији, због загађења ваздуха РМ 2,5, за мождани удар, ИХД, ХОБП и карцином плућа, био је 28, 34, 15 и 8, респективно. Према истраживању листа *Гардијан*⁴⁰ и пратећој анализи овог истраживања, подаци о загађењу за летње месеце указују на процене да су fine честице одговорне за сваки пети мождани удар, сваки четврти случај исхемијске болести срца и један од 11 случајева карцинома плућа у Београду.

У граду Београду је планирано да постоји 4.568 ха акваторије, односно 5,9 % у односу на целу територију, што је повећање у односу на стање из 2010. када је водених површина било 3.810 ха (4,9 %). Речни токови Саве и Дунава обухватају укупну површину од 10.000 ха, од чега је 6.700 ха приобаља и око 3.000 ха акваторије. На око 153 км обале

³⁹ Ђујић, М., Ђировић, Ж., Ђолић, М., Јанковић-Мандић, Л., Раденковић, М., Оџина, А. (2023). Assessment of the burden of disease due to PM 2.5 air pollution for the Belgrade district. *Thermal Science*, 104–104.

⁴⁰ *The Guardian* (2023b). *Belgrade: the city where dirty air is seen as a 'consequence of economic growth'*. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/22/belgrade-serbia-air-pollution>, приступљено: 13. 10. 2023.

изграђено је око 29 км обалоутврда и кејова. Главни реципијенти на левој обали Саве, Дунава и Тамиша су мелорациони канали Галовица, Петрац, Визел, Каловита и Сибница. На десној обали Саве и Дунава има више бујичних токова који су природни реципијенти површинских вода. Становници Београда су угрожени од поплава на више начина. Северни део града је угрожен великим водостајима Саве и Дунава. Претњу представља и око 100 мањих водотокова бујичног карактера, који изазивају опасне поплаве. Град Београд нема постројење за третман комуналних отпадних вода, што значи да све отпадне воде из канализације и септичких јама завршавају директно у рекама.⁴¹ У Саву и Дунав се годишње излије око 60 олимпијских базена фекалија.⁴² Отпадне воде су једне од главних загађивача површинских и подземних вода, што се посебно односи на индустријске отпадне воде и процедурне воде депонија које се у Београду не пречишћавају.⁴³ У Србији не постоји систематско праћење здравствених последица загађених вода, па тиме ни река, по људе. Свеобухватнију слику стања воде даје еколошки статус, који мери Агениција за заштиту животне средине и у односу на који се може имати јаснији увид у последице по здравље становништва. Према последњем доступном извештају о здравственој исправности површинских вода које се захватају за водоснабдевање и користе се за рекреацију у Републици Србији за 2020. годину, број контролисаних јавних купалишта (река, језеро) у Београду је укупно 5, а по један одступа од регулативе у физичко-хемијском погледу, у микробиолошком и комбиновано. Резултати испитивања површинских вода које се захватају за водоснабдевање у Републици Србији у 2020. години, показују да је број контролисаних оваквих површинских вода у Београду 3, а једна од њих не испуњава услове регулативе у микробиолошком погледу.⁴⁴

⁴¹ Здравковић, Н. (2023). *Да ли кроз Србију теку два Дунава и како је то могуће? Загађење утиче на здравље људи, али и на екосистеме*. National Geographic Србија. Доступно на: <https://nationalgeographic.rs/zivotna-sredina/a41565/Kakvo-je-stanje-reke-Dunav-u-Srbiji.html>, приступљено: 13. 10. 2023.

⁴² Васиљевић, Б. (2021). *Директно са славине вода се пије у Београду, Бечу и Будимпешти*. Политика. Доступно на: https://www.bvk.rs/wp-content/uploads/2021/07/Politika_11_07_2021-min-min.pdf, приступљено: 13. 10. 2023.

⁴³ Бурановић, С. (2019). *Извештај о квалитету отпадних и површинских вода (реципијената) и хигијенско-санитарном стању депонија на територији Републике Србије на основу испитивања извршених у мрежи институција јавног здравља у 2018. години*. Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”. Доступно на: <https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Izvestaj%20otpadne%20vode%202018.pdf>, приступљено: 13. 10. 2023.

⁴⁴ Јовановић, Д., Живадиновић, Д., Комазец, И. (2021). *Извештај о здравственој исправности површинских вода које се захватају за водоснабдевање и користе*

Према последњем извештају о здравственој исправности воде за пиће јавних водовода и водних објеката у Републици Србији за 2021. годину, број контролираних јавних водовода у Београду је 7, од којих 2 имају „удружену“ неисправност (физичко-хемијску и микробиолошку). Најчешћи узроци микробиолошке неисправности воде за пиће београдске области и самог града су повећано присуство аеробних мезофилних бактерија и укупних колиморфних бактерија, а најчешћи узроци физичко-хемијске неисправности су повећане вредности амонијака и тзв. мутноће.⁴⁵

Београдска вода на десној обали Саве, у старом делу Београда, припада категорији средње тврдих вода, док у општинама Нови Београд и Земун припада тврдим водама. Такође, у њој се налази алуминијум, олово, жива, азбест, органохлорна једињења услед претераног хлорисања, као и механичке наслагe због лоших цеви.⁴⁶

Бројне су болести које настају као последица конзумирања неисправне воде за пиће. Према извештају Института за јавно здравље Србије у периоду од 2017. до 2021. године, укупно су регистроване три хидричне епидемије са 77 оболелих особа. Највећи број оболелих особа у односу на број хидричних епидемија је регистрован 2018. године.

Приликом планирања прављења зелених градских површина, проблем представља непознавање и изостанак константног праћења односа и утицаја између политике коришћења земљишта, потенцијала простора, промене ставова и потреба и квалитета живота. Протеклих неколико деценија у Београду функције и намене простора нису свеобухватно сагледаване, те је функционална и рационална просторна организација града изостала. Значај зеленила у градовима је вишеструк: побољшава климатске услове у урбаној средини; утиче на регулацију температуре ваздуха, притисак и ваздушна струјања; смањује ниво комуналне буке; повећава влажност ваздуха; спречава појаву ерозије земљишта; штити од претераног осунчавања, итд. Осим еколошко-биолошке функције зеленила, од значаја је и рекреативна као и естетска.

за рекреацију у Републици Србији у 2020. години. Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”. Доступно на: <https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Izvestaj%20povrainske%20vode%202020.pdf>., приступљено: 13. 10. 2023.

⁴⁵ Кнежевић, Т. (2022). *Извештај о здравственој исправности воде за пиће јавних водовода и водних објеката у Републици Србији за 2021. годину*. Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”. Доступно на: <https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/higijena/Godisnji%20vode%20za%20pice%202021.Pdf>, приступљено: 13. 10. 2023.

⁴⁶ AquaFilter (2023). Квалитет воде за пиће у Београду: Проблеми и решење. Доступно на: <https://aquafiltersrbija.rs/o-vodi/kvalitet-vode-za-pice-u-beogradu/>, приступљено: 13. 10. 2023.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Увид у основне црте прекршајноправне заштите у области животне средине у пасматраном периоду у Београду указује на неколико питања која заслужују критичку проблематизацију. Најпре, утисак је да законодавац, приликом прописивања прекршаја у прописима који регулишу област животне средине, недовољно користи могућности предвиђене у ЗОП, а које би допринеле ефикасности поступка. Ту у првом реду мислимо на непрописивање дужег рока потребног за застарелост прекршајног поступка, као и оклевање да се за одређена дела пропише новчана казна у фиксном износу како би се прекршајни налог као средство поједностављења поступка могао примењивати. Чини нам се да је неопходно у погледу еколошких прекршаја чешће прописивати и казну рада у јавном интересу (као главну или споредну), са циљем да на њено извршење осуђени пристане, избегавајући на тај начин новчану казну чија би висина морала да остварује одговарајући ефекат. На тај начин би се оснажили капацитети за боље одржавање животне средине (акције чишћења, шумљавања, обележавања стабала...), уз могућност додатног развоја еколошке свести.

Као највећи недостатак у области нормирања прекршајне заштите животне средине уочавамо велику непеналну зону која постоји између еколошких дела која подлежу кривичноправној реакцији и оних која се прописују као прекршаји. Другим речима, систему прекршаја у предметној области недостају права еколошка, последична дела. Попуњавањем каталога прекршаја у области животне средине, избегле би се ситуације да штетне активности које не испуњавају квалитативну и квантитативну норму неопходну за кривичну реакцију, остану и изван било какве казнене реакције, будући да према тренутном нормативном стању ствари није могуће у том смислу реаговати на она дела која једновремено не остварују еколошки штетну последицу у *већој мери или на ширем простору*, али континуираном акумулацијом последица које продукују представљају једнаку или чак већ претњу по животну средину. Имајући то у виду, неопходно је бића правих еколошких кривичних дела из КЗ прописати као прекршаје, без објективног услова инкриминације који се тиче мере и простора последице. На тај начин би се казнена реакција у овој области градацијски усагласила, чинећи функционални систем у којем би, сходно принципу *ultima ratio*, кривично гоњење било предвиђено за најтеже еколошке дилекте, док би прекршајна реакција у ширем обухвату била усмерена против осталих еколошки штетних деликата. То и из разлога што према ставу доктрине, а што прихвата и законодавац,

прекршаји чине компоненту казног, а не доминантно административног права.

Резултати истраживања које се односи на заступљеност прекршајних дела из ЗЗЖС у пракси Прекршајног суда у Београду, указују на неочекивано мали број формираних предмета у посматраном периоду, уз укупно 60 донетих осуђујућих пресуда. Такво стање ствари очигледно не одговара емпиријским показатељима који се односе на релативно неповољно стање тла, ваздуха и воде у Београду, као и других индикатора здраве животне средине. Може се у том смислу закључити да ту није доминантан проблем у механизмима процесног прекршајног права, иако смо указали на неколико сегмената који би могли додатно допринети ефикасности, већ да се он пре може видети у: откривању еколошких прекршајних дела, капацитетима органа надлежних за откривање и спречавање еколошких прекршајних дела, уз веће истицано питање нормативног недостатка који се тиче недовољне заступљености правих еколошких дела у систему прекршаја, што се односи како на републичке, тако и на градске прописе којима се предвиђају прекршаји у области заштите животне средине.

ЛИТЕРАТУРА

- Багрићевић, А., Пауновић, Н. (2018). Environmental terrorism-victimological aspects and preventive mechanisms. *Темид*, 21 (1), 67–89.
- Bell, S., McGillivray, D. (2006). *Environmental Law*. Oxford, New York: Oxford University Press, 6th Edition, 281.
- Игњатовић, Ђ. (2011). *Криминологија*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду
- Јолцић, В. (2014). Еколошки деликти и казне: стварно и потребно. У: Крон, Л. (ур.), Преступ и казна: *de lege lata et de lege ferenda*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, 165–174.
- Јолцић, В., Станковић, В. (2016). О успостављању, те потребама и могућностима даљег развоја казноправне заштите животне средине. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 35 (3), 55–69.
- Милић, И. (2016). Да ли је кривично дело увек најтеже казно дело? (I део), *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 3/2016, 937–955.
- Стајић, Ј. (2018) Пракса Прекршајног суда у Новом Саду у области заштите животне средине. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 52 (4), 1503–1505.
- Stevanović, A. (2020). Environmental Crime: Criminological Reflections. In: *The Criminal Law Protection of our Common Home: 7th AIDP Symposium for Young Penalists*, 99–112.

- Стевановић, А. (2015). Еколошки криминалитет, У: *Казнена реакција у Србији* (V део). Београд: Универзитет у Београду, Правни факултет, 301–312.
- Ђујић, М., Ђировић, Ж., Ђолић, М., Јанковић-Мандић, Л., Раденковић, М., Оџиа, А. (2023). Assessment of the burden of disease due to PM_{2.5} air pollution for the Belgrade district. *Thermal Science*, 104–104.
- Yeremeyev, I., Dychko, A., Remez, N., Kravchuk, S., Ostapchuk, N. (2021). Problems of sustainable development of ecosystems. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 628, No. 1, p. 012014). IOP Publishing

Интернет и остали извори

- AquaFilter (2023). Квалитет воде за пиће у Београду: Проблеми и решење. Доступно на: <https://aquafiltersrbija.rs/o-vodi/kvalitet-vode-za-pice-u-beogradu/>, приступљено: 13. 10. 2023.
- Васиљевић, Б. (2021). Директно са славине вода се пије у Београду, Бечу и Будимпешти. Политика. Доступно на: https://www.bvk.rs/wp-content/uploads/2021/07/Politika_11_07_2021-min-min.pdf, приступљено: 13. 10. 2023.
- Ђурановић, С. (2019). Извештај о квалитету отпадних и површинских вода (реципијената) и хигијенско-санитарном стању депонија на територији Републике Србије на основу испитивања извршених у мрежи институција јавног здравља у 2018. години. Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”. Доступно на: <https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Izvestaj%20otpadne%20vode%202018.pdf>, приступљено: 13. 10. 2023.
- Здравковић, Н. (2023). Да ли кроз Србију теку два Дунава и како је то могуће? Загађење утиче на здравље људи, али и на екосистеме. National Geographic Србија. Доступно на: <https://nationalgeographic.rs/zivotna-sredina/a41565/Ka-kvo-je-stanje-reke-Dunav-u-Srbiji.html>, приступљено: 13. 10. 2023.
- Јовановић, Д., Живадиновић, Д., Комазец, И. (2021). Извештај о здравственој исправности површинских вода које се захватају за водоснабдевање и користе за рекреацију у Републици Србији у 2020. години. Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”. Доступно на: <https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Izvestaj%20povrsinske%20vode%202020.pdf>, приступљено: 13. 10. 2023.
- Кнежевић, Т. (2022). Извештај о здравственој исправности воде за пиће јавних водовода и водних објеката у Републици Србији за 2021. годину. Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”. Доступно на: <https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/higijena/Godisnji%20vode%20za20pice%202021.pdf>, приступљено: 13. 10. 2023.
- Кнежевић, Ј., Јовић, В., Марић Танасковић, М., Љубићић, А., Станковић, Д., Димић, В. (2021). Kvalitet vazduha u Republici Srbiji 2020. godine. SEPA. Доступно на: http://www.sepa.gov.rs/download/izv/Vazduh_2020.pdf, приступљено: 13. 10. 2023.
- Обавештење Прекршајног суда у Београду, бр. СУ II – 17а 229/2023-1 од 10. 10. 2023. Пр. 93342/2018, Прекршајни суд у Београду.

The Guardian (2023b). Belgrade: the city where dirty air is seen as a ‘consequence of economic. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/22/belgrade-serbia-air-pollution>, приступљено: 13. 10. 2023.

<https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Izvestaj%20povrsinske%20vode%202020.pdf>, приступљено: 13. 10. 2023.

WHO (2022). Ambient (outdoor) air pollution. Доступно на: [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health?gclid=EAIaIQobChMIImLL](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health?gclid=EAIaIQobChMIImLL) Доступно на: <https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Izvestaj%20otpadne%20vode%202018.pdf>, приступљено: 13. 10. 2023.

Закони и други прописи

Закон о водама (*Службени гласник РС*, бр. 30/2010, 93/2012, 101/2016, 95/2018. и 95/2018. – др. закон).

Закон о главном граду (*Службени гласник РС*, бр. 129/2007, 83/2014. – др. закон, 101/2016. – др. закон, 37/2019. и 111/2021. – др. закон).

Закон о заштити ваздуха (*Службени гласник РС*, бр. 36/2009, 10/2013. и 26/2021. – др. закон).

Закон о заштити животне средине (*Службени гласник РС*, бр. 135/2004, 36/2009, 36/2009. – др. закон, 72/2009. – др. закон, 43/2011. – одлука УС, 14/2016, 76/2018, 95/2018. – др. закон и 95/2018. – др. закон).

Закон о локалној самоуправи (*Службени гласник РС*, бр. 129/2007, 83/2014. – др. закон, 101/2016. – др. закон, 47/2018. и 111/2021. – др. закон).

Закон о прекршајима (*Службени гласник РС*, бр. 65/2013, 13/2016, 98/2016. – одлука УС, 91/2019, 91/2019. – др. закон и 112/2022. – одлука УС).

Закон о управљању отпадом (*Службени гласник РС*, бр. 36/2009, 88/2010, 14/2016, 95/2018. – др. закон и 35/2023).

Кривични законик (*Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005. – испр., 107/2005. – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016. и 35/2019).

Одлука о одвођењу и пречишћавању атмосферских и отпадних вода на територији града Београда (*Службени листи града Београда*, бр. 6/2010. и 29/2014).

Одлука о управљању комуналним, интерним и неопасним отпадом (*Службени листи града Београда*, бр. 71/2019, 78/2019. и 26/2021).

Статут града Београда (*Службени листи града Београда*, бр. 39/2008).

Устав Републике Србије (*Службени гласник РС*, бр. 98/2006. и 115/2021).

*Aleksandar Stevanović**

Institute of Criminological and Sociological Research
ORCID: 0000-0002-3637-5846

*Vera Stanković, Ph.D.***

Institute of Criminological and Sociological Research
ORCID: 0000-0001-6518-4064

EFFICIENCY OF THE PROTECTION OF THE ENVIRONMENT THROUGH MISDEMEANOR LAW IN BELGRADE FROM 2017 TO 2022***

ABSTRACT: The authors aim to present the mechanism for the protection of the environment through misdemeanor law in Belgrade for the period from 2017 to 2022, analyzing its effectiveness in broad terms. The five-year period covered by this study is determined as a period in which certain trends can be recognized and followed, both in terms of the structure of prohibited behaviors directed against the environment and regarding the activities undertaken by competent administrative authorities and misdemeanor courts as a form of formal response. The study begins with the concept of the environment defined in the Environmental Protection

* e-mail: aleksandar.stevanovic993@gmail.com, Research Associate.

** e-mail: vera.batanjski@gmail.com, Research Fellow.

*** The paper was received on November 24, 2023, and it was accepted for publishing on December 4, 2023.

The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*

Law¹. The study analyzes those misdemeanors whose commission changes and/or can change the states and conditions in the environment. The effectiveness of protection through misdemeanor law is analyzed in three aspects. First, the scope of the prescribed offenses is considered. On the other hand, the complete absence of prescribing certain actions directed against the environment as misdemeanors is observed. Further, the quality of the misdemeanor provisions themselves is considered, especially in terms of their sufficient specificity to ensure their straightforward application by administrative and judicial authorities. Finally, the outcomes of misdemeanor proceedings related to offenses against the environment are analyzed. Aiming to further dispel the myth of "environmental crimes" as victimless crimes, the authors cite and explain the effects of the most common misdemeanors on both the environment and human life and health.

Keywords: misdemeanors, environment, legal protection, harmful consequences

INTRODUCTION

Within the framework of the protection of the environment through penal law in Serbia, the legislator has prescribed criminal and misdemeanor responses, as well as responses through economic offenses. The section – *penal provisions*, found in almost all regulations governing environmental matters, indicates that protection through misdemeanor law is stipulated for the majority of unlawful behaviors/omissions violating environmental protection provisions. Therefore, prescribing and sanctioning misdemeanors, which essentially represent behaviors and omissions that offend the legal order (social danger is noted as the *ratio legis* in the prescription of certain misdemeanors, although this is essentially a characteristic of those offenses prescribed as criminal by the legislator), is the most common form of response through criminal law in the field of environmental protection. In literature, it is noted that protection through misdemeanor law, from a historical perspective, had been the only legal guarantee for environmental protection over a significant period.²

When it comes to environmental protection, as is the case in all areas where protection is provided for fundamental human rights, the legislator

¹ Environmental Protection Law *Official Gazette of RS*, no. 135/2004, 36/2009, 36/2009, 72/2009, 43/2011, 14/2016, 76/2018, 95/2018, and 95/2018

² Joldžić, V., Stanković, V. (2016). O uspostavljanju, te potrebama i mogućnostima daljeg razvoja kaznenopravne zaštite životne sredine. *Journal of the Institute of Criminological and Sociological Research*, 35(3), 55–69.

identifies those offenses which, due to their intensity and territorial scope of consequences, pose the greatest threat to the environment and prescribes them as criminal offenses in a special chapter of the current Criminal Code.³ Protection of the environment through misdemeanor law is generally realized for all other offenses whose characteristics do not require *a priori* response through criminal law, i.e., where individually considered, the consequence has not quantitatively and qualitatively compromised or posed a danger to the environment to such an extent. In accordance with the *ultima ratio* principle in criminal law, provisions in chapter XXIV of the Criminal Code provide protection for specific offenses related to unlawful construction and operation of facilities that pollute the environment, damage to facilities used in environmental protection, unauthorized construction of nuclear facilities, while for other offenses, it is required that the consequence was realized “to a greater extent or over a wider area”. Additionally, the provisions in chapter XXIV of the Criminal Code, as well as provisions of secondary criminal legislation, do not cover harmful behaviors consisting of noise emissions, which is particularly important regarding large cities like Belgrade.

The nature of the protection of socio-economic relations through misdemeanor law, as well as the essential characteristics of misdemeanor proceedings, significantly shape and condition the protection of the environment through misdemeanor law. In this sense, there is a *diffusion* of norms, and thus misdemeanor sanctions, regulating the field of the environment, given that besides the systemic regulation, the Environmental Protection Law, there are a number of sectoral regulations, particularly laws, but for the city of Belgrade, regulations and decisions made by competent city authorities are significant sources of “environmental law” as well. Therefore, for those subject to environmental norms, both natural and legal persons subject to a specific jurisdiction and the authorities responsible for enforcing the regulations, it is sometimes exceptionally challenging to even be aware of the existence of certain norms (obligations, prohibitions, etc.), and even when they are aware, the specificity of the matter often leads to misunderstandings of the rights and obligations imposed by the norms. In this sense, it can be concluded that the majority of misdemeanors in the field of environmental protection fall into the category of *mala prohibita*, although there are views in the doctrine that “environmental offenses” are increasingly taking on the features of the category *mala in se*,⁴ which, considering the pronounced social danger of criminal offenses, primarily refers to the protection of the environment through criminal law.

³ Criminal Code, *Official Gazette of RS*, no. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, and 35/2019.

⁴ Bell, S., McGillivray, D. (2006). *Environmental Law*, Oxford, New York: Oxford University Press, 6th Edition, 281.

Generally, in doctrine, the penal response in the field of misdemeanors is associated with (relative) *dysfunctionality* of proceedings, a characteristic caused by the nature of misdemeanors and their prevalence in the structure of the penal response. As a result, it is often the case that many misdemeanors are never reported, and even if they are, the proceedings are frequently terminated due to the statute of limitations. Contrary to the presented viewpoint, there is also an opinion in doctrine that protection through misdemeanor law, regardless of the field, is milder but more efficient than protection through criminal law, considering the simplified forms of proceedings, such as the possibility of issuing misdemeanor notice, for example.⁵

NORMATIVE PREREQUISITES FOR THE RESPONSE THROUGH MISDEMEANOR LAW IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE TERRITORY OF THE CITY OF BELGRADE

In domestic literature⁶, it is emphasized that the material basis for prescribing misdemeanors in the field of environmental protection originates from norms that: 1) establish environmental rights; 2) establish environmental values; 3) environmental obligations; 4) environmental responsibilities.⁷

According to the current Law on Misdemeanors⁸ (Article 4, Paragraph 1), they can be prescribed by law or regulation, or by a decision of the assembly of the autonomous province, a municipal assembly, a city assembly, and the Belgrade city assembly.

The systemic law in this area is the Environmental Protection Law. This is because it prescribes: a) guiding principles; b) defines basic terms in the

⁵ Stajić, Lj. (2018) Praksa Prekršajnog suda u Novom Sadu u oblasti zaštite životne sredine. *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 52(4), 1503–1505.

⁶ See for example: Joldžić, V. (2014). Ekološki delikti i kazne: stvarno i potrebno. In: Kron, L. (ed.), *Prestup i kazna: de lege lata et de lege ferenda*. Belgrade: Institute for Criminological and Sociological Research, 165-174.

⁷ Bearing in mind the principle of subsidiary liability, according to which state authorities, within their financial capabilities, address the consequences of environmental pollution and mitigate damage in cases where the polluter is unknown, as well as when the damage stems from environmental pollution from sources outside the territory of the Republic of Serbia, as stipulated by Article 9 of the current Environmental Protection Law, it is clear that the concepts of "environmental obligations" and "environmental responsibilities" should not be confused.

⁸ Law on Misdemeanors, *Official Gazette of RS*, no. 65/2013, 13/2016, 98/2016, 91/2019, 91/2019, and 112/2022.

matter of environmental protection; c) gives a general description and specifies the object of protection, i.e., typical harmful activities; d) and finally, in a specific way, provides for the institutes of substantive criminal law.

a) The Environmental Protection Law proclaims 11 principles of environmental protection, of which the principles of *the liability of the polluter and their legal successor and the principle of subsidiary liability* are particularly important for this topic. The first principle is the basic substantive starting point for prescribing misdemeanors since it proclaims the liability of a legal or natural person whose illegal or improper activities lead to environmental pollution. Illegal activities in this context can be interpreted as those against the law, while improper activities should be interpreted as any action or omission that contradicts certain technical rules (rules of procedure of production processes, waste disposal processes, etc.) that are prescribed by some legal act (regulation, decision, ordinance...)⁹

b) Here, the definition of “environment,” as defined in Article 3, paragraph 1, point 1 of the Environmental Protection Law as a set of natural and created values whose complex interrelations make up the environment, i.e., space and conditions for life, is of particular importance.¹⁰ The same article defines what constitutes pollution of the environment, i.e., a series of “operational” terms such as hazardous substances, emissions, waste, etc.

c) Given that the domestic legal system does not have a special part of the substantive legal provisions of the Law on Misdemeanors, where misdemeanors would be classified according to the object of protection, it is clear that, unlike criminal offenses, it is much harder to determine the object of protection in the case of misdemeanors. Therefore, for example, the Misdemeanor Court in Belgrade often categorizes misdemeanor proceedings conducted due to violations of laws or regulations related to the matter of environmental protection under misdemeanors against the economy.¹¹ This circumstance does not have only a technical or theoretical character but can also produce significant

⁹ The term “improper” activities seems insufficiently clear, so it might be better to replace it with “unlawful” if a distinction is desired from those that are illegal, as they are contrary to legal norms. This is because legal liability, in the broadest sense, can only be established in the case of a violation of a legal rule.

¹⁰ In foreign literature, it is stated that the conditions for human life on Earth are determined by the interrelationship of three interpenetrating components: the natural environment, society, and the economy. See more in: Yeremeyev, I., Dychko, A., Remez, N., Kraychuk, S., Ostapchuk, N. (2021). Problems of sustainable development of ecosystems. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 628(1) 012014. IOP Publishing.

¹¹ See case no. Pr. 93342/2018, Misdemeanor Court in Belgrade.

substantive-procedural consequences concerning, for instance, *the statute of limitations of misdemeanor proceedings*.¹²

The Environmental Protection Law thus in Articles 22–32 practically stipulates that its norms ensure the protection of *soil and land, water, air, forests, biosphere and biodiversity, flora and fauna*, and regulate issues of *trade in specimens of wild flora and fauna, hazardous substances, waste management, protection from noise and vibrations, and protection from radiation*. Additionally, Article 10 of the Environmental Protection Law provides that environmental protection is also offered by other (sectoral) laws and other by-laws.

d) Unlike the Criminal Code, which only provides for strict liability as an exception, Article 103 of the Environmental Protection Law prescribes that a polluter who causes environmental pollution is liable for the resulting damage under the principle of *strict liability*, which is of great importance, especially in terms of those acts where subjective contributions are harder to account for, given the complexity of actions and determination of consequences.

According to the Environmental Protection Law, a natural person, entrepreneur, legal entity, and a responsible person within a legal entity can be held accountable for misdemeanors. Additionally, the legislator has utilized the possibility provided by the Law on Misdemeanors¹³ to also provide for the misdemeanor liability of parents, guardians, or responsible persons in the guardianship authority, if due to the omission of due supervision over a minor, they commit certain misdemeanors prescribed by the Environmental Protection Law.

Article 117 of the Environmental Protection Law prescribes 13 misdemeanors that can be committed by a legal entity, with each being subject to a fine ranging from 500.000 to 1.000.000 dinars, while a responsible person can be fined between 25.000 and 50.000 dinars.¹⁴ The following Article 117a prescribes 17 misdemeanors that can be committed by an entrepreneur, with each being subject to a fine ranging from 250.000 to 500.000 dinars, while according to Article 118 of the Environmental Protection Law, a natural person can commit four misdemeanors subject to a fine ranging from 5.000 to 50.000 dinars or imprisonment up to 30 days. Finally, Article 119 of the Environmental Protection Law explicitly prescribes the misdemeanor liability of responsible persons in administrative bodies, local self-government units, or

¹² Article 84, paragraph 5 of the Law on Misdemeanors.

¹³ Article 72 of the Law on Misdemeanors.

¹⁴ Article 117, paragraph 2 of the Environmental Protection Law stipulates that a fine can be imposed in proportion to the amount of damage caused or the obligation not fulfilled, the value of the goods or other items that are the subject of the offense, but no more than twenty times these values.

organizations exercising public authority, for 17 misdemeanors with a threatened fine ranging from 25.000 to 50.000 dinars.¹⁵

In the case of a legal entity and entrepreneur, a *protective measure of banning the performance of activities for up to three years* can be imposed along with the penalty, while a responsible person in a legal entity, or in an administrative body, local self-government unit, or organization exercising public authority can be subjected to a *protective measure of banning the performance of certain duties for up to one year*.¹⁶ In any case, along with the penalty, a *protective measure of confiscation of items intended or used for the commission of the misdemeanor or obtained by its commission* can be imposed, except in the case of a misdemeanor committed by a responsible person in an administrative body, local self-government unit, or organization exercising public authority.

Reviewing a total of 51 misdemeanors prescribed in the Environmental Protection Law, it is noted that the majority are mainly *administrative* in nature and boil down to failing to provide data to competent authorities. Misdemeanors from the Environmental Protection Law that primarily protect environmental values and can be considered “true environmental misdemeanors”¹⁷ are virtually only those prescribed in Article 118 paragraphs 1 and 2 of the Environmental Protection Law, which can only be committed by a natural person. Sectoral laws in this area, such as the Waste Management Law,¹⁸ the Water Law,¹⁹ or the Air Protection Law,²⁰ also prescribe a larger number of “indirect environmental misdemeanors” by determining the omission to compile certain programs or conduct training as the act of commission.

¹⁵ Compare with e.g. Article 215 of the Water Law, which explicitly provides for the misdemeanor liability of water sanitary and environmental protection inspectors in case they commit a certain offense.

¹⁶ The Water Law provides for *mandatory* imposition of a protective measure on a natural person for the offense from Article 212, paragraph 1, point 22a.

¹⁷ For more about true and indirect environmental crimes, see: Stevanović, A. (2020). Environmental Crime: Criminological Reflections. In: *The Criminal Law Protection of our Common Home: 7th AIDP Symposium for Young Penalists*, 99-112.

¹⁸ Waste Management Law, *Official Gazette of RS*, no. 36/2009, 88/2010, 14/2016, 95/2018, and 35/2023.

¹⁹ Water Law, *Official Gazette of RS*, no. 30/2010, 93/2012, 101/2016, and 95/2018.

²⁰ Air Protection Law, *Official Gazette of RS*, no. 36/2009, 10/2013, and 26/2021.

Regulatory Framework of the City of Belgrade

The Law on the Capital City²¹ establishes the competencies of the City of Belgrade.²² Competencies related to rights and obligations in the field of environmental protection include: activities in the field of disaster risk reduction and emergency management, in accordance with the law governing disaster risk reduction and emergency management; regulation of general conditions for protection, ways of establishing and maintaining, restoration of destroyed public green areas, and keeping records of public green areas; management of municipal waste, i.e., its disposal in the territory of the City of Belgrade, adoption of waste prevention measures for plastic bags, with a plan for its implementation; determining parts of the coast and water area where hydraulic structures can be built, floating objects and boat moorings can be placed, or ship unloading spots, conditions and manner of placing floating objects and boat moorings, including issuing permits for their placement and supervision in the field of water management as well as over the use of places for placing floating objects and boat moorings, in accordance with the law governing the use of water and water traffic.

Article 25 of the Statute of the City of Belgrade²³ specifies the competencies of the City of Belgrade, derived from the Constitution,²⁴ the Law on Local Self-Government²⁵, and the Law on the Capital City. Thus, the City of Belgrade supervises environmental protection, adopts programs for the use and protection of natural values and environmental protection programs, i.e., action and remediation plans for the City's territory, in accordance with strategic documents and its interests and specificities, and determines a special fee for the protection and improvement of the environment; organizes a zoohygienic service for catching and sheltering abandoned animals, harmless removal of dead animal bodies, and their transport to the collection and treatment facility; regulates the use and management of springs, public wells, and fountains; issues water management conditions, consents, and permits for facilities determined by law; regulates and organizes the performance of tasks related to the keeping and protection of domestic and exotic animals. In

²¹ Law on the Capital City, *Official Gazette of RS*, no. 129/2007, 83/2014, 101/2016, 37/2019, and 111/2021.

²² See Article 8 of the Law on the Capital City.

²³ Statute of the City of Belgrade, *Official Gazette of the City of Belgrade*, No. 39/2008.

²⁴ Constitution of the Republic of Serbia, *Official Gazette of RS*, no. 98/2006 and 115/2021.

²⁵ Law on Local Self-Government, *Official Gazette of RS*, no. 129/2007, 83/2014, 101/2016, 47/2018, and 111/2021.

addition, the City of Belgrade prescribes misdemeanors for violations of regulations within its jurisdiction, establishes inspection services, and performs inspection supervision over the implementation of regulations and other general acts within the City's jurisdiction.

The Assembly of the City of Belgrade has adopted several Decisions regulating issues broadly related to environmental protection. For example, the Decision on the Management of Municipal, Internal, and Non-Hazardous Waste has been in effect since 2019.²⁶ The section containing penal provisions of this Decision prescribes 52 misdemeanors, with the same remarks as in the case of the analyzed penal (misdemeanor) provisions of the Environmental Protection Law, with the misdemeanors from the Decision leaning more towards the category of "true environmental offenses". The Decision on the Disposal and Treatment of Atmospheric and Wastewater in the City of Belgrade²⁷ is also significant as it contains 80 misdemeanors.

Organizational Aspect

The judicial authority in the field of misdemeanors in the territory of the City of Belgrade is exercised by the Misdemeanor Court in Belgrade with its branch departments, the Misdemeanor Court in Mladenovac with its branch department, the Misdemeanor Court in Obrenovac, and the Misdemeanor Court in Lazarevac for the territories of the respective municipalities. Acting in accordance with their competencies, they identify and report misdemeanors (submission of requests for initiating misdemeanor proceedings) by national and city bodies, each within its competencies, with particular emphasis on the competencies and activities of the Environmental Protection Agency, as well as national and city competent inspections, which often conduct joint, so-called "combined actions". In March 2022, within the system of the Ministry of Interior, the Unit for Combating Environmental Crime and Environmental Protection was formed, whose role and function in combating environmental offenses, given the relatively short time since its establishment, cannot yet be analyzed.

²⁶ Decision on the Management of Municipal, Internal, and Non-Hazardous Waste, *Official Gazette of the City of Belgrade*, no. 71/2019, 78/2019, and 26/2021.

²⁷ Decision on the Disposal and Treatment of Atmospheric and Wastewater in the City of Belgrade, *Official Gazette of the City of Belgrade*, no. 6/2010 and 29/2014.

Flaws in the Normative Framework and Suggestions for Improving the Current State

The flaws in the normative framework generally refer to both national and city regulations, with the former perhaps more subject to criticism given their legal strength and the scope of the subject matter that the national regulations address.

The primary flaw is the significant gap, or the area not covered by norms, between the domain protected by criminal law and that safeguarded by misdemeanors. On one end, the Criminal Code prohibits and considers as criminal offenses those environmentally harmful activities/omissions where the harmful consequence occurs *on a large scale or over a great area*, while on the other end, which refers to misdemeanor punishment for so-called environmental offenses, there is mainly a prohibition of typically *non-consequential* actions/omissions that are predominantly *administrative* in nature. It is reasonable to question the potential penal response to those consequential offenses where the consequence does not occur *on a large scale or over a great area*, considering that equal, if not more intense, environmental damage can be caused successively by continuous activity whose consequence, when viewed individually, does not occur *on a large scale or over a great area*. It seems necessary, in this regard, to consider as misdemeanors those offenses (true environmental ones) where it is not required that the negative consequence is realized with greater intensity and in a larger scope, thereby “filling” the existing gap in the protection of the environment through misdemeanor law while adhering to the *ultima ratio* principle regarding the function and scope of the response of criminal law. Minor harmful consequences would, in this case, remain outside the scope of penal response, in accordance with the rules on *offenses of minor significance*.

The amount of the prescribed penalty is typically considered in terms of determining the repressiveness of a penal system but also as a preventive factor in deterring offenses. The domestic literature rightly questions whether a criminal offense is, in every specific case, more severe than a misdemeanor.²⁸ For example, it is noted that the Criminal Code allows the court to terminate a measure before the expiration of the time for which it was imposed, while the court in misdemeanor proceedings does not have this option when it comes to the imposed protective measure of prohibition of certain activities. Especially concerning monetary fines in the area of environmental protection, the possibility of imposing a fine *in proportion to the amount of caused damage or unfulfilled obligation, the value of goods or other items that are the subject*

²⁸ For example: Milić, I. (2016). Da li je krivično delo uvek najteže kazneno delo? (I deo), *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 3/2016, 937–955.

of the misdemeanor, and up to twenty times these values at most, can clearly far exceed the maximum monetary penalty that can be imposed for a criminal offense. However, courts in the researched period did not utilize this possibility, as it would entail a large number of procedural actions, significant procedural costs, and time.

Regarding the prescribed penalties for misdemeanors focused on in this paper, it is noted that the legislator does not prescribe the penalty of community service for environmental misdemeanors, neither in the Environmental Protection Law nor in sectoral laws, and the same applies to other national by-laws and acts of the city of Belgrade. Although this option cannot apply to legal entities, which are the most common potential perpetrators of environmental misdemeanors, it is considered justified that in the case of so-called true environmental misdemeanors where the perpetrator can be a natural person, the possibility of imposing *community service* as a principal (or at least secondary) penalty should be considered. Community service could certainly improve societal capacities for maintaining the environment (cleaning green areas, water bodies, forests, etc.), and it seems that from the perspective of general and special prevention, it could achieve positive effects in terms of raising *environmental awareness*.

Lastly, although the tendency for a case to “fall into the statute of limitations” and the subsequent termination of proceedings due to the statute of limitations is often highlighted as obstructing the effectiveness of misdemeanor proceedings, the Environmental Protection Law, as well as other significant sectoral laws, do not utilize the possibility given by Article 84, paragraph 5 of the Law on Misdemeanors, which allows for a longer statute of limitations (not exceeding five years) for the area of environmental protection. It is not entirely clear why the legislator did not use this opportunity to allow for all necessary procedural actions to be taken within misdemeanor proceedings without fear of the statute of limitations.

When considering the majority of misdemeanors stipulated both in the Environmental Protection Law and in sectoral laws and other by-laws, the dominant administrative nature of misdemeanors in the field of environmental protection is evident. Although we have previously criticized this, pointing out the ‘gap’ that exists between responses of criminal law and misdemeanor law in this area, it remains unclear why, almost as a rule, monetary fines within a range are prescribed as the sanction for such *administrative-environmental* misdemeanors, given that such a sanction prevents the use of a misdemeanor notice as an ‘instrument’ designed to contribute to the efficiency of proceedings in situations where, for example, the violation of a legal rule is determined by a simple check by the competent authority (missing deadlines to submit a notification, create a plan, etc.).

THE CONTEXT OF THE CITY OF BELGRADE

The area of the City of Belgrade covers 322,268 hectares (the urban area being 35,996 hectares) and is administratively divided into 17 municipalities (Čukarica, Voždovac, Vračar, Novi Beograd, Palilula, Rakovica, Savski Venac, Stari Grad, Zemun, Zvezdara, Barajevo, Grocka, Lazarevac, Obrenovac, Mladenovac, Sopot, Surčin).

The city of Belgrade is a suitable ground for studying various misdemeanors against the environment, considering the scale and dynamics of economic relations within it, the coexistence of a large number of people, internal and external migrations, the availability of various natural resources, and the presence of distinctly urban as well as rural areas.

Tens of thousands of business entities are registered in Belgrade. The largest thermal power plant in Serbia, with six blocks of a total installed capacity of 1.765,5 MW, is located on the right bank of the Sava River near Obrenovac and is the single largest producer of electricity in the Serbian power system, producing more than 8 billion kilowatt-hours annually. Belgrade has eight heating plants and five boiler rooms. The city of Belgrade lies at the confluence of the Sava River into the Danube, two significant rivers within the country. Given these data and considering that economic and industrial factors significantly contribute to environmentally harmful behaviors,²⁹ it is clear that the territory of the City of Belgrade is most exposed to various possibilities of environmental endangerment. Practically, of all misdemeanors in the field of environmental protection that are in force in domestic law, only those related to ensuring the protection of national parks could not be committed on the territory of the City of Belgrade.

Regarding the activities of the Misdemeanor Court in Belgrade during the observed five-year period,³⁰ 17 cases were filed in 2017 for misdemeanors stipulated in the Environmental Protection Law, 13 convictions were issued, one acquittal, and nine decisions to terminate proceedings, while no decisions to dismiss the request were made. In 2018, 17 cases were filed, 10 convictions were issued, two acquittals, and 20 decisions to terminate proceedings, while two cases resulted in a decision to dismiss the request. In 2019, 62 cases were filed, 12 convictions were issued, two acquittals, and nine decisions to terminate proceedings, while 16 cases resulted in a decision to dismiss the request. In 2020, 32 cases were filed, five convictions were issued, no acquittals,

²⁹ See more in: Stevanović, A. (2015). *Ekološki kriminalitet, Kaznena reakcija u Srbiji (V deo)*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Law, 301-312.

³⁰ Notification from the Misdemeanor Court in Belgrade, no. SU II – 17a 229/2023 -1 from October 10, 2023.

12 decisions to terminate proceedings, and one case resulted in a decision to dismiss the request. In 2021, 7 cases were filed, 11 convictions were issued, no acquittals, 21 decisions to terminate proceedings, and two cases resulted in a decision to dismiss the request. Finally, in 2022, 23 cases were filed, nine convictions were issued, no acquittals, 20 decisions to terminate proceedings, and one case resulted in a decision to dismiss the request.

CRIMINOLOGICAL PERSPECTIVE

Legal entities, particularly business entities, mainly participate in creating negative effects on environmental goods. It is a fact that environmentally harmful activities or omissions of business entities as legal entities, especially those classified under “heavy industry,” generate a higher intensity of endangering, harming, or destroying an environmental good in a shorter time. In the context of today’s dominance of the capitalist cultural and social model over others, it is clear that profit-making can be understood as an imposed goal, which is easier to achieve by disregarding certain regulations, such as those mandating the installation of filters, purifiers, and many other reduction devices.³¹ Reviewing the formulations of domestic positive provisions regulating this matter, which is also the case in almost all legislations, two types of duties can be observed.³² The first is preventive and represents the avoidance, at one’s own expense, of harmful effects by installing filters and similar devices. The second group of duties relates to the mandatory remediation of inflicted damage based on the principle of material liability. In both cases, it is necessary to forego certain material resources or a certain future income, which, of course, is not in the interest of the business entity.

The economic cause of environmental crime can also be discussed from the state’s perspective, not just that of business entities, i.e., the ways in which the state consciously or unconsciously encourages current and potential perpetrators, primarily of environmental crimes and then other offenses. Namely, sanctions for violating imperative environmental regulations are far more likely to be imposed on, besides natural persons, legal entities with economic activities that do not operate with large revenues, do not employ a large number of people, and whose activities are not of vital importance for the functioning of a society. Simply put, frequent and harsh sanctioning of large business entities would jeopardize their operations and thereby the livelihood

³¹ Notification from the Misdemeanor Court in Belgrade, no. SU II – 17a 229/2023 -1 from October 10, 2023

³² *Ibid.*

of a large number of employees in such systems, leading to a higher unemployment rate and opening a whole range of socio-economic issues, which are typically a significant pressure on any state authority.

From the perspective of state authority, it is far more profitable to tolerate sometimes even flagrant violations of relevant regulations protecting an environmental good by large economic systems that contribute significant financial resources to the state budget through tax obligations. The type of activity is very significant in this context, as in some cases, the environmental interest will be suppressed in order to improve the state of the country.³³ Therefore, it can be concluded that larger economic systems, in the previously mentioned sense, and their responsible persons have a sort of *de facto immunity*.³⁴

The participation of individuals, not as responsible persons within legal entities but as natural persons, should also be considered when discussing the economic set of causes for environmental misdemeanors. Although it was previously stated that business entities as legal entities mainly participate in creating negative effects on environmental goods, it does not mean that environmental offenses committed by individuals should be overlooked.

Environmental offenses are typically associated with a significant *dark figure*.³⁵ This can be primarily explained by the large number of prescribed misdemeanors in the field of environmental protection. The situation regarding prescribed criminal offenses in this area is somewhat different since they are typically of a *consequential, temporal, and spatial* nature. This is further complicated by establishing causality between action and consequence, which requires expert knowledge and sometimes a demanding process involving various measurements, etc. On the other hand, most misdemeanors prescribed by the Environmental Protection Law, other sectoral laws and by-laws at both the republic and city levels, are *conduct offenses*, so establishing that an objective misdemeanor wrong has been committed does not require determining the occurrence of a consequence and its causal relationship with the action.

Finally, the doctrine highlights another important perceptual characteristic (a view predominantly held by the general public) of environmental

³³ Let us consider the possibility that while excavating coal, a certain power industry giant violates a penal norm aimed at protecting some environmental value. There is a certain possibility that the *stricto iuris* behavior of the state authorities could jeopardize the operation of that economic system, and thereby the distribution of electricity, which is certainly of vital importance to society.

³⁴ Ignjatović, Đ. (2011). *Kriminologija*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.

³⁵ This assertion is of a conditional nature since it is based on the experiential observation of the author, without reliance on a self-incrimination study, for example, which could validly confirm the existence of this phenomenon from a methodological standpoint, but certainly not its extent.

offenses, that they are so-called *victimless crimes*.³⁶ This essentially means that the consequences of a misdemeanor (though rarely included in the substance of the offense) are removed from the personal and property goods of a person.

Specific Effects of Negative Environmental Consequences on Everyday Human Life

According to the World Health Organization (WHO) data published for the year 2022,³⁷ air pollution is the second largest risk factor for non-communicable diseases and one of the main health risks, causing diseases such as lung cancer, stroke, heart disease, acute and chronic respiratory diseases, including asthma. About 89 % of premature deaths occur in low- and middle-income countries. Considering the Annual Report on the State of Air Quality in the Republic of Serbia for 2020,³⁸ the territory of the city of Belgrade belongs to the third (worst) category of air quality. The annual average concentration of sulfur dioxide above the limit value ($50 \mu\text{g}/\text{m}^3$) in 2020 was not recorded in Belgrade. However, the daily limit value ($125 \mu\text{g}/\text{m}^3$) was exceeded in the capital city (2 days in the center of Obrenovac, Mostar, Vračar, and New Belgrade each for one day). Hourly values (limit value $350 \mu\text{g}/\text{m}^3$) were not exceeded in Belgrade.

According to a study on the impacts of air pollution on human health,³⁹ specific health effects attributed to exposure to ambient PM_{2.5} concentrations above $10 \mu\text{g}/\text{m}^3$ were estimated. Hourly PM_{2.5} concentrations were collected from 13 air pollution monitoring stations in the Belgrade district in June and July of 2021. The average PM_{2.5} concentration for the two-month monitoring from all sampling sites in the city was $14.8 \mu\text{g}/\text{m}^3$, the maximum daily concentration was $55.7 \mu\text{g}/\text{m}^3$, and the maximum hourly concentration was $365 \mu\text{g}/\text{m}^3$. The development of diseases such as stroke, ischemic heart disease (IHD),

³⁶ See more in: Batrićević, A., Paunović, N. (2018). Environmental terrorism-victimological aspects and preventive mechanisms. *Themis*, 21(1), 67–89.

³⁷ WHO (2022). *Ambient (outdoor) air pollution*. Available at: [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health?gclid=EAIaIQobChMImlLL-pebZgQMvluN3Ch10jw5tEAAYASAAEgK3gvD_BwE](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health?gclid=EAIaIQobChMImlLL-pebZgQMvluN3Ch10jw5tEAAYASAAEgK3gvD_BwE), accessed on October 13, 2023.

³⁸ Knežević, J., Jović, B., Marić Tanasković, M., Ljubičić, A., Stamenković, D., Dimić, B. (2021). *Kvalitet vazduha u Republici Srbiji 2020. godine*. SEPA. Available at: http://www.sepa.gov.rs/download/izv/Vazduh_2020.pdf, accessed on October 13, 2023.

³⁹ Čujić, M., Čirović, Ž., Đolić, M., Janković-Mandić, L., Radenković, M., Onjia, A. (2023). Assessment of the burden of disease due to PM_{2.5} air pollution for the Belgrade district. *Thermal Science*, 104-104.

chronic obstructive pulmonary disease (COPD), and lung cancer due to PM_{2.5} pollution was estimated according to the WHO methodology for assessing health risks from air pollution. The model used for this assessment is based on a proportion defined as the part of the health effect related to exposure to air pollution in an at-risk population. The estimated proportion (share) was 19.4 % for stroke, 27.2 % for IHD, 15.3 % for COPD, and 9.0 % for lung cancer. The estimated number of cases attributable to 100,000 people in the at-risk population, due to PM_{2.5} air pollution, for stroke, IHD, COPD, and lung cancer was 28, 34, 15, and 8, respectively. According to research by *The Guardian*⁴⁰ and the accompanying analysis of this research, pollution data for the summer months suggest estimates that fine particles are responsible for every fifth stroke, every fourth case of ischemic heart disease, and one out of 11 cases of lung cancer in Belgrade.

In the city of Belgrade, it is planned that there will be 4,568 hectares of water bodies, or 5.9 % of the total territory, which is an increase compared to 2010 when there were 3,810 hectares of water bodies (4.9 %). The river courses of the Sava and Danube cover a total area of 10,000 hectares, of which 6,700 hectares are riverbanks and about 3,000 hectares are water bodies. About 29 km of embankments and quays have been built along approximately 153 km of coastline. The main recipients on the left bank of the Sava, Danube, and Tamiš are the drainage canals Galovica, Petrac, Vizelj, Kalovita, and Sibnica. On the right bank of the Sava and Danube, there are many torrential streams that are natural recipients of surface waters. Residents of Belgrade are threatened by floods in several ways. The northern part of the city is endangered by the high water levels of the Sava and Danube. About 100 smaller watercourses of torrential nature also pose a threat, causing dangerous floods. The city of Belgrade does not have a facility for treating municipal wastewater, meaning that all wastewater from the sewage system and septic tanks ends up directly in the rivers.⁴¹ About 60 Olympic pools of feces are poured into the Sava and Danube annually.⁴² Wastewater is one of the main pollutants of surface and groundwater, especially industrial wastewater and landfill leachate, which are

⁴⁰ The Guardian (2023). *Belgrade: the city where dirty air is seen as a 'consequence of economic growth'*. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/22/belgrade-serbia-air-pollution>, accessed on October 13, 2023.

⁴¹ Zdravković, N. (2023). *Da li kroz Srbiju teku dva Dunava i kako je to moguće? Zagađenje utiče na zdravlje ljudi, ali i na ekosisteme*. National Geographic Srbija. Available at: <https://nationalgeographic.rs/zivotna-sredina/a41565/Kakvo-je-stanje-reke-Dunav-u-Srbiji.html>, accessed on October 13, 2023.

⁴² Vasiljević, B. (2021). *Direktno sa slavine voda se pije u Beogradu, Beču i Budimpešti*. Politika. Available at: https://www.bvk.rs/wp-content/uploads/2021/07/Politika_11_07_2021-min-min.pdf, accessed on October 13, 2023.

not treated in Belgrade.⁴³ In Serbia, there is no systematic monitoring of the health consequences of polluted waters, and thus rivers, on people. A more comprehensive picture of the water situation is given by the environmental status, measured by the Environmental Protection Agency, which can provide a clearer insight into the consequences for the health of the population. According to the latest available report on the health safety of surface waters used for water supply and recreation in the Republic of Serbia for 2020, there are 5 controlled public bathing areas (rivers, lakes) in Belgrade, with one deviating from the regulation in terms of physical-chemical, microbiological, and combined aspects. The results of testing surface waters used for water supply in the Republic of Serbia in 2020 show that there are 3 such controlled surface waters in Belgrade, with one of them not meeting the regulatory requirements in terms of microbiology.⁴⁴

According to the latest report on the health safety of drinking water from public waterworks and water facilities in the Republic of Serbia for the year 2021, there were 7 controlled public waterworks in Belgrade, 2 of which had “combined” unsuitability (physical-chemical and microbiological). The most common causes of microbiological unsuitability of drinking water in the Belgrade area and the city itself are the increased presence of aerobic mesophilic bacteria and total coliform bacteria, and the most common causes of physical-chemical unsuitability are increased values of ammonia and so-called turbidity.⁴⁵

Belgrade’s water on the right bank of the Sava, in the old part of Belgrade, belongs to the category of moderately hard waters, while in the municipalities of New Belgrade and Zemun, it belongs to hard waters. It also

⁴³ Đuranović S. (2019). *Izveštaj o kvalitetu otpadnih i površinskih voda (recipijenta) i higijensko-sanitarnom stanju deponija na teritoriji Republike Srbije na osnovu ispitivanja izvršenih u mreži institucija javnog zdravlja u 2018. godini*. Institute of Public Health of Serbia “Dr. Milan Jovanović Batut”. Available at: <https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Izvestaj%20otpadne%20vode%202018.pdf>, accessed on October 13, 2023.

⁴⁴ Jovanović, D., Živadinović, D., Komazec, I. (2021). *Izveštaj o zdravstvenoj ispravnosti površinskih voda koje se zahvataju za vodosnabdevanje i koriste za rekreaciju u Republici Srbiji u 2020. godini*. Institute of Public Health of Serbia “Dr. Milan Jovanović Batut”. Available at: <https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Izvestaj%20povrsinske%20vode%202020.pdf>, accessed on October 13, 2023.

⁴⁵ Knežević, T. (2022). *Izveštaj o zdravstvenoj ispravnosti vode za piće javnih vodovoda i vodnih objekata u Republici Srbiji za 2021. godinu*. Institute of Public Health of Serbia “Dr. Milan Jovanović Batut”. Available at: <https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/higijena/Godisnji%20vode%20za%20pice%202021.Pdf>, accessed on October 13, 2023.

contains aluminum, lead, mercury, asbestos, organochlorine compounds due to excessive chlorination, as well as mechanical deposits due to poor pipes.⁴⁶

Numerous diseases arise as a result of consuming unsuitable drinking water. According to the report of the Institute of Public Health of Serbia for the period from 2017 to 2021, a total of three waterborne epidemics were registered with 77 affected individuals. The highest number of affected individuals in relation to the number of waterborne epidemics was registered in 2018.

When planning the creation of green urban areas, a problem is the lack of knowledge and the absence of constant monitoring of the relationship and impact between land use policy, spatial potential, changes in attitudes and needs, and quality of life. In the past few decades in Belgrade, the functions and purposes of space have not been comprehensively considered, resulting in a lack of functional and rational spatial organization of the city. The importance of greenery in cities is multifaceted: it improves climatic conditions in the urban environment; it affects the regulation of air temperature, pressure, and air currents; reduces the level of municipal noise; increases air humidity; prevents soil erosion; protects from excessive sunlight exposure, etc. Besides the ecological-biological function of greenery, the recreational and aesthetic functions are also significant.

FINAL CONSIDERATIONS

The analysis of the fundamental features of protection through misdemeanor law in the field of environmental protection in Belgrade during the observed period points to several issues that deserve critical scrutiny. Firstly, it appears that the legislator, when prescribing misdemeanors in regulations governing environmental protection, insufficiently utilizes the possibilities provided in the Misdemeanor Law, which could contribute to the efficiency of the process. This primarily refers to not prescribing a longer period necessary for the statute of limitations on misdemeanor proceedings, as well as hesitation to prescribe a fixed monetary fine for certain offenses to apply the misdemeanor notice as a means of simplifying the process. It seems necessary to more frequently prescribe community service as a punishment (either principal or secondary) for environmental misdemeanors, with the aim that the convicted agree to it, thus avoiding a monetary fine whose amount should have a corresponding deterrent effect. This approach would strengthen the

⁴⁶ AquaFilter (2023). *Kvalitet vode za piće u Beogradu: Problemi i rešenje*. Available at: <https://aquafiltersrbija.rs/o-vodi/kvalitet-vode-za-pice-u-beogradu/>, accessed on October 13, 2023.

capacity for better environmental maintenance (cleaning actions, afforestation, tree marking, etc.), with the potential for further development of environmental awareness.

The largest flaw in the normative framework of the protection of the environment through misdemeanor law is the significant non-penal zone that exists between environmental offenses subject to the response of criminal law and those prescribed as misdemeanors. In other words, the misdemeanor system in this field lacks true environmental, consequential offenses. By filling the catalog of misdemeanors in the field of environmental protection, situations would be avoided where harmful activities that do not constitute, in a qualitative and quantitative sense, an offense requiring the response of criminal law remain outside any penal response, given that under the current normative state of affairs, it is not possible to react to those acts that simultaneously do not create an environmentally harmful consequence *to a large extent or over a great area* but represent an equal or even greater threat to the environment through the continuous accumulation of consequences they produce. With this in mind, it is necessary to prescribe true environmental criminal offenses from the Criminal Code as misdemeanors, without the objective conditions related to the measure and location of the consequence. This way, the penal response in this area would be gradationally harmonized, making a functional system in which, according to the principle of *ultima ratio*, criminal prosecution would be intended for the most severe environmental offenses, while the response of misdemeanor law in a broader scope would be directed against other environmentally harmful offenses. This is also because, according to the doctrine, which the legislator accepts, misdemeanors form a component of penal, not predominantly administrative law.

The research results related to the representation of misdemeanors from the Environmental Protection Law in the case law of the Misdemeanor Court in Belgrade indicate an unexpectedly small number of cases formed during the observed period, with a total of 60 convictions. Such a state of affairs clearly does not correspond to empirical indicators related to the relatively unfavorable condition of soil, air, and water in Belgrade, as well as other indicators of a healthy environment. In this sense, it can be concluded that the dominant problem is not in the mechanisms of procedural misdemeanor law, although we have pointed out several segments that could further contribute to efficiency, rather that it lies in the *detection of environmental misdemeanors, the capacities of authorities responsible for detecting and preventing environmental misdemeanors*, along with the previously highlighted issue of normative flaws related to the insufficient representation of true environmental offenses in the misdemeanor system, which applies to both national and city regulations that prescribe misdemeanors in the field of environmental protection.

BIBLIOGRAPHY

- Batričević, A., Paunović, N. (2018). Environmental terrorism-victimological aspects and preventive mechanisms. *Themis*, 21(1).
- Bell, S., McGillivray, D. (2006). *Environmental Law*, Oxford, New York: Oxford University Press, 6th Edition.
- Ćujić, M., Ćirović, Ž., Đolić, M., Janković-Mandić, L., Radenković, M., Onjia, A. (2023). Assessment of the burden of disease due to PM2.5 air pollution for the Belgrade district. *Thermal Science*.
- Ignjatović, Đ. (2011). *Kriminologija*. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.
- Joldžić, V. (2014). Ekološki delikti i kazne: stvarno i potrebno. In: Kron, L. (ed.), *Prestup i kazna: de lege lata et de lege ferenda*. Belgrade: Institute for Criminological and Sociological Research.
- Joldžić, V., Stanković, V. (2016). O uspostavljanju, te potrebama i mogućnostima daljeg razvoja kaznenopravne zaštite životne sredine. *Journal of the Institute of Criminological and Sociological Research*, 35(3).
- Milić, I. (2016). Da li je krivično delo uvek najteže kazneno delo? (I deo), *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 3/2016.
- Stajić, Lj. (2018) Praksa Prekršajnog suda u Novom Sadu u oblasti zaštite životne sredine. *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 52(4).
- Stevanović, A. (2015). Ekološki kriminalitet, *Kaznena reakcija u Srbiji (V deo)*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Law.
- Stevanović, A. (2020). Environmental Crime: Criminological Reflections. In: *The Criminal Law Protection of our Common Home: 7th AIDP Symposium for Young Penalists*.
- Yeremeyev, I., Dychko, A., Remez, N., Kraychuk, S., Ostapchuk, N. (2021). Problems of sustainable development of ecosystems. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 628(1) 012014. IOP Publishing.

Laws and Other Regulations

- Air Protection Law, *Official Gazette of RS*, no. 36/2009, 10/2013, and 26/2021.
- Constitution of the Republic of Serbia, *Official Gazette of RS*, no. 98/2006 and 115/2021.
- Criminal Code *Official Gazette of RS*, no. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 and 35/2019.
- Decision on the Disposal and Treatment of Atmospheric and Wastewater in the City of Belgrade, *Official Gazette of the City of Belgrade*, no. 6/2010 and 29/2014.
- Decision on the Management of Municipal, Internal, and Non-Hazardous Waste, *Official Gazette of the City of Belgrade*, no. 71/2019, 78/2019, and 26/2021.
- Environmental Protection Law *Official Gazette of RS*, no. 135/2004, 36/2009, 36/2009, 72/2009, 43/2011, 14/2016, 76/2018, 95/2018, and 95/2018.
- Law on Local Self-Government, *Official Gazette of RS*, no. 129/2007, 83/2014, 101/2016, 47/2018, and 111/2021.

- Law on Misdemeanors, *Official Gazette of RS*, no. 65/2013, 13/2016, 98/2016, 91/2019, 91/2019, and 112/2022.
- Law on the Capital City, *Official Gazette of RS*, no. 129/2007, 83/2014, 101/2016, 37/2019, and 111/2021.
- Misdemeanor Court in Belgrade, Pr. 93342/2018.
- Statute of the City of Belgrade, *Official Gazette of the City of Belgrade*, No. 39/2008.
- Waste Management Law, *Official Gazette of RS*, no. 36/2009, 88/2010, 14/2016, 95/2018, and 35/2023.
- Water Law, *Official Gazette of RS*, no. 30/2010, 93/2012, 101/2016, 95/2018, and 95/2018.

Internet and other sources

- AquaFilter (2023). *Kvalitet vode za piće u Beogradu: Problemi i rešenje*. Available at: <https://aquafiltersrbija.rs/o-vodi/kvalitet-vode-za-pice-u-beogradu/>, accessed on October 13, 2023.
- Đuranović S. (2019). *Izveštaj o kvalitetu otpadnih i površinskih voda (recipijenata) i higijensko-sanitarnom stanju deponija na teritoriji Republike Srbije na osnovu ispitivanja izvršenih u mreži institucija javnog zdravlja u 2018. godini*. Institute of Public Health of Serbia “Dr. Milan Jovanović Batut”. Available at: <https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Izvestaj%20otpadne%20vode%202018.pdf>, accessed on October 13, 2023.
- Jovanović, D., Živadinović, D., Komazec, I. (2021). *Izveštaj o zdravstvenoj ispravnosti površinskih voda koje se zahvataju za vodosnabdevanje i koriste za rekreaciju u Republici Srbiji u 2020. godini*. Institute of Public Health of Serbia “Dr. Milan Jovanović Batut”. Available at: <https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Izvestaj%20povrsinske%20vode%202020.pdf>, accessed on October 13, 2023.
- Knežević, J., Jović, B., Marić Tanasković, M., Ljubičić, A., Stamenković, D., Dimić, B. (2021). *Kvalitet vazduha u Republici Srbiji 2020. godine*. SEPA. Available at: http://www.sepa.gov.rs/download/izv/Vazduh_2020.pdf, accessed on October 13, 2023.
- Knežević, T. (2022). *Izveštaj o zdravstvenoj ispravnosti vode za piće javnih vodovoda i vodnih objekata u Republici Srbiji za 2021. godinu*. Institute of Public Health of Serbia “Dr. Milan Jovanović Batut”. Available at: <https://www.batut.org.rs/download/izvestaji/higijena/Godisnji%20vode%20za%20pice%202021.Pdf>, accessed on October 13, 2023.
- Notification from the Misdemeanor Court in Belgrade, no. SU II – 17a 229/2023 -1 from October 10, 2023.
- The Guardian (2023). *Belgrade: the city where dirty air is seen as a ‘consequence of economic growth’*. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2023/sep/22/belgrade-serbia-air-pollution>, accessed on October 13, 2023.
- Vasiljević, B. (2021). *Direktno sa slavine voda se pije u Beogradu, Beču i Budimpešti*. Politika. Available at: https://www.bvk.rs/wp-content/uploads/2021/07/Politika_11_07_2021-min-min.pdf, accessed on October 13, 2023.

- WHO (2022). *Ambient (outdoor) air pollution*. Available at: [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health?gclid=EAIAIQobChMImLL-pebZgQMvluN3Ch10jw5tEAAYASAAEgK3gvD_BwE](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health?gclid=EAIAIQobChMImLL-pebZgQMvluN3Ch10jw5tEAAYASAAEgK3gvD_BwE), accessed on October 13, 2023.
- Zdravković, N. (2023). *Da li kroz Srbiju teku dva Dunava i kako je to moguće? Zagađenje utiče na zdravlje ljudi, ali i na ekosisteme*. National Geographic Srbija. Available at: <https://nationalgeographic.rs/zivotna-sredina/a41565/Kakvo-je-stanje-reke-Dunav-u-Srbiji.html>, accessed on October 13, 2023.

*Dr Vladimir Marjanski**
Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu
ORCID: 0000-0002-2255-4026

ODLUKA SKUPŠTINE O PODNOŠENJU TUŽBE (POKRETANJU SPORA) ZA ISKLJUČENJE ČLANA DRUŠTVA S OGRANIČENOM ODGOVORNOŠĆU**

SAŽETAK: Isključenje člana iz društva s ograničenom odgovornošću je jedan od osnova za prestanak članskog odnosa u višečlanim društvima s ograničenom odgovornošću. Zakon o privrednim društvima razlikuje dva postupka isključenja člana iz društva s ograničenom odgovornošću: 1) isključenje člana odlukom skupštine (tzv. vansudsko isključenje) i 2) isključenje člana odlukom suda, u zavisnosti od razloga zbog kojih se isključenje vrši. Odluka skupštine o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana iz društva je u srpskom pravu osnovni preduslov za vođenje spora za isključenje člana kada se u svojstvu tužioca javlja društvo. Iako ova odluka predstavlja samo inicijalni akt kojim se stvara ovlašćenje za podnošenje tužbe za isključenje člana iz društva, njenom detaljnom analizom otvara se niz značajnih pitanja. U vezi sa odlukom skupštine o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana iz društva u radu je analizirano nekoliko najznačajnijih pitanja: pitanje pravnog karaktera te odluke i njene veze sa sadržinom tužbe za isključenje člana, pitanja u vezi sa postupkom donošenja ove odluke (pitanje nadležnosti, kvoruma, većine

* e-mail: v.marjanski@pf.uns.ac.rs, redovni profesor.

Rad je rezultat istraživanja na Projektu „Pravna tradicija i novi pravni izazovi“ u 2023. čiji je nosilac Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.

** Rad je primljen 8. 12. 2023, a prihvaćen je za objavljivanje 22. 12. 2023. godine.

za donošenje odluke, lica sa pravom glasa povodom donošenja te odluke, pitanje ko može inicirati donošenje predmetne odluke), kao i pitanje njene sadržine.

Ključne reči: isključenje člana, odluka skupštine o podnošenju tužbe za isključenje, tužba za isključenje člana iz društva, društvo s ograničenom odgovornošću

UVODNE NAPOMENE

Isključenje člana iz društva je jedan od osnova prestanka članskog odnosa u višečlanim društvima s ograničenom odgovornošću (društva sa dva ili više članova).¹ Isključenje se od drugih pravnih osnova prestanka članskog odnosa u društvu, koji nastupaju na dobrovoljnoj osnovi po osnovu izražene volje člana društva (prenosa celokupnog udela,² istupanja iz društva,³ izvršenja prava nesaglasnog člana⁴ i povlačenja i poništenja udela člana društva⁵), razlikuje po tome što u slučaju isključenja članski odnos prestaje protivno volji člana društva koji se isključuje (tzv. prisilno udaljenje iz društva). U postupku isključenja interesi društva i člana u odnosu na koga je pokrenut postupak isključenja međusobno su suprotstavljeni. Postupak isključenja podrazumeva vertikalni odnos društvo–član u odnosu na koga je pokrenut postupak isključenja, pa je jedna od posledica isključenja člana sticanje sopstvenog udela u korist društva.⁶ Dakle, povodom isključenja iz društva ne uspostavlja se neposredan odnos između članova društva (tzv. horizontalni odnos),⁷ već je reč o

¹ Isključenje iz društva nije moguće kod jednočlanih društava s ograničenom odgovornošću jer bi isključenjem člana društvo ostalo bez članova. Osim toga pravno je nemoguće da jedini član sa 100 % udela sebe isključi iz društva.

² Prenos celokupnog udela moguće je izvršiti ugovorom o prenosu udela na drugog člana društva ili treće lice u skladu sa odredbama čl. 160–175. Zakona o privrednim društvima (*Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, 83/2014. – dr. zakon, 5/2015, 44/2018, 95/2018, 91/2019. i 109/2021. – dalje u tekstu i fusnotama ZPD). Takođe, članu može prestati članski odnos i prenosom celokupnog udela na samo društvo u postupku i pod uslovima koji su predviđeni za sticanje sopstvenog udela društva koji su regulisani čl. 157. ZPD.

³ Istupanje iz društva se vrši u skladu sa odredbama čl. 187–193. ZPD.

⁴ Izvršenje prava nesaglasnog člana vrši se u skladu sa odredbama čl. 474–477. ZPD.

⁵ Povlačenje i poništenje udela člana vrši se u skladu sa odredbama čl. 155. ZPD.

⁶ V.: ZPD, čl. 157, st. 2, t. 2.

⁷ Primera radi isključenje se ne sprovodi zbog neposredne povrede interesa članova društva (npr. zbog toga što je nekom od članova neposredno pričinjena šteta od strane drugog člana društva), već zbog povrede interesa društva kao posebnog subjekta prava.

odnosu između društva i člana (tzv. vertikalni odnos).⁸ Čak i kad se postupak radi isključenja iz društva vodi po osnovu derivativne tužbe koju podnosi određeni član u svoje ime, a za račun društva,⁹ ni tada se ne radi o odnosu između članova, jer se ta tužba podnosi za račun to jest u interesu društva čiji je interes suprotstavljen interesu člana u odnosu na koga se vodi postupak za isključenje.¹⁰

Zakon o privrednim društvima razlikuje dva postupka isključenja člana iz društva s ograničenom odgovornošću: 1) isključenje člana odlukom skupštine (tzv. vansudsko isključenje)¹¹ i 2) isključenje člana odlukom suda,¹² u zavisnosti od razloga zbog kojih se isključenje vrši.¹³ Isključenje člana odlukom skupštine društva moguće je samo iz dva razloga: zbog neizvršenja obaveze uplate odnosno unošenja uloga u društvo i zbog neizvršenja obaveze vršenja

⁸ Isključenje se vrši zbog povrede interesa društva kao posebnog subjekta prava (primera radi zbog neizvršenja obaveze uplate odnosno unošenja uloga, neizvršenja obaveze na dodatne uplate, prouzrokovanja štete društvu, neizvršenja posebnih dužnosti prema društvu, zbog sprečavanja ili otežavanja poslovanja društva i dr.).

⁹ V.: ZPD čl. 196, st. 7.

¹⁰ Naročito je važna obaveza lojalnog postupanja člana prema društvu. Svaki član treba da doprinese ostvarivanju zajedničkog cilja zbog kojeg je društvo osnovano. V.: Jurić, D., (2023). „Isključenje člana iz društva s ograničenom odgovornošću“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 1/2023, 270.

¹¹ V.: ZPD, čl. 195. i 179, st. 5–7. U vezi sa isključenjem člana odlukom skupštine videti opširnije kod Šogorov, S. (2012). „Isključenje člana iz društva s ograničenom odgovornošću odlukom skupštine (kaduciranje)“. *Pravo i privreda*, 4–6/2012, 63–73.

¹² V.: ZPD, čl. 196–197.

¹³ Detaljnija analiza razloga za isključenje člana iz društva s ograničenom odgovornošću odlukom suda izvršena je u radu: Šogorov, S. (2012). „Razlozi isključenja člana iz društva s ograničenom odgovornošću odlukom suda“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1/2012, 63–73. Za razliku od prava Republike Srbije, pravo Republike Hrvatske ne polazi od razloga za isključenje kao osnove razlikovanja postupaka za isključenje, već pravi razliku između isključenja na osnovu osnivačkog akta („temeljem društvenog ugovora“) kojim se onda moraju urediti određeni uslovi (ko može predložiti isključenje, razlozi za isključenje i dr.), postupak i posledice isključenja člana iz društva i isključenje na osnovu odluke suda („temeljem sudske odluke“) koje se može zasnivati samo na tzv. važnom razlogu. V.: opširnije kod Jurić, D., (2023). „Isključenje člana iz društva s ograničenom odgovornošću“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 1/2023, 269–289. Prema čl. 420, st. 3. Zakona o trgovačkim društvima Republike Hrvatske (*Narodne novine* br. 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23): „Važan razlog za isključenje člana iz društva je njegovo ponašanje kojim se onemogućuje ili znatno otežava postizanje cilja društva pa se zbog toga njegov ostanak u društvu čini za društvo nepodnošljivim.“ Slična rešenja kao i pravo Hrvatske, sadrže i austrijsko i nemačko pravo. Za pravo Austrije videti opširnije kod Günthner, S. (2021). *Der Ausschluss des Gesellschafters aus wichtigem grund bei der GMBH nach der Gesb-reform – Diplomarbeit*. Universität Linz, 2021.

dotadnih uplata.¹⁴ S druge strane, isključenje člana odlukom suda moguće je iz razloga određenih osnivačkim aktom ili iz drugih opravdanih razloga, a naročito ako član društva: 1) namerno ili grubom nepažnjom prouzrokuje štetu društvu, 2) ne izvršava posebne dužnosti prema društvu propisane Zakonom o privrednim društvima ili osnivačkim aktom i 3) svojim radnjama ili propuštanjem, protivno osnivačkom aktu, zakonu i dobrim poslovnim običajima sprečava ili u značajnoj meri otežava poslovanje društva.¹⁵

Institut isključenja člana iz društva s ograničenom odgovornošću je veoma kompleksan, a naročito u delu koji se odnosi na isključenje člana odlukom suda. Isključenje člana odlukom suda, iako prvenstveno spada u materiju kompanijskog prava, u značajnoj meri obuhvata i segmente građansko-procesnog prava, jer u vezi sa svojom primenom sadrži niz odredbi procesno-pravnog karaktera koje su delom obuhvaćene materijalno-pravnim zakonom tj. Zakonom o privrednim društvima.

U postupku isključenja člana iz društva odlukom suda moguće su dve vrste tužbi: 1) direktna tužba društva radi isključenja člana¹⁶ i 2) derivativna tužba¹⁷ radi isključenja člana.¹⁸ U zavisnosti od vrste tužbi razlikuju se i uslovi za otpočinjanje postupka isključenja pred sudom.

Kako obim ovog rada ne bi dozvolio analizu čitavog postupka isključenja člana na osnovu odluke suda, autor se opredelio da se predmet razmatranja u ovom radu odnosi pretežno na odluku skupštine društva o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana društva s ograničenom odgovornošću i sa njom povezana pitanja. Dodatni razlog iz kog se autor opredelio za detaljnu analizu ove vrste odluke skupštine leži u činjenici da se u uporednom pravu ona veoma retko sreće kao preduslov za podnošenje tužbe za isključenje člana iz društva s ograničenom odgovornošću odlukom suda.¹⁹

Odluka skupštine o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana iz društva je u srpskom pravu osnovni preduslov za vođenje spora za isključenje člana kada se u svojstvu tužioca javlja društvo. Iako ova odluka

¹⁴ V.: ZPD, čl. 195. i 179, st. 5–7.

¹⁵ V.: ZPD, čl. 196, st. 1.

¹⁶ V.: ZPD, čl. 196, st. 1–5.

¹⁷ V.: ZPD, čl. 196, st. 6.

¹⁸ U vezi sa derivativnom tužbom za isključenje člana iz društva videti opširnije kod Veličković, J. (2020). *Derivativna tužba*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 185–190.

¹⁹ Ovu vrstu odluke ne poznaju pravo Nemačke, Austrije i Hrvatske. Odluku skupštine o podnošenju tužbe poznaje pravo Slovenije. Videti Zakon o gospodarskih družbah, čl. 501. (*Uradni list RS*, št. 65/09. – uradno prečišćeno besedilo, 33/11, 91/11, 32/12, 57/12, 44/13. – odl. US, 82/13, 55/15, 15/17, 22/19. – ZPosS, 158/20. – ZIntPK-C, 18/21, 18/23. – ZDU-10 in 75/23).

predstavlja samo inicijalni akt kojim se stvara ovlašćenje za podnošenje tužbe za isključenje člana iz društva, kada se kao tužilac javlja društvo, njenom detaljnom analizom otvara se niz značajnih pitanja. U vezi sa odlukom skupštine o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana iz društva važno je analizirati nekoliko pitanja: pitanje pravnog karaktera odluke skupštine i njenu vezu sa sadržinom tužbe za isključenje člana, pitanja u vezi sa postupkom donošenja ove odluke (pitanje nadležnosti, kvoruma, većine za donošenje odluke, lica sa pravom glasa povodom donošenja te odluke, pitanje ko može inicirati donošenje predmetne odluke), kao i pitanje njene sadržine.

S obzirom na to da se spor radi isključenja člana može voditi po osnovu direktne (klasične) tužbe društva ili po osnovu derivativne (indirektne) tužbe, treba istaći da je odluka o podnošenju tužbe (odluka o pokretanju spora) za isključenje člana društva neophodan preduslov za vođenje spora radi isključenja člana samo u slučaju kada je podnosilac tužbe društvo (tzv. direktna tužba).

ODLUKA SKUPŠTINE O PODNOŠENJU TUŽBE (POKRETANJU SPORA) ZA ISKLJUČENJE ČLANA

Opšte napomene

Osnovni preduslov za vođenje postupka po tužbi društva (tzv. direktna tužba) za isključenje člana odlukom suda je postojanje odluke skupštine društva o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje. Društvo može tužbom koju podnosi nadležnom sudu zahtevati isključenje člana društva.²⁰ Odluku o podnošenju tužbe donosi skupština u skladu sa odredbama ZPD.²¹

Kada se analiziraju odredbe ZPD u vezi sa ovom odlukom skupštine, ono što se prvo može zapaziti jeste da se ona označava različitim nazivima u pojedinim delovima zakonskog teksta. U čl. 196. ZPD koji je posvećen postupku isključenja člana odlukom suda pominje se Odluka o podnošenju tužbe za isključenje člana društva.²² S druge strane, u čl. 200. ZPD koji je posvećen delokrugu skupštine društva s ograničenom odgovornošću ona se označava kao Odluka o pokretanju spora za isključenje člana društva.²³ Čini se da je terminološki ispravniji izraz Odluka o podnošenju tužbe za isključenje člana jer se njenim donošenjem još ne pokreće spor radi isključenja člana. Sudski

²⁰ V.: ZPD, čl. 196, st. 1.

²¹ V.: ZPD, čl. 196, st. 2.

²² V.: ZPD, čl. 196, st. 3.

²³ V.: ZPD, čl. 200, st. 1, t. 16.

spor radi isključenja člana, ne počinje donošenjem te odluke, već trenutkom podnošenja tužbe radi isključenja člana iz društva. S druge strane, donošenje odluke skupštine o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana iz društva predstavlja samo preduslov za podnošenje tužbe za isključenje člana društva, kada se u svojstvu tužioca u tom sudskom sporu javlja društvo.

Pravni karakter odluke o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana i veza sa tužbom za isključenje člana

Nezavisno od pomenutih terminoloških razlika u vezi sa nazivom ove odluke u različitim delovima zakonskog teksta, nesporno je da se ovom odlukom ne odlučuje neposredno o statusu člana društva. Član društva se predmetnom odlukom ne isključuje iz društva i ona nije neposredni pravni osnov prestanka članskog odnosa. Sledstveno tome, takva odluka nije pravni osnov kojim bi se izdejstvovalo brisanje člana iz registra tj. registraciju prestanka članskog odnosa u APR.²⁴

Sa materijalnopravnog aspekta predmetna odluka ima samo karakter inicijalnog akta čijim se donošenjem stvara ovlašćenje za podnošenje tužbe tj. vođenje spora za isključenje člana iz društva odlukom suda. Podnošenju tužbe za isključenje kada se u svojstvu tužioca javlja društvo, mora prethoditi odluka skupštine društva o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana. U tom smislu ova odluka skupštine razlikuje se od odluke o isključenju člana iz društva, koju skupština može doneti samo u slučaju neizvršenja obaveze uplate odnosno unošenja uloga²⁵ i neizvršenja obaveze vršenja dodatnih uplata,²⁶ a koja za razliku od odluke skupštine o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana, predstavlja neposredan pravni osnov za prestanak članskog odnosa i registraciju brisanja člana tj. prestanka članskog odnosa iz registra.

Kao inicijalni akt, odluka o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana društva vodi ka sudskom sporu radi isključenja člana iz razloga određenih osnivačkim aktom ili iz drugih opravdanih razloga (pojedini su primerično navedeni zakonom),²⁷ koji ne predstavljaju dva gorepomenuta

²⁴ To mogu biti samo odluka skupštine o isključenju člana zbog neizvršenja obaveze uplate odnosno unošenja uloga i neizvršenja obaveze na dodatne uplate i pravnosnažna presuda suda o isključenju člana iz društva.

²⁵ V.: ZPD, čl. 195, st. 1. a u vezi sa čl. 48, st. 7.

²⁶ V.: ZPD, čl. 179, st. 5.

²⁷ Prema čl. 196, st. 1. to su sledeći primerično navedeni razlozi: „Ako član društva: 1) namerno ili grubom nepažnjom prouzrokuje štetu društvu, 2) ne izvršava posebne dužnosti prema društvu propisane Zakonom o privrednim društvima ili osnivačkim aktom i

razloga (neizvršenje činidbe uloga ili dodatne uplate). U tom smislu ovakvom odlukom skupštine samo se formira i izražava volja društva da tužbom pokrene spor za isključenje člana.²⁸ Kao što je gore pomenuto sudski spor radi isključenja člana, međutim, ne počinje donošenjem te odluke, već trenutkom podnošenja tužbe radi isključenja člana iz društva, kao aktom kojim se ta skupštinska odluka realizuje, a gde donošenje skupštinske odluke o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana predstavlja samo stvaranje ovlašćenja za društvo da podnese tužbu radi isključenja člana iz društva.

Sa procesnog aspekta podnošenje tužbe radi isključenja člana od strane društva, u svojstvu tužioca, bez prethodnog donošenja odluke skupštine o pokretanju spora za isključenje člana društva, nije dozvoljeno i neminovno bi vodilo odbačaju tužbenog zahteva. Jedinstven je stav domaće sudske prakse da je odluka skupštine o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana preduslov, tj. procesna pretpostavka za vođenje ovog spora po osnovu tzv. direktne tužbe društva za isključenje člana. Bez donošenja takve odluke nedostajao bi pravnovaljani akt o formiranju i izražavanju volje društva za preduzimanje procesne radnje – podnošenje tužbe radi isključenja člana. Prema vladajućem stavu sudske prakse sa procesnog aspekta:

„Odluka skupštine o podnošenju tužbe je posebna procesna pretpostavka – uslov dozvoljenosti tužbe, a ne pitanje aktivne legitimacije, koje se ne može ni postaviti, jer je u ovim sporovima uvek i samo aktivno legitimisano društvo,²⁹ a pasivno legitimisan član čije se isključenje traži.“³⁰

S obzirom na to da tužba za isključenje člana predstavlja akt kojim se realizuje tj. praktično ostvaruje skupštinska odluka o podnošenju tužbe (pokretanju spora) i volja društva da se upusti u spor radi isključenja člana, ona se mora odnositi na istog člana odnosno članove koji su označeni u odluci. Ovo iz razloga što je tužba za isključenje člana izraz pravnog kontinuiteta sprovođenja odluke o podnošenju tužbe radi njegovog isključenja. U tom smislu

3) svojim radnjama ili propuštanjem, protivno osnivačkom aktu, zakonu i dobrim poslovnim običajima sprečava ili u značajnoj meri otežava poslovanje društva.”

²⁸ U vezi sa pravnom prirodom skupštinske odluke videti opširnije kod Arsić, Z., Marjanski, V. (2018). *Pravo privrednih društava*. Novi Sad, 255–256.

²⁹ U pravu Republike Slovenije, kao aktivno legitimisano lice (tužilac) u postupku radi isključenja člana može se javiti, pored društva, bilo koji član društva, nezavisno od procenta udela koji poseduje. U slučaju tužbe društva za isključenje člana koju podnosi uprava društva neophodno je prethodno doneti odluku skupštine o podnošenju tužbe. V.: *Zakon o gospodarskih družbah*, čl. 501.

³⁰ Iz odgovora na pitanja privrednih sudova utvrđenih na sednici Odeljenja za privredne sporove Privrednog apelacionog suda održanoj dana 26. 11. 2014. i 27. 11. 2014. i na sednici Odeljenja za privredne prestupe i upravno-računske sporove održanoj dana 3. 12. 2014. – *Sudska praksa privrednih sudova – Bilten* br. 4/2014).

važno je da sud u svakom konkretnom slučaju izvrši procenu veze skupštinske odluke o podnošenju tužbe i same tužbe. To se prvenstveno odnosi na lica – članove u odnosu na koje se tužbom pokreće spor radi isključenja.

Naime, odluka o podnošenju tužbe i tužba radi isključenja člana mogu se odnositi isključivo na članove društva s ograničenom odgovornošću. U sporu radi isključenja kao tužena strana tj. pasivno legitimisano lice može biti samo član društva čije se isključenje prethodnom skupštinskom odlukom o podnošenju tužbe radi isključenja traži. Ova tužba se ne može odnositi na lica koja nisu članovi društva (npr. direktore, članove nadzornog odbora, stvarne vlasnike po različitim osnovima, ukoliko ta lica istovremeno nisu članovi društva).³¹ Članom društva s ograničenom odgovornošću smatra se lice koje je u registru registrovano kao vlasnik udela. Svojstvo člana društva stiče se danom registracije vlasništva nad udelom u skladu sa zakonom o registraciji.³² S druge strane, svojstvo člana društva prestaje danom registracije prestanka svojstva člana društva u skladu sa zakonom o registraciji.³³ Iz navedenog proističe da tuženi može biti samo lice koje je registrovano kao član u APR, a ne i tzv. stvarni vlasnici po različitim osnovima koji nisu istovremeno i članovi društva.

Zbog neophodne pravne veze između skupštinske odluke o podnošenju tužbe i same tužbe, tužba se mora odnositi na istog člana odnosno članove koji su naznačeni u skupštinskoj odluci. Kako se skupštinska odluka o podnošenju tužbe može istovremeno odnositi na veći broj članova, isti članovi moraju se označiti i kao lica protiv kojih se podnosi tužba (tuženi). Tužbom svakako ne mogu biti obuhvaćeni oni članovi društva u odnosu na koje nije doneta odluka o podnošenju tužbe, niti lice koje na dan podnošenja tužbe nije član društva (drugo lice). Ipak, postavlja se pitanje kako postupiti ukoliko se tužba istovremeno odnosi na člana društva koji je obuhvaćen odlukom o podnošenju tužbe i člana i/ili neko drugo lice (npr. direktora društva) koje nije obuhvaćeno navedenom odlukom. U tom slučaju bi trebalo da dođe do delimičnog odbijanja tužbenog zahteva u odnosu na onog člana ili neko drugo lice koje nije obuhvaćeno skupštinskom odlukom. Razlika je samo u tome što bi u odnosu na člana koji nije obuhvaćen skupštinskom odlukom tužba bila odbačena zbog nepostojanja ovlašćenja za vođenje spora u odnosu na njega (nepostojanja skupštinske odluke o podnošenju tužbe – pokretanju spora u odnosu na njega), a u odnosu na drugo lice koje nije član društva odbijena zbog nedostatka pasivne legitimacije jer lice koje nije član društva uopšte ne može biti obuhvaćeno ovom vrstom tužbe, nezavisno od toga šta je pisalo u skupštinskoj odluci.

³¹ V.: Zakon o evidenciji stvarnih vlasnika (*Službeni glasnik RS*, br. 41/2018, 91/2019, 105/2021. i 17/2023), čl. 3, t. 3.

³² ZPD, čl. 143, st. 1.

³³ ZPD, čl. 143, st. 2.

Osim navedenog, pored toga što tuženi član mora imati status člana društva na dan donošenja odluke o podnošenju tužbe i na dan podnošenja tužbe, on mora zadržati taj status i za vreme čitavog trajanja spora kako bi spor u vezi sa njegovim isključenjem mogao opstati. Ukoliko nakon podnošenja tužbe njemu prestane članski odnos po nekom drugom osnovu (na primer, prenese celokupan udeo na drugo lice, istupi iz društva³⁴ i dr.) spor radi isključenja se okončava zbog daljeg nedostatka pravnog interesa na strani tužioca i nedostatka pasivne legitimacije na strani tuženog. Sporno je, međutim, kojim procesnim aktom se okončava ovaj postupak: odbijanjem tužbenog zahteva ili odbačajem tužbenog zahteva. Prema stavu domaće sudske prakse prigovor nepostojanja pasivne legitimacije je materijalno-pravni prigovor koji vodi odbijanju tužbenog zahteva, a nedostatak pravnog interesa odbačaju tužbenog zahteva.³⁵ Ipak, ako povučemo analogiju sa odredbama o pobijanju odluke skupštine društva, prestanak članskog odnosa podnosioca tužbe vodi odbačaju tužbenog zahteva za pobijanje odluke skupštine. Ako tokom postupka po tužbi tužilac prestane da bude akcionar društva, nadležni sud će odbaciti zahtev za poništaj odluke, a odlučiti o zahtevu za naknadu štete ako je takav zahtev postavljen.³⁶ Ovako formulisana odredba iz ZPD verovatno polazi od shvatanja da je licu (akcionaru/članu) za pobijanje odluke skupštine prvenstveno prestao pravni interes (a ne samo aktivna legitimacija) za dalje vođenje postupka, a nedostatak pravnog interesa vodi odbačaju tužbenog zahteva, za razliku od nedostatka aktivne ili pasivne legitimacije koji vodi odbijanju tužbenog zahteva. Usko posmatrajući spor za isključenje iz ugla tuženog, u slučaju prestanka članskog odnosa tuženog člana društva tokom trajanja spora za isključenje, zbog daljeg odsustva pasivne legitimacije tužbeni zahtev za isključenje treba odbiti. Posmatrajući, međutim, spor iz ugla tužioca (društva), odsustvo daljeg pravnog interesa za vođenje spora za isključenje lica koje više nije član društva vodilo bi odbačaju tužbenog zahteva.³⁷

³⁴ Postoje stavovi u domaćoj sudskoj praksi da se, u slučaju paralelnog vođenja postupaka istupanja i isključenja, postupak istupanja prekida do pravnosnažnog okončanja postupka isključenja po osnovu sudske odluke. Ipak, ovakav stav ne treba prihvatiti kao apsolutno ispravan, a naročito kada je postupak istupanja iz opravdanog razloga pred sudom prvi pokrenut, a onda preostali članovi društva na skupštini donesu odluku o podnošenju tužbe za isključenje tog člana iz društva i društvo podnese tužbu za isključenje člana radi prekida postupka istupanja iz opravdanog razloga koji je ranije pokrenut. U vezi sa istupanjem iz društva s ograničenom odgovornošću videti opširnije kod Marjanski, V. (2016). „Istupanje iz društva s ograničenom odgovornošću“. *Pravo i privreda*, 4–6/2016, 120–143.

³⁵ V.: Sentencu iz rešenja Vrhovnog kasacionog suda RŽ g 602/2015 od 1. 10. 2015. godine utvrđena 30. 5. 2016. godine na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku

³⁶ V.: ZPD, čl. 376, st. 5.

³⁷ „Pravni interes za vođenje postupka i aktivna legitimacija su različite kategorije, pa je posledica nepostojanja pravnog interesa odbačaj zahteva, dok nedostatak aktivne ili

Pitanje pravne veze između skupštinske odluke o podnošenju tužbe i tužbe naročito se komplikuje u odnosu na pitanja činjeničnog osnova (događaja) i razloga povodom kojih se tužba podnosi, ali će to pitanje biti obrađeno u okviru razmatranja o sadržini skupštinske odluke o podnošenju tužbe za isključenje člana.

Dalje, s obzirom na to da se spor radi isključenja člana može voditi po osnovu direktne (klasične) tužbe društva ili po osnovu derivativne (indirektne) tužbe, treba istaći da je odluka o podnošenju tužbe (odluka o pokretanju spora) za isključenje člana društva neophodna procesna pretpostavka samo u slučaju kada je podnosilac tužbe društvo (tzv. direktna tužba). U slučaju derivativne tužbe, koju član podnosi u svoje ime a za račun društva, upravo je izostanak volje društva da inicira spor za isključenje člana (izostanak takve odluke, postojanje odluke kojom se odbija zahtev za pokretanje postupka tzv. negativna odluka ili nepodnošenje tužbe nakon donošenja odluke o pokretanju spora za isključenje) jedna od procesnih pretpostavki za vođenje spora za isključenje člana po osnovu derivativne tužbe. Naime, ukoliko na zahtev člana koji poseduje udeo koji predstavlja najmanje 5 % osnovnog kapitala društva, skupština u roku od dva meseca od dana podnošenja zahteva ne odluči o zahtevu za podnošenje tužbe za isključenje člana ili odbije zahtev ili se tužba ne podnese u roku od 30 dana od dana donošenja odluke o podnošenju tužbe, član koji je podneo zahtev ima pravo da, u naknadnom roku od 30 dana, podnese tužbu sudu u svoje ime, a za račun društva. Dakle, izostanak donošenja ove odluke u roku od dva meseca od dana podnošenja zahteva, postojanje odluke kojom se odbija zahtev za pokretanje spora radi isključenja člana (tzv. negativna odluka) ili izostanak izvršenja te odluke koje se manifestuje kao nepodnošenje tužbe u roku od 30 dana od dana donošenja odluke o podnošenju tužbe, predstavljaju ispunjenje procesne pretpostavke za podnošenje derivativne tužbe u naknadnom roku od 30 dana od strane podnosioca zahteva (tzv. inicijatora donošenja takve odluke).

pasivne legitimacije podrazumeva meritorno odlučivanje odnosno odbijanje zahteva.“ Sen-tenca iz rešenja Vrhovnog kasacionog suda PŽ g 602/2015. od 1. 10. 2015. godine utvrđena 30. 5. 2016. godine na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku.

Nadležnost za donošenje odluke o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana društva

Zakonopisac je predvideo da se volja društva za preduzimanje ove procesne radnje (tužbe za isključenje člana) može formirati i izraziti samo odlukom skupštine društva.³⁸ Donošenje odluke o podnošenju tužbe za isključenje člana je u isključivoj nadležnosti skupštine društva.³⁹ Saglasno tome nije dopušteno da tu volju u ime i za račun društva formira i izrazi bilo koji drugi organ (npr. nadzorni odbor ili direktor društva) ili član društva kao pojedinac ili članovi društva kao grupa van skupštine društva. Čak i kada suštinski tu odluku donosi jedini član društva sa pravom glasa u vezi sa tim pitanjem (npr. kod dvočlanog društva – tužba radi isključenja drugog člana),⁴⁰ predmetna odluka se donosi u funkciji skupštine društva. Kada je društvo dvočlano, tada skupštinu i kvorum čini drugi član društva, čiji se glas jedino računa prilikom utvrđivanja potrebnog broja glasova za donošenje odluke o podnošenju tužbe za isključenje drugog člana društva, pa se smatra da je ovakva odluka skupštine doneta u skladu sa navedenom zakonskom regulativom.⁴¹

Prilikom procene ispunjenosti procesnih uslova za podnošenje tužbe za isključenje člana sud proverava da li je odluka o podnošenju tužbe doneta od strane jedinog za to nadležnog organa – skupštine društva. Odredba čl. 196, st. 2. ZPD: „Odluku o podnošenju tužbe iz st. 1. ovog člana donosi skupština u skladu sa odredbama ovog zakona“ je imperativnog karaktera i ne dopušta drugačije uređenje osnivačkim aktom. Takođe, i odredba čl. 200, st. 1, t. 16. u kojoj je propisano da Skupština odlučuje o pokretanju spora za isključenje člana iz društva je imperativnog karaktera, iz čega nedvosmisleno proističe da ovu odluku može doneti isključivo skupština društva.

³⁸ Norme iz čl. 200, st. 1. ZPD o nadležnostima skupštine društva s ograničenom odgovornošću su imperativnog karaktera pa se te nadležnosti (pored ostalog i odluka o podnošenju tužbe tj. pokretanju spora za isključenje) ne mogu osnivačkim aktom preneti u nadležnost drugih organa društva. U pomenutom članu nema odrednice „osim ako osnivačkim aktom nije drugačije određeno“.

³⁹ V.: čl. 196, st. 2. i čl. 200, st. 1, t. 16.

⁴⁰ Prilikom donošenja sudske odluke povodom ovakve tužbe treba biti posebno oprezan da ona ne bude izraz poremećenih odnosa između dva člana društva, već prvenstveno ugroženosti interesa društva.

⁴¹ Iz odgovora na pitanje: „Da li odluku o podnošenju tužbe iz čl. 196, st. 1. Zakona o privrednim društvima, kojom se zahteva isključenje člana društva, može doneti drugi član društva, u funkciji skupštine, u situaciji kada je društvo dvočlano, članovi imaju jednake udele, a osnivačkim aktom je propisano da sve odluke skupština donosi saglasnošću oba člana?“ utvrđenog na sednici Odeljenja za privredne sporove Privrednog apelacionog suda održanoj dana 26. 11. 2014. i 27. 11. 2014. godine i na sednici Odeljenja za privredne prestupe i upravno-računske sporove održanoj dana 3. 12. 2014. godine (*Sudska praksa privrednih sudova – Bilten* br. 4/2014).

Iniciranje donošenja odluke

Iniciranje donošenja odluke moguće je po osnovu utvrđenog predloga te tačke dnevnog reda zajedno sa pozivom za održavanje sednice skupštine koju, po pravilu, saziva direktor odnosno nadzorni odbor u slučaju dvodomnog upravljanja društvom.⁴² Osnivačkim aktom, međutim, može se predvideti da skupštinu može sazvati i član društva ili neko drugo lice. Izuzetno sednicu skupštine mogu sazvati i članovi društva sa određenim glasačkim cenzusom (procentom glasova). Naime, sednica skupštine obavezno se saziva kada to u pisanom obliku zahtevaju članovi društva koji imaju ili zastupaju najmanje 10 % glasova, ako osnivačkim aktom nije određeno da to pravo imaju i članovi koji zajedno imaju ili zastupaju manji procenat glasova.⁴³ Ako direktor, odnosno nadzorni odbor ne sazove sednicu skupštine u roku od tri dana od dana prijema zahteva, tako da dan održavanja sednice bude najkasnije 15 dana od dana prijema zahteva, podnosioci tog zahteva mogu sami sazvati sednicu skupštine u roku od osam dana od dana isteka tog roka za održavanje sednice skupštine. Dakle, u vezi sa sazivanjem skupštine na kojoj bi se raspravljalo i odlučivalo povodom odluke o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana iz društva na osnovu „direktne“ tužbe društva važe opšta pravila koja se inače primenjuju u slučaju sazivanja skupštine društva s ograničenom odgovornošću. Opšta pravila se primenjuju i u vezi sa nekim drugim pitanjima, kao npr. u vezi sa mestom održavanja sednice, načinom obaveštavanja članova, dnevnim redom i dr.⁴⁴

Pored gore navedenih subjekata (direktora, nadzornog odbora kao kolegijalnog organa ili članova društva koji imaju ili zastupaju najmanje 10 % glasova, ako osnivačkim aktom nije određeno da to pravo imaju i članovi koji zajedno imaju ili zastupaju manji procenat glasova) koji mogu neposredno, u svojstvu sazivara, sazvati sednicu skupštine čija bi tačka dnevnog reda bila donošenje odluke o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana, moguće je da sednica skupštine bude sazvana sa predmetnom tačkom dnevnog reda i po inicijativi lica čija je inicijalna namera bila ne da izdejstvuje donošenje odluke o podnošenju tužbe za isključenje člana kao procesne pretpostavke za podnošenje direktne tužbe društva, već da obezbedi postojanje procesnih pretpostavki za podnošenje derivativne tužbe. Naime, ukoliko na zahtev člana koji poseduje udeo koji predstavlja najmanje 5 % osnovnog kapitala društva, skupština u roku od dva meseca od dana podnošenja zahteva ne odluči o zahtevu za podnošenje tužbe za isključenje člana ili odbije zahtev ili se tužba

⁴² ZPD, 202, st. 2.

⁴³ V.: ZPD, 202, st. 3.

⁴⁴ V.: ZPD, čl. 203–212.

ne podnese u roku od 30 dana od dana donošenja odluke o podnošenju tužbe, član koji je podneo zahtev ima pravo da, u naknadnom roku od 30 dana, podnese tužbu sudu u svoje ime, a za račun društva (tzv. derivativna tužba). Dakle, može se desiti da skupština usvoji zahtev ovog lica i donese odluku o podnošenju tužbe radi isključenja člana, te da konačno društvo i podnese direktnu tužbu. Donošenjem takve odluke po osnovu zahteva (inicijative) lica koje je imalo nameru da podnese derivativnu tužbu i podnošenjem tužbe društva (tzv. direktne tužbe) po osnovu te odluke, sprečava se vođenje postupka po osnovu derivativne tužbe i postupak se dalje odvija po osnovu direktne tužbe društva.

Ovakvo formulisanje procesnih pretpostavki za podnošenje derivativne tužbe za isključenje člana može stvoriti probleme u slučaju društava koja imaju tri ili više članova. Naime, ukoliko je, na primer, reč o društvu u kojem postoji tri člana, gde, na primer, podnosilac zahteva poseduje 5% učešća u osnovnom kapitalu, član čije se isključenje zahteva poseduje 40% udela (on nema pravo glasa i glasovi se ne uračunavaju u kvorum) i treći član poseduje 55% udela,⁴⁵ treći član u dogovoru sa onim čije se isključenje zahteva, može da glasa za donošenje odluke o podnošenju tužbe za isključenje, kako bi sprečio donošenje negativne odluke kojom bi zahtev bio odbijen, osujetio vođenje postupka po osnovu derivativne tužbe i zadržao kontrolu nad vođenjem daljeg postupka za isključenje putem direktne tužbe društva (npr. preko svog punomoćnika i sl.). Tada, međutim, ostaje sporno pitanje da li podnosilac zahteva može da učestvuje u sporu radi isključenja barem u svojstvu umešača na strani tužioca (društva) u skladu sa opštim pravilima o stupanju člana društva u parnicu u svojstvu umešača. Naime, norma kojom se reguliše učešće umešača isključivo se odnosi na one tužbe koje se podnose zbog povrede posebnih dužnosti. Prema čl. 80, st. 1. ZPD ako je društvo podnelo tužbu iz čl. 64. (povreda dužnosti pažnje), čl. 67. (povreda pravila o odobravanju poslova u kojima postoji lični interes), čl. 71. (povreda dužnosti izbegavanja sukoba interesa), čl. 74. (povreda dužnosti čuvanja poslovne tajne) i čl. 76. ZPD (povreda pravila o zabrani konkurencije), član društva koji je od društva zahtevao podnošenje te tužbe može od suda pred kojim se vodi postupak zahtevati da mu dozvoli da stupi u parnicu kao umešač na strani tužioca.⁴⁶

Kod većine normi kojima su regulisane posledice povreda posebnih dužnosti, međutim, na koje upućuje norma iz čl. 80. ZPD o mogućem učešću umešača, isključenje člana kao posebna posledica povrede posebnih dužnosti nije ni predviđena (isključenje je predviđeno kao moguća posledica samo kod povrede dužnosti čuvanja poslovne tajne i povrede poštovanja pravila o

⁴⁵ Naravno, moguće su najrazličitije varijante u vlasničkoj strukturi, pa je u tekstu dat primer samo ilustrativno radi lakšeg razumevanja moguće pravne situacije.

⁴⁶ V.: ZPD, čl. 80, st. 1.

zabrani konkurencije). Stoga se postavlja pitanje da li je uopšte moguće učešće u svojstvu umešača onog člana koji je podneo zahtev za donošenje odluke o podnošenju tužbe za isključenje člana, po osnovu čl. 196. ZPD, a koja je podneta zbog povrede onih posebnih dužnosti kod kojih posledice isključenja nema, a naročito kada se postupak po tužbi za isključenje člana vodi iz razloga koji ne predstavljaju povredu posebnih dužnosti. Osim toga, tužbu zbog povrede dužnosti pažnje društvo može podneti samo protiv lica iz čl. 61, st. 1, t. 4. i 5. (direktora, članova nadzornog odbora, zastupnika, prokurista i likvidacionog upravnika), a ne i protiv člana društva (pa čak i ne protiv člana sa značajnim učešćem u kapitalu ili kontrolnog člana).

Pored toga, analogna primena čl. 80. ZPD o potencijalnom učešću umešača koji je podneo zahtev za donošenje odluke o podnošenju tužbe, problematična je i s aspekta karaktera inicijalnog zahteva. Naime, inicijalni zahtev se u slučaju primene čl. 80. ZPD odnosi na donošenje odluke o podnošenju tužbe za utvrđenje da su povređene posebne dužnosti, gde je eventualno isključenje samo jedna od mogućih posledica povrede i to samo kod dve posebne dužnosti (povrede dužnosti čuvanja poslovne tajne i povrede poštovanja pravila o zabrani konkurencije). Dakle, taj zahtev se tada izvorno i ne odnosi na donošenje odluke o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana, a tužba zbog povrede posebnih dužnosti i tužba za isključenje imaju različit karakter i regulisane su u različitim delovima zakonskog teksta. Osim toga, tužba zbog povrede posebnih dužnosti je utvrđujuća (deklaratorna) tužba, a tužba za isključenje člana ima karakter preobražajne (kondemnatorne) tužbe.⁴⁷

Navedeni problem bi bio rešen ukoliko bi čl. 196. ZPD, koji se odnosi na postupak isključenja člana na osnovu sudske odluke, bio dopunjen odredbom o mogućem učešću člana koji je podneo zahtev za donošenje odluke o podnošenju tužbe za isključenje, u svojstvu umešača na strani tužioca, u daljem sporu koje bi društvo po osnovu direktne tužbe vodilo radi isključenja člana.

⁴⁷ „Preobražajna tužba je konstitutivnog karaktera kojom se u slučaju njenog usvajanja menja dotadašnji položaj i odnosi učesnika u postupku, jer se njom vrši nastanak, promena ili uspostavljanje određenih subjektivnih prava. Preobražaj u pravu nastaje tek nastupom pravnosnažnosti preobražajne sudske odluke, tako da tužilac u parnici ne može na drugačiji način da ostvari nameravanu pravnu zaštitu. Ostvarivanje preobražajnog prava sudskim putem mora biti određeno odredbama materijalnog prava, zbog čega za preobražajne tužbe važi princip ograničenog broja – *numerus clausus*.“ Iz obrazloženja presude Vrhovnog kasacionog suda Prev. 383/2020 od 3. 12. 2020. godine.

Kvorum, pravo glasa i većina za donošenje odluke

U vezi sa vršenjem prava glasa i kvorumom za održavanje sednice skupštine povodom tačke dnevnog reda koja bi se odnosila na donošenje odluke o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana iz društva, pored opštih pravila, važe i određena specifična pravila. Naime, član društva ne može glasati u skupštini kad se donosi odluka o njegovom isključenju ili pokretanju spora protiv njega i angažovanju punomoćnika društva za zastupanje u tim slučajevima.⁴⁸ Takođe, glasovi člana društva čije je pravo glasa isključeno ne uzimaju se u obzir prilikom utvrđivanja kvoruma za odlučivanje povodom te tačke dnevnog reda.⁴⁹ Ovakva pravila u našem ZPD otvaraju mogućnost da i tzv. manjinski članovi iniciraju isključenje tzv. većinskog člana iz društva. Ovakvo zakonsko rešenje je u skladu sa drugim sistemskim rešenjima iz srpskog ZPD, gde posebne dužnosti, po pravilu, ne terete sve članove društva s ograničenom odgovornošću već samo one sa značajnim učešćem u osnovnom kapitalu i/ili kontrolnog člana društva,⁵⁰ a neizvršavanje posebnih dužnosti je predviđeno kao jedan od naročito opravdanih razloga za isključenje člana iz društva.⁵¹ Iako su pomenute odredbe u vezi sa isključenjem prava glasa i kvorumom za održavanje sednice skupštine društva potpuno opravdane, imajući u vidu sistematiku i cilj zakona (zaštita interesa društva i manjinskih članova), treba imati u vidu da su u vezi sa primenom ovih odredbi u specifičnim situacijama moguće zloupotrebe radi obezbeđivanja postojanja odluke kao procesne pretpostavke za vođenje sudskog postupka radi isključenja člana iz društva o čemu će više reći biti tokom razmatranja o sadržini odluke.

Odluku o podnošenju tužbe za isključenje donosi skupština u skladu sa odredbama ZPD. U vezi sa većinom za donošenje skupštinske odluke važe opšta pravna pravila koja se odnose na ostale skupštinske odluke kod kojih nije posebno propisana dvotrećinska kvalifikovana većina za njihovo donošenje.⁵² U skladu sa tim, odluka o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana donosi se običnom većinom glasova prisutnih članova koji imaju pravo glasa o određenom pitanju, osim ako osnivačkim aktom nije određen veći broj glasova.⁵³

⁴⁸ V.: ZPD, čl. 214, st. 1, t. 2. i 3.

⁴⁹ V.: ZPD, čl. 214, st. 3.

⁵⁰ V.: ZPD, čl. 61, st. 1, t. 2.

⁵¹ V.: ZPD, čl. 196, st. 1, t. 2.

⁵² V.: ZPD, čl. 211, st. 2..

⁵³ V.: ZPD, čl. 211, st. 1.

Sadržina odluke

U vezi sa sadržinom ove odluke prvo treba primetiti da nije reč o odluci koja prema ZPD ima propisane bitne (minimalne) elemente, kao što je to slučaj sa nekim drugim skupštinskim odlukama (npr. odlukom o povećanju ili odlukom o smanjenju osnovnog kapitala).⁵⁴ Propisivanje minimalnih bitnih elemenata je uglavnom karakteristično za one odluke koje se obavezno registruju u Agenciji za privredne registre. Odluka o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana ne registruje se u Agenciji za privredne registre. Moguće je eventualno izdejstvovati registraciju zabeležbe spora koji se vodi povodom isključenja određenog člana, ali to ne predstavlja registraciju odluke o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana, niti takva odluka predstavlja propratni dokument registracije takve vrste zabeležbe.⁵⁵

Prema mišljenju autora, bitni elementi prema prirodi ove odluke su označenje člana na kojeg se odluka odnosi i događaj (činjenična osnova) iz kojeg proističu razlozi za isključenje člana na osnovu odluke suda. S druge strane, označenje opravdanih razloga za isključenje u smislu njihove pravne kvalifikacije i označenje punomoćnika (davanje punomoćja) za zastupanje u sporu za isključenje člana predstavljaju fakultativne, ali u praksi česte elemente ove odluke. Vodeći računa o obimu ovog rada i činjenici da je pitanje davanja punomoćja za zastupanje društva u postupku radi isključenja člana detaljno analizirano u jednom nedavno objavljenom naučnom radu,⁵⁶ predmet analize u ovom radu neće obuhvatiti to pitanje.

Označenje člana/članova na koje se odluka odnosi

S obzirom na to da je svrha ove odluke da se stvori ovlašćenje za društvo da podnese tužbu za isključenje člana društva, odluka mora sadržati označenje

⁵⁴ Npr. odluka o smanjenju osnovnog kapitala u skladu sa ZPD mora sadržati razlog smanjenja, obim smanjenja i označenje da li se smanjenje sprovodi u skladu sa normama o zaštiti poverilaca. V.: ZPD, 147, st. 5.

⁵⁵ Prema čl. 2, st. 1, t. 13. Zakona o postupku registracije u Agenciji za privredne registre (*Službeni glasnik RS*, br. 99/2011, 83/2014, 31/2019. i 105/2021): „Zabeležba jeste opis podataka i dokumenata koji su kao takvi propisani kao predmet zabeležbe ili opis podataka i dokumenata koji po oceni registratora predstavljaju činjenice od značaja za pravni promet, a u vezi su sa podacima i dokumentima koji su predmet registracije.“ Zabeležba spora se vrši po registracionoj prijavi tužioca uz koju se dostavlja dokaz o pokretanju postupka, a ne odluka skupštine o podnošenju tužbe za isključenje člana iz društva.

⁵⁶ U vezi sa detaljnom analizom ovog pitanja videti kod: Veličković, J. (2023). „Zastupanje društva u sporu radi isključenja člana.“ *Poslovni izazovi*, 247–270. Autor deli mišljenje sa autorkom pomenutog rada u vezi sa tim da je u isključivoj nadležnosti skupštine i donošenje odluke o imenovanju punomoćnika u sporu protiv člana društva, pa i u sporu koji se vodi radi isključenja člana iz društva.

člana društva u odnosu na koga se želi podneti tužba i o čijem će eventualnom isključenju iz društva odlučivati sud. Označenje člana društva mora biti učinjeno na način da se iz odluke nedvosmisleno može izvesti zaključak o kom licu – članu društva je reč. Dakle, član u odnosu na koga se donosi odluka skupštine o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za njegovo isključenje iz društva mora biti određen ili barem odrediv.

Kao što je već navedeno, odluka o podnošenju tužbe i sama tužba mogu se odnositi isključivo na članove društva s ograničenom odgovornošću. U sporu radi isključenja kao tužena strana tj. pasivno legitimisano lice može biti samo član društva čije se isključenje prethodnom skupštinskom odlukom o podnošenju tužbe radi isključenja traži. Ova tužba se ne može odnositi na lica koja nisu članovi društva (npr. direktore, članove nadzornog odbora, stvarne vlasnike po različitim osnovima, ukoliko ta lica istovremeno nisu članovi društva). Članom društva s ograničenom odgovornošću smatra se lice koje je u registru registrovano kao vlasnik udela. Svojstvo člana društva stiče se danom registracije vlasništva nad udelom u skladu sa zakonom o registraciji.⁵⁷ S druge strane, svojstvo člana društva prestaje danom registracije prestanka svojstva člana društva u skladu sa zakonom o registraciji.⁵⁸ Iz navedenog proističe da tuženi, pa shodno tome i lice u odnosu na koga se donosi odluka o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje, može biti samo lice koje je registrovano kao član odnosno vlasnik udela u Agenciji za privredne registre.

Jedno od spornih pitanja u vezi sa označenjem člana na koga se odnosi odluka skupštine o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje jeste da li ova odluka mora biti pojedinačna, tj. da li je u odnosu na svakog člana neophodno doneti posebnu odluku ili je moguća i zajednička odluka koja bi se istovremeno odnosila na veći broj članova društva (tzv. kolektivna odluka)? Čisto jezičko tumačenje čl. 196. ZPD nas upućuje na zaključak da odluka treba da bude doneta u odnosu na svakog člana posebno. Naslov čl. 196. ZPD glasi: „Isključenje člana odlukom suda.“ Dalje, prema čl. 196, st. 1 ZPD „...društvo može tužbom koju podnosi nadležnom sudu zahtevati isključenje člana društva...“ I ostale odredbe čl. 196. ZPD nas upućuju na to da je reč o jednini. Ipak, prema našem mišljenju, ovakvo jezičko tumačenje je neodrživo iz sledećih razloga.

Prvo, u određenim situacijama se iz praktičnih razloga i eventualnog budućeg uspeha u sporu, odluka o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana zapravo mora odnositi istovremeno na veći broj članova društva (npr. kada se tužba podnosi protiv većeg broja lica koji predstavljaju

⁵⁷ V.: ZPD, čl. 143, st. 1.

⁵⁸ V.: ZPD, čl. 144, st. 2.

značajno učešće u osnovnom kapitalu ili zajedno imaju svojstvo kontrolnog člana društva). To bi, na primer, bila situacija u kojoj se odluka donosi u odnosu na kontrolnog člana, koji je povredio neke posebne dužnosti, ali gde se kontrolnim članom ne može označiti jedno lice tj. jedan član društva. Ovo proističe iz pojma kontrolnog člana definisanog sledećim odredbama ZPD. Naime, većinsko učešće u osnovnom kapitalu postoji ako jedno lice, samostalno ili sa drugim licima koja sa njim deluju zajedno, poseduje više od 50 % prava glasa u društvu.⁵⁹ Smatra se da je određeno lice kontrolni član društva uvek kada to lice samostalno ili sa povezanim licima poseduje većinsko učešće u osnovnom kapitalu društva.⁶⁰ Kontrola podrazumeva pravo ili mogućnost jednog lica, samostalno ili sa drugim licima koja sa njim zajednički deluju, da vrši kontrolni uticaj na poslovanje drugog lica putem učešća u osnovnom kapitalu, ugovora ili prava na imenovanje većine direktora, odnosno članova nadzornog odbora.⁶¹ Dakle, ukoliko se kontrolni uticaj na poslovanje društva ostvaruje zajedničkim delovanjem većeg broja članova društva ili članova koji su međusobno povezani u skladu sa ZPD, tada se odlukom o pokretanju postupka radi isključenja moraju obuhvatiti svi ti članovi društva.⁶²

Drugo, ovde se može povući i analogija sa odredbama čl. 179. i 195. ZPD kojima se regulišu slučajevi kada se odlukom skupštine neposredno isključuje član iz društva, nezavisno od toga što odluka o isključenju člana na osnovu odluke skupštine ima drugačiji pravni karakter i domašaj u odnosu na odluku skupštine o pokretanju postupka radi isključenja člana na osnovu sudske odluke. Kao što je u uvodnim razmatranjima pomenuto isključenje člana odlukom skupštine društva (neposredno isključenje člana odlukom skupštine, bez vođenja sudskog postupka) moguće je samo iz dva razloga: zbog neizvršenja obaveze uplate odnosno unošenja uloga u društvo i zbog neizvršenja obaveze vršenja dodatnih uplata. Skupštinska odluka o isključenju člana može se doneti samo u odnosu na sve članove društva koji nisu izvršili svoju obavezu uplate odnosno unošenja uloga ili obavezu vršenja dodatnih uplata.⁶³ Dakle, odluku skupštine o isključenju člana iz pomenutih razloga moguće je

⁵⁹ ZPD, čl. 62, st. 3.

⁶⁰ ZPD, čl. 62, st. 5.

⁶¹ V.: ZPD, čl. 62, st. 4.

⁶² U domaćoj sudskoj praksi prihvaćen je stav da se odluka o podnošenju tužbe može odnositi na veći broj članova društva istovremeno i u skladu sa tim i tužbom radi isključenja člana može biti obuhvaćen veći broj lica. U vezi sa tim videti Presudu Privrednog Apelacionog suda Pž 7888/14 od 28. 1. 2015. koja se odnosila na veći broj članova koji su zajedno predstavljali značajno učešće u osnovnom kapitalu predmetnog društva i Presudu Vrhovnog kasacionog suda donetu po reviziji u istom predmetu Prev. 132/2015 od 17. 9. 2015. godine.

⁶³ V.: ZPD, čl. 195, st. 2. i 179, st. 6.

doneti samo istovremeno u odnosu na sve članove društva koji nisu izvršili pomenute obaveze, a ne selektivno i pojedinačno u odnosu na neke od njih.

Na osnovu svega navedenog teško je opravdati potpuno drugačiji stav koji bi govorio u prilog tome da se odluka o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana na osnovu sudske odluke mora doneti u odnosu na svakog člana posebno. Ovo i iz razloga što ne postoji odredba o tome da se u odnosu na svakog člana mora doneti pojedinačna odluka tj. odredba o eventualnoj zabrani da se istom odlukom označi veći broj članova. Konačno, u slučaju donošenja odluke o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana iz društva ne postoji ni odredba o tome da se uopšte mora doneti odluka u odnosu na sve članove kod kojih su se stekli razlozi za isključenje na osnovu sudske odluke, kao što je to inače slučaj kada se donosi odluka skupštine o isključenju člana zbog neizvršenja obaveze uplate odnosno unošenja uloga ili obaveze vršenja dodatnih uplata.

Ipak, tumačenje da je dopuštena skupštinska odluka koja bi se istovremeno odnosila na veći broj članova društva nije bez mana jer može otvoriti mogućnost za zloupotrebe u određenim specifičnim slučajevima. Naime, ukoliko se zauzme stav da je istom odlukom moguće obuhvatiti veći broj članova društva u odnosu na koje se želi pokrenuti spor radi isključenja, problem može nastati u društvima koja imaju tri ili više članova u vezi sa pitanjem ko ima pravo glasa prilikom donošenja te odluke. Primera radi, ukoliko je reč o društvu s ograničenom odgovornošću sa tri člana, gde jedan poseduje 10 % udela, drugi 40 % udela, a treći 50 % udela, član koji ima 10 % udela⁶⁴ može samostalno doneti odluku o pokretanju postupka isključenja ostala dva člana iako je svestan da su se razlozi za isključenje stekli samo kod jednog člana (npr. onog koji ima 50 % udela). Član koji ima 40 % udela biva označen u odluci kao lice protiv koga se pokreće postupak, ne zbog toga što su se kod njega stekli razlozi za isključenje, već u cilju da se on onemogućí da glasa o predmetnoj odluci jer član društva ne može glasati u skupštini kad se donosi odluka o njegovom isključenju ili pokretanju spora protiv njega i angažovanju punomoćnika društva za zastupanje u tim slučajevima.⁶⁵ Na taj način se dobija odluka koja predstavlja procesnu pretpostavku za podnošenje tužbe radi isključenja člana. Ovde je procesna pretpostavka suštinski izdejstvovana radi vođenja postupka isključenja protiv trećeg člana, vlasnika 50 % udela, kod koga su se stvarno stekli razlozi za isključenje.⁶⁶ Pravni status člana sa 40 %

⁶⁴ Primer je dat samo ilustrativno. Moguće su različite kombinacije u vlasničkoj strukturi.

⁶⁵ V.: ZPD, čl. 214.

⁶⁶ O tzv. problemu glasanja „u paketu“ u odnosu na više članova na koje se odluka odnosi videti opširnije kod Stefanović, Z., Stanivuk, B., Trninić Šišović, J., Tasić, S.,

udela, iz našeg primera, kod koga se nisu stekli razlozi za isključenje je dalje irelevantan jer sud u odnosu na njega može odbiti tužbeni zahtev ili se čak u odnosu na njega kasnije može povući tužbeni zahtev, ali je ovakvom vrstom zloupotrebe zapravo izdejtstvovana procesna pretpostavka za vođenje postupka protiv trećeg člana, vlasnika 50 % udela, kod koga su se stvarno stekli razlozi za isključenje.⁶⁷

Izloženi problem je svakako relativizovan uvođenjem mogućnosti podnošenja derivativne tužbe izmenama i dopunama ZPD iz 2018. Naime, kada određeni član, inicijator pokretanja postupka za isključenje, nije siguran u ishod glasanja povodom donošenja odluke o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana, a pri tome poseduje potreban cenzus za podnošenje derivativne tužbe za isključenje člana, gorepomenuti problem može izbeći ulaskom u postupak za ispunjavanje procesnih pretpostavki za podnošenje derivativne tužbe koje su gore objašnjene.

Činjenična osnova i razlozi za isključenje kao sadržina odluke

Na prvom mestu treba razlikovati događaj tj. činjenični osnov iz kojeg proističu razlozi za isključenje od samih razloga za isključenje člana odlukom suda. S jedne strane, opis jednog ili više događaja predstavljaju činjeničnu građu koja potkrepljuje navode da su izvršene radnje ili propusti od strane člana društva, a koji su suprotni interesima društva i mogu izazvati nastanak razloga za isključenje. S druge strane opravdani razlozi za isključenje člana iz društva predstavljaju pravnu kategoriju tj. primenu pravne kvalifikacije na događaj odnosno konkretnu činjeničnu osnovu.

Odluka skupštine o podnošenju tužbe za isključenje člana, prema našem mišljenju, treba da sadrži opis jednog ili više događaja tj. činjenični osnov iz koga proističe postojanje opravdanih razloga za podnošenje tužbe za isključenje člana. Događaj tj. činjenični osnov iz koga proističe postojanje opravdanih razloga za podnošenje tužbe za isključenje člana treba da predstavlja deo obrazloženja skupštinske odluke o podnošenju tužbe. Bez navođenja događaja ne može se znati uzrok donošenja takve odluke, niti se može uopšte izvesti zaključak zbog čega se donosi odluka koja je usmerena na pokretanje postupka radi

Cumbo, V., Martić-Rollinger, V. (2018). *Komentar zakona o privrednim društvima*. Nova Pazova – Beograd, 228–229.

⁶⁷ U ovakvoj situaciji, postavlja se pitanje na koji način zaštititi interes člana koji je zloupotrebom onemogućen da glasa o predmetnoj odluci (u našem primeru član sa 40 % udela), ali i interes člana protiv koga je zloupotrebom prava suštinski izdejtstvovana procesna pretpostavka za vođenje postupka (član sa 50 % udela). U tom slučaju postoji mogućnost podnošenja tužbe radi pobijanja odluke skupštine.

isključenja člana. Osim toga, kako se odlukom skupštine o podnošenju tužbe za isključenje člana stvara ovlašćenje za društvo da podnese tužbu za isključenje na osnovu sudske odluke, bez navođenja događaja tj. barem minimalnog opisa činjeničnog osnova, takvo ovlašćenje za podnošenje tužbe bilo bi manjkavo. Prema našem mišljenju, izostanak navođenja događaja doveo bi u pitanje postojanje procesne pretpostavke za vođenje spora za isključenje člana. Osim toga, opis jednog ili više događaja tj. činjenični osnov iz koga proističe postojanje opravdanih razloga za isključenje člana je obavezan deo sadržine tužbe za isključenje jer je na tužiocu (društvu) teret dokazivanja postojanja i opravdanosti razloga za isključenje člana na osnovu odluke suda. Takođe, s obzirom na to da odluka o podnošenju tužbe sadrži opis jednog ili više događaja tj. činjenični osnov iz koga proističe postojanje opravdanih razloga za podnošenje ove tužbe, mišljenja smo da se tužba sadržinski mora barem osloniti na događaj(e) iz koga/kojih proističu razlozi za isključenje. Sadržinski opis događaja se ne mora u potpunosti poklapati sa sadržinom obrazloženja odluke. U svakom slučaju ne smeta ukoliko je događaj detaljnije opisan u tužbi nego što je to učinjeno u obrazloženju odluke. Ipak, događaj opisan u tužbi ne sme u potpunosti da se razlikuje od onog koji je naveden u obrazloženju skupštinske odluke. Na primer, u skupštinskoj odluci je navedeno da će se tužba za isključenje podneti zbog toga što je član društva koristio imovinu društva za svoje lične potrebe ili potrebe sa njim povezanih lica (povreda dužnosti izbegavanja sukoba interesa), a u tužbi se navede neki potpuno drugi događaj iz koga proističe tužba za isključenje člana (npr. odavanje informacija koje predstavljaju poslovnu tajnu).

Isključenje člana odlukom suda moguće je iz razloga određenih osnivačkim aktom ili iz drugih opravdanih razloga, a naročito ako član društva: 1) namerno ili grubom nepažnjom prouzrokuje štetu društvu, 2) ne izvršava posebne dužnosti prema društvu propisane Zakonom o privrednim društvima ili osnivačkim aktom i 3) svojim radnjama ili propuštanjem, protivno osnivačkom aktu, zakonu i dobrim poslovnim običajima sprečava ili u značajnoj meri otežava poslovanje društva.⁶⁸

Iako odluka skupštine o podnošenju tužbe za isključenje člana, po pravilu, sadrži navođenje konkretnih razloga za isključenje člana u smislu njihove pravne kvalifikacije, navođenje tih razloga nije neophodno s aspekta ispunjenosti procesnih pretpostavki za podnošenje tužbe, jer sud svakako nije vezan pravnom kvalifikacijom navedenih razloga u odluci o podnošenju tužbe

⁶⁸ V.: ZPD, čl. 196, st. 1. u vezi sa kritikom pojedinih zakonom primerično navedenih opravdanih razloga za isključenje člana odlukom suda (naročito onog pod tačkom 1) videti više kod Šogorov, S. (2012). „Razlozi isključenja člana iz društva s ograničenom odgovornošću odlukom suda“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1/2012, 68.

(pokretanju spora) za isključenje člana. Ovakav stav zastupljen je i u domaćoj sudskoj praksi:

„Iako bi raspravljanje na skupštini, koje prethodi odluci, podrazumevalo i raspravljanje o razlozima za takvo postupanje (uzroci isključenja), u samoj odluci o podnošenju tužbe za isključenje, takvi razlozi ne moraju biti izričito navedeni. U tom smislu odluka skupštine predstavlja samo procesnu pretpostavku za vođenje parničnog postupka po tužbi koju podnosi društvo, a o osnovanosti razloga za isključenje, koji su bili povod donošenja odluke o podnošenju tužbe za isključenje, će se raspravljati i odlučivati u parničnom postupku.“⁶⁹

Ukoliko su u odluci o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana i tužbi navedeni različiti razlozi za isključenje, ali koji proističu iz istog ili sličnog događaja (činjeničnog osnova), to ne bi trebalo da predstavlja problem. Naime, moguće je da lica koja su sastavljala odluku nisu na ispravan način izvršila pravnu kvalifikaciju razloga za isključenje, a da je kasnije stručno lice (npr. advokat) prilikom sastavljanja tužbe izvršio drugačiju pravnu kvalifikaciju razloga (npr. u odluci se kao razlog navodi povreda dužnosti pažnje, a u tužbi se kao razlog navede povreda dužnosti izbegavanja sukoba interesa i sl.). Ovo naročito zbog toga što ni sud nije vezan pravnom kvalifikacijom razloga navedenih ne samo u skupštinskoj odluci, već ni u samoj tužbi.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Odluka skupštine o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana u uporednom pravu se veoma retko sreće kao preduslov za podnošenje tužbe za isključenje člana iz društva odlukom suda. S druge strane, u srpskom pravu je ova odluka skupštine osnovni preduslov za vođenje spora za isključenje člana na osnovu odluke suda, kada se u svojstvu tužioca javlja društvo.

Za razliku od odluke skupštine o isključenju člana, koja se može doneti samo iz razloga neizvršenja obaveze uplate odnosno unošenja uloga ili neizvršenja obaveze na dodatne uplate i koja predstavlja neposredan pravni osnov za prestanak članskog odnosa isključenjem, odluka skupštine o podnošenju tužbe (pokretanju spora) radi isključenja po odluci suda, ne predstavlja neposredni pravni osnov za prestanak članskog odnosa.

⁶⁹ V.: Odgovori na pitanja privrednih sudova koji su utvrđeni na sednici Odeljenja za privredne sporove Privrednog apelacionog suda održanoj dana 3. 11. 2015, 4. 11. 2015. i 26. 11. 2015. godine i na sednici Odeljenja za privredne prestupe i upravno-računske sporove održanoj dana 30. 11. 2015. godine (*Sudska praksa privrednih sudova – Bilten*, br. 4/2015).

Iako je ova odluka skupštine samo inicijalni akt kojim se stvara ovlašćenje za podnošenje tužbe za isključenje, kada se kao tužilac u sudskom postupku javlja društvo, njenom detaljnom analizom otvara se niz značajnih pitanja. Predmet analize u ovom radu bila su najznačajnija pitanja u vezi sa ovom odlukom skupštine: pitanje njenog pravnog (materijalno-pravnog i procesnog) karaktera i veze sa sadržinom tužbe za isključenje člana, pitanja u vezi sa postupkom donošenja ove odluke (pitanje nadležnosti, kvoruma, većine za donošenje odluke, lica sa pravom glasa povodom donošenja te odluke, pitanje ko može inicirati donošenje predmetne odluke), kao i pitanje njene sadržine.

Sa materijalno-pravnog aspekta predmetna odluka ima samo karakter inicijalnog akta čijim se donošenjem stvara ovlašćenje za podnošenje tužbe tj. vođenje spora za isključenje člana iz društva na osnovu sudske odluke. U tom smislu ovakvom odlukom skupštine samo se formira i izražava volja društva da tužbom pokrene spor za isključenje člana. Kao što je gore pomenuto, sudski spor radi isključenja člana, međutim, ne počinje donošenjem te odluke, već trenutkom podnošenja tužbe za isključenje člana iz društva, kao aktom kojim se ta skupštinska odluka realizuje.

Sa procesnog aspekta podnošenje tužbe radi isključenja člana, bez prethodnog donošenja odluke skupštine o pokretanju spora za isključenje člana društva, nije dozvoljeno i neminovno bi vodilo odbačaju tužbenog zahteva. Jedinstven je stav domaće sudske prakse da je odluka skupštine o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana preduslov, tj. procesna pretpostavka za vođenje ovog spora po osnovu tzv. direktne tužbe društva za isključenje člana.

S obzirom na to da tužba za isključenje člana predstavlja akt kojim se realizuje tj. praktično ostvaruje skupštinska odluka o podnošenju tužbe (pokretanju spora) i volja društva da se upusti u spor radi isključenja člana, ona se mora odnositi na istog člana odnosno članove koji su označeni u odluci i na isti događaj (isti ili sličan činjenični osnov) iz kojeg proističu razlozi za isključenje člana. Ovo iz razloga što je tužba za isključenje člana izraz pravnog kontinuiteta sprovođenja odluke o podnošenju tužbe radi njegovog isključenja. U tom smislu važno je da sud u svakom konkretnom slučaju izvrši odgovarajuću procenu pravne veze skupštinske odluke o podnošenju tužbe i same tužbe.

U vezi sa navedenim treba razlikovati događaj tj. činjenični osnov iz kojeg proističu razlozi za isključenje od samih razloga za isključenje člana na osnovu sudske odluke. S jedne strane, opis jednog ili više događaja predstavljaju činjeničnu građu koja potkrepljuje navode da su izvršene radnje ili propusti od strane člana društva, koji su suprotni interesima društva i mogu izazvati nastanak razloga za isključenje. S druge strane, tzv. opravdani razlozi za isključenje člana iz društva predstavljaju pravnu kategoriju tj. primenu pravne kvalifikacije na događaj odnosno konkretnu činjeničnu osnovu.

Odluka skupštine o podnošenju tužbe za isključenje člana, prema našem mišljenju, treba da sadrži opis jednog ili više događaja tj. činjenični osnov iz koga proističe postojanje opravdanih razloga za podnošenje tužbe za isključenje člana. Kako je tužba za isključenje člana izraz pravnog kontinuiteta donete skupštinske odluke o podnošenju tužbe, ona se sadržinski mora osloniti na događaj(e) iz koga/kojih proističu razlozi za isključenje. S druge strane, iako odluka skupštine o podnošenju tužbe za isključenje člana, po pravilu, sadrži i navođenje konkretnih razloga za isključenje člana u smislu njihove pravne kvalifikacije, navođenje tih razloga nije neophodno s aspekta ispunjenosti procesnih pretpostavki za podnošenje tužbe, jer sud svakako nije vezan pravnim kvalifikacijom navedenih razloga, ne samo u odluci o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje člana, već ni u samoj tužbi za isključenje. U skladu sa navedenim, ukoliko su u odluci o podnošenju tužbe i tužbi navedeni različiti razlozi za isključenje u smislu njihove pravne kvalifikacije, ali koji proističu iz istog ili sličnog događaja (činjeničnog osnova), to ne bi trebalo da predstavlja problem.

Pored svega navedenog, u radu su otvorena pojedina sporna pitanja u vezi sa ovom odlukom. Tu prvenstveno mislimo na sporno pitanje da li se odlukom skupštine o podnošenju tužbe (pokretanju spora) za isključenje iz društva može istovremeno obuhvatiti veći broj članova društva. Iako je u vezi sa ovim pitanjem izveden zaključak da je tako nešto pravno moguće, a u pojedinim situacijama i nužno, istovremeno je ukazano na pojedine mane ovakvog rešenja. Konačno, iako je zapravo izostanak ove odluke na prethodni zahtev člana koji poseduje udeo koji predstavlja najmanje 5% osnovnog kapitala društva, jedna od mogućih procesnih pretpostavki za podnošenje derivativne tužbe za isključenje člana iz društva, u radu su uočene pojedine slabosti ZPD u vezi sa uređenjem ove tužbe u delu ZPD koji je posvećen postupku isključenja člana odlukom suda.

LITERATURA

- Arsić, Z., Marjanski, V. (2018). *Pravo privrednih društava*. Novi Sad: Pravni fakultet u Novom Sadu.
- Jurić, D., (2023). „Isključenje člana iz društva s ograničenom odgovornošću“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 1/2023, 269–289.
- Marjanski, V. (2016). „Istupanje iz društva s ograničenom odgovornošću“. *Pravo i privreda*, 4–6/2016, 120–143.
- Stefanović, Z., Stanivuk, B., Trninić Šišović, J., Tasić, S., Cumbo, V., Martić-Rollinger, V. (2018). *Komentar zakona o privrednim društvima*. Nova Pazova – Beograd.

Stefan Günthner, *Der Ausschluss des gesellschafters aus wichtigem grund bei der GMBH nach der Gesb-reform – Diplomarbeit*, Universität Linz, 2021.

Šogorov, S. (2012). „Isključenje člana iz društva s ograničenom odgovornošću odlukom skupštine (kaduciranje)“. *Pravo i privreda*, 4–6/2012, 63–73.

Šogorov, S. (2012). „Razlozi isključenja člana iz društva s ograničenom odgovornošću odlukom suda“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1/2012, 63–73.

Veličković, J. (2020). *Derivativna tužba*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.

Veličković, J. (2023). „Zastupanje društva u sporu radi isključenja člana“. *Poslovni izazovi*, 247–270.

Propisi

Zakon o evidenciji stvarnih vlasnika (*Službeni glasnik RS*, br. 41/2018, 91/2019, 105/2021. i 17/2023).

Zakon o privrednim društvima (*Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, 83/2014. – dr. zakon, 5/2015, 44/2018, 95/2018, 91/2019. i 109/2021).

Zakon o gospodarskih družbah Republike Slovenije (*Uradni list RS*, št. 65/09. – uradno prečišćeno besedilo, 33/11, 91/11, 32/12, 57/12, 44/13. – odl. US, 82/13, 55/15, 15/17, 22/19. – ZPosS, 158/20. – ZIntPK-C, 18/21, 18/23. – ZDU-10 in 75/23).

Zakon o postupku registracije u Agenciji za privredne registre (*Službeni glasnik RS*, br. 99/2011, 83/2014, 31/2019. i 105/2021).

Zakon o trgovačkim društvima Republike Hrvatske (*Narodne novine*, br. 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23).

Sudska praksa

Odgovori na pitanja privrednih sudova koji su utvrđeni na sednici Odeljenja za privredne sporove Privrednog apelacionog suda održanoj dana 26. 11. 2014. i 27. 11. 2014. godine (*Sudska praksa privrednih sudova – Bilten* br. 4/2014).

Odgovori na pitanja privrednih sudova koji su utvrđeni na sednici Odeljenja za privredne sporove Privrednog apelacionog suda održanoj dana 3. 11. 2015, 4. 11. 2015. i 26. 11. 2015. godine i na sednici Odeljenja za privredne prestupe i upravno-računske sporove održanoj dana 30. 11. 2015. godine (*Sudska praksa privrednih sudova – Bilten* br. 4/2015).

Presuda Vrhovnog kasacionog suda Prev. 132/2015 od 17. 9. 2015.

Presuda Vrhovnog kasacionog suda Prev. 383/2020 od 3. 12. 2020.

Presuda Privrednog Apelacionog suda PŽ 7888/14 od 28. 1. 2015.

Sentenca iz rešenja Vrhovnog kasacionog suda RŽ g 602/2015 od 1. 10. 2015. utvrđena 30. 5. 2016. na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku.

*Vladimir Marjanski, Ph.D.**

University of Novi Sad

ORCID: 0000-0002-2255-4026

DECISION OF THE ASSEMBLY TO FILE A LAWSUIT (INITIATE A DISPUTE) FOR THE EXPULSION OF A MEMBER FROM A LIMITED LIABILITY COMPANY**

ABSTRACT: The expulsion of a member from a limited liability company is one of the bases for the termination of membership in multi-member limited liability companies. The Company Law distinguishes between two procedures for the expulsion of a member from a limited liability company: 1) expulsion of a member by the decision of the assembly (so-called extrajudicial expulsion) and 2) expulsion of a member by court decision, depending on the reasons for the expulsion. The decision of the assembly to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member from the company is, in Serbian law, a fundamental prerequisite for conducting litigation proceedings for the expulsion of a member when the company appears as the plaintiff. Although this decision represents only an initial act that creates the authorization to file a lawsuit for the expulsion of a member from the company, its detailed analysis opens up a range of significant issues. Regarding the decision of the

* e-mail: v.marjanski@pf.uns.ac.rs, Professor at the Faculty of Law.

The paper is the result of research on the Project “Legal Tradition and New Legal Challenges” in 2023, which is supported by the Faculty of Law, University of Novi Sad.

**The paper was received on December 8, 2023, and it was accepted for publishing on December 22, 2023.

The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*

assembly to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member from the company, the paper analyzes several of the most significant issues: the legal nature of this decision and its connection with the content of the lawsuit for the expulsion of a member, issues related to the process of making this decision (the issue of competence, quorum, majority required for making a decision, persons authorized to vote on making this decision, the issue of who can initiate the making of this decision), as well as the issue of its content.

Keywords: expulsion of a member, decision of assembly to file a lawsuit for expulsion, lawsuit for the expulsion of a member from a company, limited liability company

INTRODUCTION

Expulsion of a member from a limited liability company is one of the grounds for termination of membership in multi-member limited liability companies (companies with two or more members).¹ Expulsion differs from other legal grounds for termination of membership in the company, which occur on a voluntary basis by the expressed will of the company member (transfer of the entire share², withdrawal from the company³, exercise of the rights of a dissenting member⁴, and withdrawal and cancellation of the company member's share⁵), in that in the case of expulsion, the membership ends contrary to the will of the member being expelled (so-called forced removal from the company). In the expulsion process, the interests of the company and the member against whom the expulsion process is initiated are opposed. The expulsion

¹ Expulsion from the company is not possible in single-member limited liability companies because the expulsion of the member would leave the company without any members. Moreover, it is legally impossible for the sole member with a 100% share to expel themselves from the company.

² The transfer of the entire share can be executed through a share transfer agreement to another company member or a third party in accordance with the provisions of Articles 160 to 175 of the Company Law, *Official Gazette of RS*, No. 36/2011, 99/2011, 83/2014, 5/2015, 44/2018, 95/2018, 91/2019, and 109/2021. Additionally, a member's membership can be terminated by transferring the entire share to the company itself in the procedure and under the conditions provided for the acquisition of the company's own share, which are regulated by Article 157 of the Company Law.

³ Withdrawal from the company is carried out in accordance with the provisions of Articles 187 to 193 of the Company Law.

⁴ The exercise of the dissenting member's rights is carried out in accordance with the provisions of Articles 474 to 477 of the Company Law.

⁵ Withdrawal and cancellation of a member's share is carried out in accordance with the provisions of Article 155 of the Company Law.

process implies a vertical relationship between the company and the member against whom the expulsion process is initiated, and one of the consequences of a member's expulsion is the company's acquisition of its own share.⁶ Thus, in the case of expulsion from the company, a direct relationship between the company members (so-called horizontal relationship) is not established,⁷ but rather between the company and the member (so-called vertical relationship).⁸ Even when the process for expulsion from the company is conducted based on a derivative lawsuit filed by a specific member in their own name, but on behalf of the company,⁹ it is still not a relationship between members, as this lawsuit is filed on behalf, that is, in the interest of the company whose interest is opposed to the interest of the member against whom the expulsion process is conducted.¹⁰

The Company Law distinguishes between two procedures for the expulsion of a member from a limited liability company: 1) expulsion of a member by the decision of the assembly (so-called extrajudicial expulsion)¹¹ and 2) expulsion of a member by court decision¹², depending on the reasons for the expulsion.¹³ Expulsion of a member by the decision of the assembly is possible

⁶ See Article 157, Paragraph 2, point 2 of the Company Law.

⁷ For example, expulsion is not carried out due to the direct violation of the interests of the company members (e.g., because one of the members was directly harmed by another company member), but due to the violation of the interests of the company as a separate legal entity.

⁸ Expulsion is carried out due to the violation of the interests of the company as a separate legal entity (for example, due to failing to fulfill the obligation to pay or contribute capital, failure to fulfill the obligation to make additional payments, causing damage to the company, failure to fulfill special duties towards the company, due to obstructing or hindering the company's operations, etc.).

⁹ See Article 196, Paragraph 7 of the Company Law.

¹⁰ The duty of loyal behavior of the member towards the company is especially important. Each member should contribute to the achievement of the common goal for which the society was founded. See Jurić, D. (2023). *Isključenje člana iz društva s ograničenom odgovornošću*. *Collected papers of the Law Faculty of the University of Rijeka*, 1/2023, 270.

¹¹ See Article 195 and 179, Paragraphs 5–7 of the Company Law. Regarding the expulsion of a member by the decision of the assembly, see Šogorov, S. (2012). *Isključenje člana iz društva s ograničenom odgovornošću odlukom skupštine (kaduciranje)*, *Pravo i priprema*, 4–6/2012, 63–73.

¹² See Articles 196–197 of the Company Law.

¹³ A more detailed analysis of the reasons for the expulsion of a member from a limited liability company by court decision was conducted in the paper of Šogorov, S. (2012). *Razlozi isključenja člana iz društva s ograničenom odgovornošću odlukom suda*, *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 1/2012, 63–73. Unlike the law of the Republic of Serbia, the law of the Republic of Croatia does not start from the reasons for expulsion as a basis for distinguishing expulsion procedures but makes a distinction between

only for two reasons: for failing to fulfill the obligation to pay or contribute to the company's capital and for failing to fulfill the obligation to make additional payments.¹⁴ On the other hand, the expulsion of a member by court decision is possible for reasons specified in the memorandum of association or for other justified reasons, especially if a company member: 1) intentionally or through gross negligence causes damage to the company, 2) fails to fulfill special duties towards the company prescribed by the Company Law or the memorandum of association, and 3) by their actions or omission, contrary to the memorandum of association, law, and good business practices, obstructs or significantly hinders the company's operations.¹⁵

The institute of expulsion of a member from a limited liability company is very complex, especially in the part related to the expulsion of a member by court decision. Expulsion of a member by court decision, although primarily belonging to the domain of corporate law, significantly includes segments of civil procedure law, as it contains a series of procedural provisions that are partly covered by the substantive law, i.e., the Company Law.

In the process of expelling a member from the company by court decision, two types of lawsuits are possible: 1) a direct lawsuit of the company for the expulsion of a member¹⁶ and 2) a derivative lawsuit¹⁷ for the expulsion of a member.¹⁸ Depending on the type of lawsuit, the conditions for initiating the expulsion process before the court differ.

expulsion based on the memorandum of association ("based on the partnership agreement") which then must regulate certain conditions (who can propose expulsion, reasons for expulsion, etc.), the procedure and consequences of the expulsion of a member from the company, and expulsion based on a court decision, which can only be based on so-called significant reason. See more in: Jurić, D. (2023). *Isključenje člana iz društva s ograničenom odgovornošću. Collected papers of the Law Faculty of the University of Rijeka*, 1/2023, 269–289. According to Article 420, Paragraph 3 of the Company Law of the Republic of Croatia, *Official Gazette* No. 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23: "A significant reason for the expulsion of a member from the company is his behavior that obstructs or significantly hinders the achievement of the company's goal, making his stay in the company intolerable for the company." Similar solutions as in Croatian law are also contained in Austrian and German law. For Austrian law, see more in: Günthner, S. (2021), *Der Ausschluss des gesellschaftlers aus wichtigem grund bei der GMBH nach der Gesb-reform-Diplomarbeit*, Universität Linz.

¹⁴ See Articles 195 and 179, Paragraphs 5–7 of the Company Law.

¹⁵ See Article 196, Paragraph 1 of the Company Law.

¹⁶ See Article 196, Paragraphs 1–5 of the Company Law.

¹⁷ See Article 196, Paragraph 6 of the Company Law.

¹⁸ Regarding the derivative lawsuit for the expulsion of a member from the company, see more in: Veličković, J. (2020). *Derivatívna Tužba*, University of Belgrade – Faculty of Law, Belgrade, 185–190.

Given that the scope of this paper would not allow for an analysis of the entire process of expelling a member based on a court decision, the author has decided that the subject of discussion in this paper should be primarily confined to the company assembly's decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member from a limited liability company and related issues. An additional reason why the author opted for a detailed analysis of this type of assembly decision lies in the fact that it is very rarely encountered as a prerequisite for filing a lawsuit for the expulsion of a member from a limited liability company by court decision in comparative law.¹⁹

The decision of the assembly to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member from the company is, in Serbian law, a fundamental prerequisite for conducting litigation proceedings for the expulsion of a member when the company appears as the plaintiff. Although this decision represents only an initial act that creates the authorization to file a lawsuit for the expulsion of a member from the company when the company appears as the plaintiff, its detailed analysis opens a range of significant issues. Regarding the decision of the assembly to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member from the company, it is important to analyze several issues: the legal nature of this decision and its connection with the content of the lawsuit for the expulsion of a member, issues related to the process of making this decision (the issue of competence, quorum, majority required for making a decision, persons authorized to vote on making this decision, the issue of who can initiate the making of this decision), as well as the issue of its content.

Considering that the litigation proceedings for the expulsion of a member can be conducted based on a direct (typical) lawsuit of the company or based on a derivative (indirect) lawsuit, it should be noted that the decision to file a lawsuit (decision to initiate a dispute) for the expulsion of a company member is a necessary prerequisite for conducting litigation proceedings for the expulsion of a member only when the plaintiff is the company (so-called direct lawsuit).

¹⁹ This type of decision is not recognized by the laws of Germany, Austria, and Croatia. The decision of the assembly to file a lawsuit is recognized by Slovenian law. See the Company Law, Article 501, *Official Gazette of the RS*, No. 65/09 – official consolidated text, 33/11, 91/11, 32/12, 57/12, 44/13, 82/13, 55/15, 15/17, 22/19 – ZPosS, 158/20 – ZInt-PK-C, 18/21, 18/23 – ZDU-IO and 75/23.

DECISION OF THE ASSEMBLY TO FILE A LAWSUIT (INITIATE A DISPUTE) FOR THE EXPULSION OF A MEMBER

General remarks

The fundamental prerequisite for conducting proceedings based on a company's lawsuit (so-called direct lawsuit) for the expulsion of a member by court decision is the existence of a decision by the company's assembly to file a lawsuit (initiate a dispute) for expulsion. The company can request the expulsion of a member from the company by filing a lawsuit with the competent court.²⁰ The decision to file a lawsuit is made by the assembly in accordance with the provisions of the Company Law.²¹

When analyzing the provisions of the Company Law regarding this assembly decision, the first noticeable aspect is that it is referred to by different names in various parts of the legal text. Article 196 of the Company Law, dedicated to the procedure for the expulsion of a member by court decision, mentions the "Decision to file a lawsuit for the expulsion of a company member."²² On the other hand, Article 200 of the Company Law, dedicated to the competence of the assembly of a limited liability company, refers to it as the "Decision to initiate a dispute for the expulsion of a company member."²³ The term "decision to file a lawsuit for the expulsion of a member" seems to be more terminologically correct because the dispute for the expulsion of a member does not begin with the making of this decision but at the moment of filing the lawsuit for the expulsion of a member from the company. On the other hand, the assembly's decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member from the company represents only a prerequisite for filing a lawsuit for the expulsion of a company member when the company appears as the plaintiff in this legal dispute.

Legal Nature of the Decision to File a Lawsuit (Initiate a Dispute) for the Expulsion of a Member and Its Connection with the Lawsuit for Expulsion

Regardless of the aforementioned terminological differences regarding the name of this decision in different parts of the legal text, it is indisputable that this decision does not directly decide on the status of the company

²⁰ See Article 196, Paragraph 1 of the Company Law.

²¹ See Article 196, Paragraph 2 of the Company Law.

²² See Article 196, Paragraph 3 of the Company Law.

²³ See Article 200, Paragraph 1, point 16 of the Company Law

member. The member is not expelled from the company by this decision, and it is not the immediate legal basis for the termination of membership. Consequently, such a decision is not a legal basis that would effectuate the removal of a member from the register, i.e., the registration of the termination of membership in the Business Registers Agency.²⁴

From the aspect of substantive law, this decision only has the nature of an initial act that creates the authorization to file a lawsuit, i.e., conduct litigation proceedings for the expulsion of a member from the company by court decision. The filing of a lawsuit for expulsion when the company appears as the plaintiff must be preceded by the company assembly's decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member. In this sense, this assembly decision differs from the decision to expel a member from the company, which the assembly can make only in case a member fails to fulfill the obligation to pay or to make contributions²⁵ and in case they fail to fulfill the obligation to make additional payments²⁶, and which, unlike the assembly's decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for expulsion, constitutes the immediate legal basis for the termination of membership and the registration of the member's removal, i.e., the termination of membership in the register.

As an initial act, the decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a company member leads to a legal dispute for the expulsion of a member for reasons specified in the memorandum of association or for other justified reasons (some of which are exemplified by law²⁷), which do not include the two aforementioned reasons (failing to make the contribution or additional payment). In this sense, such an assembly decision only forms and expresses the company's will to initiate a dispute for the expulsion of a member by filing a lawsuit.²⁸ As mentioned above, the legal dispute for the expulsion of a member, however, does not begin with the making of this deci-

²⁴ These can only be the decision of the assembly on the expulsion of a member due to failing to fulfill the obligation to make payments or contributions and failing to fulfill the obligation for additional payments, and a final court decision on the expulsion of a member from the company.

²⁵ See Article 195, Paragraph 1 regarding Article 48, Paragraph 7 of the Company Law.

²⁶ See Article 179, Paragraph 5 of the Company Law.

²⁷ According to Article 196, Paragraph 1, the following are exemplary reasons: "If a member of the company: 1) intentionally or due to gross negligence causes damage to the company, 2) does not fulfill special duties towards the company prescribed by the Company Law or the memorandum of association, and 3) through their actions or omission, contrary to the memorandum of association, law, and good business practices, obstructs or significantly hinders the company's operations."

²⁸ Regarding the legal nature of the assembly decision, see more in: Arsić, Z., Marjanski, V. (2018). *Pravo privrednih društava*, Novi Sad, 255–256.

sion but at the moment of filing the lawsuit for the expulsion of a member from the company, as an act that implements this assembly decision, where the making of the assembly decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for expulsion represents only the creation of authorization for the company to file a lawsuit for the expulsion of a member from the company.

From a procedural aspect, the filing of a lawsuit for the expulsion of a member by the company, as the plaintiff, without previously making the assembly decision to initiate a dispute for the expulsion of a member from the company, is not permitted and would inevitably lead to the dismissal of the lawsuit. Domestic case law unanimously holds that the assembly's decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member is a prerequisite, i.e., a procedural assumption for conducting these litigation proceedings based on the so-called direct lawsuit of the company for the expulsion of a member. Without such a decision, there would be a lack of a legally valid act of forming and expressing the company's will to undertake procedural action – filing a lawsuit for the expulsion of a member. According to the prevailing view of case law from a procedural aspect:

“The assembly's decision to file a lawsuit is a special procedural precondition – a condition for the admissibility of the lawsuit, and not a question of active legitimacy, which cannot even be posed because in these disputes the company is always and solely actively legitimized²⁹ and the member whose expulsion is sought is passively legitimized.”³⁰

Given that a lawsuit for the expulsion of a member represents an act that implements, i.e., practically realizes the assembly's decision to file a lawsuit (initiate a dispute) and the will of the company to engage in a dispute for the expulsion of a member, it must apply to the same member or members named in the decision. This is because the lawsuit for the expulsion of a member is an expression of the legal continuity of implementing the decision to file a lawsuit for their expulsion. In this context, it is important for the court to assess the connection between the assembly's decision to file a lawsuit and the

²⁹ In the law of the Republic of Slovenia, in addition to the company itself, any member of the company, regardless of the percentage of shares they hold, can appear as an actively legitimized party (plaintiff) in the proceedings for the expulsion of a member. In the case of a lawsuit for the expulsion of a member filed by the company's management, it is necessary to previously adopt a general assembly decision to file the lawsuit. See the Company Law, Article 501.

³⁰ From the responses to the questions of commercial courts determined at the session of the Department for Commercial Disputes of the Commercial Appellate Court held on November 26, 2014, and November 27, 2014, and at the session of the Department for Commercial Offenses and Administrative-Accounting Disputes held on December 3, 2014 – Case Law of Commercial Courts – Bulletin No. 4/2014.

lawsuit itself in each specific case. This primarily applies to the individuals – members against whom the lawsuit for expulsion is initiated.

The decision to file a lawsuit and the lawsuit for the expulsion of a member can apply exclusively to members of a limited liability company. In a dispute for expulsion, only a company member whose expulsion is sought by the preceding assembly decision to file a lawsuit for expulsion can be involved as the defendant or passively legitimized person. This lawsuit cannot apply to individuals who are not members of the company (e.g., directors, members of the supervisory board, actual owners on various grounds, unless these individuals are also simultaneously members of the company³¹). A person registered as the owner of a share in the Business Registers Agency is considered a member of a limited liability company. Membership in the company is acquired on the day of the registration of ownership over the share in accordance with the law on registration.³² On the other hand, membership in the company ceases on the day of the registration of the termination of membership in accordance with the law on registration.³³ Consequently, only a person registered as a member in the Business Registers Agency, and not so-called actual owners on various grounds who are not simultaneously members of the company, can be a defendant.

Due to the necessary legal connection between the assembly's decision to file a lawsuit and the lawsuit itself, the lawsuit must apply to the same member or members named in the assembly decision. Since the assembly's decision to file a lawsuit can simultaneously apply to multiple members, the same members must be named as the individuals against whom the lawsuit is filed (defendants). The lawsuit cannot apply to those company members for whom a decision to file a lawsuit has not been made, nor any person who is not a member of the company on the day of filing the lawsuit (another person). However, the question arises as to how to proceed if the lawsuit simultaneously applies to a company member named in the decision to file a lawsuit and a member and/or some other individual (e.g., the company's director) not named in said decision. In such a case, there should be a partial rejection of the lawsuit concerning the member or other person not named in the assembly decision. The difference is that when it comes to the member not named in the assembly decision, the lawsuit would be dismissed due to the absence of authorization to conduct the dispute regarding them (absence of the assembly decision to file a lawsuit - initiate a dispute concerning them), and concerning

³¹ See Law on Record of Beneficial Owners. *Official Gazette of RS*, No. 41/2018, 91/2019, 105/2021 and 17/2023, Article 3, Paragraph 3.

³² Article 143, Paragraph 1 of the Company Law.

³³ Article 143, Paragraph 2 of the Company Law.

another individual who is not a company member, it would be dismissed due to a lack of passive legitimacy because an individual who is not a company member cannot be included in this type of lawsuit, regardless of what was stated in the assembly decision.

Furthermore, besides the fact that the defendant member must have the status of a company member on the day of making the decision to file a lawsuit and on the day of filing the lawsuit, they must retain that status throughout the duration of the dispute for the dispute regarding their expulsion to continue. If their membership ceases on another basis after filing the lawsuit (for example, transferring the entire share to another person, withdrawing from the company,³⁴ etc.), the dispute for expulsion ends due to the lack of legal interest on the part of the plaintiff and the lack of passive legitimacy on the part of the defendant. It is controversial, however, by which procedural act this process ends: by rejecting the lawsuit or dismissing the lawsuit. According to the stance of domestic case law, the objection of the absence of passive legitimacy is a substantive legal objection leading to the rejection of the lawsuit, and the lack of legal interest leads to the dismissal of the lawsuit.³⁵ However, if we draw an analogy with the provisions on challenging the company assembly's decision, the cessation of the membership of the lawsuit submitter leads to the dismissal of the lawsuit for challenging the assembly's decision. If the plaintiff ceases to be a shareholder of the company during the lawsuit proceedings, the competent court will dismiss the request for annulment of the decision and decide on the request for damages if such a request is made.³⁶ This provision from the Company Law likely stems from the understanding that the individual (shareholder/member) primarily lost legal interest (not just active legitimacy) for further conducting the proceedings, and the lack of legal interest leads to the dismissal of the lawsuit, unlike the lack of active or passive legitimacy, which leads to the rejection of the lawsuit. Looking at the dispute for expulsion from

³⁴ There are opinions in domestic case law that in the case of parallel withdrawal and expulsion proceedings, the withdrawal proceedings are supposed to be suspended until the final conclusion of the expulsion proceedings based on a court decision. However, such an opinion should not be accepted as absolutely correct, especially when the withdrawal proceedings for a justified reason is first initiated in court, and then the remaining members of the company at the assembly decide to file a lawsuit for the expulsion of that member from the company, and the company files a lawsuit for the expulsion of the member to interrupt the withdrawal proceedings for a justified reason that was previously initiated. Regarding the withdrawal from a limited liability company, see more in Marjanski, V. (2016). *Istupanje iz društva s ograničenom odgovornošću. Pravo i privreda*, 4–6/2016, 120–143.

³⁵ See the sentence from the decision of the Supreme Court of Cassation Rž g 602/2015 dated October 1, 2015, established on May 30, 2016, at the session of the Department for the Protection of the Right to a Trial within Reasonable Time.

³⁶ See Article 376, Paragraph 5 of the Company Law.

the perspective of the defendant in a narrow sense, in the case of the cessation of the membership of the defendant company member during the dispute for expulsion, due to the ensuing absence of passive legitimacy, the lawsuit for expulsion should be rejected. However, viewing the dispute from the perspective of the plaintiff (the company), the absence of further legal interest in conducting litigation proceedings for the expulsion of an individual who is no longer a company member would lead to the dismissal of the lawsuit.³⁷

The question of the legal connection between the assembly's decision to file a lawsuit and the lawsuit itself becomes particularly complicated when it comes to the factual basis (events) and reasons for which the lawsuit is filed, but this issue will be addressed within the discussion on the content of the assembly's decision to file a lawsuit for the expulsion of a member.

Furthermore, considering that the dispute for the expulsion of a member can be conducted based on a direct (typical) lawsuit of the company or based on a derivative (indirect) lawsuit, it should be emphasized that the decision to file a lawsuit (decision to initiate a dispute) for the expulsion of a member is a necessary procedural prerequisite only in the case where the company is the plaintiff (so-called direct lawsuit). In the case of a derivative lawsuit, filed by a member in their own name but on behalf of the company, the lack of the company's will to initiate a dispute for the expulsion of a member (the absence of such a decision, the existence of a decision rejecting the request to initiate proceedings, i.e., a negative decision, or the failure to file a lawsuit within 30 days after making the decision to initiate a dispute for expulsion) is one of the procedural prerequisites for conducting litigation proceedings for the expulsion of a member based on a derivative lawsuit. Namely, if the assembly does not decide on the request to file a lawsuit for the expulsion of a member within two months from the date of submission of the request or rejects the request, or if a lawsuit is not filed within 30 days from the date of making the decision to file a lawsuit, the member who submitted the request has the right, within a subsequent period of 30 days, to file a lawsuit with the court in their own name, on behalf of the company. Therefore, the failure to make this decision within two months from the date of submitting the request, the existence of a decision rejecting the request to initiate a dispute for the expulsion of a member (a negative decision), or the failure to execute this decision manifested as the failure to file a lawsuit within 30 days from the date of making

³⁷ Legal interest for initiating proceedings and active legitimacy are different categories; therefore, the consequence of the lack of legal interest is the dismissal of the lawsuit, while the lack of active or passive legitimacy implies a substantive decision, namely the rejection of the request. Sentence from the decision of the Supreme Court of Cassation RŽ g 602/2015 dated October 1, 2015, established on May 30, 2016, at the session of the Department for the Protection of the Right to a Trial within Reasonable Time.

the decision to file a lawsuit, constitute the fulfillment of the procedural prerequisite for submitting a derivative lawsuit within a subsequent period of 30 days by the requester (the initiator of making such a decision).

Competence for Making the Decision to File a Lawsuit (Initiate a Dispute) for the Expulsion of a Member

The legislator has stipulated that the will of the company to undertake this procedural action (lawsuit for the expulsion of a member) can be formed and expressed only by the decision of the company's assembly.³⁸ Making the decision to file a lawsuit for the expulsion of a member is within the exclusive competence of the company's assembly.³⁹ Accordingly, it is not permitted for any other body (e.g., the supervisory board or the company director) or a company member as an individual or members of the company as a group outside the assembly to form and express this will on behalf of and for the account of the company. Even when the decision is essentially made by the sole member of the company with voting rights on the matter (e.g., in a two-member company – a lawsuit for the expulsion of the other member)⁴⁰, the relevant decision has to be made in the function of the company's assembly. In a two-member company, the assembly and quorum consist of the other company member, whose vote is the only one counted when determining the necessary number of votes to make the decision to file a lawsuit for the expulsion of the other company member, and it is considered that such an assembly decision is made in accordance with the mentioned legal regulations.⁴¹

³⁸ The norms from Article 200, Paragraph 1 of the Company Law regarding the competencies of the assembly of a limited liability company are of an imperative nature, so these competencies (including the decision to file a lawsuit or initiate a dispute for expulsion) cannot be transferred to other company bodies by the memorandum of association. The mentioned article does not contain the phrase 'unless otherwise provided by the memorandum of association'.

³⁹ See Article 196, Paragraph 2 and Article 200, Paragraph 1, Point 16 of the Company Law.

⁴⁰ When making a court decision based on such a lawsuit, it is particularly important to ensure that it does not reflect disrupted relations between two members of the company, but is primarily focused on the jeopardized interests of the company.

⁴¹ From the response to the question: 'Can the decision to file a lawsuit under Article 196, Paragraph 1 of the Company Law, which requires the expulsion of a company member, be made by another member of the company acting as the assembly, in a situation where the company has two members with equal shares, and the memorandum of association stipulates that all assembly decisions are made by the consent of both members?' as determined in the session of the Department for Commercial Disputes of the Commercial Appellate Court held on November 26, 2014, and November 27, 2014, and at the session of

When assessing the fulfillment of procedural conditions for filing a lawsuit for the expulsion of a member, the court checks whether the decision to file a lawsuit was made by the only competent body – the company’s assembly. The provision of Article 196, Paragraph 2 of the Company Law: “The decision to file a lawsuit as per Paragraph 1 of this article is made by the assembly in accordance with the provisions of this law” is imperative in nature and does not allow for different arrangements by the memorandum of association. Also, the provision of Article 200, Paragraph 1, Point 16, which stipulates that “the assembly decides on initiating a dispute for the expulsion of a member from the company” is imperative, which unequivocally means that this decision can only be made by the company’s assembly.

Initiating the Decision-Making Process

Initiating the decision-making process is possible based on the established proposal of that agenda item along with the invitation to hold the assembly meeting, which, as a rule, is convened by the director or the supervisory board in the case of a two-tier board system.⁴² However, the memorandum of association may stipulate that the assembly can also be convened by a company member or another individual. The assembly meeting can be convened by company members with a certain voting threshold (percentage of votes). Specifically, the assembly meeting must be convened when requested in writing by company members who hold or represent at least 10 % of the votes, unless the memorandum of association stipulates that this right is also granted to members who together hold or represent a smaller percentage of votes.⁴³ If the director or the supervisory board does not convene the assembly meeting within three days from the date of receiving the request, such that the meeting day is at the latest 15 days from the date of receiving the request, the requesters can themselves convene the assembly meeting within eight days from the expiry of that deadline for holding the assembly meeting. Thus, regarding convening the assembly where discussions and decisions would be made regarding the decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member from the company based on a “direct” lawsuit of the company, the general rules that are otherwise applied in the case of convening the assembly

the Department for Commercial Offenses and Administrative-Accounting Disputes held on December 3, 2014 – Court Practice of Commercial Courts – Bulletin No. 4/2014.

⁴² Article 202, Paragraph 2 of the Company Law.

⁴³ See Article 202, Paragraph 3 of the Company Law.

of a limited liability company apply. General rules also apply to other issues, such as the venue of the meeting, the manner of notifying members, the agenda, etc.⁴⁴

Besides the aforementioned subjects (director, supervisory board as a collegial body, or company members holding or representing at least 10% of the votes, unless the memorandum of association stipulates that this right is also granted to members who together hold or represent a smaller percentage of votes) who can directly, in the capacity of the convener, convene the assembly meeting whose agenda item would be making the decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member, it is possible for the assembly meeting to be convened with that agenda item also at the initiative of an individual whose initial intention was not to effectuate the making of a decision to file a lawsuit for the expulsion of a member as a procedural prerequisite for filing a direct lawsuit of the company but to ensure the existence of procedural prerequisites for filing a derivative lawsuit. Namely, if the assembly does not decide on the request to file a lawsuit for the expulsion of a member within two months from the date of submission of the request, or rejects the request, or if a lawsuit is not filed within 30 days from the date of making the decision to file a lawsuit, the member who submitted the request has the right, within a subsequent period of 30 days, to file a lawsuit with the court in their own name, on behalf of the company (so-called derivative lawsuit). Therefore, it is possible that the assembly adopts the request of this individual and makes a decision to file a lawsuit for the expulsion of a member, and that the company ultimately files a direct lawsuit. By making such a decision based on the request (initiative) of the individual who intended to file a derivative lawsuit and filing a lawsuit by the company (so-called direct lawsuit) based on that decision, conducting the proceedings based on the derivative lawsuit is prevented, and the proceedings based on the direct lawsuit of the company shall continue.

This formulation of the procedural prerequisites for filing a derivative lawsuit for the expulsion of a member can create problems in the case of companies with three or more members. For instance, in a company with three members, where, for example, the requester holds 5% of the shares in the share capital, the member whose expulsion is requested holds 40% of the shares (who has no right to vote and whose votes are not counted in the quorum), and the third member holds 55% of the shares⁴⁵, the third member, in agreement with the one whose expulsion is requested, can vote for the

⁴⁴ See Articles 203–212 of the Company Law.

⁴⁵ Of course, various ownership structures are possible, and the example given in the text is merely illustrative to facilitate understanding of a potential legal situation.

decision to file a lawsuit for expulsion, to prevent the adoption of a negative decision that would reject the request, thwart the conduct of the proceedings based on the derivative lawsuit, and retain control over the further proceedings for expulsion through the direct lawsuit of the company (e.g., through their representative, etc.). However, the issue remains whether the requester can participate in the dispute for expulsion at least in the capacity of an intervener on the side of the plaintiff (the company) in accordance with the general rules on the participation of a company member in the lawsuit as an intervener. Specifically, the norm regulating the participation of an intervener exclusively refers to those lawsuits filed due to the breach of special duties. According to Article 80, Paragraph 1 of the Company Law, if the company has filed a lawsuit under Article 64 (breach of duty of care), Article 67 (breach of rules on approving transactions in which there is a personal interest), Article 71 (breach of duty to avoid conflicts of interest), Article 74 (breach of duty to keep business secrets), and Article 76 of the Company Law (breach of non-competition rules), a company member who requested the company to file such a lawsuit can ask the court conducting the proceedings to allow them to join the lawsuit as an intervener on the side of the plaintiff.⁴⁶

Regarding the majority of norms regulating the consequences of breaches of special duties, which Article 80 of the Company Law on the potential participation of interveners refers to, expulsion as a specific consequence of the breach is not anticipated (expulsion is stipulated as a possible consequence only in the case of a breach of the duty to keep business secrets and a breach of compliance with non-competition rules). Therefore, the question arises whether it is possible for a member who has submitted a request for making the decision to file a lawsuit for expulsion for breaches of special duties where expulsion is not a possible consequence, based on Article 196 of the Company Law, to participate as an intervener, especially when the lawsuit for expulsion is conducted for reasons that do not constitute a breach of special duties. Moreover, a lawsuit for breach of duty of care can only be filed by the company against individuals listed in Article 61, Paragraph 1, points 4 and 5 (directors, members of the supervisory board, representatives, procurators, and liquidators), and not against a company member (not even against a member with a significant share in the capital or a controlling member).

Furthermore, the analogous application of Article 80 of the Company Law on the potential participation of interveners who have submitted a request for the decision to file a lawsuit is problematic from the perspective of the nature of the initial request. Specifically, the initial request in the case of Article 80 of the Company Law refers to making a decision to file a lawsuit to

⁴⁶ See Article 80, Paragraph 1 of the Company Law.

determine that special duties have been breached, where expulsion is only one of the possible consequences of the breach and only for two specific duties (breach of the duty to keep business secrets and breach of compliance with non-competition rules). Therefore, this request initially does not refer to making a decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member, and a lawsuit for breach of special duties and a lawsuit for expulsion have different characters and are regulated in different parts of the legal text. Moreover, a lawsuit for breach of special duties is declaratory, while a lawsuit for the expulsion of a member has a transformative (condemnatory) nature.⁴⁷

This issue would be resolved if Article 196 of the Company Law, which refers to the procedure for expelling a member based on a court decision, was supplemented with a provision on the possible participation of a member who has submitted a request for the decision to file a lawsuit for expulsion, as an intervener on the side of the plaintiff, in the ensuing dispute that the company would conduct based on a direct lawsuit for the expulsion of a member.

Quorum, Voting Rights, and Majority for Making the Decision

When it comes to exercising voting rights and the quorum for holding an assembly meeting on the agenda item related to making the decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member from the company, besides general rules, certain specific rules also apply. Namely, a company member cannot vote at the assembly when a decision is being made on their expulsion or initiating a dispute against them and engaging a company representative for representation in these cases.⁴⁸ Also, the votes of a company member whose right to vote is excluded are not taken into account when determining the quorum for making a decision on that agenda item.⁴⁹ These rules in our Company Law leave room for so-called minority members to initiate the expulsion of a so-called majority member from the company. This legal solution is in line with other systemic solutions from the Company Law,

⁴⁷ “A transformative lawsuit is of a constitutive nature which, if accepted, changes the existing status and relations of the participants in the proceedings, as it effects the creation, change, or establishment of certain subjective rights. A transformation in law occurs only with the legal finality of the transformative court decision, so the plaintiff in the lawsuit cannot achieve the intended legal protection in any other way. The realization of transformative rights through court proceedings must be specified by the provisions of substantive law, hence the principle of a limited number – *numerus clausus* applies to transformative lawsuits.” From the reasoning of the Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev. 383/2020 dated December 3, 2020.

⁴⁸ See Article 214, Paragraph 1, Points 2 and 3 of the Company Law.

⁴⁹ See Article 214, Paragraph 3 of the Company Law.

where special duties, as a rule, do not apply to all members of a limited liability company but only those with significant share in the share capital and/or a controlling member of the company⁵⁰, and non-compliance with special duties is intended to be one of the particularly justified reasons for the expulsion of a member from the company.⁵¹ Although the aforementioned provisions regarding the exclusion of voting rights and the quorum for holding an assembly meeting are entirely justified considering the systematics and purpose of the law (protecting the interests of the company and minority members), it should be noted that when it comes to the application of these provisions in specific situations, abuse is possible to ensure the existence of a decision as a procedural prerequisite for conducting legal proceedings for the expulsion of a member from the company, which will be further discussed during the examination of the decision's content.

The decision to file a lawsuit for expulsion is made by the assembly in accordance with the provisions of the Company Law. Regarding the majority required for making the assembly decision, general legal rules apply that relate to other assembly decisions whose adoption does not specifically require a two-thirds qualified majority.⁵² Accordingly, the decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member is made by a simple majority of the votes of the present members who have the right to vote on a specific issue, unless the memorandum of association stipulates a larger number of votes.⁵³

Content of the Decision

When it comes to the content of this decision, it should first be noted that it is not a decision that, according to the Company Law, has prescribed essential (minimum) elements, as is the case with some other assembly decisions (e.g., a decision on increasing or decreasing the share capital)⁵⁴. Prescribing minimal essential elements is generally characteristic of those decisions that have to be registered in the Business Registers Agency. The decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member is not supposed to be registered in the Business Registers Agency. It might be possible to effectuate

⁵⁰ See Article 61, Paragraph 1, Point 2 of the Company Law.

⁵¹ See Article 196, Paragraph 1, Point 2 of the Company Law.

⁵² See Article 211, Paragraph 2 of the Company Law.

⁵³ See Article 211, Paragraph 1 of the Company Law.

⁵⁴ For example, a decision to reduce the share capital in accordance with the Company Law must include the reason for the reduction, the extent of the reduction, and an indication of whether the reduction is being carried out in accordance with the norms for creditor protection. See Article 147, Paragraph 5 of the Company Law

the registration of an annotation on the dispute conducted regarding the expulsion of a specific member, but this does not constitute the registration of the decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member, nor does such a decision represent an accompanying document for the registration of such an annotation.⁵⁵

The author believes that the essential elements, according to the nature of this decision, are the designation of the member to whom the decision applies and the event (factual basis) from which the reasons for the expulsion of the member based on a court decision arise. On the other hand, the designation of justified reasons for expulsion in terms of their legal qualification and the designation of a representative (granting power of attorney) to represent the company in the expulsion dispute are optional but commonly found elements of this decision. Taking into account the scope of this paper and the fact that the issue of granting power of attorney for representing the company in the expulsion procedure has been thoroughly analyzed in a recently published scientific paper⁵⁶, this issue will not be covered in this paper.

Designation of the Member(s) to Whom the Decision Applies

Since the purpose of this decision is to create authorization for the company to file a lawsuit for the expulsion of a company member, the decision must contain the designation of the company member to whom the lawsuit applies and whose potential expulsion from the company will be decided by the court. The designation of the company member must be made in a way that unambiguously shows which individual - company member it applies to. Therefore, the member to whom the assembly decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for their expulsion from the company applies must be specified or at least specifiable.

⁵⁵ According to Article 2, Paragraph 1, Point 13 of the Law on Registration Procedure in the Business Registers Agency, *Official Gazette of RS*, No. 99/2011, 83/2014, 31/2019, and 105/2021: 'An annotation is the entry of data and documents that are the subject to mandatory annotation, pursuant to regulations, or the entry of data and documents that are assessed by the Registrar as facts of relevance for legal transactions, and which are in connection with the data and documents that are the subject-matter of registration.' The annotation of a dispute is made based on the registration application of the plaintiff, accompanied by proof of initiating the procedure, and not the decision of the assembly to file a lawsuit for the expulsion of a member from the company.

⁵⁶ "For a detailed analysis of this issue, see Veličković, V. (2023), *Zastupanje društva u sporu radi isključenja člana. Poslovni izazovi*, 247–270. The author agrees with the author of the mentioned paper regarding that it is exclusively within the assembly's competence to make a decision on appointing a representative in a dispute against a company member, including in a dispute conducted for the expulsion of a member from the company.

As already mentioned, the decision to file a lawsuit and the lawsuit itself can only apply to members of a limited liability company. In the expulsion proceedings, the defendant, i.e., the passively legitimized party, can only be a company member whose expulsion is sought by a previous assembly decision to file a lawsuit for expulsion. This lawsuit cannot apply to individuals who are not members of the company (e.g., directors, members of the supervisory board, and actual owners based on different grounds, unless these individuals are also company members). An individual registered as the owner of a share in the register is considered a member of a limited liability company. The status of a company member is acquired on the day of the registration of ownership over the share in accordance with the law on registration.⁵⁷ Conversely, the status of a company member ceases on the day of the registration of the cessation of the member's status in accordance with the law on registration.⁵⁸ Consequently, the defendant, and therefore the individual to whom the decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for expulsion applies, can only be an individual registered as a member or share owner in the Business Registers Agency.

One of the issues concerning the designation of the member to whom the assembly decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for expulsion applies is whether this decision must be individual, i.e., whether it is necessary to make a separate decision for each member, or if a collective decision that applies simultaneously to multiple company members is possible. A purely linguistic interpretation of Article 196 of the Company Law leads to the conclusion that the decision should apply to each member separately. The title of Article 196 of the Company Law states: "Expulsion of a member by court decision". Further, according to Article 196, Paragraph 1 of the Company Law, "the company may, by a lawsuit filed with the competent court, request the expulsion of a company member...". Other provisions of Article 196 of the Company Law also use the singular form. However, in our opinion, such a linguistic interpretation is untenable for the following reasons.

Firstly, in certain situations, for practical reasons and potential future success in the dispute, the decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member must actually simultaneously apply to multiple company members (e.g., when the lawsuit is filed against multiple individuals who represent significant participation in the share capital or together have the status of a controlling member of the company). For example, this would be a situation where the decision applies to a controlling member, who has violated certain special duties, but where the controlling member cannot be

⁵⁷ See Article 143, Paragraph 1 of the Company Law.

⁵⁸ See Article 144, Paragraph 2 of the Company Law.

designated as a single individual or a single company member. This stems from the definition of a controlling member as defined by the following provisions of the Company Law. Namely, a majority stake in the share capital exists if one person, independently or with other persons acting jointly, owns more than 50 % of the voting rights in the company.⁵⁹ A particular person is considered the controlling member of the company whenever such a person owns the majority share in the company's share capital independently or with affiliated persons.⁶⁰ Control implies the right or possibility that one person, independently, or with other persons acting jointly with him, carries out the controlling influence on the business operations of another person by means of having a share in the share capital, by means of a contract or right to appoint the majority of directors, i.e. supervisory board members.⁶¹ Therefore, if the controlling influence on the company's business operations is exercised through the joint action of several company members or affiliated members in accordance with the Company Law, then the decision to initiate the expulsion process must apply to all of these company members.⁶²

Secondly, an analogy can be drawn with the provisions of Articles 179 and 195 of the Company Law, which regulate cases where a member is directly expelled from the company by an assembly decision, regardless of the fact that the decision on expulsion based on an assembly decision has a different legal nature and scope in relation to the assembly decision to initiate the expulsion process based on a court decision. As mentioned in the introduction, the expulsion of a member by an assembly decision (direct expulsion of a member by an assembly decision, without conducting court proceedings) is possible only for two reasons: due to the failure to fulfill the obligation to pay or contribute capital to the company and due to the failure to fulfill the obligation to make additional payments. An assembly decision on the expulsion of a member can only be made in relation to all company members who have not fulfilled their obligation to pay or contribute capital or the obligation to make additional payments.⁶³ Therefore, the assembly decision on the expulsion of a member

⁵⁹ Article 62, Paragraph 3 of the Company Law.

⁶⁰ Article 62, Paragraph 5 of the Company Law.

⁶¹ See Article 62, Paragraph 4 of the Company Law.

⁶² In domestic case law, it has been accepted that a decision to file a lawsuit can relate to several members of the company simultaneously, and accordingly, a lawsuit for the expulsion of a member can encompass several individuals. In this regard, see the judgment of the Commercial Appellate Court Pž 7888/14 of January 28, 2015, which related to several members who collectively represented a significant share in the share capital of the company in question, and the judgment of the Supreme Court of Cassation made by revision in the same case Prev. 132/2015 of September 17, 2015.

⁶³ See Article 195, Paragraph 2 and Article 179, Paragraph 6 of the Company Law.

for these reasons can only apply simultaneously to all company members who have not fulfilled the mentioned obligations, and not selectively and individually to some of them.

Based on all the above, it is difficult to justify a completely different stance that would suggest that the decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member based on a court decision must apply to each member separately. This is also because there is no provision stating that an individual decision must apply to each member or a provision about a possible prohibition of designating multiple members in the same decision. Finally, when it comes to making a decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member from the company, there is no provision stating that a decision must apply to all members for whom reasons for expulsion based on a court decision have arisen, as is otherwise the case when an assembly decision is made to expel a member due to the failure to fulfill the obligation to pay or contribute capital or the obligation to make additional payments.

However, the interpretation that allows an assembly decision that simultaneously applies to multiple company members is not without flaws, as it may open up possibilities for abuse in certain cases. Namely, if the stance is taken that the same decision can apply to multiple company members for whom the expulsion dispute is sought, a problem may arise in companies with three or more members regarding who has the right to vote when making such a decision. For example, in the case of a three-member limited liability company, where one member owns 10 % of the shares, another 40 %, and the third 50 %, the member with 10 % of the shares⁶⁴ could independently make a decision to initiate the expulsion process against the other two members, despite being aware that reasons for expulsion have only arisen in relation to one member (e.g., the one with 50 % of the shares). The member with 40 % of the shares is named in the decision as the individual against whom the process is initiated, not because reasons for expulsion have arisen in relation to him, but to prevent him from voting on the decision in question, as a company member cannot vote in the assembly when a decision is being made regarding his expulsion or the initiation of a dispute against him and engaging a company representative for representation in such cases.⁶⁵ This way, a decision that represents a procedural prerequisite for filing a lawsuit for the expulsion of a member is obtained. Here, the procedural prerequisite is essentially effectuated for conducting the expulsion process against the third member, the owner of 50 % of

⁶⁴ The example is given for illustrative purposes only. Various combinations in the ownership structure are possible.

⁶⁵ See Article 214 of the Company Law.

the shares, in relation to whom the actual reasons for expulsion have arisen.⁶⁶ The legal status of the member with 40 % of the shares, from our example, in relation to whom the reasons for expulsion have not arisen, becomes irrelevant, as the court may reject the lawsuit against him or the lawsuit can even be withdrawn later, but this kind of abuse has effectively effectuated a procedural prerequisite for conducting proceedings against the third member, the owner of 50 % of the shares, in relation to whom the actual reasons for expulsion have arisen.⁶⁷

The problem presented is certainly mitigated by the introduction of the possibility of filing a derivative lawsuit through amendments to the Company Law in 2018. Specifically, when a certain member, the initiator of the expulsion process, is unsure of the voting outcome regarding the decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member and possesses the necessary threshold for filing a derivative lawsuit for the expulsion of a member, the aforementioned problem can be avoided by entering into a process to fulfill the procedural prerequisites for filing a derivative lawsuit as previously explained.

Factual Basis and Reasons for Expulsion as the Content of the Decision

In the first place, it is important to distinguish between the event or the factual basis from which reasons for expulsion arise, and the legal reasons for expelling a member by court decision. On one hand, the description of one or more events constitutes the factual basis supporting the allegations of actions or omissions by a company member contrary to the company's interests that could lead to reasons for expulsion. On the other hand, justified reasons for expelling a member from the company represent a legal category, i.e., the application of legal qualification to the event or specific factual basis.

The assembly decision to file a lawsuit for the expulsion of a member should, in our opinion, contain a description of one or more events or factual bases from which the existence of justified reasons for filing a lawsuit for

⁶⁶ For a more detailed discussion on the so-called 'bloc voting' issue in relation to multiple members affected by a decision, see Stefanović, Z., Stanivuk, B., Trinić Šišović, J., Tasić, S., Cumbo, V. and Martić Rollinger, V. (2018), *Komentar Zakona o privrednim društvima*, Nova Pazova – Belgrade, 228–229.

⁶⁷ In such a situation, the question arises of how to protect the interest of the member who was prevented from voting on the relevant decision due to abuse of rights (in our example, the member with a 40 % share), as well as the interest of the member against whom the abuse of rights effectively created the procedural prerequisite for initiating proceedings (the member with a 50 % share). In this case, there is an option to file a lawsuit to contest the assembly's decision.

expulsion arises. This event or factual basis should be part of the decision's rationale. Without mentioning the event, the cause for such a decision cannot be known, nor can it be concluded why a decision aimed at initiating proceedings for the expulsion of a member is made. Moreover, as the assembly decision to file a lawsuit for expulsion creates authorization for the company to file a lawsuit based on a court decision, without mentioning the event or at least a minimal description of the factual basis, such authorization for filing a lawsuit would be flawed. In our view, failing to mention the event would call into question the existence of a procedural prerequisite for conducting litigation proceedings for expulsion. Additionally, the description of one or more events or factual bases from which justified reasons for expulsion arise is a mandatory part of the content of the lawsuit for expulsion because the burden of proving the existence and justification of reasons for expulsion based on a court decision falls on the plaintiff (the company). Given that the decision to file a lawsuit includes a description of one or more events or factual bases from which justified reasons for filing this lawsuit arise, we believe that the lawsuit must at least rely on the event(s) from which reasons for expulsion arise. The description of the event in the lawsuit does not have to completely match the decision's rationale. It is not an issue if the event is described in more detail in the lawsuit than in the decision's rationale. However, the event described in the lawsuit must not completely differ from the description in the assembly decision's rationale. For example, if the assembly decision states that the lawsuit for expulsion will be filed because a company member used the company's assets for personal needs or the needs of affiliated persons (violation of the duty to avoid conflicts of interest), but the lawsuit mentions a completely different event from which the lawsuit for expulsion arises (e.g., disclosure of information constituting a business secret), it could be an issue.

Expulsion of a member by court decision is possible for reasons specified in the memorandum of association or for other justified reasons, especially if a company member: 1) intentionally or due to gross negligence causes damage to the company, 2) fails to fulfill special duties towards the company prescribed by the Company Law or the memorandum of association, and 3) by their actions or omissions, contrary to the memorandum of association, the law, and good business practices, obstructs or significantly hinders the company's operations.⁶⁸

⁶⁸ See Article 196, Paragraph 1 of the Company Law. Regarding the critique of some of the legally exemplified justified reasons for the exclusion of a member by court decision (especially the one under point 1), see more in Šogorov, S. (2012). Razlozi isključenja člana iz društva s ograničenom odgovornošću odlukom suda, *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 1/2012, 68.

Although the assembly decision to file a lawsuit for expulsion usually includes specific reasons for the member's expulsion in terms of their legal qualification, mentioning these reasons is not necessary from the perspective of fulfilling procedural prerequisites for filing the lawsuit, as the court is not bound by the legal qualification of the reasons in the decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for expulsion. This stance is also supported by domestic case law:

“Although the discussion at the assembly, preceding the decision, would imply a discussion about the reasons for such action (causes of expulsion), in the decision itself to file a lawsuit for expulsion, such reasons do not need to be explicitly mentioned. In this sense, the assembly decision represents only a procedural prerequisite for conducting litigation proceedings based on the lawsuit filed by the company, and the justification of the reasons for expulsion, which prompted the decision to file a lawsuit for expulsion, will be discussed and decided in the litigation proceedings.”⁶⁹

If different reasons for expulsion are mentioned in the assembly decision and the lawsuit but arise from the same or similar event (factual basis), it should not pose a problem. It is possible that those who drafted the decision did not correctly perform the legal qualification of reasons for expulsion, and later, a professional (e.g., a lawyer) might have conducted a different legal qualification when drafting the lawsuit (e.g., the decision mentions a violation of the duty of care as a reason, but the lawsuit mentions a violation of the duty to avoid conflicts of interest, etc.). This is particularly true because the court is not bound by the legal qualification of the reasons mentioned not only in the assembly decision but also in the lawsuit itself.

CONCLUSION

The decision of the assembly to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member is rarely encountered as a prerequisite for filing a lawsuit for expulsion in comparative law. However, in Serbian law, this assembly decision is a fundamental prerequisite for conducting litigation proceedings for the expulsion of a member based on a court decision when the company acts as the plaintiff.

⁶⁹ See Responses to questions from commercial courts determined at the session of the Department for Commercial Disputes of the Commercial Appellate Court held on November 3, 2015, November 4, 2015, November 26, 2015, and at the session of the Department for Commercial Offenses and Administrative-Accounting Disputes held on November 30, 2015 (Case Law of Commercial Courts – Bulletin No. 4/2015).

Unlike the assembly decision on the expulsion of a member, which can only be made for failing to fulfill the obligation to pay or contribute capital or for failing to make additional payments, and which represents a direct legal basis for the termination of membership by expulsion, the assembly decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for expulsion by court decision does not constitute a direct legal basis for the termination of membership.

Although this assembly decision is only an initial act that creates authorization to file a lawsuit for expulsion when the company appears as the plaintiff in court, its detailed analysis opens up a series of significant questions. This paper analyzed the most significant issues related to this assembly decision: the legal (substantive and procedural) character of the decision and its relation to the content of the lawsuit for expulsion, questions related to the decision-making process (competence, quorum, majority required for making a decision, persons authorized to vote on making this decision, the issue of who can initiate the making of this decision), and the content of the decision.

From a substantive legal aspect, the decision is merely an initial act that creates authorization to file a lawsuit or conduct proceedings for the expulsion of a member from the company based on a court decision. In this sense, this assembly decision only forms and expresses the company's will to initiate a dispute for the expulsion of a member. As mentioned earlier, the court dispute for the expulsion of a member does not begin with the making of this decision but at the moment of filing the lawsuit for the expulsion of the member from the company, as an act that implements the assembly decision.

From a procedural aspect, filing a lawsuit for the expulsion of a member without a prior assembly decision to initiate a dispute for the expulsion of a member is not allowed and would inevitably lead to the dismissal of the lawsuit. Domestic case law holds a unanimous view that the assembly decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for the expulsion of a member is a prerequisite, i.e., a procedural assumption for conducting these proceedings based on the so-called direct lawsuit of the company for the expulsion of a member.

Given that the lawsuit for the expulsion of a member represents an act that realizes or practically implements the assembly decision to file a lawsuit (initiate a dispute) and the company's will to engage in proceedings for expulsion, it must apply to the same member or members named in the decision and the same event (the same or similar factual basis) from which the reasons for the expulsion of a member arise. This is because the lawsuit for the expulsion of a member represents a legal continuity of implementing the decision to file a lawsuit for expulsion. In this sense, it is important for the court to assess the legal connection between the decision of the assembly to file a lawsuit and the lawsuit itself in each specific case.

Regarding this, it is necessary to differentiate the event or factual basis from which the reasons for expulsion arise from the reasons for the expulsion of a member based on a court decision. On one hand, the description of one or more events constitutes factual evidence supporting the actions or omissions of a company member contrary to the company's interests and could lead to reasons for expulsion. On the other hand, so-called justified reasons for expelling a member from the company represent a legal category, i.e., the application of legal qualification to the event or specific factual basis.

The assembly decision to file a lawsuit for the expulsion of a member should, in our opinion, contain a description of one or more events or factual bases from which the existence of justified reasons for filing a lawsuit for expulsion arises. Since the lawsuit for the expulsion of a member is an expression of legal continuity of the assembly decision to file a lawsuit, it must substantively rely on the event(s) from which the reasons for expulsion arise. On the other hand, although the assembly decision to file a lawsuit for the expulsion of a member usually includes specific reasons for the expulsion of a member in terms of their legal qualification, these reasons are not required from the aspect of fulfilling procedural prerequisites for filing a lawsuit, as the court is not bound by the legal qualification of the reasons contained not only in the decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for expulsion but also in the lawsuit for expulsion itself. Accordingly, if the decision to file a lawsuit and the lawsuit itself contain different reasons for expulsion in terms of their legal qualification but arise from the same or similar event (factual basis), it should not pose a problem.

In addition, the paper has posed some controversial questions regarding this decision. This primarily refers to the issue of whether the assembly decision to file a lawsuit (initiate a dispute) for expulsion from the company can simultaneously apply to multiple company members. Although the conclusion was drawn that this is legally possible and necessary in certain situations, some drawbacks to this solution were also pointed out. Finally, although the absence of this decision upon a prior request from a member who owns a share representing at least 5% of the company's share capital is one of the possible procedural prerequisites for filing a derivative lawsuit for the expulsion of a member from the company, the paper identified certain weaknesses in the Company Law regarding the regulation of this lawsuit in the part of the Company Law dedicated to the procedure for expelling a member by court decision.

BIBLIOGRAPHY

- Arsić, Z., Marjanski, V. (2018). *Pravo privrednih društava*, Novi Sad.
- Günthner, S. (2021), *Der Ausschluss des gesellschaftlers aus wichtigem grund bei der GMBH nach der Gesb-reform- Diplomarbeit*, Universität Linz.
- Jurić, D. (2023). Exclusion of a member from a limited liability company. *Collected papers of the Law Faculty of the University of Rijeka*, 1/2023, 269–289.
- Marjanski, V. (2016). Istupanje iz društva s ograničenom odgovornošću. *Pravo i privreda*, 4–6/2016, 120–143.
- Šogorov, S. (2012). Razlozi isključenja člana iz društva s ograničenom odgovornošću odlukom suda, *Collected Papers of the Faculty of Law in Novi Sad*, 1/2012, 63–73.
- Šogorov, S., (2012). Isključenje člana iz društva s ograničenom odgovornošću odlukom skupštine (kaduciranje)”, *Pravo i privreda*, 4–6/2012, 63–73.
- Stefanović, Z., Stanivuk, B., Trninić Šišović, J., Tasić, S., Cumbo, V. and Martić Rollinger, V. (2018), *Komentar Zakona o privrednim društvima*, Nova Pazova – Belgrade, 228–229.
- Veličković, J. (2020). *Derivativna Tužba*, University of Belgrade – Faculty of Law, Belgrade.
- Veličković, V. (2023), Zastupanje društva u sporu radi isključenja člana. *Poslovni izazovi*, 247–270.

Regulations

- Law on Record of Beneficial Owners. *Official Gazette of RS*, No. 41/2018, 91/2019, 105/2021 and 17/2023.
- Company Law of the Republic of Slovenia, *Official Gazette of the RS*, No. 65/09 – official consolidated text, 33/11, 91/11, 32/12, 57/12, 44/13, 82/13, 55/15, 15/17, 22/19 – ZPosS, 158/20 – ZIntPK-C, 18/21, 18/23 – ZDU-10 and 75/23.
- Law on Registration Procedure in the Business Registers Agency, *Official Gazette of RS*, No. 99/2011, 83/2014, 31/2019, and 105/2021.
- Company Law of the Republic of Croatia, *Official Gazette* No. 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19, 34/22, 114/22, 18/23, 130/23.
- Company Law, *Official Gazette of RS*, No. 36/2011, 99/2011, 83/2014, 5/2015, 44/2018, 95/2018, 91/2019, and 109/2021

Case Law

From the responses to the questions of commercial courts determined at the session of the Department for Commercial Disputes of the Commercial Appellate Court held on November 26, 2014, and November 27, 2014, and at the session of the Department for Commercial Offenses and Administrative-Accounting Disputes held on December 3, 2014 – Court Practice of Commercial Courts – Bulletin No. 4/2014.

Judgment of the Commercial Appellate Court Pž 7888/14 of January 28, 2015.

Judgment of the Supreme Court of Cassation Prev. 132/2015 of September 17, 2015.

Judgment of the Supreme Court of Cassation Rev. 383/2020 dated December 3, 2020.

Responses to questions from commercial courts determined at the session of the Department for Commercial Disputes of the Commercial Appellate Court held on November 3, 2015, November 4, 2015, November 26, 2015, and at the session of the Department for Commercial Offenses and Administrative-Accounting Disputes held on November 30, 2015 (Case Law of Commercial Courts – Bulletin No. 4/2015).

Sentence from the decision of the Supreme Court of Cassation Rž g 602/2015 dated October 1, 2015, established on May 30, 2016, at the session of the Department for the Protection of the Right to a Trial within Reasonable Time.

**О С Т А Л И П Р И Л О З И И
С А О П Ш Т Е Њ А**

САДРЖАЈ

	Одабрана пракса из области грађанског права / 1494–1505
	Исправка / 1506
	Дисциплинска пракса АКВ / 1507–1513
Горан П. Илић	Игор Вуковић, <i>Коментар кривичних дела прошле имовине</i> / 1514–1519
Проф. др Наташа Петровић Томић	Проф. др Мирко Васиљевић, <i>Приказ Коментара Закона о привредним друштвима са одабраном судском праксом и регистром појмова</i> / 1520–1524
	Закључци Регионалне научно-стручне конференције „Екологија и право“ / 1525–1526
	Листа рецензената / 1527–1530
	Саопштење са седнице Управног одбора одржане 27. 10. 2023. године / 1531–1539
	Саопштење са седнице Управног одбора одржане 1. 12. 2023. године / 1540–1548
	Саопштење са седнице Управног одбора одржане 29. 12. 2023. године / 1548–1554
	Садржај <i>Гласника АКВ</i> за 2023. годину / 1555–1559

ОДАБРАНА ПРАКСА ИЗ ОБЛАСТИ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА

ЗПД чл. 241.

Право члана друштва на приступ актима и документима друштва условљено је остваривањем одређене сврхе за члана друштва и мора се односити на акта и документа која друштво има обавезу да чува.

*Решење ВКС од 12. априла 2023. –
Прев 1678/22 (ПАС; ПС у Ср. Митровици),
сенџенца утврђена на седници
ГО Врховног суда од 14. новембра 2023.*

Из образложења:

[1] Привредни суд у Сремској Митровици је донео решење (...) којим је (...) делимично је усвојио предлог предлагача и наложио противнику предлагача да предлагачима омогући приступ актима и документима друштва – противника предлагача, током радног времена, ради вршења увида и копирања о трошку предлагача, наведених у том ставу изреке; у трећем ставу изреке захтев предлагача

да наложи противнику предлагача да достави податке о броју пошиљке од логистичког добављача до фабрике и обрнуто, податке о укупној цени пошиљке, о цени сваке пошиљке, броју палета на залихама код логистичког добављача и просечног броја палета на залихама за период од септембра 2020. до краја априла 2021. године одбацио; у четвртном ставу изреке у преосталом делу предлог предлагача одбио као неоснован и у петом ставу изреке решио да свака странка сноси своје трошкове поступка.

[2] Одлучујући о жалби противника предлагача (...) Привредни апелациони суд је донео решење (...) којим је у првом ставу изреке одбио као неосновану жалбу противника предлагача и наведено првостепено решење потврдио у делу става два изреке којим је наложио противнику предлагача да у року од осам дана од пријема решења омогући приступ актима и документима друштва противника предлагача, током радног времена, ради

вршења увида и копирања предлагача и то: закључни лист и картице аналитичких конта за период од септембра 2020. године до краја 2020. године; списак свих за- послених лица на дан 11. 5. 2021. године; списак лица ангажованих по уговору о делу или уговору о обављању привремених и повремених послова на дан 11. 5. 2021. године; списак свих потраживања и обавеза друштва према трећим лицима и повезаним лицима за период од септембра 2020. године до краја априла 2021. године; изводе са свих текућих рачуна, динарских и девизних за период септембар 2020. године до 11. 5. 2021. године; листу основних средстава и попис ситног инвентара за период од септембра 2020. године до краја априла 2021. године; извештај о трошковима ангажованих радника по месецима за период од септембра 2020. године до краја априла 2021. године; сва документа која доказују својину или било која друга имовинска права за период од септембра 2020. године до краја априла 2021. године; све уговоре које су директори друштва или са њима повезана лица закључили са друштвом за период од септембра 2020. године до краја априла 2021. године; у другом ставу изреке преиначио првостепено решење у делу става два изреке којим је наложено противнику предлагача да предлагачу у року од осам дана од пријема решења стави на располагање акта наведена у том ставу изреке тако што је одбио предлог предлагача у том делу и у трећем ставу изреке решио да свака странка сноси своје трошкове поступка.

[3] Против наведеног другостепеног решења противник предлагача је изјавио благовремену ревизију позивом на одредбу чл. 404. Закона о парничном поступку, ради уједначавања судске праксе, којом добија решење због битне повреде одредаба парничног поступка из чл. 374, ст. 1. Закона о парничном поступку учињене у поступку пред другостепеним судом, због погрешно и непотпуно утврђеног чињеничног стања и због погрешне примене материјалног права.

[...]

Предлагачи су поднели одговор на ревизију противника предлагача.

Наводе из поднеска од 10. октобра 2022. године Врховни касациони суд није ценито јер је поднесак поднет по протеку законом предвиђеног рока за изјављивање ревизије.

[6] Врховни касациони суд је испитао разлоге за посебну ревизију које наводи ревидент, у смислу одредбе чл. 404, ст. 1. Закона о парничном поступку (...) и одлучио да дозволи ревизију, ради уједначавања судске праксе, о чему је одлучио по одредби чл. 404, ст. 2. Закона о парничном поступку.

[7] Испитујући добијано решење по одредби чл. 408. у вези са чл. 420, ст. 1, 2. и 6. Закона о парничном поступку и одредбе чл. 27, ст. 2. Закона о ванпарничном поступку (...) Врховни касациони суд је закључио да је ревизија основана, јер је добијано решење донето погрешном применом материјалног права.

[8] Побијано решење донето је на темељу закључка другостепеног суда да је првостепени суд правилном применом одредаба чл. 81. и 241. Закона о привредним друштвима закључио да су испуњени законом прописани услови за усвајање предлога предлагача, који су активно легитимисани као чланови друштва противника предлагача, да од противника предлагача траже на увид акта у односу на која је предлог усвојен, која противник предлагача и поседује, а која предлагачима није ставио на увид по њиховом писаном захтеву од 15. 6. 2021. године, у циљу детаљног сагледавања тренутно имовинско-финансијског, економског и пословног стања друштва.

[9] Из оваког става другостепеног суда не произилази да је примењена одредба материјалног права садржана у чл. 81. и чл. 241. Закона о привредним друштвима (*Службени гласник РС*, бр. 36/2011... 5/2015) који је био на снази у време када су предлагачи писаним захтевом од противника предлагача тражили на увид предметна акта и документа друштва. Према одредби чл. 81. Закона

о привредним друштвима, члан друштва има право на приступ актима и документима друштва у складу са одредбама тог закона, те може писаним путем захтевати од друштва приступ актима или документима друштва, при чему је у обавези да у том захтеву наведе документе, акте и податке који се траже на увид и сврху ради које се тражи увид (ст. 1. и 2) а ако друштво не поступи у складу са захтевом из ст. 2. тог члана у року од осам дана од дана пријема захтева, члан друштва у наредном року од 30 дана може тражити надлежном суду да у ванпарничном поступку наложи друштву да му омогући приступ тим актима или документима (ст. 4). Наведена одредба чл. 81, ст. 1. Закона о привредним друштвима упућује на услове за приступ актима и документима друштва према одредбама истог закона. У чл. 82. одређено је да је члан друштва који у складу са чл. 81. тог закона оствари приступ актима или документима друштва дужан да их користи искључиво у сврхе наведене у захтеву у складу са одредбом чл. 81, ст. 2, т. 3. истог закона, а у противном може одговорати за штету коју је тиме нанео друштву. То значи да право на приступ актима и документима друштва мора да има одговарајућу сврху за члана друштва. Даље, према одредби чл. 241. Закона о привредним друштвима, директор је у обавези да документе и акте из чл. 240. тог закона, финансијски извештај друштва, као и друга документа везана за пословање друштва или за остваривање права чланова друштва, стави на располагање сваком члану друштва, на његов писани захтев, ради вршења увида и копирања о свом трошку, током радног времена. Чл. 240. одређена је обавеза чувања одређених аката и докумената за привредно друштво, и то оснивачког акта, решења о регистрацији оснивања друштва, општих аката друштва, записника са седница скупштине и одлука скупштине, акта о образовању сваког огранка или другог организационог дела друштва, документа која доказују својину и друга имовинска права друштва, записника са седница надзорног одбора,

ако је управљање друштвом дводомно, извештаја директора и надзорног одбора друштва ако је управљање друштвом дводомно, евиденције о адресама директора и чланова надзорног одбора, евиденције о адресама чланова друштва, уговора које су директори, чланови надзорног одбора ако је управљање друштвом дводомно и чланови друштва или са њима повезана лица у смислу тог закона, закључили са друштвом. Не произилази да је другостепени суд применио ову одредбу закона када је ценио да ли се захтев предлагача односи на акта која противник предлагача има обавезу да има и чува. Произилази да се захтев кога су нижестепени судови усвојили тиче документа која доказују својину и друга имовинска права друштва и уговора које су директори друштва или са њима повезана лица закључила са друштвом, за одређени период, што би могло бити обухваћено наведеном одредбом, док се то не може закључити за остала акта, односно документа за које је наложено противнику предлагача да омогући приступ предлагачима. Осим тога, ни документа која доказују својину и друга имовинска права друштва и уговоре које су директори, или са њима повезана лица закључили са друштвом нису довољно одређени да би се могло закључити да ли их противник предлагача има и да ли одређена сврха за коју су предлагачи поднели захтев оправдава обавезу противника предлагача да одређена, конкретна акта и документе стави на увид предлагачима.

[10] То је разлог због којег је укинуто другостепено решење у првом ставу изреке и у односном делу и првостепено решење и предмет враћен првостепеном суду на поновно суђење, како би расправио наведена питања и одлучио о захтеву предлагача правилном применом одредаба материјалног права садржаног у Закону о привредним друштвима којима се уређује право на приступ актима и документима друштва, члановима друштва, на које је напред указано.

ЗОО чл. 1089.

Признање дуга учињено споразумом о вансудском поравнању није правни основ у облигационом правном смислу, већ начин регулисања односа између повериоца и дужника, па чињеница да је тужени признао дуг не мења правни основ тужиоачевог потраживања, нити утиче на дужину рока застарелости тог потраживања.

Пресуда ВКС од 28. априла 2022. – Рев 4479/21, сенџенца утврђена на седници ГО Врховног суда од 14. новембра 2023.

Из образложења:

Према утврђеном чињеничном стању, парничне странке су 17. 1. 2013. године закључиле споразум о вансудском поравнању у ком је усаглашено стање дуга туженог према тужиоцу за пружене комуналне услуге (испоруку воде), односно тужени је као дужник признао стање усаглашеног дуга на дан закључења споразума у износу од 142.179,25 динара. Тужилац је, као поверилац, туженом, као дужнику, признао бонификацију по споразуму од 20% у износу од 28.435,85 динара, те се дужник, овде тужени, обавезао да преостали дуг по одбитку бонификације у износу од 113.743,40 динара отплати у 16 једнаких месечних рата у износу од по 7.108,96 динара, при чему прва рата доспева на наплату 25. 1. 2013. године а последња 25. 4. 2014. године. Чл. 5. споразума предвиђено је да ће споразум бити раскинут уколико дужник не измири своје обавезе по споразуму у договореном року. Тужени до 9. 9. 2019. године, када је поднета тужба у овој правној ствари, није исплатио дуг према тужиоцу у ма ком износу, иако му је тужилац послао опомену пред утужење коју је тужени примио 11. 2. 2019. године.

Према становишту првостепеног суда, тужбени захтев није основан, јер је потраживање тужиоца које је предмет споразума о вансудском поравнању од 17. 1. 2013. године застарело на основу

чл. 378, ст. 1, т. 1. Закона о облигационим односима.

Према становишту другостепеног суда, потраживање тужиоца према туженом није застарело, јер је закључивањем споразума од 17. 1. 2013. године тужени признао дуг, па се на потраживање из споразума примењује општи рок застарелости из чл. 371. ЗОО који почиње да тече од закључења споразума.

Основано се ревизијом туженог указује да је побијаном пресудом материјално право погрешно примењено.

Споразумом о вансудском поравнању од 17. 1. 2013. године тужени је признао тужиоачево потраживање настало до дана закључења споразума. Признање дуга није правни основ у облигационоправном смислу, већ начин регулисања односа између повериоца и дужника. Стога чињеница да је тужени признао дуг не мења правни основ тужиоачевог потраживања, нити утиче на дужину рока застарелости тог потраживања. Тужиоачево потраживање је и даље потраживање по основу извршених комуналних услуга и застарева у року прописаном чл. 378, ст. 1, т. 1. ЗОО. Споразум о вансудском поравнању од 17. 1. 2013. године делује само на прекид рока застарелости у смислу чл. 366. и 392, ст. 1. и 2. ЗОО, јер се тужени закључивањем споразума одрекао застарелости за потраживања која су предмет уговора.

Сходно наведеном, рок застарелости од једне године из чл. 378, ст. 1, т. 1. ЗОО за потраживање тужиоца из споразума о вансудском поравнању почиње да тече од дана признања дуга, то јест од 17. 1. 2013. године. Како је тужба поднета 9. 9. 2019. године потраживање тужиоца је застарело, због чега тужбени захтев није основан, како је то правилно оценио првостепени суд.

ЗОСПО чл. 13. и след.

Сувласник непокретности који је од стране другог сувласника онемогућен да користи свој сувласнички удео има право на накнаду за коришћење сувласничког удела само ако је предузимао радње ради заштите права својине.

Пресуда ВКС од 10. јуна 2022. – Рев 5041/21, сенџенца утврђена на седници ГО Врховног суда од 14. новембра 2023.

Из образложења:

Према чињеничном стању утврђеном у првостепеном поступку и на основу спроведене расправе и допуњеног доказног поступка пред другостепеним судом, мајка парничних странака Б. Р. је преминула 31. 8. 2012. године, а решењем Основног суда у Нишу О 487/16 од 10. 5. 2016. године парничне странке су по законском основу наслеђивања оглашене за наследнике на 1/2 стана у Н., ул. О. в. бр. 3/11.

Пре доношења наведеног решења о наслеђивању, тужилац је против туженог поднео тужбу 24. 7. 2012. године са захтевом да се утврди ништавост уговора о поклону овереног пред судом 15. 10. 2008. године, којим је мајка парничних странака предметним станом располагала у корист туженог. Пресудом Основног суда у Нишу П 3741/12 од 10. 7. 2015. године (правноснажна 28. 9. 2015. године) утврђена је апсолутна ништавост уговора о поклону, због пословне неспособности мајке странака за закључење таквог уговора, а услед трајног душевног обољења – васкуларне деменције.

Након доношења решења о наслеђивању тужилац је покренуо ванпарнични поступак физичке деобе предметне непокретности. Решењем Основног суда у Нишу Р1 210/16 од 27. 7. 2017. године утврђено је да физичка деоба није могућа и одређена је деоба непокретности јавном продајом, као и да ће се износ новца остварен продајом непокретности исплатити странкама према њиховом сувла-

сничком уделу на непокретности. Стан је продат 30. 1. 2018. године.

Пре смрти мајке странака и након тога, све до продаје стана, тужени је са породицом становао у предметном стану. Мајка странака становала је у заједници са породицом туженог до 2012. године, од када је боравила у domu за стара лица где је и преминула. Односи између странака били су поремећени и пре мајчине смрти, а нису се поправили ни након мајчине смрти. Тужени је тужиоцу забрањивао да долази у стан па се тужилац са мајком виђао ван стана. Тужени је променио браву на вратима стана како би тужиоцу онемогућио улазак у стан, те је постојала намера туженог да тужиоцу осујети право коришћења стана и право својине на стану, јер је тужени без правног основа и без сагласности тужиоца односно противно његовој вољи користио половину стана која је тужиоцу по наслеђу припала.

Висина накнаде за коришћење 1/2 стана утврђена је из налаза и мишљења судског вештака грађевинске струке и износи 1/2 закупнине која би се плаћала за објекат таквих карактеристика, а што износи 481.332,50 динара, колико тужилац и потражује прецизираним тужбеним захтевом...

...Следом наведеног, за остваривање права на накнаду за коришћење сувласничког удела на непокретности неопходно је доказати да је тужилац као један од сувласника непокретности онемогућен од стране туженог као другог сувласника да сувласничку ствар користи односно да је употребљава и да је усмери своје активности на остварење припадајућег права својине и противправно поступање сувласника који му ово право онемогућава.

У конкретном случају, правноснажним судском одлуком од 28. 9. 2015. године утврђена је ништавост уговора о поклону којим је мајка парничних странака спорним станом у својству поклонодавца располагала у корист туженог као поклонопримца, након чега су оставинским решењем од 10. 5. 2016. године парничне странке оглашене за наследнике на спорном стану са по 1/2 идеалног дела непо-

кретности. Тужени је променио браву на вратима стана и на тај начин онемогућно тужиоцу улазак у стан и његово коришћење, па је тужилац покренуо ванпарнични поступак физичке деобе предметне непокретности у ком је одређена деоба непокретности јавном продајом.

Из наведеног произлази да је отпао основ по коме је тужени у спорном периоду (до продаје и иселења из стана) употребљавао целу непокретност, због чега је у обавези да тужиоцу исплати накнаду у висини од 1/2 укупног износа вредности закупнине коју би тужилац у спорном периоду плаћао за објекат истих карактеристика, утврђеног из налаза и мишљења судског вештака грађевинске струке...

Осталим наводима ревизије тужени понавља наводе истакнуте у жалби. Другостепени суд је оценио све жалбене наводе туженог који су били од значаја за правилну одлуку о изјављеној жалби и за своју одлуку је дао јасне и образложене разлоге. Њима се не доводи у сумњу правилност побијане пресуде, због чега ти наводи нису посебно образложени.

ЗОО чл. 172.

а) Одговорност државе као правног лица за штету коју проузрокује њен орган постоји када је трећем лицу штета проузрокована у вршењу или у вези са вршењем функција државног органа, те да је штета настала као последица таквог рада органа који се може сматрати прекорачењем, злоупотребом или погрешном применом датих овлашћења.

б) Вођење кривичног поступка који се окончао повољно по окривљеном само за себе не представља неправилан или незаконити рад државних органа у смислу чл. 172. ЗОО.

Пресуда ВКС од 18. августа 2022. – Рев 6293/21 (АС у Београду; I ОС у Београду)

Из образложења:

[...]

[6] Према утврђеном чињеничном стању, решењем истражног судије Општинског суда у Прешеву Ки бр. 210/06. од 14. 3. 2007. године одређено је спровођење истраге против тужиоца, због основане сумње да је извршио кривично дело злоупотребе службеног положаја из чл. 359, ст. 4. у вези са ст. 1. у стицају са кривичним делом фалсификовање службене исправе из чл. 357, ст. 3. у вези са ст. 1. КЗ, као саизвршилац у помагању у смислу чл. 35. КЗ. Пресудом Основног суда у Бујановцу К бр. 438/15 од 30. 11. 2015. године тужилац је ослобођен од оптужбе да је извршио једно продужено кривично дело злоупотребе положаја одговорног лица из чл. 234, ст. 2. у вези са чл. 61. КЗ, а оптужба је одбијена за кривично дело злоупотребе положаја одговорног лица из чл. 234, ст. 1. КЗ у вези са чл. 61. КЗ, те је тужилац ослобођен оптужбе да је извршио кривично дело фалсификовање службене исправе у помагању из чл. 357, ст. 3. у вези са ст. 1. и 53. КЗ. Пресудом Вишег суда у Врању Кж бр. 54/16 од 16. 3. 2016. године, наведена пресуда Основног суда у Бујановцу од 30. 11. 2015. године је преиначена, па је тужиоцу услед апсолутне застарелости кривичног гоњења одбијена оптужба да је извршио једно продужено кривично дело злоупотребе положаја одговорног лица из чл. 234, ст. 2. у вези са чл. 63. КЗ и услед апсолутне застарелости кривичног гоњења одбијена оптужба да је тужилац извршио кривично дело фалсификовања службене исправе у помагању. Кривични поступак против тужиоца трајао је од 14. 3. 2007. године до 16. 3. 2016. године. Тужилац је као запослен у (...) банци Србије АД (...) 2008. године ради продужења уговора о раду послодавцу морао, поред осталих докумената, да достави и потврду суда да се против њега не води кривични поступак. Међутим, због вођења наведеног кривичног поступка тужилац ову потврду није могао доставити због чега му није продужен уговор о раду

и радни однос му је престао дана 10. 12. 2008. године. Тужилац је током фебруара 2009. године ради заснивања радног односа конкурисао и у фирми „ББ“ ДОО, али у радни однос није примљен када су у том предузећу сазнали да је против тужиоца у току кривични поступак. Из исказа сведока и тужиоца као парничне странке, утврђено је да је током трајања кривичног поступка против тужиоца било расписано више конкурса за посао и то у Пореској управи, Министарству финансија, Царинској управи и Прекршајном суду у Прешеву. Тужилац је свој тужбени захтев засновао на тврдњи да је против њега неосновано вођен кривични поступак који је трајао скоро 10 година услед чега му је урушен лични и професионални углед и није могао да заснује радни однос, јер је на конкурсима у државној управи један од услова био да се против кандидата не води кривични поступак, а у приватну фирму у коју је конкурисао, нису га примили јер су сазнали за кривични поступак, због чега је настала предметна штета.

[7] Полазећи од тако утврђеног чињеничног стања првостепени суд је применом одредбе чл. 154, 155. и 189. Закона о облигационим односима закључио да је тужилац остао без посла зато што се против њега водио кривични поступак, да је за све време трајања кривичног поступка тужилац био онемогућен да се запосли, јер није могао да достави потврду да се против њега не води кривични поступак, те да је због тога претрпео материјалну штету у виду измакле користи за коју је одговорна тужена, с обзиром да постоји узрочно-последична веза између материјалне штете коју је тужилац претрпео и вођења кривичног поступка. Тужилац није конкурисао на радна места управо због вођења кривичног поступка јер би му сви тражили уверење да се против њега не води кривични поступак. Због наведеног првостепени суд је делимично усвојио тужбени захтев у висини утврђеној налазом и мишљењем судског вештака економско-финансијске струке, а који је нереализовану тужбичеву зараду изра-

чунао на бази просечних месечних зарада у Републици Србији за лице са вишом стручном спремом у траженом периоду. На досуђене месечене износе зараде коју би тужилац остварио истом је сагласно чл. 186. и 277. ЗОО призната и законска затезна камата од датума доспећа сваке зараде коју би тужилац остварио да није било штетне радње.

[8] Другостепени суд је одлучујући о жалби тужене, преиначио првостепену пресуду и правилном применом материјалног права одбио тужбени захтев тужиоца са закључком да на страни тужене нема одговорности за штету коју је тужилац претрпео.

[9] Одредбом чл. 172, ст. 1. Закона о облигационим односима прописано је да правно лице одговара за штету коју његов орган проузрокује трећем лицу у вршењу или у вези са вршењем својих функција.

[10] По оцени Врховног касационог суда правилан је закључак и правни став другостепеног суда да у конкретном случају нису испуњени услови за примену одредбе чл. 172. ЗОО. Сама чињеница да је против тужиоца вођен кривични поступак не може се сматрати неправилним и незаконитим радњама органа тужене, без обзира на његов за тужиоца повољан исход, с обзиром да су органи тужене поступали у оквиру законом датих овлашћења. Покретање и вођење кривичног поступка представља употребу легалних правних средстава против могућих и потенцијалних учинилаца кривичних дела и подразумева закониту процедуру током које су окривљени заштићени претпоставком о невиности. Примена правних средстава не представља неправилан и незаконит рад ни у ситуацији када је окривљени ослобођен оптужбе када је оптужба одбијена или поступак обустављен, па је с обзиром на постављени тужбени захтев на тужиоцу био терет доказивања конкретног пропуста и радње предузете на његову штету и постојање узрочно-последичне везе између таквих пропуста и радњи које имају карактер неправилног и незаконитог рада органа тужене, а које тврдње тужилац у тужби није изнео нити

током првостепеног поступка доказао. Дакле, у одсуству конкретно утврђених противправних поступака од стране органа тужене током покретања и трајања кривичног поступка, чињеница да је кривични поступак окончан без осуђујуће пресуде сама по себи није довољна за закључак о неправилном и незаконитом раду, па тужилац према општим одредбама чл. 172. Закона о облигационим односима нема право на накнаду штете за раду коју потражује. Трајање кривичног поступка није од утицаја на одговорност тужене у смислу одредбе чл. 172. ЗОО у парничном поступку, с обзиром да је у време трајања кривичног поступка против тужиоца, заштита права на суђење у разумном року и права на накнаду штете настале поводом истог, била обезбђена у складу са одредбама чл. 82, 89. и 90. Закона о Уставном суду (*Службени гласник РС*, бр. 109/07, 99/11 и 18/13-УС) уставном жалбом и потом према чл. 8А–8В. Закона о уређењу судова (*Службени гласник РС*, бр. 116/08...101/13) накнадом у посебном поступку, како је то правилно и утврдио другостепени суд.

[11] Дакле, предмет тужбеног захтева тужиоца је накнада у виду измакле користи због незаконитог рада органа тужене. Одговорност тужене државе као правног лица за штету коју проузрокује њен орган постоји када је трећем лицу штета проузрокована у вршењу или у вези са вршењем функција државног органа, те да је штета настала као последица таквог рада органа који се може сматрати прекорачењем, злоупотребом или погрешном применом датих овлашћења. Орган који поступа у оквиру законског овлашћења није одговоран за штету прописану чл. 172, ст. 1. Закона о облигационим односима. Имајући у виду да су органи тужене у конкретном случају поступали у оквиру законских овлашћења, то нема основа одговорности тужене за накнаду тражене штете у смислу чл. 154, 155. и 172, ст. 1. Закона о облигационим односима.

(...)

ЗПП чл. 383.

Ако другостепени суд нађе да је првостепени суд погрешно оценио исказе појединих сведока и исказе парничних странака, на чијим исказима је засновао утврђење о каквој битној чињеници, другостепени суд је дужан да изведе доказ непосредним саслушањем сведока и парничних странака да би формирао и у оцени доказа образложио сопствено уверење.

Решење ВКС од 4. маја 2023. – Рев 4280/23 (АС у Новом Саду; ОС у Суботици)

Из образложења:

(...)

[5] У поступку није учињена битна повреда одредаба парничног поступка из чл. 374, ст. 2, т. 2. Закона о парничном поступку, на коју Врховни касациони суд пази по службеној дужности. Међутим, основано се у ревизији ревидента указује да је другостепени суд учинио битну повреду одредаба парничног поступка из чл. 374, ст. 1. у вези са чл. 383. Закона о парничном поступку.

[6] Одредбом чл. 383, ст. 1. Закона о парничном поступку, прописано је да другостепени суд одлучује о жалби по правилу без расправе. Према чл. 394. истог Закона, другостепени суд ће пресудом преиначити првостепену пресуду ако је на основу расправе утврдио другачије чињенично стање него што је оно у првостепеној пресуди (ст. 1); ако је првостепени суд погрешно оценио исправе или посредно изведене доказе, а одлука првостепеног суда је заснована искључиво на тим доказима (ст. 2); ако је првостепени суд из чињеница које је утврдио извео неправилан закључак о постојању других чињеница на којима је заснована пресуда (ст. 3); ако сматрају да је чињенично стање у првостепеној пресуди правилно утврђено али да је првостепени суд погрешно применио материјално право (ст. 4).

[7] Да би преиначио првостепену пресуду, другостепени суд не може да изврши другачију оцену доказа изведених пред првостепеним судом. Ако не прихвати оцену доказа извршену од стране првостепеног суда и сматра да је због тога чињенично стање погрешно или непотпуно утврђено, другостепени суд има могућност да сам одржи расправу и понови већ изведене доказе. У овом случају другостепени суд то није учинио, већ је извршио оцену датих исказа сведока и парничних странака у првостепеном поступку и извео супротан закључак о основаности, односно неоснованости тужбеног и противтужбеног захтева у односу на закључак првостепеног суда, па је тако неправилно применио горе наведене одредбе Закона о парничном поступку, што је било од утицаја на доношење законите и правилне пресуде.

[8] Према утврђеном чињеничном стању, у поступку пред првостепеним судом тужени-противтужилац је ангажовао тужиоца-противтуженог ради извођења грађевинских радова, а њихов договор је био да исплата уследи по завршетку радова. Тужилац-противтужени је туженом-противтужиоцу саопштио да његово потраживање износи 3.160 евра, а тужени-противтужилац му је одговорио да је потребно да му изда рачун са печатом и потписом на тај износ, након чега су се, по договору, нашли 20. 8. 2018. године у градској кафани, ради измирења дуга. Тужени-противтужилац није исплатио тужиоцу-противтуженом тражени износ потраживања, већ је у градској кафани између њих дошло до туче и отимања новца. Међу парничним странкама је неспорно да вредност договорених и извршених послова од стране тужиоца-противтуженог износи 3.160 евра. Вештачењем од стране судских вештака ортопеда и неуропсихијатра утврђено је да је тужени-противтужилац задобио повреде које се квалификују као лаке телесне повреде и да је поводом истих трпео бол и страх, при чему је дошло и до умањења његове животне активности од 5%. Кривична пријава коју је тужени-противтужилац поднео против тужиоца-противтуженог

код ОЈТ у Суботици је одбачена, а Прекршајни суд у Суботици је ослободио од одговорности тужиоца ПГ и АА, да су 20. 8. 2018. године око 18:00 сати, у (...) у Ул. (...), вршењем насиља нарушили јавни ред и мир, тако што су након вербалног дуела са ВВ, истом задали више удараца рукама и ногама по глави и телу, услед чега је он пао на тло и задобио лаке телесне повреде, јер није доказано да су окривљени учинили прекршај за који је против њих поднет захтев за покретање прекршајног поступка. Првостепени суд је закључио да у доказном поступку није утврђена узрочна веза између радње тужиоца-противтуженог и насталих повреда, нити између радње АА и насталих повреда. Решењем Основног суда у Суботици, Судска јединица у Бачкој Тополи Иив 9/2019 од 18. 1. 2019. године, на основу веродостојне исправе, рачуна бр. (...-...) од 20. 8. 2018. године, обавезан је тужени-противтужилац, као извршни дужник, да у року од 8 дана од дана пријема преписа решења намири потраживање извршног повериоца (тужиоца-противтуженог), од 379.200,00 динара, са законском затезном каматом почев од 12. 12. 2018. године па до исплате, као и трошкове извршног поступка. Основни суд у Суботици је решењем Иив (Ив) 8/19 од 12. 2. 2019. године, усвојио приговор извршног дужника (туженог-противтуженог), тако што је ставио ван снаге решење Основног суда у Суботици, Судска јединица у Бачкој Тополи Иив 9/2019 од 18. 1. 2019. године, у делу којим су одређени средство и предмет извршења и укинуо све спроведене радње, па ће се, после правноснажности тог решења, поступак наставити као по приговору против платног налога.

[9] Полазећи од овако утврђеног чињеничног стања, првостепени суд је тужбени захтев тужиоца усвојио у целости и одлучио да остаје на снази решење о извршењу Основног суда у Суботици, Судска јединица у Бачкој Тополи Иив 9/19 од 18. 1. 2019. године, док је противтужбени захтев туженог-противтуженог за накнаду нематеријалне штете, одбио јер је као неспорну чињеницу утврдио да вредност

договорених и извршених послова од стране тужиоца по налогу туженог износи 3.160 евра, док у доказном поступку није утврђена узрочно-последична веза између радње тужиоца-противтуженог и насталих повреда туженог-противтужиоца, пошто, с тим у вези, није прихватио исказ сведока ДД, јер се његов исказ пред судом разликује у односу на онај који је дао код Прекршајног суда у Суботици.

[10] Другостепени суд је преиначио првостепену пресуду тако што је укинуо решење о извршењу Основног суда у Суботици, Судска јединица у Бачкој Тополи Иив 9/19 од 18. 1. 2019. године, преко износа од 136.169,00 динара, са припадајућом каматом и обавезао тужиоца-противтуженог да туженом-противтужиоцу накнади нематеријалну штету која је предмет овог спора, налазећи да је првостепени суд утврдио да је тужени тужиоцу за наручене и изведене радове платио 2.000 евра и да је због тога извео погрешан закључак о износу дуговања, с обзиром на то да приликом доношења одлуке укупан износ за извршене радове садржан у рачуну није умањено за исплаћени износ. Даље је закључио да из утврђених чињеница у побијаној пресуди произлази да је тужилац са сином ГГ, туженом нанео телесне повреде по глави и телу 20. 8. 2018. године, због којих је тужени истог дана затражио лекарску помоћ, како произлази из приложене медицинске документације која је цењена од стране судских вештака медицинске струке, а да чињеница да су тужилац и његов син, пресудом Прекршајног суда у Суботици ослобођени одговорности да су 20. 8. 2018. године око 18:00 сати у (...) у Ул. (...), вршењем насиља нарушили јавни ред и мир, на којима је првостепени суд суштински засновао одбијајућу одлуку о захтеву туженог за накнаду штете, није од битног утицаја из разлога што грађански суд није везан за ту пресуду.

[11] Међутим, Врховни касациони суд налази да другостепени суд није имао могућност да изведе другачији закључак од оног који је извео првостепени суд у погледу износа потраживања тужиоца-противтуженог према туженом против-

-тужиоцу имајући у виду да, супротно разлозима другостепеног суда, првостепени суд није утврдио да је тужени тужиоцу за наручене и изведене радове платио 2.000 евра, већ је тужени-противтужилац у свом исказу навео да је, на име аконтације тужиоцу-противтуженом предао 2.000 евра, док је тужилац-противтужени, супротно томе, тврдио да „за оно што смо урадили ништа није плаћено“ и да је, по његовој рачуници, дуг туженог-противтужиоца 3.160 евра. У погледу противтужбеног захтева за накнаду нематеријалне штете, првостепени суд је оценом доказа закључио да није утврђена узрочно-последична веза између радње тужиоца-противтуженог и насталих повреда туженог-противтужиоца, не прихватајући исказ сведока ДД (очевидац) због разлике у његовим исказима датим пред првостепеним судом и пред Прекршајним судом у Суботици. Другостепени суд је, супротно томе, утврдио другачије чињенично стање и то да је тужени-противтужилац тужиоцу-противтуженом за наручене и изведене радове платио 2.000 евра и да је тужилац, са својим сином Зораном, туженом нанео телесне повреде по глави и телу 20. 8. 2018. године, због којих је он истог дана затражио лекарску помоћ, трпео физичке болове и страх, а умањена му је и животна активност. Другачије чињенично стање од оног који је утврдио првостепени суд, другостепени суд може да утврди само на основу главне расправе одржане пред другостепеним судом, јер када је првостепени суд чињенично стање утврдио на основу непосредно изведених доказа, нема услова за преиначење првостепене пресуде. Ако другостепени суд нађе да је првостепени суд погрешно оценио исказе појединих сведока и исказе парничних странака, на чијим исказима је засновао утврђење о каквој битној чињеници, другостепени суд је дужан да изведе доказ непосредним саслушањем сведока и парничних странака да би формирао и у оцени доказа образложио сопствено уверење.

[12] Из наведених разлога, основано се у ревизији тужиоца-противтуженог указује да је преиначујући првостепену

пресуду другостепени суд учинио битну повреду одредаба парничног поступка, а што је ревизијски разлог прописан одредбом чл. 407, ст. 1, т. 3. Закона о парничном поступку, имајући у виду да је та повреда поступка била од утицаја на доношење законите и правилне одлуке

[...]

ЗРСЗ чл. 82. и след.

а) У погледу обавезе обезбеђења парничних трошкова тужиоца са седиштем на Британским девиџанским острвима просуђује се на основу садржине Конвенције између Краљевине Југославије и Велике Британије о уређењу међусобне помоћи у вођењу поступка у грађанским и трговачким стварима од 27. фебруара 1936. године.

б) Према чл. 12, ст. 2. ове конвенције, држављани једне стране уговорнице који пребивају изван територије друге где је поступање у току неће бити принуђени да дају обезбеђење за парничне трошкове или судске таксе у случају када они поседују у тој територији непокретну имовину или другу имовину која није лако преносива а која је имовина довољна за покриће ових трошкова и такси.

Решење ПАС од 10. новембра 2022. – 4 Пж 7965/22 (ПС у Београду)

Из образложења:

[1] Првостепеним решењем усвојен је захтев туженог за обезбеђење парничних трошкова па је обавезан тужилац да уплати на име обезбеђења парничних трошкова износ од 1.000.000,00 динара у депозит првостепеног суда у року од 15 дана од дана пријема решења и упозорен је тужилац да ће се, ако у остављеном року не достави доказ да је уплатио обезбеђење за парничне трошкове, сматрати да је тужба повучена.

[2] Благовременом жалбом тужилац добија наведено решење из свих законских прописаних разлога наводећи да је

исто захваћено битном повредом одредаба парничног поступка из чл. 374, ст. 2, т. 12. Закона о парничном поступку те да суд није утврдио да ли постоји реципроцитет између Велике Британије односно Британских девиџанских острва и Републике Србије у погледу обезбеђења парничних трошкова, а тужилац сматра да је суд приликом одлучивања досудио већи износ него што је требало, па је предложио да Привредни апелациони суд укине ожалбено решење и предмет врати првостепеном суду на поновни поступак или да исто преиначи у смислу жалбених навода.

[3] Испитујући првостепено решење у смислу чл. 386. и 402. Закона о парничном поступку, Привредни апелациони суд је нашао да је жалба тужиоца неоснована.

[...]

[6] Према стању у списима, тужилац је дана 30. 6. 2015. године поднео тужбу којом је тражио да суд обавезе туженог да му исплати износ од 100.000,00 евра са припадајућом каматом на основу дуга – краткорочне позајмице.

[7] Тужени је на припремном рочишту дана 30. 11. 2015. године предложио да суд обавезе тужиоца као страном правно лице да предујми трошкове овог поступка, а на рочишту одржаном дана 18. 11. 2021. године тужени је определио износ трошкова на износ од 1.000.000,00 динара.

[8] Ожалбеним решењем првостепени суд је усвојио захтев туженог за обезбеђење парничних трошкова и обавезао је тужиоца да у депозит првостепеног суда уплати износ од 1.000.000,00 динара на име обезбеђења парничних трошкова у року од 15 дана и упозорио је тужиоца да ће се сматрати да је тужба повучена ако тужилац не достави доказ да је уплатио обезбеђење парничних трошкова.

[9] Одлука првостепеног суда је правилна.

[10] Наиме, према одредби чл. 12, ст. 2. Конвенције између Краљевине Југославије и Велике Британије о уређењу међусобне помоћи у вођењу поступка у грађанским и трговачким стварима које су у течају или које могу бити у теча-

ју пред односним судским властима од 27. 2. 1936. године, држављани једне стране уговорнице који пребивају изван територије друге где је поступак у току неће бити принуђени да дају обезбеђење за парничне трошкове или судске таксе у случају када они поседују у тој територији непокретну имовину или другу имовину која није лако преносива а која је имовина довољна за покриће ових трошкова и такси.

[11] Изјашњавајући се по налогу суда, тужилац као стране правно лице са седиштем на Британским девичанским острвима се изјаснио да не поседује непокретну имовину на територији Републике Србије нити је указао на постојање неке друге имовине у смислу чл. 12, ст. 2. Конвенције између Краљевине Југославије и Велике Британије на основу које би био ослобођен плаћања обезбеђења парничних трошкова.

[12] Тужени је захтев за накнаду трошкова парничног поступка истакао благовремено, још на припремном рочишту одржаном дана 30. 11. 2015. године, тражећи износ од 900.000,00 динара на име обезбеђења парничних трошкова, док је на рочишту одржаном дана 18. 11. 2021. године прецизирао тај износ трошкова на 1.000.000,00 динара.

[13] Правилно је првостепени суд одредио износ од 1.000.000,00 динара на име обезбеђења парничних трошкова у овом поступку имајући у виду трошкове које је тужени већ имао у досадашњем току поступка и који се односе на трошкове таксе за одговор на тужбу, трошкове образложених поднесака и заступања на одржаним и неодржаним рочиштима, као и трошкове који ће вероватно имати у даљем току поступка, а све то имајући у виду опредељену вредност предмета спора од стране тужиоца од 100.000,00 евра. Образложење првостепеног суда у погледу одлуке о висини износа за обезбеђење парничних трошкова у свему прихвата и овај суд без потребе за понављањем.

[14] У том смислу, сви жалбени наводи тужиоца се испостављају као неосновани, а посебно наводи у погледу висине износа за обезбеђење парничних трошкова те навода да првостепени суд није утврдио постојање реципроцитета између Велике Британије и Републике Србије, а све код чињенице да су Краљевина Југославија и Велика Британија закључиле Конвенцију још 1936. године којом је у чл. 12. регулисано обезбеђење парничних трошкова, а које одредбе је применно и првостепени суд приликом доношења ожалбеног решења.

[...]

НАПОМЕНА

Жалбени суд (ПАС), нажалост, не наводи извор међународног уговора који примењује у конкретном случају. Такав приступ чуди, имајући у виду контекст – реч је о међународном уговору који је закључен пре скоро 90 година, те његово постојање, односно садржина, не представља ноторну чињеницу. Утолико вреди истаћи да је Конвенција између Краљевине Југославије и Велике Британије о уређењу међусобне помоћи у вођењу поступка у грађанским и трговачким стварима од 27. фебруара 1936. године објављена у *Службеним новинама* [Краљевине Југославије] бр. 116-XXV од 26. 5. 1937. Њен текст је доступан и на интернет страници Министарства правде [https://www.mpravde.gov.rs/files/Konvencija%20o%20uredjenju%20medjusobne%20pomoci%20u%20vodjenju%20postupka%20u%20gradjanskim%20i%20trgovackim%20stvarima%20%20\(1\).DOC](https://www.mpravde.gov.rs/files/Konvencija%20o%20uredjenju%20medjusobne%20pomoci%20u%20vodjenju%20postupka%20u%20gradjanskim%20i%20trgovackim%20stvarima%20%20(1).DOC) (приступ 5. 3. 2024).

Приредио Др Марко С. Кнежевић
ванредни професор Правног факултета
Универзитета у Новом Саду

ИСПРАВКА

У приказу судске праксе аутора Марка С. Кнежевића, објављеног у свесци 3/2023, 1119–1138, на страни 1138 дошло је до техничке грешке у прелому, тако што је након објављене одлуке уметнут део његовог коментара једне друге одлуке (ВКС, 22. 5. 2023 – Рев 5505/21), објављеног у свесци 2/2023, 808–815.

Овим путем уредништво се извињава аутору и читалаштву.

SENTENCE IZ PRAKSE DISCIPLINSKOG SUDA AKV

Pribavljanje klijentele preko posrednika i teža povreda Kodeksa – zabrana reklamiranja i zabrana nelojalne konkurencije

Odredbe:

Čl. 241, st. 2, t. 37. i 42. Statuta AKS, u vezi sa povredom pravila br. 17.2.2., 17.2.3., 18.2.2. i 23.1. Kodeksa profesionalne etike advokata.

Sentenca:

Podnošenje većeg broja tužbi na osnovu punomoćja pribavljenih putem posrednika organizovanih u vidu udruženja građana i preko drugih fizičkih lica, pri čemu klijenti nisu lično angažovali prijavljenog advokata da ih zastupa, niti su pred njim izložili svoj slučaj, predstavlja težu povredu dužnosti advokata i ugleda advokature čije izvršenje zahteva adekvatnu disciplinsku sankciju radi postizanja poštovanja pravila koja ure-

đuju bavljenje advokatskim pozivom na dostojan način.

Iz obrazloženja:

U završnoj reči na disciplinskom pretresu održanom dana 20. 2. 2023. godine Disciplinski tužilac je izjavio da smatra da je u toku postupka dokazano da je disciplinski okrivljeni AA, advokat u Novom Sadu, učinio teže povrede dužnosti i ugleda advokature, kako je označeno u optužnom aktu, a na osnovu dostavljenih dokaznih predloga, pre svega na osnovu utvrđene veze između Udruženja za zaštitu prava građana „Konačno rešenje“ sa prostorijama u Novom Sadu, u ul. Jevrejskoj br. 23, koja veza je potvrđena dopisima Osnovnog suda u Novom Sadu, uvidom u predmete označene u optužnici na portalu Osnovnog suda u Novom Sadu, kao i iskaza građana koji su dali svoju punomoć u Novom Sadu, u ul. Jevrejskoj br. 23, u privrednom društvu AD „Podunavlje“ sa sedištem u Beočinu i na Pravnom fakultetu u Novom Sadu, pri čemu nisu imali

informaciju o tome ko će ih zastupati, da će biti podneta tužba, ni kome su potpisali punomoć, iz čega jasno proizlazi zaključak da je optuženi koristio posrednike za pribavljanje punomoćja i tako izvršio disciplinske presteupe za koje se tereti.

Disciplinski okrivljeni u svom izjašnjenju od 2. 12. 2021. godine istakao je da se u Jevrejskoj ulici u Novom Sadu nalazi više pravnih lica, ali ne i Udruženje građana „Konačno rešenje“, već da je isto na adresi Veselina Masleše br. 20 u Novom Sadu, te je nadalje izjavio da su klijenti koje zastupa u postupcima protiv EPS-a bili njegovi stari klijenti koji su pozvali svoje komšije i prijatelje da se prijave za zastupanje. U nastavku je naglasio da njegov rad na ovoj tematici traje oko tri godine, da su presude osnovnih sudova bile pozitivne i odatle potiče veliki broj predmeta u navedenoj materiji. Negirao je da je zakupio bilo kakav lokal u Jevrejskoj ulici, kao i da se punomoćja potpisuju blanko i van kancelarije, a napomenuo je i da je sve tužbe povukao nakon objavljivanja pravnog shvatanja Vrhovnog kasacionog suda donetog dana 16. 9. 2021. godine.

Veće Disciplinskog suda AKV po izvođenju svih dokaza utvrdilo je da je disciplinski okrivljeni u periodu od juna 2021. godine, pa do oktobra 2021. godine, pribavljao klijentelu preko posrednika, koji su ga reklamirali pronalazeći klijente i dajući im njegova punomoćja na potpis i to u Novom Sadu, u ul. Jevrejskoj br. 23, ili posrednika koji su odlazili u privredno društvo AD „Podunavlje“ u Beočinu i na Pravni fakultet u Novom Sadu, i tom prilikom predavali građanima punomoćja optuženog da ih potpišu, nudeći im da će ih AA besplatno zastupati i podneti tužbe protiv „EPS Snabdevanje“ radi povraćaja, kroz račun za utrošenu električnu energiju, neosnovano naplaćenog iznosa pod nazivom trošak garantovanog snabdevača, da bi zatim disciplinski optuženi preuzimao potpisana punomoćja i ista prilagao uz tužbe koje su predavane Osnovnom sudu u Novom Sadu, a da stranka (tužilac) nije lično tražila od njega da je zastupa u svojstvu punomoćnika iz reda advokata, da pred njim nije iznela svoj problem i

potpisala punomoćje, niti mu poverila svoj slučaj.

Disciplinski sud je u celosti poklonio veru saslušanim svedocima čiji iskazi su konstatovani na zapisnicima o prikupljanju dodatnih obaveštenja, s obzirom na to da su u bitnom identični, prvenstveno u smislu da punomoć nije potpisana u kancelariji prijavljenog advokata, već da je to bilo ili na njihovom radnom mestu ili u nekom lokalu u pasažu u Jevrejskoj ulici u Novom Sadu gde se nalazilo više lica, među kojima nije bio prisutan AA. Ime disciplinski okrivljenog im nije bilo poznato, tj. nisu znali ko će im navodno omogućiti vraćanje novca u postupcima protiv EPS-a, o čemu su pojedini od njih informisani i putem flajera koje su pronašli u poštanskom sandučetu, a na kojem je bilo naznačeno pomenuto udruženje građana u Jevrejskoj ulici, kao i putem zalepljenih obaveštenja na banderama u Kaću na kojima je stajalo da su godinama unazad od strane EPS-a nezakonito naplaćivani pojedini iznosi, te da svoja prava mogu da zaštite tako što će doći na navedenu adresu, u lokal u kojem se tada nalazilo sporno udruženje.

Kodeksom profesionalne etike advokata u pravilima br. 17.2.2. i 17.2.3. propisano je da će se smatrati da advokat krši zabranu reklamiranja, naročito kada organizuje ili koristi usluge posrednika, agenata ili trećih lica koji ga reklamiraju, a naročito kada u tu svrhu dogovara upućivanje klijenata sa licima u pritvoru ili zatvoru i licima zaposlenim u policiji, sudu, tužilaštvu, upravi i drugim organima vlasti, kao i ako daje drugome svoje posetnice ili blanko punomoćja radi dalje raspodele potencijalnim klijentima.

Pravilom br. 18.2.2. Kodeksa određeno je da će se smatrati da advokat pribegava nelojalnoj konkurenciji, naročito kada generalno ili mimo uslova predviđenih ovim Kodeksom nudi besplatno zastupanje ili zastupanje za nagradu nižu od one koja je propisana advokatskom tarifom, dok je pravilom br. 23.1. regulisano da advokat treba da nastoji da stranka lično pred njim iznese problem, izjavi da mu slučaj poverava i potpiše punomoćje.

Vodeći računa o tome da je okrivljeni oglašen odgovornim za opisane teže povrede dužnosti advokata i ugleda advokature, izrečena mu je novčana kazna u maksimalnom iznosu od 540.000,00 dinara uz obavezu naknade troškova postupka, a sve to uz uvažavanje olakšavajuće činjenice da AA do sada nije disciplinski osuđivan, pa će se prema stanovištu Disciplinskog suda i sa ovakvom sankcijom, umesto merom trajnog brisanja iz imenika, kako je to traženo od strane Disciplinskog tužioca AKV, delovati da disciplinski osuđeni ubuduće ne čini iste ili slične povrede dužnosti advokata.

Presuda Disciplinskog suda AKV, posl. br. Disc.10/22 od 20. 2. 2023. potvrđena presudom Disciplinskog suda AKS posl. br. 10/23, od 3. 6. 2023. godine

Pribavljanje klijentele preko posrednika i teža povreda Kodeksa – zabrana reklamiranja i zabrana neloyalne konkurencije

Odredbe:

Čl. 241, st. 2, t. 37. i 42. Statuta AKS, u vezi sa povredom pravila br. 17.2.2, 17.2.3., 18.2.2. i 23.1. Kodeksa profesionalne etike advokata.

Sentenca:

Angažovanje posrednika preko kojih su pribavljana potpisana punomoćja za zastupanje na osnovu kojih su neposredno nakon toga pokretani parnični postupci, bez da su klijenti znali ko ih uopšte zastupa, niti su svoj pravni problem lično izneli advokatu koji ih pri tome nikada nije ni upoznao, predstavlja izvršenje teže povrede dužnosti advokata i ugleda advokature, čime se narušava dignitet advokatske profesije i osnov je za disciplinsko kažnjavanje.

Iz obrazloženja prvostepene presude:

Disciplinski tužilac je u svojoj završnoj reči istakao da smatra da je tokom disciplinskog postupka na nesumnjiv način utvrđena odgovornost disciplinski optužene AA,

advokata u Novom Sadu, da je izvršila teže povrede dužnosti advokata, s obzirom na to da je pribavljala klijente preko posrednika, nakon čega je tako dobijenu dokumentaciju predavala u sud, da su svi ispitani tužiocima koje je zastupala u označenim predmetima dali istovetne izjave da su punomoć i potrebne priloge potpisivali i dostavljali u Novom Sadu, u Jevrejskoj ulici, u nekom udruženju građana, da nisu bili upoznati ko je advokat koji će ih zastupati, niti kada će biti obavješteni o toku parnice.

Nadalje je naveo da je AA na disciplinskom pretresu prilikom svog saslušanja negirala da ima bilo kakve veze sa ovim predmetima, da ona nije pisala tužbe, potpisivala iste ili učestvovala u bilo kakvim procesnim radnjama, već da se to sve odnosi na njenog kolegu BB, advokata u Novom Sadu, sa kojim povremeno radi.

Međutim, nakon uvida u parnične predmete dostavljene od strane Osnovnog suda u Novom Sadu, tužilac smatra da je jasno da je ista vrlo dobro znala kako su predmeti započeti i vođeni, jer su tužbe podnošene kao zajednički inicijalni akt optužene i BB, sa punomoćjem gde su oboje označeni kao punomoćnici, a, takođe, i podnesci kojima se povlače navedene tužbe su sa memorandumom oba advokata, pri čemu su i rešenja o povlačenju tužbe naslovljena na njih dvoje. Na kraju, Disciplinski tužilac je ukazao posebno na predmet Osnovnog suda u Novom Sadu posl. br. P.../21 u kojem je okrivljena dana 4. 11. 2021. godine neposredno pristupila na ročište, što dokazuje tvrdnju da je bila upućena o čemu se tu radi i da nije govorila istinu kada je iznosila odbranu.

U svom pisanom izjašnjenju AA navodi da nije ni u kakvoj vezi sa Udruženjem za zaštitu prava građana „Konačno rešenje“, koje inače spada u dobrovoljne, nevladine i nedobitne organizacije zasnovane na slobodi udruživanja fizičkih ili pravnih lica, te da je ono osnovano radi unapređivanja zajedničkog ili opšteg cilja koji nije suprotan Ustavu i zakonu. Dalje, naglašava da ona ne može biti odgovorna za bilo šta što ovo udruženje radi, kao i da kao advokat nema profil na društvenoj mreži „Facebook“ i da na taj način nikoga nije pozivala. O predmetima protiv EPS-a saznala je od kolege BB, koji

se time bavi od 2016. godine, kao i to da je prvu pravnosnažnu presudu u korist tužioca doneo Viši sud u Novom Sadu u maju 2021. godine, nakon čega se mogao osnovano očekivati uspeh u ovoj vrsti sporova.

O saradnji sa kolegom BB, disciplinski okrivljena je navela da sa njim saraduje još od pripravnčkih dana i da se u 70% što njenih, što njegovih predmeta, nalaze punomoćja gde su oboje navedeni kao pravni zastupnici. U odnosu na tužbe, AA je iznela činjenicu da anonimni podnosilac prijave očigledno nije uočio da tužbe nisu snabdevene njenim pečatom i potpisom, a sve iz razloga jer se ona bavi uglavnom radnim pravom, negirajući da ona, odnosno BB poseduju blanko punomoćja, kao i da ih koriste u praksi, upravo zbog stranaka, kako bi isti bili upoznati sa onim zbog čega konkretno ovlašćuju advokata.

Disciplinski okrivljena je u svom izjašnjenju istakla i to da se u ovoj vrsti predmeta klijenti lako pridobijaju i da u tim slučajevima kada jedan klijent dođe on za sobom povuče bar još pet klijenata, što je i lično doživela kao mlad advokat u postupcima protiv Nacionalne službe za zapošljavanje, a da pri tome nijednog klijenta nije stekla na način koji ne dolikuje advokaturi. Na kraju, iznela je stav da je prijava podstaknuta sujetom, revoltom zbog ličnog neuspeha ili privatnih problema i da nema nikakve veze sa onim od čega se advokatura brani.

Disciplinski sud AKV je na osnovu svih izvedenih pisanih dokaza i ocene iznete odbrane utvrdio da je disciplinski optužena sposobna da shvati značaj svog dela i da upravlja svojim postupcima, svesna svog dela, čije izvršenje je htela, u vremenskom periodu od juna 2021. godine, pa do oktobra 2021. godine, pribavljala klijentelu preko posrednika – Udruženja za zaštitu građana „Konačno rešenje”, koji su je reklamirali pronalazeći klijente i dajući njenu punomoć tako pribavljenim klijentima na potpis, sve to u prostorijama udruženja na adresi Novi Sad, Jevrejska br. 23, nudeći im prethodno da će ih okrivljena besplatno zastupati kao tužioce u sporu protiv EPS – Snabdevanja, radi povraćaja neosnovano naplaćenog iznosa kroz račun za struju, pod nazivom trošak garantovanog snabdevača, koje punomoć je

ista kasnije preuzimala, a na kojima je bila navedena kao advokat zajedno sa BB.

Prilikom predaje tužbi disciplinski okrivljena uz svaku tužbu priložila je prethodno potpisana punomoćja prikupljena uz angažovanje posrednika i na taj način se legitimisala kao punomoćnik imenovanih tužilaca, a da pri tome nije imala lični kontakt sa imenovanim klijentima, koji pred njom nisu izneli svoj problem, niti joj neposredno poverili svoj slučaj.

Postupajuće veće je odbranu ocenilo kao sračunatu na izbegavanje odgovornosti, s obzirom na to da je u suprotnosti sa verodostojnim materijalnim dokazima, te je, stoga, nije moglo prihvatiti.

U priloženim punomoćjima decidirano stoji da je okrivljena, pored BB, ovlašćena za zastupanje klijenta (potpisnika punomoći), i to konkretno u predmetima protiv JP EPS, što nesumnjivo potvrđuje i činjenica da je u jednom od ovih predmeta u kojem je na identičan način pribavljen klijent, a radi se o predmetu Osnovnog suda u Novom Sadu posl. br. P.../21, AA lično i pristupila na ročište za glavnu raspravu.

Kodeksom profesionalne etike advokata u pravilima br. 17.2.2. i 17.2.3. propisano je da će se smatrati da advokat krši zabranu reklamiranja, naročito kada organizuje ili koristi usluge posrednika, agenata ili trećih lica koji ga reklamiraju, a naročito kada u tu svrhu dogovara upućivanje klijenata sa licima u pritvoru ili zatvoru i licima zaposlenim u policiji, sudu, tužilaštvu, upravi i drugim organima vlasti, kao i ako daje drugome svoje posetnice ili blanko punomoćja radi dalje raspodele potencijalnim klijentima.

Pravilom br. 18.2.2. Kodeksa određeno je da će se smatrati da advokat pribegava nelojalnoj konkurenciji, naročito kada generalno ili mimo uslova predviđenih ovim Kodeksom nudi besplatno zastupanje ili zastupanje za nagradu nižu od one koja je propisana advokatskom tarifom, dok je pravilom br. 23.1. regulisano da advokat treba da nastoji da stranka lično pred njim iznese problem, izjavi da mu slučaj poverava i potpiše punomoćje.

Prilikom odmeravanja vrste i visine disciplinske sankcije, veće je prihvatilo predlog Disciplinskog tužioca AKV da se

okrivljenoj izrekne novčana kazna, tako da je Disciplinski sud imao u vidu raniju disciplinsku neosuđivanost optužene, te joj je izrečena novčana kazna u minimalnom iznosu od 270.000,00 dinara uz obavezu plaćanja troškova postupka.“

Iz obrazloženja drugostepene presude:

Veće Disciplinskog suda AKS posebno je cenilo činjenicu da okrivljena nije podnela disciplinsku prijavu protiv BB na čijem se zajedničkom punomoćju nalazi i njeno ime, a koje navode je AA iznela na disciplinskom pretresu održanom dana 7. 10. 2022. godine, tvrdeći da o tome ništa nije znala i da se njeno ime na istom našlo kao posledica ranije otkucanog punomoćja (tzv. matrice), a na čemu se insistira i u žalbi. Ako je okrivljena smatrala da je njeno ime i prezime kao advokata zloupotrebjeno, morala je da, takođe, blagovremeno reaguje, tj. da obavesti parnični sud pred kojim su predmetni postupci vođeni bez njenog znanja, a u njeno ime kao punomoćnika stranaka, a što nije učinila, te je žalba u celosti odbijena kao neosnovana.

*Presuda Disciplinskog suda AKV,
posl. br. Disc. 9/22 od 24. 2. 2023.
potvrđena presudom Disciplinskog suda
AKS, posl. br. 9/23 od 3. 6. 2023. godine*

Nedolično ponašanje prema drugom advokatu, advokatskom pripravniku, protivnoj ili svojoj stranci, sudu, svedoku, veštaku, sudskom tumaču ili učesniku u postupku koji ima svojstvo službenog lica

Odredba:

Čl. 241, st. 2, t. 14. Statuta AKS, u vezi sa povredom pravila br. 42.2. Kodeksa profesionalne etike advokata.

Sentenca:

Iznošenje uvredljivih ličnih sudova i ocena od strane advokata o protivnoj stranci u sudskom postupku predstavlja težu povredu dužnosti advokata, imajući u vidu da advokat prema suprotnoj stran-

ci treba da se ophodi odmereno i učtivo, ali ne i po cenu ostavljanja utiska kolebljivosti, popustljivosti ili neodlučnog zastupanja prava i interesa klijenata.

Iz obrazloženja:

Disciplinski okrivljena AA, advokat u Novom Sadu, postupajući pred Prvim osnovnim sudom u Beogradu u predmetu posl. br. P2.../18, ponašala se nedolično prema protivnoj stranci tako što je, kao punomoćnik tužioca – protivtuženog u tom sporu, dana 24. 4. 2021. godine uputila podnesak koji je pomenuti sud primio 12. 5. 2021. godine, a u kome je za protivnu stranu – tuženu – protivtužilju, BB iz Beograda, iznela: „Tužena pati od evidentnog psihopatskog poremećaja ličnosti, te nije u mogućnosti da spozna nepravdičnost i osnovanost svog potraživanja...“, pri čemu je bila sposobna da shvati značaj svog dela i da upravlja svojim postupcima, bila svesna svog dela, htela njegovo izvršenje i bila svesna da je delo zabranjeno.

Takođe, u podnesku od 24. 4. 2021. godine disciplinski okrivljena je navela: „U ovom postupku je u više navrata dokazano da se tužena služi lažima u vezi sa činjenicama o strankama u postupku i njihovom braku i da je patološki manipulator. Jedan od dokaza tome dostavljen je upravo u podnesku njenog punomoćnika, podnesak od 5. 3. 2019. godine, gde se vidi da je BB na prevaran način želela da pribavi dokaz o tužiočevoj zaradi, služeći se lažima, da joj to traži Republički zdravstveni fond osiguranja u Republici Srbiji.“

Uvidom u kopiju zapisnika sa glavne rasprave koja je održana pred Prvim osnovnim sudom u Beogradu dana 15. 3. 2021. godine u postupku posl. br. P2.../18 Disciplinski sud je utvrdio da je na strani 3. u trećem pasusu punomoćnik tužioca, ovde disciplinski okrivljena, istakla da se iz izveštaja lekara specijaliste koji je zaprimljen na današnjem ročištu ne može izvesti zaključak o zdravstvenom stanju tužene, već se okolnost eventualne nesposobnosti za rad i ukupnog zdravstvenog stanja tužene može dokazati drugim dokaznim sredstvima iz

kojih će jasno proizlaziti navedene okolnosti i to pre svega veštačenjem, na osnovu čega je Disciplinski sud utvrdio i doneo zaključak da se lekarska dokumentacija na koju se AA poziva u svojoj odbrani zapravo odnosila na radnu sposobnost podnosioca disciplinske prijave, a ne na njeno zdravstveno stanje iz kojeg bi proizlazilo da ista pati od evidentnog psihopatskog poremećaja ličnosti i da nije u mogućnosti da spozna nepravičnost i osnovanost svog potraživanja, te da se služi lažima u vezi sa činjenicama o strankama u postupku i njihovom braku i da je patološki manipulator.

Disciplinsko veće nije prihvatilo odbranu disciplinski okrivljene u delu u kojem je tvrdila da je disciplinska optužnica neosnovana, te da ono što je iznela u podnesku nije njen lični stav i da nije imala nameru da uvredi suprotnu stranu.

Na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja, a koje proizlazi iz sadržine podneska koji je sačinila disciplinska okrivljena, iz navoda njene odbrane, te iz sadržine kopije zapisnika sa ročišta održanog dana 15. 3. 2021. godine pred Prvim osnovnim sudom u Beogradu u postupku posl. br. P2.../18, Disciplinski sud smatra da se u radnjama AA stiču svi elementi predmetne teže povrede dužnosti advokata i ugleda advokature.

Pravilom br. 42.2. Kodeksa profesionalne etike advokata propisano je da advokat treba prema suprotnoj stranci da se ophodi odmereno i učtivo, ali ne i po cenu ostavljanja utiska kolebljivosti, popustljivosti, ili neodlučnog zastupanja prava i interesa klijenta.

Pri odmeravanju vrste i visine sankcije Disciplinski sud je cenio činjenicu da je disciplinski okrivljena upisana u imenik AKV kao advokat od 2018. godine, te je ovu činjenicu cenio kao olakšavajuću okolnost i izrekao joj je novčanu kaznu u minimalnom iznosu od 270.000,00 dinara uz obavezu snošenja troškova postupka.“

*Presuda Disciplinskog suda AKV
posl. br. Disc.1/22 od 18. 3. 2022.
potvrđena presudom Disciplinskog suda
AKS, posl. br. 10/22 od 22. 10. 2022.
godine*

Zadržavanje novca naplaćenog za račun stranke

Odredba:

Čl. 241, st. 2, t. 19. Statuta AKS.

Sentenca:

Advokat čini težu povredu dužnosti kada od klijenta naplati celokupne dosuđene troškove parničnog postupka, koji uključuju i iznose priznate na ime sudskih taksi, a o čemu nije postojala prethodna saglasnost zastupane stranke, niti bilo kakav dogovor koji bi dozvoljavao takvo, po pravilu, neosnovano zadržavanje novca koji, inače, ne ulazi u obračun advokatske nagrade.

Iz obrazloženja:

Disciplinski okrivljena AA, advokat u Novom Sadu, sposobna da shvati značaj svog dela i da upravlja svojim postupcima, dana 6. 11. 2019. godine, naplatila je od BB iz Novog Sada troškove sudskog postupka vođenog pred Višim sudom u Novom Sadu, u predmetu posl. br. P.../17, u kojem ju je zastupala u svojstvu tužilje, a protiv tuženog Grada Novog Sada, i to u ukupnom iznosu od 550.518,15 dinara, u koji je uključen i trošak takse na prvostepenu presudu u iznosu od 97.500,00 dinara i takse na odgovor na žalbu u iznosu od 48.750,00 dinara, te je tako naplaćen novac za račun stranke za navedene takse zadržala i isti nije uplatila Višem sudu u Novom Sadu u ime BB kao taksenog obveznika, čime je izvršila predmetnu težu povredu dužnosti advokata i ugleda advokature.

Iz sadržine presude Višeg suda u Novom Sadu posl. br. P.../17 od 28. 5. 2019. godine Disciplinski sud AKV utvrdio je da je Grad Novi Sad kao tuženi, obavezan da BB, kao tužilji, isplati iznos od 10.673.466,00 dinara sa zakonskom zateznom kamatom počev od 28. 5. 2019. godine, pa do isplate, kao i da joj naknadi troškove postupka u iznosu od 606.205,00 dinara.

Iz teksta presude Apelacionog suda u Novom Sadu posl. br. Gž.../19 od 3. 9. 2019. godine postupajuće veće je konstatovalo da je žalba tuženog Grada Novog Sada

delimično usvojena, kako u pogledu visine glavnog duga koji je potvrđen u iznosu od 7.880.575,72 dinara, a odbijen u preostalom delu od 2.792.890,27 dinara, tako i u delu troškova postupka koji su, sa prvobitno dosuđenih 606.205,00 dinara, sniženi na 524.611,00 dinara sa zakonskom zateznom kamatom od dana izvršnosti presude pa do isplate.

Iz priznanice od 14. 11. 2019. godine, izdate od strane disciplinski okrivljene, utvrđeno je da je AA dana 14. 11. 2019. godine od BB – tužilje i podnosioca disciplinske prijave primila iznos od 13.000 evra u dinarskoj protivvrednosti, a što predstavlja ugovorenih 20% na ime dodatne nagrade u predmetu Višeg suda u Novom Sadu posl. br. P.../17, okončanog dana 28. 5. 2019. godine donošenjem prvostepene presude, delimično preinačene odlukom Apelacionog suda u Novom Sadu od 3. 9. 2019. godine, te da je AA za zastupanje u ovoj pravnoj stvari u potpunosti isplaćena i da prema BB nema bilo kakvih daljih potraživanja.

Iz naloga za prenos od 6. 11. 2019. godine uočava se da je BB, na ime troškova sudskog postupka, na tekući račun prijavljene AA uplatila iznos od 550.518,15 dinara.

Iz opomena Višeg suda u Novom Sadu posl. br. P.../17 od 19. 9. 2019. godine i 23. 3. 2021. godine za plaćanje sudske takse, vidi se je da je BB, u ovom postupku obavezana na plaćanje takse na prvostepenu presudu u iznosu od 97.500,00 dinara i takse na odgovor na žalbu u iznosu od 48.750,00 dinara.

Iz sporazuma o dodatnoj nagradi od 12. 6. 2017. godine, zaključenog između advokata AA, kao punomoćnika, i BB, kao stranke, utvrđeno je da je ugovorena dodatna nagrada u paušalnom iznosu, i to u visini od 30% od naknade koju će BB eventualno ostvariti nakon pravnosnažnosti presude.

Disciplinski sud je mišljenja da su navodi izjašnjenja disciplinski okrivljene nelogični i kontradiktorni priloženoj pisanoj

dokumentaciji. Naime, činjenica je da je AA izdala priznanicu od 14. 11. 2019. godine, iz koje je utvrđeno da je pomenutog datuma od BB primila iznos od 13.000 evra u dinarskoj protivvrednosti, a koji iznos zapravo predstavlja ugovorenih 20% na ime dodatne nagrade advokatu u predmetu Višeg suda u Novom Sadu posl. br. P.../17, te da je AA navedenom isplatom u potpunosti izmirena, odnosno da prema BB nema bilo kakvih potraživanja. Upravo ova priznanica opovrgava tvrdnju disciplinski okrivljene da je, s obzirom na to da je od strane BB oštećena za 6.600 evra, BB iz tog razloga i pristala da sama plati sudske takse.

Takođe, činjenica da je AA nakon prijema disciplinske prijave i poziva za izjašnjenje na nju od 24. 6. 2021. godine izvršila uplatu razrezanih taksi, o čemu je njen branilac VV, advokat u Novom Sadu, dostavio dokaze u vidu dva naloga za uplatu sa datumima 15. 9. 2021. godine i 16. 9. 2021. godine, ukazuje suprotno navodima AA o postojanju dogovora da BB lično plati sporne takse.

Odlučujući o vrsti i visini disciplinske sankcije, postupajuće veće je, iako je Disciplinski tužilac AKV u završnoj reči tražio da se zbog osude za istovrsnu težu povredu dužnosti advokata AA izrekne mera brisanja iz imenika advokata AKV na period od jedne godine, ipak donelo odluku o novčanom kažnjavanju okrivljene u iznosu od 350.000,00 dinara uz obavezu da naknadi troškove disciplinskog postupka, pri čemu je od otežavajućih okolnosti vođeno računa o tome da je imenovana već pravnosnažno disciplinski osuđena presudom Disciplinskog suda AKV posl. br. Disc.7/21 donetom dana 30. 9. 2021. godine na novčanu kaznu u iznosu od 400.000,00 dinara.

*Presuda Disciplinskog suda AKV,
posl. br. Disc. 26/21 od 15. 6. 2022.
potvrđena presudom Disciplinskog suda
AKS, posl. br. 11/22 od 22. 10. 2022.
godine*

Сентенце приредили Здравко Јосић,
Љиљана Вујовић и Жељко Кочић,
адвокати у Новом Саду

Горан П. Илић

Универзитет у Београду, Правни факултет

КОМЕНТАР КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ ИМОВИНЕ

Игор Вуковић

Службени гласник, 2023.

Иако је током друге половине XIX века скоро две деценије био судија Касационог суда, од којих је девет година провео на месту председника,¹ име др Николе Крстића није одвише познато у правничкој професији. За разлику од правника, историчарима није промакла рукописна заоставштина, односно дневничке забелешке које је др Крстић оставио Српској краљевској академији.² Приликом њиховог читања тешко је ослободити се утиска да их откуцајима по тастатури бележи проницљиви хроничар времена садашњег, а не неко који, давне 1864. године, шкрипутавим пером записује да се закони доносе наврат-нанос и да се понашамо као да смо сви најгенијалнији људи јер се све ради у последње магновење без

¹ Вулетић, А., Јагодић, М. (2005). „Предговор“, у: Крстић, Н. (2005). *Дневник. Приватни и јавни животи I*, (прир. А. Вулетић, М. Јагодић). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 6.

² А није ни професору Слободану Јовановићу који је Крстићеве мемоаре користио као један од извора за књигу *Друџа влада Милоша и Михаила*. С обзиром на то да извор није на одговарајући начин наведен, не треба да чуди што се нека Крстићева запажања о кнежевима Милошу и Михаилу, краљевима Милану и Александру, краљици Наталији, Миливоју Петровићу Блазнавцу и Јовану Ристићу, могу учинити познатим читаоцу Јовановићеве књиге. *Ibid.*, 9, 10 и 12; Ђорговић, М. (2016). „Никола Крстић Откривени инсајдер“, у: Ђорговић, М. (2016). *Трагедија једног народа. Шта људе у Србији нађони да раде против себе*. Београд: ЈП Службени гласник, 149.

размишљања. Крстић запажа да се живи у страховитој сиротињи, а са тако осиромашеним народом не да се ништа започети. Краде се много, па грађани сами нуде новац општини да саграде апсане и да се ово зло сузбије.³

Осуђен на осмогодишњу робију због завере за припремање атентата на краља Милана, Димитрије Мита Ценић у описима свог тамновања у Калемегданској тврђави у другој половини седамдесетих и почетком осамдесетих година XIX века износи одређена запажања која донекле нуде објашњење за распрострањеност крађе у то доба. Ценић бележи да осуђеник

„...има толико разума да види: да је он мање зло учинио укравши две оке кудеље, но његове суђаје продав му кућу, земљу и све, и изагнав му децу и жену на сокак да просе. Он не зна да научно дефинише шта је то сопственост, али он има очи да види да и његову и његове деце сопственост не поштују онако исто као што он није поштовао сопственост комшије.“⁴

Без обзира на време које нас дели од часове осаме у којима један судија и један бивши осуђеник исписују своје мисли о крађи, том „класику“ имовинских кривичних дела, упркос искораку судске праксе попут оног из 1930. године када је тумачењем уз помоћ аналогije електрична енергија изједначена са „покретном ствари“ и на тај начин уведено кажњавање за крађу електричне енергије,⁵ неvezано за донете законе којима су инкриминисана кривична дела против имовине, коментаре кривичноправних прописа⁶ и збирке судских одлука,⁷ питање је да ли се може рећи да је учињен одлучујући помак у позитивном смеру? Свакако јесте, али да ли је довољан, а нарочито одлучујући, и шта још треба учинити у вези с кривичним делима против имовине, остаје упитно, нарочито ако се узму у обзир статистички подаци о кривичним делима у периоду од 2018. до 2022. године.⁸

³ Ђорговић, М. (2016). *Трагедија једног народа. Шта људе у Србији нађони да раде прошив себе*. Београд: ЈП Службени гласник, 151.

⁴ Ценић, М. (1983). *Испод земље или моја тамновања*, Београд: Просвета, 98, 99.

⁵ Срзентић, Н., Стајић, А., Лазаревић, Љ. (1987). *Кривично право Социјалистичке Федеративне Републике Југославије – Општи део*. Београд: Савремена администрација, 1987/14, 106.

⁶ Стојановић, З. (2022). *Коментар Кривичног законика*. Београд: ЈП Службени гласник 2022/12.

⁷ Трешњев, А. (2023). *Збирка судских одлука из кривичноправне материје – 300 одлука – Књига II*, Београд: ЈП Службени гласник.

⁸ Саопштење СК12, *Статистика правосуђа*, Републички завод за статистику Република Србија, бр. 184, год. LXXIII, 14. јул 2023, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20231184.pdf> (посећено 20. августа 2023).

Удео кривичних дела против имовине је, посматран са становишта поднетих кривичних пријава против пунолетних лица, био у просеку 43,16 %, просек оптужених је 25,94 %, док је просек осуда износио 26,38 %.

Један, по много чему значајан подухват који ће кривичном правосуђу омогућити да се делотворније суочи с бројним дилемама које искрсавају у вези са имовинским кривичним делима, јесте *Коментар кривичних дела против имовине* др Игора Вуковића, редовног професора Универзитета у Београду – Правног факултета, објављен ове године у Едицији Коментари ЈП Службеног гласника. У поређењу са осталим коментарима иза којих стоји ова издавачка кућа, дело професора Вуковића је мањег формата (А-5, 14 × 20 cm), тако да се већ спољашњим изгледом разликује од истоврсних публикација. Реч је о књизи за коју би се на француском језику рекло *maniable*, то јест да је прикладна или згодна за руковање, при чему се то односи само на њен формат и, сасвим очекивано, обим који једва да премаша 300 страница.

О садржинској страни тог *maniable* Коментара сведочи најпре списак коришћених скраћеница који обухвата акрониме или скраћенице часописа, судских и других правосудних институција, коришћених прописа уставног, конвенцијског, законског и подзаконског карактера, рачунајућу ту и неколико иностраних закона. Након тога следи списак најважнијих домаћих и с мером одабраних страних (по правилу немачких и, уз то, изузетно актуелних) дела доктринарног карактера,⁹ као и ауторских збирки судске праксе. С обзиром на то да је на све то утрошено скоро десетак страница, будући читалац би могао да помисли да је реч о још једној теоријској расправи, ту и тамо прошараној упућивањем на судску праксу. Могао би, не спорим то, али тврдим да би се грдно преварио. Ако бих желео да опишем сопствени утисак док сам испрва прелиставао, а затим дијагонално прелазио погледом преко појединих појмова, задубивши се на крају у читање одређених пасуса и читавих страница, помислио сам да у рукама имам, истина нешто већу и садржински сасвим другачију, али суштински идентичну бележницу из које Број Један, свезнајући и бесмртни шеф тајне групе TNT, црпи своју моћ. Иако се излажем ризику да ме сврстају у поборнике Платоновог учења на којем је настао велики западни мит о антиномији између знања и моћи,¹⁰ немам

⁹ Желим да истакнем да то нису сва дела, јер ће читалац запазити да се на неколико места у фуснотама упућује на радове појединих аутора.

¹⁰ Признајем да ми је дражи Мишел Фуко који примећује да је у европским друштвима источног Медитерана, крајем другог и почетком првог миленијума, политичка моћ увек била посредник одређеног облика знања. Michel Foucault, „La vérité et les formes juridiques“, *Chimères. Revue des schizoanalyses*, N°10/1990, 27.

ни најмању недоумицу да се, када је реч о делу о којем пишем, не ради о моћи, већ о знању.

А као пример за то ћу навести изводе из пасуса у којем се професор Вуковић осврће на електричну енергију као на ствар која се може украсти. Уз подсећање да је дело било најпре прописано у посебном кривичном законодавству, аутор предочава читаоцу да је сада то изван сваке сумње, с обзиром на чл. 112, ст. 16. КЗ,¹¹ и узгредно помиње да је исти случај у италијанском и француском праву, а затим, кроз упућивање на судску праксу која обухвата период од 2002. до 2022. године, наводи да ова законска одредба под „окриље“ крађе подводи и туђе плаћено време на интернету, припејд картицу за мобилни телефон, телефонски импулс који се троши путем тзв. хотлајна. Појашњава и да је приликом утврђивања крађе електричне енергије важно несумњиво утврдити период у којем се потрошња одвијала и тачну количину одузетих киловат-часова. Читалац у истом пасусу сазнаје да покретну ствар не представља информација, макар то била формула Кока-коле, већ би се у том случају могло говорити о постојању другог кривичног дела. Настављајући да се на сличан начин у пасусима који следе бави ембрионом, људским органима и деловима тела, вештачким имплантатима и лешом, аутор даје и одређене доктринарне путоказе домаћим судовима за случајеве с којима се они још нису сусретали. На пример, иако је неспорно да вештачки имплантати представљају ствари до тренутка уградње у људско тело, читалац је у прилици да сазна да се у упоредној литератури прави разлика између имплантата који замењује дејство дела човековог тела и оног који само допуњује функционисање дела тела, што има различите правне последице.

Обиље је таквих примера у *Коментару* професора Вуковића и бирам, насумице, још неколико. Први се односи на кривично дело превара, тачније на дилему да ли инкриминација треба да штити и противправно прибављену имовину. И крадљивац начелно ужива кривичноправну заштиту у односу на украдене ствари, а то је у складу с решењем прихваћеним код кривичног дела крађа и, уз то, одговара појму имовине који је прихваћен у нашем КЗ. Занимљива су и запажања у вези с кривичним делом изнуда. Прво се односи на дилему да ли би претњом у смислу овог кривичног дела могло да се сматра стављање у изглед неког зла које није противправно. Читалац сазнаје да се у доктрини условљавања прекида пословних односа углавном наводе као примери непостојања примера изнуде, док је сасвим супротан случај ако је реч о ситуацији у којој се

¹¹ Кривични законик – КЗ, *Службени гласник РС* 85/ 2005, 88/2005. – исправка, 107/2005. – исправка, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016. и 35/2019.

прети предузимањем радње на коју је учинилац иначе овлашћен. Драгоцен су и разјашњења о односу изнуде као посебног облика кривичних дела принуда и уцена, а за практичаре, али не само за њих, нарочито је значајно указивање на разлике између изнуде и разбојништва. Као критеријуми разраничења су од значаја интензитет силе, затим временска и просторна веза, као и разликовање у вези с непосредним нападом на живот или тело и слабљењем воље пасивног субјекта.

За крај бих рекао понешто о неовлашћеном изношењу и уношењу културног добра, подстакнут пре свега једном епизодом из времена када је зидан Музеј савремене уметности,¹² и не тако давним случајем заплене на београдском аеродрому урамљене слике „Стражар“ коју је насликао Паја Јовановић, а власник заборавио да цариницима пријави, приликом повратка из Беча, да је у том граду купио и у отаџбину желео да унесе ово вредно уметничко дело. У свом *maniabile* Коментару професор Вуковић истиче да дело може учинити и власник културног добра, а затим читаоца упућује, сагласно пракси нашег највишег редовног суда, на матичне прописе који уређују ову материју. Насупрот мишљењу присутном у домаћој литератури да се дело може остварити искључиво у односу на покретна културна добра, аутор сматра да би у обзир дошли и покретни делови непокретних културних добара који представљају њихов функционални или естетски припадак. Иако наши позитивни прописи уређују искључиво домаћа културна добра, професор Вуковић заступа гледиште, тумачећи одговарајуће одредбе међународног и домаћег права, да кривичноправна заштита обухвата и страна културна добра, као и културне предмете као форму покретних културних добара страног порекла.

¹² Реч је о запису Миодрага Б. Протића, сликара и уметничког критичара, организатора, оснивача и првог управника Музеја савремене уметности у Београду (1959–1980), а по образовању дипломираног правника. У настојању да се грађевинском предузећу „7. јул“ уговорене рате редовно исплаћују како се градња Музеја не би прекидала, Протић је отишао до високог државног званичника и похвалио му се „... откупом чувене Шумановићеве *Пијане лађе*, насликане, изложене и запажене у Паризу 1927. године. Високи званичник је застао, отворио уста и кликнуо: „Сјајно, поклонићемо је Титу за рођендан; дошли сте као поручени – никако нисмо могли да смислимо...“ Чинило ми се да ћу се онесвестити. Једва сам нашао снаге да одговорим „...То би било лоше... *Пијана лађа* је образац декадентне уметности, сетите се маршалових говора против ње!“ ... Тим прилично опасним речима званичника можда нисам одбровольно да одмах нареди уплату новца за довршење Музеја, али сам слику и себе спасао.“ Протић, Миодраг Б. (1996). *Нојева барка. Поглед с краја века II (1965–1995)*. Београд: Српска књижевна задруга, 23, 24. Високи државни функционер чије име Протић не помиње био је Коча Поповић. В.: Ломпар, М. (2020). *Дух самојоричања. Прилог кривичници српске културне пољитике. У сенци шућинске власи*. Београд: Catena mundi, 477.

Реченица професора Вуковића је одмерена, лишена сувишних речи, без околишења погађа *in medias res* и изражава јасну мисао проишлу из изузетног познавања материје о којој пише. Коментари кривичних дела су нумерички обележени, а анализа се одвија уз помоћ устаљеног обрасца, обухватајући неретко и поједина питања на која се не обраћа довољно или нимало пажње у домаћој литератури, тако да је веома добро решење што се у сваком пасусу налази болдован кључни појам и, по потреби, делови појединих реченица истакнути курзивом. Драгоцени су и подаци који су по правилу садржани у завршном пасусу коментара сваког кривичног дела, јер упућују на проценат изречених кривичних санкција.

С обзиром на то да се већ више од једне деценије бавим, с неколико уважених колега, радом на коментарисању одредаба кривичног процесног законодавства, при чему сваки пут настојимо да новим издањем ствар померимо унапред, немам ни најмању недоумицу да кажем да је професор др Игор Вуковић *Коментаром кривичних дела прошв имовине* подигао пречку на виши ниво и свима нама, ауторима издања на чијим корицама стоји назив ЈП Службени гласник, упутио „изазов“ да покушамо, бар с приближно истом мером посвећености, да достигнемо нови стандард. Ако је за неку утеху, професор Вуковић је према себи био и захтевнији, јер би ново, измењено и допуњено издање *maniable Коментара* морало да оправда високе домете које је сам поставио. Уједно, слободан сам да изразим очекивање да ће се професор Игор Вуковић у догледно време прихватити писања коментара који би, уместо одређене групе кривичних дела, обухватио целокупну материју из области материјалног кривичног права. *Dixi et salvavi animam meam.*

Проф. др Наџаша Пеџровић Томић
Редовна професорка Правног факултета
Универзитета у Београду

ПРИКАЗ
КОМЕНТАРА ЗАКОНА О ПРИВРЕДНИМ ДРУШТВИМА
са одабраном судском њраксом и реџсџром њојмова

Проф. др Мирко Васиљевић
Службени гласник, 2023.

Пред нама је *Коментџар Закона о џривредним друшџвима* (даље: ЗОПД) на импозантном броју страна (1228). Из радионице аутора који је утемељивач Пословног права на престоничком Правном факултету долази коментар системског привредног закона, који карактерише монографски приступ. Од доношења Закона о предузећима средином 1996. године, прошло је доста времена. Оно што се у међувремену дешавало на упоредној и домаћој правној сцени – турбулентне прилике саме по себи довољан су разлог за усвајање новог Закона о привредним (трговачким) друштвима. Како истиче проф. Васиљевић, термилошка промена (од Закона о предузећима до Закона о привредним друштвима!), била је наметнута из најмање два важна разлога: први, нови назив је општеприхваћен у земљама ЕУ (осим у Уједињеном краљевству које има Закон о компанијама и посебне законе о ортачком друштву и командитном друштву), које регулишу све правне форме привредних друштава системски и у истом закону; и друго, оно што правнички мозак савршено разуме: предузеће није правни појам и не може бити правни субјект, већ правни субјект може бити само привредно друштво, односно предузетник, већ према томе који облик предузетништва је у питању.

Будући да је ЗОПД-ом из 2004. године наш законодавац пребродило тзв. другу фазу транзиције, ЗОПД из 2011. године није имао за „првенствену мисију образовне потребе, будући да је наша пословна и струковна јавност у доброј мери прошла кроз једну такву школу“. На основу познавања историјског развоја домаћег законодавства у домену привредних друштава, проф. Васиљевић сматра да је важећим законом обезбеђена „исправно дозирана законска инфраструктура“, чија финансираност у важећим пословним приликама је неодојива од судске праксе.

„Такав приступ овог закона свакако је у функцији јачања правне сигурности у области оснивања, организовања, управљања и статусних промена привредних друштава у нас. У том смислу, чини се, прилагођена је и мера новог закона – 600 чланова (у претходном 457 чланова).“

Уз то, значајну допуну важећег регулаторног оквира чине и специјални пословни кодекси као део диспозитивне регулативе (која се примењује ако статут и оснивачки акти компанија не уреде другачије).

У детаљној студији позитивног права проф. Васиљевић указује на компатибилност нашег *lex generalis* прописа о привредним друштвима са упоредним правом,

„...чија је основна одлика адекватна нормираност, која неће спутавати богатство статусног привредног живота и која ће уз одговарајућу институционалну инструментализацију уклањати потенцијалне бреше правне несигурности и успешно излазити на крај са феноменом *сунђерасићоџ права*“.

Стога не чуди и прихваћеност правних стандарда регулативе привредних друштава из упоредног права (ЗОПД са 600 чланова!). То неће искључити улогу саморегулаторних аутономних организација, које у поменутом пословноправном амбијенту треба да обезбеде, уз добру судску функцију, сигурност и заштиту инвеститора.

Са становишта технике писања закона, проф. Васиљевић истиче да је примењен концепт који је у упоредном праву доминантан. Закон о привредним друштвима, на име, садржи само краћи општи део (основне одредбе), који се у принципу односи на све форме привредних друштава које регулише, а након тога свака форма привредног друштва развија се до краја са свим институтима. По оцени проф. Васиљевића, овакав приступ је најпогоднији за пословне људе који кад изаберу једну правну форму, хоће да код те форме виде све шта је регулише – тзв. *чисти концентрисане регулативе*. Разуме се да су правни институти који су заједнички за све правне форме привредних друштава регулисани опет на једном месту после регулативе појединачних форми привредних друштава: ликвидација

привредних друштава, повезивање привредних друштава, реорганизације привредних друштава (спајања, припајања, поделе, издвајања и промене правне форме), располагање имовином велике вредности, посебна права несагласних акционара и чланова друштва, казнене одредбе и прелазне и завршне одредбе.

На основу анализе доступних форми привредних друштава евидентно је да избор организационог облика привредног друштва, између четири форме, треба да буде слободан, тржишно оријентисан и условљен компаративним предностима. Сваком привреднику или ономе ко претендује да инвестира у српску привреду, *Коментар Закона о привредним друштвима* може послужити као водич. Наиме, приликом анализе сваког од облика привредних друштава у нашем праву, аутор *Коментара* указује на предности и мане тог облика, са ослонцем на упоредно право и праксу. Потенцијални инвеститор итекако може своју пословну процену базирати на члановима ЗОПД који су „снабдевени“ релевантном судском праксом. Ово чак и у оним питањима која и даље изазивају расправу теоретичара, и за која се још увек не може са сигурношћу одговорити на који начин је опортуно регулисати их. Професор Васиљевић у помоћ зове и друге гране права, попут пореског права код избора типа привредног друштва. Јединственом регулативом форми привредних друштава, без обзира на својински облик, законодавац отклања приговор неједнаког третмана различитих својинских облика, што је од огромног значаја за саветовање у вези са страним улагањима. У том смислу је *Коментар Закона о привредним друштвима* неопходно штиво корпоративних правника.

У Коментару Закона о привредним друштвима указује се и на бројне измене ЗОПД, које су уследиле након његовог усвајања 2011. године (измене из 2014, 2015, 2018, 2019, 2021), што све сведочи о нестабилности ове регулативе, која би морала бити кључни ослонац привредног живота једне државе, а што је свакако погубно за правну сигурност. Нема дилеме да су неке од ових промена условљене и потребом усклађивања са регулативом Европске уније; док су неке од промена „израз незрелости законодавца и нестабилности судске праксе, која у овом домену још тражи себе“.

Приликом следећих измена системског привредног закона (али и тзв. специјалне регулативе у домену привреде) и даљих усаглашавања са правом ЕУ, требало би имати у виду следеће:

„Тешко је не бити Европејац на пољу компанијског права у временима и у окружењу где је то већ постало константа. Али бити Европејац у овом домену без резерве значило би изневеравање мисије науке као организоване сумње и аргументованог критичког просудиоца.“

Проф. Васиљевић не заборавља да скрене пажњу на чињеницу да реформа компанијског права у доброј мери зависи и од ванправних фактора, попут дигиталних технологија и иновација заснованих на развоју интернета и његовом утицају на правни живот. По нашем мишљењу, то је неспоран квалитет правне анализе системског закона. Код анализе одређених питања, која су у том смислу истакнута као парадигматична, професор отвара дилеме: да ли је реално одржавање скупштине акционара или одбора директора без физичког састанка, да ли је реално обавезивање свих акционарских друштава на поседовање интернет странице, да ли су решене све техничке препреке код електронског гласања, да ли Србија има кадрова за обавезивање већинског састава независних или бар неизвршних директора у одбору директора свих акционарских друштава или бар отворених, да ли је реално прописивање обавезности постојања бар три комисије (audit, remuneration, nomination) у свим акционарским друштвима и већинског или искључивог састава независних или неизвршних директора у њима, да ли су реална дисцосуре рулес за сва акционарска друштва у овом тренутку или само за отворена друштва, и сл. Од техничког одговора на сва ова питања зависио је и профил новог ЗОПД, а у великој мери и уређење института corporate governance. У сваком случају, једно је сигурно:

„...правни профил компанијског права у доброј мери је условљен техничким профилом, те отуда нису могући коначни закони који уређују привредна друштва, посебно друштва капитала“.

Другим речима, друштвено-економско-техничка инфраструктура детерминише домете сваког закона, ма колико он био напредан и/или суштински утемељен. Или како каже проф. Васиљевић:

„...и стручнотехнички или и идејно најсавршенији закони могу се учинити лошим ако их прати лоша примена. Отуда, добра примена закона исто је толико важна колико и сама вредност закона. Управо том циљу и охрабрењу пословне и судске праксе треба да послужи и овај коментар. Ако филозофија не-примене закона или тражења простора у закону за његову непримену или правно неваљану примену (редакцијски пропусти не могу по својој снази да „униште“ снагу идеја и институција закона, а могу се отклонити свим правилима тумачења) уступи место филозофији тражења простора у закону за његову правно ваљану примену, онда ће се ова земља упутити ка водама држава у којима владају право и правна сигурност“.

Да закључим – Коментар Закона о привредним друштвима је, заправо, монографија за правнике, која је изузетно стручно и детаљно

написана; актуелна је по теми и прати развој регулативе и позитивног права у области компанијског права; интегрише снажно аспект упоредног права; обogaћена брижљиво издвојеном актуелном судском праксом, те, најзад, интегрише домете науке компанијског права. Другим речима, за свакога, био он из теорије или праксе, много тога корисног!

Својим фундираним истраживањем, проф. др Мирко Васиљевић научној и стручној јавности нуди „готов“ производ, који знатно олакшава пословни живот компанијског правника, оптерећеног у двадесет и првом веку, између осталог, и одговорношћу праћења регулативе у оквиру функције усклађености пословања. Коментар ЗОПД у издању Службеног гласника ће евидентно у годинама које долазе постати инспиратор новим генерацијама правника, да своју професионалну вокацију потраже у истраживању компанијског права, гране права која својим друштвеним значајем и нараслим пословним потребама то свакако заслужује.

ZAKLJUČCI REGIONALNE NAUČNO-STRUČNE KONFERENCIJE „EKOLOGIJA I PRAVO“

1. I pored činjenice da pozitivno kazneno zakonodavstvo državâ čiji predstavnici učestvuju u radu Konferencije (Srbije, Mađarske, Slovenije, Rumunije, BiH, Crne Gore, Severne Makedonije i Hrvatske) – pre svega njihovi krivični zakonici – zakoni i drugi zakonski tekstovi, koji kao sporedno krivično zakonodavstvo predstavljaju adekvatnu normativnu osnovu za željeni stepen kaznenopravne zaštite životne sredine, neophodno je preispitati njihova pojedina zakonska rešenja u cilju još većeg stepena njihovog usaglašavanja sa najnovijim pravnim standardima iz ove oblasti.

2. Kada je reč o Krivičnom pravu kao *ultima ratio* sredstvu zaštite životne sredine uopšte prisutan je ne mali raskorak između norme i prakse. Krivičnopravne norme ovog karaktera nemaju adekvatnu primenu. Procesuirani krivični slučajevi se uglavnom odnose na lakša krivična dela iz ove grupe i krivični postupci traju neopravdano dugo i izriču se blaže krivične sankcije (najčešće uslovne osude i minimalne novčane kazne). Uz ovo, tu je i činjenica da su slučajevi odgovornosti onih koji kroz svoju delatnost najviše ugrožavaju životnu sredinu – pravnih lica za izvršena ekološka krivična dela samo simbolični – skoro da ih nema.

3. U cilju dostizanja potrebnog stepena adekvatnosti krivičnopravnih normi na polju zaštite životne sredine, a time i jačanja generalnpreventivne funkcije krivičnoog prava, neophodno je usaglasiti normu i praksu – neophodno je da svi subjekti, uključujući i pravna lica, odgovaraju za izvršena krivična dela ovog karaktera, da izrečene krivične sankcije budu adekvatne, krivični postupci efikasni, a izvesnost kažnjavanja zbog izvršenih ekoloških krivičnih dela opšteprisutna.

4. U cilju željenog stepena adekvatnosti krivičnopravnih normi kao instrumenata zaštite životne sredine neophodno je obezbediti veći stepen

međusobne saradnje subjekata otkrivanja, dokazivanja, procesuiranja i presuđenja ekoloških krivičnih dela.

5. Svest o neophodnosti krivičnih instrumenata zaštite životne sredine kao i svest o neophodnosti zaštite životne sredine uopšte potrebno je podići na veći stepen. Jedan od načina postizanja ovog cilja je i organizacija edukativno-stručnih skupova na kojima bi bila analizirana pitanja norme i prakse krivičnog aspekta zaštite životne sredine i ukazano na neophodnost adekvatnije krivične reakcije na polju zaštite životne sredine.

6. Specifičnost otkrivanja, dokazivanja, procesuiranja i presuđenja ekoloških krivičnih dela zahteva kako multidisciplinarni pristup, tako i posjedovanje posebnih znanja iz ove oblasti i tome je neophodno posvetiti veći stepen pažnje. Neophodno je obezbediti specijalizaciju subjekata otkrivanja, dokazivanja, procesuiranja i presuđenja najtežih ekoloških krivičnih dela.

7. Zaključke dostaviti nadležnim ministarstvima a u cilju upoznavanja šire stručne javnosti sa istim objaviti ih u relevantnim naučno-stručnim časopisima.

ЛИСТА РЕЦЕНЗЕНАТА

1. Др **Самир Аличић**, ванредни професор на Правном факултету Универзитета у Источном Сарајеву
2. Др **Зоран Арсић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
3. Др **Вања Бајовић**, ванредни професор на Правном факултету Универзитета у Београду
4. Др **Лука Батуран**, асистент на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
5. Др **Станко Бејатовић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу
6. Др **Филип Бојић**, доцент на Правном факултету Универзитета у Београду
7. Др **Дарко Божичић**, асистент на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
8. Др **Татјана Бугарски**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
9. Др **Милијана Буха**, ванредни професор на Правном факултету Универзитета у Бањој Луци
10. Др **Јелена Видић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
11. Др **Тања Вицковић Рамач**, Адвокатска комора Војводине, Нови Сад
12. Др **Игор Вулетић**, ванредни професор на Правном факултету Свеучилишта Јосипа Јурја Штросмајера у Осиеку
13. Др **Данијела Глушац**, научна сарадница на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу
14. Др **Драгиша Дракић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду

15. Др **Гордана Дракић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
16. Др **Атила Дудаш**, ванредни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
17. Др **Сања Ђајић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
18. Др **Мина Ђикановић**, доцент на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду
19. Др **Петар Ђундић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
20. Др **Родољуб Етински**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
21. Прим. др сц. **Зоран Иванов**, Удружење судских вештака Војводине
22. Др **Лука Јанеш**, доцент на Факултету филозофије и религијских знаности Свеучилишта у Загребу
23. Др **Невена Јевтић**, доцент на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду
24. Др **Звонимир Јелинић**, ванредни професор на Правном факултету Свеучилишта Јосипа Јурја Штросмајера у Осиеку
25. Др **Олга Јовић Прлаинов**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Нишу
26. Др **Раденко Јогановић**, ванредни професор на Правном факултету Универзитета у Бањој Луци
27. Др **Марко Кнежевић**, ванредни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
28. Др **Сања Крешталица**, доцент на Правном факултету Универзитета у Источном Сарајеву
29. Др **Нина Кршљанин**, доцент на Правном факултету Универзитета у Београду
30. Др **Маша Кулаузов**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
31. Др **Оливер Лајић**, редовни професор на Криминалистичко-полицијском универзитету у Београду
32. Др **Миодраг Мајић**, судија Апелационог суда у Београду
33. Др **Владимир Марјански**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
34. Др **Горан Марковић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Источном Сарајеву
35. Др **Дарија Мартинов**, доцент на Правном факултету Универзитета Сингидунум у Новом Саду

36. Др **Маша Марокини Зрински**, ванредни професор на Правном факултету Свеучилишта у Ријеци
37. **Слобода Мидоровић**, асистент на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
38. Др **Снежана Миладиновић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Црној Гори
39. Др **Душица Миладиновић Стефановић**, ванредни професор на Правном факултету Универзитета у Нишу
40. Др **Иван Милић**, асистент на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
41. Др **Горан Милошевић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
42. Др **Милан Милутин**, доцент на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
43. Др **Страхиња Миљковић**, ванредни професор на Правном факултету Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
44. Др **Желько Мирков**, виши тужилачки сарадник у Основном јавном тужилаштву у Кикинди
45. Др **Николина Мишчевић**, асистент на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
46. Др **Хајрија Мујовић**, научни саветник на Институту друштвених наука у Београду
47. Др **Душан Николић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
48. Др **Софија Николић Поподић**, научни сарадник на Институту друштвених наука у Београду
49. Др **Зоран Павловић**, редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе у Новом Саду
50. Др **Маријана Пајванчић**, професор на Правном факултету у Новом Саду, у пензији
51. Др **Бојан Пајтић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
52. Др **Стојана Ђ. Петровић**, доцент на Правном факултету Универзитета у Бањој Луци
53. Др **Невена Петрушић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Нишу
54. Др **Милана Писарић**, асистент на Правном факултету Универзитета у Новом Саду

55. Др **Драган Проле**, редовни професор на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду
56. Др **Реља Радовић**, Адвокатска комора Београда, Београд
57. Др **Милан Рапајић**, ванредни професор на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу
58. Др **Сања Савчић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
59. Др **Сандра Самарцић**, асистент на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
60. Др **Стефан Самарцић**, асистент на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
61. Др **Јелена Симић**, доцент на Правном факултету Универзитета Унион у Београду
62. Др **Ранко Совиљ**, научни сарадник на Институту друштвених наука у Београду
63. Др **Љубомир Стајић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
64. Др **Урош Станковић** асистент на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
65. Др **Јелена Тешановић**, Адвокатска комора Војводине, Нови Сад
66. **Тања Д. Тодоровић**, асистент на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду
67. Др **Бошко Трипковић**, руководилац постдипломског истраживања на Универзитету у Бирмингему
68. Др **Бојан Тубић**, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду
69. Др **Драгана Ђорић**, доцент на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
70. Др **Сандра Фишер Шобот**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
71. Др **Раденка Цветић**, редовни професор на Правном факултету Универзитета у Новом Саду
72. Др **Атила Чоколић**, Хрватска одвјетничка комора
73. **Оливера Шево**, виши асистент на Правном факултету Универзитета у Бањој Луци

SAOPŠTENJE SA SEDNICE UPRAVNOG ODBORA

održane 27. 10. 2023. godine

1. DAVIDOVIĆ SAVA, diplomirani pravnik, rođen 14. 6. 1976. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Radnička 12.

2. GAĆINOVIĆ JELENA, diplomirani pravnik, rođena 22. 7. 1997. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Braće Ribnikar 46.

3. MARKOVIĆ NIKOLA, diplomirani pravnik, rođen 15. 1. 1994. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Lasla Gala 7, stan 10.

4. VUČUREVIĆ VIŠNJA, diplomirani pravnik, rođena 6. 10. 1990. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Dimitrija Tucovića 8.

5. LJUBIĆ ALEKSANDRA, diplomirani pravnik, rođena 28. 7. 1994. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Železnička 8.

6. RADIVOJEVIĆ TIJANA, diplomirani pravnik, rođena 2. 1. 1986. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Radomira Raše Radujkova 8.

7. KALABA MIHAJLO, diplomirani pravnik, rođen 22. 12. 1996. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Sremska 4/2.

8. PETKOVIĆ BRANISLAV, diplomirani pravnik, rođen 13. 4. 1956. godine, UPISUJE SE 9. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Somboru, Staparski put 10.

9. VLAJNIĆ MARKO, diplomirani pravnik, rođen 14. 11. 1988. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Zrenjaninu, Ruže Šulman 1/9.

10. MIHIĆ LJILJANA, diplomirani pravnik, rođena 3. 11. 1991. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Zrenjaninu, Brigadira Ristića 20.

11. VREKIĆ dr DUŠAN, diplomirani pravnik, rođen 6. 9. 1958. godine, UPISUJE SE 7. 4. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Indiji, Jug Bogdana 14, lokal11.

12. VLAJKOVIĆ VOJISLAV, diplomirani pravnik, rođen 16. 5. 1991. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Pančevu, Žarka Zrenjanina 14.

13. LUKIĆ DIANA, diplomirani pravnik, rođena 29. 11. 1985. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Bačkoj Topoli, Maršala Tita 61.

14. LEKOVIĆ KRISTINA, diplomirani pravnik, rođena 27. 1. 1995. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Đorđa Nikšića Johana 31.

15. FRLJANOVIĆ JELENA, diplomirani pravnik, rođena 7. 1. 1996. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Braće Ribnikar 17/2/14.

16. KOLARIĆ BRANKA, diplomirani pravnik, rođena 16. 11. 1989. godine, UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Alekse Šantića 5/28.

17. BUGARIN ALEKSANDRA, diplomirani pravnik, rođena 23. 11. 1996. godine UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Jovana Boškovića 14/8.

– BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika BUGARIN ALEKSANDRA, advokatski pripravnik kod Rakić Domazetović Mirne, advokata u Novom Sadu, sa danom 2. 11. 2023. godine zbog upisa u Imenik advokata ove Komore.

18. ĆIRKOVIĆ GORAN, diplomirani pravnik, rođen 16. 11. 1992. godine UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Futoška 1a/608.

– BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika ĆIRKOVIĆ GORAN, advokatski pripravnik kod Kuzman Sandre, advokata u Novom Sadu, sa danom 2. 11. 2023. godine zbog upisa u Imenik advokata ove Komore.

19. BOŠNJAK FILIP, diplomirani pravnik, rođen 26. 10. 1994. godine UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Trg Ferenc Fehera 8.

– BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika BOŠNJAK FILIP, advokatski pripravnik kod Sikimić Mladena, advokata u Novom Sadu, sa danom 2. 11. 2023. godine zbog upisa u Imenik advokata ove Komore.

20. JOKIĆ BILJANA, diplomirani pravnik, rođena 6. 4. 1990. godine UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Kej žrtava racije 8/5.

– BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika JOKIĆ BILJANA, advokatski pripravnik kod Rajačić Jelene, advokata u Novom Sadu, sa danom 2. 11. 2023. godine zbog upisa u Imenik advokata ove Komore.

21. PEŠA MIRNA, diplomirani pravnik, rođena 18. 4. 1996. godine UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Kuli, Maršala Tita 266/A.

– BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika PEŠA MIRNA, advokatski pripravnik kod Joksović dr Marije, advokata u Kuli, sa danom 2. 11. 2023. godine zbog upisa u Imenik advokata ove Komore.

22. BORONJAC ALEKSANDRA, diplomirani pravnik, rođena 1. 6. 1994. godine UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Gložanu, Maršala Tita 93.

– BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika BORONJAC ALEKSANDRA, advokatski pripravnik kod Murtin Jovana, advokata u Bačkoj Palanci, sa danom 2. 11. 2023. godine zbog upisa u Imenik advokata ove Komore.

23. VUJOVIĆ MARKO, diplomirani pravnik, rođen 2. 6. 1996. godine UPISUJE SE 2. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Zrenjaninu, Jevrejska 3.

– BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika VUJOVIĆ MARKO, advokatski pripravnik kod Vujović Zorana, advokata u Zrenjaninu, sa danom 1. 11. 2023. godine zbog upisa u Imenik advokata ove Komore.

24. MITIĆ NEVENA, diplomirani pravnik, rođena 30. 7. 1986. godine UPISUJE SE 3. 11. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Janka Veselinovića 6A/5/24.

– BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika MITIĆ NEVENA, advokatski pripravnik kod Rikić Riste, advokata u Novom Sadu, sa danom 2. 11. 2023. godine zbog upisa u Imenik advokata ove Komore.

25. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu TIŠMA MILICA, rođena 29. 7. 2000. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Radovanov Milenka, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

26. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu TOLIMIR NIKOLINA, rođena 12. 11. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Zdravković Ivane, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

27. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu INĐIĆ MILAN, rođen 18. 3. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Dubajić Dejana, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

28. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu RONČEVIĆ NEMANJA, rođen 25. 10. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Bećagul Marijane, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

29. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu PIKULA IVANA, rođena 28. 12. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Herceg Branislava, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

30. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu RADAKOVIĆ IVAN, rođen 9. 9. 1994. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Đukić Milana, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

31. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu MILOVANOVIĆ MILICA, rođena 17. 7. 1994. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Tijanić Aleksandra, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

32. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu KOPRIVICA FILIP, rođen 17. 4. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Rajačić Saše, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

33. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu IČELIĆ UROŠ, rođen 8. 11. 1993. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Knežević Boška, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

34. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu DIMITROV MILJA, rođena 10. 1. 1999. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Tijanić Aleksandra, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

35. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu ŠEVIĆ ANJA, rođena 3. 12. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Simurdić Milice, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

36. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu ŠUŠA VANJA, rođena 8. 8. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Beljanski Vladimira, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

37. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu MIJATOVIĆ TARA, rođena 24. 8. 1995. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Popović Srđana, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

38. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu CVIJANOVIĆ MILAN, rođen 11. 7. 1999. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Belić Ivana, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

39. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu KARAPANDŽA DUŠAN, rođen 14. 11. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Rakić Domazetović Mirne, advokata u Novom Sadu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

40. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu VUČKOVIĆ DRAGANA, rođena 7. 12. 1980. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Balaban Aleksandre, advokata u Pančevu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

41. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu SAVIĆ MARTA, rođena 20. 3. 2000. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Gigić Veljka, advokata u Pančevu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

42. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu DIMIĆ JOVANA, rođena 10. 7. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Vidaković Gorana, advokata u Pančevu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

43. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu STUPAR DRAGANA, rođena 17. 5. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Stanojčić Jovana, advokata u Rumi, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

44. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu MARIČIĆ DRAGAN, rođen 27. 5. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Maričić Milana, advokata u Rumi, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

45. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu ROMIĆ DUŠAN, rođen 26. 8. 1996. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Romić Dragana, advokata u Kikindi, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

46. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu VLAJKOV NATAŠA, rođena 26. 7. 1991. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Radišić Guteša Vesne, advokata u Zrenjaninu, dana 3. 11. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

47. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine VOJNOVIĆ BRANKA, advokat u Novom Sadu, sa danom 31. 10. 2023. godine na lični zahtev.

- Imenovana zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.
- Popović Ognjen, advokat u Sremskim Karlovcima, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

48. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine BJEKIĆ ZORA, advokat u Novom Sadu, sa danom 15. 10. 2023. godine na lični zahtev.

- Imenovana zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.
- Popadić Danijela, advokat u Novom Sadu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

49. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine BUGARSKI NENAD, advokat u Novom Sadu, sa danom 30. 9. 2023. godine na lični zahtev.

- Imenovani zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.
- Aćimović Milorad, advokat u Kaću, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

50. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine SAVIĆ MARINA, advokat u Inđiji, sa danom 15. 10. 2023. godine na lični zahtev.

- Begenišić Lazar, advokat u Inđiji, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

51. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine KOVAČEVIĆ NIKOLA, advokat u Šidu, sa danom 29. 9. 2023. godine usled smrti.

- Kukić Vladislava, advokat u Šidu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

52. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine KRNAČ RENATA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Medić Marine, advokata u Novom Sadu, sa danom 16. 10. 2023. godine.

53. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine ČABRADI LUKA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Ramač Tamare, advokata u Novom Sadu, sa danom 8. 10. 2023. godine.

54. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine JOVANOVIĆ MILOŠ, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Šokić Stamenković Dušanke, advokata u Novom Sadu, sa danom 10. 10. 2023. godine.

55. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine JURIC ROBERTINA, advokatski pripravnik u Subotici, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Radinović Nemanje, advokata u Subotici, sa danom 30. 9. 2023. godine.

56. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine BRADIĆ VLADIMIR, advokatski pripravnik u Sremskoj Mitrovici, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Gatarić Srđana, advokata u Sremskoj Mitrovici, sa danom 30. 9. 2023. godine.

57. UZIMA SE NA ZNANJE da MARIĆ TIJANI, advokatu u Novom Sadu, privremeno prestaje pravo na obavljanje advokature zbog bolovanja radi održavanja trudnoće počev od 3. 10. 2023. godine.

– Žugić Sonja, advokat iz Novog Sada, određuje se za privremenog zamenika.

58. UZIMA SE NA ZNANJE da SMILJANIĆ KRISTINI, advokatu u Žablju, privremeno prestaje pravo na obavljanje advokature zbog porodiljskog odsustva i odsustva radi nege deteta počev od 18. 9. 2023. do 17. 9. 2025. godine.

– Smiljanić Vladimir, advokat iz Novog Sada, određuje se za privremenog zamenika.

59. UZIMA SE NA ZNANJE da MARIĆ JELENI, advokatu u Kuli, privremeno prestaje pravo na obavljanje advokature radi održavanja trudnoće počev od 9. 10. 2023. godine.

– Vasović Olivera, advokat u Kuli, određuje se za privremenog zamenika.

60. UZIMA SE NA ZNANJE da BASARIĆ PREDRAGU, advokatu u Pančevu, privremeno prestaje pravo na obavljanje advokature zbog bolovanja počev od 28. 8. 2023. godine.

– Janjuš Predrag, advokat iz Pančeva, određuje se za privremenog zamenika.

61. UZIMA SE NA ZNANJE da STAJIĆ BATIĆ IRENI, advokatu u Novom Sadu, privremeno prestaje pravo na obavljanje advokature zbog odsustva radi posebne nege deteta od 2. 8. 2023. do 1. 11. 2023. godine.

– Dobanovački Đorđe, advokat iz Novog Sada, određuje se za privremenog zamenika.

62. UZIMA SE NA ZNANJE da KISELIČKI DANICI, advokatu u Novom Sadu, privremeno prestaje pravo na bavljenje advokaturom zbog postavljenja na funkciju zamenika Gradskog pravobranioca, počev od 16. 10. 2023. godine, do isteka mandata.

– Todorović Živko, advokat u Novom Sadu, određuje se za privremenog zamenika.

63. UZIMA SE NA ZNANJE da BERETIĆ DUŠANKI, advokatu u Rumi, privremeno prestaje pravo na bavljenje advokaturom zbog postavljenja na funkciju Opštinskog pravobranioca Opštine Ruma, počev od 16. 9. 2023. godine, na period od pet godina.

– Frindik Jelena, advokat u Irigu, određuje se za privremenog zamenika.

64. UZIMA SE NA ZNANJE da je KARAN KRISTIJAN, advokat u Novom Sadu, nastavio sa radom dana 29. 9. 2023. godine, nakon što mu je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Toholjević Đorđe, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

65. UZIMA SE NA ZNANJE da je RADIĆ ALEKSANDRA, advokat u Novom Sadu, nastavila sa radom dana 19. 10. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Marjanović Brane, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

66. UZIMA SE NA ZNANJE da je PETROVIĆ MARIJA, advokat u Novom Sadu, nastavila sa radom dana 2. 9. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Gnjatić Nada, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

67. UZIMA SE NA ZNANJE da se ŠLJIVAR VLAOVIĆ MIRJANA, advokat u Novom Sadu, razrešava dužnosti privremenog zamenika Mostarac Gorana.

68. UZIMA SE NA ZNANJE da je JEFIĆ BORJANA, advokat u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi Dujović.

69. UZIMA SE NA ZNANJE da je PERIŠIĆ GORDANA, advokat u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi Mrgud.

70. UZIMA SE NA ZNANJE da je NIKOLIĆ KORNELIJA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi Ugrenović.

71. UZIMA SE NA ZNANJE da je KNEŽEVIĆ SANJA, advokat u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi Krivokapić.

72. UZIMA SE NA ZNANJE da je GABRIĆ IVANA, advokat u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi Gabrić Prajs.

73. UZIMA SE NA ZNANJE da je TUPENARAC TIJANA, advokat u Indiji, promenila prezime koje sada glasi Radić.

74. UZIMA SE NA ZNANJE da je UBOVIĆ NATAŠA, advokatski pripravnik u Zrenjaninu, promenila prezime koje sada glasi Vidaković.

75. UZIMA SE NA ZNANJE da je JOVANOVIĆ MARKO, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Zečević Nenada, advokata u Novom Sadu, dana 5. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Petrović Bogdana, advokata u Novom Sadu, dana 6. 10. 2023. godine.

76. UZIMA SE NA ZNANJE da je ČONKIĆ STEFAN, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Kuzman Sandre, advokata u Novom Sadu, dana 5. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Malinović Marije, advokata u Novom Sadu, dana 6. 10. 2023. godine.

77. UZIMA SE NA ZNANJE da je POPOV MILICA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Popov Gordane, advokata u Novom Sadu, dana 11. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Kljajić Gorana, advokata u Novom Sadu, dana 12. 10. 2023. godine.

78. UZIMA SE NA ZNANJE da je KAJIŠ IVAN, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Muksinović Ivane, advokata u Novom Sadu, dana 11. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Kralj Radin Biljane, advokata u Novom Sadu, dana 12. 10. 2023. godine.

79. UZIMA SE NA ZNANJE da je TOJČIĆ ALEKSA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Arsić Tanje, advokata u Novom Sadu, dana 25. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Srećković Miloša, advokata u Novom Sadu, dana 26. 10. 2023. godine.

80. UZIMA SE NA ZNANJE da je STOJMENOVIĆ PETAR, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Savin Sonje, advokata u Novom Sadu, dana 12. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Ramač Tamare, advokata u Novom Sadu, dana 13. 10. 2023. godine.

81. UZIMA SE NA ZNANJE da je VESELINOVIĆ MILICA, advokatski pripravnik u Sremskoj Kamenici, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Buha Bojana, advokata u Sremskoj Kamenici, dana 13. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Popović Srđana, advokata u Novom Sadu, dana 16. 10. 2023. godine.

82. UZIMA SE NA ZNANJE da je KOSOVIĆ GAVRILO, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Savin Sonje, advokata u Novom Sadu, dana 12. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Maraš Caran Ivane, advokata u Novom Sadu, dana 13. 10. 2023. godine.

83. UZIMA SE NA ZNANJE da je BABIĆ TIJANA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Savin Sonje, advokata u Novom Sadu, dana 12. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Maraš Caran Ivane, advokata u Novom Sadu, dana 13. 10. 2023. godine.

84. UZIMA SE NA ZNANJE da je RADOVIĆ TAMARA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Savin Sonje, advokata u Novom Sadu, dana 12. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Caran Mirčee, advokata u Novom Sadu, dana 13. 10. 2023. godine.

85. UZIMA SE NA ZNANJE da je PETROVIĆ MILOŠ, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Savin Sonje, advokata u Novom Sadu, dana 12. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Caran Mirčee, advokata u Novom Sadu, dana 13. 10. 2023. godine.

86. UZIMA SE NA ZNANJE da je VELJIĆ NEVENA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Savin Sonje, advokata u Novom Sadu, dana 12. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Dragović Danila, advokata u Novom Sadu, dana 13. 10. 2023. godine.

87. UZIMA SE NA ZNANJE da je NEDELJKOVIĆ NEMANJA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Savin Sonje, advokata u Novom Sadu, dana 12. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Maraš Caran Ivane, advokata u Novom Sadu, dana 13. 10. 2023. godine.

88. UZIMA SE NA ZNANJE da je PAVLOVIĆ MARKO, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Savin Sonje, advokata u Novom Sadu, dana 12. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Caran Mirčee, advokata u Novom Sadu, dana 13. 10. 2023. godine.

89. UZIMA SE NA ZNANJE da je DAKIĆ JASMINA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Srećković Miloša, advokata u Novom Sadu, dana 17. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Čubrilo Miodraga, advokata u Novom Sadu, dana 18. 10. 2023. godine.

90. UZIMA SE NA ZNANJE da je PUVAČA DRAGANA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Cvetković Petra, advokata u Novom Sadu, dana 25. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Ališić Vladimira, advokata u Indiji, dana 26. 10. 2023. godine.

91. UZIMA SE NA ZNANJE da je MELOVIĆ TAMARA, advokatski pripravnik u Beočinu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Milovanović Jovane, advokata u Beočinu, dana 17. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Radun Srđana, advokata u Novom Sadu, dana 18. 10. 2023. godine.

92. UZIMA SE NA ZNANJE da je „Zajednička advokatska kancelarija Aleksić sa saradnicima“ donela odluku o isključenju Savin Sonje, advokata u Novom Sadu, iz zajedničke advokatske kancelarije sa danom 11. 10. 2023. godine.

93. UZIMA SE NA ZNANJE da je MEDIĆ MARIJA, advokat u Novom Sadu, pristupila Zajedničkoj advokatskoj kancelariji „Žunić“ sa sedištem u Novom Sadu, Pozorišni trg 7/6A, dana 6. 10. 2023. godine.

94. UZIMA SE NA ZNANJE da su ĐOSIĆ LAZAR, advokat u Novom Sadu, i Vranac Uroš, advokat u Novom Sadu, osnovali Zajedničku advokatsku kancelariju „Đosić i Vranac“ sa sedištem u Novom Sadu, Balzakova 22, počev od 14. 10. 2023. godine.

95. UZIMA SE NA ZNANJE da je ŠEBEZ DRAGANA, advokat u Novom Sadu, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Lasla Gala 10/1, stan 6, počev od 23. 10. 2023. godine.

96. UZIMA SE NA ZNANJE da je BABIĆ NATALIJA, advokat u Novom Sadu, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Mičurinova 30, počev od 15. 10. 2023. godine.

97. UZIMA SE NA ZNANJE da je ĐOSIĆ LAZAR, advokat u Novom Sadu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Balzakova 22, počev od 25. 10. 2023. godine.

98. UZIMA SE NA ZNANJE da je VRANAC UROŠ, advokat u Novom Sadu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Balzakova 22, počev od 5. 10. 2023. godine.

99. UZIMA SE NA ZNANJE da je MITRESKI FILIP, advokat u Novom Sadu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Maksima Gorkog 7, počev od 16. 10. 2023. godine.

100. UZIMA SE NA ZNANJE da je JOVANOVIĆ MIROJE, advokat u Novom Sadu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Futoška 84, počev od 13. 10. 2023. godine.

101. UZIMA SE NA ZNANJE da je DEDIĆ ZORANA, advokat u Novom Sadu, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Hadži Ruvimova 34/1/2, počev od 1. 11. 2023. godine.

102. UZIMA SE NA ZNANJE da je PAPIĆ BOJAN, advokat u Novom Sadu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Vase Stajića 20d, počev od 16. 10. 2023. godine.

103. UZIMA SE NA ZNANJE da je MIJOVIĆ STEFAN, advokat u Novom Sadu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Dimitrija Tucovića 14, stan 2, počev od 19. 10. 2023. godine.

104. UZIMA SE NA ZNANJE da je JANECKOV IVAN, advokat u Novom Sadu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Maksima Gorkog 4c, stan 6, počev od 20. 10. 2023. godine.

105. UZIMA SE NA ZNANJE da je RANKOV BRANISLAV, advokat u Subotici, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Esperanta 5/14, počev od 12. 10. 2023. godine.

106. UZIMA SE NA ZNANJE da je MILOŠEVIĆ ANĐELIJA, advokat u Pančevu, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Joakima Vujića 15, počev od 1. 11. 2023. godine.

107. UZIMA SE NA ZNANJE da je MARKOVIĆ NAĐA, advokat u Zrenjaninu, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Pupinova 1/2/63, počev od 3. 10. 2023. godine.

108. UZIMA SE NA ZNANJE da je ČOLAK JASMINA TATJANA, advokat u Sremskoj Mitrovici, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Zmaj Jovina 9, počev od 23. 10. 2023. godine.

SAOPŠTENJE SA SEDNICE UPRAVNOG ODBORA održane 1. 12. 2023. godine

1. ILIĆ IRENA, diplomirani pravnik, rođena 6. 5. 1996. godine, UPISUJE SE 8. 12. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Maksima Gorkog 6, stan 53.

2. BESAROVIĆ INES, diplomirani pravnik, rođena 14. 11. 1953. godine, UPISUJE SE 8. 12. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Mileve Marić 5, stan 731.

3. ĐOKIĆ CANKOVIĆ DRAGANA, diplomirani pravnik, rođena 21. 4. 1985. godine, UPISUJE SE 8. 12. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Grčkoškolska 1.

4. PERUNIČIĆ JELENA, diplomirani pravnik, rođena 12. 12. 1997. godine, UPISUJE SE 8. 12. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Kuli, Maršala Tita 19.

5. KAJTEZ ĐUKA, diplomirani pravnik, rođen 11. 3. 1988. godine, UPISUJE SE 8. 12. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Bačkoj Palanci, Žarka Zrenjanina 45.

6. RADONJIĆ VLADIMIR, diplomirani pravnik, rođen 2. 9. 1992. godine, UPISUJE SE 8. 12. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Senti, Boška Jugovića 12/8.

7. RADOVIĆ NIKOLA, diplomirani pravnik, rođen 19. 12. 1996. godine UPISUJE SE 8. 12. 2023. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Bačkoj Topoli, Lista Ferencna 25.

– BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika RADOVIĆ NIKOLA, advokatski pripravnik kod Radović Svetlane, advokata u Bačkoj Topoli, sa danom 7. 12. 2023. godine zbog upisa u Imenik advokata ove Komore.

8. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu MELENTIJEVIĆ JELENA, rođena 1. 12. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Anđelković Nemanje, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

9. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu ALEKSIĆ SANJA, rođena 14. 2. 2001. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Kralj Nikole, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

10. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu RISTIĆ ILIJA, rođen 15. 12. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Caran Mirčee, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

11. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu NIKOLIĆ NIKOLA, rođen 12. 11. 1991. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Prošić Zorana, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

12. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu SRDANOV JOVAN, rođen 2. 9. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku

vežbu kod Mirković Bojana, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

13. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu DANIĆ VANJA, rođena 26. 5. 2000. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Gogić Rade, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

14. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu KOVAČEVIĆ STEFAN, rođen 22. 2. 1995. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Brkić Nikole, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

15. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu SAVANOVIĆ PAVLE, rođen 20. 10. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Madić Olivera, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

16. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu BJELIĆ IVANA, rođena 26. 5. 1994. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Tijanić Aleksandra, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

17. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu RAKITA KATARINA, rođena 16. 7. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Ramač Tamare, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

18. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu TOJIĆ SANJA, rođena 25. 3. 1988. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Terzić Branislava, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

19. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu URAČ ADRIAN, rođen 16. 6. 1999. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Vučković Vuka, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

20. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu VUKAJLOVIĆ NATAŠA, rođena 6. 6. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Marović Željka, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

21. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu ČIZMOVIĆ PETAR, rođen 19. 2. 1993. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Pušara Milana, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

22. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu TOMOVIĆ NEDA, rođena 21. 3. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Janković Miodraga, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

23. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu PETROV TEODOR, rođen 23. 5. 1999. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Mudrinić Dejana, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

24. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu VIDOVIĆ PAVLE, rođen 5. 6. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Tijanić Aleksandra, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

25. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu JEGDIĆ VLADIMIR, rođen 2. 9. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Aleksić Ninoslava, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

26. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu ANĐELKOVIĆ RADMILA, rođena 3. 8. 1975. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Davidov Dušanke, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

27. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu UGARAK SOFIJA, rođena 27. 1. 1994. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Kovačević Kanazir Vanje, advokata u Novom Sadu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

28. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu ŠIMON ARNOLD, rođen 25. 8. 1995. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Zedi Valerije, advokata u Bečeju, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

29. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu BUBNJEVIĆ DRAŠKO, rođen 5. 10. 1966. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Balaban Dragana, advokata u Pančevu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

30. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu BOKŠAN MARIJANA, rođena 12. 7. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Papulić Đorđa, advokata u Pančevu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

31. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu ARSENIJEVIĆ SIMONA, rođena 29. 8. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Bosilj Nenada, advokata u Pančevu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

32. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu BAJAGIĆ NIKOLINA, rođena 18. 4. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Cvejić Radovana, advokata u Subotici, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

33. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu GALIĆ TAMARA, rođena 27. 12. 1999. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Zakić Nikole, advokata u Subotici, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

34. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu HORVAT KATAI KRISTINA, rođena 5. 2. 1999. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Nikolić Dušana, advokata u Senti, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

35. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu ŠOP JOVANA, rođena 8. 8. 1996. godine, na advokatsko-

-pripravničku vežbu kod Trajčevski Srđana, advokata u Somboru, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

36. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu MEĐEŠI MAJA, rođena 8. 10. 1999. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Joksović dr Marije, advokata u Kuli, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

37. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu VUKOVIĆ ALEKSANDRA, rođena 13. 6. 1992. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Subotić Marine, advokata u Zrenjaninu, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

38. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu PROKIĆ BOGDAN, rođen 5. 9. 1995. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Pavlović Milutina, advokata u Sremskoj Mitrovici, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

39. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu MALBAŠA MANJA, rođena 19. 12. 2000. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Garić Miloša, advokata u Staroj Pazovi, dana 8. 12. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

40. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine KRKLJUŠ LJUBINKA, advokat u Novom Sadu, sa danom 30. 11. 2023. godine zbog penzionisanja.

– Imenovana zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.

– Erceg Igor, advokat u Novom Sadu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

41. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine DOBRANIĆ SAVO, advokat u Novom Sadu, sa danom 1. 12. 2023. godine na lični zahtev.

– Imenovani zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.

– Jovančević Radomir, advokat u Novom Sadu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

42. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine KRČMAR NEMANJA, advokat u Novom Sadu, sa danom 1. 12. 2023. godine na lični zahtev.

– Jarminac Boris, advokat u Novom Sadu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

43. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine FILIPOV ZORAN, advokat u Pančevu, sa danom 30. 11. 2023. godine na lični zahtev.

– Imenovani zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.

– Mladenović Jelena, advokat u Pančevu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

44. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine HOTI DIJANA, advokat u Pančevu, sa danom 30. 11. 2023. godine na lični zahtev. Cvetanović Nikola, advokat u Pančevu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

45. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine BOGDANOVIĆ RAJNA, advokat u Ravnom Selu, sa danom 30. 11. 2023. godine na lični zahtev.

– Imenovana zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.

– Bjekić Zoran, advokat u Novom Sadu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

46. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine SMILJANIĆ NATAŠA, advokat u Novom Sadu, sa danom 14. 12. 2023. godine radi preseljenja u Advokatsku komoru Beograda.

47. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine MRKIĆ ALEKSANDAR, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Tucović Milane, advokata u Novom Sadu, sa danom 1. 11. 2023. godine.

48. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine JEVTIĆ STEFAN, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Tucović Milane, advokata u Novom Sadu, sa danom 10. 11. 2023. godine.

49. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine GRBIĆ DEJAN, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Cvejić Nenada, advokata u Novom Sadu, sa danom 1. 12. 2023. godine.

50. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine PETROVIĆ ANJA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Spasojević-Ivančić Dejana, advokata u Novom Sadu, sa danom 23. 10. 2023. godine.

51. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine KRNAČ RENATA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Medić Marine, advokata u Novom Sadu, sa danom 16. 10. 2023. godine.

52. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine NEDELJKOVIĆ TEODORA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Medić Marine, advokata u Novom Sadu, sa danom 16. 10. 2023. godine.

53. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine RADIĆ MARIJA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Travica Nikole, advokata u Novom Sadu, sa danom 10. 11. 2023. godine.

54. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine SAVIĆ JELENA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Vukašinović Nataše, advokata u Novom Sadu, sa danom 1. 11. 2023. godine.

55. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine ŠUKARA ANJA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Mičić Jelene, advokata u Novom Sadu, sa danom 2. 6. 2023. godine.

56. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine LJUBINAC NIKOLA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Kralj Radin Biljane, advokata u Novom Sadu, sa danom 5. 11. 2023. godine.

57. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine GAVRILOVIĆ STEFAN, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Rakić Domazetović Mirne, advokata u Novom Sadu, sa danom 10. 11. 2023. godine.

58. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine ČOLOVIĆ DEJANA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Marić Sofije, advokata u Novom Sadu, sa danom 31. 10. 2023. godine.

59. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine ĐOKIĆ VASILIJE, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Marić Sofije, advokata u Novom Sadu, sa danom 7. 11. 2023. godine.

60. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine DRULOVIĆ MARIJA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Ramač Tamare, advokata u Novom Sadu, sa danom 24. 10. 2023. godine.

61. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine MARINKOVIĆ MILAN, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Anđelković Nemanje, advokata u Novom Sadu, sa danom 8. 11. 2023. godine.

62. UZIMA SE NA ZNANJE da STOJANOVIĆ TAMARI, advokatu u Novom Sadu, privremeno prestaje pravo na obavljanje advokature zbog porodijskog odsustva i odsustva radi nege deteta počev od 16. 11. 2023. godine do 14. 11. 2024. godine.

– Bošnjak Luka, advokat iz Novog Sada, određuje se za privremenog zamenika.

63. UZIMA SE NA ZNANJE da ARSENIJEVIĆ DARIJI, advokatu u Novom Sadu, privremeno prestaje pravo na obavljanje advokature zbog porodijskog odsustva i odsustva radi nege deteta počev od 10. 11. 2023. godine do 10. 11. 2025. godine.

– Volarević Dragan, advokat iz Novog Sada, određuje se za privremenog zamenika.

64. UZIMA SE NA ZNANJE da VUJIČIĆ JOVANI, advokatu u Vrbasu, privremeno prestaje pravo na obavljanje advokature zbog porodijskog odsustva i odsustva radi nege deteta od 1. 12. 2023. do 29. 11. 2024. godine.

– Zdravković Ivana, advokat u Novom Sadu, određuje se za privremenog zamenika.

65. UZIMA SE NA ZNANJE da RADIĆ TIJANI, advokatu u Indiji, privremeno prestaje pravo na obavljanje advokature zbog porodijskog odsustva i odsustva radi nege deteta od 15. 11. 2023. do 14. 11. 2024. godine.

– Radić Jovica, advokat u Indiji, određuje se za privremenog zamenika.

66. UZIMA SE na znanje da je STAJIĆ BATIĆ IRENA, advokat u Novom Sadu, nastavila sa radom dana 1. 11. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Dobanovački Đorđe, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

67. UZIMA SE na znanje da je DOBRNJAC BORINKA, advokat u Novom Sadu, nastavila sa radom dana 17. 11. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Caran Mirčea, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

68. UZIMA SE na znanje da je VLAISAVLJEVIĆ VLADANA, advokat u Novom Sadu, nastavila sa radom dana 8. 11. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Bodlović Aleksandar, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

69. UZIMA SE na znanje da je DURMIĆ ĐURĐICA, advokat u Novom Sadu, nastavila sa radom dana 17. 11. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Benić Petrović LJiljana, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

70. UZIMA SE NA ZNANJE da je TRAJANOVSKI LJUBIČIĆ TIJANA, advokat u Novom Sadu, nastavila sa radom dana 30. 11. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Perić Maja, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

71. UZIMA SE NA ZNANJE da je MEĐEŠI FARKAŠ ALEKSANDRA, advokat u Kuli, nastavila sa radom dana 29. 10. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Salak Joakim Julijan, advokat u Kuli, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

72. UZIMA SE NA ZNANJE da je Kordić Tea, advokatski pripravnik u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi Kočić.

73. UZIMA SE NA ZNANJE da je Paklar Jovana, advokatski pripravnik u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi Balać.

74. UZIMA SE NA ZNANJE da je Kovačević Kanazir Vanja, advokat u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi D. Kovačević.

75. UZIMA SE NA ZNANJE da je Krivokuća Biljana, advokat u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi Maksimović.

76. UZIMA SE NA ZNANJE da je Basta Nina, advokat u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi Basta Pejčić.

77. UZIMA SE NA ZNANJE da je Vukčević Slađana, advokat u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi Lalović.

78. UZIMA SE NA ZNANJE da je Čuić Nataša, advokatski pripravnik u Temerinu, promenila prezime koje sada glasi Drobac.

79. UZIMA SE NA ZNANJE da je Marić Gordana, advokat u Đurdevu, promenila prezime koje sada glasi Marić Cap.

80. UZIMA SE NA ZNANJE da je Goranović Jovana, advokat u Vršcu, promenila prezime koje sada glasi Kljajin.

81. UZIMA SE NA ZNANJE da je Gros Iva, advokat u Subotici, promenila prezime koje sada glasi Gros Konkolj.

82. UZIMA SE NA ZNANJE da je Dojić Nade, advokat u Subotici, promenila prezime koje sada glasi Dojić Raičević.

83. UZIMA SE NA ZNANJE da je Mikić Jelena, advokat u Sremskoj Mitrovici, promenila prezime koje sada glasi Džodan.

84. UZIMA SE NA ZNANJE da je MAČKIĆ DUNJA, advokatski pripravnik u Bačkom Jarku, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Herceg Branislava, advokata u Novom Sadu, dana 31. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Radović Nebojše, advokata u Novom Sadu, dana 1. 11. 2023. godine.

85. UZIMA SE NA ZNANJE da je DIMIĆ MARINA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Mičić Jelene, advokata u Novom Sadu, dana 30. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Zeveđi Olivera, advokata u Novom Sadu, dana 31. 10. 2023. godine.

86. UZIMA SE NA ZNANJE da je DRULOVIĆ MARIJA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Savin Sonje, advokata u Novom Sadu, dana 13. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Ramač Tamare, advokata u Novom Sadu, dana 14. 10. 2023. godine.

87. UZIMA SE NA ZNANJE da je MARKOVIĆ ALEKSANDRA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Marić Sofije, advokata u Novom Sadu, dana 10. 11. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Šarac Danijele, advokata u Novim Banovcima, dana 11. 11. 2023. godine.

88. UZIMA SE NA ZNANJE da je SOLDO IVAN, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Miljković Srđana, advokata u Novom Sadu, dana 9. 11. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Savić Vladimira, advokata u Novom Sadu, dana 10. 11. 2023. godine.

89. UZIMA SE NA ZNANJE da je ROGAN TANJA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Janković Miodraga, advokata u Novom Sadu, dana 13. 11. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Gudalo Borisa, advokata u Novom Sadu, dana 14. 11. 2023. godine.

90. UZIMA SE NA ZNANJE da je ILIĆ ALEKSANDAR, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Dragović Danila, advokata u Novom Sadu, dana 23. 11. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Dubajić Lasla, advokata u Novom Sadu, dana 24. 11. 2023. godine.

91. UZIMA SE NA ZNANJE da je VLAŠKALIĆ MILOŠ, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Prošić Zorana, advokata u Novom Sadu, dana 27. 11. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Sujić Stamenić Mirjane, advokata u Novom Sadu, dana 28. 11. 2023. godine.

92. UZIMA SE NA ZNANJE da je NIKOLIĆ LUKA, advokatski pripravnik u Sremskoj Mitrovici, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Vasiljević Branka, advokata u Sremskoj Mitrovici, dana 30. 11. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Kuzmanovski Marte, advokata u Novom Sadu, dana 1. 12. 2023. godine.

93. UZIMA SE NA ZNANJE da je Dobrnjac Borinka, advokat u Novom Sadu, istupila iz Zajedničke advokatske kancelarije „Aleksić sa saradnicima“ sa sedištem u Novom Sadu, Grčkoškolska 1, dana 22. 11. 2023. godine.

94. UZIMA SE NA ZNANJE da je GALIĆ JELENA, advokat u Novom Sadu, preselila sedište advokatske kancelarije u Bačku Palanku, Trg bratstva i jedinstva 30–32, lokal 132, počev od 15. 11. 2023. godine.

95. UZIMA SE NA ZNANJE da je PANIĆ IVANA, advokat u Novom Sadu, preselila sedište advokatske kancelarije u Pećince, Slobodana Bajčića 52, počev od 14. 11. 2023. godine.

96. UZIMA SE NA ZNANJE da je ILIĆ SLAĐANA, advokat u Novom Sadu, preselila sedište advokatske kancelarije u Sentu, Poštanska 45, počev od 1. 12. 2023. godine.

97. UZIMA SE NA ZNANJE da je ČORTAN DEJAN, advokat u Novom Sadu, preselio sedište advokatske kancelarije u Sentu, Poštanska 45, počev od 1. 12. 2023. godine.

98. UZIMA SE NA ZNANJE da je RADULOVIĆ BRANISLAVA, advokat u Novom Sadu, preselila sedište advokatske kancelarije u Novi Sad, Trg Galerija 3a, počev od 1. 11. 2023. godine.

99. UZIMA SE NA ZNANJE da je SAVIN SONJA, advokat u Novom Sadu, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Karađorđeva 6, lokal 3, počev od 31. 10. 2023. godine.

100. UZIMA SE NA ZNANJE da je JARMINAC BORIS, advokat u Novom Sadu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Maksima Gorkog 8B/7, počev od 13. 11. 2023. godine.

101. UZIMA SE NA ZNANJE da je VODENIČAR DAMIR, advokat u Novom Sadu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Svetozara Miletića 12, stan 5, počev od 31. 10. 2023. godine.

102. UZIMA SE NA ZNANJE da je IVANČIĆ MILICA, advokat u Novom Sadu, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Kopernikova 33, počev od 9. 11. 2023. godine.

103. UZIMA SE NA ZNANJE da je JERKOVIĆ IGOR, advokat u Novom Sadu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Vojvode Mišića 14, stan 1, počev od 1. 12. 2023. godine.

104. UZIMA SE NA ZNANJE da je TEŠANOVIĆ MARIJANA, advokat u Novom Sadu, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Maksima Gorkog 21, počev od 27. 11. 2023. godine.

105. UZIMA SE NA ZNANJE da je ANĐELIĆ STEVAN, advokat u Novom Sadu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Maksima Gorkog 21, počev od 27. 11. 2023. godine.

106. UZIMA SE NA ZNANJE da je BAROŠ MILAN, advokat u Novom Sadu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Svetozara Miletića 11, stan 5, počev od 2. 11. 2023. godine.

107. UZIMA SE NA ZNANJE da je PETROVSKI DENIS, advokat u Vršcu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Vuka Karadžića 4/22, počev od 1. 12. 2023. godine.

108. UZIMA SE NA ZNANJE da je MATIĆ GORAN, advokat u Pančevu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Milorada Bate Mihailovića 7, počev od 1. 11. 2023. godine.

109. UZIMA SE NA ZNANJE da je POPOVIĆ DUŠAN, advokat u Bačkoj Palanci, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Kralja Petra I, 12, lokal 40, počev od 6. 11. 2023. godine.

110. UZIMA SE NA ZNANJE da je ZORIĆ BRANISLAVA, advokat u Staroj Pazovi, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Ćirila Metodija 13, počev od 1. 11. 2023. godine.

111. UZIMA SE NA ZNANJE da je PERIŠIĆ BOJANA, advokat u Šidu, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Karađorđeva 21, počev od 6. 11. 2023. godine.

SAOPŠTENJE SA SEDNICE UPRAVNOG ODBORA održane 29. 12. 2023. godine

1. MARINKOVIĆ NEMANJA, diplomirani pravnik, rođen 25. 7. 1991. godine, UPISUJE SE 12. 1. 2024. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Grčkoškolska 1.

2. NENIĆ GLIGOR, diplomirani pravnik, rođen 22. 9. 1991. godine, UPISUJE SE 12. 1. 2024. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Petra Drapšina 32.

3. MARJANOVIĆ ALEKSANDAR, diplomirani pravnik, rođen 25. 3. 1996. godine, UPISUJE SE 12. 1. 2024. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Bulevar cara Lazara 110/3/14B.

4. MITIĆ PAVLE, diplomirani pravnik, rođen 1. 8. 1994. godine, UPISUJE SE 12. 1. 2024. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Hadžić Svetića 14.

5. STOJANOVIĆ SAŠA, diplomirani pravnik, rođen 30. 9. 1966. godine, UPISUJE SE 12. 1. 2024. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Novom Sadu, Pavla Papa 33/8.

6. POPOVIĆ MILICA, diplomirani pravnik, rođena 22. 2. 1995. godine, UPISUJE SE 12. 1. 2024. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Pančevu, Cara Dušana 1.

7. STOJANOVIĆ SANJA, diplomirani pravnik, rođena 16. 2. 1993. godine, UPISUJE SE 12. 1. 2024. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Pančevu, Utve zlatokrile 9.

8. KNJEGINJIĆ MARIJA, diplomirani pravnik, rođena 12. 12. 1991. godine, UPISUJE SE 12. 1. 2024. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Pančevu, Svetozara Markovića 265.

9. STEPANOVIĆ JOVANA, diplomirani pravnik, rođena 15. 10. 1992. godine, UPISUJE SE 12. 1. 2024. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Rumi, Železnička 21–23, lokal 5.

10. BABIĆ DANILO, diplomirani pravnik, rođen 20. 5. 1991. godine UPISUJE SE 12. 1. 2024. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Sremskoj Mitrovici, Kralja Petra I 49/2.

11. RAČIĆ MILICA, diplomirani pravnik, rođena 7. 11. 1989. godine, UPISUJE SE 12. 1. 2024. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Somboru, Venac vojvode Radomira Putnika 50.

12. KOCOLJEVAC MILOŠ, diplomirani pravnik, rođen 6. 5. 1993. godine, UPISUJE SE 12. 1. 2024. godine u Imenik advokata Advokatske komore Vojvodine, sa sedištem advokatske kancelarije u Pančevu, Žarka Zrenjanina 24.

– Briše se iz Imenika advokatskih pripravnika KOCOLJEVAC MILOŠ, advokatski pripravnik kod Zarija Aleksandra, advokata u Pančevu, sa danom 11. 1. 2024. godine zbog upisa u Imenik advokata ove Komore.

13. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu KOPANJA NEBOJŠA, rođen 31. 7. 1993. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Vukašinović Nataše, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

14. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu SELIĆ IVANA, rođena 16. 3. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Rakić Željka, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

15. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu LOZIĆ KRISTINA, rođena 17. 7. 1993. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Jančić Aleksandre, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

16. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu VOJNOVIĆ JELENA, rođena 26. 6. 1999. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Maglić Petra, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

17. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu VUJOVIĆ MILANA, rođena 20. 8. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Grbović Miljana, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

18. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu POLIĆ PETROVIĆ JELENA, rođena 25. 9. 1995. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Nikolić Nede, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

19. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu POPOVIĆ BRANISLAVA, rođena 22. 1. 2000. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Caran Mirčee, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

20. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu RAŠEVIĆ NIKOLINA, rođena 2. 10. 1999. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Travica Nikole, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

21. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu MITROVIĆ STEFAN, rođen 9. 3. 1993. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Šiljegović Nikole, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

22. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu ĐORĐEVIĆ MILICA, rođena 7. 6. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Tijanić Aleksandra, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

23. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu DIZDAREVIĆ ISIDORA, rođena 10. 1. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Tijanić Aleksandra, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

24. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu BAJIĆ KRSMAN, rođen 26. 6. 2000. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Amižić Radivoja, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

25. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu RADOVANOVIĆ MARIJA, rođena 8. 5. 2000. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Tijanić Aleksandra, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

26. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu KRSTIĆ OGNJEN, rođen 15. 9. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Cvejić Nenada, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

27. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu LETIĆ ELENA, rođena 1. 2. 2000. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Herceg Branislava, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

28. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu RISTIĆ FILIP, rođen 20. 8. 1995. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Vukašinović Nataše, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

29. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu RADUNIĆ MILICA, rođena 20. 2. 2000. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Popović Vesne, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

30. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu SLADIĆ ISIDORA TISA, rođena 22. 6. 1999. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Nemčev Đinić Tamare, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

31. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu STOKIĆ MILICA, rođena 28. 3. 1996. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Tijanić Aleksandra, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

32. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu RAJOVIĆ NIKOLINA, rođena 19. 12. 1989. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Radović Nebojše, advokata u Novom Sadu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

33. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu SALAK TEODORA, rođena 1. 5. 1996. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Rodić Gorana, advokata u Temerinu, dana 12. 1. 2023. godine, u trajanju od dve godine.

34. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu MIHAJLOVIĆ TAMARA, rođena 28. 4. 1999. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Mihajlović Jovana, advokata u Zrenjaninu, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

35. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu TABAKOVIĆ FILIP, rođen 16. 9. 1998. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Tabaković Siniše, advokata u Staroj Pazovi, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

36. UPISUJE SE u Imenik advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine u Novom Sadu PUVAČA MILICA, rođena 18. 9. 1997. godine, na advokatsko-pripravničku vežbu kod Puvača Milana, advokata u Inđiji, dana 12. 1. 2024. godine, u trajanju od dve godine.

37. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine ALINČIĆ SARA, advokat u Somboru, sa danom 29. 12. 2023. godine na lični zahtev.

– Gomilanović Zoran, advokat u Sivcu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

38. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine MIĆIĆ JELENA, advokat u Novom Sadu, sa danom 20. 12. 2023. godine na lični zahtev.

– Reljin Maja, advokat u Novom Sadu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

39. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine BOGIĆ BRANISLAVA, advokat u Novom Sadu, sa danom 31. 12. 2023. godine na lični zahtev.

– Imenovana zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.
– Đisalov Dušan, advokat u Novom Sadu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

40. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine SPAJIĆ SRBISLAV, advokat u Rumi, sa danom 31. 12. 2023. godine, radi odlaska u penziju.

– Imenovani zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.
– Spajić Miloš, advokat u Rumi, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

41. BRIŠE SE iz Imenika advokata Advokatske komore Vojvodine SAJKOV JASNA, advokat u Pančevu, sa danom 10. 1. 2024. godine na lični zahtev.

– Imenovana zadržava članstvo u Posmrtnom fondu Advokatske komore Vojvodine.
– Bjeletić Biljana, advokat u Pančevu, postavlja se za preuzimatelja advokatske kancelarije.

42. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine STUPAR ZORANA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Milosavljević Mladena, advokata u Novom Sadu, sa danom 1. 12. 2023. godine.

43. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine BABIĆ TIJANA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Maraš Caran Ivane, advokata u Novom Sadu, sa danom 30. 11. 2023. godine.

44. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine VUKOBRAD JOVANA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Tucović Milane, advokata u Novom Sadu, sa danom 11. 12. 2023. godine.

45. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine KLIČKOVIĆ MILOŠ, advokatski pripravnik u Rumi, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Miljuš Mirjane, advokata u Rumi, sa danom 5. 12. 2023. godine.

46. BRIŠE SE iz Imenika advokatskih pripravnika Advokatske komore Vojvodine KALANJ ŽIVANA, advokatski pripravnik u Indiji, na advokatsko-pripravničkoj vežbi kod Ališić mr Vladimira, advokata u Indiji, sa danom 22. 11. 2023. godine.

47. UZIMA SE NA ZNANJE da BOŽOVIĆ LJILJANI, advokatu u Novom Sadu, privremeno prestaje pravo na obavljanje advokature radi posebne nege deteta u periodu od 8. 1. 2024. godine do 27. 4. 2024. godine.

– Crnomarković Dušan, advokat iz Novog Sada, određuje se za privremenog zamenika.

48. UZIMA SE NA ZNANJE da KLJAJIN JOVANI, advokatu u Vršcu, privremeno prestaje pravo na obavljanje advokature zbog porodiljskog odsustva počev od 22. 12. 2023. godine.

– Marjanov Bojan, advokat iz Vršca, određuje se za privremenog zamenika.

49. UZIMA SE NA ZNANJE da DOBRENOV JOVANI, advokatu u Novom Sadu, privremeno prestaje pravo na obavljanje advokature zbog porodiljskog odsustva i odsustva radi nege deteta od 1. 1. 2024. do 1. 1. 2025. godine.

– Stanojević Katarina, advokat u Novom Sadu, određuje se za privremenog zamenika.

50. UZIMA SE NA ZNANJE da ZAVARKO ARPADU, advokatu u Novom Sadu, privremeno prestaje pravo na obavljanje advokature zbog otvaranja bolovanja počev od 7. 12. 2023. godine.

– Zavarko Šandor, advokat u Novom Sadu, određuje se za privremenog zamenika.

51. UZIMA SE NA ZNANJE da će PAVKOV LJILJANI, advokatu u Novom Sadu, privremeno prestatu pravo na obavljanje advokature zbog stručnog usavršavanja, u periodu od 15. 1. 2024. do 13. 6. 2025. godine.

– Janjetović Milan, advokat u Temerinu, određuje se za privremenog zamenika.

52. UZIMA SE NA ZNANJE da NJILAŠ MIHALJU, advokatu u Kanjiži, privremeno prestaje pravo na bavljenje advokaturom zbog postavljenja na funkciju zamenika Pokrajinskog zaštitnika građana – ombudsmana za prava nacionalnih manjina, počev od 6. 12. 2023. godine, dok traje funkcija.

– Matić Eva, advokat u Kanjiži, određuje se za privremenog zamenika.

53. UZIMA SE NA ZNANJE da je KOVAČEVIĆ BOŠKO, advokat u Novom Sadu, nastavio sa radom dana 31. 12. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Dankuc Nemanja, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

54. UZIMA SE NA ZNANJE da je VALENTIK BEGANOVIĆ NATAŠA, advokat u Novom Sadu, nastavila sa radom dana 11. 9. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Krstić Miljana, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

55. UZIMA SE NA ZNANJE da je ČUDIĆ IVANA, advokat u Novom Sadu, nastavila sa radom dana 8. 11. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Vuković Jelena, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

56. UZIMA SE NA ZNANJE da je RALIĆ ROMANA, advokat u Novom Sadu, nastavila sa radom dana 2. 12. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Caran Mirčea, advokat u Novom Sadu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

57. UZIMA SE NA ZNANJE da je RELJIN MAJA, advokat u Novom Sadu, nastavila sa radom dana 30. 11. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Trivunović Natalija, advokat u Futogu, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

58. UZIMA SE NA ZNANJE da je VASIN JELENA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, nastavila sa obavljanjem pripravničke vežbe od dana 23. 12. 2023. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na obavljanje pripravničke vežbe.

59. UZIMA SE NA ZNANJE da je MIJATOVIĆ KRISTINA, advokat u Beždanu, nastavila sa radom dana 3. 1. 2024. godine, nakon što joj je privremeno bilo prestalo pravo na bavljenje advokaturom.

– Topalov Dragana, advokat u Somboru, razrešava se dužnosti privremenog zamenika.

60. UZIMA SE NA ZNANJE da je Prokopić Jelena, advokatski pripravnik u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi Vasin.

61. UZIMA SE NA ZNANJE da je Janković Teodora, advokatski pripravnik u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi Majkić.

62. UZIMA SE NA ZNANJE da je Ramač Tamara, advokat u Novom Sadu, promenila prezime koje sada glasi Ramač Dunđerin.

63. UZIMA SE NA ZNANJE da je Draganović Timotijević Jovana, advokat u Pančevu, promenila prezime koje sada glasi Draganović.

64. UZIMA SE NA ZNANJE da se Dimitrov Leona, advokat u Novom Sadu, razrešava dužnosti privremenog zamenika Pisarić G. Milice.

65. UZIMA SE NA ZNANJE da je JANČIĆ JOVANA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Lakićević Šili Jelene, advokata u Novom Sadu, dana 11. 12. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Gudalo Borisa, advokata u Novom Sadu, dana 12. 12. 2023. godine.

66. UZIMA SE NA ZNANJE da je PETROVIĆ ANJA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinula advokatsko-pripravničku vežbu kod Spasojević Ivančić Dejjane, advokata u Novom Sadu, dana 23. 10. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Martinović Dragoljuba, advokata u Novom Sadu, dana 24. 10. 2023. godine.

67. UZIMA SE NA ZNANJE da je VASIN JELENA, advokatski pripravnik u Novom Sadu, prekinuo advokatsko-pripravničku vežbu kod Tatić Branka, advokata u Novom Sadu, dana 24. 12. 2023. godine, te da istu nastavlja kod Krasić Runjevac Nađe, advokata u Novom Sadu, dana 25. 12. 2023. godine.

68. UZIMA SE NA ZNANJE da je TRIFKOVIĆ NIKOLA, advokat u Novom Sadu, preselio sedište advokatske kancelarije u Veternik, Emila Čakre 22a, počev od 28. 12. 2023. godine.

69. UZIMA SE NA ZNANJE da je Šipčić Iva, advokat u Novom Sadu, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Fruškogorska 6/1, stan 2, počev od 11. 12. 2023. godine.

70. UZIMA SE NA ZNANJE da je TRNINIĆ NATAŠA, advokat u Žablju, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Svetozara Markovića 57, sparat I, stan 10, počev od 15. 12. 2023. godine.

71. UZIMA SE NA ZNANJE da je JOVIČIĆ MITROVIĆ SANDRA, advokat u Novom Sadu, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Karadorđeva 6, lokal 3, počev od 28. 12. 2023. godine.

72. UZIMA SE NA ZNANJE da je DANKUC NEMANJA, advokat u Novom Sadu, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Puškinova 35, počev od 1. 1. 2024. godine.

73. UZIMA SE NA ZNANJE da je MARKOVIĆ NAĐA, advokat u Zrenjaninu, preselila svoju advokatsku kancelariju na adresu Brigadira Ristića 20/15, počev od 4. 1. 2024. godine.

74. UZIMA SE NA ZNANJE da je HALAS ATILA, advokat u Bačkoj Topoli, preselio svoju advokatsku kancelariju na adresu Omladinska 4, počev od 1. 1. 2024. godine.

Upravni odbor

САДРЖАЈ ГЛАСНИКА АКВ ЗА 2023. ГОДИНУ

ЧЛАНЦИ

- Др РАДЕНКО ЈОТАНОВИЋ
БОСИЉКА ЧУБРИЛОВИЋ
СТАМЕНИЋ
Начело екстензивности хипотеке код зграде и посебних дијелова непокретности у изградњи, 1, стр. 5.
- RADENKO JOTANOVIĆ, Ph.D.
BOSILJKA ČUBRILOVIĆ STAMENIĆ
The principle of mortgage extensiveness with regard to buildings and separate parts of immovable property under construction, 1, стр. 25.
- МИЛОШ РАЈОВИЋ
Однос унутрашњег и међународног права према Уставу Црне Горе, 1, стр. 46.
- MILOŠ RAJOVIĆ
The relationship between domestic and international law in accordance with the Constitution of Montenegro, 1, стр. 75.
- ДАНИЦА РАДОВАНОВИЋ
Неке правне недоумице у вези са забраном запошљавања, 1, стр. 106.
- DANICA RADOVANOVIĆ
Some legal dilemmas regarding the moratorium on employment in the public sector, 1, стр. 132.
- ЉУБАНА СЛАДИЋ
Насиље у породици између кривичног и прекршајног права Републике Српске, 1, стр. 157.
- LJUBANA SLADIĆ
Domestic violence between felony and misdemeanour law of the Republic of Srpska, 1, стр. 176.
- РАНКО П. СОВИЉ
Сличности и разлике у емисији хартија од вредности и виртуелних валута – питање правне одговорности емитента, 1, стр. 196.
- RANKO P. SOVILJ
Similarities and differences in the issuance of securities and digital assets – The issue of legal responsibility of the issuer, 1, стр. 215.
- ЈЕЛЕНА С. РАДМАНОВИЋ
Надлежност међународног кривичног суда поводом кривичних дела извршених на територији Авганистана, 1, стр. 234.
- JELENA S. RADMANOVIĆ
Jurisdiction of the International Criminal Court over crimes committed on the territory of Afghanistan, 1, стр. 259.
- ЈЕЛЕНА СТАНКОВИЋ
Захтев за заштиту законитости. Теоријски и практични аспекти, 1, стр. 285.
- JELENA STANKOVIĆ
The request for the protection of legality. Theoretical and practical aspects, 1, стр. 308.

АЛЕКСАНДРА ТОРОМАН

Народна скупштина Републике Србије и немачки Бундестаг. Упоредноправна анализа, 1, стр. 331.

ALEKSANDRA TOROMAN

The National Assembly of the Republic of Serbia and the German Bundestag. A comparative legal analysis, 1, стр. 349.

Др ИШТВАН БОДОЛО

Напредне технике у анализама саобраћајних незгода, 1, стр. 350.

IŠTVAN BODOLO Ph.D.

Advanced techniques in the analysis of traffic accidents, 1, стр. 359.

Др ДАРИЈА МАРТИНОВ

Развој схватања о еквивалентности узајамних престајања кроз правила о правичној цени од античког доба до почетка XX века, 2, стр. 425.

DARIJA MARTINOV Ph.D.

The Development of the Understanding of Equal Consideration Through the Rules of Just Price From Antiquity to the Beginning of the 20th Century, 2, стр. 453.

ИВАНА РАДОМИРОВИЋ

Сагласност за закључење уговора, 2, стр. 480.

IVANA RADOMIROVIĆ

Consent to Contract, 2, стр. 505.

МИЛИЦА РИСТИЋ

Actio familiae erciscundae Гортинском закону и Закону 12 таблица, 2, стр. 532.

MILICA RISTIĆ

Actio Familiae Erciscundae in the Gortyn Law Code and the Law of the Twelve Tables, 2, стр. 553.

АЛЕКСАНДРА СТЕФАНОВИЋ

Однос кондикције и верзије у модерном праву, 2, стр. 575.

ALEKSANDRA STEFANOVIĆ

The Relationship Between *Condictio* and *Version in Rem* in Modern Law, 2, стр. 592.

РАДМИЛА ДРАГИШИЋ

Основни принцип искрене сарадње у праву Европске уније, 2, стр. 611.

RADMILA DRAGIŠIĆ

The Basic Principle of Sincere Cooperation in the Law of the European Union, 2, стр. 627.

МИРСЕН АЛИБАШИЋ

Положај браниоца у поступку за изручење у Републици Србији, 2, стр. 643.

MIRSEN ALIBAŠIĆ

The Position of the Defense Counsel in Extradition Proceedings in the Republic of Serbia, 2, стр. 665.

Др ХАЈРИЈА МУЈОВИЋ

Поглед на парнице у Covid 19 медицинским предметима. Инострана пракса, 2, стр. 689.

HAJRIJA MUJOVIĆ, Ph.D.

A Look at the Litigation in COVID-19 Medical Cases. Foreign Case Law, 2, стр. 711.

МИРЈАНА МЛАЂЕНОВИЋ

Анализа степена правне независности Хрватске народне банке и Народне банке Републике Северне Македоније, 2, стр. 733.

MIRJANA MLAĐENOVIĆ

Analysis of the Degree of Legal Independence of the Croatian National Bank and the National Bank of the Republic of North Macedonia, 2, стр. 754.

ДИМИТРИЈЕ ЂУКИЋ

Неочекиване дискриминаторне и друге одредбе у Законику о кривичном поступку којима се крше људска права, 2, стр. 776.

DIMITRIJE ĐUKIĆ

Unexpected Discriminatory and Other Provisions in the Criminal Procedure Code That Violate Human Rights, 2, стр. 791.

ТИЈАНА Р. КОВАЧЕВИЋ

Заштита индивидуалних и колективних права запослених у случају промене послодавца, 3, стр. 857.

TIJANA R. KOVAČEVIĆ

Safeguarding Individual and Collective Employee Rights in the Event of a Transfer of Undertakings, 3, стр. 878.

АНДРИЈАНА РИСТИЋ

Рад ван просторија послодавца. Правни режим и изазови организације у току и након пандемије Covid-a 19, 3, стр. 899.

ANDRIJANA RISTIĆ

Working Outside the Employer's Premises. Legal Regime and Organizational Challenges During and After the Pandemic of the Infectious Disease Covid-19, 3, стр. 916.

МИЛИЦА МИЏОВИЋ

Однос дисциплинског и отказног поступка у радном праву Републике Србије, 3, стр. 934.

MILICA MIDŽOVIĆ

The Relationship Between Disciplinary and Dismissal Procedures in the Labor Law of the Republic of Serbia, 3, стр. 955.

ЈОВАНА РАЈИЋ ЋАЛИЋ

Значај принципа једнаког третмана мушкараца и жена у праву Европске уније, 3, стр. 976.

JOVANA RAJIĆ ČALIĆ

The Importance of the Principle of Equal Treatment of Men and Women in European Union Law, 3, стр. 996.

ФИЛИП НОВАКОВИЋ

Материјално кривично право Medicine конвенције и кривично законодавство Босне и Херцеговине. Однос склада и несклада, 3, стр. 1016.

FILIP NOVAKOVIĆ

Substantive Criminal Law of the Medicine Convention and the Criminal Legislature of Bosnia and Herzegovina. The Ratio of Harmony and Disharmony, 3, стр. 1037.

СТЕФАН МИЛИЋ

Управна, институционална и политичка контрола буџета. Теоријски аспект уз кратак осврт на нека позитивно-правна решења Републике Србије, 3, стр. 1058.

STEFAN MILIĆ

Administrative, Institutional and Political Budget Control. Theoretical Aspects with a Short Overview of some Positive Law

Solutions of the Republic of Serbia, 3, стр. 1070.

ЉУБИЦА МИХАЈЛОВИЋ

Критеријуми за процену најбољег интереса детета у поступцима за заштиту права детета, 3, стр. 1083.

LJUBICA MIHAJLOVIĆ

Criteria for Assessing the Best Interests of the Child in Proceedings for the Protection of Children's Rights, 3, стр. 1101.

Проф. др МИЛАН ШКУЛИЋ

Уставноправна заштита животне средине, 4, стр. 1187.

MILAN ŠKULIĆ Ph.D.

Environmental Protection under Constitutional Law, 4, стр. 1218.

Академик МИОДРАГ Н. СИМОВИЋ

Др МАРИНА М. СИМОВИЋ

Виктимолошка анализа ризика од виктимизације код климатских промјена у Босни и Херцеговини, 4, стр. 1250.

MIODRAG N. SIMOVIĆ, Ph.D.

MARINA M. SIMOVIĆ, Ph.D.

Victimological Analysis of the Risk of Victimization Due to Climate Change in Bosnia and Herzegovina, 4, стр. 1271.

Проф. др. сц. ИГОР ВУЛЕТИЋ

Осврт на екоцентрични модел заштите околиша у Хрватском казненом праву десет година након приступања ЕУ, 4, стр. 1292.

IGOR VULETIĆ Ph.D.

Review of the Ecocentric Model of Environmental Protection in Croatian Criminal Law. Ten Years after EU Accession, 4, стр. 1305.

Др ИВАНА МИЉУШ

Специјализација носилаца правосудних функција и свест грађана као инструменти супротстављања еколошким казним делима, 4, стр. 1319.

IVANA MILJUŠ, Ph.D.

Specialization of Justice System Officials and Citizen Awareness as Instruments for Combating Environmental Crimes, 4, стр. 1342.

Др ЈЕЛЕНА КОСТИЋ

Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода и право на здраву животну средину, 4, стр. 1365.

JELENA KOSTIĆ, Ph.D.

European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Right to a Healthy Environment, 4, стр. 1380.

АЛЕКСАНДАР СТЕВАНОВИЋ

Др ВЕРА СТАНКОВИЋ

Ефикасност прекршајноправне заштите животне средине у Београду од 2017. до 2022. године, 4, стр. 1396.

ALEKSANDAR STEVANOVIĆ

VERA STANKOVIĆ, Ph.D.

Efficiency of the Protection of the Environment through Misdemeanor Law in Belgrade from 2017 to 2022, 4, стр. 1418.

Др ВЛАДИМИР МАРЈАНСКИ

Одлука скупштине о подношењу тужбе (покретању спора) за искључење члана друштва с ограниченом одговорношћу, 4, стр. 1440.

VLADIMIR MARJANSKI, Ph.D.

Decision of the Assembly to File a Lawsuit (Initiate a Dispute) for the Expulsion of a Member from a Limited Liability Company, 4, стр. 1465.

ОСТАЛИ ПРИЛОЗИ И САОПШТЕЊА

ТОМИСЛАВ ДЕДИЋ

О Демостену, 1, стр. 361.

О Цицерону, 1, стр. 366.

Доц. др МАРКО С. КНЕЖЕВИЋ

Одабрана пракса из области грађанског права, 1, стр. 373.

Одабрана пракса из области грађанског права, 2, стр. 793.

Одабрана пракса из области грађанског права, 3, стр. 1119.

Одабрана пракса из области грађанског права, 4, стр. 1494.

Исправка, 4, стр. 1506

ЗДРАВКО ЈОСИЋ

ЉИЉАНА ВУЈОВИЋ

ЖЕЉКО КОЧИЋ

Сентенце из праксе Дисциплинског суда АКВ, 4, стр. 1507.

Закључци Регионалне научно-стручне конференције „Екологија и право“, 4, стр. 1524.

ГОРДАНА ИЛИЋ ПОПОВ

Миња Ђокић: *Порески деликти у српском праву*, 1, стр. 382.

РАДОВАН ЛАЗИЋ

Неколико речи о *Коментару Закона о јавном праву*, 2, стр. 816.

Др ИВАНА МИЉУШ

Кривично право Сједињених Америчких Држава, 3, стр. 1139.

Др ЕМИР ЂОРОВИЋ

Коментар Закона о прекршајима. Према стању законодавства од 1. децембра 2022. године, 3, стр. 1143.

ГОРАН П. ИЛИЋ

Игор Вуковић, *Коментар кривичних дела против имовине*, 4, стр. 1514.

Проф. др НАТАША ПЕТРОВИЋ

ТОМИЋ

Проф. др Мирко Васиљевић, *Приказ Коментара Закона о привредним друштвима са одабраном судском праксом и режисиром појмова*, 4, стр. 1520.

- Конкурс за доделу награде „Милорад Ботић”, 2, стр. 820. Упутство рецензента за израду рецензије, 1, стр. 396.
- Конкурс за доделу награде „Катарина Ленголд Маринковић”, 2, стр. 827. Листа рецензената, 4, стр. 1526.
- Упутство за ауторе с правилима цитирања, 1, стр. 386.

*

* *

**САОПШТЕЊА СА СЕДНИЦА УПРАВНОГ ОДБОРА
АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ**

1, стр. 403; 2, стр. 834; 3, стр. 1146; 4, стр. 1531.

НАУЧНА ПОЛИТИКА ЧАСОПИСА

Научно поље и област

Гласник Адвокатске коморе Војводине је научни часопис из поља друштвено-хуманистичких наука који објављује радове из правне научне области. Шира научна област којој часопис припада је област права и политикологије на начин на који то прописује Правилник о категоризацији и рангирању научних часописа.

Тематске и теоријске смернице

Часопис објављује изворне научне чланке, расправе, правне есеје, огледе, приказе књига и друге текстове који се односе на право и правну теорију, историју права и филозофију права.

Посебно, часопис се бави темама у оквиру најзначајнијих грана права и то грађанског права, кривичног права, међународног права, радног права и уставног права.

Типови истраживања и радова у часопису

Радови и прилози који се објављују у часопису категоришу се у три групе:

1. Научни чланци у које спадају: оригинални научни радови, прегледни радови, кратка саопштења, претходна саопштења, научне критике и осврти.
2. Стручни чланци у које спадају: стручни радови, информативни прилози, прикази, стручне критике полемике, осврти и есеји.
3. Остали прилози и саопштења у које спадају уводници, извештаји о раду часописа, прикази судске праксе, уредничка документација која се објављује у часопису, саопштења издавача и уредништва, некролози и слично.

Политика контроле квалитета и унапређења етике публикавања и академске етике

Научни и стручни радови који се објављују у часопису рецензирају се у складу са правилником о поступку рецензије *Гласника Адвокатске коморе Војводине*. У часопису се примењује двострука слепа рецензија. У поступку

рецензирања и уређивања *Гласника Адвокајтске коморе Војводине* чланови уредништва и рецензенти дужни су да се руководе смерницама Комитета за етику публикавања (COPE). Аутори који пријављују своје рукописе ради објављивања у часопису дужни су да поштују све националне и међународне стандарде очувања академског интегритета и етику у научном деловању и публикавању.

Радови и прилози категорисани као остали прилози и саопштења не индексирају се и не представљају део научне и стручне грађе часописа, не рецензирају се и не улазе у структуру радова часописа. Они су искључиво информативног карактера.

Електронско уређивање часописа остварује се у сарадњи са Центром за евалуацију у образовању и науци.

Гласник Адвокајтске коморе Војводине је часопис отвореног приступа.

Друштвена и културна улога часописа

Улога *Гласника Адвокајтске коморе Војводине* је стварање простора за објављивање резултата научних истраживања од значаја за правну науку, као и простора за размену научног и стручног мишљења. У остварењу своје улоге, часопис настоји да унапреди правну културу и колегијално разумевање и посебно да повеже правну науку са правном праксом.

У остварењу своје улоге *Гласник Адвокајтске коморе Војводине* ослања се на своју деведесетогодишњу традицију из ког разлога се посебно стара о унапређењу културе сећања у области права.

ГЛАСНИК
АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

GLASNIK
OF THE VOJVODINA BAR ASSOCIATION

Оснивач, власник и издавач
Адвокатска комора Војводине

Суиздавач
Институт друштвених наука
11000 Београд, Краљице Наталије 45

Излази четири пута годишње, тромесечно

Број 4/2023.
Овај број је закључен 29. децембра 2023. године

Адреса Уредништва
21000 Нови Сад, Змај Јовина 20/1
Телефон: 021/521-235; факс: 021/529-459
е-mail: akvojvodine@gmail.com

Дигитална архива часописа и пуни текстови чланака доступни на
www.glasnik.edu.rs

Библиографске базе које индексирају часопис
SCIndeks: www.scindeks.ceon.rs
DOAJ: www.doaj.org

Годишња претплата
за Републику Србију 2.000,00 динара
за иностранство 20 евра
(Текући рачун број 340-1482-43 са назнаком „за Гласник“)

Језичка редакција
Јелица Недић, лектор и коректор за српски језик
Срђан Маринков, лектор и коректор за енглески језик

Компјутерски слог *Тајјана Божић*, Нови Сад

Штампа
OFFSET PRINT, Нови Сад
2024.

Тираж: 620 примерака

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

347.965(497.113)

ГЛАСНИК Адвокатске коморе Војводине / главни и одговорни
уредник Александар Тодоровић. - Год. 1, бр. 1 (1952)- . - Нови Сад :
Адвокатска комора Војводине, 1952- . - 24 cm

Тромесечно. - На споредној насл. стр. наслов латиницом, поднаслов
на енгл. језику: Glasnik - journal of legal theory and practice of the Bar
Association of Vojvodina

ISSN 0017-0933 = *Гласник Адвокаџиске коморе Војводине*

COBISS.SR-ID 3803650

СКРАЋЕНО УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Радови се достављају путем платформе за електронско уређивање часописа на линку: <http://aseestant.ceon.rs/index.php/gakv/user> у складу са техничким упутствима за коришћење тог система или на e-mail адресу: info@glasnik.edu.rs.

Предајом текста, аутор изјављује да текст није ни објављен ни прихваћен за објављивање те да неће бити предат за објављивање било ком другом медију. Аутор такође изјављује да је носилац ауторског права, да је обавештен о правима трећих лица и да је испунио захтеве који произлазе из тих права. Посебно аутор изјављује да предаје текст који је настао поштовањем кодекса академске етике.

Уредништво *Гласника Адвокатске коморе Војводине* и рецензенти ангажовани од стране часописа у свом раду руководе се препорукама и смерницама Комитета за етику публикавања (СОРЕ).

Врсте радова.– Часопис објављује оригиналне научне радове, прегледне радове, кратка саопштења, претходна саопштења, научне критике, стручне радове, есеје и сентенце из судске праксе.

Обим и структура текста.– Дужина текста по правилу ограничена је на један ауторски табак који чини текст од 16 страница са по 28 редова на страни и 66 словних места у реду што укупно чини дужину текста од 30.000 словних знакова (карактера) укључујући и размаке.

За писање се користи фонт Times New Roman величине 12 pt, с размаком између редова вредности 1,5 на страници А4 формата.

Наслов чланка наводи се великим словима (верзал) на средини странице, фонтом Times New Roman, бод, величине 14 pt.

Поднаслови се пишу на средини, великим словима, величина фонта 12 pt и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов има више целина, оне се означавају арапским бројевима, као: 1.1. – малим обичним словима, величина фонта 12 pt, 1.1.1. – малим курзивним словима, величина фонта 11 pt.

Језик и писмо.– Чланци се предају на српском језику на ћириличком или латиничком писму, или на енглеском језику, или на језицима у службеној употреби у Босни и Херцеговини и у републикама Црној Гори или Хрватској.

Чланци који се предају на српском језику морају садржати и апстракт и кључне речи на енглеском језику.

Сажетак и резиме.– Сажетак се даје на почетку чланка, испод наслова, а изнад кључних речи.

Сажетак треба да има од 60 до 200 речи и стоји између заглавља (наслов, име(на) аутора и др.) и кључних речи, након којих следи текст чланка.

Ако је језик рада српски, сажетак на страном језику може се пружити у проширеном облику, као тзв. резиме. Резиме се даје на крају чланка, након одељка Литература.

Кључне речи.– Дају се непосредно након сажетка, односно резимеа.

Број кључних речи не може бити већи од 10.

Кључне речи дају се на свим језицима на којима постоје сажетци.

СКРАЋЕНА ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА СА ПРИМЕРИМА

Навођење књига

Презиме, Иницијал имена. (година издања). *Наслов: Поднаслов књиге*. Место издања: Издавач

- Петровић, П. (2004). *Право и правда: Теорија природног права*. Београд: Службени гласник

Навођење чланка из часописа

Презиме, Иницијал имена. (година издања). Наслов чланка. *Назив часописа*, волумен (број), странице од–до.

- Петровић, П. (2014). Накнада штете. *Правник* 90(3), 141–157.

Навођење извора с интернета

Презиме, Иницијал имена. (година издања). *Наслов*. Преузето: датум са: интернет адреса

- Петровић, П. (2014). *Накнада штете*. Преузето: 27. 12. 2018. са <http://primer.com>

Навођење домаћих прописа

Пун назив прописа, *гласило у коме је пропис објављен*, број гласила / година објављивања.

- Закон о облигационим односима, *Службени гласник РС*, број 36/2011, 99/2011, 83/2014. – др. закон, 5/2015. и 44/2018.

Навођење страних прописа

Назив институције која је пропис донела, *пун назив прописа*, место објављивања, година

- European Parliament, *The Impact of German Unification on the European Community*, Brussels, 1990.

Навођење домаће судске праксе

Назив судске одлуке и назив суда који је одлуку донео, број одлуке и датум одлуке

- Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж1 2137/2011. од 25. 5. 2011. године.

Навођење стране судске праксе

Страна судска пракса се наводи у складу с правилима која важе за навођење судске праксе одговарајућих судова.

Литература, извори и цитирана судска пракса

Литература се наводи након чланка, као посебна секција тако што се све библиографске јединице наводе азбучним или абецедним редом по презимену аутора, а код истог аутора, по години издавања (од најновије до најстарије). Иза презимена, а пре имена аутора обавезно се пише запета.

Домаћи и међународни извори права се наводе након чланка, као посебна секција, редом којим су навођени у тексту.

Цитирана судска пракса се наводи након текста, као посебна секција, редом којим је навођена у чланку.

ГЛАСНИК АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ
ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Република Србија • 21000 Нови Сад • Змај Јовина 20/1 • Телефон: 021/521-235
e-mail: info@glasnik.edu.rs • www.glasnik.edu.rs